# C. CORNELII

# TACITI

# *OPERA.*

13. KALEND. APRILES,

1812.

C. CORNELII

# TACITI

## *OPERA*,

RECOGNOVIT, EMENDAVIT,

SUPPLEMENTIS EXPLEVIT,

NOTIS, DISSERTATIONIBUS,

ILLUSTRAVIT,

GABRIEL BROTIER.

A. P. DuMarchel

EDITIO NOVA ET AUCTIOR.

VOL. II.

Londini:

CURANTE ET IMPRIMENTE

ABRAHAMO JOANNE VALPY, A. M.

COLLEGII PEMB. OXON. NUPERRIME SOCIO.

VENEUNT APUD LUNN, LONDINENSEM; ET BIBLIOPOLAS

OXONIENSES, CANTABRIGIENSES, EDINENSES,

ET DUBLINIENSES.

# C. CORNELII

# T A C I T I

# A N N A L I U M

*PARS SECUNDA.*

# BREVIARIUM

## LIBRI UNDECIMI.

1. Valerius Asiaticus, Vitellii; Poppæa, Messalinæ artibus evertuntur. 4. Equitibus Romanis perniciem adfert insomnium. 5. In advocatorum perfidiam lex Cincia flagitatur: pecuniis, quas caperent, positus modus. 8. Parthi discordant; Bardanes cæditur: regnat Gotarzes. 11. Ludi seculares. 12. Insana Messalinæ et Silii libido. 13. Claudius, matrimonii sui ignarus, munia censoria usurpat: tres novas literas addit. 15. Senatusconsultum de haruspicum disciplinâ. 16. Cheruscorum gens regem Româ petit. 18. Corbulo Chaucos reprimit; alia moliturus, cæso Gannasco, ni Claudius, ducis virtutem veritus, novam in Germanias vim prohibuisset. 21. Curtii Rufi obscuritas et incrementa. 22. Cn. Novius cum ferro in Principem deprehensus. Quæsturæ origo ac vices. 23. De supplendo senatu agita-

tur. Galli, civitate Romanâ pridem donati, jus adipiscendorum in Urbe honorum, causam eorum orante Principe, adsequuntur. 25. Lustrum conditum. 26. Messalina Silio palam nubit. Claudius trepidat: libertorum tamen impulsu in uxorem et libidinum ministros animadvertit. 38. Decreta Narcisso quæstoria insignia.

Hæc gesta annis ferè duobus.

| A. U. C. | J. C. | | |
|---|---|---|---|
| DCCC. | 47. | Coss. | Ti. Claudio Cæsare IV,<br>L. Vitellio III. |
| DCCCI. | 48. | Coss. | Aulo Vitellio,<br>L. Vipsanio Poblicolâ. |

# C. CORNELII
# TACITI
# ANNALES.

## LIBER UNDECIMUS.

### A. U. C. 800. J. C. 47.

1. NAM VALERIUM Asiaticum,[1] bis consulem, fuisse quondam adulterum ejus[2] credidit: pariterque hortis inhians, quos ille à Lucullo cœptos[3] insigni magnificentiâ extollebat, Suilium[4] accusandis utrisque immittit... Adjungitur Sosibi-

[1] *Nam Valerium Asiaticum.* Initio hujus libri desunt nonnulla, quæ supplevimus. Vide supplementum Annalium, XI. P. Valerius Asiaticus bis Consul fuerat. Primùm suffectus tantùm A. U. C. 799. De hoc consulatu plura diximus in suppl. Ann. X. 26 et seq.

[2] *Adulterum ejus.* Adulterum Sabinæ Poppææ, *ætatis suæ fœminas pulchritudine supergressæ*, infra Ann. XIII. 45.

[3] *A Lucullo cœptos.* L. Lucullus, militari laude, dein luxu clarissimus, ingentes opes bellis feliciter gestis partas impendit in deambulationum, balneorum substructiones, in tabulas, statuas ac maximè hortos, qui ipsâ Plutarchi ætate, adultoque luxu, inter Principum sumtuosissimos annumerabantur, *ὅπου καὶ νῦν, ἐπίδοσιν τοιαύτην τῆς τρυφῆς ἐχούσης, οἱ Λουκουλλιανοὶ κῆποι, τῶν βασιλικῶν ἐν τοῖς πολυτελεστάτοις ἀριθμοῦνται*, Plutarch. in Lucullo, p. 518. Horti illi erant in clivo collis hortulorum, nunc *Trinità di Monti.* Vide Donatum de urbe Româ, III. 23.

[4] *Suilium.* De hoc terribili et venali homine plura infra Anral. XIII. 42.

us, Britannici educator, qui per speciem benevolentiæ moneret Claudium, "cavere vim atque opes principibus infensas: præcipuum auctorem Asiaticum interficiendi Cæsaris, non extimuisse in concione populi Romani fateri, gloriamque facinoris ultro petere:[1] clarum ex eo in Urbe, "ditâ per provincias famâ, parare iter ad Germanicos "exercitus; quandò genitus Viennæ, multisque et validis "propinquitatibus subnixus, turbare gentiles nationes promtum haberet." At Claudius, nihil ultra scrutatus, citis cum militibus, tamquam opprimendo bello, Crispinum prætorii præfectum misit: à quo repertus est apud Baias,[2] vinclisque inditis, in Urbem raptus.

2. Neque data senatûs copia: intrà cubiculum auditur, Messalinâ coram, et Suilio "corruptionem militum, quos "pecuniâ et stupro in omni flagitio obstrictos" arguebat, exin "adulterium Poppææ," ac postremùm "mollitiam "corporis" objectante. Ad quod victo silentio, prorupit reus, et "Interroga," inquit, "Suili, filios tuos,[3] virum me "esse fatebuntur:" ingressusque defensionem, commoto majorem in modum Claudio, Messalinæ quoque lacrymas excivit: quibus abluendis cubiculo egrediens, monet Vitellium, ne elabi reum sineret. Ipsa ad perniciem Poppææ festinat, subditis, qui terrore carceris ad voluntariam mortem propellerent: adeò ignaro Cæsare, ut, paucos post dies, epulantem apud se maritum ejus Scipionem percunctaretur, "cur sine uxore discubuisset?"[4] atque ille "functam fato" responderet.

[1] *Ultro petere.* De his jam dictum in suppl. Ann. IX. 4. Asiaticum Valerium, Caii Caligulæ amicum, fuisse *ferocem virum, et vix æquo animo alienas contumelias laturum* docet Seneca de constant. sapient. XVIII. Quam injuriam Caligula ei intulerit ibidem narrat.

[2] *Apud Baias.* In Campaniâ.

[3] *Filios tuos.* Interroga filios tuos, mollitie libidineque infames; me virum esse fatebuntur. Fortè filiorum Suilii vitia quondam arguerat Asiaticus, vir consularis.

[4] *Discubuisset.* Ex more Romano; de quo Cornelius Nepos, præf. vit. imperat: *Quem enim Romanorum pudet uxorem ducere in convivium?* Vide et Ciceronem, Ep. ad Attic. V. 1.

3. Sed consultanti super absolutione Asiatici,[1] flens Vitellius commemoratâ " vetustate amicitiæ, utque Antoniam,[2] Prin- " cipis matrem, pariter observâssent," dein percursis " Asi- " atici in rempublicam officiis recentique adversùs Britanniam " militiâ, quæque alia conciliandæ misericordiæ videbantur; " liberum ei mortis arbitrium" permisit: et secuta sunt Claudii verba, in eamdem clementiam. Hortantibus dehinc quibusdam inediam[3] et lenem exitum, " remittere beneficium" Asiaticus ait: et usurpatis quibus insueverat exercitationibus, lauto corpore, hilarè epulatus, cùm se " honestiùs calliditate " Tiberii, vel impetu C. Cæsaris periturum" dixisset, " quàm " quòd fraude muliebri et impudico Vitellii ore caderet," venas exsolvit: viso tamen antè rogo, jussoque " transferri " partem in aliam, ne opacitas arborum vapore ignis mi- " nueretur." Tantum illi securitatis novissimæ fuit.

4. Vocantur post hæc patres, pergitque Suilius addere reos equites Romanos inlustres, quibus *Petra* cognomentum;[4] ac causa necis, quòd domum suam Valerii et Poppææ congressibus præbuissent. Verùm " nocturnæ quie-

[1] *Absolutione Asiatici.* Locum hunc variè solicitant, ac immutant interpretes. Plana tamen omnia, et eleganter dicta, si ad mentem Taciti et historiæ seriem attendatur. Scilicet Valerii Asiatici defensione commotus Claudius, super absolutione consultat. Tum subdolus Vitellius, quem Messalina monuerat ne elabi reum sineret, flens commemorat suam cum Asiatico amicitiam, utque Antoniam, Claudii matrem, pariter observâssent. Deinde percurrit varia Asiatici in rempublicam officia, recentemque in Britanniâ militiam, et alia, quæ conciliandæ misericordiæ videbantur. At veterator vitam Asiatici non rogat; sed, quasi magnæ esset clementiæ, permittit Claudio mortis arbitrium, modò libera sit. Et, quod Claudianæ in rebus gerendis imbecillitatis argumentum est, secuta sunt ejus verba in eamdem clementiam. Unde meritò dixit Asiaticus se honestiùs calliditate Tiberii, vel impetu Caii Cæsaris periturum, quàm quòd fraude muliebri, et impudico Vitellii ore caderet.

[2] *Antoniam.* Vide stem. Cæs. num. 42.

[3] *Quibusdam inediam.* Fortè *quibusdam ad inediam.* Dixit tamen Tullius Catilin. I. 12. *quod te jam dudum hortor.*

[4] *Quibus Petra cognomentum.* Vide not. et emend. ad Ann. XI. 4. De equitibus illustribus dictum supra Ann. II. 59.

"tis species" alteri objecta, "tamquam vidisset Claudium "spiceâ coronâ evinctum, spicis retro conversis: eâque "imagine gravitatem annonæ dixisset." Quidam "pampineam coronam albentibus foliis visam," atque "ita interpretatum" tradidere, "vergente autumno mortem Principis ostendi." Illud haud ambigitur, qualicumque insomnio, ipsi fratrique perniciem allatam. Sestertiûm quindecies,[1] et insignia præturæ Crispino decreta. Adjecit Vitellius sestertiûm decies[2] Sosibio: "quòd Britannicum præceptis, Claudium consiliis juvaret." Rogatus sententiam et Scipio:[3] "cùm idem," inquit, "de admissis Poppææ, sentiam, quod omnes, putate me idem dicere, quod omnes." Eleganti temperamento inter conjugalem amorem, et senatoriam necessitatem.

5. Continuus inde et sævus accusandis reis Suilius, multique audaciæ ejus æmuli. Nam cuncta legum et magistratuum munia in se trahens Princeps, materiam prædandi patefecerat: nec quidquam publicæ mercis tam venale fuit, quàm advocatorum perfidia: adeò ut Samius insignis eques Romanus, quadringentis nummorum millibus[4] Suilio datis, et cognitâ prævaricatione, ferro in domo ejus incubuerit. Igitur incipiente C. Silio, consule designato, cujus de potentiâ et exitio in tempore memorabo,[5] consurgunt patres, legemque Cinciam[6] flagitant; quâ cavetur antiquitùs, "ne "quis ob causam orandam pecuniam donumve accipiat."

[1] *Sestertiûm quindecies. Angl.* 12,500*l.*

[2] *Sestertiûm decies. Angl.* 8333*l.* 6*s.* 8*d.*

[3] *Scipio.* Maritus Poppææ Sabinæ. Eleganti quidem temperamento, tum senatoriæ necessitati paruit, tum conjugalem amorem servavit.

[4] *Quadringentis nummorum millibus. Angl.* 3333*l.* 6*s.* 8*d.*

[5] *Memorabo.* Infra cap. 12 et 35.

[6] *Legemque Cinciam.* Legem illam de donis et muneribus tulit M. Cincius Alimentus, tribunus plebis, A. U. C. 550. Sempronio et Cethego consulibus. Vide Antonium Augustinum de legibus p. 47. Eam antiquatam non modò restituit Augustus A. U. C. 732. sed, qui aliquid mercedis accepissent, quadruplum pendere jussit, teste Dione, LIV. p. 533. τὺς ῥήτορας ἀμισθεὶ συναγορεύειν, ἢ τετρα-

6. DEINDE obstrepentibus his, quibus ea contumelia parabatur, discors Suilio Silius acriter incubuit, "veterum "oratorum exempla" referens, "qui famam in posteros, "præmia eloquentiæ cogitavissent pulcherrima. Alioquin "et bonarum artium principem sordidis ministeriis fœdari: "ne fidem quidem integram manere, ubi magnitudo quæs- "tuum spectetur. Quòd si in nullius mercedem negotia "sint, pauciora fore: nunc inimicitias, accusationes, odia, "et injurias foveri; ut, quomodò vis morborum pretia me- "dentibus, sic fori tabes pecuniam advocatis ferat. Memi- "nissent C. Asinii, et Messalæ, ac recentiorum Arruntii et "Esernini:[1] ad summa provectos incorruptâ vitâ et facun- "diâ:" Talia dicente consule designato, consentientibus aliis, parabatur sententia, quâ lege "repetundarum tene- "rentur:" cùm Suilius, et Cossutianus,[2] et ceteri, qui non judicium (quippe in manifestos) sed pœnam statui videbant, circumsistunt Cæsarem, antè acta deprecantes. Et postquàm annuit, agere incipiunt.

7. "QUEM ILLUM[3] tantâ superbiâ esse, ut æternitatem

πλάσιον, ὅσον ἂν λάβωσιν, ἐκτίνειν ἐκέλευσε. Claudius tamquam legis austeritatem moderatus, *capiendis pecuniis* posuit modum usque ad dena sestertia, quem egressi repetundarum tenerentur, ut dicetur cap. 7.

[1] *Arruntii et Esernini.* Jam memorati supra Annal. III. 11.

[2] *Cossutianus.* De quo plura infra Annal. XIII. 33.

[3] *Quem illum.* Quem oratorem adeò superbum esse, ut spe præsumat æternitatem famæ? Hominum usui, rebusque publicis subsidium in arte oratoriâ præparari, ne quis, oratorum auxilio destitutus, potentiorum injuriis pateat obnoxius. At utilissimam illam eloquentiam gratuitò non contingere: ipsas familiares curas omitti, ut orator se alienis negotiis intendat. Ceteros homines vel militiâ, vel exercendo agros, vel aliis artibus vitam tolerare; nihilque muneris à quoquam mortalium suscipi, nisi cujus fructus aliquos antè præviderit. Potuisse, et quidem facilè, tum Asinium et Messalam, refertos præmiis bellorum, quæ Antonium inter et Augustum exarsere, tum Eserninos et Arruntios, ditium familiarum heredes, magnum animum induere. At sibi quoque promta esse exempla quantis mercedibus P. Clodius, aut C. Curio, causas agere soliti sint. Se, medicos senatores, nulla, in hâc reipublicæ tranquillitate, nisi pacis emolumenta petere. Demum Princeps cogitaret plebem, quæ togâ eni-

" famæ spe præsumat? usui et rebus subsidium præparari, " ne quis inopiâ advocatorum potentioribus obnoxius sit. " Neque tamen eloquentiam gratuitò contingere: omitti " curas familiares, ut quis se alienis negotiis intendat: mul- " tos militiâ, quosdam exercendo agros tolerare vitam: ni- " hil à quoquam expeti, nisi cujus fructus antè providerit. " Facilè Asinium, et Messalam, inter Antonium et Augus- " tum bellorum præmiis refertos, aut ditium familiarum " heredes Eserninos et Arruntios, magnum animum indu- " isse. Promta sibi exempla, quantis mercedibus P. Clo- " dius, aut C. Curio, concionari soliti sint: se, modicos se- " natores, quietâ republicâ, nulla, nisi pacis, emolumenta " petere: cogitaret plebem, quæ togâ enitesceret: sub- " latis studiorum pretiis, etiam studia peritura." Ut mi- nùs decora hæc, ita haud frustra dicta Princeps ratus, ca- piendis pecuniis posuit modum,[1] usque ad dena sestertia,[2] quem egressi repetundarum tenerentur.

8. Sub idem tempus Mithridates, quem imperitâsse Ar- meniis, et ad præsentiam Cæsaris[3] vectum memoravi,[4] mo- nente Claudio, in regnum remeavit, fisus Pharasmanis opi- bus. Is rex Iberis,[5] idemque Mithridatis frater, nuntiabat " discordare Parthos: summaque imperii ambigua, minora " sine curâ haberi." Nam inter Gotarzis pleraque sæva

tesceret. Sublatis studiorum præmiis, etiam studia, ac maximè apud plebem, peritura. Porrò hâc ætate eò magis consulendum erat plebi, quòd nobiles ac divites, luxui voluptatibusque dediti, oratoriæ artis labores dedignabantur.

[1] *Posuit modum.* Senatusconsulto, de quo vide not. et emend. ad Annal. xi. 7.

[2] *Ad dena sestertia. Angl.* 83*l.* 6*s.* 8*d.* Hæc quidem non in omnibus causis accipiebant; sed modum illum ne in gravioribus quidem egredi poterant. Unde in Digest. lib. L. Tit. 13. de extraordinariis cognitionibus. Leg. 1. ex Ulpiano. *Licita autem quantitas intelligitur pro singulis causis usque ad centum aureos.*

[3] *Cæsaris.* Caii Caligulæ.

[4] *Vectum memoravi.* Hæc Annalium pars periit. Nos diximus in suppl. Annal. viii. 34.

[5] *Is rex Iberis.* Vide supra Annal. vi. 32.

(qui necem fratri Artabano,[1] conjugique ac filio ejus properaverat, unde metus ejus in ceteros) accivere Bardanen. Ille, ut erat magnis ausis promtus, biduo tria millia stadiorum[2] invadit, ignarumque et exterritum Gotarzen proturbat: neque cunctatur, quin proximas præfecturas[3] corripiat, solis Seleucensibus dominationem ejus abnuentibus: in quos, ut patris sui quoque defectores, irâ magis, quàm ex usu præsenti[4] accensus, implicatur obsidione urbis validæ, et munimentis objecti amnis,[5] muroque et commeatibus firmatæ. Interim Gotarzes, Daharum Hyrcanorumque[6] opibus auctus, bellum renovat: coactusque Bardanes omittere Seleuciam,[7] Bactrianos[8] apud campos castra contulit.

9. Tunc, distractis Orientis viribus, et quònam inclinarent incertis, casus Mithridati datus est occupandi Armeniam, vi militis Romani ad excidenda castellorum ardua, simulque Ibero exercitu campos persultante. Nec enim restitere Armenii, fuso, qui prælium ausus erat, Demonacte præfecto. Paululum cunctationis attulit rex minoris Armeniæ Cotys,[9] versis illuc quibusdam procerum; dein literis Cæsaris coercitus: et cuncta in Mithridaten fluxere,

[1] *Necem fratri Artabano.* Alia narrat Josephus Antiq. Judaic. xx. 3. sed errat. Vide Canon. reg. Parthorum inter not. et emend. ad Annal. ii. 1.

[2] *Tria millia stadiorum.* Totidem eodem tempore emensus est Annibal, à Scipione victus, teste Appiano, p. 26. Bell. Punic. Major adhuc admiratio et laus, *si quis cogitet nocte ac die longissimum iter vehiculis tribus Tiberium Neronem emensum, festinantem ad Drusum fratrem, ægrotantem in Germaniâ: in eo fuerunt* cc. m. *passuum, Angl.* 200 *miles.* Plin. vii. 20. Tria autem millia stadiorum sunt tantùm, *Angl.* 375 *miles.*

[3] *Proximas præfecturas.* Præfecturas illas alii satrapias, alii provincias appellant.

[4] *Quam ex usu præsenti.* Nec enim vindicandæ injuriæ, cùm paranda benevolentia.

[5] *Objecti amnis.* Amnis ille Tigris est.

[6] *Daharum Hyrcanorumque.* Dahæ, *Dahistan;* Hyrcani, *Mazanderan,* et *Corcan.*

[7] *Seleuciam.* De hâc urbe sat dictum Annal. vi. 42.

[8] *Bactrianos.* Bactriana, Oxo flumini vicina, nunc *Khorasan.*

[9] *Cotys.* Armeniam minorem à Caio Caligulâ acceperat, ut dictum in suppl. Annal. vii. 36.

atrociorem, quàm novo regno conduceret. At Parthi imperatores, cùm pugnam pararent, fœdus repentè faciunt, cognitis popularium insidiis, quas Gotarzes fratris F. patefecit:[1] congressique, primò cunctantur; deinde complexi dextras, apud altaria Deûm pepigere, "fraudem inimicorum "ulcisci, atque ipsi inter se concedere." Potior Bardanes visus retinendo regno. At Gotarzes, ne quid æmulationis exsisteret, penitus in Hyrcaniam abiit: regressoque Bardani deditur Seleucia, septimo post defectionem anno; non sine dedecore Parthorum, quos una civitas tamdiu eluserat.

10. Exin validissimas præfecturas invasit: et reciperare Armeniam[2] parabat, ni à Vibio Marso, Syriæ legato, bellum minitante, cohibitus foret. Atque interim Gotarzes pœnitentiâ concessi regni, et revocante nobilitate, cui in pace durius servitium est, contrahit copias: et huic contra itum ad amnem Erinden:[3] in cujus transgressu multùm certato, pervicit Bardanes, prosperisque præliis medias nationes subegit ad flumen Sinden,[4] quod Dahas Ariosque disterminat. Ibi modus rebus secundis positus: nam Parthi, quamquam victores, longinquam militiam aspernabantur. Igitur, extructis monimentis, quibus opes suas testabatur, nec cuiquam antè Arsacidarum tributa illis de gentibus parta, regreditur: ingens gloriâ, atque eò ferocior, et subjectis intolerantior: qui dolo antè composito, incautum venationique intentum[5] interfecere, primam intrà juventam, sed claritu-

[1] *Fratris F. patefecit.* Gotarzes insidias patefecit Bardani, fratris sui (Artabani) filio. Vide not. et emend. ad Annal. XI. 9.

[2] *Reciperare Armeniam.* A Mithridate occupatam, cap. sup.

[3] *Ad amnem Erinden.* Amnis ille, Hyrcaniæ, soli Tacito memoratus, fortè est *The Ester;* qui in mare Caspium influit. Certè ab illo fluvio non dissitus.

[4] *Ad flumen Sinden.* Flumen illud videtur esse, quod nunc dicimus *Herirud* vel *Herat.* De Dahis jam dictum supra. Finitimi Arii, Ortum versùs.

[5] *Incautum venationique intentum.* Quòd Izati bellum inferret, et adversùs Romanos meditaretur, interfectum Bardanen tradit Josephus Antiq. Judaic. xx. 3. Haud satis diligens, ut videtur, hâc in re scriptor.

dine paucos inter senum regum, si perinde amorem inter populares, quàm metum apud hostes, quæsivisset. Nece Bardanis turbatæ Parthorum res, inter ambiguos, quis in regnum acciperetur. Multi ad Gotarzen inclinabant; quidam ad Meherdaten, prolem Phraatis,[1] obsidio nobis datum. Deinde prævaluit Gotarzes: potitusque regiam, per sævitiam ac luxum adegit Parthos mittere ad Principem Romanum occultas preces, queis "permitti Meherdaten patrium "ad fastigium" orabant.

11. Iisdem consulibus ludi seculares[2] octingentesimo post Romam conditam, quarto et sexagesimo[3] quàm Augustus ediderat, spectati sunt. Utriusque Principis rationes[4] prætermitto, satis narratas libris, quibus res imperatoris Domitiani composui: nam is quoque edidit ludos seculares, iisque intentiùs adfui, sacerdotio quindecimvirali præditus, ac tum prætor: quod non jactantiâ refero, sed quia collegio quindecimvirûm[5] antiquitus ea cura, et magistratus potissi-

[1] *Prolem Phraatis.* Nepotem Phraatis IV. de quo infra, XII. 10. Vide et Canonem regum Parthorum inter not. et emend. ad Annal. II. 1.

[2] *Ludi seculares.* De his ludis nummum protulit Harduinus, Opera Select. p. 719. TI. CLAVDIVS CAESAR AVG. P. M. TR. P. VII. IMP. IIII. In adversâ parte, SAECVLARIA SACRA. At cùm nummum illum argenteum apud D. Fountaine, Equitem Anglum, vidisset, adulterinum esse deprehendit, ut constat ex schedis ejus Mss. Plura de secularibus ludis dicemus in not. et emend. ad Annal. XI. 11.

[3] *Quarto et sexagesimo.* Ludos illos, Horatiano hymno percelebres, ediderat Augustus A. U. C. 737. C. Furnio et C. Silano consulibus. Dio, LIV. p. 533.

[4] *Utriusque Principis rationes.* Quas temporum rationes, quæ intervalla sint secuti Augustus et Claudius, prætermitto. Id satis narratum libris, quibus res imperatoris Domitiani composui. Libri illi periere. At de his rationibus dicetur satis in not. et emend. ad Annal. XI. 11. Vide et supplementum ad A. U. C. 841. quo ludos seculares fecit Domitianus.

[5] *Collegio Quindecimvirûm.* Inde in nummis Augusti, qui ad seculares ludos pertinent, memorantur XVSF. Id est quindecimviri sacris faciundis. Vide Thesaurum Morel. Vol. I. p. 325. Huc quoque spectat Horatius in Carm. sec. v. 69.

*Quæque Aventinum tenet Algidumque,*
*Quindecim Diana preces virorum*
*Curat.*

mùm exsequebantur officia cærimoniarum. Sedente Claudio Circensibus ludis, cùm pueri nobiles equis ludicrum Trojæ[1] inirent, interque eos Britannicus, imperatore genitus, et L. Domitius[2] adoptione mox in imperium et cognomentum Neronis adscitus, favor plebis acrior in Domitium, loco præsagii acceptus est: vulgabaturque "adfuisse in-" fantiæ ejus dracones in modum custodum;" fabulosa[3] et externis miraculis adsimulata: nam ipse, haudquaquam sui detractor, "unam omnino anguem in cubiculo visam" narrare solitus est.

12. Verum inclinatio populi supererat ex memoriâ Germanici, cujus illa reliqua suboles virilis: et matri Agrippinæ miseratio augebatur, ob sævitiam Messalinæ: quæ semper infesta, et tunc commotior, quominùs strueret crimina et accusatores, novo et furori proximo amore detinebatur. Nam in C. Silium,[4] juventutis Romanæ pulcherrimum, ita exarserat, ut Juniam Silanam[5] nobilem fœminam, matrimonio ejus exturbaret, vacuoque adultero potiretur. Neque Silius flagitii, aut periculi, nescius erat; sed certo, si abnueret, exitio, et nonnullâ fallendi spe, simul magnis præmiis, opperiri futura, et præsentibus frui, pro solatio habebat. Illa non furtim, sed multo comitatu ventitare domum: egressibus adhærescere; largiri opes, honores: postremò, velut translatâ jam fortunâ, servi, liberti, paratus Principis apud adulterum visebantur.

[1] *Ludicrum Trojæ.* Ludicrum illud, bellique Trojani imitamen, ab Æneâ inventum, egregiè describit Virgilius Æneid. v. 545 et seq. Edidit quoque Julius Cæsar, teste Suetonio in Jul. xxxix. *Trojam lusit turma duplex, majorumque puerorum.* Inde intelligas favorem plebis, cùm Britannicus et Domitius, quisque turmæ suæ præessent.

[2] *L. Domitius.* Cn. Domitio et Agrippinâ Germanici filiâ genitus, posteà Princeps. Vide stem. Cæs. n. 35.

[3] *Fabulosa.* Originem fabulæ docet Suetonius in Ner. vi. *Quæ fabula exorta est, deprehensis in lecto ejus circùm cervicalia serpentis exuviis.*

[4] *In C. Silium.* De eo supra cap. 5. Juvenalis quoque, x. 331.

*Optimus hic et formosissimus idem,*
*Gentis patriciæ rapitur miser extinguendus*
*Messalinæ oculis.*

[5] *Juniam Silanam.* De illâ infra Annal. xiii. 19.

13. AT CLAUDIUS matrimonii sui ignarus,[1] et munia censoria usurpans, "theatralem populi lasciviam" severis edictis increpuit, "quòd in P. Pomponium consularem[2]" (is carmina scenæ dabat) "inque fœminas inlustres probra "jecerat." Et lege latâ, sævitiam creditorum coercuit, "ne "in mortem parentum[3] pecunias filiis familiarum fœnori "darent:" fontesque aquarum, ab Simbruinis collibus[4] deductos, Urbi intulit. Ac novas literarum formas addidit, vulgavitque: comperto Græcam quoque literaturam non simul cœptam, absolutamque.

14. PRIMI per figuras animalium[5] Ægyptii sensus mentis effingebant, (ea antiquissima monumenta memoriæ humanæ impressa saxis cernuntur) et "literarum semet inventores" perhibent. "Inde Phœnicas,[6] quia mari præpollebant, in- "tulisse Græciæ,[7] gloriamque adeptos, tamquam repererint,

[1] *Matrimonii sui ignarus.* Claudius rerum suarum domesticarum, et uxoriæ libidinis ignarus.

[2] *P. Pomponium consularem.* Vide not. et emend. ad Annal. XI. 13.

[3] *In mortem parentum.* Solvendas, mortuis parentibus. Vide not. et emend. ad Annal. XI. 13.

[4] *Ab Simbruinis collibus.* Colles illi, inter sacrum specum, nunc *il monastero del sacro speco*, et Sublaqueum, nunc *Subjaco*, conspicui, agrum Romanum Orientem versùs terminant. Hæc Romanis notissima brevissimè scripsit Tacitus; nunc verò haud satis nota explicare et illustrare juvat ex Plinio, XXXVI. 15. n. 10. *Vicit antecedentes aquarum ductus novissimum impendium operis inchoati à Caio Cæsare, et peracti à Claudio. Quippe à lapide quadragesimo ad eam excelsitatem, ut in omnes Urbis montes levarentur influxere Curtius atque Cæruleus fontes. Erogatum in id opus sestertiûm* $\overline{\text{LVD}}$. *Quod siquis diligentiùs æstimaverit aquarum abundantiam in publico, balineis, piscinis, domibus, euripis, hortis, suburbanis, villis, spatioque advenientis extructos arcus, montes perfossos, convalles æquatas, fatebitur nihil magis mirandum fuisse in toto orbe terrarum.* $\overline{\text{LVD}}$. id est quinquagies quinquies et quingenties centena millia sestertiûm, efficiunt *Angl.* 462,500*l.* De hoc admirando opere plurimæ extant Inscriptiones, quas vide in not. et emend. ad Annal. XI. 13.

[5] *Primi per figuras animalium.* Vide not. et emend. ad Annal. XI. 14.

[6] *Inde Phœnicas.* Quisquis Phœnicias literas umquam vidit, non ex Ægyptiis animalium figuris, sed ex Samaritanis lineis adumbratas fatebitur. Hujusque rei locupletissimi testes sunt Phœnicum inscriptiones nummique satis obvii.

[7] *Intulisse Græciæ.* Verè qui-

"quæ acceperant." Quippe fama est "Cadmum, classe "Phœnicum vectum,[1] rudibus adhuc Græcorum populis "artis ejus auctorem fuisse." Quidam "Cecropem[2] Athe- "niensem, vel Linum Thebanum,[3] et temporibus Trojanis "Palamedem Argivum[4]" memorant, "sexdecim literarum[5] "formas; mox alios, ac præcipuum Simonidem,[6] ceteras "reperisse." At in Italiâ Etrusci ab Corinthio Demarato,[7]

dem; idque probat vetustissimus Lapis Sigeus, quem in lucem protulit et commentariis illustravit eruditus Chishull, Antiquitates Asiaticæ, p. 4 et seq. Apud eumdem auctorem p. 24. vide Naturæ atque orbis alphabetum.

[1] *Vectum.* Circiter sexcentos annos ante Romam conditam. Benè apud Plinium, VII. 56. quidam volunt *in Græciam intulisse è Phœnice Cadmum* literas *sedecim numero.*

[2] *Quidam Cecropem.* Fortè rudia quædam signa, ut reperta sunt apud Mexicanos; certè literas Græcas non invenit Cecrops, Atheniensium regni fundator plusquàm octingentis annis ante Romam conditam.

[3] *Linum Thebanum.* Non literarum, sed rhythmorum et melodiæ primus apud Græcos inventor fuit Linus, ut testatur Dionysius apud Diodorum Siculum, III. p. 140. *Φησὶ τοίνυν παρ' Ἕλλησι πρῶτον εὑρετὴν γενέσθαι Λῖνον ῥυθμῶν καὶ μέλους.* Vixit Linus fermè quingentis annis ante Romam conditam.

[4] *Palamedem Argivum.* Literas non reperit. Sed, sedecim inventis, fertur *Trojano bello Palamedem adjecisse quatuor hâc figurâ* Θ Ξ Φ Χ, Plin. VII. 56. Troja capta quadringentis triginta annis ante Romam conditam. Ante Trojana tempora literas apud Græcos fuisse, quicumque Homerum legerit, haud inficiabitur. Nec temerè eruditus Galeotti ad unum ex literarum inventoribus gemmam retulit, quæ extat Tab. IV. Francisci Ficoronii, Gemmæ Antiq. liter. p. 81.

[5] *Sexdecim Literarum.* Primigeniæ illæ sexdecim literæ fuerunt Α Β Γ Δ Ε Ι Κ Λ Μ Ν Ο Π Ρ Σ Τ Υ.

[6] *Alios, ac præcipuum Simonidem.* Quatuor quoque literas post Palamedem adjecisse *Simonidem Melicum,* ΖΗΨΩ, tradit Plinius, loc. cit. Aristoteles apud eumdem Plinium *duas ab Epicharmo additas* ΘΧ, *quàm à Palamede mavult.* Antequàm inventa fuisset litera Η, utebantur Ε. Unde in veteribus nummis ΑΘΕ. ΘΕΒ. pro ΑΘΗΝΑΙΩΝ. ΘΗΒΑΙΩΝ.

[7] *Etrusci ab Corinthio Demarato.* Hic Demaratus longè antiquior est Corinthio Demarato, Tarquinii prisci patre, quem memorat Plinius, XXXV. 3 et 12. Paulo antè Trojana tempora Etruscos literas à Demarato accepisse arbitror. Idque suadet tabula Eugubina, quam vulgavit et explicavit v. Cl. Gori, Museum Etruscum, p. 54 et seq. probat quoque Plinius, XVI. 44. *Vetustior autem Urbe in Vaticano ilex, in quâ titulus æreis literis Etruscis, religione arborem jam tum dignam fuisse significat.*

Aborigines Arcade ab Evandro [1] didicerunt: et formæ literis Latinis, quæ veterrimis Græcorum.[2] Sed nobis quoque paucæ primùm [3] fuere: deinde additæ sunt.[4] Quo exemplo Claudius tres literas adjecit,[5] quæ usui, imperitante eo, post obliteratæ, aspiciuntur etiam nunc in ære [6] publicandis plebiscitis per fora ac templa fixo.

15. Retulit deinde ad senatum, super collegio haruspicum,[7] ne "vetustissima Italiæ disciplina per desidiam "exolesceret: sæpe adversis reipublicæ temporibus accitos, "quorum monitu redintegratas cærimonias, et in posterum "rectiùs habitas: primoresque Etruriæ sponte, aut Patrum

[1] *Aborigines Arcade ab Evandro.* Sexaginta annis ante Trojanum excidium Evander ex Arcadiâ in Italiam venerat. Eò quoque longè antè ex Arcadiâ appulerant Aborigines, qui ab Evandro literas didicere. Ergò ante Aboriginum discessum literæ in Arcadiâ nondum innotuerant.

[2] *Veterrimis Græcorum.* Ita quoque Plinius, VII. 57 et 58. *Gentium consensus tacitus primus omnium conspiravit, ut Ionum literis uterentur. Veteres Græcas fuisse easdem pœnè, quæ nunc sunt Latinæ, indicio erit Delphica tabula, quæ est hodie in Palatio.* Ergò Plinius dicit literas Latinas veteribus Græcis, seu Ionicis similes esse. At Herodotus Ionicas veteresque Græcas easdem esse cum Cadmæis Phœniciisque literis docet, oculatus et ipse testis, in Terpsichore, V. 58 et 59. Phœnicias verò, quæ adhuc extant in nummis aliisque monumentis, à Samaritanis profluxisse manifestum erit omnibus, qui utrasque, vel Eduardi Bernardi tabulam, à Cl. Morton editam, inspexerint.

[3] *Paucæ primùm.* Paucæ quidem et rudes, rudioribus adhuc verbis. Unde apud Livium, VII. 3. memoratur *lex vetusta priscis literis, verbisque scripta,* A. U. C. 391. A. C. 362. Quàmque raræ *per ea tempora literæ* forent testatur. Egregium obsoletæ illius vetustatis monumentum extat in inscriptione L. Scipionis Barbati, exaratâ circa annum U. C. 657. quam multâ cum laude explicavit eruditus Sirmondus.

[4] *Additæ sunt.* Quæ et quandò additæ sint prolixè et inutiliter disputant Grammatici. Vide si vis Cl. Bouhier, dissert. de priscis Græcorum et Latin. literis, ad calcem Palæographiæ Græcæ eruditi de Montfaucon.

[5] *Tres literas adjecit.* De literis à Claudio adjectis longiùs foret hìc disputare. Itaque vide not. et emend. ad Annal. XI. 14.

[6] *In ære.* Id est, ut opinor, in titulo æris, per fora ac templa fixi, quo publicantur plebiscita. Sub ipsis imperatoribus fuisse plebiscita innuit Tacitus Annal. XII. 41. docetque lex Regia. Vide not. et emend. ad Annal. XI. 14.

[7] *Haruspicum.* Exta, fulgura, portenta interpretabantur haruspices. Vide Tullium de Divi-

"Romanorum impulsu,[1] retinuisse scientiam, et in familias "propagâsse: quod nunc segniùs fieri, publicâ circa bonas "artes socordiâ, et quia externæ superstitiones valescant. "Et læta quidem in præsens omnia; sed benignitati Deûm "gratiam referendam,[2] ne ritus sacrorum inter ambigua "culti, per prospera obliterarentur." Factum ex eo senatusconsultum: "viderent pontifices, quæ retinenda firmandaque haruspicum."

16. Eodem anno Cheruscorum gens regem Româ petivit;[3] amissis per interna bella nobilibus, et uno reliquo stirpis regiæ, qui apud Urbem habebatur, nomine *Italicus*.

natione, i. 18. ii. 22. Eorum disciplina apud Etruscos vetustissima et celeberrima. Ut Roma ipsa conderetur, à Romulo acciti sunt, teste Plutarch. in Romul. p. 23. ᾤκισε τὴν πόλιν, ἐκ Τυῤῥηνίας μεταπεμψάμενος ἄνδρας ἱεροῖς τισι θεσμοῖς καὶ γράμμασιν ὑφηγουμένους ἕκαστα καὶ διδάσκοντας, ὥσπερ ἐν τελετῇ. *Urbem condidit, accitis ex Etruriâ viris, qui, velut in mysteriis, quid faciendum esset cærimoniis quibusdam et scriptis præscriberent et docerent.*

[1] *Patrum Romanorum impulsu.* Hæc illustrat Tullius de Divin. i. 41. *Etruria autem de cœlo tacta scientissimè animadvertit: eademque interpretatur quid quibusque ostendatur monstris atque portentis. Quocirca benè apud majores nostros senatus tum, cùm florebat imperium, decrevit, ut de principum filiis sex* (potiùs bis sex) *singulis Etruriæ populis in disciplinam traderentur, ne ars tanta propter tenuitatem hominum à religionis auctoritate abduceretur ad mercedem atque quæstum.* Vide quoque Valerium Maximum, i. i. num. 1. *Haruspices Fulguriatores* memorat Cl. Gori, Museum Etruscum, vol. ii. p. 78. et apud Fabrettum, Inscript. Dom. cap. x. n. 57. haruSPEX EXTISPICUS.

[2] *Gratiam referendam.* Benignitati Deûm referendam esse gratiam non obliterando per prospera ritus sacrorum, inter ambigua excultos. Rectè enim inter *Atheismi* causas à Cl. Bacono, *Sermones Fideles*, serm. xvi. recensentur *secula erudita, præsertim cum pace et rebus prosperis conjuncta. Etenim calamitates, et adversa, animos hominum ad religionem fortiùs flectunt.*

[3] *Regem Româ petivit.* Haud temerè ad hanc legationem pertinere existimat Cl. Eccardus, de orig. German. p. 320. quod memorat Suetonius in Claud. xxv. *Germanorum legatis in orchestrâ sedere permisit* Claudius, *simplicitate eorum et fiduciâ motus, quòd in popularia deducti, cùm animadvertissent Parthos et Armenios sedentes in senatu, ad eadem loca sponte transierant, nihilo deteriorem virtutem, aut conditionem suam, prædicantes.*

Paternum huic genus è Flavio,[1] fratre Arminii; mater ex Catumero, principe Cattorum erat. Ipse formâ decorus, et armis equisque in patrium nostrumque morem exercitus. Igitur Cæsar, auctum pecuniâ, additis stipatoribus, hortatur "gentile decus magno animo capessere. Illum primum "Romæ ortum, nec obsidem, sed civem, ire externum ad "imperium." Ac primò lætus Germanis adventus, atque eò magis, quòd nullis discordiis imbutus, pari in omnes studio ageret; celebrari, coli, modò comitatem et temperantiam nulli invisam,[2] sæpiùs vinolentiam ac libidines, grata barbaris, usurpans. Jamque ad proximos, jam longiùs clarescere; cùm potentiam ejus suspectantes, qui factionibus floruerant, discedunt ad conterminos populos, ac testificantur, "Adimi veterem Germaniæ libertatem, et "Romanas opes insurgere: adeò neminem iisdem in terris "ortum, qui Principis locum impleat: nisi exploratoris "Flavii progenies supra cunctos attollatur? Frustra Ar- "minium[3] præscribi: cujus si filius hostili in solo adultus, "in regnum venisset, posse extimesci, infectum alimonio, "servitio, cultu, omnibus externis. Ac, si paterna Italico "mens esset, non alium infensiùs arma contra patriam ac "Deos penates, quàm parentem ejus, exercuisse."

17. His atque talibus, magnas copias coegere: nec pauciores Italicum sequebantur. "Non enim inrupisse "ad invitos, sed accitum" memorabant: "quandò no- "bilitate ceteros anteiret, virtutem experirentur, an dignum

[1] *E Flavio.* Vide Flavii Arminiique Stemma in not. et emend. ad Annal. I. 55.

[2] *Nulli invisam.* Hæc summa virtutis laus: nulli est invisa. Vitia verò, sapientibus odiosa, barbaris tantùm grata.

[3] *Frustra Arminium.* Frustra jactitari Arminium esse patruum Italici. Ipsum, Arminii filium, Ravennæ, hostili in solo, adultum, si in regnum venisset, posse extimesci, utpote infectum alimonio, servitio, cultu, ceterisque omnibus externis. Ac, si paterna Italico mens esset, non alium infensiùs arma contra patriam ac Deos penates, quàm parentem ejus Flavium, exercuisse.

"se patruo Arminio, avo Catumero, præberet. Nec pa-"trem rubori,[1] quòd fidem adversùs Romanos, volentibus "Germanis, sumtam, numquam omisisset: falsò libertatis "vocabulum obtendi ab iis, qui privatim degeneres, in "publicum exitiosi, nihil spei, nisi per discordias habeant." Adstrepebat huic alacre vulgus; et magno inter Barbaros prælio victor rex; dein secundâ fortunâ ad superbiam prolapsus, pulsusque, ac rursus Langobardorum[2] opibus refectus, per læta, per adversa, res Cheruscas adflictabat.

18. PER idem tempus Chauci,[3] nullâ dissensione domi, et morte Sanquinii[4] alacres, dum Corbulo adventat, inferiorem Germaniam incursavere, duce Gannasco: qui natione Canninefas[5] auxiliaris, et diu meritus, post transfuga, levibus navigiis prædabundus, Gallorum maximè oram[6] vastabat, non ignarus dites et imbelles esse. At Corbulo provinciam ingressus,[7] magnâ cum curâ, et mox gloriâ, cui principium illa militia fuit, triremes alveo Rheni, ceteras navium, ut quæque habiles, per æstuaria et fossas[8] adegit: lintribusque hostium depressis, et exturbato Gannasco, ubi præsentia satis composita sunt, legiones operum et laboris ignavas,[9] populationibus lætantes, veterem ad morem reduxit: ne quis agmine decederet, nec pugnam,

[1] *Nec patrem rubori.* Nec Italico patrem suum Flavium rubori esse, quòd Romanis, in quorum castris, consentientibus Germanis, stipendia meruerat, fidelem semper se præstitisset. Vide quæ dicta sunt supra Annal. II. 9 et 10.

[2] *Langobardorum.* Nunc *Brandeburg.*

[3] *Chauci.* Maritima inter Amisiam, *the Ems*, et Albim, *the Elbe*, habitabant.

[4] *Morte Sanquinii.* Inferioris Germaniæ præfecti.

[5] *Canninefas.* Occidentalem insulæ Batavorum, *Utrecht*, partem occupabant Canninefates.

[6] *Gallorum maximè oram.* Illos maximè tractus, quos nunc dicimus *Zealand*, *Brabant*, *Flanders.*

[7] *Provinciam ingressus.* Germaniam inferiorem ingressus Corbulo, maximis reipublicæ imperatoribus haud impar, sæpe posteà memorandus.

[8] *Per æstuaria et fossas.* Æstuaria et fossæ plurimæ inter Scaldis, *the Scheldt*, Mosæ, *the Meuse*, et Rheni ostia.

[9] *Laboris ignavas.* Vulgò *ignaras.* Vide not. et emend. ad Annal. XI. 18.

nisi jussus, iniret: stationes, vigiliæ, diurna nocturnaque munia, in armis agitabantur. Feruntque "militem, quia "vallum non accinctus,[1] atque alium, quia pugione tantùm "accinctus foderet, morte punitos." Quæ nimia, et incertum an falsò jacta, originem tamen è severitate ducis traxere: intentumque et magnis delictis inexorabilem scias, cui tantum asperitatis etiam adversùs levia credebatur.

19. CETERUM is terror milites hostesque in diversum adfecit: nos virtutem auximus;[2] Barbari ferociam infregere. Et natio Frisiorum,[3] post rebellionem, clade L. Apronii[4] cœptam, infensa, aut malè fida, datis obsidibus, consedit apud agros à Corbulone descriptos. Idem senatum, magistratus, leges imposuit. Ac ne jussa exuerent, præsidium immunivit;[5] missis, qui majores Chaucos[6] ad deditionem pellicerent, simul Gannascum dolo adgrederentur. Nec inritæ, aut degeneres insidiæ[7] fuere adversùs transfugam, et violatorem fidei. Sed cæde ejus motæ Chaucorum mentes, et Corbulo semina rebellionis præbebat; ut lætâ apud plerosque, ita apud quosdam sinistrâ famâ: "Cur hostem conciret? adversa in rempublicam casura: "cùm prosperè egisset, formidolosum paci virum insignem, "et ignavo principi prægravem." Igitur Claudius adeò

[1] *Non accinctus.* Id est, non cinctus gladio. Sic enim Vegetius, III. 8. *Scutis ac sarcinis suis in orbem circa propria signa dispositis, cincti gladio, fossam aperiunt, latam aut novem, aut undecim, aut tredecim pedibus.*

[2] *Virtutem auximus.* Mallem *virtute.* Ita quoque Lipsio placitum. Supra Annal. IV. 41. *verâ potentiâ augere.*

[3] *Natio Frisiorum.* Frisii maritimam oram inter Rheni et Amisiæ, ostia incolebant.

[4] *Clade L. Apronii.* De quâ dictum supra Annal. IV. 73 et 74.

[5] *Præsidium immunivit.* Immunitum fuisse illud præsidium, ubi nunc urbs *Groningen* docet Cl. Alting, Notit. German. Infer. p. 48.

[6] *Majores Chaucos.* Hos Tacitus dicere videtur, qui inter Amisiam, *the Ems,* et Visurgim, *the Weser,* habitabant; quos Ptolemæus, II. 11. minores appellavit. Tacitum sequitur Cl. Spener, Notit. German. Antiq. p. 302 et seq.

[7] *Nec inritæ, aut degeneres insidiæ.* Haud tamen ita nobiles, licèt probatæ Cl. Grotio, de Jure belli et pacis, III. 4. n. 18.

novam in Germanias vim prohibuit, ut referri præsidia cis Rhenum juberet.

20. JAM castra in hostili solo molienti Corbuloni, hæ literæ redduntur. Ille re subitâ, quamquam multa simul offunderentur, metus ex Imperatore, contemtio ex barbaris, ludibrium apud socios, nihil aliud prolocutus, quàm "Beatos quondam[1] duces Romanos!" signum receptui dedit. Ut tamen miles otium exueret, inter Mosam Rhenumque, trium et viginti millium[2] spatio, fossam perduxit, quâ incerta Oceani vetarentur: insignia tamen triumphi indulsit Cæsar, quamvis bellum negavisset. Nec multo pòst Curtius Rufus[3] eumdem honorem adipiscitur, qui in agro Mattiaco[4] recluserat specus, quærendis venis argenti: unde tenuis fructus, nec in longum fuit. At legionibus cum damno labor, effodere rivos, quæque in aperto gravia, humum infra moliri: queis subactus miles, et quia plures per provincias similia tolerabantur, componit occultas literas nomine exercituum, precantium Imperatorem, "ut quibus "permissurus esset exercitus, triumphalia antè tribueret."[5]

[1] *Beatos quondam.* Ita quoque Dio, LX. p. 685. Ὦ μακάριοι οἱ πάλαι ποτὲ στρατηγήσαντες.

[2] *Trium et viginti millium.* Dio, LX. p. 686. ait fossam illam fuisse ad summum stadiis CLXX, σταδίους ἑβδομήκοντα καὶ ἑκατὸν μάλιστα; et eo fine perductam ne fluvii, æstuante Oceano, refluentes superstagnarent. Fossa Corbulonis non est *Leck*, ut quibusdam placuit; neque etiam *Leck* usque ad *Lexmund*, ut vult Cl. Ryckius. Sed perducta fossa, ab urbe Lugdunensi, *Leyden*, ad Mosam juxta *Geerfliet*. Recentior est fossa, quæ à *Leyden* per *Delft*, ad *Maesland-sluys*, ducit. Vide Alting, Notit. Germ. Inf. p. 47. Fossam Corbulonis olim Germanicè dictam fuisse *Vliet* haud temerè existimat.

[3] *Curtius Rufus.* Curtium illum eumdem esse ac Quintum Curtium, rerum ab Alexandro Magno gestarum scriptorem, adseverant plurimi, nulli probant; idque minimè siluisset Tacitus. Notat Alciatus se Angleriæ apud Verbanum aram marmoream pluribus signis illustrem vidisse, cum titulo Q. CURTII VIVIRI, *sexviri*, à quo fuisset dedicata.

[4] *In agro Mattiaco.* Nunc *Marpurg and the neighbourhood.* Ibi adhuc extant fodinæ argenti prope *Gladenbach*, teste Hubnero, *Géographie Universelle*, vol. v. p. 465.

[5] *Triumphalia antè tribueret.* Ne gloriam triumphi damnosis laboribus quærerent.

21. De origine Curtii Rufi, quem gladiatore genitum quidam prodidere, neque falsa promserim, et vera exsequi pudet.[1] Postquàm adolevit, sectator quæstoris,[2] cui Africa obtigerat, dum in oppido Adrumeto[3] vacuis per medium diei porticibus secretus agitat, oblata ei species muliebris ultra modum humanum, et audita est vox: "Tu es, Rufe, "qui in hanc provinciam pro consule venies." Tali omine in spem sublatus, digressusque in Urbem, et largitione amicorum, simul acri ingenio, quæsturam, et mox nobiles inter candidatos præturam principis suffragio adsequitur: cùm hisce verbis Tiberius dedecus natalium ejus velavisset, "Curtius Rufus videtur mihi ex se natus."[4] Longâ post hæc senectâ, et adversùs superiores tristi adulatione, arrogans minoribus, inter pares difficilis, consulare imperium,[5] triumphi insignia, ac postremò Africam obtinuit: atque ibi defunctus, fatale præsagium implevit.

[1] *Exsequi pudet.* Tacitum pudet vera, miris ac phantasmatis intermixta, scribere.

[2] *Sectator quæstoris.* Id est comes quæstoris. Rem fusiùs narrat Plinius, vii. Ep. 27. *Et mihi discendi, et tibi docendi facultatem otium præbet. Igitur perquàm velim scire, esse phantasmata, et habere propriam figuram, numenque aliquod putes, an inania et vana ex metu nostro imaginem accipere. Ego ut esse credam in primis eo ducor, quod audio accidisse Curtio Rufo. Tenuis adhuc et obscurus obtinenti Africam comes hæserat: inclinato die spatiabatur in porticu: offertur ei mulieris figura, humanâ grandior pulchriorque: perterrito Africam se futurorum prænuntiam dixit: iturum enim Romam, honoresque gesturum, atque etiam cum summo imperio in eamdem provinciam reversurum, ibique moriturum. Facta sunt omnia. Præterea accedenti Carthaginem, egredientique navem, eadem figura in littore occurrisse narratur. Ipse certè implicitus morbo, futura præteritis, adversa secundis auguratus, spem salutis, nullo suorum desperante, projecit.*

[3] *In oppido Adrumeto.* Adrumetum, liberum Africæ oppidum, nunc *Herkla.* Vide eruditum Shaw, *Voyages*, Vol. i. p. 237.

[4] *Ex se natus.* Sive *ex se ortus*, ut eleganter Cicero se ipsum et similes non uno loco vocat. Pro Planc. 27. *Ego huc à me ortus et per me nixus adscendi.* Quintil. Decl. iii. 19. *apud quem maximum est, ex se cœpisse.* Similiter à Cicerone dicitur, *homo per se cognitus.* Vide Ruhnken. ad Vell. Paterc. ii. 34.

[5] *Consulare imperium.* Dignitatem et insignia consularia, ut Annal. xii. 21.

22. INTEREA Romæ, nullis palam, neque cognitis mox causis, Cn. Novius, insignis eques Romanus, ferro accinctus reperitur in cœtu salutantium Principem: nam postquàm tormentis dilaniabatur, de se Novius:[1] conscios non edidit, incertum an occultans. Iisdem consulibus P. Dolabella censuit "spectaculum gladiatorum[2] per omnes annos celebran-"dum, pecuniâ eorum, qui quæsturam adipiscerentur." Apud majores virtutis id præmium fuerat, cunctisque civium, si bonis artibus fiderent, licitum petere magistratus: ac ne ætas quidem distinguebatur,[3] quin primâ juventâ consulatum ac dictaturas inirent. Sed quæstores, regibus etiam tum imperantibus, instituti sunt: quod lex curiata[4] ostendit, ab L. Bruto repetita. Mansitque consulibus potestas deligendi, donec eum quoque honorem populus mandaret: creatique primùm Valerius Potitus, Æmilius Mamercus, LXIII. anno post Tarquinios exactos, ut rem militarem comitarentur.[5] Dein gliscentibus negotiis, duo additi, qui Romæ curarent.[6] Mox duplicatus numerus,[7] stipendiariâ jam Italiâ, et acce-

[1] *De se Novius.* Se reum, conscios non edidit Novius. Vide not. et emend. ad Annal. XI. 22.

[2] *Spectaculum gladiatorum.* Inde Sueton. in Claud. XXIV. *Collegio quæstorum pro straturâ viarum gladiatorum munus injunxit.* Necessitas illa à Nerone posteà ablata, Tacit. Annal. XIII. 5. à Domitiano iterum inducta, Sueton. in Domit. IV.

[3] *Ne ætas quidem distinguebatur.* A. U. C. 625. Q. Fulvio Flacco et L. Manlio Acidino consulibus, *rogatio primùm lata est ab L. Villio tribuno plebis, quot annos nati quemque magistratum peterent caperentque.* Livius, XL. 43.

[4] *Lex curiata.* Id est lex à regibus lata. Pomponius de Origin. Jur. Digest. I. Tit. II. 1. *Romulum traditur populum in triginta partes divisisse, quas partes curias appellavit: propterea quod tunc reipublicæ curam per sententias partium earum expediebat. Et ita leges quasdam et ipse Curiatas ad populum tulit. Tulerunt et sequentes reges;* ut rogarent, si placerent, leges. *Provocationem ad populum etiam à regibus fuisse* docet Cicero de Rep. apud Senecam, Ep. 108.

[5] *Rem militarem comitarentur.* Et ærarium militare curarent.

[6] *Qui Romæ curarent.* Qui res urbanas curarent, et in crimina adverterent. Exempla vide apud Livium, III. 24 et 25.

[7] *Duplicatus numerus.* Livii epitome, XV. *Tunc primùm populus Romanus argento uti cœpit. Umbri et Sallentini victi in deditionem accepti sunt. Quæstorum numerus ampliatus est, ut essent octo.* Porrò *argentum signatum est anno Urbis* 485. *quinque annis ante primum bellum Punicum,* teste Plinio, XXXIII. 3.

dentibus provinciarum vectigalibus. Pòst lege Sullæ[1] viginti creati supplendo senatui, cui judicia tradiderat: et quamquam equites judicia reciperàvissent, quæstura tamen ex dignitate candidatorum, aut facilitate tribuentium, gratuitò concedebatur, donec sententiâ Dolabellæ velut venum daretur.[2]

## A. U. C. 801. J. C. 48.

23. A. Vitellio, L. Vipsanio consulibus,[3] cùm de supplendo senatu agitaretur, primoresque Galliæ, quæ *Comata* appellatur,[4] fœdera et civitatem Romanam[5] pridem adsecuti, jus adipiscendorum in Urbe honorum expeterent: multus eâ super re variusque rumor, et studiis diversis apud Principem certabatur, adseverantium, "Non adeò "ægram Italiam, ut senatum suppeditare Urbi suæ nequi-"ret: suffecisse olim[6] indigenas consanguineis populis, nec

[1] *Lege Sullæ.* Circa A. U. C. 674. Posteà Julius Cæsar quadraginta quæstores creavit A. U. C. 709. Dio, XLIII. p. 237.

[2] *Venum daretur.* Ex regnorum conditione venales esse debere magistratus, ingeniosiùs, quàm veriùs, pronuntiat Cl. de Montesquieu, *Esprit des Loix*, v. 19.

[3] *L. Vipsanio consulibus.* A. Vitellius, qui posteà Imperator fuit, et L. Vipsanius Poblicola consulatum gessere A. U. C. 801. J. C. 48.

[4] *Comata appellatur.* Ita dicta, quòd intonsa gens. Plin. XI. 37. sect. 47. *Atque etiam nomina ex eo Capillatis Alpium incolis, Galliæ Comatæ.* Præter Narbonensem, *Gallia omnis Comata uno nomine appellata*, teste eodem Plinio, IV. 17.

[5] *Fœdera et civitatem Romanam.* Fœdus Æduorum cum Romanis memoratur infra cap. 25. Multis datam civitatem docet Dio, XLI. p. 170. et LIV. p. 538. innuit Suetonius in Aug. XLVII. Gallos eam dignitatem adsecutos, *Cùm id rarum, nec nisi virtuti pretium esset*, testatur Tacitus Annal. III. 40. Vide not. et emend. ubi plura de jure civitatis Romanæ.

[6] *Suffecisse olim.* Hæc omnia interpretum vitio depravata, juvat paucis explicare. Non adeò ægram Italiam, ut senatum suppeditare urbi suæ nequiret. Indigenas olim, exiguisque circumscriptos finibus, consanguineis etiam populis suffecisse, seu magistratus iis dedisse. Seque nondum virtutis ita expertes, ut pœniteat veteris reipublicæ. Immo adhuc extare, adhuc celebrari exempla, quæ priscis moribus dignissima ad vir-

"poenitere veteris reipublicæ. Quin adhuc memorari exempla, quæ priscis moribus ad virtutem et gloriam Romana indoles prodiderit. An parum, quòd Veneti et Insubres[1] curiam inruperint,[2] nisi cœtus alienigenarum, velut captivitas, inferatur? quem ultra[3] honorem residuis nobilium? aut si quis pauper è Latio senator foret? Opleturos omnia divites illos, quorum avi proavique,[4] hostilium nationum duces, exercitus nostros ferro vique ceciderint; divum Julium apud Alesiam[5] obsederint. Recentia hæc: quid si memoria eorum[6] inoriretur, qui Capitolio et arce Romanâ manibus eorumdem prostratis. Fru-

tutem et gloriam Romana indoles prodiderit.

[1] *Veneti et Insubres.* Veneti, Galliæ togatæ incolæ, Mela, II. 4. Nunc *Treviso, and a great part of the Republic of Venice.* Insubres, *the Milanese.* Vide Strabonem, v.

[2] *Curiam inruperint.* Et corruperint. Quid enim Romani reliquum?

[3] *Quem ultra.* Nullum jam futurum honorem residuis nobilium; et pauperes è Latio senatores maximum in contemtum venturos.

[4] *Avi proavique.* Bello Gallico, quod gessit scripsitque Julius Cæsar.

[5] *Apud Alesiam.* Hæc pluribus Cæsar de Bello Gall. VII. 68 et seq. Alesia, urbs Æduorum nobilissima, olim vertici montis *Auxois* imposita, nunc omnino periit. At ex ejus ruderibus ad radicem montis extructus pagus *Alise* in Burgundiâ. Vide not. et emend. ad Annal. XI. 23. Ibi Inscriptionem veterem, hactenus mancam, integram dabimus.

[6] *Memoria eorum.* Hæc omnia miserè luxata, et penitus desperata. Dum meliora occurrant, si quid audere liceret, supplerem: *Quid si memoria eorum renovaretur, qui, Capitolio et arce Romanâ manibus eorumdem ferè superatis, pretium populi Romani mille pondo auri fecerint?* A. U. C. 364. Galli, Brenno duce, Urbem cepere, igne, ferroque vastavere. Tum iis placuit in arcem capitoliumque conscendere. Diu frustra eluctati, animadverso tandem ad Carmentis saxum ascensu æquo, tentavere viam, alterni innixi, sublevantesque invicem et trahentes alii alios, prout postularet locus: saxa, quibus adhærebant, manibus amplexi, in summum evasere; jamque unus in summo constiterat, cùm eum Manlius umbone ictum deturbat, cujus casus prolapsi proximos stravit. Proturbati Galli nondum ab obsidione destitere. Fame in Capitolio invalescente, cùm Gallis transactum est; et mille pondo auri pretium populi, gentibus mox imperaturi, factum. Hæc constant ex Livio, v. 39 et 48. Floro, I. 13. Plinio, XXXIII. 1. sect. 5. Mille pondo auri sunt *Angl.* 45,000*l.* Vide not. et emend. ad Annal. XI. 23.

" erentur sanè vocabulo civitatis: insignia patrum, decora " magistratuum, ne vulgarent."

24. HIS ATQUE talibus haud permotus Princeps, et statim contra disseruit; et vocato senatu, ita exorsus est.[1] " Ma- " jores mei (quorum antiquissimus Clausus, origine Sabinâ,[2] " simul in civitatem Romanam, et in familias patriciorum ad- " scitus est,) hortantur, utì paribus consiliis rempublicam ca- " pessam, transferendo huc, quod usquam egregium fuerit. " Neque enim ignoro Julios Albâ,[3] Coruncanios Camerio,[4] " Porcios Tusculo;[5] et, ne vetera scrutemur, Etruriâ Lu- " caniâque,[6] et omni Italiâ, in senatum accitos. Postremò " ipsam ad Alpes promotam, ut non modò singuli viritim, " sed terræ gentesque in nomen nostrum coalescerent. " Tunc solida domi quies, et adversùs externa floruimus, " cùm Transpadani[7] in civitatem recepti, cùm specie de-

[1] *Ita exorsus est.* Claudii oratio adhuc extat Lugduni, ære incisa, erudita magis, quàm eloquens: proponetur explanabiturque in not. et emend. ad Annal. XI. 24. Quantum Tacitus ingenio suo indulserit, ut eam historiâ dignam faceret, lector perspiciet.

[2] *Origine Sabinâ.* Suetonius in Tiber. I. *Patricia gens Claudia—orta est ex Regillis, oppido Sabinorum. Inde Romam recens conditam cum magnâ clientum manu commigravit, auctore Tito Tatio, consorte Romuli: vel, quod magis constat, Attâ Clauso gentis principe, post reges exactos sexto ferè anno, à patribus in patricios cooptata.* Vide et Livium, II. 16. Sic quoque Virgilius Æneid. VII. 706.

*Ecce Sabinorum prisco de sanguine magnum*
*Agmen agens Clausus, magnique ipse agminis instar:*
*Claudia nunc à quo diffunditur et tribus, et gens*
*Per Latium, postquàm in partem data Roma Sabinis.*

Sabini, nunc *part of Abbruzzo.* De Claudiorum origine plura adhuc et accuratiora habet Plutarchus in Poblicolâ, p. 108.

[3] *Albâ.* Albæ, urbis Latinorum, adhuc visuntur rudera in monte Albano. Haud procul urbs *Albano.*

[4] *Camerio.* Camerium, urbs Sabinorum, Albæ vicina, omnino periit. Stephano de Urbibus dicitur ΚΑΜΑΡΙΑ, Albæ colonia. Coruncanios, Tusculanos facit Tullius pro Plancio, VIII. quòd, Camerio à fundamentis everso, Tusculum secessere.

[5] *Tusculo.* Tusculum, urbs Latinorum. Manent rudera prope *Frascati.*

[6] *Lucaniâque.* Nunc *part of Basilicata and Calabria.*

[7] *Transpadani.* Qui ultra Padum, *the Po,* habitabant. Nunc *the Duchy of Milan, and the State of Venice.*

"ductarum per orbem terræ legionum,[1] additis provincialium validissimis, fesso imperio subventum est. Num pœnitet Balbos ex Hispaniâ, nec minùs insignes viros è Galliâ Narbonensi transivisse? Manent posteri eorum, nec amore in hanc patriam nobis concedunt. Quid aliud exitio Lacedæmoniis et Atheniensibus fuit, quamquam armis pollerent, nisi quòd victos pro alienigenis arcebant? At conditor noster Romulus tantum sapientiâ valuit, ut plerosque populos eodem die hostes, dein cives habuerit. Advenæ in nos regnaverunt. Libertinorum filiis[2] magistratus mandari, non, ut plerique falluntur, repens,[3] sed priori populo factitatum est. At cum Senonibus[4] pugnavimus: scilicet Volsci et Æqui,[5] numquam adversam nobis aciem struxere? Capti à Gallis[6] sumus. Sed et Tuscis obsides dedimus,[7] et Samnitium jugum[8] subivimus. Attamen si cuncta bella recenseas, nullum breviore spatio,[9] quàm adversùs Gallos, confectum. Continua inde ac

[1] *Per orbem terræ legionum.* Quantâ arte legiones per orbem terræ essent deductæ vidimus supra Annal. IV. 5.

[2] *Libertinorum filiis.* Suetonius in Claud. XXIV. Claudium ignorantiæ arguit his verbis: *Reprehensionem verens, etiam Appium Cæcum, generis sui proauctorem, censorem, libertinorum filios in senatum allegisse docuit: ignarus, temporibus Appii, et deinceps aliquamdiu libertinos dictos, non ipsos qui manumitterentur, sed ingenuos ex his procreatos.*

[3] *Repens.* Sic veteres, ac Tacitus, dixere pro *recens.*

[4] *Cum Senonibus.* Populis Lugdunensis Galliæ potentissimis, nunc *Sens and Auxerre.* De illis Florus, I. 13. *Galli Senones, gens naturâ ferox, moribus incondita, ad hoc ipsâ corporum mole, perinde armis ingentibus, adeò omni genere terribilis fuit, ut planè nata ad hominum interitum, urbium stragem videretur.*

[5] *Volsci et Æqui.* Volsci nunc *The southern parts of the Province of Rome, and the northern parts of Terra di Lavoro.* Æqui, *the western parts of the Province of Rome.*

[6] *Capti à Gallis.* A Gallis Senonibus, ut dictum in notis cap. sup.

[7] *Obsides dedimus.* Capto Janiculo, obsides Porsenæ, regi Etruriæ, dedere Romani A. U. C. 246. Livius, II. 13. Plin. XXXVI. 13.

[8] *Samnitium jugum.* Romani Caudinas ad furcas turpiter à Samnitibus victi; turpiùs sub jugum missi cum utroque consule seminudo, A. U. C. 433. Quod flebiliter describit Livius, IX. 5 et 6.

[9] *Breviore spatio.* Decennio à Julio Cæsare domita Gallia.

"fida pax. Jam moribus, artibus, adfinitatibus nostris "mixti, aurum et opes suas inferant potiùs, quàm separati "habeant. Omnia, patres conscripti, quæ nunc vetustissi- "ma creduntur, nova fuere: plebei magistratus post pa- "tricios; Latini post plebeios; ceterarum Italiæ gentium "post Latinos. Inveterascet hoc quoque: et quod hodie "exemplis tuemur, inter exempla erit."[1]

25. Orationem Principis secuto patrum consulto, primi Ædui[2] senatorum in Urbe jus adepti sunt: datum id fœderi antiquo,[3] et quia soli Gallorum[4] fraternitatis nomen cum populo Romano usurpant. Iisdem diebus in numerum patriciorum adscivit Cæsar vetustissimum[5] quemque è senatu, aut quibus clari parentes fuerant: paucis jam reliquis familiarum, quas Romulus *majorum*, et L. Brutus *minorum*

[1] *Inter exempla erit.* Et quidem pessima. Sic enim eviluit Romana dignitas: sic periit virtus. Crevit quidem alienigenarum opibus Roma, sed majoribus aucta vitiis. Sana fuisset Claudii mens, si, ut olim imperitante Augusto, alienigenarum virtutes potiùs, quàm opes, in Urbem et Urbis magistratus inductæ. Claudium *omnes Græcos, Gallos, Hispanos, Britannos togatos videre* meditantem irridet Seneca in Ἀποκολοκυντώσει. Eumdem vide de Beneficiis, vi. 19.

[2] *Primi Ædui.* Ædui, nunc *Autun, Nevers, Macons and Chalon.* Caput gentis Augustodunum, *Autun.* Apud Gruterum, p. 371. n. 8. CIVITATIS ÆDUORUM.

[3] *Fœderi antiquo.* Unde Plinio, iv. 18. appellantur *Hedui fœderati.* Et, teste Strabone, iv. 192. οἱ δὲ Ἑδοῦοι καὶ συγγενεῖς Ῥωμαίων ὠνομάζοντο, καὶ πρῶτοι τῶν ταύτῃ προσῆλθον πρὸς τὴν φιλίαν καὶ συμμαχίαν. *Hedui Romanorum cognati sunt appellati, primique Gallorum ad eorum amicitiam et societatem accessere.* Plura vide apud Cæsarem de Bello Gallico, i. 11 et 43.

[4] *Soli Gallorum.* Idem quoque innuit Diodorus Sicul. v. p. 210. Ὧν (Γαλατῶν) ἐστιν ἓν πρὸς Ῥωμαίους ἔχον συγγένειαν παλαιὰν καὶ φιλίαν, τὴν μέχρι τῶν καθ᾽ ἡμᾶς χρόνων διαμένουσαν. *Gallorum gens una veterem cum Romanis cognationem amicitiamque, ad hæc usque tempora perseverantem, habet.* Illud tamen fraternitatis nomen usurpare ausi sunt Arverni, de quibus Lucanus Pharsal. i. 427.

*Avernique ausi Latio se fingere fratres*
*Sanguine ab Iliaco populi.*

Illud posteà meriti sunt Batavi, ut accipimus ex vetere lapide apud Gruterum, p. 72. num. 9.

CIV. BATAVI.
FRATRES. ET. AMICI. P. R.

[5] *Vetustissimum.* Senatoriæ dignitatis tempore, non verò ætate vetustissimum.

*gentium*[1] appellaverant; exhaustis etiam, quas dictator Cæsar[2] lege Cassiâ, et Princeps Augustus lege Sæniâ[3] sublegêre. Lætaque hæc in rempublicam munia, multo gaudio censoris[4] inibantur. Famosos probris quonam modo senatu depelleret anxius, mitem et recens repertam, quàm ex severitate[5] priscâ, rationem adhibuit: monendo, "secum "quisque de se consultaret, peteretque jus exuendi ordinis: "facilem ejus rei veniam: et motos senatu, et excusatos "simul propositurum: ut judicium censorum, ac pudor "sponte cedentium permixti, ignominiam mollirent." Ob ea Vipsanius consul retulit, "*patrem senatûs* appellandum "esse Claudium: quippe promiscuum *patris patriæ* cog"nomentum; nova in rempublicam merita, non usitatis "vocabulis honoranda." Sed ipse cohibuit consulem, ut nimiùm assentantem: condiditque lustrum, quo censa sunt civium LVIIII. LXXXIIII. LXXII.[6] Isque illi finis inscitiæ

[1] *Minorum gentium.* Romulus creaverat ducentos senatores, seu patres. Hæ sunt familiæ *majorum gentium.* Tarquinius Priscus centum quoque in patres legit; *qui deinde minorum gentium sunt appellati*, Livius, I. 35. *Cædibus regis* Tarquinii *deminutum patrum numerum, primoribus equestris gradûs lectis, ad trecentorum summam explevit* Brutus—*Conscriptos, in novum senatum appellabant lectos*, Livius, II. 1. Hæc haud ita accuratè distinxit Tacitus ob nimium brevitatis studium; seu potiùs, quòd patres, tum à Tarquinio, tum à Bruto lecti, essent *minorum gentium.*

[2] *Quas dictator Cæsar.* Ut senatus numero obscurisque natalibus evilesceret, nullo discrimine, milites, libertinos, in patres legit, Julius Cæsar; adeò, ut summa senatorum 900 fuerit, ὥστε καὶ ἐννακοσίους τὸ κεφάλαιον αὐτῶν γενέσθαι. Dio, XLIII. p. 237.

[3] *Augustus lege Sæniâ.* Post cædem dictatoris plures adhuc creati patres. Sed *senatorum affluentem numerum deformi et inconditâ turbâ (erant enim super mille, et quidam indignissimi, et post necem Cæsaris per gratiam et præmium allecti, quos Orcinos vulgus vocabat) ad modum pristinum et splendorem redegit* Augustus, *duabus lectionibus.* Sueton. in Aug. XXXV. Vide et Dionem, LII. p. 494. De legibus Cassiâ et Sæniâ dicetur in not. et emend. ad Annal. XI. 25.

[4] *Censoris.* Cæsaris, tum censoris.

[5] *Quàm ex severitate.* Id est, *potiùs, quàm ex severitate.*

[6] *Civium* LVIIII. LXXXIIII. LXXII. Censa sunt civium Romanorum quinquagies novies centena, octoginta quatuor millia, septuaginta duo; ut vulgò scribimus 5,984,072. Vide not. et emend. ad Annal. XI. 25. ubi plura de

erga domum suam fuit: haud multo pòst, flagitia uxoris noscere ac punire adactus, ut deinde ardesceret in nuptias incestas.

26. Jam Messalina, facilitate adulterorum[1] in fastidium versa, ad incognitas libidines profluebat; cùm "abrumpi dissimulationem" etiam Silius,[2] sive fatali vecordiâ, an imminentium periculorum remedium ipsa pericula ratus, urgebat. "Quippe non eò ventum, ut "senectam Principis opperirentur: insontibus innoxia "consilia; flagitiis manifestis, subsidium ab audaciâ pe-"tendum: adesse conscios paria metuentes.[3] Se cœlibem, "orbum, nuptiis et adoptando Britannico[4] paratum: man-"suram eamdem Messalinæ potentiam, additâ securitate, "si prævenirent Claudium, ut insidiis incautum, ita iræ "properum." Segniter hæ voces acceptæ, non amore in maritum, sed ne Silius summa adeptus, sperneret adulteram; scelusque inter ancipitia probatum, veris mox pretiis[5] æstimaret: nomen tamen matrimonii concupivit, ob magnitudinem infamiæ, cujus apud prodigos[6] novissima voluptas est. Nec ultra expectato, quàm dum sacrificii gratiâ Claudius Ostiam[7] proficisceretur, cuncta nuptiarum solemnia celebrat.

hoc numero, censu lustroque Romanorum dicentur.

1 *Facilitate adulterorum.* Ita libri omnes. Mallet tamen Ill. Huetius, *adulteriorum;* quod et nobis perplacet: id quoque innuit quod mox sequitur cap. XXXVI.

2 *Silius.* C. Silii et Sosiæ Gallæ, de quibus supra Annal. IV. 18 et 19. filius.

3 *Paria metuentes.* Adesse flagitii conscios, qui paria, id est eadem pericula, metuerent: properandum igitur, ne indicium profiterentur.

4 *Britannico.* Claudii et Messalinæ filio. Vide stem. Cæs. n. 108.

5 *Veris mox pretiis.* Vera tanti tamque ancipitis sceleris pretia, imperium et dominatio.

6 *Apud prodigos.* Profligati pudoris homines.

7 *Ostiam.* Nunc *Ostia*, fermè ad Tiberis ostium. Sacrificium illud pro prosperandâ annonâ factum innuit Dio, LX. p. 686.

27. Haud sum ignarus fabulosum visum iri, tantum ullis mortalium securitatis fuisse, in civitate omnium gnarâ et nihil reticente, nedum consulem designatum,[1] cum uxore Principis, prædictâ die, adhibitis, qui obsignarent, velut suscipiendorum liberorum causâ, convenisse: atque illam audîsse auspicum verba, subîsse,[2] sacrificâsse apud Deos, discubitum inter convivas,[3] oscula, complexus, noctem denique actam licentiâ conjugali. Sed nihil compositum miraculi causâ, verùm audita scriptaque senioribus tradam.

28. Igitur domus Principis inhorruerat; maximèque, quos penes potentia, et si res verterent, formido, non jam secretis colloquiis, sed apertè fremere. "Dum histrio[4] "cubiculum Principis persultaverit, dedecus quidem in-"latum; sed excidium procul abfuisse: nunc juvenem "nobilem, dignitate formæ, vi mentis, ac propinquo con-

[1] *Nedum consulem designatum.* Multò magis Silium, jam consulem designatum, id sceleris attentâsse. A Messalinâ, post nuptias, Silium designatum esse consulem minùs probabiliter ait Dio, loc. cit. Insanas utriusque nuptias egregiè arguit Juvenalis Satyr. x. 329.

*Elige quidnam*
*Suadendum esse putes, cui nubere Cæsaris uxor*
*Destinat. Optimus hic et formosissimus idem*
*Gentis patriciæ rapitur miser extinguendus*
*Messalinæ oculis. Dudum sedet illa parato*
*Flammeolo, Tyriusque palam genialis in hortis*
*Sternitur, et ritu decies centena dabuntur*
*Antiquo, veniet cum signatoribus auspex.*
*Hæc tu secreta, et paucis commissa putabas?*
*Non nisi legitimè vult nubere. Quid placeat, dic.*
*Ni parere velit, pereundum est ante lucernas.*
*Si scelus admittas, dabitur mora parvula, dum res*
*Nota Urbi et populo contingat Principis aures.*
*Dedecus ille domûs sciet ultimus: intereà tu*
*Obsequere imperio, si tanti est vita dierum*
*Paucorum: quicquid levius meliusque putaris,*
*Præbenda est gladio pulchra hæc et candida cervix.*

Decies centena millia sestertiûm *Angl.* 83,333*l.* 6*s.* 8*d.*

[2] *Subîsse.* Subîsse genialem torum, de quo Juvenalis, loc. cit. Vide not. et emend. ad Annal. xi. 27.

[3] *Inter convivas.* Paucis Juvenalis, ii. 119.

*Signatæ tabulæ: dictum feliciter. Ingens*
*Cœna sedet: gremio jacuit nova nupta mariti.*

[4] *Dum histrio.* Messalinæ primò res fuerat cum histrione famosissimo, Mnestere, cui ipsa statuas posuit. Vidè Dionem, lx. p. 679. His quidem histrionicis adulteriis dedecus Claudio illatum; at procul aberat excidium: nunc verò juvenis nobilis, dignitate formæ, vi mentis, ac propinquo consulatu superbus, majorem ad spem accingitur. Locum hunc Taciti, diu inexplicabilem feliciter extricavit eruditus Franciscus Medicis. Vide not. et emend. ad Annal. xi. 28.

"sulatu, majorem ad spem accingi: nec enim occultum, "quid post tale matrimonium superesset." Subibat sine dubio metus reputantes, "hebetem Claudium, et uxori de-"vinctum, multasque mortes jussu Messalinæ patratas." Rursus ipsa facilitas Imperatoris fiduciam dabat, "si atroci-"tate criminis prævaluissent, posse opprimi damnatam "antequàm ream.[1] Sed in eo discrimen verti, si defensio "audiretur, utque[2] clausæ aures etiam confitenti forent."

29. Ac primo Callistus jam mihi circa necem Cæsaris narratus,[3] et Appianæ cædis molitor[4] Narcissus, flagrantissimâque, eo in tempore, gratiâ Pallas, agitavere, "num "Messalinam secretis minis depellerent amore Silii, cuncta "alia dissimulantes:" deinde metu, ne ad perniciem ultro traherentur, desistunt, Pallas per ignaviam, Callistus prioris quoque regiæ peritus, et potentiam cautis, quàm acribus consiliis, tutiùs haberi. Perstitit Narcissus, et solum id immutans, ne quo sermone præsciam criminis et accusatoris faceret, ipse ad occasiones intentus, longâ apud Ostiam Cæsaris morâ, duas pellices, quarum is corpori maximè insueverat, largitione ac promissis, et uxore dejectâ, plus potentiæ ostentando, perpulit delationem subire.

30. Exin Calpurnia (id pellici nomen) ubi datum secretum, Cæsaris genibus provoluta, "nupsisse Messa-"linam Silio" exclamat. Simul Cleopatram, quæ idem opperiens adstabat, "an comperisset?" interrogat: atque illâ annuente, "cieri Narcissum" postulat. Is "veniam

[1] *Antequàm ream.* Posse Messalinam damnatam opprimi, antequàm rea, dictâ causâ, pronunciaretur. Sed in eo discrimen verti, si ejus defensio audiretur, quoniam vel scelus confitenti aures Claudii forent clausæ. Vide not. et emend. ad Annal. XI. 28.

[2] *Utque.* Fortè legendum *utique*; id est *certè, omnino.* Sic sæpe Tullius.

[3] *Cæsaris narratus.* Hæc Annalium pars periit. Nos diximus in Suppl. Annal. VIII. 74.

[4] *Appianæ cædis molitor.* De hâc cæde multa habet Suetonius in Claud. XXXVII. Nos quoque in Suppl. Annal. IX. 33 et 34.

" in præteritum petens, quòd ei Titios, Vectios, Plautios[1] " dissimulavisset, nec nunc Silio[2] adulteria objecturum" ait, " ne domum, servitia, et ceteros fortunæ paratus reposceret: frueretur immo. At is redderet uxorem, rumperetque tabulas nuptiales. An discidium," inquit, " tuum nôsti? nam matrimonium Silii vidit populus, et senatus, " et miles: ac ni properè agis, tenet Urbem maritus."

31. Tum potissimum amicorum vocat; primùmque rei frumentariæ præfectum Turranium, pòst Lusium Getam, prætorianis impositum, percunctatur. Quibus fatentibus, certatim ceteri circumstrepunt, " iret in castra, firmaret " prætorias cohortes, securitati antè, quàm vindictæ, consuleret." Satis constat eo pavore offusum Claudium, ut identidem interrogaret, " an ipse imperii potens? an Silius " privatus esset?" At Messalina non aliàs solutior luxu, adulto autumno,[3] simulacrum vindemiæ per domum celebrabat: urgeri præla,[4] fluere lacus, et fœminæ pellibus accinctæ assultabant, ut sacrificantes, vel insanientes Bacchæ: ipsa crine fluxo, thyrsum quatiens; juxtaque Silius, hederâ

[1] *Titios, Vectios, Plautios.* Vide not. et emend. ad Annal. xi. 30.

[2] *Nec nunc Silio.* Hujus orationis in editionibus omnibus mutilæ, nec latinæ, vitia sustulisse, eamque ad primigeniam scripturam reduxisse existimo. Nihil certè ad mentem Taciti, et totius orationis seriem accommodatius. Narcissus veniam in præteritum petens, quòd Titios, Vectios, Plautios dissimulavisset, ait nec nunc Silio adulteria se esse objecturum, ne domum, servitia, quidquid Neronibus et Drusis habitum (vide infra cap. 35.) et ceteros imperatoriæ fortunæ paratus reposceret.——Frueretur immo.——At is redderet uxorem, rumperetque tabulas nuptiales.——Nôstine, inquit, tuum discidium? nam matrimonium Silii vidit populus, et senatus, et miles: ac ni properè agis, tenet Urbem novus maritus. Vide not. et emend. ad Annal. xi. 30.

[3] *Adulto autumno.* Serò quidem. At non ipsam vindemiam, sed simulacrum vindemiæ celebrabat Messalina. In Kalendario vetere, NON. SEPTEMBRIS. VINDEMIA. Sed diuturna vindemialis feria, ut Cod. lib. III. Tit. 12. de feriis. leg. 2. *A decimo Kalendarum Septembris usque in Idus Octobris vindemialis feria conceditur.*

[4] *Urgeri præla.* Hæc præla fluentesque lacus vide in egregio opere, *Pitture antiche d'Ercolano.* vol. I. Tab. XXXV.

vinctus, gerere cothurnos,[1] jacere caput, strepente circùm procaci choro. Ferunt Vectium Valentem,[2] lasciviâ in præaltam arborem connisum, interrogantibus "quid aspiceret?" respondisse, "tempestatem ab Ostiâ atrocem:" sive ceperat ea species, seu fortè lapsa vox in præsagium vertit.

32. Non rumor intereà, sed undique nuntii incedunt, qui "gnara Claudio cuncta, et venire promtum ultioni" afferrent. Igitur Messalina Lucullianos in hortos,[3] Silius, dissimulando metu, ad munia fori digrediuntur. Ceteris passim dilabentibus, adfuere centuriones, inditaque sunt vincula, ut quis reperiebatur in publico, aut per latebras. Messalina tamen, quamquam res adversæ consilium adimerent, ire obviam, et aspici à marito, quod sæpe subsidium habuerat, haud segniter intendit: jussitque "ut Britannicus "et Octavia[4] in complexum patris pergerent." Et Vibidiam, virginum Vestalium vetustissimam, oravit, "Pon-"tificis maximi[5] aures adire, clementiam expetere." Atque interim tribus omnino comitantibus (id repentè solitudinis erat) spatium Urbis pedibus emensa, vehiculo, quo purgamenta hortorum eripiuntur, Ostiensem viam intrat: nullâ cujusquam misericordiâ, quia flagitiorum deformitas prævalebat.

33. Trepidabatur nihilominùs à Cæsare: quippe

[1] *Gerere cothurnos.* Cothurni, Bacchi Bacchantiumque calceamentum. Inde Virg. Georg. II. 7.

*Huc, pater O Lenæe, veni: nudataque musto*
*Tinge novo mecum direptis crura cothurnis.*

[2] *Vectium Valentem.* De hoc medico Plinius, XXIX. 1. sect. 5. *Exortus deinde est Vectius Valens, adulterio Messalinæ Claudii Cæsaris nobilitatus, pariterque eloquentiæ assectator. Is eam potentiam nactus novam instituit sectam* medicinæ.

[3] *Lucullianos in hortos.* De quibus dictum supra cap. 1. Nec emendandum, ut quibusdam placuit *Lucullanos.* Plutarcho enim dicuntur quoque οἱ Λουκουλλιανοὶ κῆποι.

[4] *Britannicus et Octavia.* Claudii et Messalinæ filii. Vide Stem. Cæs. n. 108 et 36.

[5] *Pontificis maximi.* Claudii qui erat pontifex maximus. Unde in nummis semper occurrit P. M. vel PONT. MAX.

Getæ, prætorii præfecto, haud satis fidebat, ad honesta, seu prava, juxta levi. Ergò Narcissus, adsumtis quibus idem metus, "non aliam spem incolumitatis Cæsaris" affirmat, "quàm si jus militum uno illo die in aliquem libertorum "transferret: seque" offert "suscepturum." Ac ne, dum in Urbem vehitur, ad pœnitentiam à L. Vitellio et P. Largo Cæcinâ[1] mutaretur; in eodem gestamine sedem poscit, sumitque.

34. CREBRA post hæc fama fuit, inter diversas Principis voces, cùm modò incusaret flagitia uxoris, aliquandò ad memoriam conjugii,[2] et infantiam liberorum revolveretur, non aliud prolocutum Vitellium, quàm "ô facinus! ô scelus!" Instabat quidem Narcissus "aperire ambages,[3] et veri copiam "facere:" sed non ideo pervicit, quin suspensa, et, quò ducerentur, inclinatura responderet; exemploque ejus Largus Cæcina uteretur. Et jam erat in aspectu Messalina, clamitabatque "audiret Octaviæ et Britannici matrem:" cùm obstreperet accusator,[4] "Silium et nuptias" referens. Simul codicillos, libidinum indices, tradidit, quibus visus Cæsaris averteret. Nec multo pòst Urbem ingredienti offerebantur communes liberi, nisi Narcissus "amoveri eos" jussisset. Vibidiam depellere nequivit, quin multâ cum invidiâ flagi-

[1] *P. Largo Cæcinâ.* Fortè, ut opinatur Lipsius, fratre C. Largi Cæcinæ, consulis cum collegâ Principe, A.U.C. 795. Vide not. et emend. ad Annal. XI. 33.

[2] *Ad memoriam conjugii.* Inde, et ex superioribus omnibus, Suetonius, rumusculorum captator, arguendus videtur, qui scribere sustinuit *illud omnem fidem excessisse, quòd nuptiis, quas Messalina cum adultero Silio fecerat, tabellas dotis et ipse Claudius consignaverit: inductus, quasi de industriâ simularentur ad avertendum transferendumque periculum, quod imminere ipsi per quædam ostenta portenderetur*, Sueton. in Claud. XXIX. Has falsas auditiones, ignobilibus scriptoribus avidè acceptas, ridiculas meritò fecit Tacitus, Annal. IV. 11.

[3] *Aperire ambages.* Hæc ipsis Illustr. Huetii verbis exponam. Instabat apud Vitellium Narcissus, ut Claudio aperiret, quid facto opus esset; nec pervicit quin incerta responderet Vitellius, et quæ trahi possent, quò res esset inclinatura.

[4] *Accusator.* Narcissus.

taret, "ne indefensa conjunx exitio daretur." Igitur "auditurum Principem, et fore diluendi criminis facultatem" respondit: "iret interim virgo, et sacra capesseret."

35. MIRUM inter hæc silentium Claudii: Vitellius ignaro propior: omnia liberto obediebant. "Patefieri domum adulteri, atque illuc deduci Imperatorem" jubet. Ac primùm in vestibulo, effigiem patris Silii [1] consulto senatûs abolitam, demonstrat: tum quidquid habitum Neronibus [2] et Drusis, in pretium probri cessisse: incensumque et ad minas erumpentem, castris infert, paratâ concione militum; apud quos, præmonente Narcisso, pauca verba fecit. Nam et si justum dolorem, pudor impediebat. Cohortium clamor dehinc continuus, "nomina reorum et pœnas" flagitantium: admotusque Silius tribunali,[3] non defensionem, non moras tentavit, precatus "ut mors accelararetur." Eadem constantia et inlustres equites Romanos cupidos maturæ necis fecit. Titium Proculum custodem [4] à Silio Messalinæ datum, et indicium offerentem Vectium Valentem, et confessum, et Pompeium Urbicum, ac Saufellum Trogum ex consciis "trahi ad supplicium," jubet. Decius quoque Calpurnianus, vigilum præfectus,[5]

[1] *Effigiem patris Silii.* C. Silius, pater, Sacroviriani belli victor, partisque apud Germaniam triumphalibus nobilis, perniciosâ sub Tiberio Germanici amicitiâ, infeliciter perierat, ut dictum supra Annal. IV. 18. Senatusconsulto abolitam patris effigiem restituerat filius, et in ædium vestibulo, Romanorum more, posuerat.

[2] *Quidquid habitum Neronibus.* Id est domum, servitia, pretiosam supellectilem, ceterosque fortunæ paratus, olim à Neronibus et Drusis habita, nunc Silio à Messalinâ concessa.

[3] *Silius tribunali.* Quod erat in prætorianorum castris. De tribunali dictum supra Annal. I. 18 et seq.

[4] *Custodem.* Datos uxoribus custodes sæpe memorant Tibullus, Propertius et Martialis. Sæpe infidos fuisse docet Juvenalis, VI. 345.

*Audio quid veteres olim moneatis amici:*
*Pone seram: cohibe. Sed quis custodiet ipsos*
*Custodes? Cauta est, et ab illis incipit uxor.*

[5] *Vigilum præfectus.* Septem erant vigilum cohortes, quæ nocturnas vigilias Romæ agebant. De his dictum Annal. IV. 5. not. inf.

Sulpicius Rufus, ludi procurator,[1] Juncus Virgilianus, senator, eâdem pœnâ adfecti.

36. SOLUS MNESTER[2] cunctationem attulit, dilaniatâ veste, clamitans "aspiceret verberum notas, reminisceretur "vocis, quâ se obnoxium[3] jussis Messalinæ dedisset. Aliis "largitione, aut spei magnitudine, sibi ex necessitate culpam: nec cuiquam antè pereundum fuisse, si Silius "rerum potiretur." Commotum his, et pronum ad misericordiam Cæsarem perpulere liberti, "ne, tot inlustribus "viris interfectis, histrioni consuleretur: sponte an coactus "tam magna peccavisset, nihil referre." Ne Trauli quidem Montani, equitis Romani, defensio recepta est: is modestâ juventâ, sed corpore insigni, accitus ultro, noctemque intrà unam à Messalinâ proturbatus erat, paribus lasciviis ad cupidinem et fastidia. Suilio Cæsonino, et Plautio Laterano mors remittitur: huic ob patrui[4] egregium meritum; Cæsoninus vitiis protectus est, tamquam in illo fœdissimo cœtu[5] passus muliebria.

37. INTERIM Messalina Lucullianis in hortis prolatare vitam, componere preces, nonnullâ spe, et aliquandò irâ: tantâ inter extrema superbiâ agebat. Ac ni cædem ejus Narcissus properavisset, verterat pernicies in accusatorem. Nam Claudius domum regressus, et tempestivis epulis delinitus, ubi vino incaluisset, "iri" jubet "nuntiarique "miseræ" (hoc enim verbo usum ferunt) "dicendam "ad causam posterâ die adesset." Quod ubi auditum, et

[1] *Ludi procurator.* Circensium aliorumve ludorum procurator.

[2] *Mnester.* Histrio, Caio Claudioque imperitantibus, celeberrimus. Vide Suetonium in Caio, XXXVI. et LV.

[3] *Se obnoxium.* Id retulit Dio, LX. p. 679 et 680. Nos quoque diximus in Suppl. Annal. IX. 48.

[4] *Ob patrui.* Patruus A. Plautius, bello egregius, qui Britanniam subegit. De illo infra Vit. Agr. cap. 14. Vide et Suetonium in Claud. XXIV. Nos plurima memoravimus in Supplemento Annal. IX. 51 et seq.

[5] *Fœdissimo cœtu.* Spurcitiarum et bacchanalium.

languescere ira, redire amor, ac si cunctarentur, propinqua nox, et uxorii cubiculi memoria timebantur; prorumpit Narcissus, denuntiatque centurionibus et tribuno qui aderant, "exsequi cædem: ita Imperatorem jubere." Custos et exactor è libertis, Evodus datus. Isque raptim in hortos prægressus, reperit fusam humi, adsidente matre Lepidâ:[1] quæ florenti filiæ haud concors, supremis ejus necessitatibus ad miserationem evicta erat; suadebatque "ne percussorem "opperiretur: transîsse vitam, neque aliud, quàm morti, "decus quærendum." Sed animo per libidines corrupto, nihil honestum inerat: lacrymæque et questus inriti ducebantur; cùm impetu venientium pulsæ fores, adstitit tribunus per silentium, ac libertus increpans[2] multis ac servilibus probris.

38. Tunc primùm fortunam suam introspexit, ferrumque accepit, quod frustra jugulo ac pectori per trepidationem admovens, ictu tribuni transfigitur: corpus matri concessum. Nuntiatumque Claudio epulanti "perîsse Messa-"linam," non distincto, suâ, an alienâ, manu: nec ille quæsivit; poposcitque poculum, et solita convivio celebravit. Ne secutis quidem diebus, odii, gaudii, iræ, tristitiæ, ullius denique humani affectûs signa dedit; non cùm lætantes accusatores aspiceret, non cùm filios mœrentes. Juvitque oblivionem ejus senatus, censendo "nomen et effigies[3]

[1] *Matre Lepidâ.* Valeria Messalina, Augusta, aut potiùs *meretrix Augusta,* ut eam appellat, Juvenalis, VI. 118. filia erat Valerii Messalæ Barbati, et Domitiæ Lepidæ. Vide Stem. Cæs. n. 24. 25 et 26. Cl. Ryckius aliam genealogiam consarcinavit; sed minimè probabilem, si quis ad annum emortualem L. Domitii Ahenobarbi, Tacit. Annal. IV. 44. attenderit. Quis enim crediderit, nullâ auctoritate ductus, tantum fuisse ætatis discrimen inter Claudium et Messalinam, cùm nuberent?

[2] *Tribunus per silentium, ac libertus increpans.* Digna utroque persona. Inter has principum calamitates silent nobiles viri, servi insolescunt. Feralem hujusmodi tribunum vidimus supra Ann. I. 6.

[3] *Nomen et effigies.* Senatus adeò sæviit, ut omnes Messalinæ nummi aurei argenteique perierint, nulli etiam ærei supersint, nisi rarissimi et in Coloniis cusi. Quæ-

"privatis ac publicis locis demovendas:" decreta Narcisso "quæstoria insignia;" levissimum fastigii ejus, cùm supra Pallantem et Callistum[1] ageret. Honesta quidem,[2] sed ex quibus deterrima orirentur, tristitiis multis.[3]

dam adhuc reperiuntur statuæ: una fuit ærea in Museo Collegii Ludovici Magni cum inscriptione, MES. AVG. id est, *Messalina Augusta.*

[1] *Supra Pallantem et Callistum.* Præcipui, Tiberio imperitante, liberti, Pallas, Callistus et Narcissus. Pallas Principi erat à rationibus. Callistus priori regiæ, et isti acceptissimus, cujus ante limen Claudium stantem vidit Seneca, Ep. 47. Narcissus ab epistolis, eò potentiæ, cæsâ Messalinâ, pervenit, ut hominum potentissimus, plus quàm quater millies sestertiûm possideret, eumque urbes ac reges colerent, μέγιστον τῶν ποτε ἀνθρώπων δυνηθείς. Μυριάδας τε γὰρ πλείους μυρίων εἶχε, καὶ προσεῖχον αὐτῷ καὶ πόλεις καὶ βασιλεῖς. Quater autem millies sestertiûm efficiunt *Angl.* 3,229,166*l.* 13*s.* 4*d.* Vide adhuc Plinium, XXXIII. 10. Suetonium in Claud. XXVII. Senecam in ludo de morte Claudii. Paucis, sed acerrimè Juvenalis, Satyr. XIV. 328.

*Nec Crœsi fortuna unquam, nec Persica regna*
*Sufficient animo, nec divitiæ Narcissi,*
*Indulsit Cæsar cui Claudius omnia, cujus*
*Paruit imperiis uxorem occidere jussus.*

[2] *Honesta quidem.* Cædes Messalinæ, adversùs nomen ejus et effigies sævitia, quæstoria insignia Narcisso data, hæc quidem omnia honesta, sed ex quibus deterrima, Claudii infamia, Agrippinæ scelera, orirentur.

[3] *Tristitiis multis.* Præter alia innumera luctûs argumenta, hæc tristia Claudio, cujus domum evertêre, ipsum peremêre: tristia quoque Agrippinæ, ob scelera intestabili, propter mortis genus tamen miserandæ: tristia demum ipsi Narcisso, qui post asperam custodiam, et extremam necessitatem, ad mortem actus est, ut dicetur infra Annal. XIII. 1.

# ANNALIUM

## LIBER DUODECIMUS.

# BREVIARIUM

## LIBRI DUODECIMI.

1. Claudius de matrimonio deliberat. Inter Lolliam Paullinam, Juliam Agrippinam et Æliam Petinam certatur. 3. Pallantis studio, suisque illecebris, Agrippina prævalet: justæ inter patruos et fratrum filias nuptiæ decreto senatûs statuuntur. 8. Mortem sibi consciscit Silanus: Calvina, soror ejus, Italiâ pellitur. Annæus Seneca ab exilio revocatus. 9. Octavia, Claudii filia, Neroni desponsa. 10. Parthi regem Româ petunt Meherdaten; qui, prælio congressus, à Gotarze vincitur. Mors Gotarzis: Vonones succedit: mox Vologeses. 15. Mithridates Ponti regnum reciperare tentat: victus, Romam ducitur. 22. Lollia et Calpurnia Agrippinæ odiis pervertuntur. 23. Repetitum Salutis augurium. Pomœrium Urbis prolatum: veteres ejus fines. 25. Nero à Claudio

adoptatur. 27. Colonia in oppidum Ubiorum deducta, ut Agrippinæ nomen inclaresceret. Catti, latrocinia agitantes, victi. 29. Vannius, Suevorum rex, pellitur regno. 31. P. Ostorii in Britanniâ res ; et de Caractaco victoria. Ostorio, vitâ functo, suffectus A. Didius. 41. Virilis toga Neroni maturata: Britannicus posthabitus Agrippinæ artibus. 43. Romæ prodigia, et annonæ caritas. 44. Bellum inter Armenios Iberosque, Parthis ac Romanis gravissimorum inter se motuum causa. 52. Furius Scribonianus in exilium actus. Mathematici Italiâ pulsi. 53. Senatusconsultum de pœnâ fœminarum, quæ servis conjungerentur. Pallantis, quem repertorem relationis ediderat Claudius, præmia. 54. Commotæ Judææ quies reddita, damnato Cumano. 55. Clitarum turbas componit Antiochus. 56. Claudius lacum Fucinum emittit, edito priùs navalis prælii spectaculo. 58. Causas Iliensium et Bononiensium orat Nero. Bononiensi coloniæ igni haustæ subventum. Reddita Rhodiis libertas. Tributum Apamiensibus in quinquennium remissum. 59. Statilium Taurum Agrippina evertit. 60. Procuratorum in provinciis auctoritas stabilita. 61. Data Cois immunitas. 62. Byzantiis tributa in quinquennium remissa. 64. Crebra prodigia. Lepidæ mors indicta. 66. Claudius adversâ valetudine corripitur. Agrippina, occasionis propera, infuso boletis veneno eum interimit. 69. Bri-

tannico Agrippinæ blanditiis eluso, Nero Imperator consalutatur. Claudio cœlestes honores decernuntur.

*Hæc gesta annis sex.*

| A. U. C. | J. C. | | |
|---|---|---|---|
| DCCCII. | 49. | Coss. | C. Pompeio Longino Gallo,<br>Q. Veranio. |
| DCCCIII. | 50. | Coss. | C. Antistio Vetere,<br>M. Suilio Nerviliano. |
| DCCCIV. | 51. | Coss. | Ti. Claudio Cæsare V,<br>Ser. Cornelio Orphito. |
| DCCCV. | 52. | Coss. | P. Cornelio Syllâ Fausto,<br>L. Salvio Othone Titiano. |
| DCCCVI. | 53. | Coss. | Decimo Junio Silano,<br>Quinto Haterio Antonino. |
| DCCCVII. | 54. | Coss. | M. Asinio Marcello,<br>Manio Acilio Aviolâ. |

C. CORNELII

# TACITI

# ANNALES.

## LIBER DUODECIMUS.

A. U. C. 801. J. C. 48.

1. CÆDE MESSALINÆ convulsa Principis domus, orto apud libertos certamine, quis deligeret uxorem Claudio cœlibis vitæ intoleranti,[1] et conjugum imperiis obnoxio. Nec minore ambitu fœminæ exarserant, suam quæque nobilitatem, formam, opes contendere, ac digna tanto matrimonio osten-

[1] *Cœlibis vitæ intoleranti.* Hæc illustrat Suetonius in Claud. XXVI. Post Messalinæ cædem Claudius *confirmavit pro concione apud prætorianos, quatenus sibi matrimonia malè cederent, permansurum se in cœlibatu: ac nisi permansisset, non recusaturum confodi manibus ipsorum. Nec durare valuit quin de conditionibus continuò tractaret, etiam de Petinæ, quam olim exegerat, deque Lolliæ Paullinæ, quæ Caio Cæsari nupta fuerat. Verùm illecebris Agrippinæ, Germanici fratris sui filiæ, per jus osculi et blanditiarum occasiones pellectus in amorem, subornavit proximo senatu, qui censeret cogendum se ad ducendum eam uxorem, quasi reipublicæ maximè interesset: dandamque ceteris veniam talium conjugiorum, quæ ad id tempus incesta habebantur. Ac vix uno interposito die, confecit nuptias: non repertis, qui sequerentur exemplum, excepto libertino quodam, et altero primipilari, cujus officium nuptiarum et ipse cum Agrippinâ celebravit.* Hæc longiora; sed minimè omittenda, ut Principis, hujusque ætatis mores cognoscantur.

tare. Sed maximè ambigebatur inter Lolliam Paullinam,[1] M. Lollii consularis filiam, et Juliam Agrippinam,[2] Germanico genitam: huic Pallas, illi Callistus, fautores aderant: at Ælia Petina[3] è familiâ Tuberonum, Narcisso fovebatur. Ipse modò huc, modò illuc, ut quemque suadentium audierat, promtus, discordantes in consilium vocat, ac "promere sententiam, et adjicere rationes" jubet.

2. NARCISSUS "vetus matrimonium, familiam com-"munem" (nam Antonia[4] ex Petinâ erat) "nihil in pe-"natibus ejus novum" disserebat, "si sueta conjunx "rediret, haud quaquam novercalibus odiis usura in Bri-"tannicum et Octaviam,[5] proxima suis pignora." Callistus "improbatam longo discidio, ac si rursus adsumeretur, eo "ipso superbam; longèque rectiùs Lolliam induci, quandò "nullos liberos genuisset, vacuam æmulatione, et privignis[6] "parentis loco futuram." At Pallas id maximè in Agrippinâ laudare, "quòd Germanici nepotem[7] secum traheret, "dignum prorsus imperatoriâ fortunâ; stirpem nobilem, "et familiæ Claudiæ, quæ posteros conjungeret;[8] nec fœ-"mina,[9] expertæ fœcundatis, integrâ juventâ, claritudinem "Cæsarum aliam in domum ferret."

3. PRÆVALUERE hæc, adjuta Agrippinæ inlecebris; quæ ad eum per speciem necessitudinis crebrò ventitando,

[1] *Lolliam Paullinam.* De eâ immensisque ejus opibus vide Stem. Cæs. n. 89. et Suppl. Annal. VII. 35. VIII. 28.

[2] *Juliam Agrippinam.* Neronis matrem. Vide Stem. Cæs. n. 93.

[3] *Ælia Petina.* Olim Claudio nupta; sed ob leves offensas repudiata. Vide Stem. Cæs. n. 104.

[4] *Antonia.* Claudii et Æliæ Petinæ filia. Vide Stem. Cæs. n. 105.

[5] *Britannicum et Octaviam.* Claudio et Messalinâ genitos. Vide Stem. Cæs. n. 108 et 36.

[6] *Et privignis.* Antoniæ, Britannico et Octaviæ.

[7] *Germanici nepotem.* Neronem, posteà Principem. Vide Stem. Cæs. n. 35.

[8] *Posteros conjungeret.* Agrippinæ filius; Claudii liberi, Antonia, Britannicus et Octavia, familiæ Claudiæ posteri, conjungebantur; nec in aliam domum claritudo Cæsarum ferebatur.

[9] *Nec fœmina.* Agrippina.

pellicit patruum,[1] ut prælata ceteris, et nondum uxor, potentiâ uxoriâ jam uteretur. Nam ubi sui matrimonii certa fuit, struere majora, nuptiasque Domitii,[2] quem ex Cn. Ahenobarbo genuerat, et Octaviæ, Cæsaris filiæ, moliri: quod sine scelere perpetrari non poterat, quia L. Silano desponderat Octaviam Cæsar; juvenemque et alia clarum,[3] insigni triumphalium, et gladiatorii muneris magnificentiâ, protulerat ad studia vulgi. Sed nihil arduum videbatur in animo principis,[4] cui non judicium, non odium erat, nisi indita et jussa.

4. Igitur Vitellius, nomine censoris[5] serviles fallacias obtegens, ingruentiumque dominationum provisor, quò

[1] *Patruum.* Claudium, fratrem Germanici, patruum Agrippinæ. Vide Stem. Cæs. n. 100.

[2] *Nuptiasque Domitii.* Domitii Neronis, posteà Principis, Cn. Domitio Ahenobarbo et Agrippinâ geniti. Vide Stem. Cæs. n. 35. In nummis et Inscriptionibus memoratur CN. DOMITIVS AHENOBARBVS. De causâ cognominis vide Sueton. in Nerone, I.

[3] *Et alia clarum.* De Silani claritudine plura habet Dio, LX. p. 686. *ὁ Σιλανὸς ἀνὴρ ἀγαθὸς ἐνομίζετο, οὕτως ἐτιμᾶτο ὥστε καὶ ἐπινικίους τιμὰς ἐν παισὶ λαβεῖν· τήν τε θυγατέρα αὐτοῦ Ὀκταουΐαν ἐγγυήσασθαι, καὶ πολὺ πρὸ τοῦ καθήκοντος χρόνου στρατηγῆσαι· τήν τε πανήγυριν τὴν προσήκουσαν αὐτῷ τοῖς ἐκείνου τέλεσιν ποιῆσαι, καὶ ἐν αὐτῇ τὸν Κλαύδιον καὶ αἰτῆσαί τινα παρ' αὐτοῦ ὥσπερ τινὰ στασιάρχην, καὶ ἐκβοῆσαι πάνθ' ὅσα τοὺς ἄλλους βουλομένους ἑώρα.* *Silanus vir optimus habebatur, tantique eum Claudius fecerat, ut et triumphalia ornamenta nondum puberi daret, et filiam suam Octaviam desponderet; cùmque multò ante legitimum tempus prætor esset creatus, munus gladiatorium, quod ab ipso præbendum erat, Claudii sumtibus fecit; atque in eo munere Claudius, tamquam aliquis factionis princeps, quædam ab ipso flagitavit, et contentâ voce edidit quæcunque alios velle intelligebat.* Vide et Stem. Cæs. n. 60.

[4] *In animo principis.* Claudii, hebetis et uxorii Principis.

[5] *Nomine censoris.* L. Vitellius factus anno superiore collega Claudii Principis in censurâ. Servile Vitellii ingenium, artem Taciti in vitiis retegendis, moresque Romanos hujusce temporis intelligere est ex Suetonio in Vitell. II et III. L. Vitellius *miri in adulando ingenii, primus Caium Cæsarem adorari ut Deum instituit—Claudium uxoribus libertisque addictum, ne quâ non arte demereretur, pro maximo munere à Messalinâ petiit, ut sibi pedes præberet excalceandos; detractumque socculum dextrum inter togam tunicasque gestavit assiduè, nonnumquam osculabundus. Narcissi quoque et Pallantis imagines aureas inter Lares coluit—Defunctum senatus publico funere honoravit: item statuâ in rostris,*

gratiam Agrippinæ pararet, consiliis ejus implicari, serere crimina in Silanum, cui sanè decora et procax soror, Junia Calvina,[1] haud multùm antè Vitellii nurus fuerat: hinc initium accusationis, fratrumque non incestum, sed incustoditum [2] amorem ad infamiam traxit: et præbebat Cæsar aures, accipiendis adversùm generum suspicionibus caritate filiæ promtior.[3] At Silanus, insidiarum nescius, ac fortè eo anno prætor, repentè per edictum Vitellii [4] ordinè senatorio movetur, quamquam lecto pridem senatu, lustroque condito: [5] simul adfinitatem Claudius diremit, adactusque Silanus ejurare magistratum, et reliquus præturæ dies[6] in Eprium Marcellum collatus est.

## A. U. C. 802. J. C. 49.

5. C. Pompeio, Q. Veranio consulibus,[7] pactum inter Claudium et Agrippinam matrimonium. Jam famâ, jam

*cum hâc inscriptione: Pietatis immobilis erga Principem.* De Vitellio adhuc dictum in Suppl. Annal. VIII. 52.

[1] *Junia Calvina.* L. Silani soror. Vide Stem. Cæs. n. 62.

[2] *Sed incustoditum.* Silanum inter et Calvinam non incestus, sed incustoditus tantùm et incautus amor. Inde Seneca in ludo de morte Claudii. *L. Silanum generum suum occidit* Claudius. *Oro propter quid! sororem suam, festivissimam omnium puellarum, quam omnes Venerem vocarent, maluit Junonem vocare. Quare, inquit, quæro enim, sororem suam stultè studere! Junonis* nomen in crimen vertebatur, quasi Calvina, æquè ac Dea, soror simul esset et conjux.

[3] *Caritate filiæ promtior.* Tanto promtior accipiendis adversùs generum suum, Silanum, suspicionibus, quanto magis diligebat filiam suam, Octaviam, illi destinatam.

[4] *Per edictum Vitellii.* Censoriâque potestate, de quâ diximus satis in not. et emend. ad Annal. XI. 25.

[5] *Lustroque condito.* De lustro dictum supra Annal. XI. 25.

[6] *Reliquus præturæ dies.* IV. Kalendas Januarias præturâ se abdicavit Silanus. Quatuor ergò dies tantùm supererant. Vide Sueton. in Claud. XXIX.

[7] *Q. Veranio consulibus.* C. Pompeius Longinus Gallus et Q. Veranius consules fuere A. U. C. 802. J. C. 49. In vetere inscriptione apud Muratori, Thesaur. Inscript. Vol. I. p. 305.

Q. VERANIO

amore inlicito firmabatur, necdum celebrare solemnia nuptiarum audebant, nullo exemplo [1] deductæ in domum patrui fratris filiæ. Quin et incestum, ac, si sperneretur, ne in malum publicum erumperet, metuebatur. Nec antè omissa cunctatio, quàm Vitellius suis artibus id perpetrandum sumsit. Percunctatusque Cæsarem, "an jussis populi, an "auctoritati senatûs cederet?" ubi ille "unum se civium, "et consensui imparem" [2] respondit, "opperiri intrà pa-"latium" jubet: ipse curiam ingreditur, summamque rempublicam agi obtestans, veniam dicendi ante alios exposcit, orditurque: "Gravissimos Principis labores, queis "orbem terræ capessat, egere adminiculis, ut, domesticâ "curâ vacuus, in commune consulat: quod porrò ho-"nestius censoriæ mentis [3] levamen, quàm adsumere con-"jugem, prosperis dubiisque sociam: cui cogitationes in-"timas, cui parvos liberos tradat; non luxui, aut volup-"tatibus adsuefactus, sed qui primâ ab juventâ legibus ob-"temperavisset."

6. Postquam hæc favorabili oratione præmisit, multaque patrum assentatio sequebatur; capto rursus initio, "Quandò maritandum Principem cuncti suaderent, deligi "oportere fœminam nobilitate, puerperiis, sanctimoniâ "insignem. Nec diu anquirendum, quin Agrippina clari-"tudine generis anteiret: datum ab eâ fœcunditatis expe-"rimentum; et congruere artes honestas. Id verò

A. POMPEIO GALLO COSS. Unde fortè *Aulus*, non verò *Caius*, fuit Pompeii prænomen.

[1] *Nullo exemplo.* Nuptias celebrare non audebant, primò, quòd apud Romanos nullum esset exemplum fratris filiæ in domum patrui deductæ; secundò, quòd talia conjugia *ad id tempus incesta* essent habita, Sueton. in Claud. XXVI. Tertiò, quòd id in malum publicum morumque pestem erumperet.

[2] *Consensui imparem.* Se unum esse dumtaxat civium, et omnium consensui obniti non posse. In Ms. Reg. et Ed. Puteolani *consensu.*

[3] *Censoriæ mentis.* Censor erat Claudius, ut dictum supra.

"egregium, quod, provisu Deûm, vidua [1] jungeretur Principi, sua tantùm matrimonia experto: audivisse à parentibus, vidisse ipsos, arripi conjuges ad libita Cæsarum:[2] procul id à præsenti modestiâ: statueretur immo documentum, quo uxorem [3] Imperator acciperet. At enim nova nobis in fratrum filias conjugia, sed aliis gentibus [4] solemnia, neque lege ullâ prohibita. Et sobrinarum [5] diu ignorata, tempore addito percrebuisse: morem accommodari prout conducat; et fore hoc quoque in his, quæ mox usurpentur."

7. Haud defuere qui certatim, "si cunctaretur Cæsar, vi acturos" testificantes, erumperent curiâ. Conglobatur promiscua multitudo, "populumque Romanum eadem rogare" clamitat. Nec Claudius ultra expectato, obvium apud forum præbet se gratantibus; senatumque ingressus "decretum postulat, [6] quo justæ inter patruos fratrumque filias nuptiæ etiam in posterum statuerentur."

[1] *Vidua.* Agrippina tum vidua: antè nupta primùm Cn. Domitio Ahenobarbo, deinde Passieno Crispo. Vide Stem. Cæs. n. 34. 93 et 94.

[2] *Ad libita Cæsarum.* Id peccaverat Augustus, ac maximè Caius Caligula.

[3] *Quo uxorem.* Documentum, quo Agrippinam uxorem Imperator acciperet. Vide not. et emend. ad Annal. XII. 6.

[4] *Aliis gentibus.* Atheniensibus, Judæis. Vide Grotium de Jure Belli et Pacis, II. 5. n. 14.

[5] *Sobrinarum.* Id est, consobrinarum. Voces illæ, quæ à Jurisconsultis distinguuntur, ab optimis scriptoribus promiscuè usurpantur, ut Grammaticis observatum. Jam ante A. U. C. 583. vel modici generis hominibus usitata fuisse cum consobrinis matrimonia constat ex oratione Ligustini apud Livium, XLII. 34. *Sp. Ligustinus, tribûs Crustuminæ ex Sabinis sum oriundus, Quirites. Pater mihi jugerum agri reliquit, et parvum tugurium, in quo natus educatusque sum: hodieque ibi habito. Cùm primùm in ætatem veni, pater mihi uxorem fratris sui filiam dedit: quæ secum nihil attulit præter libertatem, pudicitiamque, et cum his fæcunditatem, quanta vel in diti domo satis esset.*

[6] *Decretum postulat.* Juxta hoc decretum Domitiano Titi fratris filia in matrimonium oblata, Sueton. in Domit. XXII. Illud abrogavit Nerva, teste Dione, LXVIII. p. 770. ἐνομοθέτησε—μήτε ἀδελφιδῆν γαμεῖν. Cùm tamen diversæ sint de hâc lege Jurisconsultorum sententiæ, vide quæ ad hunc Dionis locum observat eruditus Reimarus.

Neque tamen repertus est, nisi unus[1] talis matrimonii cupitor, T. Alledius Severus, eques Romanus, quem plerique "Agrippinæ gratiâ impulsum" ferebant. Versa ex eo civitas, et cuncta fœminæ obediebant, non per lasciviam, ut Messalinæ, rebus Romanis inludenti. Adductum,[2] et quasi virile, servitium. Palam severitas, ac sæpiùs superbia: nihil domi impudicum, nisi dominationi[3] expediret: cupido auri immensa obtentum habebat, quasi subsidium regno pararetur.

8. Die nuptiarum[4] Silanus sibi mortem conscivit: sive eò usque spem vitæ produxerat; seu delecto die, augendam ad invidiam. Calvina, soror ejus, Italiâ pulsa est. Addidit Claudius, "sacra ex legibus Tulli regis,[5] piacula-"que apud lucum Dianæ[6] per pontifices danda:" inridentibus cunctis,[7] quòd pœnæ procurationesque[8] incesti id

[1] *Nisi unus.* Duos fuisse tradit Suetonius in Claud. XXVI. jam laudatus supra cap. I. not. inf. Fortè libertinum, de quo Suetonius, haud memorandum duxit Tacitus.

[2] *Adductum.* Grave fuit servitium, et æquè durum ac si viro obtemperaretur. *Adductum* pro *grave, austerum,* adhuc usurpatur infra Annal. XIV. 4. Sicque apud Suetonium in Tiber. LXVIII. Tiberius *adducto ferè vultu, plerumque tacitus* dicitur.

[3] *Nisi dominationi.* Dominationi Agrippinæ. Immensam quoque suam auri cupidinem obtentu subsidiorum regno parandorum velabat.

[4] *Die nuptiarum.* Sueton. in Claud. XXIX. Silanus *abdicare se præturâ ante quartum Kalendas Januarias, morique initio anni coactus, die ipso Claudii et Agrippinæ nuptiarum.*

[5] *Ex legibus Tulli regis.* Sacra illa eadem esse videntur ac piacula, quibus sororis suæ cædem expiavit Horatius apud Livium, I. 26. *Ut cædes manifesta aliquo tamen piaculo lueretur, imperatum patri, filium expiaret pecuniâ publicâ. Is, quibusdam piacularibus sacrificiis factis, quæ deinde genti Horatiæ tradita sunt, transmisso per viam tigillo, capite adoperto, velut sub jugum misit juvenem.* De his quoque sacris vide Dionys. Halic. III. p. 159 et 160.

[6] *Lucum Dianæ.* Plin. XVI. 44. *Est in suburbano Tusculani agri,* Frascati, *colle, qui Corne appellatur, lucus antiquâ religione Dianæ sacratus à Latio.*

[7] *Inridentibus cunctis.* Quis non rideret Principem scelera patrantem simul et expiantem!

[8] *Procurationesque.* Id est pœnæ et piacula. Cl. *Amelot de la Houssaie* contendit procurationes illas de senatusconsulto, quo justæ inter patruos fratrumque filias nuptiæ

temporis exquirerentur. At Agrippina, ne malis tantùm facinoribus notesceret, veniam exilii pro Annæo Senecâ, simul præturam impetrat, lætum in publicum rata, ob claritudinem studiorum ejus; utque Domitii[1] pueritia tali magistro adolesceret, et consiliis ejusdem ad spem dominationis uterentur: quia Seneca fidus in Agrippinam, memoriâ beneficii, et infensus Claudio, dolore injuriæ,[2] credebatur.

9. PLACITUM dehinc non ultra cunctari: sed designatum consulem, Memmium Pollionem,[3] ingentibus promissis inducit, sententiam expromere, quâ oraretur Claudius, "despondere Octaviam Domitio:" quod ætati utriusque non absurdum, et majora patefacturum erat. Pollio haud disparibus verbis, ac nuper Vitellius,[4] censet: desponderturque Octavia: ac super priorem necessitudinem, sponsus jam et gener Domitius æquari Britannico, studiis matris, et arte eorum,[5] queis ob accusatam Messalinam ultio ex filio timebatur.

10. PER idem tempus legati Parthorum ad expetendum, ut retuli,[6] Meherdaten missi, senatum ingrediuntur, mandata in hunc modum incipiunt: "Non se fœderis ignaros, "nec defectione à familiâ Arsacidarum venire: sed filium "Vononis,[7] nepotem Phraatis, accedere adversùs domina-"tionem Gotarzis, nobilitati plebique juxta intolerandam.

statutæ sunt, esse intelligendas. At eo sensu non usurpatur *procuratio.* Contra verò de piaculis dicitur. Sic enim Tullius de Divinat. I. 45. *Ut sue plenâ procuratio fieret.*

[1] *Domitii.* Neronis.

[2] *Dolore injuriæ.* Annæus Seneca adulterii cum Juliâ Livillâ, Caii sorore, à Messalinâ accusatus, in Corsicam insulam relegatus fuit A. U. C. 794. Vide Suppl. Annal. IX. 24.

[3] *Memmium Pollionem.* Hoc ipso A. U. C. 802. L. Memmius Pollio et Q. Allius Maximus consules fuere suffecti.

[4] *Ac nuper Vitellius.* Supra cap. 5.

[5] *Et arte eorum.* Ita Ms. Reg. In vulgatis libris omissa copula. *Arte eorum,* id est libertorum, ac maximè Narcissi, qui ob accusatam Messalinam ultionem ex Britannico, ejus filio, si unquam imperaret, timebant.

[6] *Ut retuli.* Supra Annal. XI. 10.

[7] *Filium Vononis.* Meherdaten.

"Jam fratres, jam propinquos, jam longiùs sitos, cædibus "exhaustos: adjici conjuges gravidas, liberos parvos, dum "socors domi, bellis infaustus, ignaviam sævitiâ tegat. "Veterem sibi ac publicè cœptam nobiscum amicitiam; et "subveniendum sociis, virium æmulis, cedentibusque per "reverentiam. Ideo regum obsides liberos dari, ut si do-"mestici imperii tædeat, sit regressus ad Principem pa-"tresque, quorum moribus adsuefactus rex melior adscisce-"retur."

11. Ubi hæc atque talia dissertavere, incipit orationem Cæsar "de fastigio Romano, Parthorumque obsequiis:" seque divo Augusto adæquabat, "petitum ab eo regem"[1] referens, omissâ Tiberii memoriâ, quamquam is quoque miserat.[2] Addiditque præcepta (etenim aderat Meherdates) "ut non dominationem et servos, sed rectorem et cives[3] "cogitaret, clementiamque ac justitiam quanto ignara bar-"baris, tanto toleratiora capesseret." Hinc versus ad legatos, extollit laudibus "alumnum Urbis, spectatæ ad id "modestiæ; ac tamen ferenda regum ingenia,[4] neque usui "crebras mutationes: rem Romanam huc satietate gloriæ "provectam, ut externis quoque gentibus quietem velit." Datum post hæc C. Cassio, qui Syriæ præerat, deducere juvenem ripam ad Euphratis.

12. Ea tempestate Cassius[5] ceteros præeminebat pe-

[1] *Petitum ab eo regem.* Missumque Vononen, ut dictum supra Annal. II. 2.

[2] *Is quoque miserat.* Immo duos miserat, Phraaten, Annal. VI. 31. et Tiridaten, Annal. VI. 32. At ille, nondum regnum potitus, obiit: hic brevi pulsus. Ideo fortè eos omisit Claudius.

[3] *Rectorem et cives.* Egregiè dictum. Se non dominatorem, sed rectorem, populos non esse servos, sed cives, cogitaret. De his antithetis vide Grotium de Jur. Bell. ac Pac. III. 8. n. 2.

[4] *Ferenda regum ingenia.* Rectè enim de regibus, ut de parentibus dictum:

*Ames parentem, si æquus est: si non, feras.*

Hæc eruditè simul et Christianè illustrat Grotius de Jur. Bell. ac Pac. I. 4. n. 4 et 5.

[5] *Cassius.* De Cassio Longino vide not. et emend. ad Annal. XII. 12.

ritiâ legum: nam militares artes per otium ignotæ, industriosque aut ignavos pax in æquo tenet. Attamen, quantum sine bello dabatur, revocare priscum morem, exercere legiones, curâ, provisu, perinde agere, ac si hostis ingrueret. Ita dignum majoribus suis, et familiâ Cassiâ ratus, per illas quoque gentes celebratâ.[1] Igitur excitis quorum de sententiâ petitus rex, positisque castris apud Zeugma,[2] unde maximè pervius amnis, postquàm inlustres Parthi rexque Arabum Abgarus[3] advenerat; monet Meherdaten, "barbarorum impetus acres, cunctatione languescere, aut in perfidiam mutari: itaque urgeret cœpta." Quod spretum fraude Abgari, qui juvenem ignarum, et summam fortunam in luxu ratum, multos per dies attinuit apud oppidum Edessam.[4] Et vocante Carrhene,[5] "promtasque res" ostentante "si citi advenissent," non cominùs Mesopotamiam, sed flexu Armeniam[6] petunt, id temporis importunam, quia hiems occipiebat.

13. Exin nivibus et montibus fessi, postquàm campos propinquabant, copiis Carrhenis adjunguntur. Transmissoque amne Tigri, permeant Adiabenos,[7] quorum rex

[1] *Celebratâ.* C. Cassius, Cæsaris dictatoris interfector, Romanos, devicto à Parthis Crasso A. U. C. 701. superstites servavit; Osacen, Parthorum, ducem occîdit; Pacorum ex Syriâ fugavit, Dio, XL. p. 132 et seq.

[2] *Apud Zeugma.* Plin. v. 24. Urbs Cyrrhesticæ *Zeugma, LXXII millibus passuum à Samosatis, transitu Euphratis nobile.* Zeugma, ita dictum à Græco *ζεύγνυμι, jungo*, nunc dicitur *Manbeg.*

[3] *Rexque Arabum Abgarus.* De Abgaro Arabum, id est Edessenorum rege, vide not. et emend. ad Annal. XII. 12.

[4] *Edessam.* Urbem Mesopotamiæ, Abgari regiam: nunc dicitur *Orfa.* Eam ab Abgaro *Vehomo* conditam (veriùs instauratam et ornatam dixisset) prodit Moses Chorenensis, Histor. Armeniac. II. 26.

[5] *Carrhene.* Duce aliquo Abgari.

[6] *Flexu Armeniam.* Breviter, sed accuratissimè et ad Geographiam accommodatissimè dictum. Meherdates, Edessâ profectus, non cominùs Mesopotamiam petiit, sed flexit ad Armeniam ob montes aditu difficiles, tum etiam ob hiemem et nives omnino importunam: postquàm campos propinquavit, adjunctæ sunt Carrhenis copiæ; Tigrinque videtur trajecisse, ubi nunc urbs *Diarbekir.*

[7] *Adiabenos.* Plinio, VI. 13. *Adiabene Assyriorum initium.* Nunc *part of Kurdistan and Mesopotamia.*

Izates [1] societatem Meherdatis palam induerat: in Gotarzen per occulta et magis fida inclinabat. Sed capta in transitu urbs Ninos,[2] vetustissima sedes Assyriæ, et Arbela,[3] castellum insigne famâ, quòd postremò inter Darium atque Alexandrum prælio Persarum illic opes considerant. Intereà Gotarzes apud montem, cui nomen *Sambulos*,[4] vota Diis loci [5] suscipiebat, præcipuâ religione Herculi: qui, tempore stato, per quietem monet sacerdotes, "ut templum "juxta, equos venatui adornatos [6] sistant." Equi, ubi pharetras telis onustas accepere, per saltus vagi, nocte de-

[1] *Rex Izates.* De Izate rebusque Parthicis multa habet Josephus, Antiq. Jud. xx. 2 et 3.

[2] *Urbs Ninos.* Urbs Ninus, vel Ninive, quâ nulla olim clarior, nunc pagus dictus *Nino*, ex adverso urbis *Mosul.* In dextrâ Tigris ripâ *Mosul*, in lævâ *Nino.*

[3] *Et Arbela.* Apud Plinium, vi. 13. Adiabenæ *pars est Arbelitis*, in quâ Arbela, nunc *Erbil.*

[4] *Cui nomen Sambulos.* Tabulis Geographicis Corbulonis utebatur Tacitus, quæ in hâc terrarum parte, ut in multis, erant nostris pleniores et accuratiores. Minùs enim ac lentiùs studiis et literis, quàm bellis et victoriis illustratur Geographia. Frustra ergò divinaretur qui sit mons iste *Sambulos*, quod flumen *Corma.* Ne tamen locorum omnino rudes simus, videtur Meherdaten Arbelâ obviam Gotarzi processisse; et Gotarzen Hecatompylo, Parthorum regiâ, nunc *Ispahan*, Meherdati occurrisse: ac proinde Arbelam inter et Hecatompylon fuisse montem *Sambulon* et flumen *Cormam.* Nec procul verò eos intrà montem *Eluend* et fluvium *Gumedti*, qui in Tigrin influit, concurrisse. Certè pugnatum in provinciâ, quam nunc dicimus *Irac-Ajami.*

[5] *Diis loci.* Superstitiosa mortalitas, quæ Deum ubique præsentem haud agnoverat, Deos ubique fingebat. Herculanenses inter picturas, una extat, *Pitture Antiche d'Ercolano*, Vol. i. p. 207, quæ serpentem, Deum loci, exhibet cum hâc insigni inscriptione:

GENIVS
HVIVS LOCI
MONTIS.

Cur verò in montibus potiùs, quàm in vallibus, vota susciperent ignari mortales docet Tacitus Annal. xiii. 57. *Eos maximè locos propinquare cælo, precesque mortalium à Deis nusquam propiùs audiri.* Reconditiorem verò horumce sacrorum usum nos docet Plinius, xxviii. 2. *Verrius Flaccus auctores ponit, quibus credat, in oppugnationibus ante omnia solitum à Romanis sacerdotibus evocari Deum, cujus in tutelâ id oppidum esset: promittique illi eundem aut ampliorem apud Romanos cultum. Et durat in Pontificum disciplinâ id sacrum: constatque ideo occultatum in cujus Dei tutelâ Roma esset.* Vide et Macrobium, iii. 9. ubi plurima de Diis tutelaribus.

[6] *Venatui adornatos.* Miror portentosam hanc fabulam uni Tacito memoratam, ceteris indictam.

mum vacuis pharetris, multo cum anhelitu redeunt. Rursus Deus, quà sylvas pererraverit, nocturno visu demonstrat: reperiunturque fusæ passim feræ.

14. CETERUM Gotarzes, nondum satis aucto exercitu, flumine Cormâ pro munimento uti; et quamquam per insectationes et nuntios ad prælium vocaretur, nectere moras, locos mutare, et, missis corruptoribus, exuendam ad fidem hostes emercari. Ex queis Izates Adiabenus, mox Abgarus Arabum, cum exercitu abscedunt; levitate gentili, et quia experimentis cognitum est, barbaros malle Româ petere reges, quàm habere. At Meherdates, validis auxiliis nudatus, ceterorum proditione suspectâ, quod unum reliquum, rem in casum dare, prælioque experiri statuit. Nec detrectavit pugnam Gotarzes, deminutis hostibus ferox. Concursumque magnâ cæde, et ambiguo eventu: donec Carrhenem, profligatis obversis,[1] longiùs evectum integer à tergo globus circumveniret. Tum omni spe perditâ, Meherdates promissa Parrhacis, paterni clientis, secutus, dolo ejus vincitur; traditurque victori. Atque ille "non propinquum, "neque Arsacis de gente, sed alienigenam et Romanum" increpans, auribus decisis[2] vivere jubet, ostentui clementiæ suæ, et in nos de honestamento. Dein Gotarzes morbo obiit, accitusque in regnum Vonones,[3] Medis tum præsidens. Nulla huic prospera, aut adversa, queis memoraretur. Brevi et inglorio imperio perfunctus est: resque Parthorum in filium ejus Vologesen translatæ.

15. AT MITHRIDATES Bosphoranus,[4] amissis opibus

[1] *Profligatis obversis.* Profligatis Parthicis copiis, quæ ipsi erant obversæ.

[2] *Auribus decisis.* Mos ille diu viguit in Oriente, ut victi, naribus auribusve decisis, effossis aut excussis oculis, deturparentur.

[3] *Vonones.* Vonones II. Vide Canonem regum Parthorum inter not. et emend. Annal. II. 1.

[4] *Mithridates Bosphoranus.* Mithridates, Mithridatis magni stirps, Bosphoranum regnum à Claudio acceperat A. U. C. 794. Dio, LX. p. 670. nos quoque in Suppl. Annal. IX. 20. Illum rebellem regno

vagus, posteaquàm Didium[1] ducem Romanum, roburque exercitûs abîsse cognoverat, relictos in novo regno Cotyn[2] juventâ rudem, et paucas cohortium cum Julio Aquilâ, equite Romano: spretis utrisque, concire nationes, inlicere perfugas, postremò exercitu coacto, regem Dandaridarum[3] exturbat, imperioque ejus potitur. Quæ ubi cognita, et jam jamque Bosphorum invasurus habebatur, diffisi propriis viribus Aquila et Cotys, quia Zorsines, Siracorum rex,[4] hostilia resumserat, externas et ipsi gratias quæsivere, missis legatis ad Eunonen, qui Aorsorum genti[5] præcellebat. Nec fuit in arduo societas, potentiam Romanam adversùs rebellem Mithridaten ostentantibus. Igitur pepigere, "equestribus præliis Eunones certaret; obsidia urbium Romani capesserent."

16. Tum composito agmine incedunt: cujus frontem et terga, Aorsi; media cohortes, et Bosphorani, tutabantur

ejecerat A. Didius, dux Romanus, regnumque Cotyi, ejus fratri, dederat. Postquàm Didium roburque Romani exercitûs abiisse cognovit Mithridates, regnum suum recuperare aggressus est. Bosphoranum regnum tenebat Chersonesum Tauricam, et quidquid occidentali et meridionali parti Mæotiæ paludis adjacet, nunc *the Crimea, and the eastern and southern coast of the Sea of Azoph.*

[1] *Didium.* Laudatur adhuc infra cap. 40. et in vitâ Agricolæ XIV. Vide et Cl. Bimardum de vitâ T. Didii et gente Didiâ, p. 19.

[2] *Cotyn.* Fratrem Mithridatis, et proditorem, infra cap. 18. Cl. Reimarus, optimus Dionis editor, aliquid humanitùs passus est, cùm scripsit in notis ad Dionem, LX. p. 681. hunc Cotyn eumdem esse ac Cottium, Alpium Cottiarum regem, de quo Dio, loc. cit. nosque in Suppl. Annal. X. 10.

[3] *Regem Dandaridarum.* Dandarii, aut Dandaridæ, Mæotiis gentibus à Strabone, XI. p. 495. accensentur, τῶν Μαιωτῶν δ' εἰσὶν αὐτοί τε οἱ Σίνδοι, καὶ Δανδάριοι. Rex, aut potiùs regulus Dandaridarum, sicut et alii plurimi, vulgò parebant regibus Bosphoranis, quorum imperium ad Tanaim usque nonnumquam protendebatur. Situs eorum populorum ex hâc Taciti narratione certò elicitur. Ii sunt, quos nunc dicimus *the Tartars of Kuban.*

[4] *Siracorum rex.* Straboni, XI. p. 492. memorantur Ἄορσοι καὶ Σιρακοί. Nec diversi à ΣΗΡΑΚΗΝΟΙΣ, quos Ptolemæus, V. 9. ponit infra Iaxamatas. Pars ergò erant populorum, quos jam diximus *the Tartars of Kuban.*

[5] *Aorsorum genti.* Supra Mæotiam paludem habitabant. Nunc *the Eastern part of Little Tartary, between the Nieper and the Don.* Vide not. et emend. ad Ann. XII. 15.

nostris in armis.[1] Sic pulsus hostis, ventumque Sozam,[2] oppidum Dandaricæ, quod desertum à Mithridate, ob ambiguos popularium animos obtineri, relicto ibi præsidio, visum. Exin in Siracos pergunt. Et transgressi amnem Pandam,[3] circumveniunt urbem Uspen,[4] editam loco, et mœnibus ac fossis munitam, nisi quòd mœnia non saxo, sed cratibus revinctis,[5] ac mediâ humo, adversùm inrumpentes invalida erant: eductæque altiùs turres, facibus atque hastis turbabant obsessos: ac ni prælium nox diremisset, cœpta patrataque expugnatio eumdem intrà diem foret.

17. POSTERO misere legatos, "veniam liberis corporibus" orantes: "Servitii decem millia" offerebant: quod aspernati sunt victores, quia trucidare deditos sævum, tantam multitudinem custodiâ cingere arduum: ut belli potiùs jure caderent. Datumque militibus, qui scalis evaserant, signum cædis. Excidio Uspensium metus ceteris injectus, nihil tutum ratis, cùm arma, munimenta, impediti, vel eminentes, loci, amnesque et urbes juxta perrumperentur. Igitur Zorsines, diu pensitato Mithridatisne rebus extremis, an patrio regno consuleret; postquàm prævaluit gentilis utilitas, datis obsidibus, apud effigiem Cæsaris[6] procubuit, magnâ gloriâ exercitûs Romani, quem incruentum et victorem, tridui itinere abfuisse ab amne Tanai[7] constitit. Sed in regressu dispar fortuna fuit; quia navium quasdam, quæ mari remeabant, in littora Taurorum[8] delatas circumvenere barbari, præfecto cohortis, et plerisque centurionum interfectis.

[1] *Nostris in armis.* Bosphorani Romanorum more armati.

[2] *Sozam.* Oppidum illud Dandaridarum evanuit: fortè cratibus munitum, sicut urbs Uspe.

[3] *Amnem Pandam.* Hunc amnem unus memorat Tacitus. Existimo unum esse ex iis, qui in lacum *Bissuga* influunt.

[4] *Urbem Uspen.* Periit.

[5] *Cratibus revinctis.* Vide not. et emend. ad Annal. XII. 16.

[6] *Apud effigiem Cæsaris.* Iisdem sanè cærimoniis, de quibus plura infra Annal. XV. 29. et Hist. I. 36.

[7] *Ab amne Tanai.* Nunc *the Don.*

[8] *Taurorum.* Tauri littus orientale Mæotiæ paludis habitabant, supra ostia fluvii Rhombitis, *the Kuban.*

18. Interea Mithridates, nullo in armis subsidio, consultat cujus misericordiam experiretur. Frater Cotys,[1] proditor olim, deinde hostis, metuebatur. Romanorum nemo id auctoritatis aderat, ut promissa ejus magni penderentur. Ad Eunonen[2] convertit, propriis odiis non infensum, et recens conjunctâ nobiscum amicitiâ, validum. Igitur cultu, vultuque quàm maximè ad præsentem fortunam comparato, regiam ingreditur, genibusque ejus provolutus, "Mithridates," inquit, "terrâ marique Romanis per tot "annos quæsitus, sponte adsum. Utere, ut voles, prole "magni Achæmenis,[3] quod mihi solum hostes non abstule-"runt."

19. At Eunones claritudine viri, mutatione rerum, et prece haud degenere permotus, adlevat supplicem, laudatque "quòd gentem Aorsorum, quòd suam dextram petendæ "veniæ delegerit." Simul legatos literasque ad Cæsarem in hunc modum mittit: "Populi Romani imperatoribus "magnarumque nationum regibus, primam ex similitudine "fortunæ amicitiam: sibi et Claudio, etiam communionem "victoriæ esse. Bellorum egregios fines, quotiens ignos-"cendo transigatur.[4] Sic Zorsini victo nihil ereptum. "Pro Mithridate quandò graviùs mereretur, non potentiam, "non regnum precari; sed ne triumpharetur, neve pœnas "capite expenderet."

[1] *Frater Cotys.* De illo dictum supra cap. 15.

[2] *Eunonen.* Aorsorum ducem, de quo supra cap. 15.

[3] *Prole magni Achæmenis.* Se Persarum regibus oriundum ferebat. Auctor nominis Achæmenes, avus Cambysis: unde Xerxes genus suum recensens apud Herodotum, Polymnia. VII. II. ait, ἐκ Δαρείου τοῦ Ὑστάσπεος, τοῦ Ἀρσάμεος, τοῦ Ἀρμνέω, τοῦ Τεΐσπεος, τοῦ Κύρου, τοῦ Καμβύσεω, τοῦ Τεΐσπεος, τοῦ Ἀχαιμένεος γεγονώς. Xerxes filius *Darii, qui fuit Hystaspis, qui fuit Arsamis, qui fuit Armnis, qui fuit Teispei, qui fuit Cyri, qui fuit Cambysis, qui fuit Teispei, qui fuit Achæmenis filius.* Ideo reges Persarum dicti sunt Achæmenidæ.

[4] *Transigatur.* Egregiè dictum. Nec aliter Julius Cæsar in Epistolâ: *Hæc nova sit ratio vincendi, ut misericordiâ et liberalitate nos muniamus.* Vide Grotium de Jur. bell. ac pac. III. 15. n. 12.

20. At Claudius, quamquam nobilitatibus externis mitis, dubitavit tamen, accipere captivum pacto salutis, an repetere armis, rectius foret. Huc dolor injuriarum, et libido vindictæ adigebat. Sed disserebatur contra: "Suscipi "bellum avio itinere, importuoso mari: ad hoc reges fe-"roces; vagos populos; solum frugum egens: tum tædi-"um ex morâ, pericula ex properantiâ; modicam victori-"bus laudem, ac multum infamiæ, si pellerentur: quin "arriperet oblata, et servaret exulem: cui inopi quanto "longiorem vitam, tanto plus supplicii fore." His permotus, scripsit Eunoni, "meritum quidem novissima "exempla Mithridatem, nec sibi vim ad exsequendum de-"esse: verùm ita majoribus placitum, quantâ pervicaciâ "in hostem, tantâ beneficentiâ adversùs supplices utendum: "nam triumphos de populis [1] regnisque integris adquiri."

21. Traditus post hoc Mithridates, vectusque Romam per Junium Cilonem procuratorem Ponti, ferociùs, quàm pro fortunâ, disseruisse apud Cæsarem ferebatur. Elataque vox ejus in vulgum hisce verbis: "Non sum remissus "ad te, sed reversus: vel, si non credis, dimitte, et "quære:" [2] vultu quoque interrito [3] permansit, cùm rostra juxta, custodibus circumdatus, visui populo præberetur. Consularia insignia [4] Ciloni, Aquilæ prætoria [5] decernuntur.

22. Iisdem consulibus, atrox odii Agrippina, ac Lolliæ infensa, quòd secum de matrimonio Principis certavisset; [6] molitur crimina, et accusatorem, qui objiceret "Chaldæos,

[1] *Triumphos de populis.* Tum enim non de exiguâ miserandâque captivorum manu, sed de populis regnisque integris triumphatur.

[2] *Dimitte, et quære.* Vox vanior, quàm miserum Principem decet.

[3] *Vultu quoque interritò.* Id Achæmenidâ dignum. Vinci humanum est: frangi insanum.

[4] *Consularia insignia.* Fasces, sella curulis, toga, prætexta.

[5] *Aquilæ prætoria.* Julio Aquilæ, de quo supra cap. 15. Insignia prætoria, id est, latus clavus, paludamentum, sella curulis, prætexta, anuli, gladius et hasta.

[6] *Certavisset.* De hoc certamine dictum supra cap. 1 et 2.

"magos, interrogatumque Apollinis Clarii[1] simulacrum "super nuptiis Imperatoris." Exin Claudius, inauditâ reâ, multa de claritudine ejus apud senatum præfatus, "sorore "L. Volusii[2] genitam, majorem ei patruum Cottam Mes-"salinum[3] esse, Memmio quondam Regulo nuptam;" (nam de C. Cæsaris nuptiis[4] consultò reticebat) addidit "perniciosa in rempublicam consilia, et materiem sceleri "detrahendam. Proin, publicatis bonis, cederet Italiâ." Ita quinquagies sestertiûm[5] ex opibus immensis exuli relictum. Et Calpurnia inlustris fœmina pervertitur, quia formam ejus laudaverat Princeps, nullâ libidine, sed fortuito sermone: unde vis Agrippinæ citra ultima stetit.[6] In Lolliam mittitur tribunus, à quo ad mortem adigeretur. Damnatus et lege repetundarum Cadius Rufus,[7] accusantibus Bithynis.

23. Galliæ Narbonensi, ob egregiam in patres reverentiam datum, "ut senatoribus ejus provinciæ, non ex-"quisitâ Principis sententiâ, jure quo Sicilia haberetur, res

[1] *Apollinis Clarii.* De quo dictum supra Annal. II. 54. Vide et nummum Colophoniorum Apollinisque Clarii, apud Cl. Pellerin, *Recueil de Médailles de Peuples et de Villes*, vol. II. p. 73.

[2] *L. Volusii.* De quo plura et egregia infra Annal. XIII. 30. Regibus Rutulis ortos Volusios laudat Rutilius in Itinerario, v. 169.

*Qui Volusi antiquo derivat stemmate nomen,*
*Et reges Rutulos, teste Marone, refert.*

Vide Maronem, Æneid. XI. 463 et 464.

[3] *Cottam Messalinum.* Messalæ oratoris filium. Cottam laudat Ovidius, IV. de Ponto, XVI. 43.

*Te tamen in turbâ, non ausim, Cotta, silere,*
*Pieridum lumen, præsidiumque fori.*
*Maternos Cottas, cui Messalasque paternos*
*Maxima nobilitas, ingeminata dedit.*

[4] *C. Cæsaris nuptiis.* De Caii Caligulæ et Lolliæ nuptiis vide Suppl. Annal. VII. 35.

[5] *Quinquagies sestertiûm.* Quinquagies centena millia sestertiûm sunt *Angl.* 41,666*l.* 13*s.* 4*d.* Immensæ opes Lolliæ æstimari possunt ex iis, quæ diximus in stem. Cæs. n. 89.

[6] *Citra ultima stetit.* Id est, Agrippina vitam Calpurniæ permisit, quia nulla erat in eam Claudii libido, nullus amor. Contra verò Lolliæ infensa, mittit in eam tribunum, à quo ad mortem adigeretur.

[7] *Cadius Rufus.* Ejus nummos vide in not. et emend. ad Annal. XII. 22.

"suas invisere liceret."[1] Ituræique[2] et Judæi, defunctis regibus Sohemo atque Agrippâ,[3] provinciæ Syriæ additi.[4] Salutis augurium[5] quinque et viginti annis[6] omissum repeti, ac deinde continuari placitum. Et pomœrium Urbis[7] auxit Cæsar more prisco; quo iis, qui protulere imperium, etiam terminos Urbis propagare datur. Nec tamen duces Romani, quamquam magnis nationibus subactis, usurpaverant, nisi L. Sulla, et divus Augustus.

24. Regum in eo ambitio, vel gloria, variè vulgata.[8] Sed initium condendi, et quod pomœrium Romulus po-

[1] *Res suas invisere liceret.* Ne quid turbaretur in provinciis, edixerat Augustus A. U. C. 725. ne quis senator, injussu aut sine permissu Principis, extra Italiam abiret, *προσαπεῖπε πᾶσι τοῖς βουλεύουσι μὴ ἐκδημεῖν ἔξω τῆς Ἰταλίας, ἂν μὴ αὐτὸς τινὶ κελεύσῃ, ἢ καὶ ἐπιτρέψῃ,* Dio, LII. p. 494. Numerosi senatûs judiciorumque amans Claudius vetuit, ne abirent Urbe ad septimum lapidem, injussu Principis, teste Suidâ, verbo Κλαύδιος. Ipsâ Dionis ætate adhuc nefas senatori aliò, quàm in Siciliam Galliamque Narbonensem peregrè proficisci. Vide Dionem, loc. cit.

[2] *Ituræique.* Hi sunt Ituræi Arabes, de quibus Strabo, XVI. 755. Ἰτουραῖοί τε καὶ Ἄραβες κακοῦργοι πάντες, *Iturœi et Arabes malefici omnes.* Ad orientem Jordanis Ituræi erant positi; ubi olim tribus Dan, Ruben, et dimidia pars tribûs Manasse. Dio, LIX. p. 649, memorat Sohemum regem τῶν Ἰτουραίων τῶν Ἀράβων.

[3] *Sohemo atque Agrippâ.* Sohemo II. et Agrippâ Magno. Ne tamen ex his nominibus, quæ in historiâ sæpe occurrunt, suboriatur obscuritas; vide horum regum Stemmata in not. et emend. ad Annal. XII. 23.

[4] *Additi.* Tunc additi Iturœi: at longè antè Judæa Syriæ contributa fuerat. Cùm enim Agrippa magnus A. U. C. 797. esset mortuus, ut diximus in Suppl. Ann. X. 6. statim missus est præses Cuspius Fadus, Joseph. Antiq. Jud. XIX. 9. Hæc fortè conjunxit Tacitus, quòd anno priore U. C. 801. Claudii octavo, defuncto Herode, Agrippæ magni fratre, Chalcidis rege, Chalcidem à Claudio obtinuit Agrippa II. Agrippæ magni filius, Joseph. Antiq. Jud. XX. 5. De his satis diximus in Stemmate Herodum, n. 7 et 9.

[5] *Salutis augurium.* Illud à Dione fusiùs descriptum vide inter not. et emend. ad Annal. XII. 23.

[6] *Quinque et viginti annis.* Ergò omissum ab A. U. C. 777. quo interfectus est Tacfarinas, ut dictum est supra Annal. IV. 25.

[7] *Pomœrium Urbis.* Cùm de Urbis pomœrio et magnitudine multa sint dicenda, vide not. et emend. ad Annal. XII. 23.

[8] *Variè vulgata.* Diversas veterum scriptorum sententias de pomœrio à regibus Romanis aucto

suerit, noscere haud absurdum reor. Igitur à foro boario,[1] ubi æreum tauri simulacrum aspicimus, quia id genus animalium aratro subditur, sulcus designandi oppidi cœptus, ut magnam Herculis aram[2] amplecteretur. Inde certis spatiis interjecti lapides, per ima montis Palatini ad aram Consi,[3] mox ad Curias veteres,[4] tum ad sacellum Larium[5] forumque Romanum. Capitolium[6] non à Romulo, sed à T. Tatio additum Urbi credidere. Mox pro fortunâ pomœrium auctum. Et quos tum Claudius terminos posuerit,[7] facile cognitu, et publicis actis perscriptum.

A. U. C. 803. J. C. 50.

25. C. Antistio, M. Suilio[8] consulibus, adoptio in Do-

vide apud Donatum de Urbe Româ, I. 5. Vol. III. Græv. Antiq. Rom. col. 486.

[1] *A foro boario.* Forum illud in undecimâ Urbis regione, inter Palatinum, Capitolinum et Aventinum montes; nunc dicitur *campo Vaccino.*

[2] *Magnam Herculis aram.* In ipso foro boario, prope templum nunc Sanctæ Anastasiæ.

[3] *Ad aram Consi.* In eâdem regione, circoque maximo, haud procul templo nunc Sancti Gregorii, erat ara Consi, seu Dei consilii, quam Romulus repertam subter terram finxit, ludosque indixit, quibus raptæ Sabinæ. Inde honos Dei Consi, et Consualia, quæ celebrabantur XII. Kal. Septembris, seu 21 Augusti. De hâc arâ plura vide apud Plutarchum in Romulo, p. 25.

[4] *Ad Curias veteres.* In decimâ regione monteque Palatino, prope arcum Constantini. De his Curiis Varro de Linguâ Lat. IV. p. 25. *Curiæ duorum generum. Nam et ubi curarent sacerdotes res divinas; ut Curiæ veteres: et ubi senatus humanas; ut Curia Hostilia, quòd primus ædificavit Hostilius rex.*

[5] *Ad sacellum Larium.* In eâdem regione et in angulo hortorum Farnesianorum contra ædem SS. Cosmæ et Damiani. Itaque Roma à Romulo condita Palatinum montem occupavit, ubi nunc horti, ac præcipuè Farnesiani. Vide Donatum de Urbe Româ, I. 3. Ex tantulo oppidulo tanta claritas!

[6] *Capitolium.* In regione octavâ. Titus Tatius, qui Capitolinum montem occupabat, fœdere facto cum Romulo, eum Palatino conjunxit. Itaque primùm pro amicitiâ et utilitate publicâ auctum pomœrium; deinde pro fortunâ, et cùm latiùs propagati sunt imperii fines.

[7] *Terminos posuerit.* Claudius montem Aventinum Urbi addidit. De hâc amplificatione Urbisque magnitudine, vide quæ diximus in not. et emend. ad Annal. XII. 23. ubi multa de propagato pomœrio.

[8] *M. Suilio.* C. Antistius Vetus

mitium,[1] auctoritate Pallantis, festinatur: qui obstrictus Agrippinæ, ut conciliator nuptiarum, et mox stupro ejus inligatus, stimulabat Claudium, " consuleret reipublicæ, " Britannici pueritiam robore circumdaret. Sic apud " divum Augustum, quamquam nepotibus subnixum,[2] " viguisse privignos :[3] à Tiberio, super propriam stirpem, " Germanicum adsumtum. Se quoque accingeret juvene, " partem curarum capessituro." His evictus, biennio majorem[4] natu Domitium filio anteponit, habitâ apud senatum oratione in eumdem, quem à liberto acceperat, modum. Adnotabant periti, nullam antehàc adoptionem[5] inter patricios Claudios reperiri, eosque ab Atto Clauso[6] continuos duravisse.

26. CETERUM actæ Principi grates, exquisitiore in Domitium adulatione. Rogataque lex,[7] quâ " in familiam " Claudiam et nomen Neronis[8] transiret." Augetur et

et M. Suilius Nervilianus consules fuere A. U. C. 803. J. C. 50. Suilius cognominatur Nervilianus in fastis Vindobonensibus et à Cassiodoro. Vide not. et emend. ad Annal. XII. 25.

[1] *In Domitium.* Filium Agrippinæ, Stem. Cæs. n. 35. post adoptionem dictum Neronem. De hâc adoptione vide Dionem, LX. p. 686.

[2] *Nepotibus subnixum.* Caio, Lucio, Agrippâ Postumo. Vide Stem. Cæs. n. 48. 49 et 50.

[3] *Viguisse privignos.* Tiberium Neronem et Claudium Drusum. Supra Annal. I. 3. et in Stem. Cæs. n. 68 et 79.

[4] *Biennio majorem.* Ita Mss. et editi libri omnes. At omnino emendandum *triennio,* ut patet tum ex ipso Tacito, Annal. XIII. 6 et 15. tum ex Suetonio in Claud. XXVII. In Nerone, VI. Vide et Stem. Cæs. n. 35 et 108.

[5] *Nullam antehàc adoptionem.* Id est neminem alienigenam antehàc à Claudiis fuisse adoptatum, licèt ipsi ab aliis gentibus adoptarentur. Etenim Claudii in Liviam Juliamque familiam transierant. Cl. *Amelot de la Houssaie* innuit Tacitum hìc secum pugnare, cùm Germanicum jam adoptâsset Tiberius: at ipse Germanicus erat ex gente Claudiâ; ac proinde non ex alienâ gente adoptatus est. Immo Domitius ipse matrem gentis Claudiæ, Agrippinam, habebat.

[6] *Atto Clauso.* Claudiæ gentis auctore, ut dictum supra Annal. XI. 24.

[7] *Rogataque lex.* Lex curiata, de quâ infra Hist. I. 15.

[8] *Claudiam et nomen Neronis.* Hæc nomina exhibent nummi, quos proferemus mox et infra cap. 41.

Agrippina cognomento *Augustæ:*[1] quibus patratis, nemo adeò expers misericordiæ fuit, quem non Britannici fortunæ mœror adficeret: desolatus paulatim[2] etiam servilibus ministeriis, intempestiva novercæ officia in ludibria vertebat, intelligens falsi. Neque enim segnem ei fuisse indolem ferunt: sive verum; seu periculis commendatus, retinuit famam sine experimento.

27. Sed Agrippina, quò vim suam sociis quoque nationibus ostentaret, in oppidum Ubiorum, in quo genita erat, veteranos coloniamque[3] deduci impetrat; cui nomen inditum ex vocabulo ipsius. Ac fortè acciderat, ut eam gentem, Rheno transgressam,[4] avus Agrippa[5] in fidem acciperet. Iisdem temporibus in superiore Germaniâ trepidatum, adventu Cattorum,[6] latrocinia agitantium. Deinde L. Pomponius,[7] legatus, auxiliares Vangionas ac Nemetas,[8]

[1] *Cognomento Augustæ.* Sic appellatur in nummo argenteo è Cimelio Regio. AGRIPPINA AVGVSTA MATER AVGVSTI. Caput Agrippinæ. Ex alterâ parte, NERO CLAVD. DIVI F. CAESAR AVG. GERMANI. Caput Neronis laureatum.

[2] *Desolatus paulatim.* Britannicus paulatim non modò amicis, sed etiam servilibus ministeriis, seu famulis, spoliatus est, quòd Agrippina puerum, novem annos vix natum, muliebribus curis adhuc indigere obtenderet. Hæc intempestiva novercæ officia in ludibria vertebat Britannicus, jam falsi intelligens.

[3] *Veteranos coloniamque.* Unde Plinius, IV. 17. *Hinc Ubii, Colonia Agrippinensis,* nunc *Cologne.* Fertur extare Beneventi vetus lapis, in quo memoratur COL. CLAVD. AVG. AGRIPPINENSIVM, id est, Colonia Claudia Augusta Agrippinensium. Vide Gruterum, p. 436. n. 7. Alia Romanæ antiquitatis apud Ubios monumenta protulit Steph. Broelmanus, *Specimen Historiæ civitatis Ubiorum.* Teste Paulo, Digest. Libr. L. Tit. 15. de Censibus. *In Germaniâ inferiore Agrippinenses juris Italici sunt,* quo de jure dictum est in not. et emend. ad Annal. XI. 23. Si de his plura volueris, adeas Cl. Schoepflin, Alsatia Illust. Vol. I. p. 286 et seq.

[4] *Rheno transgressam.* De his dicemus infra in libro de Moribus Germanorum, XXVIII.

[5] *Avus Agrippa.* Avus Agrippinæ. Vide Stem. Cæs. n. 47.

[6] *Cattorum.* Nunc *Hesse.*

[7] *Deinde L. Pomponius. Deinde,* singulariter dictum. Hìc significat *quamobrem.*

[8] *Vangionas ac Nemetas.* Cl. Schoepflin, Alsatia Illustrata, Vol. I. p. 136 et 362. existimat Vangionas ac Nemetas tunc temporis fuisse Transrhenanos; nec cis Rhe-

addito equite alario,[1] monuit, "ut anteirent populatores, vel "dilapsis improvisi circumfunderentur." Et secuta consilium ducis industria militum, divisique in duo agmina, qui lævum iter[2] petiverant, recens reversos, prædâque per luxum usos, et somno graves circumvenere. Aucta lætitia, quòd quosdam è clade Varianâ,[3] post quadragesimum annum, servitio exemerant.

28. At qui dextris et propioribus compendiis ierant, obvio hosti et aciem auso, plus cladis faciunt.[4] Et prædâ famâque onusti, ad montem Taunum revertuntur, ubi Pomponius cum legionibus opperiebatur, si Catti cupidine ulciscendi casum pugnæ præberent. Illi metu, ne hinc

num habitâsse, nisi intrà Claudii et Vespasiani tempora. Si Transrhenani tunc fuerint Vangiones et Nemetes, non videntur procul monte Tauno, de quo mox dicetur, consedisse. Cisrhenani verò Vangiones, nunc *the diocese of Worms;* Nemetes, *the diocese of Spire.*

[1] *Equite alario.* Id est auxiliaribus equitibus ut infra Annal. XIII. 35.

[2] *Qui lævum iter.* Hujusce belli ordinem paucis accipe. L. Pomponius, ut Germaniam superiorem protegeret, montem Taunum, *mount Heyrich,* è regione urbis Moguntiæ, *Mayence,* occupavit. Ad lævum montis Tauni, Cattos suam in patriam revertentes insecuti sunt pars Vangionum, Nemetum, et equitis alarii: eos prædâ per luxum usos et somno graves circumvenere. Pars altera, dextra et propiora compendia petivere: obviis Cattis populatoribus, aciemque ausis, plus stragis fecere, quàm qui somnolentos circumvenerant. Prædâ onusti, victoriæque famâ insignes, ad montem Taunum revertuntur, ubi Pomponius cum legionibus opperiebatur, si Catti cupidine ulciscendi casum pugnæ præberent. At illi, ancipitia belli experti, et hinc Romanos, inde Cheruscos veriti, legatos in Urbem et obsides misere.

[3] *E clade Varianâ.* De hâc clade, sæpe dictum Annal. I et II.

[4] *Plus cladis faciunt.* Juxta Cl. Schoepflin, Alsatia Illustrat. Vol. I. p. 362. Romani, in hâc pugnâ cæsi, *haud paucos ex suis desideraverunt. Catti hinc prædâ onusti, et ob victoriam elati, cùm ad montem Taunum reverterentur, sibique Pomponium cum legionibus obvium viderent, metuentes, ne hinc à Romanis, inde à Cheruscis, Germanis quidem, at perpetuis æmulis suis atque inimicis circumdarentur, obsides miserunt; qui Romam abducti fecerunt ut triumphalis honos decerneretur Pomponio.* Eam interpretationem refutat ipsa latinitas et narrationis series. Aliquid verò humani in tanto, tamque erudito opere irrepsisse nemo, nisi illiteratus, mirabitur.

Romanus, inde Cherusci, cum queis æternùm discordant, circumgrederentur, legatos in Urbem et obsides misere: decretusque Pomponio triumphalis honos, modica pars famæ ejus apud posteros, in queis carminum gloriâ[1] præcellit.

29. PER IDEM tempus Vannius,[2] Suevis à Druso Cæsare impositus, pellitur regno, primâ imperii ætate clarus, acceptusque popularibus: mox diuturnitate in superbiam mutans, et odio accolarum, simul domesticis discordiis circumventus. Auctores fuere Vibilius, Hermundurorum rex,[3] et Vangio ac Sido, sorore Vannii geniti. Nec Claudius, quamquam sæpe oratus, arma certantibus barbaris interposuit, tutum Vannio perfugium promittens, si pelleretur; scripsitque P. Attellio Histro, qui Pannoniæ præsidebat, "legionem ipsaque è provinciâ lecta auxilia, pro "ripâ[4] componeret, subsidio victis,[5] et terrori adversùs "victores, ne fortunâ elati, nostram quoque pacem tur-"barent:" nam vis innumera Ligii,[6] aliæque gentes adventabant, famâ ditis regni, quod Vannius XXX. per annos prædationibus et vectigalibus auxerat. Ipsi manus propria pedites, eques è Sarmatis Jazygibus[7] erat, impar multi-

[1] *Carminum gloriâ.* Alius fuit P. Pomponius, carminum quoque gloriâ insignis, de quo diximus in not. et emend. ad Annal. XI. 13.

[2] *Vannius.* Regnum acceperat Vannius A. U. C. 772, ut dictum est supra Annal. II. 63. Ibi fines ejus regni accuratiùs descriptos reperies. Nec enim Suevis omnibus imperabat.

[3] *Vibilius, Hermundurorum rex.* De Vibilio, genteque Hermundurorum dictum Annal. II. 63.

[4] *Pro ripâ.* Pro ripâ Danubii.

[5] *Subsidio victis.* Ms. Reg. *subsidium victis, et terrorem adversùs victores.* Utrumque latinè.

[6] *Ligii.* Cis Vistulam Poloniæ partem habitabant. De Ligiis aliisque gentibus vide infra de Moribus Germanorum, XLIII.

[7] *Sarmatis Jazygibus.* Sarmatæ Jazyges magnum terrarum tractum, nunc *part of Russia and Moldavia,* occupavere: pulsis quoque Dacis, usque ad Tibisci, *Tibisc,* ostia et Danubium tenuere: auctâ dominatione, pervenerunt *usque ad Pannonica hiberna Carnunti, near Hainburg, Germanorumque ibi confinium,* Plin. IV. 12. sect. 25. De Jazygum equitatu, vide infra Hist. III. 5.

tudini hostium: eòque castellis sese defensare, bellumque ducere statuèrat.

30. Sed Jazyges, obsidionis impatientes, et proximos per campos vagi, necessitudinem pugnæ attulere, quia Ligius Hermundurusque illic ingruerant. Igitur degressus castellis Vannius, funditur prælio: quamquam rebus adversis laudatus, "quòd et pugnam manu capessiit, et corpore adverso vulnera excepit." Ceterùm ad classem,[1] in Danubio opperientem,[2] perfûgit. Secuti mox clientes, et acceptis agris, in Pannoniâ locati sunt. Regnum Vangio ac Sido[3] inter se partivere, egregiâ adversùs nos fide: subjectis, suone, an servitii ingenio, dum adipiscerentur dominationes,[4] multâ caritate, et majore odio, postquàm adepti sunt.

31. At in Britanniâ P. Ostorium, proprætorem, turbidæ res excepere, effusis in agrum sociorum hostibus, eò violentiùs, quòd novum ducem,[5] exercitu ignoto, et cœptâ hieme, iturum obviam non rebantur. Ille gnarus primis eventibus metum aut fiduciam gigni, citas cohortes rapit: et cæsis qui restiterant, disjectos consectatus, ne rursus conglobarentur, infensaque et infida pax non duci, non militi, requiem permitteret, detrahere arma suspectis, cinc-

[1] *Ad classem.* Ad classem Romanorum, pro ripâ compositorum, ut dictum capite priore. De classibus populi Romani vide Annal. IV. 5.

[2] *Opperientem.* Claudius, vir bonus, regnandi imperitus, qui Vannium et clientes barbaros opperiretur, iisque perfugium promitteret. Quanto cautior Tiberius, qui Germanos vel aperto marte, vel, quod efficacius, intestinis discordiis debellaret. Hæc Claudii ignavia, Gothicæ potentiæ principium fuit et origo. Tantulis initiis, supra cap. 24. creverat Roma; tantulis periit!

[3] *Sido.* De Sidonis fide vide infra Hist. III. 5 et 21.

[4] *Dum adispiscerentur dominationes.* Elegantiùs diceretur, *dum adipiscerentur dominationis,* ut supra Annal. VI. 45. Subjectis multa fuit caritas, dum adipiscerentur dominationis; majus odium, postquàm eam adepti sunt.

[5] *Novum ducem.* Ostorius successerat A. Plautio, primo consularium Britanniæ præpositorum. Vide infra Vit. Agricol. XIV. et Suppl. Annal. IX. 58. et X. 5.

tosque castris[1] Antonam et Sabrinam, fluvios, cohibere parat. Quod primi Iceni abnuêre,[2] valida gens, nec præliis contusi, quia societatem nostram volentes accesserant: hisque auctoribus, circumjectæ nationes locum pugnæ[3] delegere, septum agresti aggere, et aditu angusto, ne pervius equiti foret. Ea munimenta dux Romanus, quamquam sine robore legionum sociales copias ducebat, perrumpere adgreditur, et distributis cohortibus, turmas quoque,[4] peditum ad munia accingit. Tunc dato signo perfringunt aggerem, suisque claustris impeditos turbant. Atque illi conscientiâ rebellionis, et obseptis effugiis, multa et clara facinora fecere. Quâ pugnâ filius legati, M. Ostorius, servati civis[5] decus meruit.

32. CETERUM clade Icenorum compositi, qui bellum inter et pacem dubitabant; et ductus in Cangos[6] exercitus. Vastati agri, prædæ passim actæ: non ausis aciem hostibus, vel si ex occulto carpere agmen tentarent, punito dolo.

[1] *Cinctosque castris.* Ostorius non Antonam, nunc *Avon*, sed Aufonam, nunc *Nen*, et Sabrinam, nunc *Severn*, castris cinxit, tum ut socios ab hostium impetu defenderet, tum etiam ut eos Romanis obsequentiores redderet. Castra illa Romanorum mihi videntur ab urbe *Glocester* ad urbem *Northampton* fuisse disposita. Vide not. et emend. ad Annal. XII. 31.

[2] *Iceni abnuêre.* Iceni, ne præsidii specie servitium immineret, id primi abnuêre. Orientalem illam Britanniæ partem habitabant Iceni, ubi nunc *Suffolk*, *Norfolk*, *Cambridgeshire, and Huntingdonshire.*

[3] *Locum pugnæ.* Fortè pugnatum in comitatu *Huntingdon.*

[4] *Turmas quoque.* Equites quoque ad munia peditum accingit. Turmæ enim equitum sunt.

[5] *Servati civis.* Coronam querneam, qualem videre est in nummis, ut sæpe diximus, cum inscriptione, OB SERVATOS CIVIS. Quâ gloriâ nulla apud Romanos illustrior. Audacter Plinius, II. 7. DEVS EST MORTALI IVVARE MORTALEM.

[6] *Ductus in Cangos.* De Cangorum situ diu disputatum. Tandem innotuit eos septentrionalis Walliæ partem, *North Wales*, et provinciam Cestriensem, *Cheshire*, habitâsse. Ibi repertæ massæ plumbeæ cum inscriptione,

IMP. DOMIT. AVG. GER. DE CEANG.

Id est, *Imperator Domitianus Augustus Germanicus de Ceangis.* Vide eruditos Camden, *Britannia*, p. 546. et Stukeley, *The medallic History of Carausius*, vol. I. p. 176.

Jam ventum haud procul mari, quod Hiberniam insulam aspectat; cùm ortæ apud Brigantas[1] discordiæ retraxere ducem, destinationis certum,[2] ne nova moliretur, nisi prioribus firmatis. Et Brigantes quidem, paucis, qui arma cœptabant, interfectis, in reliquos datâ veniâ, resedêre. Silurum gens,[3] non atrocitate, non clementiâ mutabatur, quin bellum exerceret, castrisque legionum premenda foret. Id quò promtiùs veniret,[4] colonia Camulodunum[5] validâ veteranorum manu deducitur in agros captivos, subsidium adversùs rebelles, et imbuendis sociis ad officia legum.

33. Itum inde in Siluras, super propriam ferociam, Caractaci[6] viribus confisos; quem multa ambigua, multa prospera extulerant, ut ceteros Britannorum imperatores præmineret. Sed tum astu, tum locorum fraude prior, vi militum inferior, transfert bellum in Ordovicas,[7] additisque, qui pacem nostram metuebant,[8] novissimum casum experitur: sumto ad prælium loco,[9] ut aditus, abscessus, cuncta nobis importuna, et suis in melius essent. Tunc

[1] *Apud Brigantas.* Brigantes septemtrionalem Angliæ partem, ubi nunc *Yorkshire, Lancashire, Durham, Westmorland, and Cumberland,* habitabant.

[2] *Destinationis certum.* Armis parta firmandi.

[3] *Silurum gens.* Australem Walliæ, *South Wales,* partem vicinasque regiones occupabant Silures, nunc *Glamorganshire, Monmouthshire, Brecknockshire, Herefordshire, and Radnorshire.*

[4] *Quò promtiùs veniret.* Ut promtiùs id eveniret, vel, ut promtiùs certiùsque præmunirentur.

[5] *Colonia Camulodunum.* Nunc *Colchester, in Essex.*

[6] *Caractaci.* Vide not. et emend. ad Annal. XII. 33.

[7] *In Ordovicas.* Infra Cangos Septentrionalem Walliam, *North Wales,* habitabant Ordovices. Hodie *Flintshire, Denbighshire, Carnarvonshire, Merionethshire, and Montgomeryshire.*

[8] *Pacem nostram metuebant.* Ceterosque, qui Romanam dominationem metuebant, addidit. Sic dictum supra cap. 29. *Ne fortunâ elati, nostram quoque pacem turbarent;* et Plin. XXVII. 1. *Immensâ Romanæ pacis majestate.* Conf. Ruhnken. ad Vell. Paterc. lib. II. cap. 131. not. inf.

[9] *Sumto ad prælium loco.* Eruditus Camden, *Britannia,* p. 524, tradit locum pugnæ fuisse apud Cornavios in comitatu Salopiensi, vulgò *Shropshire,* ubi amnis Colunus, *Clune,* in fluvium Temdum, *Temd,* influit; et antiquæ memoriæ collem adhuc ostentari, quem *Caer-Caradoc* vocant.

montibus arduis, et si quà clementer accedi poterant, in modum valli saxa præstruit: et præfluebat amnis[1] vado incerto, catervaque majorum[2] pro munimentis constiterant.

34. Ad hoc gentium ductores[3] circumire, hortari, firmare animos, minuendo metu, accendendâ spe, aliisque belli incitamentis. Enimverò Caractacus huc illuc volitans, "illum diem, illam aciem" testabatur, "aut reciperandæ "libertatis, aut servitutis æternæ initium fore: vocabatque "nomina majorum, qui dictatorem Cæsarem pepulissent: "quorum virtute vacui à securibus et tributis, intemerata "conjugum et liberorum corpora retinerent." Hæc atque talia dicenti, adstrepere vulgus; gentili quisque religione obstringi, "non telis, non vulneribus cessuros."

35. Obstupefecit ea alacritas ducem Romanum: simul objectus amnis,[4] additum vallum, imminentia juga, nihil nisi atrox et propugnatoribus frequens, terrebat. Sed miles prælium poscere, "cuncta virtute expugnabilia" clamitare, præfectique ac tribuni paria disserentes, ardorem exercitûs incendebant. Tum Ostorius, circumspectis quæ impenetrabilia, quæque pervia, ducit infensos, amnemque haud difficulter evadit. Ubi ventum ad aggerem, dum missilibus certabatur, plus vulnerum in nos, et pleræque cædes oriebantur. Posteaquàm, factâ testudine,[5] rudes et

[1] *Præfluebat amnis.* Amnis Temdus, *Temd.* Vadaque hìc incerta esse docet Cl. Camden. loc. cit.

[2] *Catervaque majorum.* Vide not. et emend. ad Annal. XII. 34. Nihil mutandum existimo. Sensus est catervas majorum, seu veterum præcipuorumque bellatorum pro munimentis constitisse. *Caterva constiterant* dicitur sicut infra cap. 40. *juventus invadunt.*

[3] *Gentium ductores.* Britanni, sicut et Galli aciem, struebant per nationes, ut discreta virtus eluceret; quod meritò observat Lipsius.

[4] *Objectus amnis.* Amnis *Temd*, ut jam dictum.

[5] *Factâ testudine.* Hæc ne intelligas de testudinatis militibus, sed de machinamento, dicto testudine, de quo Vegetius, IV. 14. Hâc testudine saxa, in modum valli præstructa, ut dictum supra cap. 33. distraxere.

informes saxorum compages distractæ, parque cominùs acies, decedere barbari in juga montium.[1] Sed eò quoque inrupere ferentarius[2] gravisque miles: illi, telis adsultantes, hi, conferto gradu: turbatis contra Britannorum ordinibus, apud quos nulla loricarum galearumve tegmina: et si auxiliaribus resisterent, gladiis ac pilis legionariorum; si huc verterent, spathis[3] et hastis auxiliarium sternebantur: clara ea victoria fuit, captâque uxore et filiâ Caractaci, fratres quoque in deditionem accepti.

36. Ipse (ut fermè intuta sunt adversa) cùm fidem Cartismanduæ, reginæ Brigantum, petivisset, vinctus ac victoribus traditus est, nono pòst anno,[4] quàm bellum in Britanniâ cœptum. Unde fama ejus evecta insulas, et proximas provincias pervagata, per Italiam quoque celebrabatur: avebantque visere, quis ille, tot per annos, opes nostras sprevisset. Ne Romæ quidem ignobile Caractaci nomen erat. Et Cæsar, dum suum decus extollit, addidit gloriam victo. Vocatus quippe, ut ad insigne spectaculum, populus. Stetere in armis prætoriæ cohortes campo, qui castra[5] præjacet. Tum, incedentibus regiis clientelis, phaleræ torquesque, quæque externis bellis quæsierat, tra-

[1] *In juga montium.* Qui sunt plurimi inter amnium *Clune* et *Temd* fontes.

[2] *Ferentarius.* Id est levis armaturæ. Veget. I. 20. *Erant autem apud veteres inter pedites, qui dicebantur levis armaturæ funditores et ferentarii: qui præcipuè in cornibus locabantur, et à quibus pugnandi sumebatur exordium: sed hi velocissimi et exercitatissimi legebantur. Nec erant admodùm multi, qui cedentes (si prælii necessitas compulisset) inter principia legionum recipi solebant, ita ut acies immota consisteret.* In hâc pugnâ ferentarius gravisque miles simul incubuit.

[3] *Spathis. Gladios majores, quos spathas vocant, et alios minores, quos semispathas nominant,* recenset Vegetius, II. 15. Inde Italis, *Spada.*

[4] *Nono pòst anno.* Ergò initium belli repetit Tacitus ab ipsis Britannorum dissensionibus, quæ Britannicæ expeditioni causæ fuere, ut dictum in Suppl. Annal. IX. 50 et seq. Neque hæc cum iis, quæ memorantur Hist. III. 45. pugnant, ut placuit Lipsio.

[5] *Campo qui castra.* Qui castra prætoria Romæ præjacet. Vide not. et emend. ad Annal. XII. 36.

ducta; mox fratres, et conjunx, et filia: postremò ipse ostentatus. Ceterorum preces degeneres fuere, ex metu. At non Caractacus,[1] aut vultu demisso, aut verbis, misericordiam requirens, ubi tribunali[2] adstitit, in hunc modum locutus est.

37. "Si quanta nobilitas et fortuna mihi fuit, tanta "rerum prosperarum moderatio fuisset, amicus potiùs in "hanc Urbem, quàm captus venissem: neque dedignatus "esses claris majoribus ortum, pluribus gentibus imperi-"tantem, fœdere pacis accipere. Præsens sors mea, ut "mihi informis, sic tibi magnifica est: habui equos, viros, "arma, opes: quid mirum, si hæc invitus amisi? Non, si "vos omnibus imperitare vultis, sequitur, ut omnes servi-"tutem accipiant. Si statim deditus traderer; neque mea "fortuna, neque tua gloria inclaruisset. Supplicium mei[3] "oblivio sequetur: at si incolumem servaveris, æternum "exemplar clementiæ ero." Ad ea Cæsar veniam ipsique, et conjugi, et fratribus, tribuit. Atque illi, vinclis exsoluti, Agrippinam quoque haud procul alio suggestu conspicuam, iisdem, quibus Principem, laudibus gratibusque venerati sunt. Novum sanè,[4] et moribus veterum insolitum, fœminam signis Romanis præsidere. Ipsa semet parti à majoribus suis imperii sociam[5] ferebat.

[1] *At non Caractacus.* Egregiè quidem. Egregiè; et ad regiam dignitatem invictamque constantiam accommodatè. Inexplebilem Romanorum cupiditatem arguit idem Caractacus. Visoque Urbis splendore et amplitudine, *Itane*, inquit, *cùm hæc et hujusmodi habeatis, nostra tuguriola concupiscitis?* Εἶτα, ἔφη, ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα κεκτημένοι, τῶν σκηνιδίων ἡμῶν ἐπιθυμεῖτε. Zonaras, p. 566.

[2] *Tribunali.* De Tribunali sæpe dictum. Vide Annal. I. 18.

[3] *Supplicium mei.* Supplicium meum oblivio sequetur. Haud dissimulaverim in hâc oratione negligenter dicta *imperitantem*—*imperitare*—*sequitur*—*sequetur*.

[4] *Novum sanè.* Nec mirum, hebete marito, ambitiosâ uxore.

[5] *Imperii sociam.* Non modò se imperii sociam ferebat, sed talem quoque habuere gentes exteræ, ac maximè Polemon II. rex Ponticus, cujus insignem nummum argenteum protulit Cl. Pellerin, *Recueil de Médailles de Rois*, p. 187. Ex

38. VOCATI posthàc patres, multa et magnifica super captivitate Caractaci disseruere: "Neque minùs id clarum, "quàm cùm Siphacem P. Scipio,[1] Persen L. Paullus, et si "qui alii vinctos reges populo Romano ostendêre." Censentur "Ostorio triumphi insignia,"[2] prosperis ad id rebus ejus, mox ambiguis: sive, quòd, amoto Caractaco, quasi debellatum foret, minùs intenta apud nos militia fuit; sive hostes, miseratione tanti regis, acriùs ad ultionem exarsere. Præfectum castrorum, et legionarias cohortes exstruendis apud Siluras præsidiis relictas circumfundunt. Ac ni citò vicis et castellis proximis subventum foret, copiæ tum occidione occubuissent. Præfectus tamen, et octo centuriones, ac promtissimus quisque manipulus cecidere: nec multo pòst pabulantes nostros, missasque ad subsidium turmas profligant.

39. TUM Ostorius cohortes expeditas exposuit:[3] nec ideo fugam sistebat, ni legiones prælium excepissent. Earum robore æquata pugna, dein nobis pro meliore fuit. Effugêre hostes tenui damno, quia inclinabat dies. Crebra hinc prælia, et sæpiùs in modum latrocinii: per saltus, per paludes; ut cuique sors, aut virtus: temerè, provisò; ob iram, ob prædam; jussu, et aliquandò ignaris ducibus: ac præcipuâ Silurum pervicaciâ, quos accendebat vulgata imperatoris Romani vox: "ut quondam Sugambri excisi, et in

unâ parte caput Polemonis diadematum, ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΟΛΕΜΩΝΟ. Ex alterâ, diadematum quoque caput Agrippinæ, ΕΤΟΥΣ ΙΕ. Id est anno decimo quinto Polemonis, qui incidit in A. U. C. 806.

[1] *Siphacem P. Scipio.* Siphax, Masæsylorum rex, à P. Scipione in triumpho ductus A. U. C. 553. Polyb. XVI. p. 733. Perseo, ultimo Macedonum rege, devicto A. U. C. 586. triumphavit Æmilius Paulus, et, teste Plinio, XXXIII. 3. sect. 17, ærario *intulit è Macedonicâ prædâ* HS. MM. CCC. *à quo tempore populus Romanus tributum pendere desiit.* Bis millies trecenties centena millia sestertiûm efficiunt, *Angl.* 1,916,666*l.* 3*s.* 4*d.*

[2] *Triumphi insignia.* De his insignibus vide infra in vitâ Agricolæ, XL.

[3] *Exposuit.* Mallet Lipsius *opposuit.*

"Gallias trajecti forent,[1] ita Silurum nomen penitus extinguendum." Igitur duas auxiliares cohortes, avaritiâ præfectorum incautiùs populantes, intercepere. Spoliaque et captivos largiendo, ceteras quoque nationes ad defectionem trahebant, cùm tædio curarum fessus Ostorius, concessit vitâ, lætis hostibus, tamquam ducem haud spernendum, etsi non prælium, at certè bellum, absumsisset.

40. AT CÆSAR, cognitâ morte legati, ne provincia sine rectore foret, A. Didium[2] suffecit. Is properè vectus, non tamen integras res invênit, adversâ interim legionis pugnâ, cui Manlius Valens præerat: auctaque et apud hostes ejus rei fama, quò venientem ducem exterrerent; atque illo augente audita,[3] ut major laus compositis, vel si duravissent, venia justior tribueretur. Silures id quoque damnum intulerant, latèque persultabant, donec accursu Didii pellerentur. Sed post captum Caractacum, præcipuus scientiâ rei militaris Venusius, è Jugantum civitate,[4] ut supra memoravi,[5] fidusque diu, et Romanis armis defensus, cùm Cartismanduam reginam matrimonio teneret, mox orto discidio, et statim bello, etiam adversùs nos hostilia induerat. Sed primò tantùm inter ipsos certabatur, callidisque Cartismandua artibus, fratrem ac propinquos Venusii intercepit. Inde accensi hostes, stimulante ignominiâ, ne fœminæ imperio[6] subderentur: valida et lecta armis juventus regnum

[1] *Trajecti forent.* Sicambri ab Augusto in Galliam trajecti. Sueton. in Aug. XXI. *Germanos ultra Albim fluvium summovit: ex quibus Suevos et Sicambros dedentes se traduxit in Galliam, atque in proximis Rheno agris collocavit.* De Sicambris jam dictum supra Annal. II. 26.

[2] *A. Didium.* De illo infra Vit. Agric. XIV.

[3] *Illo augente audita.* Rei fama Romæ audita est, ipso Didio eam augente.

[4] *Jugantum civitate.* Emendandum *Brigantum.* Vide not. et emend. ad Annal. XII. 40.

[5] *Supra memoravi.* In libris Annalium deperditis, in quibus narrata Britannica expeditio, de quâ nos in Suppl. Annal. IX. 50 et seq. De Venusio adhuc infra Hist. III. 45.

[6] *Fœminæ imperio.* Potiùs crediderim Brigantas fœminæ parere inassuetos, quàm Tacitum memoriâ lapsum, ut placuit Lipsio.

ejus invadunt: quod nobis prævisum, et missæ auxilio cohortes acre prælium fecere, cujus initio ambiguo, finis lætior fuit. Neque dispari eventu pugnatum à legione, cui Cesius Nasica præerat. Nam Didius, senectute gravis, et multâ copiâ honorum, per ministros agere, et arcere hostem satis habebat. Hæc, quamquam à duobus Ostorio Didioque proprætoribus plures per annos gesta, conjunxi, ne divisa haud perinde ad memoriam sui valerent. Ad temporum ordinem redeo.

## A. U. C. 804. J. C. 51.

41. Ti. Claudio quintum, Ser. Cornelio Orphito [1] consulibus, virilis toga Neroni maturata,[2] quò capessendæ reipublicæ habilis videretur. Et Cæsar adulationibus senatûs libens cessit, "ut vicesimo ætatis anno consulatum Nero "iniret: atque interim designatus, proconsulare imperium "extra Urbem haberet, ac *princeps juventutis* appella"retur." [3] Additum nomine ejus[4] donativum militi, congiarium plebi. Et ludicro Circensium, quod adquirendis

[1] *Ser. Cornelio Orphito.* Tiberius Claudius Augustus V. et Servius Cornelius Orphitus consules fuere A.U.C. 804. J.C. 51. Hos consules aliaque Neronis decora vide in not. et emend. ad Ann. XII. 41.

[2] *Maturata.* Maturata quidem: nam ab exeunte tantùm Decembri decimum quartum ætatis annum, quo expleto sumebatur toga, ingressus erat Nero.

[3] *Princeps juventutis appellaretur.* Tunc cusi passim in Cimeliis obvii, tum aurei, tum argentei nummi, NERONI CLAVDIO DRVSO GERM. COS. DES. Caput Neronis juvenile et nudum. Ex adversâ parte in medio clypeo, EQVESTER ORDO PRINCIPI IVVENTVTIS. Et in nummo aureo è Cimelio Regio, TI. CLAVD. CAESAR AVG. GERM. P.M. TR. POT. P. P. Caput Claudii laureatum. In posticâ parte, NERO CLAVD. CAES. DRVSVS GERM. PRINC. IVVENT. Caput Neronis nudum.

[4] *Additum nomine ejus.* Hæc pluribus Suetonius in Ner. VII. *Deductus in forum tiro, populo congiarium, militi donativum proposuit: indictâque decursione prætorianis, scutum suâ manu prætulit: exinde patri gratias in senatu egit.* De congiario et donativo dictum supra Annal. III. 29. not. inf.

vulgi studiis edebatur, Britannicus in prætextâ,[1] Nero triumphalium veste[2] transvecti sunt. Spectaret populus hunc decore imperatorio, illum puerili habitu; ac perinde fortunam utriusque præsumeret. Simul, qui centurionum tribunorumque sortem Britannici miserabantur, remoti fictis causis, et alii per speciem honoris: etiam libertorum si quis incorruptâ fide, depellitur, tali occasione. Obvii inter se, Nero *Britannicum* nomine, ille *Domitium*, salutavere.[3] Quod, ut discordiæ initium, Agrippina multo questu ad maritum defert: "sperni" quippe "adoptionem; quæque "censuerint patres, jusserit populus, intrà penates abrogari: "ac nisi pravitas tam infensa docentium arceatur, eruptura "in publicam perniciem." Commotus his, quasi criminibus,[4] Claudius, optimum quemque educatorem filii exilio ac morte adficit: datosque à novercâ, custodiæ ejus imponit.

42. Nondum tamen summa moliri Agrippina audebat, ni prætoriarum cohortium curâ exsolverentur Lusius Geta, et Rufius Crispinus, quos Messalinæ memores, et liberis ejus devinctos credebat. Igitur "distrahi cohortes ambitu "duorum, et, si ab uno regerentur, intentiorem fore dis-"ciplinam" adseverante uxore, transfertur regimen cohortium ad Burrum Afranium, egregiæ militaris famæ, gnarum tamen cujus sponte præficeretur. Suum quoque fastigium Agrippina extollere altiùs, carpento Capitolium ingredi,[5] qui mos sacerdotibus, et sacris antiquitus concessus,

[1] *In prætextâ.* Britannicus adhuc in prætextâ, quòd ei maturata non fuisset virilis toga.

[2] *Triumphalium veste.* De triumphali veste dictum Annal. I. 15. not. inf.

[3] *Salutavere.* Rem paulo aliter narrat Suetonius in Ner. VII. Nero prodidit immanitatem naturæ, *quibus primùm potuit experimentis. Namque Britannicum fratrem, quòd se post adoptionem Ænobarbum ex consuetudine salutâsset, ut subditivum apud patrem arguere conatus est.*

[4] *Quasi criminibus.* Quasì vera essent crimina.

[5] *Carpento Capitolium ingredi.* Id illustrat, quantùmque ex nimiis honoribus libido Agrippinæ ac-

venerationem augebat fœminæ, quam imperatore genitam,[1] sororem ejus qui rerum potitus sit, et conjugem, et matrem fuisse, unicum ad hunc diem exemplum est. Inter quæ præcipuus propugnator ejus Vitellius,[2] validissimâ gratiâ, ætate extremâ (adeò incertæ sunt potentium res) accusatione corripitur, deferente Junio Lupo senatore. Is crimina majestatis, et cupidinem imperii objectabat. Præbuissetque aures Cæsar, nisi Agrippinæ minis magis, quàm precibus mutatus esset, ut accusatori aquâ atque igne interdiceret: hactenus Vitellius[3] voluerat.

43. MULTA eo anno prodigia evenere.[4] Insessum diris avibus Capitolium: crebris terræ motibus prorutæ domus: ac dum latiùs metuitur, trepidatione vulgi, invalidus quisque obtriti. Frugum quoque egestas, et orta ex eo fames, in prodigium accipiebatur. Nec occulti tantùm questus; sed jura reddentem Claudium circumvasere clamoribus turbidis,[5] pulsumque in extremam fori partem vi urgebant,

creverit, docet Dio, LX. p. 686. Καὶ ἡ μὲν ταχὺ δὲ αὐτὴ, Μεσσαλίνα ἐγένετο, καὶ μάλιστα ὅτι καὶ τιμὰς ἄλλας τε, καὶ τῷ καρπεντίῳ, fortè καρπέντῳ, ἐν ταῖς πανηγύρεσι χρῆσθαι, παρὰ τῆς βουλῆς ἔλαβεν. *Mox Agrippina in Messalinam planè commutata est, cùm ei senatus alios honores, utque carpento in ludis uteretur, decrevit.* Obvii Agrippinæ nummi cum carpenti figurâ.

[1] *Imperatore genitam.* Agrippina erat Germanici filia, soror Caii Caligulæ, conjux Claudii, mater Neronis: tot titulorum unicum ad hunc diem in imperio Romano exemplum. Quò clarior ejus sanguis, eò ipsa pejor.

[2] *Vitellius.* Imperatoris Vitellii pater, ter consul, censor, bona juventæ adulatorio dedecore et senectute flagitiosâ obliteravit. De illo sæpe supra ac maximè Annal. VI. 32.

[3] *Hactenus Vitellius.* Id unum Vitellius oraverat, graviorem pœnam deprecatus.

[4] *Prodigia evenere.* Tot inter prodigia unum à Tacito omissum recitat Plinius, II. 31. *Trinos soles nostra ætas vidit Divo Claudio Principe, consulatu ejus, Cornelio Orphito collegâ.* Vide et Dionem, LX. p. 687.

[5] *Clamoribus turbidis.* Sueton. in Claud. XVIII. *Arctiore autem annonâ ob assiduas sterilitates, detentus quondam medio foro à turbâ, convitiisque ac simul fragminibus panis ita instratus, ut ægrè nec nisi postico evadere in Palatium valuerit; nihil non excogitavit ad invehendos etiam in tempore hiberno commeatus.*

donec militum globo infensos perrupit. Quindecim dierum alimenta Urbi non ampliùs superfuisse constitit: magnâque Deûm benignitate, et modestiâ hiemis, rebus extremis subventum. At herculè olim ex Italiæ regionibus longinquas in provincias commeatus portabant: nec nunc infœcunditate[1] laboratur, sed Africam potiùs et Ægyptum exercemus, navibusque et casibus vita populi Romani permissa est.

44. Eodem anno bellum inter Armenios Iberosque exortum, Parthis quoque ac Romanis gravissimorum inter se motuum causa fuit. Genti Parthorum Vologeses imperitabat,[2] maternâ origine ex pellice Græcâ, concessu fratrum regnum adeptus. Iberos Pharasmanes vetustâ possessione, Armenios frater ejus Mithridates obtinebat opibus nostris. Erat Pharasmani filius nomine Rhadamistus, decorâ proceritate, vi corporis insignis, et patrias artes edoctus, clarâque inter accolas famâ. Is "modicum Iberiæ regnum senectâ patris detineri" ferociùs crebriùsque jactabat, quàm ut cupidinem occultaret. Igitur Pharasmanes juvenem potentiæ promtæ,[3] et studio popularium accinctum, vergentibus jam annis suis metuens aliam ad spem trahere, et "Armeniam" ostentare, "pulsis Parthis, datam Mithridati à semet" memorando: sed "vim differendam, et potiorem dolum, quo incautum opprimerent." Ita Rhadamistus, simulatâ adversùs patrem discordiâ, tamquam novercæ odiis impar, pergit ad patruum: multâque ab eo comitate in speciem liberûm cultus, primores Armeniorum ad res novas inlicit, ignaro et ornante insuper Mithridate.

[1] *Nec nunc infœcunditate.* Sed luxu, qui Italiam villis, porticibus, vivariis, balneis, exhauriebat; ipsâque Augusti destinatione, qui Africam ac maximè Ægyptum delegerat, ut annonæ Urbicæ provideret. Vide Sueton. in Aug. XVIII. Quantum inde frumenti in Urbem adsportaretur diximus in not. et emend. ad Annal. II. 59.

[2] *Vologeses imperitabat.* De Vologese jam dictum supra cap. 14. De Pharasmane et Mithridate Annal. XI. 8.

[3] *Potentiæ promtæ.* Vide not. et emend. ad Annal. XII. 44.

45. Reconciliationis specie adsumtâ, regressus ad patrem, "quæ fraude confici potuerint, promta" nuntiat, "cetera armis exsequenda." Interim Pharasmanes belli causas confingit: "prælianti sibi adversùs Regem Albanorum, et Romanos auxilio vocanti fratrem adversatum; eamque injuriam excidio ipsius ultum iturum." Simul magnas copias filio tradidit. Ille inruptione subitâ territum, exutumque campis Mithridaten, compulit in castellum Gorneas,[1] tutum loco, ac præsidio militum, queis Cælius Pollio præfectus, centurio Casperius præerat. Nihil tam ignarum barbaris, quàm machinamenta et astus oppugnationum. At nobis ea pars militiæ maximè gnara est. Ita Rhadamistus frustra, vel cum damno, tentatis munitionibus, obsidium incipit. Et cùm vis negligeretur, avaritiam præfecti[2] emercatur, obtestante Casperio, ne socius rex, ne Armenia, donum populi Romani, scelere et pecuniâ verterentur. Postremò, quia multitudinem hostium Pollio, jussa patris Rhadamistus, obtendebant, pactus inducias, abscedit; ut nisi Pharasmanen bello absterruisset, C. Ummidium Quadratum[3] præsidem Syriæ doceret, quo in statu Armeniæ forent.

46. Digressu centurionis, velut custode exsolutus præfectus, hortari Mithridaten ad sanciendum fœdus; "conjunctionem fratrum, ac priorem ætate Pharasmanen, et cetera necessitudinem nomina" referens, "quòd filiam ejus in matrimonio haberet: quòd ipse Rhadamisto socer esset. Non abnuere pacem Iberos, quamquam in tempore validiores; et satis cognitam Armeniorum per-

[1] *In castellum Gorneas.* Castellum illud erat intrà initia Araxis et Euphratis, ad occasum urbis Artaxatorum. Sunt qui putent Gorneas idem esse ac *Garnacen*, de quâ Ptolemæus in Armeniâ, lib. v. cap. 7. Alia castella montana, et custodiendis regiis thesauris munita γαζοφυλάκια, φρού-ρια ὀρεινὰ, memorat Strabo, XI. p. 529.

[2] *Avaritiam præfecti.* Cælii Pollionis.

[3] *C. Ummidium Quadratum.* Vide not. et emend. ad Annal. XII. 45.

" fidiam: nec aliud præsidii, quàm castellum commeatu " egenum: ne dubitaret armis incruentas conditiones " malle." [1] Cunctante ad ea Mithridate, et suspectis præfecti consiliis, quòd pellicem regiam polluerat,[2] inque omnem libidinem venalis habebatur: Casperius interim ad Pharasmanen pervadit: " utque Iberi obsidio decedant," expostulat. Ille propalam incerta, et sæpiùs molliora respondens, secretis nuntiis monet Rhadamistum, " oppug- " nationem quoquo modo celerare." Augetur flagitii " merces, et Pollio occultâ corruptione impellit milites, ut " pacem " flagitarent, " seque præsidio abituros " minitarentur. Quâ necessitate, Mithridates diem locumque fœderi accepit, castelloque egreditur.

47. Ac primò Rhadamistus in amplexus ejus effusus, simulare obsequium, " socerum " ac " parentem " appellare. Adjicit jusjurandum, " non ferro, non veneno vim " allaturum:" simul in lucum propinquum trahit, " pro- " visum illic sacrificium imperatum " dictitans, " ut Diis " testibus pax firmaretur." Mos est regibus, quotiens in societatem coeant, implicare dextras, pollicesque inter se vincire, nodoque præstringere: mox ubi sanguis in artus extremos se effuderit, levi ictu cruorem eliciunt, atque invicem lambunt: id fœdus arcanum [3] habetur, quasi mutuo cruore sacratum. Sed tunc, qui ea vincula admovebat, decidisse simulans, genua Mithridatis invadit, ipsumque prosternit: simulque concursu plurium injiciuntur catenæ,

[1] *Armis incruentas conditiones malle.* Sic quoque dixit Horatius, II. Satyr. VIII. 79.

*Nullos his mallem ludos spectâsse.*

[2] *Polluerat.* Ac proptereà, inquit Illustr. Huetius, timebat et timebatur.

[3] *Id fœdus arcanum.* Arcanum quidem et singulare fœdus, sed antiquissimum, et orientalibus gentibus perfamiliare. Illud apud Arabas receptum vide in Herodoto, Thalia, III. 8. apud Scythas in Luciano, Toxaris, 37. vol. II. p. 545. in ipso Herodoto, Melpomene, IV. 70. Cruentum quoque, sed non ita inhumanum, exhibet sacra scriptura Genes. XV. 9. Jerem. XXXIV. 18.

ac compede, quod dedecorum Barbaris, trahebatur. Moxque vulgus, duro imperio habitum, probra ac verbera intentabat. Et erant contra, qui tantam fortunæ commutationem miserarentur. Secutaque cum parvis liberis conjunx, cuncta lamentatione complebat. Diversis et contectis vehiculis abduntur, dum Pharasmanis jussa exquirerentur. Illi cupido regni fratre et filiâ potior,[1] animusque sceleribus paratus: visui tamen consuluit, ne coram interficerentur. Et Rhadamistus, quasi jurisjurandi memor, non ferrum, non venenum in sororem et patruum expromit; sed projectos in humum, et veste multâ gravique opertos necat. Filii quoque Mithridatis, quòd cædibus parentum inlacrymaverant, trucidati sunt.

48. AT QUADRATUS cognoscens proditum Mithridaten, et regnum ab interfectoribus obtineri, vocat consilium, docet acta, et an ulcisceretur consultat. Paucis decus publicum curæ: plures tuta disserunt. "Omne scelus externum "cum lætitiâ habendum. Semina etiam odiorum jaci- "enda, ut sæpe Principes Romani eamdem Armeniam "specie largitionis, turbandis barbarorum animis præ- "buerint. Potiretur Rhadamistus malè partis, dum "invisus, infamis; quandò id magis ex usu,[2] quàm si cum "gloriâ adeptus foret." In hanc sententiam itum. Ne tamen annuisse facinori viderentur, et diversa Cæsar præciperet, missi ad Pharasmanen nuntii, ut abscederet à finibus Armeniis, filiumque abstraheret.

49. ERAT Cappadociæ procurator Julius Pelignus, ignavi animi, et deridiculo corporis juxta despiciendus; sed Clau-

[1] *Fratre et filiâ potior.* Regni cupidinem potiorem habuit, quàm fratrem et filiam, fratris sui conjugem.

[2] *Ex usu.* Quoniam id magis conduceret Romanis, quàm si Armeniam cum gloriâ adeptus foret. Poterant enim, prout libitum, Armeniam repetere, et scelus ulcisci.

dio perquàm familiaris, cùm privatus olim[1] conversatione scurrarum iners otium oblectaret. Is Pelignus, auxiliis provincialium contractis, tamquam recuperaturus Armeniam, dum socios magis, quàm hostes, prædatur, abscessu suorum, et incursantibus barbaris, præsidii egens, ad Rhadamistum venit: donisque ejus evictus, ultro "regium insigne sumere" cohortatur: sumentique adest auctor et satelles. Quod ubi turpi famâ divulgatum, ne ceteri quoque[2] ex Peligno conjectarentur, Helvidius Priscus legatus cum legione mittitur, rebus turbidis pro tempore ut consuleret. Igitur properè montem Taurum transgressus, moderatione plura, quàm vi, composuerat; cùm "redire in Syriam" jubetur, "ne initium belli adversùs Parthos exsisteret."

50. Nam Vologeses[3] casum invadendæ Armeniæ obvenisse ratus, quam à majoribus suis possessam, externus rex flagitio obtineret, contrahit copias, fratremque Tiridaten deducere in regnum parat; ne qua pars domûs sine imperio ageret. Incessu Parthorum, sine acie pulsi Iberi: urbesque Armeniorum Artaxata et Tigranocerta[4] jugum accepere. Deinde atrox hiems, seu parùm provisi commeatus, et orta ex utroque tabes, perpellunt Vologesen omittere præsentia: vacuamque rursus Armeniam Rhadamistus invasit, truculentior quàm anteà, tamquam adversùs defectores et in tempore rebellaturos. Atque illi quamvis servitio sueti, patientiam abrumpunt, armisque regiam circumveniunt.

[1] *Cùm privatus olim.* Claudius, privatus olim, *abjectâ spe dignitatis, ad otium concessit, modò in hortis et suburbanâ domo, modò in Campaniæ secessu delitescens: atque ex contubernio sordidissimorum hominum super veterem segnitiæ notam, ebrietatis quoque et aleæ infamiam subiit,* Sueton. in Claud. v.

[2] *Ne ceteri quoque.* Ne ceteri Romani similes Peligno, et æquè turpes viderentur.

[3] *Vologeses.* Parthorum rex, de quo sæpe supra.

[4] *Artaxata et Tigranocerta.* Artaxata, Armeniæ caput, ut dictum Annal. II. 56. Tigranocerta verò, id est, *Tigranis urbs*, ut nomen ipsum sonat, sita erant ubi nunc *Amadie.* Vide infra Annal. xv. 4 et 5.

51. Nec aliud Rhadamisto subsidium fuit, quàm pernicitas equorum, queis seque et conjugem abstulit. Sed conjunx gravida, primam utcumque fugam ob metum hostilem, et mariti caritatem, toleravit. Post festinatione continuâ, ubi quati uterus, et viscera vibrantur, orare "ut morte honestâ "contumeliis captivitatis eximeretur." Ille primò amplecti, adlevare, adhortari, modò virtutem admirans, modò timore æger, ne quis relictâ potiretur. Postremò, violentiâ amoris, et facinorum non rudis, destringit acinacem, vulneratamque ripam ad Araxis[1] trahit, flumini tradit, ne corpus etiam auferretur. Ipse præceps Iberos ad patrium regnum pervadit. Interim Zenobiam (id mulieri nomen) placidâ illuvie, spirantem, ac vitæ manifestam, advertêre pastores; et dignitate formæ haud degenerem reputantes, obligant vulnus, agrestia medicamina adhibent; cognitoque nomine et casu, in urbem Artaxata ferunt: unde publicâ curâ deducta ad Tiridaten, comiterque excepta, cultu regio habita est.

## A. U. C. 805. J. C. 52.

52. Fausto Sullâ, Salvio Othone[2] consulibus, Furius Scribonianus in exilium agitur, quasi "finem Principis per "Chaldæos scrutaretur:" adnectebatur crimini "Junia "mater ejus," ut "casûs prioris" (nam relegata erat) "impatiens." Pater Scriboniani Camillus arma per Dalmatiam moverat.[3] Idque ad clementiam trahebat Cæsar,

[1] *Ripam ad Araxis.* Araxes dicitur hodie, *Aras;* de quo Plinius, VI. 9. *Araxes eodem monte, quo Euphrates 6 mill. passuum intervallo: auctusque amne Musi, et ipse (ut plures existimavere) à Cyro,* Kur, *defertur in Caspium mare.*

[2] *Salvio Othone.* P. Cornelius Sulla Faustus et L. Salvius Otho Titianus consulatum iniere A.U.C. 805. J.C. 52.

[3] *Arma per Dalmatiam moverat.* De hâc Camilli Scriboniani rebellione quinto die oppressâ diximus in Suppl. Annal. IX. 35 et 36.

quòd stirpem hostilem iterum conservaret. Neque tamen exuli longa posthàc vita fuit: morte fortuitâ, an per venenum extinctus esset, ut quisque credidit, vulgavere. "De "mathematicis[1] Italiâ pellendis" factum senatusconsultum, atrox et inritum. Laudati dehinc oratione Principis, "qui ob angustias familiares[2] ordine senatorio sponte ce-"derent," motique "qui remanendo impudentiam paupertati adjicerent."

53. INTER quæ refertur ad patres "de pœnâ fœminarum, quæ servis conjungerentur." Statuiturque "ut, "ignaro domino, ad id prolapsa,[3] in servitute: sin consensisset, pro libertâ haberetur." Pallanti, quem "re-"pertorem ejus relationis" ediderat Cæsar, "prætoria "insignia, et centies quinquagies sestertiûm"[4] censuit consul designatus Barea Soranus: additum à Scipione Cornelio, "grates publicè agendas, quòd regibus Arcadiæ "ortus,[5] veterrimam nobilitatem usui publico postponeret,

[1] *De mathematicis.* Chaldæis ac Magis. Pestis sæpe repressa, semper renascens, ob superstitionem mortalitatis, præsentium incuriosæ, futurorum avidæ. Plura vide infra Hist. I. 22.

[2] *Ob angustias familiares.* Senatorum censum—duodecies sestertiûm, Angl. 10,000*l.* taxaverat Augustus. Sueton. in Aug. XLI.

[3] *Ignaro domino, ad id prolapsa.* Invalescente hâc morum corruptelâ, statuitur ut fœmina ad id libidinis, ignaro servi domino, prolapsa, in servitute viveret, seu ancilla foret: quæ verò, consentiente domino, cum servo conjungeretur, liberta haberetur. Sic quoque, libidine atque luxuriâ recrudescente, Vespasianus *auctor senatui fuit decernendi, ut quæ se alieno servo junxisset, ancilla haberetur*, Sueton. in Vespas. XI. Vide not. et emend. ad Annal. XII. 53.

[4] *Centies quinquagies sestertiûm.* *Angl.* 125,000*l.* Senatoriæ adulationis et Imperatoriæ imbecillitatis monumentum vidit Plinius, VII. Ep. 29. ita inscriptum: Pallanti SENATVS. OB. FIDEM. PIETATEMQVE. ERGA. PATRONOS. ORNAMENTA. PRAETORIA. DECREVIT. ET. SESTERTIVM. CENTIES. QVINQVAGIES. CVJVS. HONORE. CONTENTVS. FVIT. Hâc de re totam Plinii epistolam vide inter Testimonia Veterum de Tacito.

[5] *Regibus Arcadiæ ortus.* Hæc fuit semper novorùm hominum stulta æmulatio, ut claros ac sæpe regios natales arcesserent. Nec ullum fortè seculum, quod Pallantas non habuerit. Animosè, sed

"seque inter ministros Principis haberi sineret." Adseveravit Claudius, "contentum honore Pallantem, intrà "priorem paupertatem subsistere." Et fixum est ære publico senatusconsultum,[1] quo libertinus sestertii ter millies[2] possessor, antiquæ parcimoniæ laudibus cumulabatur.

54. At non frater ejus, cognomento *Felix*, pari moderatione agebat, jam pridem Judææ impositus,[3] et cuncta malefacta sibi impunè ratus, tantâ potentiâ subnixo. Sanè præbuerant Judæi speciem motûs, ortâ seditione,[4] postquàm, cognitâ cæde ejus, haud obtemperatum esset: manebat metus, ne quis principum eadem imperitaret. Atque interim Felix intempestivis remediis delicta accendebat, æmulo ad deterrima Ventidio Cumano, cui pars provinciæ habebatur: ita divisis, ut huic Galilæorum natio, Felici Samaritæ parerent, discordes olim, et tum contemtu regentium minùs coercitis odiis. Igitur raptare inter se, immittere latronum globos, componere insidias, et aliquandò præliis congredi, spoliaque et prædas ad procuratores referre. Hique primò lætari, mox gliscente pernicie, cùm arma militum interjecissent, cæsi milites. Arsissetque bello

verè adversùs hos omnes, acerrimus vitiorum insectator, Plinius, XXXV. 18. *Hoc est insigne venalitiis gregibus, opprobriumque insolentis fortunæ: quod et nos adeò rerum potiri vidimus, ut prætoria quoque ornamentà decerni à senatu, jubente Agrippinâ Cl. Cæsaris, viderimus libertis: tantumque non cum laureatis fascibus remitti illò, unde cretatis pedibus advenissent.*

[1] *Senatusconsultum.* Singulare illud senatusconsultum fermè totum recitat Plinius, VIII. Epist. 6. quam vide inter Testimonia Veterum de Tacito, lectu dignissimam.

[2] *Sestertii ter millies.* *Angl.* 2,500,000*l.*

[3] *Jam pridem Judææ impositus.* Hâc de re gravissima Tacitum inter et Josephum dissensio, multisque eruditorum virorum disputationibus celebratissima, de quâ vide not. et emend. ad Annal. XII. 54.

[4] *Ortâ seditione.* Hìc aliquid excidisse librariorum vel negligentiâ, vel religione, arbitror. Supplendum, ut mihi videtur, *Sanè præbuerant Judæi speciem motûs, ortâ seditione ob Caii Cæsaris effigiem in templo locandam; postquàm, cognitâ cæde ejus, haud obtemperatum esset, manebat metus ne quis Principum eadem imperitaret.* Vide not. et emend. ad Annal. XII. 54.

provincia, ni Quadratus, Syriæ rector, subvenisset.[1] Nec diu adversùs Judæos, qui in necem militum proruperant, dubitatum, quin capite pœnas luerent: Cumanus et Felix cunctationem adferebant, quia Claudius, causis rebellionis auditis, jus statuendi etiam de procuratoribus dederat. Sed Quadratus Felicem inter judices ostentavit,[2] receptum in tribunal, quò studia accusantium deterrerentur. Damnatusque flagitiorum, quæ duo deliquerant, Cumanus; et quies provinciæ reddita.

*55.* Nec multo pòst agrestium Cilicum nationes, quibus *Clitarum* cognomentum,[3] sæpe et aliàs commotæ, tunc Trosobore duce, montes asperos castris cepere. Atque inde decursu in littora, aut urbes, vim cultoribus et oppidanis, ac plerumque in mercatores et navicularios[4] audebant. Obsessaque civitas Anemuriensis,[5] et missi è Syriâ in subsidium equites, cum præfecto Curtio Severo, turbantur: quòd duri circùm loci,[6] peditibusque ad pugnam idonei, equestre prælium haud patiebantur. Dein rex ejus oræ Antiochus,[7] blandimentis adversùs plebem, fraude in

[1] *Syriæ rector, subvenisset.* Cùm Judææ procuratores dissentirent, et provincia bello arderet, subvênit Ummidius Quadratus, rector Syriæ. Jam enim Judæos et Ituræos Syriæ additos vidimus supra cap. 23.

[2] *Inter judices ostentavit.* Quadratus, Pallanti adulatus serviliter, Felicem, ejus fratrem, accusandum licèt et judicandum, in tribunal recepit, et inter judices ostentavit, ut studia accusantium deterrerentur. Itaque Cumanus damnatus est flagitiorum, quæ duo deliquerant, ipse scilicet et Felix. Hæc certè distinctiùs narrantur, quàm ut Josephi, Antiq. Jud. xx. 5. 6 et 7. confusè ac tumultuariè scribentis error non pateat.

[3] *Clitarum cognomentum.* De his Ciliciæ asperæ populis dictum supra Annal. VI. 41.

[4] *Mercatores et navicularios.* Callistratus, Digest. lib. L. tit. 6. de Jure immunitatis, leg. 5. *Negotiatores, qui annonam Urbis adjuvant, item navicularii, qui annonæ Urbis serviunt, immunitatem à muneribus publicis consequuntur, quamdiu in ejusmodi actu sunt.* Audebant vim in cultores et oppidanos, &c.

[5] *Anemuriensis.* Anemurium, urbs maritima Ciliciæ, *Anemur,* vel *Estenmur.*

[6] *Duri circùm loci.* Propter montes. Unde Τραχεῖα, id est, *aspera,* hæc Ciliciæ pars dicitur.

[7] *Rex ejus oræ Antiochus.* An-

ducem, cùm barbarorum copias dissociâsset, Trosobore paucisque primoribus interfectis, ceteros clementiâ composuit.

56. Sub idem tempus, inter lacum Fucinum [1] amnemque Lirin,[2] perrupto monte, quò magnificentia operis [3] à pluribus viseretur, lacu in ipso navale prælium [4] adornatur; ut quondam Augustus,[5] structo cis Tiberim stagno,[6] sed levi-

tiochus IV. rex Commagenæ, de quo diximus in Suppl. Annal. IX. 20. Partem quoque Ciliciæ asperæ obtinebat, ut patet ex insigni ejus nummo æreo, quem vulgavit Cl. Haym, *Tesoro Britannico*, p. 110. ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΜΕΓΑΣ ΑΝΤΙΟΧΟΣ, capite Antiochi diademato. E posticâ parte, Cancer in laureâ ΛΑΚΑΝΑΤΩΝ. Lacanatis pars erat superioris Ciliciæ, ubi posteà Neronias, deinde Irenopolis, nunc *Irenopoli*, de quâ sæpe Theodoretus in Hist. Ecclesiast. Idem nummus, sed paululum diversus, extat apud Cl. Pellerin, *Recueil de Médailles de Rois*, Tab. XIV. p. 126. Alios quoque duos ΣΕΒΑΣΤΗΝΩΝ et ΛΥΚΑΟΝΩΝ publicavit, quibus constat Elæusam insulam, dictam Sebasten, et Lycaoniam Antiochi regno ab Imperatoribus fuisse additas.

[1] *Inter lacum Fucinum.* Nunc *lago di Celano, in the province of Abruzzo.*

[2] *Amnemque Lirin.* Nunc *Garigliano* appellatur.

[3] *Magnificentia operis.* Rem illustrat Suetonius in Claud. XX. *Fucinum aggressus est, non minùs compendii spe, quàm gloriæ, cùm quidam privato sumtu emissuros se repromitterent, si sibi siccati agri concederentur. Per tria autem passuum millia, partim effosso monte, partim exciso, canalem absolvit ægrè, et post undecim annos, quamvis continuis triginta hominum millibus sine intermissione operantibus.* In operis laudes effusior Plinius, XXXVI. 15. n. 11. et ipse oculatus testis: *Ejusdem Claudii inter maximè memoranda equidem duxerim, quamvis destitutum successoris odio, montem perfossum ad lacum Fucinum emittendum, inenarrabili profectò impendio, et operarum multitudine per tot annos: cùm aut corrivatio aquarum, quà terrenus mons erat, egereretur in vertice machinis, aut silex cæderetur, omniaque intus in tenebris fierent, quæ neque concipi animo, nisi ab iis qui vidêre, neque humano sermone enarrari possunt.* Quandò et quam ob causam tantum opus fuerit susceptum diximus in Suppl. Annal. IX. 31.

[4] *Navale prælium.* De hoc navali prælio vide not. et emend. ad Annal. XII. 56.

[5] *Ut quondam Augustus.* Vide not. et emend. loc. cit.

[6] *Structo cis Tiberim stagno.* In XIV. Urbis regione, trans Tiberim, quæ ideò appellatur *Trastevere.* Cur Tacitus scripserit *cis Tiberim*, haud video; nisi fortè in XIV. Urbis regione ipse habitaverit. Stagni autem, seu naumachiæ, Augusti manent adhuc vestigia in loco, qui nunc dicitur *la Vigna delle Monache di S. Caterina da Siena.*

bus navigiis, et minore copiâ ediderat.[1] Claudius triremes quadriremesque et undeviginti hominum millia armavit; cincto ratibus ambitu,[2] ne vaga effugia forent: ac tamen spatium amplexus, ad vim remigii, gubernantium artes, impetusque navium, et prælio solita. In ratibus prætoriarum cohortium manipuli turmæque adstiterant, antepositis propugnaculis, ex queis catapultæ balistæque tenderentur. Reliqua lacûs, classiarii[3] tectis navibus obtinebant. Ripas et colles, ac montium edita in modum theatri, multitudo innumera complevit, proximis è municipiis, et alii Urbe ex ipsâ,[4] visendi cupidine, aut officio in Principem. Ipse insigni

[1] *Minore copiâ ediderat.* Ut navale prælium ab Augusto, pòst magnificentiùs à Claudio adornatum innotescat plura erunt dicenda. Itaque vide not. et emend. loc. cit.

[2] *Cincto ratibus ambitu.* Teste Raphaele Fabretto, qui eruditissimam Emissarii lacûs Fucini descriptionem edidit, ambitus lacûs Fucini, per lacinias sinuum et promontoriorum in eum excurrentium, est XXX milliarium et ultra: rotundatis flexuris, XXVI millia passuum, et paulo ampliùs, obtinet. Ne sontes homines, qui præliari debebant, effugia quærerent, simul ut rotundarentur flexuræ, ratibus cinctus est lacûs ambitus. In iis ratibus prætoriarum cohortium manipuli turmæque adstabant, antepositis propugnaculis, ex queis catapultæ balistæque tendebantur, quibus obruerentur sontes, si pugnam detrectarent, visque prælii foret major. De ratibus earumque pretio plura dicentur infra Annal. XV. 37.

[3] *Reliqua lacûs, classiarii.* Gravis hâc de re inter Taciti interpretes dissensio. Plurimi contendunt classiarios illos cum tectis navibus reliqua lacûs, ripas inter et rates prætorianorum, occupâsse, ita ut tres fuerint ordines, primus navium tectarum cum classiariis, secundus ratium cum prætorianis, tertius triremium et quadriremium cum sontibus depugnaturis. At certè alia, veraque mens optimorum interpretum; duosque tantùm agnoscunt ordines: unum ratium in ambitu, alterum triremium et quadriremium, quibus erat pugnandum. Centum erant naves illæ, et quidem *tectæ*, id est contabulatæ: in his tabulatis depugnabatur, ut constat ex veteribus monumentis, ac maximè ex picturis Herculanensibus, *Pitture Antiche d'Ercolano*, Vol. I. Tab. XLVI et XLVII. Quod illustrat Plinius, VII. 56. *Tectas longâs invenere Thasii: anteà ex prorâ tantùm et puppi pugnabatur.* Tectæ hæ naves Græcis dicebantur Καταστρώματα, Thucydid. VII. 40. vel Κατάφρακτοι νῆες, Plutarch. in Pyrrho, p. 391. Inde vel ex *tectarum* nomine error prioris sententiæ patet. Præctereà si classiarii erant in navibus tectis primoque ordine, quis ergò triremes, quadriremes ceterasque naves bellatorum agebat?

[4] *Urbe ex ipsâ.* Roma inde distabat LII millibus passuum.

paludamento,[1] neque procul Agrippina chlamyde auratâ,[2] præsedêre. Pugnatum, quamquam inter sontes, fortium virorum animo: ac post multum vulnerum, occidioni exemti sunt.

57. SED perfecto spectaculo, apertum aquarum iter. Incuria operis manifesta fuit, haud satis depressi ad lacûs ima, vel media.[3] Eòque, tempore interjecto, altiùs effossi specus; et contrahendæ rursus multitudini, gladiatorum spectaculum editur, inditis pontibus[4] pedestrem ad pugnam. Quin et convivium effluvio lacûs appositum magnâ formidine cunctos adfecit, quia vis aquarum prorumpens, proxima trahebat, convulsis ulterioribus,[5] aut fragore et sonitu exterritis. Simul Agrippina trepidatione Principis usa, ministrum operis Narcissum incusat[6] "cupidinis, ac prædarum."

[1] *Insigni paludamento.* Militari veste. Στρατιωτικῶς, Dio, LX. p. 687.

[2] *Chlamyde auratâ.* Immo aureâ. Plin. XXXIII. 3. sect. 19. *Nos vidimus Agrippinam Claudii Principis, edente eo navalis prœlii spectaculum, assidentem ei, indutam paludamento, auro textili sine aliâ materie.*

[3] *Ad lacûs ima, vel media.* Post editum navale prælium, pars ingens et utilissima spectaculi, lacus ipse Fucinus erat emittendus. Ideo allaboratum per undecim annos, tantisque impendiis mons partim effossus, partim excisus per tria passuum millia. At tunc incuria operis manifesta fuit, cùm lacûs ima, vel media, depressiora reperta sunt quàm ut per apertum iter aquæ in Lirin derivarentur. Nec delendum cùm Mureto *ima vel:* nec emendandum cum Heinsio *lacunæ media.* Si quid tollendum, certè *vel media.* At, tum *media,* tum alia quædam *ima* potuerunt esse depressiora, quàm ut lacus penitus emitteretur; sic interpretatur Illustr. Huetius, *non satis excavatus fuerat lacus in medio, et in iis locis, quæ ab effluvio remotiora erant.* Itaque adhuc fuit excavandum emissarium; novique operis vestigia reperit eruditus Fabretti, ut ipse testatur loc. cit. p. 395.

[4] *Inditis pontibus.* Hâc in re Caium imitati. Vide Suppl. Annal. VIII. 9 et seq.

[5] *Convulsis ulterioribus.* Hæc frustra multis vexata. Rectè Illustr. Huetius, *Nihil mutandum. Convulsa fuerant ulteriora vi aquarum; vel exterriti convivæ, ne convellerentur, timebant.* Sueton. in Claud. XXXII. *Convivatus et super emissarium Fucini lacûs, ac pœnè submersus, cùm emissa impetu aqua redundâsset.*

[6] *Narcissum incusat.* Agrippinæ invisum ob Æliæ Petinæ studium, supra cap. 1. Eum cupidinis ac prædarum incusat, quasi impensæ partem suos in usus vertisset; eam ruinam machinatus, ne fraus sua pateret. Vide Dionem, LX. p. 687.

Nec ille reticet, "impotentiam muliebrem nimiasque spes ejus"[1] arguens.

## A. U. C. 806. J. C. 53.

58. D. Junio, Q. Haterio[2] consulibus, sedecim annos natus[3] Nero Octaviam, Cæsaris filiam, in matrimonium accepit. Utque studiis honestis, et eloquentiæ gloriâ nitesceret; causâ Iliensium[4] susceptâ, "Romanum Trojâ demissum, et Juliæ stirpis auctorem Æneam," aliaque haud procul fabulis vetera facundè exsecutus, perpetrat "ut Ilienses omni publico munere solverentur."[5] Eodem oratore, Bononiensi coloniæ[6] igni haustæ subventum, centies sestertii[7] largitione. Redditur Rhodiis libertas,[8] ademta

[1] *Nimiasque spes ejus.* Quæ jam suam Neronisque fortunam animo præciperet.

[2] *Q. Haterio.* Decimus Junius Silanus et Quintus Haterius Antoninus consules fuere A. U. C. 806. J. C. 53.

[3] *Sedecim annos natus.* Id est ineunte anno sexto decimo. Natus enim erat XVIII. Kal. Januarias A. U. C. 790.

[4] *Iliensium.* De Iliensibus jam dictum supra Annal. IV. 55. Vide etiam not. et emend. ad Annal. XII. 58. ubi plura de eorum immunitatibus. Tunc cusus nummus, de quo Harduinus, Select. opera, p. 74. ΙΛΙΕΩΝ. ΣΚΑΜΑΝΔΡΟΣ. Effigies Scamandri fluvii recumbentis. Ex alterâ parte, ΝΕΡΩΝ. ΒΡΕΤΑΝ. ΚΑΙΣ. *Nero* et *Britannicus Cæsares.* Sic Nero Britannico præponi jam solitus. Neronem biennio ante causas illas orâsse tradit Suetonius in Ner. VII. *Apud eumdem* Claudium *consulem pro Bononiensibus latinè, et pro Rhodiis atque Iliensibus græcè, verba fecit.* Hæc quidem promta in juvene; at Principibus multa adsunt subsidia.

[5] *Solverentur.* Unde Suetonius in Claud. XXV. *Iliensibus, quasi Romanæ gentis auctoribus, tributa in perpetuum remisit: recitatâ vetere epistolâ Græcâ senatûs populique Romani Seleuco regi amicitiam et societatem ita demum pollicentis, si consanguineos suos Ilienses ab omni onere immunes præstitisset.*

[6] *Bononiensi coloniæ.* Nunc *Bologna.* De quâ Plinius, III. 15. *Intus* colonia *Bononia, Felsina vocitata, cùm princeps Etruriæ esset.*

[7] *Centies sestertii. Angl.* 83,333*l.* 6*s.* 8*d.*

[8] *Redditur Rhodiis libertas.* Ademtam nuperrimè à Claudio diximus in Suppl. Annal. X. 11. De restitutâ vide plura in not. et emend. ad Annal. XII. 58.

sæpe aut firmata, prout bellis externis meruerant, aut domi seditione deliquerant: tributumque Apamensibus,[1] terræ motu convulsis, in quinquennium remissum.

59. AT CLAUDIUS sævissima quæque promere adigebatur ejusdem Agrippinæ artibus, quæ Statilium Taurum[2] opibus inlustrem, hortis ejus inhians, pervertit, accusante Tarquitio Prisco. Legatus is Tauri, Africam imperio proconsulari regentis, postquàm revenerant, pauca "repetundarum crimina," ceterùm "magicas superstitiones" objectabat. Nec ille diutiùs falsum accusatorem, indignasque sordes perpessus, vim vitæ suæ attulit, ante sententiam senatûs. Tarquitius[3] tamen curiâ exactus est: quod Patres odio delatoris, contra ambitum Agrippinæ pervicere.

60. EODEM anno sæpiùs audita vox Principis, "parem vim rerum habendam à procuratoribus suis[4] judicatarum,

[1] *Apamensibus.* Cùm plurimæ sint Apameæ, ambigua foret appellatio, nisi adessent nummi. At ex iis constat hanc esse Apameam Phrygiæ, quæ modò vocatur ΑΠΑΜΕΙΑ ΠΡΟϹ ΜΑΙΑΝΔΡΟΝ, *Apamea ad Mæandrum*, modò ΑΠΑΜΕΙΑ ΚΙΒΩΤΟϹ ΜΑΡϹΥΑϹ, quòd ad Mæandrum et Marsyam posita, et olim dicta *Cibotos.* Vide Strabonem, XII. p. 576. Livium, XXXVIII. 13. Plinium, v. 29. Harduinus, Select. opera, p. 24. duos nummos profert, grati animi Apamensium testes: alterum Claudii, ΑΠΑΜΕΙΑΣ ΜΑΙΑΝΔ. Id est *Apameæ Mæander:* alterum Neronis cum matre Agrippinâ, ΑΠΑΜΕΙΣ. ΕΠΙ ΜΑΡΙΟΥ ΚΟΡΔΟΥ. ΚΟΙΝΟΝ ΦΡΥΓΙΑΣ. *Apamenses. sub Mario Cordo. Commune Phrygiæ.*

[2] *Statilium Taurum.* Ejusdem nominis, sed alium, vidimus Annal. VI. 11. Quo Urbis loco fuerint Statilii Tauri horti incompertum. Fortè vicino amphitheatro Statilii Tauri, ex cujus ruderibus concretus mons, qui nunc dicitur *Monte Citorio.*

[3] *Tarquitius.* Posteà Proconsul fuit Bithyniæ, et ipse repetundarum damnatus, ut pluribus dicetur Annal. XIV. 46. Malè Mss. *Tarquinius.*

[4] *A procuratoribus suis.* Procuratores à Cæsaribus in omnes suas ac populi provincias mittebantur, ut publicos reditus colligerent, et præscriptas ipsis impensas facerent. Mandata quoque accipiebant, ut certis legibus in provincias irent. De his aliisque, quæ procuratores spectant, vide Dionem, LIII. p. 506.

" ac si ipse statuisset." Ac ne fortuitò prolapsus videretur, senatûs quoque consulto cautum pleniùs, quàm anteà et uberiùs. Nam divus Augustus, " apud equestres,[1] " qui Ægypto præsiderent, lege agi, decretaque eorum " proinde haberi " jusserat, " ac si magistratus Romani " constituissent:" mox alias per provincias, et in Urbe pleraque concessa sunt, quæ olim à prætoribus noscebantur. Claudius omne jus tradidit, de quo totiens seditione, aut armis certatum, cùm Semproniis rogationibus[2] equester ordo in possessione judiciorum locaretur; aut rursum Serviliæ leges[3] senatui judicia redderent: Mariusque et Sulla olim de eo vel præcipuè bellarent. Sed tunc ordinum diversa studia: et quæ vicerant, publicè valebant. C. Oppius et Cornelius Balbus[4] primi Cæsaris opibus potuere conditiones pacis et arbitria belli tractare. Matios posthàc

[1] *Apud equestres.* Vulgò *equites.* At vox *equestres* Taciti ævo invaluit. Cur et quibus equitibus Ægyptum seposuerit Augustus dictum est supra Annal. II. 59.

[2] *Semproniis rogationibus.* A. U. C. 632. Caius Sempronius Gracchus trecentos equites trecentis senatoribus admiscuit, eosque in possessione judiciorum locavit. Vide Plutarch. in Gracch. p. 837.

[3] *Serviliæ leges.* A. U. C. 648. Q. Servilius Cæpio consul legem judiciariam tulit, quâ senatui judicia reddebantur. Hâc de re adhuc bellatum Marium inter et Syllam: Marius equestri ordini, Sylla senatorio favebat. Ac tandem A. U. C. 674. Sylla, consul II. legem tulit quâ solis senatoribus judiciaria potestas permissa. Sed tunc ordinum diversa fuere studia, et quæ vicerant, publicè valebant, et judicia administrabant. Inde A. U. C. 684. L. Aurelius Cotta, prætor, ut senatores, equites, et tribuni ærarii judicarent, ad populum tulit. Id paululum immutavit Cn. Pompeius, consul II. A. U. C. 699. legemque promulgavit, ut penes tres illos ordines forent quidem judicia, sed ea exercerent amplissimo censu et centuriis lecti judices. Cæsar dictator *judicia ad duo genera judicum redegit, equestris ordinis ac senatorii: tribunos ærarios, quod erat tertium, sustulit,* Sueton. in Jul. XLI. *Divo Augusto* judicum *decurias ordinante major pars judicum in ferreo anulo fuit: iique non equites, sed judices vocabantur,* Plin. XXXIII. 1. sect. 7. qui multa alia hâc de re addit. Vide et eruditum Antonium Augustinum de Legibus, p. 41.

[4] *C. Oppius et Cornelius Balbus.* Equites Romani, et amici Julii Cæsaris. De his plura in not et emend. ad Annal. XII. 60.

et Vedios,[1] et cetera equitum Romanorum [2] prævalida nomina, referre nihil attinuerit; cùm Claudius libertos, quos rei familiari præfecerat, sibique et legibus adæquaverit.[3]

61. RETULIT dein "de immunitate Cois tribuendâ."[4] Multaque "super antiquitate eorum" memoravit: "Argivos, vel Cœum Latonæ parentem,[5] vetustissimos insulæ "cultores: mox adventu Æsculapii [6] artem medendi in-"latam, maximèque inter posteros ejus [7] celebrem fuisse,"

[1] *Matios posthàc et Vedios.* Augusti amicos. Plinius XII. 2. *Primus C. Matius ex equestri ordine, Divi Augusti amicus, invenit nemora tonsilia intrà hos* 80 *annos,* id est A. U. C. 750. Apud eumdem Plinium, IX. 23. memoratur *inter documenta sævitiæ Vedius Pollio, eques Romanus, ex amicis Divi Augusti vivariis earum,* murænarum, *immergens damnata mancipia, non tamquam ad hoc feris terrarum non sufficientibus, sed quia in alio genere totum pariter hominem distrahi, spectari non poterat.* Augustum pudeat talem habuisse amicum; et tam immanem sævitiam, Senecam de Irâ, III. 40. leviter arguisse. Verè, verè idem Seneca de Clementiâ, I. 18. *Quis non Vedium Pollionem pejùs oderat, quàm servi sui, quòd murænas sanguine humano saginabat: et eos, qui se aliquid offenderant, in vivarium quid aliud quàm serpentium, abjici jubebat? O hominem mille mortibus dignum! sive devorandos servos objiciebat murænis, quas esurus erat, sive in hoc tantùm illas alebat, ut sic aleret. Quemadmodùm domini crudeles totâ civitate commonstrantur, invisique et detestabiles sunt: ita regum et injuria latiùs patet, et infamia, atque odium seculis traditur. Quanto autem non nasci fuit, quàm numerari inter publico malo natos?*

[2] *Cetera equitum Romanorum.* Ut Mecænates, Sallustios, Sejanos, &c.

[3] *Adæquaverit.* Vide Sueton. in Claud. XXIX.

[4] *Cois tribuendâ.* Cos, Ægæi maris insula, Hippocrate alumno celeberrima, nunc appellatur *Stanco.*

[5] *Cœum Latonæ parentem.* Cœus, Terræ et Titanis filius, de quo Virgilius, Georgic. I. 278.

*Tum partu Terra nefando*
*Cœumque, Japetumque creat, sævumque Typhœa*
*Et conjuratos cœlum rescindere fratres.*

Κοῖον, *Cœi* Latonæ patris, meminit quoque Hesiodus in Theogon. ver. 404. Inde apud Plinium, V. 31. sect. 36. *Cos* dicta est quoque *Cea.* Fortè meliùs scriberetur *Cœa.* Argivos vel ante Trojanum bellum hanc insulam habitâsse liquet ex Homero et Strabone, XII. p. 573.

[6] *Adventu Æsculapii.* Ideo tam frequens ejus memoria in nummis Coorum.

[7] *Inter posteros ejus.* Quorum maximus Hippocrates, non ægris tantùm mortalibus, sed iis omnibus, quibus ingenii vis et humanitas erit in pretio, summè prædicandus. Innumera inter ejus decora, id saltem non siluerim ve-

nomina singulorum referens, et quibus quisque ætatibus viguissent. Quin etiam dixit "Xenophontem,[1] cujus sci-"entiâ ipse uteretur, eâdem familiâ[2] ortum: precibusque "ejus dandum, ut omni tributo vacui in posterum Coi, sa-"cram et tantùm Dei ministram[3] insulam colerent." Neque dubium habetur, multa eorumdem in populum Romanum merita,[4] sociasque victorias[5] potuisse tradi. Sed Claudius facilitate solitâ, quod uni concesserat, nullis extrinsecus adjumentis velavit.

62. At Byzantii,[6] datâ dicendi copiâ, cùm "magni-"tudinem onerum" apud senatum deprecarentur, cuncta repetivere; orsi "à fœdere, quod nobiscum icerant, quâ "tempestate bellavimus adversùs regem Macedonum, cui, "ut degeneri, Pseudophilippi[7] vocabulum impositum.

nientem ab Illyriis pestilentiam eum prædixisse, discipulosque ad auxiliandum circa urbes dimisisse: *quod ob meritum honores illi, quos Herculi, decrevit Græcia*, Plin. VII. 37. Vide plura in libro XXIX. 1.

[1] *Xenophontem.* Cl. Pellerin, *Recueil de Médailles de Rois*, p. 206. nummum æreum hujus medici protulit. Ex unâ parte caput nudum Xenophontis, ΞΕΝΟΦΩΝ. Ex alterâ parte Dea salus stans serpentem tenet, ΚΩΙΩΝ. Cusus, ut videtur, à Cois grati animi causâ.

[2] *Eâdem familiâ.* Familiâ Æsculapii, à quo ipse Hippocrates quartus decimus esse ferebatur.

[3] *Dei ministram.* Et tantùm Æsculapii cultui addictam.

[4] *In populum Romanum merita.* De his supra Annal. IV. 14.

[5] *Sociasque victorias.* Societatem Coorum cum Lucullo vide apud Plutarchum in Lucull. p. 493. Hæc quidem laudare dignum fuisset Principe. At Claudius fœdo peregrinæ eruditionis ostentandæ cacoethe laborabat.

[6] *Byzantii.* Byzantium, nunc *Constantinople.* Extant nummi plurimi ΒΥΖΑΝΤΙΩΝ cum pelamidibus, seu piscibus, de quibus dicetur cap. seq.

[7] *Pseudophilippi.* Is Pseudophilippus, Andriscus est, vir ultimæ sortis, qui se Philippum, Persei filium, esse mentitus, à Metello debellatus est et captus A. U. C. 606. Orsi sunt ab illo fœdere, quod quidem tempore posterius, sed merito præstantius, cùm Macedoniam juris Romani penitus fecerit. Vide Florum, II. 14.

"Missas" posthàc[1] "copias in Antiochum,[2] Persen,[3] "Aristonicum,[4] et piratico bello[5] adjutum Antonium;" memorabant, "quæque Sullæ, aut Lucullo, aut Pompeio "obtulissent." Mox "recentia in Cæsares merita,[6] quandò "ea loca insiderent, quæ transmeantibus terrâ marique du"cibus, exercitibusque, simul vehendo commeatu[7] oppor"tuna forent."

63. Namque arctissimo inter Europam Asiamque divortio,[8] Byzantium in extremâ Europâ posuere Græci, quibus Pythium Apollinem consulentibus, "ubi conderent "urbem," redditum oraculum est: "quærerent sedem, "cæcorum terris adversam." Eâ ambage Chalcedonii[9] monstrabantur, quòd priores illuc advecti, prævisâ locorum utilitate, pejora legissent. Quippe Byzantium fertili solo, fœcundoque mari, quia vis piscium innumera[10] Ponto erumpens,[11] et obliquis subter undas saxis[12] exterrita, omisso alte-

[1] *Missas posthàc.* Deinde memoravere copias in Antiochum missas.

[2] *In Antiochum.* Antiochum III. Syriæ regem, à L. Cornelio Scipione Asiatico victum A. U. C. 564. Florus, II. 8. De illo quoque supra Annal. III. 62.

[3] *Persen.* De illo supra cap. 38.

[4] *Aristonicum.* De Aristonico dictum supra Annal. IV. 55.

[5] *Piratico bello.* Piratarum pestem à Mithridate afflatam, et toto mari dispersam extinxit Pompeius A. U. C. 687. Florus, III. 6. Ne eumdem esse ac triumvirum Antonium censeas Antonium illum, qui oras maritimas curavit antequàm bellum Piraticum Pompeio demandaretur. Is est de quo egregiè, ut semper, Sallustius, Frag. Hist. III. 15. *M. Antonius perdundæ pecuniæ genitus, vacuusque curis, nisi instantibus.* Vide quoque Asconium et Ciceronem Verrin. IV.

[6] *Recentia in Cæsares merita.* Bello Thracio, de quo supra Annal. IV. 47. et Bosphorano, de quo modò dictum cap. 15.

[7] *Vehendo commeatu.* Sic sæpe veteres scriptores pro *vehendo commeatui.*

[8] *Inter Europam Asiamque divortio.* Nunc *the canal of Constantinople.*

[9] *Chalcedonii.* Chalcedon olim urbs celeberrima, nunc pagus *Kadi Cui.*

[10] *Vis piscium innumera.* Vis innumera pelamidum, seu thynnorum nondum adultorum, *Angl. young tunnies.*

[11] *Ponto erumpens.* Vide not. et emend. ad Annal. XII. 63. Pontus, nunc *the Black Sea.*

[12] *Obliquis subter undas saxis.* Obliquis et candicantibus, ut dictum est in not. et emend. loc. cit.

rius littoris flexu, hos ad portus defertur. Unde primò quæstuosi et opulenti; pòst magnitudine onerum urgente, "finem aut modum" orabant, adnitente Principe, qui "Thracio Bosphoranoque[1] bello recens fessos, juvandosque" retulit. Ita tributa in quinquennium remissa.

## A. U. C. 807. J. C. 54.

64. M. Asinio, Manio Acilio consulibus,[2] mutationem rerum in deterius portendi, cognitum est crebris prodigiis.[3] Signa ac tentoria militum igne cœlesti arsere. Fastigio Capitolii examen apium[4] insedit. Biformes hominum partus:[5] et suis fœtum editum, cui accipitrum ungues inessent. Numerabatur inter ostenta, deminutus omnium magistratuum numerus, quæstore, ædili, tribuno, ac prætore, et consule, paucos intrà menses defunctis. Sed in præcipuo pavore Agrippina vocem Claudii, quam temulentus jecerat, "fatale sibi, ut conjugum flagitia ferret, dein puniret," metuens, agere et celerare statuit, perditâ priùs Domitiâ Lepidâ, muliebribus causis: quia Lepida minore Antoniâ[6] genita, avunculo Augusto, Agrippinæ sobrina prior,[7] ac

[1] *Thracio Bosphoranoque.* Supra Annal. IV. 46. et XII. 15.

[2] *Manio Acilio consulibus.* M. Asinius Marcellus et Manius Acilius Aviola consules fuere A.U.C. 807. J. C. 54. De Acilio jam dictum supra Annal. III. 41.

[3] *Crebris prodigiis.* Plinius, II. 25. *In nostro verò ævo circa veneficium, quo Claudius Cæsar imperium reliquit Domitio Neroni: ac deinde principatu ejus, assiduum prope ac sævum* sidus, cometes. *Tactum* quoque *de cœlo monumentum Drusi patris* memorat Suetonius in Claud. XLVI.

[4] *Examen apium.* Ita Mss. Flor. Reg. et melioris notæ editiones. In aliis *apum.* At Plinius quoque, XVII. 27. *Centrinas, genus culicum, fucis apium similes ignaviâ malitiâque,* dixit.

[5] *Biformes hominum partus. Biformes* potiùs intellexerim de variis hominum et animalium formis, quàm de bicipitibus hominum animaliumve partibus, de quibus infra Annal. XV. 47.

[6] *Minore Antoniâ.* Immo *majore,* ut docet Suetonius in Ner. V. Vide et stem. Cæs. n. 32.

[7] *Agrippinæ sobrina prior.* Id patet ex stemmate Cæsarum. Sunt enim quatuor capita usque ad Agrippinam; Octavia, Antonia minor, Germanicus et Agrippina.

Cneii, mariti ejus, soror,[1] parem sibi claritudinem credebat: nec forma, ætas, opes multùm distabant; et utraque impudica, infamis, vinolenta,[2] haud minùs vitiis æmulabantur, quàm si qua ex fortunâ prospera acceperant. Enimverò certamen acerrimum, amita potiùs, an mater, apud Neronem prævaleret. Nam Lepida blandimentis et largitionibus juvenilem animum[3] devinciebat; truci contra ac minaci Agrippinâ, quæ filio dare imperium,[4] tolerare imperitantem nequibat.

65. Ceterum objecta sunt "quòd conjugium Principis devotionibus petivisset,[5] quòdque, parùm coercitis "per Calabriam servorum agminibus,[6] pacem Italiæ tur- "baret." Ob hæc mors indicta, multùm adversante Narcisso, qui, Agrippinam magis magisque suspectans, promsisse inter proximos ferebatur, "certam sibi perniciem,[7]

Contra verò tria tantùm capita usque ad Domitiam Lepidam; Octavia, Antonia major et Domitia Lepida. Vide stem. Cæs. n. 25 et 93.

[1] *Cneii, mariti ejus, soror.* Cn. Domitius Ahenobarbus, Agrippinæ maritus, frater erat Domitiæ Lepidæ. Vide stem. Cæs. n. 34 et 25.

[2] *Vinolenta.* Meliùs *violenta.* Vide not. et emend. ad Annal. XII. 64.

[3] *Juvenilem animum.* Neronis.

[4] *Filio dare imperium.* Benè Illustr. Huetius, *Agrippina filio dare imperium quibat, eum tolerare imperitantem nequibat.*

[5] *Devotionibus petivisset.* Non quòd Claudii conjugium devotionibus et incantamentis quæsivisset, sed quòd iis Agrippinam, Claudii conjugem, perditam voluisset. Sic enim postulat latinitas; et ita passim Tacitus.

[6] *Servorum agminibus.* In eâ Domitiæ Lepidæ fortunâ, tantoque Urbis luxu, quanta fuerint servorum agmina possumus æstimare ex C. Cæcilio Claudio Isidoro, viro minimè nobili, quique multa civili bello perdiderat, et tamen ante septuaginta annos testamento reliquerat *servorum quatuor millia centum sedecim: juga boum tria millia sexcenta, reliqui pecoris cc. quinquaginta septem millia: in numerato HS* $\overline{DC}$. *Angl.* 500,000*l.* Plin. XXXIII. 10.

[7] *Certam sibi perniciem.* Illam Narcissi orationem sus deque vertunt, mutant, ac tandem inexplicabilem pronuntiant interpretes. Certè difficilis est et salebrosa, ut dicetur in not. et emend. ad Annal. XII. 65. Videtur tamen obvio sensu sic intelligenda. Queritur Narcissus certam sibi perniciem, seu Britannicus rerum, seu Nero potiretur. Verùm ita de se meritum esse Claudium Cæsarem, ut

"seu Britannicus rerum, seu Nero potiretur. Verùm ita "de se meritum Cæsarem, ut vitam usui ejus impenderet. "Convictam Messalinam et Silium. Pares iterum accu-"sandi causas esse, si Nero imperitaret. Britannico suc-"cessore, nullum Principi meritum: ac novercæ insidiis "domum omnem convelli, majore flagitio, quàm si impu-"dicitiam prioris conjugis reticuisset: quamquam ne impu-"dicitiam quidem nunc abesse, Pallante adultero: ne quis "ambigat, decus, pudorem, corpus, cuncta regno viliora "habere." Hæc atque talia dictitans, amplecti Britannicum, "robur ætatis quàm maturrimum" precari: modò ad Deos, modò ad ipsum tendere manus, "adolesceret, "patris inimicos depelleret: matris etiam interfectores ul-"cisceretur."[1]

66. In tanta mole curarum, Claudius valetudine adversâ corripitur, refovendisque viribus mollitie cœli, et salubritate aquarum, Sinuessam pergit.[2] Tum Agrippina, sceleris olim certa, et oblatæ occasionis propera, nec ministrorum egens, de genere veneni consultavit: "ne re-"pentino et præcipiti facinus proderetur; si lentum et

vitam usui ejus impenderet. Convictam olim, ipso instinctore ac duce, Messalinam et Silium. Pares iterum accusandi causas esse, si Nero imperitaret, propter eamdem Agrippinæ ac Messalinæ impudicitiam. Si verò succederet Britannicus, nullum sibi esse meritum apud Principem, natalium jure regnum adeptum, et infensum tum ob interfectam Messalinam matrem, tum maximè ob Agrippinæ novercæ insidias, quæ domum omnem tantis sceleribus convellebat, ut minore flagitio impudicitiam Messalinæ reticuisset. Quamquam, quid impudicitiam, Nerone imperitante, accusaturus sum! ne nunc quidem abest intoleranda Agrippinæ impudicitia, Pallante adultero, ita ut nemo ambigat eam decus, pudorem, corpus, cuncta regno viliora habere.

[1] *Ulcisceretur.* Agrippinam, Pallantem, Neronem, patris inimicos, depelleret: Messalinæ etiam matris interfectores ulcisceretur. Se ultro suâque morte Claudii imperio, Britannici saluti gratificandum.

[2] *Sinuessam pergit.* Sinuessa, olim dicta Græcis Sinope, urbs extrema Latii. Plin. III. 5. sect. 9. Nunc manent rudera prope castellum, quod vocitant *Torre di monte Dragone.* Aquas Sinuessanas sterilitati fœminarum, et virorum insaniæ salubres memorat Plinius, XXXI. 2.

"tabidum delegisset, ne admotus supremis Claudius, et "dolo intellecto, ad amorem filii rediret. Exquisitum "aliquid" placebat, "quod turbaret mentem, et mortem "differret." Deligitur artifex talium, vocabulo *Locusta*,[1] nuper veneficii damnata, et diu inter instrumenta regni[2] habita. Ejus mulieris ingenio paratum virus, cujus minister è spadonibus fuit Halotus,[3] inferre epulas, et explorare gustu[4] solitus.

67. Adeoque cuncta mox pernotuere, ut temporum illorum scriptores prodiderint, "infusum delectabili cibo bole- "torum[5] venenum: nec vim medicaminis statim intellectam, "socordiâne Claudii, an vinolentiâ." Simul soluta alvus subvenisse videbatur. Igitur exterrita Agrippina, et quandò ultima timebantur, spretâ præsentium invidiâ, provisam jam sibi Xenophontis medici conscientiam adhibet. Ille tamquam nisus evomentis adjuvaret,[6] pinnam rapido veneno inlitam faucibus ejus demisisse creditur: haud ignarus summa scelera incipi cum periculo, peragi cum præmio.

68. Vocabatur interim senatus; votaque pro incolumitate Principis consules et sacerdotes nuncupabant, cùm

[1] *Locusta.* De quâ adhuc infra Annal. XIII. 15.

[2] *Instrumenta regni.* Potiùs regni scelera et portenta, uni Machiavello, improbitatis et nequitiæ doctori, probata.

[3] *Fuit Halotus.* Quem memorat quoque Suetonius in Claud. XLIV. At pro more suo alios plurimos rumores aggerat.

[4] *Explorare gustu.* Sueton. loc. cit. *Per Halotum spadonem prægustatorem.* Imperatorum PRAEGVSTATORES in veteribus Inscriptionibus sæpe occurrunt.

[5] *Delectabili cibo boletorum.* Plin. XXII. 22. sect. 46. *Inter ea, quæ temerè manduntur, et boletos meritò posuerim, optimi hos quidem cibi, sed immenso exemplo in crimen adductos, veneno Tiberio Claudio, Principi, per hanc occasionem à conjuge Agrippinâ dato: quo facto illa terris venenum alterum, sibique ante omnes, Neronem suum dedit.* Juvenal. Satyr. v. 146.

*Vilibus ancipites fungi ponentur amicis,*
*Boletus domino: sed qualem Claudius edit*
*Ante illum uxoris, post quem nil amplius edit.*

[6] *Nisus evomentis adjuvaret.* En novum medicinæ scelus. Vide quæ dicta sunt Annal. IV. 3.

jam exanimis vestibus et fomentis obtegeretur, dum res firmando Neronis imperio componuntur. Jam primùm Agrippina, velut dolore victa et solatia conquirens, tenere amplexu Britannicum, "veram paterni oris effigiem" appellare, ac variis artibus demorari, ne cubiculo egrederetur. Antoniam quoque, et Octaviam,[1] sorores ejus, attinuit, et cunctos aditus custodiis clauserat; crebròque vulgabat, "ire in melius valetudinem Principis," quò miles bonâ in spe ageret, tempusque prosperum ex monitis Chaldæorum adventaret.

69. Tunc medio diei, tertium ante Idus Octobris,[2] foribus palatii repentè diductis, comitante Burro, Nero egreditur ad cohortem, quæ more militiæ excubiis adest. Ibi, monente Præfecto, festis vocibus exceptus, inditur lecticæ. Dubitavisse quosdam ferunt, respectantes, rogitantesque "ubi Britannicus esset?" mox, nullo in diversum auctore, quæ offerebantur secuti sunt. Inlatusque castris[3] Nero, et congruentia tempori præfatus, promisso donativo, ad exemplum paternæ largitionis,[4] *Imperator* consalutatur. Sententiam militum secuta patrum consulta: nec dubitatum est apud provincias. Cœlestesque honores[5] Claudio decernun-

[1] *Antoniam quoque, et Octaviam.* Antoniam, Claudii et Æliæ Petinæ filiam: Octaviam, Claudio et Messalinâ genitam. Vide stem. Cæs. n. 105 et 36.

[2] *Tertium ante Idus Octobris.* Die 13. Octobris. Ms. Flor. veteres et optimæ editiones *tertium:* Rhenanus et alii *tertio.*

[3] *Inlatusque castris.* Prætorianorum.

[4] *Ad exemplum paternæ largitionis.* Ergò, ut Claudius, promisit Nero singulis militibus quinadena sestertia; *Angl.* 125*l.* Vide Suppl. Annal. IX. 12. Totius autem largitionis, si solos spectaverit prætorianos, ne numeratis quidem ducum præmiis, summa fuit HS MCCCL. *Angl.* 1,125,000*l.*

[5] *Cœlestesque honores.* Hanc Claudii consecrationem testantur nummi, in quibus sæpe occurrit DIVVS CLAVDIVS AVGVSTVS. Eam ridebat Nero, qui boletos *escam Deorum* appellabat. Ridet quoque Juvenalis Satyr. VI. 619.

*Minùs ergò nocens erit Agrippinæ*
*Boletus: siquidem unius præcordia pressit*
*Ille senis, tremulumque caput descendere jussit*
*In cœlum, et longâ manantia labra salivâ.*

Hanc quoque consecrationem, non

tur, et funeris solemne perinde ac divo Augusto[1] celebratur: æmulante Agrippinâ proaviæ Liviæ[2] magnificentiam. Testamentum tamen haud recitatum, ne antepositus filio privignus,[3] injuriâ et invidiâ animos vulgi turbaret.

insulsâ, sed amariore, quàm ut philosophum deceret, ἀποκολοκυντώσει, ita à boleto dictâ, ludificavit Seneca.

[1] *Perinde ac divo Augusto.* Vide Suetonium in Aug. c. et dicta supra Annal. 1. 8.

[2] *Proaviæ Liviæ.* Livia Augusti uxor, proavia Agrippinæ. Vide stem. Cæs. n. 66.

[3] *Filio privignus.* Nero antepositus Britannico.

# ANNALIUM

## LIBER DECIMUS TERTIUS.

# BREVIARIUM

## LIBRI DECIMI TERTII.

1. Silanus per dolum Agrippinæ veneno interemtus. Narcissus ad mortem agitur. 2. Burri et Senecæ laus. Censorium Claudii funus: laudatur à Principe. 4. Bona Neronis initia; multaque arbitrio senatûs constituta. 6. Parthi Armeniam adfectant: quibus Domitius Corbulo opponitur. 12. Delapso Nerone in amorem Actes libertæ, Agrippina infremit; simulque infracta ejus potentia. 14. Pallas curâ rerum demovetur. 15. Mox venenum Britannico properatum: festinum ejus funus, proviso antè paratu et modico. 18. Agrippina, Neroni offensior, visa res novas moliri: accusata eo nomine, ultionem in delatores, et præmia amicis obtinet. 22. Silana in exilium acta. Deferuntur à Pæto Pallas ac Burrus: exilium accusatori inrogatum. 24. Urbs lustrata. 25. Neronis luxus, et lascivi per noctem discursus.

Histriones Italiâ pulsi. 26. Actum in senatū de fraudibus libertorum, iisque in servitutem revocandis: nihil tamen in commune derogatum. 28. Jus tribunorum et ædilium cohibitum. Ærarii cura variè habita. 30. Damnatur Vipsanius Lenas. Mors L. Volusii. 31. Magistratus, qui provincias obtinerent, ludos edere prohibiti. 32. Dominorum securitati consultum. Pomponia Græcina mariti judicio permissa, et insons absoluta. 33. De repetundis postulantur P. Celer, Cossutianus Capito, Eprius Marcellus. 34. Neronis liberalitas. Prolatatum de obtinendâ Armeniâ bellum, acriter sumitur. Priscâ severitate et disciplinâ firmato milite, Corbulo Armeniam ingreditur: urbem Artaxata capit et incendit. 42. P. Suilius Romæ damnatur. 44. Octavius Sagitta, amore vecors, Pontiam ferro transverberat: mira liberti fides. 45. Sabinam Poppæam amare incipit Nero. 47. Cornelius Sulla Massiliam amovetur. 48. Puteolanorum seditio. 49. Pætus Thrasea leviori senatusconsulto contradicit, ut Patrum honos cresceret. 50. Publicanorum immodestia. Vectigalia contra Neronis impetum retenta. Leges cujusque publici, occultæ ad id tempus, proscribuntur. 53. In Germaniâ Frisii res movent: insessis juxta Rhenum agris, mox jussi decedere: capti cæsive, qui restitere. Eosdem agros, pari fato, occupant Ansibarii. 57. Inter Hermunduros Cattosque bellum, Cattis exitiosum. 58. Ruminalis arbor revirescit.

*Gesta hæc annis quatuor.*

| A. U. C. | J. C. | | |
|---|---|---|---|
| DCCCVIII. | 55. | Coss. | Nerone Claudio Cæsare, L. Antistio Vetere. |
| DCCCIX. | 56. | Coss. | Q. Volusio Saturnino, P. Cornelio Scipione. |
| DCCCX. | 57. | Coss. | Nerone Claudio Cæsare II, L. Calpurnio Pisone. |
| DCCCXI. | 58. | Coss. | Nerone Claudio Cæsare III, Valerio Messalâ. |

# C. CORNELII
# T A C I T I
# ANNALES.

## LIBER DECIMUS TERTIUS.

A. U. C. 807. J. C. 54.

1. Prima novo Principatu mors Junii Silani,[1] proconsulis Asiæ, ignaro Nerone, per dolum Agrippinæ paratur: non quia ingenii violentiâ exitium inritaverat, segnis et dominationibus aliis[2] fastiditus, adeò ut C. Cæsar *pecudem auream*[3] eum appellare solitus sit: verùm Agrippina, fratri ejus L. Silano[4] necem molita, ultorem metuebat, crebrâ vulgi famâ, " anteponendum esse vix dum pueritiam egresso Ne-" roni, et imperium per scelus adepto, virum ætate compo-

[1] *Junii Silani.* Is est M. Junius Silanus, de quo Plinius, VII. 13. *Divus Augustus in reliquâ exemplorum raritate, neptis suæ nepotem vidit genitum quo excessit anno, M. Silanum: qui, cùm Asiam obtineret post consulatum, Neronis Principis successione, veneno ejus interemtus est.* Vide stem. Cæs. n. 57.

[2] *Dominationibus aliis.* Tiberio, Caio et Claudio Principibus.

[3] *Pecudem auream.* Bis peccat Dio, LIX. p. 646. qui verba illa in laudem vertit; et de M. Silano, cujus mentio facta est supra Annal. VI. 20. dicta fuisse scribit.

[4] *Fratri ejus L. Silano.* De cujus fortunâ et fato dictum supra Annal. XII. 3 et 8. Vide et Stem. Cæs. n. 60.

"sitâ,[1] insontem, nobilem, et, quod tunc spectaretur,[2] è "Cæsarum posteris." Quippe et Silanus divi Augusti abnepos erat:[3] hæc causa necis: ministri fuere P. Celer, eques Romanus, et Helius libertus, rei familiari Principis in Asiâ impositi. Ab his proconsuli venenum inter epulas datum est apertiùs, quàm ut fallerent. Nec minùs properatò Narcissus, Claudii libertus, de cujus jurgiis adversùs Agrippinam retuli,[4] asperâ custodiâ, et necessitate extremâ, ad mortem agitur; invito Principe, cujus abditis adhuc vitiis per avaritiam ac prodigentiam mirè congruebat.

2. Ibaturque in cædes, nisi Afranius Burrus, et Annæus Seneca obviam îssent. Hi rectores imperatoriæ juventæ, et, rarum in societate potentiæ, concordes, diversâ arte ex æquo pollebant. Burrus militaribus curis, et severitate morum; Seneca præceptis eloquentiæ, et comitate honestâ:[5] juvantes invicem, quò faciliùs lubricam Principis ætatem, si virtutem aspernaretur, voluptatibus concessis retinerent. Certamen utrique unum erat contra ferociam Agrippinæ, quæ, cunctis malæ dominationis cupidinibus

[1] *Ætate compositâ.* M. Junius Silanus tunc erat annos quadraginta natus.

[2] *Quod tunc spectaretur.* Quod tunc maximè spectabatur. Cæsarum enim posteros venerabantur Romani. Neque verba illa, *è Cæsarum posteris*, negligenda, vel omittenda, ut quibusdam interpretibus placuit, existimes. In iis enim plurimum sensûs. Silanus erat ex ipsis Augusti posteris: at Nero tantùm ex posteris Octaviæ, sororis Augusti. Vide stem. Cæs. n. 57 et 35.

[3] *Abnepos erat.* Abnepos, si quidem nepos Juliæ, neptis Augusti. Vide stem. Cæs. n. 57.

[4] *Adversùs Agrippinam retuli.* Supra Annal. xii. 65.

[5] *Comitate honestâ.* Utrumque juventæ Neronis moderatorem egregiè expressit Cl. Racine, Préface de Britannicus: *Ils étoient fameux, Burrhus pour son expérience dans les armes, et pour la sévérité de ses mœurs; Séneque pour son éloquence et le tour agréable de son esprit.* Si quis verò quantus sit Tacitus, quàm sensibus validus, quàm fœcundandis ingeniis locuples velit intelligere, hanc Cl. Racine tragœdiam, cui nomen fecit *Britannicus*, legat; quantùmque in veterum imitatione sit emolumenti discat mirabundus. Nè quis tamen nostram hâc in rè operam desideret, quæ Cl. Racine à Tacito sit mutuatus, diligentiùs persequemur in not. et emend. ad Annal. xiii. 2.

flagrans, habebat in partibus Pallantem;[1] quo auctore, Claudius nuptiis incestis, et adoptione exitiosâ, semet perverterat. Sed neque Neroni infra servos ingenium;[2] et Pallas, tristi arrogantiâ modum liberti egressus, tædium sui moverat. Propalam tamen omnes in eam honores cumulabantur, signumque more militiæ petenti tribuno dedit, *optimæ matris.*[3] Decreti et à senatu "duo lictores, flaminium Claudiale,"[4] simul Claudio "censorium funus,"[5] et mox "consecratio."[6]

3. Die funeris, laudationem ejus Princeps exorsus est. Dum "antiquitatem generis,[7] consulatus, ac triumphos[8] majorum" enumerabat, intentus ipse et ceteri. "Liberalium" quoque "artium"[9] commemoratio, "et nihil, regente eo, reipublicæ triste ab externis accidisse," pronis animis audita. Postquàm ad "providentiam sapienti-

[1] *In partibus Pallantem.* Adulterum Pallantem, partium suarum fautorem habebat. De incestis Agrippinæ nuptiis dictum Annal. XII. 1 et seq. de exitiosâ Neronis adoptione Annal. XII. 25 et 26.

[2] *Infra servos ingenium.* Ferocius erat Neroni ingenium, quàm ut servis pareret.

[3] *Optimæ matris.* Sueton. in Ner. IX. *Primo imperii die signum excubanti tribuno dedit, optimam matrem.* Vide infra Hist. I. 38. et Suppl. Annal. VIII. 68.

[4] *Flaminium Claudiale.* Duo lictores ab senatu Agrippinæ decreti; et facta est Claudii Flaminica. Tiberius olim ne unum quidem lictorem Liviæ decerni passus erat. Alia tempora, alii mores. Et in adulationem semper effusa ætas sequens. Flamines Claudii passim memorantur in veteribus lapidibus.

[5] *Censorium funus.* De hoc funere dictum supra Annal. IV. 15. not. inf.

[6] *Consecratio.* Quem vivum spreverant, veneno exanimatum consecrabant. Proh divi! Multi extant nummi hujus consecrationis testes.

[7] *Antiquitatem generis.* De quâ satis dictum Annal. XI. 24.

[8] *Consulatus, ac triumphos.* Suetonius in Tiber. I. numerat *duodetriginta consulatus, dictaturas quinque, triumphos septem, duas ovationes.* Regnatrice domo, accrevere honores.

[9] *Liberalium quoque artium.* Claudius in liberalibus artibus et doctrinis exercitatus. Tito Livio hortante, historiam Romanam à Cæsaris cæde libris XLIII. scripsit: Græcas quoque composuit historias Τυῤῥηνικῶν viginti, Καρχηδονιακῶν octo, aliaque plurima, quæ recitat Suetonius in Claud. XLI et XLII.

"amque" flexit, nemo risui temperare,[1] quamquam oratio à Senecâ composita, multum cultûs præferret: ut fuit illi viro ingenium amœnum, et temporis ejus auribus accommodatum. Adnotabant seniores, quibus otiosum est vetera et præsentia contendere, "primum ex iis, qui rerum potiti "essent, Neronem alienæ facundiæ eguisse." Nam dictator Cæsar[2] summis oratoribus æmulus; et Augusto promta ac profluens,[3] quæ deceret Principem, eloquentia fuit. Tiberius artem quoque callebat,[4] quâ verba expenderet, tum validus sensibus, aut consultò ambiguus. Etiam C. Cæsaris turbata mens vim dicendi[5] non corrupit. Nec in Claudio,[6] quotiens meditata dissereret, elegantiam requireres. Nero puerilibus statim annis, vividum animum in alia detorsit.

[1] *Risui temperare.* Hebetis ignavique Principis providentiam ac sapientiam ridebant.

[2] *Dictator Cæsar.* De Julii Cæsaris eloquentiâ multa et egregia habet Suetonius in Jul. LV. Ciceronem ipsum laudat de Cæsare ita scribentem: *Quid? oratorum quem huic antepones eorum, qui nihil aliud egerunt? Quis sententiis aut acutior, aut crebrior? Quis verbis aut ornatior, aut elegantior?*

[3] *Augusto promta ac profluens.* Sueton. in Aug. LXXXVI. *Genus eloquendi secutus est elegans et temperatum: vitatis sententiarum ineptiis, atque inconcinnitate, et reconditorum verborum, ut ipse dicit, fœtoribus. Præcipuamque curam duxit, sensum animi quàm apertissimè exprimere. Quod quò faciliùs efficeret, aut necubi lectorem vel auditorem obturbaret, ac moraretur, neque præpositiones verbis addere, neque conjunctiones sæpiùs iterare dubitavit, quæ detractæ afferunt aliquid obscuritatis, etsi gratiam augent.*

[4] *Artem quoque callebat.* Sueton. in Tiber. LXX. *Artes liberales utriusque generis* oratorii et poetici *studiosissimè coluit. In oratione latinâ secutus est Corvinum Messalam, quem senem adolescens observaverat. Sed affectatione et morositate nimiâ obscurabat stylum: ut aliquantò ex tempore quàm à curâ præstantior haberetur.* Tiberio *exoletas interdum, et reconditas voces aucupanti* Augustum non pepercisse testatur idem Suetonius in Aug. LXXXVI.

[5] *Vim dicendi.* Sueton. in Caio, LIII. *E disciplinis liberalibus minimum eruditioni, eloquentiæ plurimum attendit, quantumvis facundus et promtus: utique si perorandum in aliquem esset, irato et verba et sententiæ suppetebant: pronuntiatio quoque et vox, ut neque eodem loci præ ardore consisteret, et exaudiretur à procul stantibus. Peroraturus stricturum se lucubrationis suæ telum minabatur: lenius comtiusque scribendi genus adeò contemnens, ut Senecam tum maximè placentem, commissiones meras componere, et arenam esse sine calce diceret.*

[6] *In Claudio.* Quem neque in-

Cælare, pingere,[1] cantus aut regimen equorum exercere: et aliquandò carminibus pangendis, inesse sibi elementa doctrinæ ostendebat.

4. CETERUM peractis tristitiæ imitamentis, curiam ingressus, et "de auctoritate patrum, et consensu militum" præfatus, "consilia sibi et exempla capessendi egregiè imperii" memoravit: "nec juventam armis civilibus, aut domesticis discordiis imbutam: nulla odia, nullas injurias, nec cupidinem ultionis adferre." Tum formam futuri principatûs præscripsit, ea maximè declinans, quorum recens[2] flagrabat invidia. "Non enim se negotiorum omnium judicem[3] fore, ut, clausis unam intrà domum[4] accusatoribus et reis, paucorum potentia grassaretur. Nihil in penatibus suis venale, aut ambitioni pervium: discretam domum et rempublicam.[5] Teneret antiqua munia[6] senatus. Consulum tribunalibus Italia et publicæ provinciæ[7]

facundum, neque indoctum, immo etiam pertinaciter liberalibus studiis deditum fuisse tradit Suetonius in Claud. XL. Hæc quidem de Cæsarum eloquentiâ collegisse haud piget, ut quàm valida sit rebus exprimendis Taciti brevitas pateat.

[1] *Cælare, pingere.* De his leviusculis disciplinis, quæ vix nobilem juvenem, nedum Principem, decent, vide Suetonium in Ner. XX et LIII. Nec tamen gravioribus studiis inhabilis erat Nero. *Sed à philosophiâ eum mater avertit; monens, imperaturo contrariam esse: à cognitione veterum oratorum Seneca præceptor, quò diutiùs in admiratione sui detineret.* Sueton. in Ner. LII. Hæc quo modo et quâ utilitate versibus reddiderit Cl. Racine, vide in not. et emend. ad Annal. XIII. 3.

[2] *Quorum recens.* Imperitante Claudio.

[3] *Negotiorum omnium judicem.* Hæc, ceteraque peccaverat Claudius.

[4] *Clausis unam intrà domum. Subornatis,* inquit Illustr. Huetius, *accusatoribus ex eâdem domo, quâ rei.* Malim ita intelligere, non se negotiorum omnium judicem fore, ut, clausis unam intrà Principis domum accusatoribus et reis, clamque causam perorantibus, omnia paucorum libertorum arbitrio permittantur, eorumque potentia grassetur.

[5] *Domum et rempublicam.* Discreta fore quæ ad domum Principis, quæ ad rempublicam pertinerent.

[6] *Teneret antiqua munia.* Contra verò *cuncta legum et magistratuum munia in se* traxerat Claudius. Supra Annal. XI. 5.

[7] *Italia et publicæ provinciæ.* Italia et provinciæ, quas Augustus

" adsisterent. Illi patrum aditum præberent: se mandatis " exercitibus consulturum."

5. Nec defuit fides. Multaque arbitrio senatûs constituta sunt: " Ne quis ad causam orandam mercede aut donis " emeretur.[1] Ne designatis quidem quæstoribus edendi " gladiatores[2] necessitas esset." Quod quidem, adversante Agrippinâ, " tamquam acta Claudii subverterentur," obtinuere patres: qui in palatium[3] ob id vocabantur, ut adstaret abditis à tergo foribus velo discreta, quod visum arceret, auditus non adimeret. Quin et legatis Armeniorum causam gentis apud Neronem orantibus, escendere suggestum[4] Imperatoris, et præsidere simul parabat; nisi, ceteris pavore defixis, Seneca admonuisset, " venienti matri oc- " curreret." Ita specie pietatis, obviam itum dedecori.

6. Fine anni,[5] turbidis rumoribus, " prorupisse rursum " Parthos, et rapi Armeniam," allatum est, " pulso Rhada-

populo Romano attribuerat (vide not. et emend. ad Annal. I. 76.) tribunalibus consulum assisterent. Consules patrum aditum præberent. Se tantùm sibi commissis provinciis mandatisque exercitibus consulturum. Orationem illam ita acceptam habuit senatus, ut eam columnæ argenteæ inscribendam, et quotannis, cùm consules magistratum inirent, legendam decreverit, teste Dione, LXI. p. 690. Si plura volueris de jure senatûs in Italiâ, vide Polybium, VI. cap. 11.

[1] *Mercede aut donis emeretur.* Sub Claudii principatu nihil publicæ mercis tam venale fuerat, quàm oratorum perfidia. Vide supra Annal. XI. 5. 6 et 7.

[2] *Edendi gladiatores.* De hâc necessitate dictum supra Annal. XI. 22. Eam revocavit Domitianus, Sueton. in Domit. IV.

[3] *Qui in palatium.* Patres in palatium vocabantur, ut Agrippina, dominationis avida, ipsa adstaret, non quidem conspicua, sed velo, tapeteve, ita discreta, ut latitaret, fores abditas, aut secretas, intrà et velum, quod visum arceret, auditum non adimeret. Quinetiam, legatis Armeniorum causam orantibus, suggestum Imperatoris conscendere, simulque præsidere parabat, nisi ceteris indignantibus, sed pavore defixis, Seneca admonuisset Neronem, ut venienti matri occurreret.

[4] *Escendere suggestum.* Ita Mss. Flor. Farnes. Ryckius et Recentiores. In Mss. Reg. Harl. Bodl. Jes. et editionibus veteribus *ascendere.* Utrumque æquè dicitur: illud antiquius.

[5] *Fine anni.* Verè quidem fine anni. Annos enim septemdecim egressus est Nero, XVIII. Kal. Januarias, seu die 15. Decembris.

"misto,"[1] qui sæpe regni ejus potitus, dein profugus, tum quoque bellum deseruerat. Igitur in Urbe sermonum avidâ, "quemadmodùm Princeps, vix septemdecim annos egressus, "suscipere eam molem, aut propulsare posset? quod subsi- "dium in eo, qui à fœminâ regeretur? num prælia quoque "et oppugnationes urbium, et cetera belli, per magistros "administrari possent," anquirebant. Contra alii, "meliùs "evenisse" disserunt, "quàm si invalidus senectâ et igna- "viâ Claudius, militiæ ad labores vocaretur, servilibus jus- "sis obtemperaturus. Burrum tamen et Senecam multarum "rerum experientiâ cognitos: et Imperatori quantum ad "robur deesse?[2] cùm octavodecimo ætatis anno Cn. Pom- "peius, nonodecimo[3] Cæsar Octavianus, civilia bella susti- "nuerint. Pleraque in summâ fortunâ auspiciis et consiliis, "quàm telis[4] et manibus geri. Daturum planè documen- "tum, honestis, an secus amicis uteretur, si ducem amotâ "invidiâ egregium, quàm si pecuniosum et gratiâ subnixum "per ambitum deligeret."

7. Hæc atque talia vulgantibus, Nero et "juventutem "proximas per provincias quæsitam supplendis Orientis le- "gionibus admovere, legionesque ipsas propiùs Armeniam "collocari" jubet. "Duosque veteres reges Agrippam[5]

[1] *Pulso Rhadamisto.* De illo dictum supra Annal. XII. 48 et 51.

[2] *Quantum ad robur deesse.* Unus aut alter annus deerat. Nec in Principibus anni, sed animus spectandus.

[3] *Nonodecimo.* Velleius Paterculus, II. 61. *Caius Cæsar, decimum nonum annum ingressus, mira ausus, ac summa consecutus, privato consilio, majorem senatu pro republicâ animum habuit.* De Pompeio vide stem. Cæs. n. 7.

[4] *Quàm telis.* Magis quàm telis. Genus dicendi Tacito et historicis familiare.

[5] *Agrippam.* Is est Agrippa II. de quo dictum supra Annal. XII. 23. olim Chalcidis rex; tunc Philippi et Lysaniæ tetrarchias potiebatur. Hoc quoque primo Neronis anno Agrippæ dominatio aucta est parte Galilææ, scilicet Tiberiade, Tarichæis, Juliade, urbe Peræ et vicis quatuordecim. Vide Josephum, Antiq. Jud. XX. 8. et stem. Herodum, n. 9. in not. et emend. ad Annal. XII. 23.

"et Antiochum[1] expedire copias, queis Parthorum fines "ultro intrarent, simul pontes per amnem Euphraten jungi. "Et minorem Armeniam Aristobulo,[2] regionem Sophenen "Sohemo[3] cum insignibus regiis" mandat. Exortusque in tempore æmulus Vologeso,[4] filius Vardanes. Et abscessere Armeniâ Parthi, tamquam differrent bellum.

8. Sed apud senatum omnia in majus celebrata sunt, sententiis eorum, qui "supplicationes,[5] et diebus supplicationum "vestem Principi triumphalem, utque ovans Urbem iniret, "effigiesque ejus pari magnitudine ac Martis Ultoris,[6] "eodem in templo," censuere: præter suetam adulationem læti, quod Domitium Corbulonem retinendæ Armeniæ præposuerat: videbaturque locus virtutibus patefactus.[7] Copiæ Orientis ita dividuntur, ut pars auxiliarium cum duabus legionibus apud provinciam Syriam, et legatum ejus

[1] *Antiochum.* Regem Commagenæ, de quo plura diximus Annal. XII. 55.

[2] *Aristobulo.* Herodis, regis olim Chalcidis, filio. Joseph. Antiq. Jud. XX. 8. et de Bello Jud. II. 13. Vide loc. cit. stem. Herodum, n. 27.

[3] *Sophenen Sohemo.* Sohemus idem prorsus mihi videtur, ac Sohemus, quem Josephus Antiq. Jud. XX. 8. ait successisse fratri suo Azizo, Emesorum regi. Scilicet Sohemo, Ituraæ rege, mortuo A. U. C. 802. aut etiam paulo antè, Ituræa addita est provinciæ Syriæ, ut dictum est Annal. XII. 23. Datum verò Azizo, Sohemi filio, Emesorum regnum. Azizo defuncto A. U. C. 807. successit Sohemus frater. At Nero, ut adversùs irruentes Parthos Armeniam certiùs defenderet, Armeniam minorem Aristobulo dedit; Sohemo Sophenen, quæ pars est Armeniæ majoris occidua, et Armeniæ minori finitima: urbs ejus princeps erat Carcathiocerta. Vide loc. cit. stem. Herodum et Sohemorum, n. 13. 5 et 6.

[4] *Vologeso.* Veteres, ut videtur, dixere *Vologeses, Vologesi, Vologeso, Vologesen.* De Vologeso sæpe dictum libro priore. Vide et Canonem regum Parthorum in not. et emend. ad Annal. II. 1.

[5] *Supplicationes.* Vide Annal. II. 32.

[6] *Martis Ultoris.* Cujus ædes erat in VIII. Urbis regione, et foro Augusti.

[7] *Locus virtutibus patefactus.* Multarum virtutum, nec veteribus imperatoribus impar fuit Corbulo. Non modò supplices reges, regumque liberos obsides Romam misit: at naturæ solers indagator omnes illas regiones anxiâ curâ perquisivit, et Romanis notas fecit. Vide Plinium, II. 70. V. 24. VI. 8.

Quadratum Ummidium,[1] remaneret; par civium sociorumque numerus Corbuloni esset, additis cohortibus alisque, quæ apud Cappadociam hiemabant. Socii reges, prout bello conduceret, parêre jussi. Sed studia eorum in Corbulonem promtiora erant: qui, ut famæ inserviret, quæ in novis cœptis validissima est, itinere properè confecto, apud Ægæas,[2] civitatem Ciliciæ, obvium Quadratum habuit, illuc progressum, ne, si ad accipiendas copias Syriam intravisset Corbulo, omnium ora in se verteret, corpore ingens, verbis magnificus, et super experientiam sapientiamque, etiam specie inanium validus.[3]

9. Ceterum uterque Vologesen regem nuntiis monebant, "pacem quàm bellum mallet; datisque obsidibus, "solitam prioribus reverentiam in populum Romanum continuaret." Et Vologeses, quò bellum ex commodo pararet, an ut æmulationis suspectos per nomen obsidium amoveret, tradit nobilissimos ex familiâ Arsacidarum. Accepitque eos centurio Histeius, ab Ummidio missus fortè prior, eâ de causâ adito rege. Quod postquàm Corbuloni cognitum est; "ire" præfectum cohortis Arrium Varum, "et reciperare obsides" jubet. Hinc ortum inter præfectum et centurionem jurgium, ne diutiùs externis spectaculo esset, arbitrium rei obsidibus legatisque, qui eos ducebant, permissum. Atque illi ob recentem gloriam, et inclinatione quâdam etiam hostium, Corbulonem prætulere. Unde discordia inter duces: querente Ummidio, "præerepta, quæ suis "consiliis patravisset;" testante contra Corbulone, "non "priùs conversum regem ad offerendos obsides, quàm ipse

[1] *Quadratum Ummidium.* Præsidem Syriæ, de quo dictum Annal. XII. 45.

[2] *Apud Ægæas.* Ægææ, quæ plurimis Ægæ dicuntur, urbs maritima Ciliciæ campestris, nunc *Aias kala.*

[3] *Specie inanium validus.* Egregiè dictum. Non modò experientiâ et sapientiâ, sed etiam ludicrarum et inanium rerum specie præcellebat Corbulo. Aliqua inanium species summos viros decet: placet populo: probos oblectat: morosis levem dat criminandi materiem.

"dux bello delectus, spes ejus ad metum mutaret." Nero, quò componeret diversos, sic evulgari jussit: "Ob res à "Quadrato et Corbulone prosperè gestas, laurum fascibus "Imperatoriis[1] addi." Quæ in alios consules egressa, conjunxi.

10. Eodem anno Cæsar "effigiem Cn. Domitio[2] patri, "consularia insignia Asconio Labeoni," quo tutore usus erat, petivit à senatu: sibique "statuas argento vel auro "solidas," adversùs offerentes prohibuit. Et quamquam censuissent patres, "ut principium anni inciperet mense "Decembri," quo ortus erat Nero, veterem religionem Calendarum Januariarum inchoando anno retinuit. Neque recepti sunt inter reos Carinas Celer, senator, servo accusante; aut Julius Densus, equester, cui favor in Britannicum crimini dabatur.

A. U. C. 808. J. C. 55.

11. Claudio Nerone, L. Antistio consulibus,[3] cùm in acta Principum jurarent magistratus, "in sua acta[4] collegam "Antistium jurare" prohibuit: magnis patrum laudibus, ut juvenilis animus, levium quoque rerum gloriâ sublatus

[1] *Laurum fascibus Imperatoriis.* Olim Augusto dictatura et vigintiquatuor fasces decreti, Dio, LIV. p. 521. Posteà consularem, dum viveret, potestatem, et duodecim fasces accepit, Dio, LIV. p. 527. Ob victoriam lauro ornatos fasces passim memorant scriptores. Vide Plin. XV. 30.

[2] *Cn. Domitio.* Domitius, Neronis pater. De hoc detestabili homine dictum in stem. Cæs. n. 34.

[3] *L. Antistio consulibus.* Nero Claudius Augustus et L. Antistius Vetus consulatum iniere A.U.C. 808. J. C. 55.

[4] *In sua acta.* Ceteri magistratus in Neronis priorumque Cæsarum acta juravere: Antistius, consulatûs collega, non in Principis, sed in priorum Cæsarum acta juravit. De hoc usu dictum Annal. I. 7. In vetere figlinâ apud Muratori, Thesaur. Inscript. Vol. I. p. 305.

NERO. CLAVD. CAES.
L. ANT. VETVS. COS.

majores continuaret.[1] Secutaque lenitas in Plautium Lateranum,[2] quem ob adulterium Messalinæ ordine remotum, reddidit senatui, "clementiam suam"[3] obstringens crebris orationibus; quas Seneca, testificando quàm honesta præciperet, vel jactandi ingenii,[4] voce Principis vulgabat.

12. CETERUM infracta paulatim potentia matris, delapso Nerone in amorem libertæ, cui vocabulum *Acte*[5] fuit: simul adsumtis in conscientiam Othone et Claudio Senecione, adolescentulis decoris: quorum Otho, familiâ consulari,[6] Senecio, liberto Cæsaris[7] patre genitus, ignarâ matre, dein frustra obnitente, penitus inrepserant per luxum et ambigua secreta: ne severioribus quidem Principis amicis adversantibus, mulierculâ, nullâ cujusquam injuriâ, cupidines Principis explente: quandò uxore ab Octaviâ, nobili quidem et probitatis spectatæ, fato quodam, an quia prævalent inlicita,[8] abhorrebat: metuebaturque ne in stupra fœminarum inlustrium prorumperet, si illâ libidine prohiberetur.

13. SED Agrippina "libertam æmulam, nurum ancillam,"[9] aliaque eumdem in modum muliebriter fremere.

[1] *Majores continuaret.* Ad res majores adspiraret. At anceps et lubricum laudum genus. Optimos animos inflammant: bonos deterunt: malos pessumdant.

[2] *Plautium Lateranum.* Quem inter Messalinæ adulteria annumeratum vidimus, Annal. XI. 30.

[3] *Clementiam suam.* Ideo Seneca sub finem hujus anni, aut initio sequentis, duos libros *de Clementiâ* scripsit. Vide not. et emend. ad Annal. XIII. 11.

[4] *Vel jactandi ingenii.* Intellige, *causâ*.

[5] *Cui vocabulum Acte.* Quam, ex Asiâ emtam, ita deperiit Nero, ut in familiam Attali referret; et cùm vellet illi nubere, submisit viros consulares *qui regio genere ortam pejerarent*, Sueton. in Ner. XXVIII. Dio, LXI. p. 692. Vide not. et emend. ad Annal. XIII. 12.

[6] *Otho, familiâ consulari.* Otho posteà Imperator, de quo plura infra Hist. I et II.

[7] *Liberto Cæsaris.* Liberto Claudii Cæsaris.

[8] *Prævalent inlicita.* Fortè et artibus Agrippinæ, quæ priorem paremve verebatur.

[9] *Nurum ancillam.* Agrippina fremere libertam esse æmulam, ancillam fieri nurum. Benè et Cor-

Neque pœnitentiam filii, aut satietatem opperiri: quantoque fœdiora exprobrabat, acriùs accendere: donec vi amoris subactus, exueret obsequium in matrem, seque Senecæ[1] permitteret. Ex cujus familiaribus Annæus Serenus,[2] simulatione amoris adversùs eamdem libertam, primas adolescentis cupidines velaverat, præbueratque nomen, ut quæ Princeps furtim mulierculæ tribuebat, ille palam largiretur. Tum Agrippina, versis artibus, per blandimenta juvenem adgredi, "suum potiùs cubiculum ac sinum" offerre "contegendis, quæ prima ætas, et summa fortuna expeterent." Quin et fatebatur "intempestivam severitatem,"[3] et suarum opum[4] quæ haud procul Imperatoriis aberant, copias tradebat: ut nimia nuper coercendo filio, ita rursum intemperanter demissa. Quæ mutatio neque Neronem fefellit, et proximi amicorum metuebant, orabantque "cavere insidias mulieris semper atrocis, tum et "falsæ." Fortè illis diebus Cæsar, inspecto ornatu, quo Principum[5] conjuges ac parentes effulserant, deligit vestem et gemmas, misitque domum matri: nullâ parcimoniâ,[6]

nelianâ brevitate. Sunt qui *nurum* de Octaviâ intelligant. Vide not. et emend. ad Annal. XIII. 13.

[1] *Seque Senecæ.* Quàm ergò à scriptis discrepabant Senecæ consilia! Proh philosophiæ probra!

[2] *Annæus Serenus.* De quo Plinius, XXII. 23. Fungi *familias nuper interemere, et tota convivia, Annæum Serenum, præfectum Neronis vigilum, et tribunos, centurionesque. Quæ voluptas tanta ancipitis cibi?* Sereno, sibi amicissimo, librum *de Tranquillitate animi* inscripsit Seneca. Quantùm verò mortem ejus doluerit testis est epistola, LXIII. *Annæum Serenum, carissimum mihi, tam immodicè flevi, ut (quod minimè velim) inter exempla sim eorum, quos dolor vicit. Hodie tamen factum meum damno, et intelligo maximam mihi causam sic lugendi fuisse, quod nunquam cogitaveram, mori eum ante me posse. Hoc unum mihi occurrebat, minorem esse, et multò minorem: tanquam ordinem fata servarent.*

[3] *Intempestivam severitatem.* Fatebatur Agrippina se adversùs Neronem intempestivè severam fuisse.

[4] *Suarum opum.* Omnes Claudiorum opes, Imperatoriis haud valdè impares, potiebatur Agrippina.

[5] *Principum.* Priorum Principum Augusti, Tiberii, Caii, Claudii, conjuges ac parentes, quarum supellex inter Imperatorias gazas adservabatur.

[6] *Nullâ parcimoniâ.* Hæc matri suæ elargiebatur Nero nullâ parcimoniâ, tantoque ampliore liberalitate, quòd ipse prior, nec ro-

cùm præcipua et cupita aliis, prior deferret. Sed Agrippina "non his instrui cultos suos, sed ceteris arceri" proclamat, "et dividere filium, quæ cuncta ex ipsâ haberet." Nec defuere qui in deterius referrent.

14. Et Nero, infensus iis, quibus superbia muliebris[1] innitebatur, demovet Pallantem curâ rerum,[2] queis â Claudio impositus, velut arbitrum regni agebat. Ferebaturque, degrediente eo, magnâ prosequentium multitudine, non absurdè dixisse: "Ire Pallantem, ut ejuraret."[3] Sanè pepigerat Pallas, "ne cujus facti in præteritum interrogaretur, paresque rationes[4] cum republicâ haberet." Præceps post hæc Agrippina, ruere in terrorem et minas, neque Principis auribus abstinere, quominùs testaretur, "adultum jam esse Britannicum, veram dignamque stirpem suscipiendo patris imperio, quod insitus et adoptivus, per injurias matris exerceret. Non abnuere se, quin cuncta infelicis domûs mala patefierent, suæ in primis nuptiæ,[5] suum veneficium. Id solum Diis et sibi provisum, quòd viveret privignus.[6] Ituram cum illo in castra. Audiretur hinc Germanici filia, inde debilis rursus Burrus[7]

gatus, res præcipuas et aliis Principum conjugibus parentibusve summè cupitas deferret. At proclamat Agrippina cultus suos his donis non instrui, sed se per hanc ipsam liberalitatem ceteris Imperatoriis thesauris arceri, et filium matrem inter et pellices dividere, quæ ex ipsâ haberet.

[1] *Superbia muliebris.* Superbia Agrippinæ.

[2] *Curâ rerum.* A rationibus erat Pallas, Sueton. in Claud. XXVIII. At post incestas Agrippinæ et Claudii nuptias fuit velut regni arbiter; cunctaque ejus imperio actitata.

[3] *Ut ejuraret.* Non insulsè dixit Nero ire Pallantem, ut regni imperium ejuraret, eoque se abdicaret.

[4] *Paresque rationes.* Ut, nullis administratæ rei nummariæ rationibus redditis, pares tamen cum republicâ tum accepti, tum expensi, rationes haberet.

[5] *Suæ in primis nuptiæ.* Incestæ nuptiæ, de quibus dictum Annal. XII. 5. 6 et 7. Veneficium, quo interemtus est Claudius, Annal. XII. 66 et 67.

[6] *Privignus.* Britannicus.

[7] *Inde debilis rursus Burrus. Rursus* redundare videtur. Vide not. et emend. ad Annal. XIII. 14.

"et exul Seneca, truncâ scilicet manu,[1] et professoriâ "linguâ, generis humani regimen expostulantes." Simul intendere manus, aggerere probra: "consecratum Claudium, infernos Silanorum manes"[2] invocare, "et tot "inrita facinora."

15. Turbatus his Nero, et propinquo die, quo quartumdecimum ætatis annum Britannicus explebat, volutare secum, modò matris violentiam, modò ipsius indolem, ut quidem experimento[3] nuper cognitam, quo tamen favorem latè quæsivisset. Festis Saturno diebus[4] inter alia æqua-

[1] *Truncâ scilicet manu.* Hinc audiretur Germanici filia, quæ Britannici jura repeteret: inde verò ignavus Burrus et exul Seneca, ille truncâ manu, hic professoriâ linguâ, generis humani regimen expostulantes. Burrus *truncâ manu* esse dicitur ob umbraticam ignavamque militiam; alludit Agrippina ad imbelles illos cives, qui *causâ detrectandi sacramenti, pollices* sibi amputabant, Sueton. in August. xxiv. Unde, teste Ammiano Marcellino, xv. 12. *Ad militandum omnis Gallorum ætas aptissima: et pari pectoris robore senex ad procinctum ducitur et adultus, gelu duratis artubus et labore adsiduo, multa contemturus et formidanda: nec eorum aliquandò quisquam, ut in Italiâ, munus Martium pertimescens, pollicem sibi præcidit, quos localiter Murcos appellant.*

[2] *Silanorum manes.* Lucii et Junii Silanorum, de quibus dictum supra cap. 1.

[3] *Ut quidem experimento.* Fortè *levi quidem experimento.* Vide not. et emend. ad Annal. xiii. 15.

[4] *Festis Saturno diebus.* Ex his verbis totum istius narrationis ordinem, paucis deprehensum, accipimus. Nero Imperium susceperat anno priore, tertium ante idus Octobris, seu 13. Octobr. Annal. xii. 69. Sub finem mensis, per totum Novembrem, ac fortè Decembris initio, ea optimi Principis indicia edidit, de quibus supra Annal. xiii. 4 et 5. Circa medium Decembrem in amorem Actes, libertæ, delapsus est Annal. xiii. 12. Hoc audito, infremit Agrippina. Saturnalia cœpere xvi. Kal. Januarii, seu 17. Decembris, et per quinque dies actitata; tunc generosum, sed fatale carmen, de quo Annal. xiii. 15. cecinit Britannicus. Propinquus erat dies, quo quartumdecimum ætatis annum explebat: natus enim erat pridie Idus Februarias, A. U. C. 794. Sueton. in Claud. xxvii. Cœpto A. U. C. 808. atrocior in dies Agrippina, odiosior videbatur Britannicus. Nero, matrem veritus, Britannicum exosus, eum veneno interemit mense Januario, vel Februario, cùm nondum quartumdecimum ætatis annum expleverat.

lium ludicra, regnum lusu sortientium,[1] evenerat ea sors Neroni. Igitur ceteris diversa, nec ruborem allatura: ubi Britannico jussit, "exsurgeret, progressusque in medium "cantum aliquem inciperet," inrisum ex eo sperans pueri, sobrios quoque convictus, nedum temulentos, ignorantis; ille constanter exorsus est carmen,[2] quo "evolutum eum "sede patriâ rebusque summis," significabatur. Unde orta miseratio manifestior, quia dissimulationem nox et lascivia[3] exemerat. Nero, intellectâ invidiâ, odium intendit. Urgentibusque Agrippinæ minis, quia nullum crimen, neque jubere cædem fratris palam audebat, occulta molitur; "pararique venenum" jubet, ministro Pollione Julio, prætoriæ cohortis tribuno, cujus curâ attinebatur[4] damnata veneficii, nomine *Locusta*,[5] multâ scelerum famâ. Nam ut proximus quisque Britannico neque fas, neque fidem pensi haberet, olim provisum erat. Primum venenum ab ipsis educatoribus accepit, transmisitque, exsolutâ alvo, parùm validum, sive temperamentum inerat, ne statim sæviret. Sed Nero, lenti sceleris impatiens, minitari tribuno, jubere "supplicium veneficæ, quòd, dum rumorem respiciunt, "dum parant defensiones, securitatem morarentur." Promittentibus dein "tam præcipitem necem, quàm si ferro "urgeretur," cubiculum Cæsaris juxta decoquitur virus, cognitis anteà venenis rapidum.

[1] *Regnum lusu sortientium.* Sortiebantur talis. Sic Horatius, I. Od. IV. 18.

*Nec regna vini sortiere talis.*

Hæc regna à Saturno data, et ridicula imperia, γελοῖα ἐπιτάγματα, quæ à rege injungebantur, meritò irridet Lucianus Satunal. IV. vol. III. p. 387 et 388.

[2] *Exorsus est carmen.* Ennii interpretes divinant Britannicum ex Andromachâ Ennii cecinisse:

*O pater, ô patria, ô Priami domus,*
*Septum altisono cardine templum:*
*Vide ego te, adstante ope barbaricâ,*
*Tectis cælatis, laqueatis,*
*Auro, ebore, instructum regificè.*
*Hæc omnia vidi inflammari.*

[3] *Et lascivia.* Saturnalium et lusûs lascivia.

[4] *Attinebatur.* Nempe custodiæ appositus fuerat tribunus, ut jam supra vidimus Annal. I. 6.

[5] *Nomine Locusta.* Vetus Scholiastes Juvenalis Satyr. I. 71. ait *Locustam ex Galliis matronam veneficam* à Nerone accitam fuisse, *quoniam magnæ famæ erat:* et Principi ita acceptam, *ut etiam eum doceret venena miscere.*

16. Mos habebatur, Principum liberos, cum ceteris idem ætatis nobilibus, sedentes vesci [1] in aspectu propinquorum, propriâ et parciore mensâ. Illic epulante Britannico, quia cibos potusque ejus delectus ex ministris gustu explorabat,[2] ne omitteretur institutum, aut utriusque morte proderetur scelus, talis dolus repertus est. Innoxia adhuc, ac præcalida, et libata gustu potio traditur Britannico. Dein, postquàm fervore aspernabatur, frigidâ in aquâ adfunditur venenum: quod ita cunctos ejus artus pervasit, ut vox pariter et spiritus raperentur. Trepidatur à circumsedentibus, diffugiunt imprudentes. At quibus altior intellectus, resistunt defixi, et Neronem intuentes. Ille, ut erat reclinis, et nescio similis, "solitum ita," ait, "per comitialem morbum, quo primùm "ab infantiâ adflictaretur Britannicus, et redituros paulatim "visus sensusque." At Agrippinæ is pavor, ea consternatio mentis, quamvis vultu premeretur, emicuit, ut perinde ignaram fuisse,[3] ac sororem Britannici Octaviam, constiterit: quippe sibi supremum auxilium ereptum, et parricidii exemplum intelligebat. Octavia quoque, quamvis rudibus annis, dolorem, caritatem, omnes affectus abscondere didicerat. Ita post breve silentium, repetita convivii lætitia.

17. Nox eadem [4] necem Britannici et rogum conjunxit,

[1] *Sedentes vesci.* Malè *cubantes* exhibet Suetonius in Tit. II. Ipso teste in Aug. LXVII. Augustus *neque cœnavit unà* cum nepotibus, *nisi ut in imo lecto adsiderent.* Fœminas quoque *cum cubantibus viris sedentes* olim cœnitâsse docet Valerius Maximus, II. 1. n. 2.

[2] *Gustu explorabat.* De his prægustatoribus dictum supra Annal. XII. 66.

[3] *Ignaram fuisse.* Gnaram reamque facit acrior, quàm verior, Juvenalis Satyr. VI. 32.

*Hippomanes, carmenque loquar, coctumque venenum,*
*Privigno datum.*

[4] *Nox eadem.* Inde suspecta mihi videntur, quæ habet Dio, LXI. p. 692. Britannici vultum fuisse veneno lividum: Neronem, ut id celaret, eum gypso oblini curavisse: at, cùm funus per forum efferretur, tantam imbrium vim decidisse, ut gypsum, adhuc humidum, penitus ablutum fuerit: tum scelus, famâ jam vulgatum, omnium oculis patuisse.

proviso antè funebri paratu, qui modicus fuit. In campo tamen Martis sepultus est,[1] adeò turbidis imbribus, ut vulgus iram Deûm portendi crediderit adversùs facinus, cui plerique etiam hominum ignoscebant, antiquas fratrum discordias, et insociabile regnum æstimantes. Tradunt plerique eorum temporum scriptores, "crebris ante exitium diebus, inlusum îsse[2] pueritiæ Britannici Neronem: ut jam non præmatura, neque sæva mors videri queat, quamvis inter sacra mensæ, ne tempore quidem ad complexum sorori dato, ante oculos inimici properata sit, in illum supremum Claudiorum sanguinem, stupro priùs, quàm veneno, pollutum. Festinationem exsequiarum edicto Cæsar defendit, id à majoribus institutum referens, "subtrahere oculis acerba funera,[3] neque laudationibus, aut pompâ detinere. Ceterùm et sibi amisso fratris auxilio, reliquas spes in republicâ sitas: et tanto magis fovendum patribus populoque Principem, qui unus superesset è familiâ, summum ad fastigium genitâ." Exin largitione potissimos amicorum auxit.

18. Nec defuere, qui arguerent viros gravitatem adseverantes,[4] "quod domos, villas,[5] id temporis, quasi prædam divisissent." Alii necessitatem adhibitam credebant à Principe, sceleris sibi conscio, et veniam sperante, si largitionibus validissimum quemque obstrinxisset. At matris ira

[1] *Sepultus est.* Ut Germanici, Annal. III. 4. sic Britannici reliquiæ illatæ fuisse videntur tumulo Augusti, qui erat in campo Martis, ubi nunc palatium et horti Marchionis *Correa.* Manent adhuc rudera, quæ tribus tabulis exhibet Cl. Piranesi, *Antichità Romane*, Vol. II. Tab. LXI. LXII et LXIII.

[2] *Inlusum îsse.* Neronem stupro illusisse pueritiæ Britannici. Post tantam contumeliam nec præmatura, nec sæva videri potest mors Britannici: immo læta potiùs, quòd ad id dedecus haud ultra pateret.

[3] *Acerba funera.* Nempe immatura. Vide not. et emend. ad Annal. XIII. 17.

[4] *Gravitatem adseverantes.* Burrum maximè ac Senecam juventæ Neronis rectores, graves prudentesque viros, sed adversùs fortunam invalidos.

[5] *Domos, villas.* Britannici.

nullâ munificentiâ leniri; sed amplecti Octaviam, crebra cum amicis secreta habere; super ingenitam avaritiam, undique pecunias, quasi in subsidium, corripiens, tribunos et centuriones comiter excipere: nomina et virtutes nobilium, qui etiam tum supererant, in honore habere: quasi quæreret ducem et partes. Cognitum id Neroni, "excubiasque militares," quæ, ut conjugi Imperatoris solitum, et matri servabantur, "et Germanos"[1] super eumdem honorem custodes additos "degredi" jubet. Ac ne cœtu salutantium frequentaretur, separat domum, matremque transfert in eam, quæ Antoniæ[2] fuerat: quotiens ipse illuc ventitaret, septus turbâ centurionum, et post breve osculum digrediens.

19. Nihil rerum mortalium tam instabile ac fluxum est, quàm fama potentiæ, non suâ vi nixæ. Statim relictum Agrippinæ limen. Nemo solari, nemo adire, præter paucas fœminas, amore an odio, incertum. Ex quibus erat Junia Silana,[3] quam matrimonio C. Silii à Messalinâ depulsam, supra retuli,[4] insignis genere, formâ, lasciviâ, et Agrippinæ diu percara: mox occultis inter eas offensionibus, quia Sextium Africanum,[5] nobilem juvenem, à nuptiis Silanæ deterruerat Agrippina, "impudicam et vergentem annis" dictitans; non ut Africanum sibi sepo-

[1] *Et Germanos.* Jampridem Principum custodes, supra Annal. I. 24. Hispanorum custodias olim adhibuerat Julius Cæsar, Sueton. in Jul. LXXXVI.

[2] *Antoniæ.* Antoniæ majoris, ut videtur, Neronis aviæ. Alia erat Antonia minor, avia Agrippinæ. Vide stem. Cæs. n. 32 et 42. Domus illa Antoniæ fortè fuit in parte palatii, ut conjicere licet ex Valerio Maximo, IV. 3. n. 3.

[3] *Junia Silana.* Juxta Lipsium soror erat M. Junii Silani, qui memoratur in stemmate Cæsarum, n. 57. At cùm nulla sit hujus consanguinitatis mentio in Scriptoribus, divinari non debet. Alii plurimi fuere Junii Silani, ex quibus nasci potuit.

[4] *Supra retuli.* Annal. XI. 12.

[5] *Sextium Africanum.* Opinatur Lipsius hunc Sextium nepotem esse Juli Antonii, de quo dictum est in stemmate Cæsarum, n. 29. At divinatio est. Nec probari potest. De Africano adhuc infra Annal. XIV. 46.

neret, sed ne opibus et orbitate Silanæ maritus potiretur. Illa, spe ultionis oblatâ, parat accusatores ex clientibus suis, Iturium et Calvisium, non vetera, et sæpiùs jam audita deferens, "quòd Britannici mortem lugeret," aut "Octaviæ "injurias evulgaret:" sed "destinavisse eam, Rubellium "Plautum,[1] per maternam originem pari ac Nero gradu à "divo Augusto, ad res novas extollere; conjugioque ejus "potiri, ac rempublicam rursus invadere:" hæc Iturius et Calvisius Atimeto, Domitiæ,[2] Neronis amitæ, liberto, aperiunt. Qui lætus oblatis (quippe inter Agrippinam et Domitiam infensa æmulatio exercebatur) Paridem histrionem, libertum et ipsum Domitiæ, impulit "ire properè, crimen-"que atrociter deferre."

20. PROVECTA nox erat, et Neroni per vinolentiam trahebatur; cùm ingreditur Paris, solitus alioquin id temporis lusus Principis intendere. Sed tunc compositus ad mœstitiam, expositoque indicii ordine, ita audientem exterret, ut non tantùm matrem Plautumque interficere, sed Burrum etiam demovere præfecturâ destinaret, tamquam Agrippinæ gratiâ provectum, et vicem reddentem. Fabius Rusticus[3] auctor est, "scriptos esse ad Cæcinam Tuscum codicillos, "mandatâ ei prætoriarum cohortium curâ: sed ope Se-"necæ dignationem Burro retentam." Plinius[4] et Cluvius[5] nihil dubitatum de fide præfecti referunt: sanè Fabius inclinat ad laudes Senecæ, cujus amicitiâ floruit. Nos consensum auctorum secuti, quæ diversa prodiderint, sub nominibus ipsorum trademus.[6] Nero trepidus, et interficiendæ

[1] *Rubellium Plautum.* Rubellii Blandi et Juliæ, Tiberii neptis, filium. Vide stem. Cæs. n. 76.

[2] *Domitiæ.* De illâ vide stem. Cæs. n. 40.

[3] *Fabius Rusticus.* Eloquentissimus rerum recentium auctor dicitur, in Vit. Agric. x.

[4] *Plinius.* Non modò naturæ sed suorum etiam temporum historiam scripserat. Vide præfationem Hist. nat.

[5] *Cluvius.* Vir consularis, poeta et historicus nobilis. De illo Suetonius in Ner. XXI. Laudatur adhuc infra Hist. IV. 43.

[6] *Trademus.* Mallem *tradimus.*

matris avidus, non priùs differri potuit, quàm Burrus necem ejus promitteret, si facinoris coargueretur: "Sed cuicumque, nedum parenti, defensionem tribuendam: nec accusatores adesse, sed vocem unius ex inimicâ domo adferri. Refutare tenebras,[1] et vigilatam convivio noctem, omniaque temeritati et inscitiæ propiora."

21. Sic lenito Principis metu, et luce ortâ, itur ad Agrippinam, ut nosceret objecta, dissolveretque, vel pœnâ lueret. Burrus iis mandatis, Senecâ coram, fungebatur. Aderant et ex libertis, arbitri sermonis. Deinde à Burro, postquàm crimina et auctores exposuit, minaciter actum. Agrippina, ferociæ memor, "Non miror," inquit, "Silanam, numquam edito partu, matrum affectus ignotos habere. Neque enim perinde à parentibus liberi, quàm ab impudicâ adulteri, mutantur. Nec, si Iturius et Calvisius, adesis omnibus fortunis, novissimam suscipiendæ accusationis operam anui rependunt, ideo aut mihi infamia parricidii, aut Cæsari conscientia subeunda est. Nam Domitiæ inimicitiis gratias agerem, si benevolentiâ mecum in Neronem meum certaret. Nunc per concubinum Atimetum, et histrionem Paridem, quasi scenæ fabulas componit. Baiarum suarum piscinas[2] extollebat, cùm meis consiliis

[1] *Refutare tenebras.* Tenebras, et noctem convivio vigilatam, omniaque temeritati et inscitiæ propiora accusationem refutare. Id enim temporis delegisse accusatores, ne à sobriis et vigilantibus falsitas agnosceretur, ut rectè explicat Illustr. Huetius.

[2] *Baiarum suarum piscinas.* Baiæ, nunc *Castello di Baia*, in Campaniâ, sinuque Puteolano. Ibi splendididissimæ Romanorum villæ, piscinæ plurimæ, quarum de granditate queritur Plinius, XVIII. 2. *Bina tunc jugera populo Romano satis erant, nullique majorem modum attribuit* Romulus: *quo servos Neronis, contemtis hujus spatii viridariis, piscinas juvat habere majores: gratumque, si non aliquem et culinas.* In iis piscinis murænas maximè habuere Romani, sed tantâ insaniâ, ut de ipso Hortensio, oratore, familiari suo, narret Varro de Re Rustic. III. 17. non minorem curam ejus fuisse *de ægrotis piscibus, quàm de minùs valentibus servis. Itaque minùs laborabat, ne servus æger, quàm aquam frigidam biberent sui pisces.* Vedium Pollionem murænas suas humano sanguine saginâsse hor-

"adoptio, et proconsulare jus, et designatio consulatûs, et "cetera adipiscendo imperio præpararentur. Aut existat, "qui cohortes in Urbe tentatas, qui provinciarum fidem "labefactatam, denique servos, vel libertos, ad scelus cor- "ruptos arguat. Vivere ego, Britannico potiente rerum, "poteram: at si Plautus,[1] aut quis alius, rempublicam ju- "dicaturus obtinuerit, desunt scilicet mihi accusatores, qui "non verba, impatientiâ caritatis aliquandò incauta, sed ea "crimina objiciant, quibus, nisi à filio, absolvi non possim." Commotis qui aderant, ultroque spiritus ejus mitigantibus, "colloquium filii" exposcit: ubi nihil pro innocentiâ, quasi diffideret; nec beneficiis, quasi exprobraret, disseruit; sed ultionem in delatores, et præmia amicis obtinuit.

22. PRÆFECTURA annonæ[2] Fenio Rufo, cura ludorum, qui à Cæsare parabantur, Arruntio Stellæ; Ægyptos C. Balbillo permittuntur.[3] Syria P. Anteio destinata: et variis mox artibus elusus, ad postremum in Urbe retentus est. At Silana in exilium acta. Calvisius quoque et Iturius relegantur.[4] De Atimeto supplicium sumtum, validiore

rentes diximus in notis ad Annal. XII. 60. Ut moribus, ita quoque voluptatibus melior *Antonia Drusi*, quæ *murœnæ, quam diligebat, inaures addidit: cujus propter famam nonnulli Baulos*, haud procul Baiis, *videre concupiverunt*, Plin. IX. 55. Verbum *extollebat* jam ita acceptum vidimus Annal. XI. 1. Quantis impendiis piscinas extollerent Romani disce ex Plinio, IX. 54.

[1] *Si Plautus.* Rubellius Plautus, de quo dictum cap. 19.

[2] *Præfectura annonæ.* Præfecti annonæ erat curare ne quis annonam publicam fraudaret, eamve cariorem aut viliorem faceret. Vide Ulpianum, Digest. lib. XLVIII. Tit. 12. de lege Juliâ de Annonâ.

[3] *C. Balbillo permittuntur.* Ob Agrippinæ amicitiam. C. Balbillus fuit, teste Senecâ Quæst. Natur. IV. 2. *virorum optimus, in omni literarum genere rarissimus.* Citissimum ejus in Ægyptum adventum celebrat Plinius, XIX. in præf. *Quod miraculum majus, herbam,* linum ex quo vela conficiuntur, *esse quæ admoveat Ægyptum Italiæ: in tantum, ut Galerius à freto Siciliæ Alexandriam septimâ die pervenerit, Babilius,* meliùs Balbillus, *sextâ, ambo præfecti.* Assuetudine eviluit miraculum. Frequens in Inscriptionibus nomen, BALBILLVS.

[4] *Relegantur.* At posteà pœnâ exsoluti; et Silana Tarentum re-

apud libidines Principis Paride,[1] quàm ut pœnâ afficeretur. Plautus ad præsens[2] silentio transmissus est.

23. Deferuntur dehinc "consensisse Pallas, ac Burrus, ut Cornelius Sulla[3] claritudine generis, et adfinitate Claudii," cui per nuptias Antoniæ,[4] gener erat, "ad imperium vocaretur." Ejus accusationis auctor extitit Pætus quidam, exercendis apud ærarium sectionibus famosus,[5] et tum vanitatis manifestus.[6] Nec tam grata Pallantis innocentia, quàm gravis superbia fuit: quippe nominatis libertis ejus, quos conscios haberet, respondit; "nihil umquam se domi, nisi nutu, aut manu significâsse, vel si plura demonstranda essent, scripto usum, ne vocem consociaret."[7] Burrus, quamvis reus, inter judices sententiam dixit. Exiliumque accusatori inrogatum, et tabulæ exustæ sunt, quibus obliterata ærarii monimenta[8] retrahebat.

gressa, ut dicetur Annal. xiv. 12. Quid sit discriminis inter exilium, relegationem, deportationem, vide in not. et emend. ad Annal. xiii. 22.

[1] *Paride.* Posteà occiso, quasi gravi adversario, Sueton. in Ner. liv. Interfectum, quòd Neronem saltationem docere non potuisset, tradit Dio, lxiii. p. 723.

[2] *Ad præsens.* At deinde intermtus Annal. xiv. 59.

[3] *Cornelius Sulla.* Antoniæ maritus. Vide stem. Cæs. n. 107.

[4] *Antoniæ.* Æliæ Petinæ et Claudii filiæ. Vide stem. Cæs. n. 105.

[5] *Sectionibus famosus.* Sectores bona damnatorum proscriptorumve mercabantur, et eorum pretia vel in ærarium referebant, vel iis, quibus debebantur pecuniæ, pensitabant. Inde Asconius in Verrem, i. 20. *Sectorem autem dicit Tullius, æstimatorem redemtoremque bonorum damnati, atque proscripti, qui spem sectans lucri sui, id est secutus spem æstimationis suæ, bona omnia auctione vendit, et semel infert pecuniam vel ærario, vel sociis.* Deinde ibid. cap. 23. verba illa explicans, *Quæ sectorem expectant repetundarum*, ait: *Causa ita se habet, ut si convictus reus sit atque damnatus, pecuniam reddat, æstimatâ lite, hoc est, in pretium redactis omnium furtis, quam summam pecuniæ, proscriptis ejus bonis, sectores curabant. Sectores autem dicti sunt, qui spem lucri sui secuti, bona condemnatorum semel auctionabantur, proque his pecunias pensitabant singulis: ac posteà pro compendio suo singulas quasque res pecuniâ populo venditури.*

[6] *Vanitatis manifestus.* Id est, *mendacii.* Sic Tullius, Tusculan. iii. 1. *Vanitati veritas cedit.*

[7] *Consociaret.* Cum libertis ipse libertus. Proh hominis impudentiam!

[8] *Ærarii monimenta.* Exustæ

24. Fine anni, statio cohortis, [1] adsidere ludis solita, demovetur, quò major species libertatis esset; utque miles, theatrali licentiæ non permixtus, incorruptior ageret, et plebes daret experimentum, an, amotis custodibus, modestiâm retineret. Urbem Princeps lustravit [2] è responso haruspicum, quòd Jovis ac Minervæ ædes [3] de cœlo tactæ erant.

## A. U. C. 809. J. C. 56.

25. Q. Volusio, P. Scipione consulibus, [4] otium foris, fœda domi lascivia, quâ Nero itinera Urbis, et lupanaria, et diverticula, veste servili in dissimulationem sui compositus, pererrabat, [5] comitantibus, qui raperent ad venditionem

sunt tabulæ, quibus Pætus vetera et obliterata debita revocabat, et exigebat.

[1] *Statio cohortis.* Prætoriæ. Vide Annal. I. 77.

[2] *Urbem princeps lustravit.* In his lustrationibus cantabantur carmina, singulis portis victimæ mactabantur. Claudius quanto hebetior, tanto superstitiosior, eas cærimonias diligentissimè observavit. Vide Sueton. in Claud. XXII. Ejus principatu, incerto anno ob suffectos consules, *Bubo funebris, et maximè abominatus* publicis præcipuè auspiciis, *Capitolii cellam ipsam intravit Sex. Palpelio Histro, L. Pedanio coss. propter quod Nonis Martiis Urbs lustrata est eo anno,* Plin. X. 12. Quantâ verò curâ fierent hæ obsecrationes docet idem Plinius, XXVIII. 2. *Vidimus certis precationibus obsecrâsse summos magistratus. Et ne quid verborum prætereatur, aut præposterum dicatur, de scripto præire aliquem, rursusque alium custodem dari qui attendat, alium verò præponi qui faveri linguis jubeat: tibicinem canere, ne quid aliud exaudiatur.*

[3] *Jovis ac Minervæ ædes.* In monte Capitolino.

[4] *P. Scipione consulibus.* Q. Volusius Saturninus et P. Cornelius Scipio consules fuere A. U. C. 809. J. C. 56. Q. Volusius filius est L. Volusii, de quo dicitur infra cap. 30.

[5] *Pererrabat.* Hanc lasciviam, Principe indignam, memorat Sueton. in Ner. XXVI. *Post crepusculum statim arrepto pileo vel galero, popinas inibat: circumque vicos vagabatur ludibundus, nec sine pernicie tamen. Si quidem redeuntes à cœnâ verberare, ac repugnantes vulnerare, cloacisque demergere assueverat: tabernulas etiam effringere et expilare: quintanâ domi constitutâ, ubi partæ et ad licitationem dividendæ prædæ pretium assumeretur. Ac sæpe in*

exposita, et obviis vulnera inferrent: adversùs ignaros adeò, ut ipse quoque exciperet ictus, et ore præferret.[1] Deinde, ubi "Cæsarem esse, qui grassaretur," pernotuit, augebantur injuriæ adversùs viros fœminasque insignes, et quidam, permissâ semel licentiâ sub nomine Neronis, inulti, propriis cum globis, eadem exercebant, et in modum captivitatis nox agebatur. Julius quidem Montanus, senatorii ordinis, sed qui nondum honorem capessisset,[2] congressus fortè per tenebras cum Principe, quia vi attentantem acriter repulerat, deinde agnitum oraverat, quasi exprobrâsset, mori adactus est. Nero autem metuentior in posterum, milites sibi, et plerosque gladiatores circumdedit, qui rixarum initia modica, et quasi privata sinerent: si à læsis validiùs ageretur, arma inserebant. Ludicram quoque licentiam, et fautores histrionum velut in prælia convertit,[3] impunitate et præmiis, atque ipse occultus, et plerumque coram prospectans: donec discordi populo, et gravioris motûs terrore, non aliud remedium repertum est, quàm ut histriones Italiâ pellerentur,[4] milesque theatro rursum adsideret.

*ejusmodi rixis, oculorum et vitæ periculum adiit, à quodam laticlavio, cujus uxorem attrectaverat, propè ad necem cæsus. Quare nunquam posteà se publico illud horæ sine tribunis commisit, procul et occultè subsequentibus.* Vide et Dionem, LXI. p. 693.

[1] *Ore præferret.* Medicamenta adhibebat, de quibus Plinius, XIII. 22. *Alii* ferulæ, quam thapsiam quidam vocavere, *folia, caulem, radicem tundunt in pilâ, et succum in sole coactum dividunt in pastillos. Nero Cæsar claritatem ei dedit initio imperii, nocturnis grassationibus converberatam faciem illinens sibi cum thure, cerâque, et, secuto die, contra famam cutem sinceram circumferens.*

[2] *Nondum honorem capessisset.* Junior adhuc, et tantùm laticlavius. Vide not. et emend. ad Annal. XIII. 25.

[3] *In prælia convertit.* Sueton. in Ner. XXVI. *Interdiu quoque clam gestatoriâ sellâ delatus* Nero *in theatrum, seditionibus pantomimorum ex parte proscenii superiori, signifer simul ac spectator aderat. Et cùm ad manus ventum esset, lapidibusque et subselliorum fragminibus decerneretur, multa et ipse jecit in populum, atque etiam prætoris caput consauciavit.*

[4] *Italiâ pellerentur.* Jam pulsi à Tiberio, ut dictum est supra Annal. IV. 14.

26. Per idem tempus actum in senatu "de fraudibus "libertorum," efflagitatumque "ut adversùs malè meritos, "revocandæ libertatis jus patronis daretur."[1] Nec deerant qui censerent. Sed consules relationem incipere non ausi, ignaro Principe, perscripsere tamen consensum senatûs: "Ille jam auctor constitutionis fieret, ut inter paucos[2] et "sententiæ adversos:" quibusdam coalitam libertate irreverentiam eò prorupisse frementibus,[3] "ut æquo cum pa-"tronis jure agerent, sententiam eorum consultarent, ac "verberibus manus ultro intenderent, impudenter vel "pœnam suam dissuadentes. Quid enim aliud læso pa-"trono concessum,[4] quàm ut vicesimum ultra lapidem,[5] "in oram Campaniæ libertum releget? Ceteras actiones "promiscuas et pares esse. Tribuendum aliquod telum, "quod sperni nequeat. Nec grave manumissis, per idem "obsequium retinendi libertatem,[6] per quod adsecuti sint. "At criminum manifestos, meritò ad servitutem retrahi; "ut metu coerceantur, quos beneficia non mutavissent."

27. Disserebatur contra; "Paucorum culpam ipsis "exitiosam esse debere: nihil universorum juri derogan-

[1] *Jus patronis daretur.* Id jam sancitum Claudii lege diximus in Suppl. Annal. x. 29. At, ut hujus Principis leges plurimæ, ita quoque invalidæ. Ars tota visque legum ac legislatorum in eo sita, ut perpaucæ sint leges; violatio rara, numquam impunita.

[2] *Ut inter paucos.* Quoniam pauci erant qui refragarentur, et patrum sententiæ adversarentur.

[3] *Frementibus.* Quibusdam senatoribus frementibus, irreverentiam, libertate coalitam, eò prorupisse, ut liberti æquo cum patronis jure agerent; si quid patroni pro jure suo contra libertos statuerent, sententiam eorum consultarent; verberibus etiam manus ultro intenderent, impudenter vel meritam pœnam dissuadentes. Quid enim aliud, &c. Quomodò desperato huic loco simus opitulati vide in not. et emend. ad Annal. xiii. 26.

[4] *Concessum.* Fortè ab Augusto, qui libertorum patronorumque jura constituit. Vide Dionem, lv. p. 557.

[5] *Vicesimum ultra lapidem.* Viginti millia ab urbe. Vide not. et emend. ad Annal. xiii. 26.

[6] *Retinendi libertatem.* Haud vulgare dicendi genus, minimè tamen barbarum. Sic adhuc infra Annal. xv. 5. *Vologesi vetus et penitus infixum erat, arma Romana vitandi.*

"dum: quippe latè fusum id corpus. Hinc plerumque tribus, decurias,[1] ministeria[2] magistratibus et sacerdotibus, cohortes etiam in Urbe[3] conscriptas: et plurimis equitum, plerisque senatoribus, non aliunde originem trahi. Si separarentur libertini, manifestam fore penuriam ingenuorum: non frustra majores, cùm dignitatem ordinum dividerent, libertatem in communi posuisse.[4] Quin et manumittendi duas species[5] institutas, ut relinqueretur pœnitentiæ, aut novo beneficio locus. Quos vindictâ patronus non liberaverit, velut vinculo servitutis attineri. Dispiceret quisque merita, tardèque concederet,

[1] *Decurias.* Id ne accipias de judicum decuriis; quòd rectè monuit Lipsius. Aliæ plurimæ erant decuriæ, scribarum, cerariorum, librariorum, &c. quorum memoria extat in vetere marmore apud Gori, Inscript. Antiq. Vol. I. p. 308.

[2] *Ministeria.* Lictores, viatores, præcones, aliique multi magistratuum et sacerdotum ministri.

[3] *Cohortes etiam in Urbe.* Cohortes Vigilum. Quodque illustrius, liberti in Germaniâ et Illyrico, imperitante Augusto, militavere. Inde Suetonius in Aug. XXV. *Libertino milite, præterquàm Romæ incendiorum causâ, et si tumultus in graviore annonâ metueretur, bis usus est: semel ad præsidium coloniarum Illyricum contingentium: iterum ad tutelam ripæ Rheni.* Vide et Dionem, LV. p. 569. et LVI. p. 586.

[4] *Libertatem in communi posuisse.* Servius Tullius dignitatem ordinum ita diviserat, ut libertini à tribubus rusticis repellerentur, in quatuor verò tribus urbanas conjicerentur: sed libertatem in communi posuerat. Posteà præter communem libertatem permissum, ut libertini, qui filium quinquennio majorem haberent, aut prædium prædiave rustica pluris HS triginta millium, *Angl.* 250*l.* possiderent, in tribus rusticas recipi possent. De his omnibus et aliis quæ libertinos spectant, vide Sigonium de Jure Antiq. II. 14.

[5] *Manumittendi duas species.* Utriusque speciei meminit Seneca de Vitâ Beatâ, XXIV. *Justæ libertatis, an inter amicos datæ.* Justa libertas servis vindictâ, censu, aut testamento data; nec revocari poterat. Libertas inter amicos, in convivio, aut per epistolam data, revocari poterat; et libertus in servitutem retrahi. Sic relictus pœnitentiæ, aut novo beneficio locus. Augustus Tiberium et rempublicam sapienter monuerat, ne plures manumitterentur, sicque urbs omnigenâ turbâ impleretur. μήτ' ἀπελευθερῶσι πολλοὺς, ἵνα μὴ παντοδαποῦ ὄχλου τὴν πόλιν πληρώσωσι, Dio, LVI. p. 591. At hâc in re, quod sæpe Principes, peccavit Augustus, ut optima suaderet moriens, cùm ipse aliter fecisset. Id acerrimè et eloquentissimè dolet Dionysius Halicarnass. Antiq. Rom. IV. 24. p. 227 et 228. At malum, quo nullum umquam fuit Urbi exitialius, audacter grassari cœpit sub Claudii principatu, Plin. XXXIII. 2. ejusque libertis imperitantibus, factum est insanabile.

"quod datum non adimeretur." Hæc sententia valuit. Scripsitque Cæsar senatui, "privatim expenderent causam "libertorum, quotiens à patronis arguerentur: in commune "nihil derogarent." Nec multo pòst, ereptus amitæ libertus[1] Paris, quasi jure civili; non sine infamiâ Principis, cujus jussu perpetratum ingenuitatis judicium[2] erat.

28. Manebat nihilominùs quædam imago reipublicæ. Nam inter Vibullium prætorem et plebei tribunum Antistium ortum certamen, quòd immodestos fautores histrionum, et à prætore in vincula ductos, tribunus "omitti" jussisset:[3] comprobavere patres, incusatâ "Antistii licentiâ." Simul prohibiti tribuni "jus prætorum et consulum præripere, aut "vocare ex Italiâ[4] cum quibus lege agi posset." Addidit L. Piso designatus consul, "ne quid intrà domum[5] pro po-

[1] *Amitæ libertus.* Domitiæ, Neronis amitæ, de quâ supra cap. 19.

[2] *Ingenuitatis judicium.* Non vitio Cornelianæ brevitatis, sed ob mores nostros à Romanis moribus prorsus alienos, locus iste perobscurus videretur, nisi, vir summus, Cujacius, observat. XVIII. 23. lucem adfudisset. Nunc plana claraque sunt omnia. Domitia, Neronis amita, Paridem, acceptâ ab eo pecuniâ pro libertate, manumiserat; atque ita diu fuit Domitiæ libertus. Pòst, jussu Principis, dixit se esse ingenuum, et veritati ingenuitatis nihil officere manumissionem. Vicit non sine infamiâ Principis, datamque pecuniam repetiit, ut accipimus ex Digest. XII. Tit. IV. de condictione causâ datâ. leg. 3. n. 5. ex Ulpiano. *Julianus libro undecimo Digestorum scribit, competere manumisso repetitionem. Neratius etiam libro Membranarum refert Paridem Pantomimum à Domitiâ Neronis filiâ*, corrige *amitâ*, *decem, quæ ei pro libertate dederat, repetisse per judicem; nec fuisse quæsitum, an Domitia sciens liberum accepisset. Decem* de generali pecuniæ summâ accipe. Non possunt esse decem millia nummorum, quæ forent tantùm *Angl.* 83*l.* 6*s.* 8*d.* De immani servorum pretio vide infra Anecdota de Nerone.

[3] *Omitti jussisset.* Pro tribuniciâ suâ auctoritate, eos è vinculis emissos omitti jusserat.

[4] *Vocare ex Italiâ.* Non vocatio, sed prensio tantùm erat juris tribunicii, ut exemplis probatur apud Gellium, XIII. 12. Immo primo ab Urbe milliario finiebatur tribunorum plebis auctoritas, ut patet ex Livio, III. 20. *Neque enim provocationem esse longiùs ab Urbe mille passuum: et tribunos, si eò adveniant in aliâ turbâ Quiritium, subjectos fore consulari imperio.*

[5] *Ne quid intrà domum.* Tribunorum plebis domus ne noctu quidem claudebatur, ut præsens semper et quovis tempore esset tribu-

"testate animadverterent: neve multam ab iis dictam, "quæstores ærarii in publicas tabulas, ante quatuor menses, "referrent; medio temporis contradicere liceret: deque eo "consules statuerent." Cohibita arctiùs et ædilium potestas,[1] statutumque "quantum curules, quantum plebei "pignoris caperent, vel pœnæ inrogarent." Eò Helvidius Priscus, tribunus plebis, adversùs Obultronium Sabinum, ærarii quæstorem, contentiones proprias exercuit, "tam-"quam jus hastæ adversùs inopes inclementer augeret." Dein Princeps curam tabularum publicarum à quæstoribus ad præfectos transtulit.

29. VARIE habita, ac sæpe immutata ejus rei forma.[2] Nam Augustus, permisit senatui deligere præfectos: dein, ambitu suffragiorum suspecto, sorte ducebantur ex numero prætorum, qui præessent. Neque id diu mansit, quia sors deerrabat ad parùm idoneos. Tunc Claudius quæstores rursum imposuit; iisque, ne metu offensionum segniùs consulerent, extra ordinem honores promisit. Sed deerat robur ætatis eum primum magistratum capessentibus. Igitur Nero præturâ perfunctos, et experientiâ probatos delegit.

30. DAMNATUS iisdem consulibus Vipsanius Lenas, "ob "Sardiniam provinciam avarè habitam." Absolutus Cestius Proculus repetundarum, cedentibus accusatoribus. Clodius Quirinalis, "quòd præfectus remigum, qui Ravennæ habe-"rentur, velut infimam nationum, Italiam luxuriâ sævitiâ-"que adflictavisset," veneno damnationem antevertit. C.

niciæ intercessionis auxilium. Non tamen intrà domum, ubi aut iræ, aut libidini locus, sed publicè et pro tribunali animadvertêre.

[1] *Ædilium potestas.* Tum curulium, tum plebis ædilium erat annonam, res sacras, loca publica, ludos curare: præcavere ne in rebus venalibus fraudes fierent, easve factas redhibitionibus emendare.

[2] *Ejus rei forma.* Quæ de ærario summatim habet Tacitus, fusiùs explicata vide in not. et emend. ad Annal. XIII. 29. Ibi multa de reipublicæ et imperii opibus.

Aminius Rebius, ex primoribus peritiâ legum, et pecuniæ magnitudine, cruciatus ægræ senectæ, misso per venas sanguine, effugit: haud creditus sufficere ad constantiam sumendæ mortis, ob libidines muliebriter infamis. At L. Volusius[1] egregiâ famâ concessit; cui tres et nonaginta anni spatium vivendi, præcipuæque opes bonis artibus, inoffensa tot Imperatorum malitia fuit.

## A. U. C. 810. J. C. 57.

31. Nerone secundùm, L. Pisone consulibus,[2] pauca memoriâ digna evenere: nisi cui libeat, laudandis fundamentis et trabibus, queis molem amphitheatri[3] apud campum

[1] *L. Volusius.* Cujus filius hoc anno consul erat, ut diximus cap. 25. Vide quoque dicta Annal. xii. 22. De L. Volusii senectâ duo memoranda refert Plinius, vii. 14. *Nuper etiam L. Volusio Saturnino, in Urbis præfecturâ, extincto, notum è Corneliâ, Scipionum gentis, Volusium Saturninum, qui fuit consul, genitum post* lxii. *annum.* Mox cap. 48. *M. Perpenna et nuper L. Volusius Saturninus, omnium, quos in consulatu sententiam rogaverant, superstites fuere.* Laudatur quoque ob Agriculturæ scientiam à Columellâ de Re Rustic. i. 7. *Sed et ipse nostrâ memoriâ veterem consularem, virumque opulentissimum L. Volusium asseverantem audivi, patris familias felicissimum fundum esse, qui colonos indigenas haberet, et tamquam in paternâ possessione natos, jam inde à cunabulis longâ familiaritate retineret.* De L. Volusio, primo adcumulatore opum, quibus domus illa immensùm viguit, dictum est Annal. iii. 30. Ad eum Plinii et Columellæ dicta minimè probabiliter trahunt Cll. Crenius et Schoettgenius.

[2] *L. Pisone consulibus.* Nero Claudius Augustus II. et L. Calpurnius Piso consules fuere A. U. C. 810. J. C. 57. Ex Museo Albano, apud Muratori, Thesaur. Inscript. Vol. i. p. 305.

NERONE CLAVDIO CAESARE
AVG. GERMANICO II
L. CALPVRNIO PISONE COS.

[3] *Molem amphitheatri.* Illud amphitheatrum ludosque incruentos laudat Suetonius in Ner. xii. *Munere, quod in amphitheatro ligneo, in regione Martii campi intrà anni spatium fabricato, dedit, neminem occidit, ne noxiorum quidem.* Plinius quoque, xix. 1. *Vela nuper colore cœli, stellata, per rudentes iere etiam in amphitheatro Principis Neronis.* Ibi fuit *trabs è larice, longa pedes* cxx. *bipedali crassitudine æqualis. Quo intelligebatur vix credibilis reliqua altitudo* arboris, *fastigium ad cacumen æstimantibus,* Plin. xvi. 40.

Martis Cæsar exstruxerat, volumina implere: cùm ex dignitate populi Romani repertum sit, res inlustres annalibus, talia diurnis Urbis actis mandare. Ceterùm coloniæ Capua atque Nuceria,[1] additis veteranis, firmatæ sunt: plebeique congiarium[2] quadringeni nummi[3] viritim dati, et sestertiûm quadringenties[4] ærario inlatum est ad retinendam populi fidem. Vectigal quoque quintæ et vicesimæ[5] venalium mancipiorum remissum, specie magis quàm re:[6] quia cùm venditor pendere juberetur, in partem pretii emtoribus adcrescebat. Edixit Cæsar, "ne quis magistratus, aut pro-"curator, qui provinciam obtineret, spectaculum gladia-"torum, aut ferarum, aut quod aliud ludicrum ederet." Nam antè non minùs tali largitione, quàm corripiendis pecuniis, subjectos adfligebant; dum quæ libidine deliquerant, ambitu propugnant.[7]

32. Factum et senatusconsultum[8] ultioni juxta et secu-

[1] *Capua atque Nuceria.* De Capuâ dictum Annal. IV. 57. Nuceria, nunc *Nocera.* Augustum coloniam deduxisse Capuam scribit Plinius, XVIII. 11.

[2] *Plebeique congiarium.* Hujus congiarii memoria extat nummo ex ære magno apud Harduinum Select. Opera, p. 722. NERO CLAVD. CAES. AVG. GERM. P. M. TR. P. IMP. P. P. capite Neronis laureato. Ex adversâ parte, CONGIAR. II. DAT. POP. SC. *Congiarium secundum datum populo. Senatûs consulto.* Nero togatus distribuit congiarium populo. De congiariis plura dicentur in not. et emend. ad Dialog. de Oratoribus, cap. 17.

[3] *Quadringeni nummi. Angl.* 3*l.* 6*s.* 8*d.*

[4] *Sestertiûm quadringenties.* Quadringenties centena millia sestertiûm, *Angl.* 333,333*l.* 6*s.* 8*d.*

[5] *Quintæ et vicesimæ.* De his plura in not. et emend. ad Annal. XIII. 31.

[6] *Specie magis quàm re.* Sic emendari sensus ipse postulat. Ita quoque emendat Illustr. Huetius. Malè in Mss. et editis libris, *specie magis quàm vi.* Unde eruditus Petavius aliquid deesse suspicabatur.

[7] *Ambitu propugnant.* Quæ inexplebili corripiendarum pecuniarum libidine deliquerant, ambitiosâ ludorum largitione non excusabant tantùm, sed propugnabant: et pecunias in utilitatem propriam derivatas se impendisse in populorum oblectamenta et imperii splendorem jactitabant.

[8] *Senatusconsultum.* Senatusconsulti severitatem excusat Ulpianus, Digest. XXIX. Tit. v. de Senatusconsulto Silaniano et Claudiano. Leg. 1. *Cùm aliter nulla*

ritati, "ut si quis à suis servis interfectus esset, ii quoque, "qui testamento manumissi sub eodem tecto mansissent, "inter servos supplicia penderent." Redditur ordini Lurius Varius, consularis, avaritiæ criminibus [1] olim perculsus. Et Pomponia Græcina, insignis fœmina, Plautio, qui ovans se de Britanniis retulit,[2] nupta, ac "superstitionis externæ" [3] rea, mariti judicio permissa. Isque prisco instituto, propinquis coram, de capite famâque conjugis cognovit, et insontem nuntiavit. Longa huic Pomponiæ ætas, et continua tristitia fuit. Nam post Juliam, Drusi filiam,[4] dolo Messalinæ interfectam, per quadraginta annos,[5] non cultu nisi lugubri,

*domus tuta esse possit, nisi, periculo capitis sui, custodiam domini, tam à domesticis, quàm ab extraneis, præstare servi cogantur, ideo senatusconsulta introducta sunt de publicâ quæstione à familiâ necatorum habendâ.* Illud verò senatusconsultum dicitur Silanianum, quod primò sub Augusto, Dolabellâ et Silano coss. A. U. C. 763. latum. Claudianum, quod per Neronem, à Claudio adoptatum, est renovatum: dictum quoque Neronianum à Nerone; Pisonianum, à Pisone collegâ. De his dicetur adhuc infra Annal. XIV. 42.

[1] *Avaritiæ criminibus.* Avaritia, haud ita vetus in republicâ malum, teste Tullio Offic. II. 21. sed citò adultum omnia corripuit, provincias Urbemque exhausit. Frustra monebat Juvenalis, VIII. 87.

*Expectata diu tandem provincia cùm te*
*Rectorem accipiat, pone iræ frena modumque,*
*Pone et Avaritiæ.*

Unde idem indignans Satyr. I. 73.

*Aude aliquid brevibus Gyaris et carcere dignum,*
*Si vis esse aliquis. Probitas laudatur et alget.*
*Criminibus debent hortos, prætoria, mensas,*
*Argentum vetus, et stantem extra pocula caprum.*

[2] *Se de Britanniis retulit.* Sic Virgilius, Æneid. VII. 286.

*Ecce autem Inachiis sese referebat ab Argis*
*Sæva Jovis conjux, aurasque invecta tenebat.*

De Plautii ovatione diximus in Suppl. Annal. XI. 5.

[3] *Superstitionis externæ.* Hâc odiosâ nuncupatione designari Christianam religionem opinor. Eadem est Lipsii, Rhenani, Ryckii et Ernesti sententia. Tum enim vel in ipsâ Neronis domo percrebuit religio, ut accipimus ex D. Paulo ad Philipp. IV. 22. Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ σὺν ἐμοὶ ἀδελφοί. Ἀσπάζονται ὑμᾶς πάντες οἱ ἅγιοι, μάλιστα δὲ οἱ ἐκ τῆς Καίσαρος οἰκίας. Vide et Epist. ad Romanos, XVI. De jure vitæ et necis, quod olim competebat maritis in uxores sceleribus pollutas, multa habet Heineccius Antiquit. Roman. Jurisprud. I, 10. num. 6.

[4] *Juliam, Drusi filiam.* Drusi et Liviæ filiam. Vide stem. Cæs. n. 74. De dolo sceleréque Messalinæ dictum in Suppl. Annal. IX. 48.

[5] *Per quadraginta annos.* Ergò obiit Pomponia Græcina A. U. C. 836. J. C. 83.

non animo nisi mœsto egit. Idque illi, imperitante Claudio, impune,[1] mox ad gloriam vertit.

33. Idem annus plures reos habuit: quorum P. Celerem, accusante Asiâ, quia absolvere nequibat Cæsar, traxit,[2] senectâ donec mortem obiret. Nam Celer, interfecto, ut memoravi,[3] Silano proconsule, magnitudine sceleris cetera flagitia obtegebat. Coſsutianum Capitonem[4] Cilices detulerant, "maculosum fœdumque, et idem jus "audaciæ in provinciâ ratum, quod in Urbe exercuerat." Sed pervicaci accusatione conflictatus, postremò defensionem omisit, ac lege repetundarum damnatus est.[5] Pro Eprio Marcello,[6] à quo Lycii res repetebant, eò usque ambitus[7] prævaluit, ut quidam accusatorum ejus exilio mulctarentur, "tanquam insonti periculum fecissent."

## A. U. C. 811. J. C. 58.

34. Nerone tertiùm consule, simul iniit consulatum[8] Valerius Messala, cujus proavum, oratorem Corvinum,[9]

[1] *Impune.* Ob Plautii virtutem et Britannicam expeditionem mox suscipiendam.

[2] *Traxit.* Nero P. Celeris causam protraxit, donec reus senectâ mortem obiret.

[3] *Ut memoravi.* Supra cap. 1.

[4] *Cossutianum Capitonem.* De quo jam actum supra Annal. xi. 6. Ejus causa acta, adhuc adolescente Quinctiliano, ut ipse testatur, Instit. Orator. vi. 1. In exemplum quoque eam protulit Juvenalis, viii. 91.

*Respice quid moneant leges, quid curia mandet,*
*Præmia quanta bonos maneant, quàm fulmine justo*
*Et Capito et Numitor ruerint, damnante senatu,*
*Piratæ Cilicum.*

[5] *Damnatus est.* Senatorium ordinem amisit, ut dicetur infra Annal. xiv. 48. leviore quidem pœnâ cùm exilium, deportationem, verbera etiam iis, qui repetundarum rei essent, lex minitaretur. Vide eruditum Gravinam, *Origines Juris Civilis*, p. 695 et seq.

[6] *Eprio Marcello.* Vide not. et emend. ad Annal. xiii. 33.

[7] *Ambitus.* Id est, gratia.

[8] *Iniit consulatum.* Nero Claudius Augustus III. et Valerius Messala consulatum iniere A.U.C. 811. J.C. 58.

[9] *Proavum, oratorem Corvinum.* Augustus III. et M. Messala Corvinus, Valerii proavus, consules fuerant A. U. C. 723. A. C. 30.

divo Augusto, abavo Neronis,[1] collegam in eo magistratu fuisse, pauci jam senum meminerant: sed nobili familiæ honor auctus est, oblatis in singulos annos quingenis sestertiis,[2] quibus Messala paupertatem innoxiam sustentaret. Aurelio quoque Cottæ, et Haterio Antonino, annuam pecuniam statuit Princeps, quamvis per luxum avitas opes dissipâssent. Ejus anni principio, mollibus adhuc initiis prolatatum inter Parthos Romanosque de obtinendâ Armeniâ bellum,[3] acriter sumitur: quia nec Vologeses sinebat fratrem Tiridaten dati à se regni expertem esse, aut alienæ id potentiæ donum habere: et Corbulo dignum magnitudine populi Romani rebatur, parta olim à Lucullo Pompeioque recipere. Ad hæc Armenii ambiguâ fide utraque arma invitabant, situ terrarum, similitudine morum Parthis propiores, connubiisque permixti, ac libertate ignotâ, illuc magis ad servitium inclinantes.

35. SED Corbuloni plus molis adversùs ignaviam militum, quàm contra perfidiam hostium erat. Quippe Syriâ transmotæ legiones, pace longâ segnes, munia Romanorum ægerrimè tolerabant. Satis constitit fuisse in eo exercitu veteranos, qui non stationem, non vigilias inîssent; vallum fossamque quasi nova et mira viserent; sine galeis, sine loricis, nitidi et quæstuosi,[4] militiâ per oppida expletâ. Igitur dimissis, quibus senecta, aut valetudo adversa erat, supplementum petivit. Et habiti per Galatiam ac Cappadociam delectus. Adjectaque ex Germaniâ legio, cum equitibus alariis, et peditatu cohortium: retentusque omnis exercitus sub pellibus, quamvis hieme sævâ adeò, ut ob-

[1] *Abavo Neronis.* Ex matre suâ Agrippinâ, Germanici filiâ, Augustum abavum habebat Nero. Vide stem. Cæs. n. 93 et 35.

[2] *Quingenis sestertiis.* Quingena sestertia sunt *Angl.* 4166*l.* 13*s.* 4*d.* Idem laudat Suetonius in Ner. x.

[3] *De obtinendâ Armeniâ bellum.* Belli initia vidimus Annal. XII. 50.

[4] *Nitidi et quæstuosi.* Corpore vesteque nitidi, quæstûs avidi, et in his ditissimis oppidis commerciis intenti.

ducta glacie, nisi effossa, humus tentoriis locum non præberet. Ambusti multorum artus vi frigoris, et quidam inter excubias exanimati sunt. Adnotatusque miles, qui fascem lignorum gestabat, ita præriguisse manus, ut oneri adhærentes, truncis brachiis deciderent.[1] Ipse cultu levi, capite intecto, in agmine, in laboribus, frequens adesse: laudem strenuis, solatium invalidis, exemplum omnibus ostendere. Dehinc quia duritiam cœli militiæque multi abnuebant, deserebantque, remedium severitate quæsitum est. Nec enim, ut in aliis exercitibus, primum alterumque delictum venia prosequebatur, sed qui signa reliquerat, statim capite pœnas luebat: idque usu salubre, et misericordiâ melius apparuit. Quippe pauciores illa castra deseruere, quàm ea in quibus ignoscebatur.

36. INTERIM Corbulo, legionibus intrà castra habitis, donec ver adolesceret, dispositisque per idoneos locos cohortibus auxiliariis, ne pugnam priores auderent, prædicit. Curam præsidiorum Pactio Orphito, primipili honore[2] perfuncto, mandat. Is quamquam incautos barbaros, et benè gerendæ rei casum offerri scripserat, "tenere se munimentis, et majores copias opperiri" jubetur. Sed rupto imperio, postquàm paucæ è proximis castellis turmæ advenerant, pugnamque imperitiâ poscebant, congressus cum hoste funditur. Et damno ejus exterriti qui subsidium ferre debuerant, sua quisque in castra trepidâ fugâ rediere. Quod

[1] *Truncis brachiis deciderent.* Frigore deciduos manuum digitos, exanimatos homines in Belgio se vidisse anno 1468. testatur egregius scriptor, veterumque æmulus, de Comines, *Mémoires*, II. 14. In Galliâ plurimis, non modò gregariis militibus, sed etiam nobilibus viris, tum pedum, tum manuum digitos decidisse vidit anno 1569. Nicolaus Coustureau, *Vie de Louis de Bourbon, Duc de Montpensier*, p. 53. Sævam quoque hiemem, quam in Perside Solimani II. exercitus perpessus est anno 1534. vide apud Leunclavium, Hist. Musulman. Col. 772. Hìc sanè occurret asperrima illa hiems, quâ nostri milites, antehàc inauditâ frigoris sævitiâ perpessi, in Germaniam confugerunt, captâ à Gallis Bataviâ, anno 1794.

[2] *Primipili honore.* Id est, primi centurionis dignitate. Vide quæ dicta sunt Annal. II. 11.

graviter Corbulo accepit: increpitumque Pactium, et præfectos, militesque, "tendere omnes extra vallum"[1] jussit: inque eâ contumeliâ detenti, nec nisi precibus universi exercitûs exsoluti sunt.

37. AT TIRIDATES super proprias clientelas,[2] ope Vologesi fratris adjutus, non furtim jam, sed palam bello infensare Armeniam, quosque fidos nobis rebatur, depopulari; et si copiæ contra ducerentur, eludere; huc quoque et illuc volitans, plura famâ, quàm pugnâ exterrere. Igitur Corbulo, quæsito diu prælio, frustra habitus, et exemplo hostium circumferre bellum coactus, dispartit vires, ut legati præfectique diversos locos pariter invaderent: simul regem Antiochum[3] monet, "proximas sibi præfecturas "petere." Nam Pharasmanes, interfecto filio Rhadamisto, "quasi proditore sui," quò fidem in nos testaretur, vetus adversùs Armenios odium promtiùs exercebat. Tuncque primùm illecti Isichi,[4] gens haud aliàs socia Romanis, avia Armeniæ incursavit. Ita consilia Tiridati in contrarium vertebant. Mittebatque oratores, qui suo Parthorumque nomine expostularent, "cur datis nuper obsidibus, redin-"tegratâque amicitiâ, quæ novis quoque beneficiis locum "aperiret, vetere Armeniæ possessione depelleretur? Ideo

[1] *Tendere omnes extra vallum.* Ut societate et contactu indignos. Hæc enim militaris pœna, olimque asperiùs exercita. Teste enim Livio, x. 4. *Cohortes, quæ signa amiserant, extra vallum sine tentoriis destitutas, invenit* dictator Valerius Maximus. Quantum disciplinæ austeritate profecerit Corbulo docet Frontinus, Strategemat. IV. 2. n. 3. *Domitius Corbulo, duabus legionibus et paucissimis auxiliis, disciplinâ correctâ, Parthos sustinuit.* Haud siluerim dictum optimi ducis apud eumdem Frontinum, IV. 7. n. 2. *Domitius Corbulo dolabrâ, id est, operibus, hostem vincendum esse dicebat.*

[2] *Super proprias clientelas.* Armeniorum aliorumque populorum sibi addictorum clientelas.

[3] *Regem Antiochum.* Antiochum, Commagenæ regem, de quo supra cap. 7.

[4] *Isichi.* Populi soli Tacito memorati. Videntur tamen occidentales inter et septemtrionales Armeniæ fines habitâsse. Plinio, VI. 4. memoratur flumen *Isis,* unde fortè gentis nomen. *Isis,* nunc *the Tchorok,* influit in pontum Euxinum, *the Black Sea,* Ortum versùs.

"nondum ipsum Vologesen commotum, quia causâ, quàm "vi agere mallent. Sin perstaretur in bello; non defore "Arsacidis virtutem fortunamque, sæpiùs jam clade Ro-"manâ expertam." Ad ea Corbulo, satis comperto, Vologesen defectione Hyrcaniæ[1] attineri, suadet Tiridati "precibus Cæsarem adgredi: posse illi regnum stabile, "et res incruentas contingere, si omissâ spe longinquâ et "serâ, præsentem potioremque sequeretur."

38. Placitum dehinc, "quia commeantibus invicem "nuntiis, nihil in summam pacis proficiebatur, colloquio "ipsorum tempus locumque destinari. Mille equitum "præsidium" Tiridates "affore sibi" dicebat: "quan-"tum Corbuloni cujusque generis militum adsisteret, non "statuere, dum, positis loricis et galeis, in faciem pacis,[2] "veniretur." Cuicumque mortalium, nedum veteri et provido duci, barbaræ astutiæ patuissent. "Ideo arctum "inde numerum finiri, et hinc majorem offerri, ut dolus "pararetur. Nam equiti, sagittarum usu exercito, si "detecta corpora objicerentur, nihil profuturam multi-"tudinem." Dissimulato tamen intellectu, "rectiùs de "his, quæ in publicum consulerentur, totis exercitibus "coram dissertaturos" respondit. Locumque delegit, cujus pars altera colles erant clementer adsurgentes, accipiendis peditum ordinibus; pars in planitiem porrigebatur, ad explicandas equitum turmas. Dieque pacto, prior Corbulo socias cohortes et auxilia regum pro cornibus, medio sextam legionem constituit; cui accita per noctem aliis ex castris, tria millia tertianorum[3] permiscuerat, unâ cum aquilâ, quasi eadem legio[4] spectaretur. Tiridates, vergente jam die, procul adstitit, unde videri magis, quàm audiri pos-

[1] *Hyrcaniæ. Mazanderan and Corcan.*

[2] *In faciem pacis.* In pacis, non verò belli, faciem veniretur.

[3] *Tertianorum.* Tertiæ legionis:

[4] *Quasi eadem legio.* Quasi una tantùm legio spectaretur et adesset.

set. Ita sine congressu dux Romanus abscedere militem sua quemque in castra jubet.

39. Rex, sive fraudem suspectans, quia plurasimul in loca ibatur, sive ut commeatus nostros Pontico mari,[1] et Trapezunte[2] oppido adventantes interciperet, properè discedit. Sed neque commeatibus vim facere potuit, quia per montes ducebantur præsidiis nostris insessos: et Corbulo, ne inritum bellum traheretur, utque Armenios ad sua defendenda cogeret, exscindere parat castella. Sibique, quod validissimum in eâ præfecturâ,[3] cognomento *Volandum*,[4] sumit; minora Cornelio Flacco legato, et Insteio Capitoni, castrorum præfecto, mandat. Tum circumspectis munimentis, et quæ expugnationi idonea, provisis, hortatur milites, "ut hostem vagum, neque paci aut prælio paratum, "sed perfidiam et ignaviam fugâ confitentem, exuerent "sedibus, gloriæque pariter et prædæ consulerent." Tum quadripartito exercitu, hos in testudinem conglobatos,[5] subruendo vallo inducit; alios scalas mœnibus admovere, multos tormentis faces et hastas incutere jubet. Libratoribus funditoribusque attributus locus, unde eminùs glandes torquerent; ne qua pars subsidium laborantibus ferret, pari undique motu. Tantus inde ardor certantis exercitûs fuit,

[1] *Pontico mari.* Nunc *the Black Sea.*

[2] *Trapezunte.* Nunc *Tarabozan*, vulgò *Trebizond.* Illud oppidum memorat Plinius, VI. 4. *Trapezus liberum, vasto monte clausum.*

[3] *In eâ præfecturâ.* De Armeniæ præfecturis Plinius, VI. 9. *Dividitur, (quod certum est) in præfecturas, quas στρατηγίας vocant, quasdam ex iis vel singula regna quondam, barbaris nominibus* 120.

[4] *Volandum.* Hoc Castellum uni Tacito dictum. Ex ejus narratione ea castella videntur fuisse in Heniochiis, seu Moschicis, montibus, in quibus oritur amnis, Cyrus, nunc *the Kur.* Hìc verò aliis indicta memorat Tacitus, ut et Plinius, VI. 8. In hoc sinu *multa aliter, ac veteres, proditurum me non eo inficias, anxiâ perquisita curâ, rebus nuper in eo situ gestis à Domitio Corbulone, regibusque inde missis supplicibus, aut regum liberis obsidibus.*

[5] *In testudinem conglobatos.* Constipatis clypeis testudinem imitabantur Romani; cujus descriptionem ex insigni Dionis loco intellectu facilem vide in not. et emend. ad Annal. XIII. 39.

ut intrà tertiam diei partem, nudati propugnatoribus muri, obices portarum subversi, capta escensu [1] munimenta, omnesque puberes trucidati sint, nullo milite amisso, paucis admodùm vulneratis: et imbelle vulgus sub coronâ venum datum:[2] reliqua præda victoribus cessit. Pari fortunâ legatus ac præfectus usi sunt, tribusque unâ die castellis expugnatis, cetera terrore, et alia sponte incolarum, in deditionem veniebant: unde orta fiducia caput gentis Artaxata [3] adgrediendi, Nec tamen proximo itinere ductæ legiones, quæ si amnem Araxen,[4] qui mœnia adluit, ponte transgrederentur, sub ictum dabantur: procul, et latioribus vadis transiere.

40. At Tiridates, pudore et metu, ne, si concessisset obsidioni, nihil opis in ipso videretur; si prohiberet, impeditis locis, seque et equestres copias inligaret: statuit postremò ostendere aciem, et dato die [5] prælium incipere, vel simulatione fugæ, locum fraudi parare. Igitur repentè agmen Romanum circumfundit, non ignaro duce nostro, qui viæ pariter et pugnæ composuerat exercitum. Latere dextro tertia legio, sinistro sexta incedebat, mediis decumanorum [6] delectis: recepta inter ordines impedimenta, et tergum mille equites tuebantur: quibus jusserat, "ut in-

[1] *Escensu.* Id est, *ascensu; Angl. assault.*

[2] *Sub coronâ venum datum.* Quo de more Gellius, VII. 5. *Sicuti, inquit* Cælius Sabinus *jurisperitus, antiquitus mancipia jure belli capta coronis induta veniebant, et idcirco dicebantur sub coronâ venire. Namque ut ea corona signum erat captivorum venalium, ita pileus impositus demostrabat ejusmodi servos venum dari, quorum nomine emtori venditor nihil præstaret. Est autem alia rationis hujus opinio, cur dici solitum sit captivos sub coronâ venumdari, quòd milites, custodiæ causâ, captivorum venalium greges circumstarent: eaque circumstatio militum corona appellata sit. Sed id magis verum est quod supra dixi.*

[3] *Artaxata.* Manent rudera prope *Koïrvirab,* ut dictum Annal. II. 56.

[4] *Araxen.* Nunc *the Aras.* Vide Annal. XII. 51.

[5] *Dato die.* Sero hujus diei ostendit aciem, die postero prælium incepturus.

[6] *Mediis decumanorum.* Delecti decumanorum, seu decimæ legionis, medium agmen obtinebant.

"stantibus cominùs resisterent, refugos non sequerentur." In cornibus pedites sagittariique, et cetera manus equitum ibat, productior cornu in sinistro per ima collium, ut si hostis intravisset, fronte simul et sinu exciperetur. Adsultare ex diverso Tiridates, non usque ad jactum teli, sed tum minitans, tum specie trepidantis, si laxare ordines et diversos consectari posset. Ubi nihil temeritate solutum, nec ampliùs,[1] quàm decurio equitum audentiùs progressus, et sagittis confixus, ceteros ad obsequium exemplo firmaverat, propinquis jam tenebris abscessit.

41. Et Corbulo, castra in loco metatus, an expeditis legionibus nocte Artaxata pergeret, obsidioque circumdaret, agitavit, concessisse illuc Tiridaten ratus. Dein postquàm exploratores attulere "longinquum regis iter, et Medi an "Albani[2] peterentur, incertum," lucem opperitur: præmissaque levis armatura, quæ muros interim ambiret, oppugnationemque eminùs inciperet. Sed oppidani, portis sponte patefactis, se suaque Romanis permisere: quod salutem ipsis tulit. Artaxatis ignis immissus, deletaque et solo adæquata sunt: quia nec teneri sine valido præsidio, ob magnitudinem mœnium, nec id nobis virium erat, quod firmando præsidio, et capessendo bello divideretur: vel si integra et incustodita relinquerentur, nulla in eo utilitas aut gloria, quòd capta essent. Adjicitur miraculum, velut numine oblatum. Nam cuncta extra, tectis tenus sole inlustria fuere; quod mœnibus cingebatur, ita repentè atrâ nube coopertum, fulguribusque discretum est, ut, quasi infensantibus Deis, exitio tradi crederetur. Ob hæc consalu-

[1] *Nec ampliùs.* Ubi Tiridates vidit nihil temeritate solutum esse; sed, uno tantùm decurione equitum audentiùs progresso, statimque sagittis confixo, ceteros Romanos exemplo ad obsequium firmatos, propinquis jam tenebris abscessit. Turmæ equitum dividebantur in decurias, seu decem equites, quibus præerat decurio.

[2] *Medi an Albani.* Medos petiit Tiridates, ut patet ex Annal. xiv. 26.

tatus *imperator*[1] Nero: ex senatusconsulto "supplicati-"ones" habitæ:[2] "statuæque et arcus, et continui con-"sulatus Principi: utque inter festos referretur dies, quo "patrata victoria, quo nuntiata, quo relatum de eâ "esset," aliaque in eamdem formam decernuntur, adeò modum egressa, ut C. Cassius de ceteris honoribus adsensus, "si pro benignitate fortunæ Diis grates agerentur, "ne totum quidem annum[3] supplicationibus sufficere" disseruerit: "eòque oportere dividi sacros et negotiosos "dies, queis divina colerent, et humana non impedirent."

42. Variis deinde casibus jactatus, et multorum odia meritus reus, haud tamen sine invidiâ Senecæ damnatur. Is fuit P. Suilius,[4] imperitante Claudio, terribilis ac venalis, et mutatione temporum, non, quantùm inimici cuperent, demissus: quique se nocentem videri, quàm supplicem mallet. Ejus opprimendi gratiâ repetitum credebatur senatusconsultum, pœnaque Cinciæ legis,[5] adversùs eos, qui pretio causas oravissent: nec Suilius questu aut exprobratione abstinebat, præter ferociam animi, extremâ senectâ liber, et Senecam increpans, "infensum amicis Claudii, sub "quo justissimum exilium pertulisset. Simul studiis in-"ertibus, et juvenum imperitiæ suetum, livere his, qui "vividam et incorruptam eloquentiam tuendis civibus ex-"ercerent. Se quæstorem Germanici;[6] illum domûs

[1] *Consalutatus imperator.* Plurimi hâc de re extant nummi apud Harduinum, Select. Opera, p. 722. Insignis inter omnes nummus argenteus è Cimelio Regio, NERO CAESAR AVGVSTVS, capite laureato. In aversâ parte, ARMENIAC, id est, *Armeniacus.* Victoria gradiens cum palmâ et coronâ.

[2] *Supplicationes habitæ.* In his supplicationibus omnes ædes sacræ aperiebantur, circa omnia pulvinaria obsecrabantur Dii. Quod satis compertum, et passim in Livio aliisque historicis occurrit.

[3] *Totum quidem annum.* De hoc immodico festorum dierum numero diximus in Suppl. Annal. IX. 44.

[4] *P. Suilius.* De quo dictum Annal. IV. 31. XI. 1 et seq.

[5] *Pœnaque Cinciæ legis.* De hoc senatusconsulto et lege Cinciâ dictum est supra Annal. XI. 5 et 7.

[6] *Quæstorem Germanici.* Supra Annal. IV. 31.

" ejus adulterum[1] fuisse. An gravius existimandum, sponte " litigatoris, præmium honestæ operæ adsequi, quàm cor- " rumpere cubicula Principum fœminarum? Quâ sapientiâ, " quibus philosophorum præceptis, intrà quadriennium " regiæ amicitiæ, ter millies sestertiûm[2] paravisset? Romæ " testamenta et orbos,[3] velut indagine ejus capi. Italiam et " provincias, immenso fœnore hauriri.[4] At sibi labore " quæsitam, et modicam pecuniam esse. Crimen, peri- " culum, omnia potiùs toleraturum, quàm veterem, ac " olim partam dignationem subitæ felicitati submitteret."

43. Nec deerant, qui hæc iisdem verbis, aut versa in deterius, Senecæ deferrent. Repertique accusatores, " di- " reptos socios, cùm Suilius provinciam Asiam regeret, ac " publicæ pecuniæ peculatum" detulere. Mox, quia in- quisitionem annuam impetraverant, brevius visum, subur- bana crimina[5] incipi, quorum obvii testes erant. Ii, " acer- " bitate accusationis Q. Pomponium[6] ad necessitatem belli " civilis detrusum: Juliam Drusi filiam,[7] Sabinamque Pop- " pæam[8] ad mortem actas; et Valerium Asiaticum,[9] Lusium

[1] *Domûs ejus adulterum.* Senecam adulterii cum Juliâ, Germanici filiâ, accusaverat Messalina, eumque in exilium egerat, ut diximus in Suppl. Annal. IX. 24.

[2] *Ter millies sestertiûm. Angl.* 2,500,000*l.* In Ms. Reg. legitur *sex millies sestertiûm*, sed ut videtur librarii errore. Priorem enim summam habet quoque Dio, LXI. p. 694. *ἑπτακισχιλίων καὶ πεντακοσίων μυριάδων (δραχμῶν).*

[3] *Et orbos.* Orbitatis pretia videbimus infra, in libro de Moribus German. XX.

[4] *Immenso fœnore hauriri.* Quanto fœnore Italiam et provincias tum hauserit Seneca, accipiamus ex Dione, LXII. p. 701. Vel ipsis Britannis invitis quadringenties sestertiûm, *Angl.* 333,333*l.* 6*s.* 8*d.* crediderat: quod cùm asperiùs, flagrantioribusque usuris, repeteret, rebellionis causa extitit. De fœnore dictum satis in not. et emend. ad Annal. VI. 15.

[5] *Suburbana crimina.* In Urbe locisque suburbanis patrata.

[6] *Q. Pomponium.* Is erat moribus inquies, ut dictum Annal. VI. 18. Vide et Dionem, LIX. p. 644 et 661. Partes Camilli Scriboniani, quem memoravimus in Suppl. Annal. IX. 35. secutus videtur Pomponius.

[7] *Juliam Drusi filiam.* De ejus morte vide Suppl. Annal. IX. 48.

[8] *Sabinamque Poppæam.* Supra memoratam, Annal. XI. 2 et 4. Vide et Suppl. Annal. XI. 5.

[9] *Valerium Asiaticum.* De illo ibidem.

"Saturninum,[1] Cornelium Lupum circumventos; jam equitum Romanorum agmina damnata, omnemque Claudii sævitiam" Suilio objectabant. Ille, "nihil ex his sponte susceptum, sed Principi paruisse" defendebat, donec eam orationem Cæsar cohibuit, "compertum sibi" referens "ex commentariis patris sui, nullam cujusquam accusationem ab eo coactam." Tum "jussa Messalinæ" prætendi, et labare defensio. "Cur enim neminem alium delectum, qui sævienti impudicæ vocem præberet? Puniendos rerum atrocium ministros, ubi pretia scelerum adepti, scelera ipsa aliis delegent."[2] Igitur ademtâ bonorum parte (nam filio et nepti pars concedebatur,[3] eximebanturque etiam quæ testamento matris, aut aviæ acceperant) in insulas Baleares[4] pellitur: non in ipso discrimine, non post damnationem fractus animo. Ferebaturque copiosâ et molli vitâ secretum illud toleravisse. Filium ejus Nerulinum adgressis accusatoribus per invidiam patris, et crimina repetundarum, intercessit Princeps, tamquam satis expletâ ultione.

44. Per idem tempus Octavius Sagitta, plebei tribunus, Pontiæ, mulieris nuptæ, amore vecors, ingentibus donis adulterium, et mox ut omitteret maritum, emercatur; suum matrimonium promittens, ac nuptias ejus pactus. Sed ubi mulier vacua fuit,[5] nectere moras, "adversam patris voluntatem" causari, repertâque spe ditioris conjugis, promissa exuere. Octavius contra modò conqueri, modò minitari, "famam perditam, pecuniam exhaustam," obtestans: de-

[1] *Lusium Saturninum.* Hunc aliosque plurimos, senatores, equites, consanguineos, à Claudio interfectos memorat Seneca in ἀποκολοκυντώσει, vers. fin.

[2] *Scelera ipsa aliis delegent.* Vide Vell. Paterc. Ruhnken. II. 44.

[3] *Pars concedebatur.* Dimidia pars concedebatur. Vide Cujacium, Observ. VI. 23.

[4] *In insulas Baleares.* Nunc *Majorca and Minorca.*

[5] *Vacua fuit.* Omisso marito. *Vacua* tunc mulier dicebatur, quòd vacationem haberet ex lege Juliâ Poppæâ. Vide eruditum Brissonium in Lexico Juris: verbo, *Vacatio.*

nique salutem, quæ sola reliqua esset, arbitrio ejus permittens. Ac postquàm spernebatur, "noctem unam ad solatium" poscit "quâ delinitus, modum in posterum adhiberet." Statuitur nox. Et Pontia consciæ ancillæ custodiam cubiculi mandat. Ille, uno cum liberto, ferrum veste occultum infert. Tum, ut adsolet in amore et irâ, jurgia, preces, exprobratio, satisfactio,[1] et pars tenebrarum libidine seposita.[2] Et questu[3] incensus, nihil metuentem ferro transverberat, et accurrentem ancillam vulnere absterret, cubiculoque prorumpit. Posterâ die manifesta cædes, haud ambiguus percussor: quippe mansitâsse unà convincebatur. Sed libertus "suum illud facinus" profiteri, "se patroni injurias ultum esse." Commoveratque quosdam magnitudine exempli: donec ancilla, ex vulnere refecta, verum aperuit: postulatusque apud consules à patre interfectæ, postquàm tribunatu abierat,[4] sententiâ patrum, et lege de sicariis condemnatur.[5]

45. Non minus insignis, eo anno, impudicitia, magnorum reipublicæ malorum initium fecit. Erat in civitate Sabina Poppæa,[6] T. Ollio patre genita, sed nomen avi materni sumserat, inlustri memoriâ Poppæi Sabini,[7] consulari et triumphali decore præfulgentis. Nam Ollium, honoribus nondum functum,[8] amicitia Sejani pervertit. Huic mu-

[1] *Satisfactio.* Terentius, Eunuchus, I. Act. I. 14.

*In amore hæc omnia insunt vitia: injuriæ,*
*Suspiciones, inimicitiæ, induciæ,*
*Bellum, pax rursum.*

[2] *Libidine seposita.* Meliùs *libidini.*

[3] *Et questu.* Observare liceat minimè laudandam esse hanc orationis negligentiam, *Et Pontia—et irâ—et pars—et questu—et accurrentem.* Atvitiosum puto, *et questu.* Vide not. et emend. ad Annal. XIII. 44.

[4] *Tribunatu abierat.* Non anteà, ob magistratûs dignitatem.

[5] *Lege de sicariis condemnatur.* Lege Corneliâ de sicariis condemnatur, et in exilium deportatur, infra Hist. IV. 44. De ipsâ lege Corneliâ vide Gravinam, *Origines Juris Civilis*, p. 721 et seq.

[6] *Sabina Poppæa.* De quâ vide supra Vol. I. p. 467. stem. Cæs. n. 37.

[7] *Poppæi Sabini.* Is videtur esse C. Poppæus Sabinus, qui consulatum gessit A. U. C. 762.

[8] *Honoribus nondum functum.* Magnis magistratûs honoribus non-

lieri cuncta alia fuere, præter honestum animum. Quippe mater ejus,[1] ætatis suæ fœminas pulchritudine supergressa, gloriam pariter et formam dederat. Opes claritudini generis sufficiebant. Sermo comis, nec absurdum ingenium: modestiam præferre, et lasciviâ uti: rarus in publicum egressus; idque velatâ parte oris, ne satiaret aspectum, vel quia sic decebat. Famæ numquam pepercit, maritos et adulteros non distinguens: neque affectui suo, aut alieno obnoxia, unde utilitas ostenderetur, illuc libidinem transferebat. Igitur agentem eam in matrimonio Rufi Crispini, equitis Romani, ex quo filium genuerat,[2] Otho[3] pellexit juventâ ac luxu, et quia flagrantissimus in amicitiâ Neronis habebatur. Nec mora, quin adulterio matrimonium jungeretur.

46. Otho, sive amore incautus, laudare "formam elegantiamque uxoris" apud Principem; sive ut accenderet, ac, si eâdem fœminâ potirentur, id quoque vinculum potentiam ei adjiceret. Sæpe auditus est consurgens è convivio Cæsaris, "se ire ad illam, sibi concessam" dictitans "nobilitatem, pulchritudinem, vota omnium, et gaudia felicium." His atque talibus inritamentis, non longa cunctatio interponitur. Sed accepto aditu, Poppæa primùm per blandimenta et artes valescere, "imparem cupidini se, et formâ Neronis captam" simulans: mox, acri jam Principis amore, ad superbiam vertens, si ultra unam alteramque noctem attineretur, "nuptam esse se" dictitans, "nec posse matrimonium amittere, devinctam Othoni per genus vitæ,

dum functum. Quæsturam, teste Suetonio in Ner. xxxv. obtinuerat, quâ ad magistratus aditus.

[1] *Mater ejus.* De quâ supra Annal. xi. 1. Nosque diximus in Suppl. Annal. xi. 5.

[2] *Filium genuerat. Rufinum Crispinum*, quem *impuberem adhuc, quia ferebatur ducatus et imperia ludere, mergendum mari, dum piscaretur, servis ipsius demandavit* Nero, Sueton. in Ner. xxxv.

[3] *Otho.* Posteà imperator. Amorem verò Othonis et Poppææ aliter narrat Tacitus Hist. i. 13. Id reputanti mihi visum est, Tacitum, qui priùs Historias scripsit, certiora edoctum, hæc in Annalibus tradidisse.

" quod nemo adæquaret. Illum animo et cultu magnificum: " ibi se summâ fortunâ digna visere. At Neronem pellice " ancillâ, et adsuetudine Actes devinctum, nil è contuber- " nio servili, nisi abjectum et sordidum traxisse." Dejicitur familiaritate suetâ, pòst congressu et comitatu, Otho: et ad postremum, ne in Urbe æmulatus ageret,[1] provinciæ Lusitaniæ præficitur: ubi usque ad civilia arma, non ex priore infamiâ, sed integrè sanctèque egit, procax otii, et potestatis temperantior.

47. HACTENUS Nero flagitiis et sceleribus velamenta quæsivit. Suspectabat maximè[2] Cornelium Sullam, socors ingenium ejus in contrarium trahens, callidumque et simulatorem interpretando. Quem metum Graptus, ex libertis Cæsaris, usu et senectâ à Tiberio usque domum Principum edoctus, tali mendacio intendit. Pons Milvius[3] in eo tempore celebris[4] nocturnis inlecebris erat: ventitabatque illuc Nero, quò solutiùs Urbem extra lasciviret. Igitur " regre- " dienti per viam Flaminiam[5] compositas insidias, fatoque " evitatas, quoniam diverso itinere Sallustianos in hortos[6]

[1] *Ne—æmulatus ageret.* Meliùs, *æmulus.* Vide not. et emend. ad Annal. XIII. 46. Suetonius in Othon. III. Poppæam Sabinam *adeò dilexit* Otho, *ut ne rivalem quidem Neronem æquo tulerit animo.* Aliam adhuc æmulationis causam affert Dio, LXI. p. 694. Othoni enim Neronem allocuto, 'Sic me Cæsarem videas,' respondit Nero, 'Te ne consulem quidem videbo.' Οὕτω με Καίσαρα ἴδοις—Οὐδὲ ὕπατόν σε ὄψομαι.

[2] *Suspectabat maximè.* Nero Cornelium Syllam, Antoniæ, Britannici sororis, maritum, maximè suspectum habebat, quòd socors ejus ingenium in contrarium traheret, eumque callidum et simulatorem esse interpretaretur. Vide stem. Cæs. n. 107.

[3] *Pons Milvius.* Nunc periit. Æstate adhuc videntur ejus rudera. Erat prope locum, qui nuncupatur *Torretta;* et plusquàm duobus millibus pedum, Orientem versùs distabat à ponte, qui nunc dicitur *Ponte-Mōlle.*

[4] *Celebris.* Sic quoque Annal. II. 88. dictum *celebris*, pro *celeber* nocturnis illecebris ac libidinibus.

[5] *Viam Flaminiam.* Ex hoc loco aliisque plurimis manifestum est, ut optimè animadvertit Cl. Piranesi, *Antichità Romane*, Vol. I. p. 6. viam Flaminiam, non, ut vulgò creditur, ad portam *del popolo*, sed ad portam, quæ appellatur *Pinciana*, fuisse directam.

[6] *Sallustianos in hortos.* Eorum locum obtinent horti, qui nunc dicuntur *Villa Belloni* et *Villa Ve-*

"remeaverit, auctoremque ejus doli Sullam," ementitur: quia fortè, redeuntibus ministris Principis, quidam, per juvenilem licentiam, quæ tunc passim exercebatur, inanem metum fecerant. Neque servorum quisquam, neque clientium Sullæ agnitus: maximèque despecta, et nullius ausi capax natura ejus, à crimine abhorrebat: perinde tamen, quasi convictus esset, cedere patriâ, et Massiliensium mœnibus[1] coerceri jubetur.

48. Iisdem consulibus auditæ Puteolanorum[2] legationes, quas diversas ordo plebesque[3] ad senatum miserant: illi "vim multitudinis," hi "magistratuum et primi cujusque[4] "avaritiam" increpantes. Cùmque seditio ad saxa et minas ignium progressa, necem et arma perliceret, C. Cassius adhibendo remedio delectus: quia severitatem ejus non tolerabant, precante ipso, ad Scribonios fratres ea cura transfertur, datâ cohorte prætoriâ: cujus terrore, et paucorum supplicio, rediit oppidanis concordia.

49. Non referrem vulgatissimum senatusconsultum, quo "civitati Syracusanorum[5] egredi numerum, edendis gladia-

*rospi.* Cùm foderetur in villâ *Verospi* anno 1745. ibi repertæ egregiæ antiquitatis reliquiæ. De Sallustio, à quo nomen accepere dictum est Annal. III. 30. Tunc erant Principum, ut videre est in Digest. Libr. XXX. Tit. de Legatis et Fideicommissis. leg. 39.

[1] *Massiliensium mœnibus.* Nunc *Marseilles*, in Galliâ Narbonensi.

[2] *Puteolanorum.* Nunc *Pozzuolo*, in Campaniâ.

[3] *Ordo plebesque.* Puteolanorum ordo et populus. In veteri lapide apud Capaccium, *Puteolana Historia*, p. 6. memoratur SPLENDIDISSIMVS. ORDO. ET. POPVLVS. PVTEOLANORVM. Et in alterâ inscriptione, p. 7. PLACERE. HVIC. ORDINI. Sic infra Hist. II. 52. memoratur quoque *ordo* Mutinensis. Ille duumvirorum, decurionum ordo in coloniis ac municipiis idem erat, ac Romæ senatores, nec ei adscripti nisi coloniæ aut municipii cives, qui centum millium nummûm, *Angl.* 833*l.* 6*s.* 8*d.* censum haberent. Vide Cl. Gori Inscript. Antiq. Vol. II. p. 192.

[4] *Et primi cujusque.* Sic Tullius, II. in Verrem, LXVII. laudat *Centuripinum* (Centorvi *in Siciliâ*) *magistratum et decemprimos.*

[5] *Civitati Syracusanorum.* Adhuc nomen retinet, *Syracuse*, urbs Siciliæ clarissima, quam eruditis-

"toribus finitum,[1] permittebatur;" nisi Pætus Thrasea[2] contra dixisset, præbuissetque materiem obtrectatoribus, arguendæ sententiæ. "Cur enim, si rempublicam egere "libertate senatoriâ crederet, tam levia consectaretur? quin "de bello aut pace, de vectigalibus et legibus, quibusque "aliis res Romana continetur, suaderet dissuaderetve? Li-"cere patribus, quotiens jus dicendæ sententiæ accepissent, "quæ vellent, expromere, relationemque in ea postulare. "An solum emendatione dignum, ne Syracusis spectacula "largiùs ederentur? Cetera per omnes imperii partes per-"inde egregia, quàm si non Nero, sed Thrasea regimen "eorum teneret? Quòd si summa dissimulatione transmit-"terentur, quanto magis inanibus abstinendum?" Thrasea contra, rationem poscentibus amicis, "non præsentium ig-"narum," respondebat, "ejusmodi consulta corrigere: sed "patrum honori dare, ut manifestum fieret, magnarum re-"rum curam non dissimulaturos, qui animum etiam levis-"simis adverterent."

50. Eodem anno, crebris populi flagitationibus, immodestiam publicanorum[3] arguentis, dubitavit Nero "an

simis operibus illustravere clarissimi viri Vincentius Mirabella et Jacobus Bonanni, *Delle Antiche Siracuse*, quos consulas, si volueris, de Siracusano theatro et amphitheatro, Vol. I. p. 77. Vol. II. p. 97 et 101.

[1] *Edendis gladiatoribus finitum.* Teste Dione, LIV. p. 522. Augustus *edixerat—ne quis munus gladiatorium injussu senatûs, aut sæpiùs duabus quotannis vicibus, aut plurium quàm centum et viginti gladiatorum exhiberet.* Προσαπειπὼν— μήθ' ὁπλομαχίαν, μήτ' ἄλλως εἰ μὴ ἡ βουλὴ ψηφίσαιτο, μήτ' αὖ πλεονάκις ἢ δὶς ἐν ἑκάστῳ ἔτει, μήτε πλειόνων εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ἀνδρῶν, ποιεῖν. Tiberius, lætitiæ parcus, *ludorum ac munerum impensas* adhuc *corripuit, mercedibus scenicorum recisis, paribusque gladiatorum ad certum numerum redactis,* Sueton. in Tiber. XXXIV. Quæ fortè illustrat vetus inscriptio apud Ursatum, *Monumenta Patavina*, I. 5. p. 217. T. ANCHARIVS PRISC. FIL. AEDILIS. QVAESTOR. ADSEDENTE. PATRE. GLADIATORVM. PARIA. TRIGINTA. ADIECTA. VENATIONE.— LEGITIMA EDIDIT.

[2] *Pætus Thrasea.* Vir optimus, et egregiæ libertatis, sæpe infra memorandus.

[3] *Immodestiam publicanorum.* De eorum immodestiâ queritur

" cuncta vectigalia omitti juberet; idque pulcherrimum do-" num [1] generi mortalium daret." Sed impetum ejus, multùm priùs laudatâ " magnitudine animi," attinuere senatores, " dissolutionem imperii" docendo, " si fructus, qui-" bus respublica sustineretur, deminuerentur. Quippe, " sublatis portoriis,[2] sequens,[3] ut tributorum abolitio [4] ex-" postularetur. Plerasque vectigalium societates,[5] à con-" sulibus et tribunis plebis constitutas, acri etiam populi " Romani tum libertate. Reliqua mox ita provisa, ut ratio " quæstuum et necessitas erogationum inter se congruerent.

quoque Ulpianus, Digest. Lib. XXXIX. Tit. 4. de Publicanis et Vectigalibus. Leg. 12. *Quantæ audaciæ, quantæ temeritatis sint publicanorum factiones, nemo est qui nesciat.* De publicanis ingeniosiùs, quàm veriùs, dixit Cl. de Montesquieu, *Esprit des Loix*, XIII. 20. *Tout est perdu lorsque la profession lucrative des Traitans parvient encore par ses richesses à être une profession honorée.* Coerceatur quidem publicanorum immodestia: at eorum modestiam, opesque honestè partas, ab honoribus ne amoveas. Sabinus, Vespasiani Imperatoris pater, publicanus fuit in Asiâ. Ibi enim *publicum quadragesimæ egit. Manebantque imagines à civitatibus ei positæ sub hoc titulo*, ΚΑΛΩΣ ΤΕΛΩΝΗΣΑΝΤΙ. Id est, *ob publicum egregiè actum.* Sueton. in Vespasian. I.

[1] *Pulcherrimum donum.* Gravissima nobilissimaque quæstio, quam ut lector dirimat, adeat not. et emend. ad Annal. XIII. 50. ubi de tributis ac vectigalibus imperii Romani fusiùs disseram.

[2] *Sublatis portoriis. Portoria* Romani appellabant, quæ nos vulgò dicimus *imposts.*

[3] *Sequens.* Consequens esse.

[4] *Tributorum abolitio.* Tributa nunc vulgò dicimus *taxes.* Vectigalia, *customs and excise:* inde vectigales agri. Videtur Neronem non agros vectigales, sed alteram vectigalium partem omitti voluisse, idque *pulcherrimum donum generi mortalium* datum dixisse Tacitum, quòd inde vires opesque commercii intenderentur. Restitere senatores, ne *tributorum abolitio expostularetur;* quæ sine imperii dissolutione fieri non posset. Verè enim Ulpianus, Digest. Lib. XLVIII. Tit. 18. de Quæstionibus, leg. 1. *In* tributis *esse reipublicæ nervos nemini dubium est.*

[5] *Vectigalium societates.* Ut dictum supra Annal. IV. 6. *Frumenta, et pecuniæ vectigales, cetera publicorum fructuum, societatibus equitum Romanorum agitabantur.* Unde Tullius pro Plancio, XXIII. *Huic obesse putas patrem publicanum: qui ordo quanto adjumento sit in honore quis nescit? Flos enim equitum Romanorum, ornamentum civitatis, firmamentum reipublicæ, publicanorum ordine continetur.* Vectigalium societates lustro finiebantur: *Angl. the farms of the Roman revenue were let every five years.* Vide Callistratum, Digest. Libr. XLIX. Tit. 14. de Jure Fisci, leg. 3.

" Temperandas planè publicanorum cupidines, ne per tot " annos sine querelâ tolerata, novis acerbitatibus ad invi- " diam verterent."

51. Ergo edixit Princeps, " ut leges cujusque publici,[1] " occultæ ad id tempus, proscriberentur : omissas petitiones, " non ultra annum resumerent. Romæ prætor,[2] per pro- " vincias, qui pro prætore, aut consule essent, jura adver- " sùs publicanos extra ordinem redderent : militibus immu- " nitas servaretur, nisi in iis, quæ veno exercerent." Alia- que admodùm æqua, quæ brevi servata, dein frustra ha- bita sunt. Manent tamen abolitio quadragesimæ quinqua- gesimæque,[3] et quæ alia exactionibus inlicitis nomina publi-

[1] *Cujusque publici.* Publicum illud nunc dicimus *revenue.* Sic Seneca Ep. CXIX. *Jam ego paraveram fiscos : circumspiciebam in quod me mare negotiaturus immitterem, quod publicum agitarem, quas accerserem merces.* Edixit Nero, ut leges cujusque vectigalis, occultæ ad id tempus, in publicum proponerentur. Cl. de Montesquieu, publicanis infensior, odiosè nec satis accuratè vertit, *Esprit des Loix*, XIII. 19. *Néron ordonna que les loix faites contre les publicains, qui avoient été jusques-là tenues secrettes, seroient publiées— qu'il y auroit un Préteur pour juger leurs prétentions sans formalité.*

[2] *Romæ prætor.* Legem prætoris habet Ulpianus, Digest. Libr. XXXIX. Tit. 4. de Publicanis et Vectigalibus. Leg. I. *Prætor ait: Quod publicanus ejus publicani* (corrige *publici*) *nomine vi ademerit, quodve familia publicanorum, si id restitutum non erit, in duplum, aut si post annum agetur, in simplum judicium dabo. Item si damnum, injuria, furtumve factum esse dicetur, judicium dabo. Si id, ad quos ea res pertinebit, non exhibebitur, in dominos sine noxæ deditione judicium dabo.*

[3] *Quadragesimæ quinquagesimæque.* Hæc est quadragesima litium, ut rectè monuit eruditus Cujacius, Observat. VI. 28. probatque Cl. Petr. Burmannus, Dissert. de Vectigalibus cap. 5. p. 87. Quinquagesima aliæque exactiones illicitæ, vel, Claudio imperitante, repertæ, vel ex Caii principatu remanserant, de quo Suetonius in Caio, XL. *Vectigalia nova atque inaudita— exercuit. Nullo rerum aut hominum genere omisso, cui non tributi aliquid imponeret. Pro eduliis quæ totâ Urbe venirent, certum statumque exigebatur. Pro litibus, atque judiciis ubicunque conceptis quadragesima summæ, de quâ litaretur— Ex gerulorum, diurnis quæstibus pars octava, &c.* Alia erat quadragesima mercium, de quâ Quintilianus, Declamation. CCCLIX. *Præter instrumenta itineris omnes res quadragesimam publicano debeant.* Hanc minimè abolevit Nero: remisit quidem Galba, ut constat ex ejus nummis, QVADRAGENS. REMISSAE. Id est, *Quadragesimæ remissæ.* Sed non penitus

cani invenerant. Temperata apud transmarinas provincias frumenti subvectio.[1] Et "ne censibus negotiatorum naves[2] "adscriberentur, tributumque pro illis penderent," constitutum.

52. Reos ex provinciâ Africâ, qui proconsulare imperium illic habuerant, Sulpicium Camerinum,[3] et Pomponium Silvanum, absolvit Cæsar: Camerinum adversùs privatos et paucos, sævitiæ magis quàm captarum pecuniarum crimina objicientes. Silvanum magna vis accusatorum circumsteterat, poscebatque "tempus evocandorum testium:" reus "illico defendi" postulabat. Valuitque pecuniosâ orbitate et senectâ, quam ultra vitam eorum produxit, quorum ambitu evaserat.

53. Quietæ ad id tempus res in Germaniâ fuerant, ingenio ducum, qui, pervulgatis triumphi insignibus, majus ex eo decus sperabant, si pacem continuavissent. Paullinus Pompeius, et L. Vetus,[4] eâ tempestate exercitui præerant. Ne tamen segnem militem attinerent, ille inchoatum ante tres et sexaginta annos[5] à Druso aggerem coercendo Rheno,

sustulit. Posteà sæpe occurrit in scriptoribus: meminit quoque Symmachus, Epist. v. 62 et 63. Vide Cl. Burmannum, lib. cit. p. 86. De quinquagesimâ adhuc dicetur in not. et emend. ad Annal. XIII. 51.

[1] *Frumenti subvectio.* In Urbem, ad castra, in horrea publica frumentum subvehebant provinciæ transmarinæ: quod temperatum, nec ita asperè exercitum. Hâc in re quot, quàmque nefaria in quæstum reperta, vide apud ipsum Tacitum in Vit. Agric. XIX.

[2] *Negotiatorum naves.* Ne negotiatorum, qui annonam Urbis adjuvabant, naves in tabulas censuum referrentur, tributumque pro illis penderetur. Vide quæ de his mercatoribus et naviculariis jam observavimus supra Annal. XII. 55. not. inf.

[3] *Sulpicium Camerinum.* Quem, ex Urbis primoribus ἄνδρα τῶν πρώτων, à Nerone cum filio posteà interfectum memorat Dio, LXIII. p. 723. Nosque diximus in Suppl. Annal. XVI. 55. Vide et Plinium, Epist. I. 5.

[4] *Paullinus Pompeius, et L. Vetus.* Paullinus Germaniæ inferiori, Vetus superiori præerat.

[5] *Ante tres et sexaginta annos.* Mortuus est Drusus A. U. C. 745. Ergò A. U. C. 808. aggerem absolverat Paullinus. Vide not. et

absolvit: Vetus Mosellam atque Ararim,[1] factâ inter utrumque fossâ, connectere parabat, ut copiæ per mare,[2] dein Rhodano et Arare subvectæ, per eam fossam, mox fluvio Mosellâ, in Rhenum, exin Oceanum decurrerent; sublatisque itinerum difficultatibus, navigabilia inter se Occidentis Septemtrionisque littora fierent. Invidit operi Ælius Gracilis, Belgicæ legatus, deterrendo Veterem, "ne legiones "alienæ provinciæ[3] inferret, studiaque Galliarum adfecta-"ret: formidolosum id Imperatori" dictitans; quo plerumque prohibentur conatus honesti.

54. CETERUM continuo exercituum otio, fama incessit, ereptum jus legatis ducendi in hostem. Eòque Frisii[4] juventutem saltibus aut paludibus, imbellem ætatem per lacus admovêre ripæ,[5] agrosque vacuos, et militum usui sepositos, insedêre, auctore Verrito et Malorige, qui nationem eam regebant, in quantum Germani regnantur.[6] Jamque fixerant domos, semina arvis intulerant, utque patrium solum exer-

emend. ad Annal. XIII. 53. Anteà fossam fecerat Drusus, de quâ dictum Annal. II. 8. Cùm adhuc, ob arenarum cumulos, eruptionem in Gallias minitaretur Rhenus, inchoavit Drusus aggerem, quo frenarentur aquæ, et in Drusianam fossam molliùs flecterentur. Agger ille erat ad oppidum Dorestadium, *Wich Durstede.* Eum diruit, Rhenumque per Gallias effudit Civilis, ut dicetur infra Hist. v. 19. Vide Cl. Alting, Notit. Germaniæ Inf. Part. I. p. 3. et Parte alterâ, p. 44.

[1] *Mosellam atque Ararim.* Mosella, *the Moselle:* Arar, *the Soane:* Rhodanus, *the Rhone.* Maris Mediterranei et Oceani commercia, toties tentata, semper omissa, ingentibus impensis, sed majore gloriâ fecit LUDOVICUS MAGNUS. Quod opus omnino regium dicimus *the Royal Canal,* vel *the Canal of Languedoc.*

[2] *Per mare.* Mediterraneum.

[3] *Alienæ provinciæ.* Belgicæ scilicet: ut Mosellam et Ararim, ductâ inter duos illos fluvios fossâ, conjungeret.

[4] *Frisii.* Oram maris Rhenum inter et Amisiam habitabant.

[5] *Ripæ.* Rheni, inter *Wesel* et *Dusseldorf.*

[6] *In quantum Germani regnantur.* Nempe cum libertate plurimâ. Vide infra de Moribus German. XI.

cebant; cùm Vibius Avitus,[1] acceptâ à Paullino provinciâ,[2] minitando "vim Romanam, nisi abscederent Frisii veteres "in locos, aut novam sedem à Cæsare impetrarent," perpulit Verritum et Malorigem preces suscipere. Profectique Romam, dum aliis curis intentum Neronem opperiuntur, inter ea, quæ barbaris ostentantur, intravere Pompeii theatrum,[3] quo magnitudinem populi viserent. Illic per otium (neque enim ludicris[4] ignari oblectabantur) dum "consessum caveæ, discrimina ordinum, quis eques, ubi senatus" percunctantur, advertêre quosdam cultu externo in sedibus senatorum:[5] et "quinam forent" rogitantes, postquàm audiverant, "earum gentium legatis id honoris datum, quæ "virtute et amicitiâ Romanâ præcellerent, NULLOS MORTALIUM ARMIS AUT FIDE ANTE GERMANOS ESSE," exclamant, degrediunturque, et inter patres considunt: quod comiter à visentibus exceptum, quasi impetûs antiqui, et bonâ æmulatione. Nero civitate Romanâ ambos donavit.

[1] *Vibius Avitus.* Videtur idem esse de quo Plinius, XXXIV. 7. Vide not. et emend. ad Annal. XIII. 54. Ac post tot bella, Julii Cæsaris rapinas, immensa tributa, adhuc superstites Gallorum opes, quibus nostræ vix nunc sufficiant, mirare.

[2] *A Paullino provinciâ.* Germaniâ inferiore.

[3] *Pompeii theatrum.* De quo dicentur plura Annal. XIV. 20.

[4] *Ludicris.* Ludis operisque theatricis.

[5] *Cultu externo in sedibus senatorum.* Id accidisse sub Claudii principatu scribit Suetonius in Claud. XXV. *Germanorum legatis in orchestrâ sedere permisit, simplicitate eorum et fiduciâ motus, quòd in popularia deducti, cùm animadvertissent Parthos et Armenios sedentes in senatu, ad eadem loca sponte transierant, nihilo deteriorem virtutem, aut conditionem suam prædicantes.* Ni fortè id sub utroque Imperatore contigerit. Libentiùs tamen Tacito assentiar. Id olim virtuti et amicitiæ Romanæ datum, illustri exemplo docet Justinius, XLIII. 5. *Urbem Romanamâ Gallis captam, incensamque— publico funere Massilienses prosecuti sunt: aurumque et argentum publicum privatumque contulerunt ad explendum pondus Gallis, à quibus redemtam pacem cognoverant. Ob quod meritum et immunitas illis decreta, et locus spectaculorum in senatu datus, et fœdus æquo jure percussum.* A. U. C. 710. idem honoris, Hyrcano, ejus liberis ac legatis tribuit dictator Julius Cæsar, teste Josepho, Antiq. Judaic. XIV. 10. Hâc urbanitate, reipublicæ magis quàm Imperio decorâ, abstinuit Augustus, et *Romæ legatos liberarum sociarumque gentium vetuit in orchestrâ considere,* Suet. in Aug. XLIV.

"Frisios decedere agris" jussit. Atque illis adspernantibus, auxiliaris eques repentè immissus, necessitatem attulit, captis cæsisve, qui pervicaciùs restiterant.

55. EOSDEM agros[1] Ansibarii[2] occupavere, validior gens,[3] non modò suâ copiâ, sed adjacentium populorum miseratione: quia pulsi à Chaucis, et sedis inopes, tutum exilium orabant. Aderatque iis clarus per illas gentes, et nobis quoque fidus, nomine Boiocalus, "vinctum se rebellione "Cheruscâ,[4] jussu Arminii," referens; "mox Tiberio et "Germanico[5] ducibus, stipendia meruisse; et quinqua- "ginta annorum[6] obsequio id quoque adjungere, quòd "gentem suam ditioni nostræ subjiceret. Quotam partem "campi[7] jacere, in quam pecora et armenta militum ali- "quandò transmitterentur? Servarent sanè receptos gregi- "bus, inter hominum famam; modò ne vastitatem et soli- "tudinem mallent, quàm amicos populos. Chamavorum "quondam[8] ea arva, mox Tubantum, et pòst Usipiorum

[1] *Eosdem agros.* In ripâ Rheni inter *Wesel* et *Dusseldorf.*

[2] *Ansibarii.* Quos, antequàm à Chaucis pellerentur, Amisiam inter et Visurgim, Chaucis et Angrivariis interjectos mediosque fuisse opinatur Cl. Spener, Notit. Germ. Antiq. IV. 3. p. 281.

[3] *Validior gens.* Non validior omnibus Frisiis, sed iis tantùm qui agros in Rheni ripâ occupaverant.

[4] *Rebellione Cheruscâ.* Quâ periit Varus, ut dictum sæpe Annal. I et II.

[5] *Tiberio et Germanico.* Missis ut Varianam cladem ulciscerentur.

[6] *Quinquaginta annorum.* Rotundè dictum. Variana enim clades contigit A. U. C. 762. Vel etiam A. U. C. 763. ut eruditè probat Cl. Gibert, *Mémoires de l'Académie Royale des Inscriptions*, Vol. XXVII. p. 71 et seq.

[7] *Quotam partem campi.* Quò tantam partem campi sepohere, in quam pecora et armenta militum aliquandò transmitterentur? Servarent sanè campos, *receptos*, seu sepositos, *gregibus intrà hominum famam*, id est, iis tantùm in regionibus, quas habitarent milites. At ne vastitatem et solitudinem mallent, quàm amicos populos.

[8] *Chamavorum quondam.* Fuisse quoque Menapiorum videtur ex Cæsare de Bello Gall. IV. 4. Unde fortè pro *Chamavorum* emendandum *Menapiorum* censet Cl. Spener, Notit. German. Antiq. p. 245. Sic quoque pro *Tubantum* conjectabat *Sugambrorum* Cluverius. At in tot ac tantis populorum mutationibus vix quid certi definiri potest. De Usipetibus, vel Usipiis, jam dictum supra Annal. I. 51. Plura dicentur infra de Moribus German. cap. 32 et 33.

"fuisse. Sicuti cœlum Diis, ita terras generi mortalium "datas: quæque vacuæ,[1] eas publicas esse." Solem deinde respiciens, et cetera sidera vocans, quasi coram interrogabat, "vellentne contueri inane solum? potiùs mare super- "funderent adversùs terrarum ereptores."

56. Et commotus his Avitus "patienda meliorum im- "peria. Id Diis, quos implorarent, placitum,[2] ut arbitrium "penes Romanos maneret, quid darent, quid adimerent: "neque alios judices, quàm seipsos paterentur." Hæc in publicum Ansibariis respondit, ipsi Boiocalo, "ob memo- "riam amicitiæ daturum agros:" quod ille, ut proditionis pretium, aspernatus addidit: "Deesse nobis terra, in quâ "vivamus: in quâ moriamur, non potest:" atque ita, infensis utrimque animis, discessum. Illi Bructeros, Tencteros,[3] ulteriores etiam nationes socias bello vocabant. Avitus, scripto ad Curtilium Manciam[4] superioris exercitûs legatum, "ut Rhenum transgressus, arma à tergo os- "tenderet;" ipse legiones in agrum Tencterûm[5] induxit, excidium minitans, nisi causam suam dissociarent. Igitur absistentibus his, pari metu exterriti Bructeri; et ceteris quoque aliena pericula deserentibus, sola Ansibariorum gens retro ad Usipios et Tubantes[6] concessit: quorum terris exacti, cùm Cattos, dein Cheruscos petîssent, errore longo, hospites, egeni, hostes, in alieno, quod juventutis erat, cæduntur. Imbellis ætas in prædam divisa est.

[1] *Quæque vacuæ.* At vacuæ minimè erant, quæ pascendis pecoribus et armentis militum serviebant, ut rectè observat Grotius, de Jure Belli et Pacis, II. 2. n. 17. Justaque Romanis negandi causa.

[2] *Placitum.* Sic Virgilius, Æneid. VI. 851.

*Tu regere imperio populos, Romane, memento;*
*Hæ tibi erunt artes; pacisque imponere morem,*
*Parcere subjectis, et debellare superbos.*

[3] *Bructeros, Tencteros.* Vicinos Ansibariis populos, de quibus plura infra de Moribus German. cap. 32 et 33.

[4] *Curtilium Manciam.* Qui L. Veteri in Germaniâ superiore successerat.

[5] *In agrum Tencterûm.* Circa Luppiam, *the Lippe*, et Ruram, *the Ruhr*, fluvios.

[6] *Ad Usipios et Tubantes.* De quidem jam dictum Annal. I. 51.

57. Eadem æstate, inter Hermunduros Cattosque certatum magno prælio, dum flumen,[1] gignendo sale fœcundum, et conterminum, vi trahunt; super libidinem cuncta armis agendi, religione insitâ, "eos maximè locos propinquare cœlo, precesque mortalium à Deis nusquam propiùs audiri. Inde indulgentiâ numinum, illo in amne, illisque sylvis,[2] salem provenire, non, ut alias apud gentes, eluvie maris arescente, sed undâ super ardentem arborum struem fusâ, ex contrariis inter se elementis, igne atque aquis concretum." Sed bellum Hermunduris prosperum, Cattis exitiosius fuit, quia "victores diversam aciem Marti ac Mercurio"[3] sacravere, quo voto equi, viri, cuncta victa occidioni dantur. Et minæ quidem hostiles in ipsos vertebant. Sed civitas Juhonum,[4] socia nobis, malo impro-

[1] *Dum flumen.* Flumen Salam, nunc quoque *Sala.* In Hermunduris oritur, haud procul urbe *Egra,* et in Albim influit. Adjacere ei Kissingam, prope quam adhuc sal excoquitur, testis est Cl. Eccardus, de Origine Germanorum, p. 341.

[2] *In amne, illisque sylvis.* Hæc illustrat Plinius, xxxi. 7. *Galliæ Germaniæque ardentibus lignis aquam salsam infundunt—Quercus optima, ut quæ per se cinere sincero vim salis reddat: alibi Corylus laudatur: ita infuso liquore salso carbo etiam in salem vertitur. Quicumque ligno confit sal, niger est.* Varro quoque, de Re Rustic. i. 7. *In Galliâ transalpinâ intus ad Rhenum, cùm exercitum ducerem, aliquot regiones accessi, ubi nec vitis, nec olea, nec poma nascerentur; ubi agros stercorarent candidâ fossiciâ cretâ: ubi salem, nec fossicium, nec maritimum haberent, sed ex quibusdam lignis combustis, carbonibus salsis pro eo uterentur.*

[3] *Marti ac Mercurio.* Deorum illorum cultum testantur plurima Germanorum monumenta. Sed de his plura in libro de Moribus German. ix.

[4] *Civitas Juhonum.* Juhones habitâsse inter Radantiam, *Redniz,* et Mœnum, *the Mein;* coloniam nuper conditam esse Norimbergam, *Nuremberg,* vel Forchemium, *Forcheim,* opinatur Cl. Eccardus, de Germanorum Origine, p. 343. Veterisque *Juhonum* nominis memoriam extare in castro *Giech,* et in vicino monte *Gickel.* Contra verò Alting, Notit. German. Antiq. p. 83. et Spener, Notit. German. Antiq. p. 215. contendunt nullam fuisse unquam civitatem *Juhonum,* nullam coloniam, nullos *Juhones;* sed pro *Juhonum* emendandum esse *Ubiorum,* quorum coloniam nuper conditam vidimus, Annal. xii. 27. Certè valde dubium est *Juhonum* nomen. Nam in Mss. Flor. Agr. et Guelf. Harl. Jes. scriptum, *Vibonum,* In Ms. Reg. et editione principe, *Jubionum.* In Ms. Bodl. *Jubonum.* Puteolanus primus edidit *Juhonum.* Perperam tentavit Ryckius *Æduorum.* Haud feliciores, qui *Juhones* in Frisiis locavere.

viso adflicta est. Nam ignes terrâ editi,[1] villas, arva, vicos, passim corripiebant, ferebanturque in ipsa conditæ nuper Coloniæ mœnia: neque extingui poterant; non si imbres caderent, non fluvialibus aquis, aut quo alio humore: donec inopiâ remedii, et irâ cladis, agrestes quidam eminùs saxa jacere, dein, residentibus flammis, propiùs suggressi, ictu fustium, aliisque verberibus, ut feras absterrebant: postremò tegmina corpori derepta injiciunt, quanto magis profana, et usu polluta, tanto magis oppressura ignes.

58. Eodem anno Ruminalem arborem [2] in comitio, quæ octingentos et quadraginta ante annos [3] Remi Romulique infantiam texerat, mortuis ramalibus et arescente trunco deminutam, prodigii loco habitum est, donec in novos fœtus reviresceret.

[1] *Ignes terrâ editi.* Tales ignes olim in Lemno insulâ, ætate suâ in agro Ebroicensi, *the territory of Evreux*, fuisse scribit illustrissimus Huetius. Sæpiùs recentiùsque, annis nempe 1706. 1717. 1724 et 1754. in agro Tarvisino, vulgò Italis *Marca Trivigiana*, exarsere. Vide Cl. Zaccharia, *Storia letteraria d'Italia*, Vol. IX. p. 482.

[2] *Ruminalem arborem.* Ficum, dictam *Ruminalem*, quòd Veteres mammam dicerent *rumam*, vel *rumin.* Comitium verò pars erat fori Romani. Rem totam fusè explicat Plinius, XV. 18. *Colitur ficus arbor in foro ipso ac Comitio Romæ nata, sacro fulguribus ibi conditis: magisque ob memoriam ejus, quæ nutrix fuit Romuli ac Remi conditoris appellata: quoniam sub eâ inventa est lupa infantibus præbens rumen, (ita vocabant mammam:) miraculo ex ære juxta dicato, tamquam in comitium sponte transîsset, Atto Navio augure. Illic arescit: rursusque curâ sacerdotum seritur. Fuit et ante Saturni ædem, Urbis anno* 260. *sublata, sacro à Vestalibus facto, cùm Silvani simulacrum subverteret.* Videtur ex Plinii verbis, dum vetus arbor aresceret alias fuisse satas; et servatum semper nomen *Ruminalis*, vel *Romularis* arboris. Ejus quoque truncum celebrat Ovidius Fast. II. 408.

*Arbor erat; remanent vestigia: quæque vocatur*
*Rumana nunc ficus, Romula ficus erat.*

Arte potiùs Navii auguris, quàm sponte, à Germalo, in Comitium translatam crede. De Germalo, ficuque ruminali, vide Varronem de Ling. Lat. IV. p. 16. Livium, I. 4. et X. 23.

[3] *Octingentos et quadraginta ante annos.* Vel juxta Tacitum Romulus Remusque annos XXVIII. erant nati, cùm Urbem condidere: vel librarii errarunt in numeris et *quadraginta* pro *triginta* scripsere. Vulgatum enim apud ceteros auctores Romulum et Remum anno ætatis suæ octavo et decimo Urbem condidisse.

# ANNALIUM

## LIBER DECIMUS QUARTUS.

# BREVIARIUM

## LIBRI DECIMI QUARTI.

1. Nero, flagrantior in dies amore Poppææ, Agrippinam, matrem suam, interficit. 11. Literas ad senatum mittit, quibus factum excusat. 12. Decernuntur supplicationes. Thrasea, fœditatis impatiens, exit senatu. 13. In omnes libidines se effundit Nero. 17. Atrox cædes inter colonos Nucerinos et Pompeianos. 18. Res Cyrenensium. Mortes inlustres. 20. Quinquennale ludicrum Romæ institutum. 22. Rubellius Plautus amovetur. 23. Corbulo in Armeniâ strenuè rem gerit; captis Tigranocertis, regem imponit Tigranen. 27. Laodicea, tremore terræ prolapsa, propriis opibus revaluit. Coloniarum infrequentiæ malè consultum. 28. Comitia prætorum com-

posita. 29. Gravis clades in Britanniâ accepta, dum Suetonius Paullinus Monam insulam adgreditur: tota pœnè provincia amissa; quam tamen mirâ constantiâ et unius prælii successu Suetonius retinuit. 40. Insignia scelera. Præfectum Urbis servus ipsius interficit: Supplicium de familiâ sumtum. 46. Tarquitius Priscus damnatur. Census per Gallias acti. 47. Mors Memmii Reguli. Gymnasium dedicatum. 48. Lex Majestatis revocata. 51. Gravescentibus publicis malis, vitâ concessit Burrus. 52. Morte Burri infracta Senecæ potentia: ut criminantium invidiæ occurrat, Neronem adloquitur; subdolè respondet Princeps. 57. Validior in dies Tigellinus. 58. Plautum et Sullam interfici curat. 60. Nero Octaviam exturbat: Poppææ conjungitur. Seditionem super eâ re populus movet; inde maturatur Octaviæ exitium. In Pandatariâ insulâ interficitur.

*Gesta hæc annis circiter quatuor*

| A. U. C. | J. C. | | |
|---|---|---|---|
| DCCCXII. | 59. | Coss. | C. Vipstano Aproniano, L. Fonteio Capitone. |
| DCCCXIII. | 60. | Coss. | Nerone Claudio Cæsare IV, Cosso Cornelio Lentulo. |

| | | | |
|---|---|---|---|
| DCCCXIV. | 61. | Coss. | Cæsonio Pæto,<br>Petronio Turpiliano. |
| DCCCXV. | 62. | Coss. | P. Mario Celso,<br>L. Asinio Gallo. |

# C. CORNELII
# T A C I T I
# ANNALES.

## *LIBER DECIMUS QUARTUS.*

A. U. C. 812. J. C. 59.

1. Caio Vipstano, Fonteio consulibus,[1] diu meditatum, scelus non ultra Nero distulit, vetustate imperii coalitâ audaciâ, et flagrantior in dies amore Poppææ,[2] quæ, sibi matrimonium, et discidium Octaviæ,[3] incolumi Agrippinâ,[4] haud sperans, crebris criminationibus, aliquandò per facetias incusaret Principem, et "pupillum" vocaret, "qui jussis alienis[5] "obnoxius, non modò imperii, sed libertatis etiam in-"digeret. Cur enim differri nuptias suas? formam scilicet "displicere, et triumphales avos?[6] An fœcunditatem, et

[1] *Fonteio consulibus.* Caius Vipstanus Apronianus et L. Fonteius Capito consules fuere A. U. C. 812. J. C. 59.

[2] *Poppææ.* De quâ supra Annal. XIII. 45.

[3] *Octaviæ.* Neronis conjugis. Vide stem. Cæs. n. 36.

[4] *Incolumi Agrippinâ.* Neronis matre. Stem. Cæs. n. 93.

[5] *Jussis alienis.* Matris suæ Agrippinæ.

[6] *Triumphales avos.* Poppæum Sabinum, Poppææ avum maternum, consularem et triumphali decore præfulgentem vidimus Annal. XIII. 45. Modicus quidem erat originis, sed Principibus gratus

"verum animum?[1] timeri, ne uxor saltem injurias patrum, "iram populi adversùs superbiam avaritiamque matris "aperiat. Quòd si nurum Agrippina, non nisi filio in-"festam, ferre posset, reddatur ipsa Othonis conjugio:[2] "ituram quoquò terrarum, ubi audiret potiùs contumelias "Imperatoris, quàm viseret, periculis ejus immixta." Hæc atque talia, lacrymis et arte adulteræ penetrantia, nemo prohibebat; cupientibus cunctis infringi matris potentiam, et credente nullo, usque ad cædem ejus duratura filii odia.

2. TRADIT Cluvius,[3] "ardore retinendæ Agrippinam "potentiæ eò usque provectam, ut medio diei,[4] cùm id "temporis Nero per vinum et epulas incalesceret, offerret "se sæpiùs temulento comtam, et incesto paratam. Jam-"que lasciva oscula, et prænuntias flagitii blanditias, adno-"tantibus proximis; Senecam contra muliebres inlecebras "subsidium à fœminâ petivisse: immissamque Acten[5] "libertam, quæ, simul suo periculo, et infamiâ Neronis "anxia, deferret, pervulgatum esse incestum, gloriante "matre; nec toleraturos milites profani Principis impe-"rium." Fabius Rusticus,[6] "non Agrippinæ, sed Neroni "cupitum id" memorat, "ejusdemque libertæ astu dis-"jectum." Sed quæ Cluvius, eadem ceteri quoque auc-

*nullam ob eximiam artem, sed quòd par negotiis, neque supra erat,* Annal. VI. 39. Vide et Dionem, LIII. p. 637.

[1] *Et verum animum.* Displicerene fœcunditatem meam, et meum animum, verum, ac dissimulare nescium? timeri ab Agrippinâ, ne injurias patrum, iram populi adversùs superbiam et avaritiam suam uxor saltem aperiat. Hæc plana sunt, et ab interpretibus tamen variè exagitata. Vide not. et emend. ad Annal. XIV. 1.

[2] *Othonis conjugio.* De quo supra Annal. XIII. 45 et 46.

[3] *Cluvius.* Historiæ scriptor, jam memoratus Annal. XIII. 20.

[4] *Medio diei.* Serò epulabantur Romani; at Juvenis temulentus et Princeps medio diei per vinum et epulas incalescebat. Sueton. in Ner. XXVII. *Epulas à medio die ad mediam noctem protrahebat.*

[5] *Immissamque Acten.* Famosam meretricem, de quâ dictum Annal. XIII. 12.

[6] *Fabius Rusticus.* Historicus, qui Senecæ amicitiâ floruit, Annal. XIII. 20. Fabio consentit Suetonius in Ner. XXVIII.

tore prodidere; et fama huc inclinat, seu concepit animo tantum immanitatis Agrippina, seu credibilior novæ libidinis meditatio in eâ visa est, quæ puellaribus annis stuprum cum Lepido,[1] spe dominationis, admiserat, pari cupidine usque ad libita Pallantis[2] provoluta, et exercita ad omne flagitium patrui nuptiis.[3]

3. Igitur Nero vitare secretos ejus congressus: abscedentem in hortos, aut Tusculanum,[4] vel Antiatem in agrum,[5] laudare, "quòd otium lacesseret." Postremò, ubicumque haberetur, prægravem ratus, interficere constituit: hactenus consultans, "veneno, an ferro, vel quâ aliâ vi." Placuitque primò venenum. Sed inter epulas Principis si daretur, referri ad casum non poterat, tali jam Britannici exitio; et ministros tentare arduum videbatur mulieris usu scelerum adversùs insidias intentæ: atque ipsa præsumendo remedia munierat corpus. Ferrum et cædes quonam modo occultaretur, nemo reperiebat; et, ne quis, illi tanto facinori delectus, jussa sperneret, metuebat. Obtulit ingenium Anicetus libertus, classi apud Misenum[6] præfectus, et pueritiæ Neronis educator, ac mutuis odiis Agrippinæ invisus. Ergò "navem posse componi" docet,[7] "cujus pars, ipso in

[1] *Cum Lepido.* Cum Æmilio Lepido, Drusillæ marito, cujus stupra memorat Dio, LIX. p. 657. Nos ejus fata diximus in Suppl. Annal. VIII. 27. Vide et stem. Cæs. n. 54.

[2] *Libita Pallantis.* Imperatori Claudio à rationibus fuerat Pallas, et velut regni arbiter: de quo sæpe actum est libris superioribus.

[3] *Patrui nuptiis.* Claudii, Agrippinæ patrui. Incestas illas nuptias vidimus Annal. XII. 3 et seq.

[4] *Tusculanum.* Tusculum, nunc *Frascati.*

[5] *Antiatem in agrum.* Antium, nunc *Torre d'Anzo.*

[6] *Apud Misenum.* Nunc *Capo di Miseno.* De classe dictum Annal. IV. 5.

[7] *Componi docet.* Ipsum inventionis crimen in Neronem trahit Suetonius, horrenda magis, quàm vera, dicere curiosior, in Ner. XXXIV. *Cùm veneno* matrem *ter tentâsset* Nero, *sentiretque antidotis præmunitam: lacunaria, quæ noctu super dormientem, laxatâ machinâ, deciderent, paravit. Hoc consilio per conscios parùm celato, solutilem navem, cujus vel naufragio, vel cameræ ruinâ periret, commentus est. Atque in reconciliatione simulatâ jucundissimis literis Baias evocavit ad solennia Quinquatrium: datoque negotio*

" mari per artem soluta, effunderet ignaram. Nihil tam " capax fortuitorum, quàm mare; et si naufragio inter- " cepta sit, quem adeò iniquum, ut sceleri adsignet, quod " venti et fluctus deliquerint? Additurum Principem de- " functæ templum, et aras, et cetera ostentandæ pietati."

4. Placuit solertia, tempore etiam juta, quandò Quinquatruum [1] festos dies apud Baias [2] frequentabat. Illuc matrem illicit, " ferendas parentum iracundias, et placan- " dum animum" dictitans, quò rumorem reconciliationis

*trierarchis, qui Liburnicam, quâ advecta erat, velut fortuito concursu confringerent, protraxit convivium. Repetentique Baulos in locum corrupti navigii, machinosum illud obtulit: hilarè prosecutus, atque in digressu papillas quoque exosculatus, reliquum temporis cum magnâ trepidatione vigilavit, cœptorum operiens exitum. Sed ut diversa omnia, nandoque evasisse eam, comperit, inops consilii, Lucium Agerinum, libertum ejus, salvam et incolumem cum gaudio nuntiantem, abjecto clam juxta pugione ut percussorem sibi subornatum arripi constringique jussit, matremque occidi: quasi deprehensum crimen voluntariâ morte vitâsset. Adduntur his atrociora, nec incertis auctoribus; ad visendum interfectæ cadaver accurrisse, contrectâsse membra, alia vituperâsse, alia laudâsse, sitique interim obortâ bibisse. Neque tamen sceleris conscientiam, quamquam et militum et senatûs populique gratulationibus confirmaretur, aut statim, aut umquam posteà ferre potuit: sæpe confessus exagitari se maternâ specie, verberibus Furiarum, ac tedis ardentibus. Quin et facto per magos sacro, evocare Manes, et exorare tentavit. Peregrinatione quidem Græciæ, Eleusiniis sacris, quorum initiatione impii et scelerati voce præconis submoverentur, interesse non ausus est.* Hæc, longiora licèt, minimè erant omittenda, cùm iis Corneliana narratio maximè niteat, illustrique exemplo pateat quantum sit in ejus Annalibus artis, quantum diligentiæ et acuminis.

[1] *Quinquatruum.* Quinquatrus in honorem Minervæ celebrabantur die decimâ nonâ Martii. In vetere Kalendario, XIV. KAL. APRILIS. QVINQVATRIA. Nempe quinque diebus sacra. Ovid. Fast. III. 713.

*Tertia post Idus lux est celeberrima Baccho.*

Et vers. 810.

*Una dies media est, et fiunt sacra Minervæ,*
*Nominaque à junctis quinque diebus habent.*
*Sanguine prima vacat: nec fas concurrere ferro.*
*Causa, quòd est illâ nata Minerva die.*
*Altera, tresque super stratâ celebrantur arenâ.*
*Ensibus exsertis bellica læta Dea est.*

[2] *Apud Baias.* Baiæ nomen retinent, *Baja*. Sed maximâ sui parte mari immersæ. Vide Capaccium, Historia Neapolitana, II. 23. p. 698.

efficeret, acciperetque Agrippina, facili fœminarum credulitate ad gaudia. Venientem dehinc, obvius in littora (nam Antio adventabat) excipit manu et complexu, ducitque Baulos:[1] id villæ nomen est, quæ promontorium Misenum inter et Baianum lacum[2] flexo mari alluitur. Stabat inter alias navis ornatior, tamquam id quoque honori matris daretur. Quippe sueverat triremi, et classiariorum remigio vehi. Ac tum invitata ad epulas erat, ut occultando facinori nox adhiberetur. Satis constitit extitisse proditorem, et Agrippinam, auditis insidiis, an crederet ambiguam, gestamine sellæ Baias pervectam.[3] Ibi blandimentum sublevavit metum, comiter excepta, superque ipsum[4] collocata. Nam pluribus sermonibus, modò familiaritate juvenili Nero, et rursus adductus[5] quasi seria consociaret, tracto in longum convictu, prosequitur abeuntem arctiùs oculis et pectori hærens;[6] sive explendâ simulatione, seu perituræ matris supremus aspectus, quamvis ferum animum retinebat.

5. NOCTEM sideribus inlustrem,[7] et placido mari quietam, quasi convincendum ad scelus, Dii præbuere. Nec multùm

[1] *Ducitque Baulos.* Olim Hortensii villam, deinde Antoniæ; Hortensii piscinâ percelebrem: unde manet adhuc nomen, *Peschiera d'Ortensio.* Vide Plinium, IX. 55. et Varronem, de Re Rusticâ, III. 17. Plura adhuc et curiosa reperies apud Capaccium, Historia Neapolitana, II. 22. p. 687. Ibi fuisse *diversorium vitiorum* Romanorum te docebit Seneca Ep. LI.

[2] *Baianum lacum.* Lacus ille erat inter Baulos et Baias. Totus periit, ut stagna plurima. Vide Cluverium, Ital. Antiq. IV. 2. p. 1124.

[3] *Baias pervectam.* Vide not. et emend. ad Annal. XIV. 4.

[4] *Superque ipsum.* Honoris causâ; et ut filius matrem venerari videretur.

[5] *Adductus.* Id est, ad gravitatem compositus. Sic *adductiùs* dictum pro severiùs, Hist. III. 7.

[6] *Pectori hærens.* Extrema Neronis ad matrem verba retulit Dio, LXI. p. 695. *πρὸς τὸ στέρνον προσαγαγὼν, καὶ φιλήσας καὶ τὰ ὄμματα καὶ τὰς χεῖρας, Μῆτέρ τε, εἰπὼν, ἔῤῥωσό μοι καὶ ὑγίαινε· ἐν γάρ σοι καὶ ἐγὼ ζῶ, καὶ διά σε βασιλεύω.* Agrippinam *pectori admovet, ejusque oculos et manus exosculatus, dixit: Vale mihi, mater, ac salva esto. In te vivo, per te regno.*

[7] *Noctem sideribus inlustrem.* Benè quidem. Hoc enim anno dies XIX. Martii, erat quoque dies XIX. lunæ.

erat progressa navis, duobus è numero familiarium Agrippinam comitantibus: ex queis Crepereius Gallus haud procul gubernaculis adstabat; Acerronia,[1] super pedes cubitantis[2] reclinis, "pœnitentiam filii, et reciperatam matris "gratiam," per gaudium memorabat: cùm dato signo, ruere tectum loci[3] multo plumbo grave; pressusque Crepereius, et statim exanimatus. Agrippina et Acerronia eminentibus lecti parietibus,[4] ac fortè validioribus, quàm ut oneri cederent, protectæ sunt: nec dissolutio navigii sequebatur, turbatis omnibus, et quòd plerique ignari, etiam conscios impediebant. Visum dehinc remigibus, "unum in "latus inclinare, atque ita navem submergere." Sed neque ipsis promtus in rem subitam consensus; et alii, contra nitentes, dedere facultatem lenioris in mare jactûs. Verùm Acerronia imprudens,[5] dum "se Agrippinam esse, utque "subveniretur matri Principis," clamitat, contis et remis, et quæ fors obtulerat, navalibus telis conficitur. Agrippina silens, eòque minùs agnita, unum tamen vulnus humero excepit. Nando, deinde occursu lenunculorum,[6] Lucrinum in lacum[7] vecta, villæ suæ[8] infertur.

6. ILLIC reputans, ideo se fallacibus literis accitam, et honore præcipuo habitam; quòdque littus juxta, non ven-

[1] *Acerronia.* Dioni, LXI. p. 695. dicitur Ἀκεῤῥωνία Πῶλλα.

[2] *Cubitantis.* D'Orville An. in Charit. p. 634. legit *cubantis.*

[3] *Tectum loci.* Tectum cameræ, ut loquitur Suetonius loc. supra cit.

[4] *Eminentibus lecti parietibus.* Parietes, seu tria lecti lignea latera, Agrippinam cubitantem et Acerroniam super ejus pedes reclinem protexere. Quæ facilè intelliges, si veteris lecti formam inspexeris, inter Admiranda Romanorum Antiquitatum à Petro Sancti Bartolo delineatam. Fol. 72.

[5] *Imprudens.* Et perfida, quæ vitam, quam proditione servatam volebat, meritò amisit.

[6] *Lenunculorum.* Navigiolorum.

[7] *Lucrinum in lacum.* Hodieque appellatur *Lago Lucrino.* At fermè totus periit anno 1538. monte Cinericio obrutus. Vide Scipionem Mazzellam, *Antichità di Pozzuolo,* cap. 14. p. 120.

[8] *Villæ suæ.* Baulis. Vicino loco adhuc nomen, *Sepolchro d'Agrippina.*

tis acta, non saxis impulsa navis, summâ sui parte, veluti terrestre machinamentum concidisset; observans etiam Acerroniæ necem; simul suum vulnus aspiciens: solum insidiarum remedium esse, si non intelligerentur: misit libertum Agerinum, qui nuntiaret filio, "benignitate Deûm, "et fortunâ ejus evasisse gravem casum: orare, ut quamvis "periculo matris exterritus, visendi curam differret: sibi "ad præsens quiete opus." Atque interim, securitate simulatâ, medicamina vulneri, et fomenta corpori adhibet. "Testamentum Acerroniæ requiri, bonaque obsignari" jubet: id tantùm non per simulationem.

7. At Neroni, nuntios patrati facinoris opperienti, adfertur "evasisse ictu levi sauciam; et hactenus adito discri- "mine, ne auctor dubitaretur."[1] Tum pavore exanimis, et "jam jamque adfore" obtestans, "vindictæ properam, "sive servitia armaret, vel militem accenderet, sive ad se- "natum et populum pervaderet, naufragium, et vulnus, et "interfectos amicos objiciendo: quod contra subsidium sibi? "nisi quid Burrus et Seneca expromerent:" quos statim acciverat, incertum an et antè ignaros.[2] Igitur longum utriusque silentium, ne inriti dissuaderent; an eò descensum credebant, ut nisi præveniretur Agrippina, pereundum Neroni esset. Pòst Seneca hactenus promtior, respicere Burrum, ac sciscitari, "an militi imperanda cædes esset?" Ille "prætorianos toti Cæsarum domui obstrictos, memo- "resque Germanici, nihil adversùs progeniem ejus atrox "ausuros," respondit: "perpetraret Anicetus promissa."

[1] *Auctor dubitaretur.* Et tanto discrimine adito, insidiarum auctorem non dubitari, vel ignorari.

[2] *Incertum an et antè ignaros.* Modestè, nec pro Senecæ gloriâ inutiliter. Summam enim hujus sceleris in Poppæam et Senecam trahit Dio, LXI. p. 695. Idque à multis viris fide dignis de Senecâ proditum ait, καὶ αὐτὸν (Νέρωνα) καὶ ὁ Σενέκας, ὡς πολλοῖς καὶ ἀξιοπίστοις ἀνδράσιν εἴρηται, παρώξυνεν. Certè indigna Philosopho sunt consilia, de quibus dictum supra cap. 2. scripta, de quibus dicetur infra cap. 11.

Qui nihil cunctatus, poscit summam sceleris. Ad eam vocem Nero, "illo sibi die dari imperium, auctoremque tanti "muneris libertum" profitetur. "Iret properè, duceretque "promtissimos ad jussa." Ipse, audito, venisse missu Agrippinæ nuntium "Agerinum," scenam ultro criminis parat: gladiumque, dum mandata perfert, abjicit inter pedes ejus: tum quasi deprehenso, "vincla injici" jubet, ut, exitium Principis molitam matrem, et pudore deprehensi sceleris sponte mortem sumsisse, confingeret.

8. Interim vulgato Agrippinæ periculo, quasi casu evenisset, ut quisque acceperat, decurrere ad littus. Hi molium objectus,[1] hi proximas scaphas scandere: alii, quantùm corpus sinebat, vadere in mare; quidam manus protendere. Questibus, votis, clamore diversa rogitantium, aut incerta respondentium, omnis ora compleri: adfluere ingens multitudo cum luminibus, atque ubi incolumem esse pernotuit, ut ad gratandum, sese expedire, donec aspectu armati et minitantis agminis disjecti sunt. Anicetus villam statione circumdat, refractâque januâ, obvios servorum arripit, donec ad fores cubiculi veniret: cui pauci adstabant, ceteris terrore inrumpentium exterritis. Cubiculo modicum lumen inerat, et ancillarum una: magis ac magis anxiâ Agrippinâ, quòd nemo à filio, ac ne Agerinus quidem. "Aliam ferè littore "faciem nunc,[2] solitudinem ac repentinos strepitus, et ex-

[1] *Hi molium objectus.* Nihil in Italiâ ac fortè toto orbe Baiano littore gratius. Horat. I. Epist. 83.

*Nullus in orbe sinus Baiis prælucet amœnis.*

Huc ergò cùm Principes, et locupletissimi quique Romani villas habere vellent, non littus tantùm, sed mare molium objectu ædificatum. Unde idem Horatius eleganter æquè ac sapienter, II. Od. XVIII. 17.

*Tu secanda marmora*
*Locas sub ipsum funus, et sepulcri*
*Immemor, struis domos:*
*Marisque Baiis obstrepentis urgues*
*Submovere littora,*
*Parùm locuples continente ripâ.*

[2] *Faciem nunc.* Mallem *aliam fores ante rerum faciem, nunc solitudinem.* Vide not. et emend. ad Annal. XIV. 8. Verùm ut clarior sit narratio, Agrippinæ extrema paucis retexere haud erit inutile. Quinquatrus apud Baias frequen-

" tremi mali indicia." Abeunte dehinc ancillâ, " Tu quoque " me deseris," prolocuta, respicit Anicetum, trierarcho Herculeo,[1] et Oloarito centurione classiario, comitatum. Ac, " si ad visendum venisset, refotam" nuntiaret: " sin facinus " patraturus, nihil se de filio credere; non imperatum par-" ricidium." Circumsistunt lectum percussores, et prior trierarchus fusti caput ejus adflixit. Nam in mortem centurioni ferrum destringenti, protendens uterum, " Ventrem " feri,"[2] exclamavit: multisque vulneribus confecta est.

tabat Nero: illuc matrem elicit: adventantem excipit, Baulos ducit, navemque ornatissimam offert. Auditis insidiis, gestamine sellæ Baias pervecta Agrippina: honorificè amicèque excepta, metum posuit, et infidam navem, ut Baulos rediret, conscendit ante mediam noctem. Patratur facinus. Agrippinam evasisse Neroni affertur circa mediam noctem. Anicetus novi sceleris summam petit et obtinet. Baias adventat circa horam secundam post mediam noctem; villam statione circumdat; ad cubiculum properat. Servi exterriti diffugiunt, et fores cubiculi deserunt. Agrippina anxia, quòd nemo à filio, ac ne Agerinus quidem veniret; sed contra aliam esse ante fores cubiculi rerum faciem, fœdam solitudinem, repentinos strepitus, omnia denique extremi mali indicia; ab ancillâ deseritur, mox à centurione interficitur; eâdemque ipsâ nocte circa horam quintam, convivali lecto comburitur.

[1] *Trierarcho Herculeo.* Asconius Pedianus in Verrem, I. 20. *Trierarchus, navi triremi præpositus. Triremis ternos remorum ordines habet: ita et biremis, et quadriremis, et deinceps dicuntur.* Sic in inscriptionibus veteribus reperias nomen C. MVSSIDI. CAPITON. MIL. CLASS. PR. MISEN. EX III PIETATE. Id est, *Caii Mussidii Capitonis militis Classis Prætoriæ Misenatium ex triremi Pietate*, seu quæ appellabatur *Pietas.* Triremis quoque *Hercules,* III HER. memoratur in inscriptione Ravennæ repertâ, quam vulgavit eruditus Oliverius, *Marmora Pisaurensia*, p. 175. In aliis inscriptionibus occurrit IIII VESTA, id est, *quadriremis Vesta.* V. VICTORIA, id est, *quinqueremis Victoria.* Haud tamen dissimulaverim à Tacito Hist. II. 16. memorari *trierarchum liburnicarum.*

[2] *Ventrem feri.* Aliter, nec ita vividè Dio, LXI. p. 696. τὴν γαστέρα ἀπογυμνώσασα, Παῖε ταύτην, ἔφη, Ἀνίκητε, παῖε, ὅτι Νέρωνα ἔτεκεν *Denudato ventre ait: Hunc percute, Anicete, percute, quoniam peperit Neronem.* Nec meliùs Seneca, aut quisquis tragœdiæ auctor, Octavia, Act I. 368.

*Cædis moriens illa ministrum*
*Rogat infelix, utero dirum*
*Condat ut ensem.*
*Hic est, hic est fodiendus, ait,*
*Ferro, monstrum qui tale tulit.*
*Post hanc vocem cum supremo*
*Mistam gemitu*
*Animam tandem per fera tristem*
*Vulnera reddit.*

9. Hæc consensu produntur. Aspexeritne[1] matrem exanimem Nero, et formam corporis ejus laudaverit, sunt qui tradiderint, sunt qui abnuant. Cremata est nocte eâdem, convivali lecto,[2] et exsequiis vilibus. Neque, dum Nero rerum potiebatur, congesta et clausa humus; mox domesticorum curâ, levem tumulum[3] accepit, viam Miseni propter, et villam Cæsaris[4] dictatoris, quæ subjectos sinus editissima prospectat. Accenso rogo, libertus ejus, cognomento Mnester,[5] ipse ferro se transegit; incertum caritate in patronam, an metu exitii. Hunc sui finem multos ante annos crediderat Agrippina, contemseratque. Nam consulenti super Nerone, responderunt Chaldæi, "fore ut imperaret, matremque occideret:" atque illa, "Occidat," inquit, "dum imperet."

10. Sed à Cæsare, perfecto demum scelere, magnitudo ejus intellecta est: reliquo noctis, modò per silentium defixus, sæpiùs pavore exsurgens, et mentis inops lucem opperiebatur, tamquam exitium allaturam. Atque eum, auctore Burro, prima centurionum tribunorumque adulatio[6] ad

[1] *Aspexeritne.* Vide Suetonium loco supra cit. cap. 3. Teste Dione, LXI. p. 696. sceleris haud satis certus, nisi ipse spectator vidit, et ait: *Nesciebam me tam pulchram matrem habere.* Οὐκ ᾔδειν ὅτι οὕτω καλὴν μητέρα εἶχον.

[2] *Convivali lecto.* Lectis discumbentes convivabantur Romani. Tali lecto, ne dato quidem feralem pompam adornandi tempore, crematur.

[3] *Levem tumulum.* Cui adhuc nomen, ut dictum supra, *Sepolchro d'Agrippina.*

[4] *Villam Cæsaris.* Adhuc visuntur ejus rudera in monte intrà *Porto di Baja* et *Mare morto:* ibique inventa statua marmorea inscripta, GEN. C. IVL. CAES. *Genio Caii Julii Cæsaris.* Vide Scipionem Mazzellam, *Antichità di Pozzuolo*, cap. 21. p. 182. Nondum adultâ luxuriâ, *C. Marius, et C. Pompeius, et Cæsar, exstruxerunt quidem villas in regione Baianâ, sed illas imposuerunt summis jugis montium. Videbatur hoc magis militare, ex edito speculari latè longèque subjecta. Aspice quam positionem elegerunt, quibus ædificia excitaverunt locis, et qualia: scias non villas esse, sed castra.* Senec. Ep. LI.

[5] *Mnester.* Alius Mnester histrio, de quo Annal. XI. 36.

[6] *Tribunorumque adulatio.* Hæc adulatio populum, senatum, provincias, et Gallias pervasit. Unde Quinctiliano teste, Institut. orator.

spem firmavit, prensantium manu, gratantiumque, "quòd "discrimen improvisum, et matris facinus evasisset." Amici dehinc adire templa: et, cœpto exemplo, proxima Campaniæ municipia victimis et legationibus lætitiam testari. Ipse, diversâ simulatione, mœstus, et quasi incolumitati suæ infensus, ac morti parentis inlacrymans. Quia tamen non ut hominum vultus, ita locorum facies mutantur, obversabaturque maris illius et littorum gravis aspectus (et erant, qui crederent, sonitum tubæ collibus circùm editis, planctusque tumulo matris audiri) Neapolim[1] concessit, literasque[2] ad senatum misit, quarum summa erat.

11. "REPERTUM cum ferro percussorem Agerinum, ex "intimis Agrippinæ libertis, et luisse eam pœnam consci-"entiâ, quâ scelus paravisset." Adjiciebat crimina longiùs repetita; quòd "consortium imperii, juraturasque in fœ-"minæ verba prætorias cohortes, idemque dedecus senatûs "et populi speravisset: ac posteaquàm frustra optata sint, "infensa militibus patribusque et plebi, dissuasisset donati-"vum et congiarium,[3] periculaque viris inlustribus instrux-"isset. Quanto suo labore perpetratum, ne inrumperet curi-"am, ne gentibus externis responsa daret?"[4] Temporum quoque Claudianorum obliquâ insectatione,[5] cuncta ejus do-

VIII. 5. Dixit *insigniter Africanus apud Neronem de morte matris: Rogant te, Cæsar, Galliæ tuæ, ut felicitatem tuam fortiter feras.* esse adhuc nec credo, nec gaudeo.*

[1] *Neapolim.* Naples.

[2] *Literasque.* Quodque pudet, à Senecâ scriptas. De iis Quinctilianus, Institut. orator. VIII. 5. *Facit quasdam sententias sola geminatio; qualis est Senecæ in eo scripto, quod Nero ad senatum misit, occisâ matre, cùm se periclitatum videri vellet: Salvum me esse adhuc nec credo, nec gaudeo.*

[3] *Donativum et congiarium.* Donativum militibus, congiarium populo dabatur, ut dictum sæpe.

[4] *Responsa daret.* Hæc tentâsse Agrippinam vidimus supra Annal. XIII. 5.

[5] *Obliquâ insectatione.* Exilium, Claudio imperitante, à Senecâ toleratum, manebat semper *altâ mente repôstum.* Frustra jactanterque ait idem Seneca, de Constantiâ Sapient. XV. *Sapienti injurias non esse.* Veriùs et ex conscientiâ dixit, de Beneficiis, I. 1.

minationis flagitia in matrem transtulit, "publicâ fortunâ "extinctam" referens: namque et naufragium narrabat. Quod fortuitum fuisse, quis adeò hebes inveniretur, ut crederet? aut à muliere naufragâ missum cum telo unum, qui cohortes, et classes Imperatoris perfringeret? Ergò non jam Nero,[1] cujus immanitas omnium questus anteibat, sed adverso rumore Seneca erat, "quòd oratione tali confes-"sionem scripsisset."

12. Miro tamen certamine procerum decernuntur "supplicationes apud omnia pulvinaria;[2] utque Quinquatrus, "quibus apertæ essent insidiæ, ludis annuis celebrarentur: "aureum Minervæ simulacrum in curiâ, et juxtà Principis "imago statueretur: dies natalis Agrippinæ inter nefastos "esset." Thrasea Pætus,[3] silentio, vel brevi adsensu priores adulationes transmittere solitus, exiit tum senatu, ac sibi causam periculi fecit, ceteris libertatis initium non præbuit. Prodigia quoque crebra et inrita intercessere. Anguem enixa mulier; et alia in concubitu mariti fulmine exanimata: jam sol repentè obscuratus,[4] et tactæ de cœlo

ita naturâ comparatum esse, *ut altiùs injuriæ, quàm merita descendant, et illa citò defluant, has tenax memoria custodiat.*

[1] *Non jam Nero.* Ergò non jam Nero, qui immanitate suâ omnium questus vicerat, sed Seneca adverso rumore erat et invisus, quòd tali oratione parricidialem confessionem scripsisset.

[2] *Apud omnia pulvinaria.* In omnibus templis et apud omnia pulvinaria. Acron. in Horat. I. Od. XXXVII. 3. *Pulvinaria dicebantur, aut lecti Deorum, aut tabulata, in quibus stabant numina, ut eminentiora viderentur.*

[3] *Thrasea Pætus.* Ut scriptis Seneca, ita Publius Thrasea Pætus, moribus Stoicus, rigidusque virtutis satelles. Mortis contemtu adversùs pericula firmatus, dicere erat solitus: Ὁ μὲν Νέρων ἀποκτεῖναί με δύναται, βλάψαι δὲ οὔ. *Nero potest me occidere, lædere non potest.* Plura vide apud Dionem, LXI. p. 696.

[4] *Sol repentè obscuratus.* Hâc temporum notâ nihil illustrius. De eâ Plinius, II. 70. *Solis defectum, Vipstano et Fonteio consulibus, qui fuere ante paucos annos, factum pridie Calendas Maias, Campania horâ diei inter septimam et octavam sensit: Corbulo dux in Armeniâ inter horam diei decimam et undecimam prodidit visum.* Ac-

quatuordecim Urbis regiones: quæ adeò sine curâ Deûm eveniebant,[1] ut multos pòst annos Nero imperium et scelera continuaverit. Ceterùm, quò gravaret invidiam matris, eâque demotâ, auctam lenitatem suam testificaretur, fœminas inlustres Juniam et Calpurniam,[2] præfecturâ functos[3] Valerium Capitonem et Licinium Gabolum, sedibus patriis reddidit, ab Agrippinâ olim pulsos. Etiam Lolliæ Paullinæ[4] cineres reportari, sepulcrumque exstrui permisit: quosque ipse nuper relegaverat, Iturium et Calvisium,[5] pœnâ exsolvit. Nam Silana[6] fato functa erat, longinquo ab exilio Tarentum regressa, labante jam Agrippinâ, cujus inimicitiis conciderat, vel tum mitigatâ.

13. Cunctanti in oppidis Campaniæ, " quonam modo " Urbem ingrederetur; an obsequium senatûs, an studia " plebis reperiret " anxio, contra deterrimus quisque, quorum non alia regia fœcundior extitit, " invisum Agrip-" pinæ nomen, et morte ejus accensum populi favorem " disserunt. " Iret intrepidus, et venerationem sui coram " experiretur." Simul " prægredi" exposcunt, et prom-

cidit eclipsis die 30. Aprilis post meridiem, visaque in Campaniâ inter horam 1 et 2. ut nos computamus; in Armeniâ inter horam 4 et 5. Vel juxta accuratiores Petavii, Doctrin. Temp. xi. 9. calculos, cœpit eclipsis in Campaniâ 0 39′ à meridie: desiit horâ 2 59′ digitorum fuit 9 ferè. Illam aliaque portenta memorat Dio, lxi. p. 697.

[1] *Sine curâ Deûm eveniebant.* Ἐπικυρίζει quidem et insanit, qui res humanas sine curâ Dei volvi opinatur. Verùm fortè tantùm innuit Tacitus in memoratis naturæ eventibus nihil fuisse, quod cœlestem iram manifestò adstrueret.

[2] *Juniam et Calpurniam.* De Juniâ Calvinâ dictum supra Annal. xii. 8. De Calpurniâ eodem libro, cap. 22.

[3] *Præfecturâ functos.* Meliùs *præturâ.*

[4] *Lolliæ Paullinæ.* Caii Caligulæ uxoris, de quâ plura Annal. xii. 22. Vide et stem. Cæs. n. 89.

[5] *Iturium et Calvisium.* Memoratos supra Annal. xiii. 22.

[6] *Nam Silana.* Quam in exilium actam vidimus Annal. xiii. 22. Tarentum, nunc *Tarento.*

tiora, quàm promiserant, inveniunt:[1] obvias tribus,[2] festo cultu senatum: conjugum ac liberorum agmina per sexum et ætatem disposita: exstructos, quà incederet, spectaculorum gradus, quo modo triumphi visuntur. Hinc superbus, ac publici servitii victor, Capitolium adiit, grates exsolvit; seque in omnes libidines effudit, quas malè coercitas qualiscumque matris reverentia tardaverat.

14. VETUS illi copia[3] erat, curriculo quadrigarum insistere; nec minùs fœdum studium citharâ ludicrum in modum canere, cùm cœnaret: quod "regibus et antiquis "ducibus[4] factitatum" memorabat: idque vatum laudibus "celebre, et Deorum honori datum. Enimverò cantus "Apollini sacros, talique ornatu adstare, non modò Græcis "in urbibus, sed Romana apud templa, numen præcipuum, "et præscium." Nec jam sisti poterat, cùm Senecæ ac Burro visum, ne utraque pervinceret, alterum concedere. Clausumque valle Vaticanâ spatium,[5] in quo equos regeret,

[1] *Inveniunt.* Percrebuere tamen quædam dicta ac scripta: multis etiam in locis, teste Dione, LXI. p. 697. affixum:

Νέρων, Ὀρέστης, Ἀλκμαίων, μητροκτόνοι.
*Nero, Orestes, Alcmæon, matricidæ.*

Vulgata quoque notissima carmina, Sueton. in Ner. XXXIX.

*Quis negat Æneæ magnâ de stirpe Neronem?*
*Sustulit hic matrem, sustulit ille patrem.*

[2] *Obvias tribus.* Obvias populi Romani tribus. Populum Romanum in tribus triginta quinque fuisse divisum omnibus compertum est.

[3] *Vetus illi copia.* Ita Mss. Editio princeps, aliæque plurimæ. Puteolanus verò, Ernestus et alii emendârunt, *Cura.* Nihil mutandum meritò censuit Illustr. Huetius. *Copia* enim peritia est, facultas. Hæc, et mox secutura meritò arguit Juvenalis, VIII. 224.

*Hæc opera, atque hæ sunt generosi Principis artes,*
*Gaudentis fœdo peregrina ad pulpita cantu*
*Prostitui, Graiæque apium meruisse coronæ.*
*Majorum effigies habeant insignia vocis,*
*Ante pedes Domitî longum tu pone Thyestæ*
*Syrma, vel Antigones, seu personam Menalippes:*
*Et de marmoreo citharam suspende colosso.*

Ea quoque egregiè arguit Apollonius apud Philostratum, Vit. Apoll. IV. 36.

[4] *Regibus et antiquis ducibus.* Hercules quidem, Achilles, plurimique reges ac duces Græci citharâ cecinere. At Græcis musica virtutis incitamentum, Romanis lasciviæ irritamentum fuit. Hâc de re egregia vide apud Plutarchum, de Musicâ, p. 1145 et seq.

[5] *Valle Vaticanâ spatium.* Circum illum ceperat Caligula, per-

haud promiscuo spectaculo:[1] mox ultro vocari populus Romanus, laudibusque extollere, ut est vulgus cùpiens voluptatum, et, si eòdem Princeps trahat, lætum. Ceterùm evulgatus pudor non satietatem, ut rebantur, sed incitamentum attulit. Ratusque dedecus molliri, si plures fœdâsset, nobilium familiarum posteros, egestate venales, in scenam deduxit: quos fato perfunctos, ne nominatim tradam, majoribus eorum tribuendum puto.[2] Nam et ejus flagitium est, qui pecuniam ob delicta potiùs dedit, quàm ne delinquerent. Notos quoque equites Romanos operas arenæ promittere subegit, donis ingentibus: nisi quòd merces ab eo, qui jubere potest, vim necessitatis adfert.[3]

15. Ne tamen adhuc publico theatro dehonestaretur, instituit ludos, *Juvenalium* vocabulo,[4] in quos passim nomina data: non nobilitas cuiquam, non ætas, aut acti honores impedimento, quominùs Græci Latinive histrionis artem

fecit Nero: de quo Plinius, xxxvi. 11. *Tertius* obeliscus *Romæ in Vaticano Caii et Neronis principum circo, ex omnibus unus omnino factus est imitatione ejus, quem fecerat Sesostridis filius Nuncoreus.* Obeliscus ille nunc stat ante ædem S. Petri, ubi magno apparatu magnoque sumtu à Sixto V. positus. Neroniani verò circi triplici muro septemtrionali innititur pars meridionalis Ecclesiæ S. Petri. Vide Bonanni, Hist. Templi Vaticani, p. 24. et Fontana, Templum Vaticanum, p. 33.

[1] *Haud promiscuo spectaculo.* Sed tantùm coram aulicis.

[2] *Tribuendum puto.* Haud ita reverens, Dio, lxi. p. 697. appellat Furios, Fabios, Porcios, Valerios, Mummios, Scipiones. At cùm hæc sint nomina præstantissimorum omnium virorum, qui rempublicam Romanam propagavere, verisimilia magis, quàm vera, scripsisse mihi videtur. Ideoque exscribendo loco supersedeo.

[3] *Vim necessitatis adfert.* Quàm paucis, sed quanta Principibus documenta!

[4] *Juvenalium vocabulo.* Nero, cùm natus esset annos unum et viginti, *barbam primam posuit, conditamque in auream pyxidem, et pretiosissimis margaritis adornatam, Jovi Capitolino consecravit.* Sueton. in Ner. xii. ludosque *Juvenalium*, Ἰουβενάλια instituit, Dio, lxi. p. 698. Ludorum illorum usus apud posteros mansit, ut de Domitiano traditur à Dione, lxvii. p. 767. Calendisque Januarii celebrabantur, teste Sidonio, Carm. xxiii. 307 et seq. De Romanorum barbâ plura plurimi dixere. Nobis satis superque sit observâsse Hadrianum primum barbam nutrivisse, Dio, lxviii. p. 777.

exercerent, usque ad gestus modosque haud viriles. Quin et fœminæ inlustres [1] deformia meditari: exstructaque apud nemus, quod navali stagno [2] circumposuit Augustus, conventicula, et cauponæ, et posita veno inritamenta luxûs: dabanturque stipes,[3] quas boni necessitate, intemperantes gloriâ, consumerent. Inde gliscere flagitia et infamia: nec ulla moribus olim corruptis plus libidinum circumdedit, quàm illa colluvies. Vix artibus honestis pudor retinetur; nedum, inter certamina vitiorum, pudicitia, aut modestia, aut quidquam probi moris reservaretur. Postremò ipse scenam incedit, multâ curâ tentans citharam et præmeditans, adsistentibus familiaribus: accesserat cohors militum, centuriones, tribunique; et mœrens Burrus, ac laudans.[4] Tuncque primùm [5] conscripti sunt equites Romani,

[1] *Et fœminæ inlustres.* Memorandum inter hæc deformia senile Æliæ Catellæ propudium, quæ *genere et divitiis præstans, octoginta annos nata, saltavit:* Αἰλία Κατέλλα, τοῦτο μὲν γένει, καὶ πλούτῳ προήκουσα, τοῦτο δὲ καὶ ἡλικίᾳ προφέρουσα, (ὀγδοηκοντοῦτις γὰρ ἦν) ὠρχήσατο. Dio, LXI. p. 698. Alia id genus apud eumdem vide.

[2] *Navali stagno.* In XIV. Urbis regione, ut dictum est supra Annal. XII. 56.

[3] *Dabanturque stipes.* Dabanturque à principe pecuniæ, quas in cauponis his ganeisque boni necessitate, intemperantes gloriâ jactantiâque libidinum, consumerent. Sic olim, sed non turpiter, Augustus, navis Alexandrinæ gratulationibus *admodùm exhilaratus quadragenos aureos, Angl.* 40*l. comitibus divisit: jusquejurandum et cautionem exegit à singulis, non aliò datam summam, quàm in emtionem Alexandrinarum mercium absumturos. Sed et ceteros continuos dies, inter varia munuscula togas insuper ac pallia distribuit: lege propositâ, ut Romani Græco, Græci Romano habitu et sermone uterentur. Spectavit assiduè et exercentes ephebos—Iisdem etiam epulum in conspectu suo præbuit, permissâ, immo exactâ jocandi licentiâ; diripiendique pomorum et opsoniorum, rerumque missilium.* Sueton. in Aug. XCVIII.

[4] *Mœrens Burrus, ac laudans.* Proh felix Taciti brevitas, nec ullis verborum sententiarumve lenociniis æquanda!

[5] *Tuncque primùm.* Alii enim et plures posteà conscripti, de quibus Suetonius in Ner. XX. *Adolescentes equestris ordinis, et quinque ampliùs millia è plebe robustissimæ juventutis undique elegit, qui divisi in factiones, plausuum genera condiscerent (bombos, et imbrices, et testas vocabant) operamque navarent cantanti sibi, insignes pinguissimâ comâ, et excellentissimo cultu pueri, nec sine anulo lævis* manibus, *quorum duces quadragena millia HS, Angl.* 333*l.* 6*s.* 8*d. merebant.*

cognomento *Augustanorum*, ætate ac robore conspicui, et pars ingenio procaces, alii in spe potentiæ. Hi dies ac noctes plausibus personare; formam Principis vocemque Deûm vocabulis [1] appellantes: quasi per virtutem clari honoratique agere.

16. Ne tamen ludicræ tantùm Imperatoris artes notescerent, carminum quoque studium affectavit, contractis quibus aliqua pangendi facultas. Nec dum insignis ætatis nati,[2] considere simul, et allatos,[3] vel ibidem repertos versus connectere; atque ipsius verba, quoquo modo prolata, supplere: quod species ipsa carminum docet, non impetu et instinctu, nec ore uno fluens. Etiam sapientiæ doctoribus tempus impertiebat post epulas, utque contraria adseverantium [4] discordiæ eruerentur: nec deerant, qui ore vultuque tristi [5] inter oblectamenta regia spectari cuperent.

17. Sub idem tempus, levi contentione atrox cædes orta inter colonos Nucerinos Pompeianosque,[6] gladiatorio spectaculo, quod Livineius Regulus, quem motum senatu re-

Deinde cap. 25. eos appellat *Augustianos.* De iis Augustanis multa quoque habet Dio, LXI. p. 699.

[1] *Deûm vocabulis.* Formam, vocem ceteraque Neronis, Diis æquabant, eorumque vocabulis appellabant.

[2] *Nec dum insignis ætatis nati.* Mallem, *quibus aliqua pangendi facultas, nec dum insignis. Ætate pares, considere simul.* Vide not. et emend. ad Annal. XIV. 16.

[3] *Et allatos.* A Nerone, ut explicat Illustr. Huetius. Poeticam vim Neronis laudat Suetonius in Ner. LII.

[4] *Utque contraria adseverantium.* Cùm hæc parùm curaret Nero, doctoresque isti pro more suo contraria adseverarent, inde clamores, rixæ, discordiæ eruebantur: irridendæ, quàm perdiscendæ sapientiæ curioso magis Principe. Vide not. et emend. ad Annal. XIV. 16.

[5] *Ore vultuque tristi.* Quos inter Stoicos, Cynicosque fuisse crediderim.

[6] *Nucerinos Pompeianosque.* Campaniæ populos. Nuceria, nunc *Nocera. Pompeii, haud procul aspectante monte Vesuvio, alluente verò Sarno amne*, Plin. III. 5. sect. 9. At pereunte Plinio, periere Pompeii. Sarnus hodieque appellatur *Sarno.*

tuli,[1] edebat: quippe oppidanâ lasciviâ invicem incessentes, probra, deinde saxa, postremò ferrum sumsere, validiore Pompeianorum plebe, apud quos spectaculum edebatur. Ergò reportati sunt in Urbem multi è Nucerinis trunco per vulnera corpore, ac plerique liberorum ac parentum mortes deflebant. Cujus rei judicium Princeps senatui, senatus consulibus permisit. Et rursus re ad patres relatâ, prohibiti publicè in decem annos ejusmodi cœtu Pompeiani, collegiaque, quæ contra leges instituerant, dissoluta. Livineius, et qui alii seditionem conciverant, exilio multati sunt.

18. MOTUS senatu[2] et Pedius Blæsus, accusantibus Cyrenensibus,[3] "violatum ab eo thesaurum Æsculapii, delectumque militarem pretio et ambitione corruptum." Iidem Cyrenenses reum agebant Acilium Strabonem, prætoriâ potestate usum,[4] et missum disceptatorem à Claudio agrorum, quos regis Apionis quondam habitos,[5] et populo Ro-

[1] *Motum senatu retuli.* In libris deperditis. Fortè idem est qui memoratur supra Annal. III. 11.

[2] *Motus senatu.* Posteà restitutus, ut dicetur infra Hist. I. 77.

[3] *Cyrenensibus.* De quibus jam dictum Annal. III. 70.

[4] *Prætoriâ potestate usum.* Vide not. et emend. ad Annal. XIV. 18.

[5] *Regis Apionis quondam habitos.* Mallent Lipsius et Ryckius, *regi Apioni.* Sic enim supra Annal. XI. 35. *Quidquid habitum Neronibus et Drusis.* De Apione rege, Livius Epitom. LXX. *Ptolemæus, Cyrenarum rex, cui cognomentum Apionis fuit, mortuus heredem populum Romanum reliquit: et ejus regni civitates senatus liberas esse jussit.* Id contigit A.U.C. 658. Rufus Festus in Breviario, Ammianus Marcellinus, XXII. 16. D. Hieronymus in Chronic. duos Apionas distinguunt: priorem aridioris Libyæ regem, *qui moriens Romanos testamento dimisit heredes*, Olympiade CLXXI. Alterum Libyæ Pentapoleos, quam per testamentum Romanis reliquit, Olympiadis CLXXVIII. anno tertio. Iis assentitur Jos. Scaliger in notis ad Chronici annos 1921 et 1952. At potior est auctoritas Livii, Taciti, Justini, Appiani, Eutropii, qui unum Ptolemæum Apionem, Cyrenarum regem, agnoscunt, ut observat eruditus Valesius in notis ad Ammian. Marcellinum, loc. cit. Ad hunc regem Ptolemæum Apionem, pertinere creditur nummus, qui extat apud Cl. Pellerin, *Recueil de Médailles de Rois*, Tab. VI. p. 56. Ex unâ parte, caput regis diadematum: ex alterâ, nomen ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟ. Id est, *regis Ptolemæi*, et Silphium, Cyrenaicæ symbolum. *In Cyrenaicâ provinciâ* reperitur—*magnificum in usu medicamentisque, et ad pondus argenti denarii pensum.* Plin. XIX. 3.

mano cum regno relictos, proximus quisque possessor invaserant, diutinâque licentiâ et injuriâ, quasi jure et æquo, nitebantur. Igitur abjudicatis agris, orta adversùs judicem invidia: et senatus, "ignota sibi esse mandata Claudii, et "consulendum Principem" respondit. Nero, probatâ Strabonis sententiâ, "se nihilominùs subvenire sociis, et "usurpata concedere," scripsit.

19. Sequuntur virorum inlustrium mortes, Domitii Afri,[1] et M. Servilii, qui summis honoribus, et multâ eloquentiâ viguerant. Ille orando causas, Servilius diu foro, mox tradendis rebus Romanis celebris, et elegantiâ vitæ, quam clariorem effecit, ut par ingenio, ita morum diversus.[2]

A. U. C. 813. J. C. 60.

20. Nerone quartùm, Cornelio Cosso consulibus,[3] quinquennale ludicrum[4] Romæ institutum est, ad morem Græci certaminis, variâ famâ, ut cuncta fermè nova. Quippe

[1] *Domitii Afri.* De quo satis superque dictum Annal. IV. 52. dicetur adhuc infra, in Dialog. de Orator. XV. M. Servilius Nonianus idem qui memoratur Annal. VI. 31. et infra in Dialog. de Orat. cap. 23.

[2] *Morum diversus. Quoquo* enim *fascinore properus clarescere* Domitius. Annal. loc. cit.

[3] *Cornelio Cosso consulibus.* Nero Claudius Augustus IV. et Cossus Cornelius Lentulus consules fuere A. U. C. 813. J. C. 60. In veteri inscriptione apud Gruterum, p. 8. n. 5.

NERONE CAESARE
AVG. IIII.
COSSO. LENTULO. COSSI. F. COS.

[4] *Quinquennale ludicrum.* Peractum imperii quinquennium novo ludorum genere celebravit. Suetonius in Ner. XII. *Instituit et quinquennale certamen primus omnium Romæ, more Græco triplex, musicum, gymnicum, equestre, quod appellavit Neronia.* Vide et Dionem, LXI. p. 699. Instituti hujus certaminis testes nummi duo, olim in museo Collegii Ludovici Magni, ære minimo: NERO CLAVDIVS CAESAR AVG. GERM. Capite nudo. In aversâ parte, mensa, vas, corona: CER. QVINQ. ROM. CON. SC. Id est, *certamen quinquennale Romæ constitutum senatusconsulto.*

erant, qui "Cn. quoque Pompeium incusatum à senioribus" ferrent, "quòd mansuram theatri sedem[1] "posuisset: nam anteà subitariis gradibus,[2] et scenâ in "tempus structâ, ludos edi solitos: vel si vetustiora "repetas, stantem populum spectavisse: ne, si consideret, "theatro dies totos ignaviâ continuaret. Spectaculorum "quidem antiquitas servaretur, quotiens prætores ederent, "nullâ cuiquam civium necessitate certandi. Ceterùm "abolitos paulatim patrios mores, funditùs everti per "accitam lasciviam, ut, quod usquam corrumpi et corrumpere queât, in Urbe visatur, degeneretque studiis "externis juventus, gymnasia et otia, et turpes amores "exercendo, Principe et senatu auctoribus: qui non modò "licentiam vitiis permiserint, sed vim adhibeant: proceres "Romani, specie orationum et carminum, scenâ polluantur. "Quid superesse, nisi ut corpora quoque nudent, et cæstus "assumant, easque pugnas pro militiâ et armis meditentur? "An justitiam augurii,[3] et decurias equitum, egregium "judicandi munus expleturos, si fractos sonos et dulcedinem vocúm peritè audîssent? Noctes quoque dedecori "adjectas, ne quod tempus pudori relinquatur, sed, "cœtu promiscuo, quod perditissimus quisque per diem "concupiverit, per tenebras audeat."

[1] *Mansuram theatri sedem.* Altero suo consulatu, A. U. C. 699. Pompeius theatrum posuit, quòd sufficeret *largè quadraginta millibus* hominum, Plin. XXXVI. 15. n. 7. Ut mansuram hanc theatri sedem religione quodammodò consecraret ac defenderet, Veneris Victricis templum addidit, et splendidis ludis dedicavit, Plin. VIII. 7. Adversùs illam *turpitudinum arcem* intonat Tertullianus, de Spectaculis, X. De hoc theatro diximus Annal. VI. 45. et in Suppl. Annal. IX. 19. Manent adhuc ejus rudera, quæ vide apud Cl. Piranesi *Antichità Romane*, Vol. IV. Tab. 38.

[2] *Anteà subitariis gradibus.* Theatra illa, licèt subitariis gradibus, temporariâque morâ, lapide tamen ac marmore, exquisitissimo luxu instruebantur. De theatro Scauri, cujus cavea LXXX. millia hominum cepit, vide Plinium, XXXVI. 15. n. 7. Donatum de urbe Româ, III. 7.

[3] *An justitiam augurii.* Id est, an augurum, an judicum muneribus pares futuros. Vide not. et emend. ad Annal. XIV. 20.

21. Pluribus ipsa licentia[1] placebat, ac tamen honesta nomina prætendebant: "Majores quoque non abhorruisse "spectaculorum oblectamentis,[2] pro fortunâ, quæ tum "erat; eòque à Tuscis accitos histriones;[3] à Thuriis "equorum certamina;[4] et possessâ Achaiâ Asiâque, ludos "curatiùs editos: neque quemquam, Romæ honesto loco "ortum, ad theatrales artes degeneravisse,[5] ducentis jam "annis à L. Mummii triumpho,[6] qui primus id genus

[1] *Ipsa licentia.* Tacitus, verborum parcus, sed validus, quid de theatralibus operis sentiendum definivit, cùm *licentiam* dixit. Et quo florentiora sunt regna, eò major est theatrorum licentia. Verè æquè ac Christianè Tertullianus, Apologetic. VI. *Theatra stuprandis moribus orientia* scripsit. Ipse quoque Plinius, IV. Ep. 22. *Placuit agona tolli, qui mores Viennensium infecerat, ut noster hic omnium. Nam Viennensium vitia intrà ipsos resident, nostra latè vagantur. Utque in corporibus, sic in imperiis gravissimus est morbus, qui à capite diffunditur.*

[2] *Spectaculorum oblectamentis.* Romanis quidem adhuc rudibus, spectacula fuere oblectamenta. At excultis et urbanis vitiorum documenta, vel irritamenta extitere.

[3] *A Tuscis accitos histriones.* C. Sulpicio Pætico, C. Licinio Stolone consulibus, A. U. C. 390. Romani, superstitione victi, ut pestilentiam depellerent, inter alia cœlestis iræ placamina ludos scenicos, rem novam bellicoso populo, instituerunt. Livius, VII. 2. *Sine carmine ullo, sine imitandorum carminum actu, ludiones ex Etruriâ acciti, ad tibicinis modos saltantes, haud indecoros motus more Tusco dabant. Imitari deinde eos juventus, simul inconditis inter se jocularia fundentes versibus, cœpere; nec absoni à voce motus erant: accepta itaque res, sæpiùsque usurpando excitata; vernaculis artificibus, quia hister Tusco verbo ludio vocabatur; nomen histrionibus inditum.* Multa de saturarum et fabularum origine addit ac tandem concludit: *Inter aliarum parva principia rerum, ludorum quoque prima origò ponenda visa est: ut appareret, quàm ab sano initio res in hanc vix opulentis regnis tolerabilem insaniam venerit.*

[4] *A Thuriis equorum certamina.* Livius, I. 35. A. U. C. 140. *Tum primùm circo, qui nunc maximus dicitur, designatus locus est: loca divisa patribus equitibusque, ubi spectacula sibi quisque facerent. Spectavere furcis duodenos ab terrâ spectacula alta sustinentibus pedes. Ludicrum fuit, equi pugilesque ex Etruriâ maximè acciti. Solennes deinde annui mansere ludi; Romani magnique variè appellati. Thurii inter duos amnes Crathin,* nunc *Crate, et Sybarin,* nunc *Sibari,* habitabant in eâ Lucaniæ parte, quam nunc dicimus *Upper Calabria.* Plin. III. 11. Ex Etruriâ autem accitos equos pugilesque ait Livius, quòd Etruria olim Capuam usque protendebatur.

[5] *Degeneravisse.* Ut theatrales operas exercerent.

[6] *A L. Mummii triumpho.* Devictâ Achaiâ, eversâ Corintho

"spectaculi in Urbe præbuerit. Sed et consultum parcimoniæ,[1] quòd perpetua sedes theatro locata sit potiùs, quàm immenso sumtu singulos per annos consurgeret ac strueretur. Nec perinde magistratus rem familiarem exhausturos, aut populo efflagitandi Græca certamina à magistratibus causam fore, cùm eo sumtu respublica fungatur. Oratorum ac vatum victorias incitamentum ingeniis allaturas: nec cuiquam judici grave, aures studiis honestis, et voluptatibus concessis impartire: lætitiæ magis, quàm lasciviæ dari paucas totius quinquennii noctes, quibus, tantâ luce ignium, nihil inlicitum occultari queat." Sanè nullo insigni dehonestamento id spectaculum transiit. Ac ne modica quidem studia [2] plebis exarsere, quia redditi quamquam scenæ pantomimi, certaminibus sacris [3] prohibebantur. Eloquentiæ primas nemo tulit, sed "victorem esse Cæsarem" [4] pronuntiatum. Græci amictus,[5] quos per eos dies plerique incesserant, tum exoleverant.

A. U. C. 608. triumphavit; ut jam dictum supra Annal. IV. 43.

[1] *Consultum parcimoniæ.* Quàm immensi olim fuissent sumtus in exstruendis temporariis theatris æstimari potest ex versatili theatro Curionis, de quo agit Plin. XXXVI. 15. n. 8. ac maximè ex Scauri theatro, cujus stupenda ibidem, n. 7. memoria. Nosque diximus in not. et emend. ad Annal. III. 52. ubi plura de Romanorum luxu.

[2] *Ne modica quidem studia.* Ne minimùm quidem plebs commota est; ut rectè explicat Illustr. Huetius. Nec audiendus Gronovius, qui emendat, *Immodica.* Furibunda theatrorum studia vidimus supra Annal. I. 77. et XIII. 25.

[3] *Certaminibus sacris.* Pantomimi olim Italiâ pulsi, Annal. XIII. 25. nunc quidem scenæ redditi, hisce tamen Græcis certaminibus, quæ sacra erant, prohibiti sunt. Ideo nullum fuit insigne dehonestamentum, et moderata plebis studia.

[4] *Victorem esse Cæsarem.* Nec eloquentiæ tantùm victor pronuntiatus est, sed citharœdorum coronæ ex omnibus certaminibus ad eum delatæ, teste Dione, LXI. p. 699. Tum fortè cusus olim musei collegii Ludovici Magni nummus superiùs laudatis prorsus similis, sed capite Principis laureato.

[5] *Græci amictus.* Græci amictus, quibus per eos dies plerique induti incesserant, tum exoleverant. Vide not. et emend. ad Annal. XIV. 21. Plurimi extant nummi, qui Neronem, chlamyde Græcâ vestitum, exhibent.

22. INTER quæ et sidus cometes [1] effulsit; de quo vulgi opinio est, tamquam mutationem regnis portendát. [2] Igitur, quasi jam depulso Nerone, quisnam deligeretur anquirebant: et omnium ore Rubellius Plautus [3] celebrabatur, cui nobilitas per matrem ex Juliâ familiâ. Ipse placita majorum colebat, habitu severo, castâ et secretâ domo; quantoque metu occultior, tanto plus famæ adeptus. Auxit rumorem pari vanitate orta interpretatio fulguris. Nam quia discumbentis Neronis apud Simbruina stagna, cui *Sublaqueum* nomen est, [4] ictæ dapes, [5] mensaque disjecta erat, idque finibus Tiburtum [6] acciderat, unde paterna Plauto origò, hunc illum [7] numine Deûm destinari credebant: fovebantque multi, quibus, nova et ancipitia præcolere, avida et plerumque fallax ambitio est. Ergò permotus iis Nero, componit ad Plautum literas, "consuleret quieti Urbis, seque pravè "diffamantibus subtraheret: esse illi per Asiam avitos "agros, in quibus tutâ et inturbidâ juventâ frueretur." Ita illuc cum conjuge Antistiâ, [8] et paucis familiarium, concessit. Iisdem diebus nimia luxûs cupido, infamiam et periculum

[1] *Sidus cometes. Assiduum prope ac sævum* effulsisse cometen Neronis principatu tradit Plinius, II. 25.

[2] *Mutationem regnis portendat.* Inde Lucanus, I. 528.

*Crinemque timendi*
*Sideris, et terris mutantem regna cometen.*

Vide not. et emend. ad Annal. XIV. 22.

[3] *Rubellius Plautus.* Rubellio Blando et Juliâ, Drusi Cæsaris filiâ, genitus. Vide stem. Cæs. n. 76.

[4] *Cui Sublaqueum nomen est.* Sublaqueum, nunc *la Badia di Subjaco*, in agro Romano, nomen accepit à stagnis, seu lacubus, quibus subjacet. De hoc oppido Plin. III. 12. *Anio*, nunc *Teverone*, *in monte Trebanorum ortus, lacus tres amœnitate nobiles, qui nomen dedere Sublaqueo, defert in Tiberim.* Ibi villa erat Neronis. Tria olim erant stagna: nunc unius tantùm manent vestigia, juxta Divi Placidi sacellum. De Simbruinis collibus dictum Annal. XI. 13.

[5] *Ictæ dapes.* Cœnam totam fulmine deflagrâsse scripsit anno priore haud ita diligens Dio, LXI. p. 697.

[6] *Finibus Tiburtum.* Haud procul Tibure, nunc *Tivoli*, sed magis ad orientem, Sublaqueum.

[7] *Hunc illum.* Fortè, *hinc illum.* Vide not. et emend. ad Annal. XIV. 22.

[8] *Antistiâ.* De Antistiâ Pollutiâ, Rubellii uxore, vide stem. Cæs. n. 77.

Neroni tulit, quia fontem aquæ Marciæ[1] ad Urbem deductæ nando incesserat: videbaturque potus sacros, et cærimoniam loci, corpore toto polluisse:[2] secutaque anceps valetudo, iram Deûm affirmavit.

23. AT CORBULO, post deleta Artaxata,[3] utendum recenti terrore ratus, ad occupanda Tigranocerta;[4] quibus excisis, metum hostium intenderet, vel, si pepercisset, clementiæ famam adipisceretur: illuc pergit non infenso exercitu, ne spem veniæ auferret: neque tamen remissâ curâ, gnarus facilem mutatu gentem, ut segnem ad pericula, ita infidam ad occasiones. Barbari pro ingenio quisque, alii preces offerre, quidam deserere vicos, et in avia digredi: ac fuere, qui se speluncis, ac carissima secum, abderent. Igitur dux Romanus diversis artibus, misericordiâ adversùs supplices, celeritate adversùs profugos, immitis iis, qui latebras insederant, ora et exitus, specuum sarmentis virgultisque completos, igni exurit. Atque illum, fines suos prægredientem, incursavere Mardi,[5] latrociniis exerciti, contraque inrumpentem montibus defensi: quos Corbulo, immissis

[1] *Aquæ Marciæ.* Plinius, XXXI. 3. *Clarissima aquarum omnium in toto orbe, frigoris salubritatisque palmâ præconio Urbis, Marcia est, inter reliqua Deûm munere Urbi tributa. Vocabatur hæc quondam Aufeia, fons autem ipse Pitonia, oritur in ultimis omnibus Pelignorum,* nunc *part of Abruzzo; transit Marsos et Fucinum lacum,* nunc *the lake of Celano, Romam non dubiè petens. Mox in specus mersa, in Tiburtina se aperit novem millibus pass. fornicibus structis perducta. Primus eam in Urbem ducere auspicatus est Ancus Marcius, unus è regibus. Posteà Q. Marcius Rex in præturâ* A. U. C. 610. *Rursusque restituit M. Agrippa.* Plura vide in not. et emend. ad Annal. XIV. 22.

[2] *Corpore toto polluisse.* Fortè *corpore loto polluisse.* Fontium capita venerabantur Romani: nec in iis natare concessum. Quo de usu elegantissimam vide epistolam Plinii, VIII. 8.

[3] *Deleta Artaxata.* Deleta Artaxata vidimus supra Annal. XIII. 41. De ipsâ urbe diximus Annal. II. 56.

[4] *Tigranocerta.* Vide Annal. XII. 50.

[5] *Mardi.* Ii sunt Mardi inter Pontum Euxinum, et mare Caspium positi, de quibus Plinius, VI. 5. *Achæi, Mardi, Cercetæ: post eos Serri, Cephalotomi. In intimo eo tractu Pityus oppidum,* hodie *Pitchinda.* Alii sunt Mardorum populi, de quibus idem Plinius, VI. 16 et 27.

Iberis, vastavit, hostilemque audaciam externo sanguine [1] ultus est.

24. Ipse exercitusque, ut nullis ex prælio damnis, ita per inopiam et labores fatiscebant, carne pecudum propulsare famem adacti. Ad hæc penuria aquæ, fervida æstas, longinqua itinera, solâ ducis patientiâ mitigabantur, eodem plura,[2] quàm gregario milite, tolerante. Ventum dehinc in locos cultos: demessæque segetes, et ex duobus castellis, in quæ confugerant Armenii, alterum impetu captum; qui primam vim depulerant, obsidione coguntur. Unde in regionem Tauranniticum [3] transgressus, improvisum periculum vitavit. Nam haud procul tentorio ejus, non ignobilis barbarus [4] cum telo repertus, ordinem insidiarum, seque auctorem, et socios per tormenta edidit: convictique et puniti sunt, qui specie amicitiæ dolum parabant. Nec multo pòst legati Tigranocertâ missi, "patere mœnia" afferunt, "intentos populares ad jussa;" simul hospitale donum,[5] coronam auream, tradebant. Accepitque cum honore,

[1] *Externo sanguine.* Non Romano, sed externo Iberorum sanguine hostilem Mardorum audaciam ultus est. Apud Romanos *ingens victoriæ decus citra Romanum sanguinem* bellare. Vit. Agricol. xxxv.

[2] *Eodem plura. Eodem* pro *ipso.* Sic quoque Virgilius Æneid. iv. 320.

*Te propter Libycæ gentes, Nomadumque tyranni*
*Odere infensi Tyrii: te propter eumdem*
*Extinctus pudor, et quâ solâ sidera adibam,*
*Fama prior.*

[3] *In regionem Tauranniticum.* Tauranniticas habitâsse Mardos inter et Tigranocerta, patet ex Corbulonis itinere. Fortè nomen ducebant à monte Tauro.

[4] *Non ignobilis barbarus.* Unus nempe ex Megistanis, ut rectè observat Lipsius; et ille ipse, de quo Frontinus, Strategem. ii. 9. n. 5. *Domitius Corbulo, cùm Tigranocertam obsideret, et Armenii pertinaciter viderentur toleraturi obsidionem, in quemdam ex Megistanis, quos ceperat, animadvertit, caputque ejus balistâ excussum, intrà munimenta hostium misit: id fortè decidit in medium concilium, quod tum cùm maximè habebant barbari, ad cujus conspectum, velut ostento, consternati ad deditionem festinaverunt.*

[5] *Hospitale donum.* Sic rex Nabatæorum coronas aureas magno pondere Germanico et Agrippinæ, leves Pisoni et ceteris obtulit, Annal. ii. 57.

nec quidquam Urbi detractum, quo promtiùs obsequium integri retinerent.

25. Præsidium regium, quod ferox juventus clauserat, non sine certamine expugnatum est: nam et prælium pro muris ausi erant, et pulsi intrà munimenta aggeris, demum et inrumpentium armis cessere: quæ faciliùs proveniebant, quia Parthi Hyrcano bello distinebantur. Miserantque Hyrcani ad Principem Romanum,[1] societatem oratum, "attineri à se Vologesen[2] pro pignore amicitiæ" ostentantes: eos regredientes[3] Corbulo, ne Euphraten transgressi, hostium[4] custodiis circumvenirentur, dato præsidio, ad littora maris Rubri[5] deduxit: unde vitatis Parthorum finibus, patrias in sedes remeavere.

26. Quin et Tiridaten,[6] per Medos extrema Armeniæ intrantem, præmisso cum auxiliis Verulano legato, atque ipse legionibus citis, abire procul, ac spem belli amittere subegit: quosque nobis, ob regem, aversos animis cognoverat, cædibus et incendiis perpopulatus, possessionem Armeniæ usurpabat:[7] cùm advenit Tigranes, à Nerone ad

[1] *Principem Romanum.* Neronem.

[2] *Attineri à se Vologesen. Vologesen defectione Hyrcaniæ attineri* vidimus supra Annal. XIII. 37.

[3] *Regredientes.* Româ.

[4] *Hostium.* Armeniorum, et Parthorum custodiis.

[5] *Ad littora maris Rubri.* Certè brevius compendiosiusque iter ex Armeniâ in Hyrcaniam per Albanam Caspiumve mare. Fortè tamen non tutius; ideoque ad littora maris rubri, nunc *the Red Sea,* deducti, ut longissimo quidem itinere, sed certo, Hyrcaniam repeterent. Quas verò per provincias iter fecerint frustra divinaretur. Vide not. et emend. ad Annal. XIV. 25.

[6] *Tiridaten.* Armeniæ regem, Vologesis Parthorum regis fratrem, de quo supra Annal. XII. 51. XIII. 37 et 41. Vide et Canonem regum Armeniæ in not. et emend. ad Annal. II. 3.

[7] *Possessionem Armeniæ usurpabat.* Quantâ lætitiâ Romæ fuerit audita hæc altera Corbulonis victoria docet nummus ex ære minimo olim in museo Collegii Ludovici Magni: NERO CLAVD. CAESAR AVG. GER. P. M. TR. P. IMP. P. P. capite radiato. Ex adversâ parte, VICTORIA AVGVSTI II. SC. Victoria gradiens.

capessendum imperium [1] delectus, Cappadocum ex nobilitate, regis Archelai nepos; [2] sed quòd diu obses apud Urbem fuerat, usque ad servilem patientiam demissus. Nec consensu acceptus, durante apud quosdam favore Arsacidarum: [3] at plerique superbiam Parthorum perosi, datum à Romanis regem malebant. Additum et præsidium, mille legionarii, tres sociorum cohortes, duæque equitum alæ: et quo faciliùs novum regnum tueretur, pars Armeniæ, ut cuique finitima, Pharasmani Polemonique [4] Aristobulo atque Antiocho parere jussæ sunt. Corbulo in Syriam abscessit, morte Ummidii [5] legati vacuam, ac sibi permissam.

27. EODEM anno, ex inlustribus Asiæ urbibus, Laodicea [6] tremore terræ prolapsa, nullo à nobis remedio, propriis opibus revaluit. At in Italiâ, vetus oppidum Puteoli, [7] jus coloniæ, [8] et cognomentum à Nerone adipiscuntur. Veterani [9] Tarentum et Antium adscripti, non tamen infrequentiæ locorum subvenere, dilapsis pluribus in provincias, in quibus stipendia expleverant. Neque conjugiis suscipiendis, neque alendis liberis sueti, orbas sine posteris domos relinquebant. Non enim, ut olim, universæ legiones dedu-

[1] *Ad capessendum imperium.* Armeniæ.

[2] *Regis Archelai nepos.* Archelai, Cappadociæ regis, quem à Tiberio Romam accitum, mox accusatum in senatu, ac demum angore simul et senio fessum, finem vitæ, sponte incertum, an fato, implevisse legimus Annal. II. 42.

[3] *Arsacidarum.* Parthorum regum, qui ab Arsace dicti sunt *Arsacidæ.* Vide not. et emend. ad Annal. II. 1.

[4] *Pharasmani Polemonique.* Vide not. et emend. ad Annal. XIV. 26.

[5] *Morte Ummidii.* De quo multa dicta sunt in not. et emend. ad Annal. XII. 45.

[6] *Laodicea.* Nunc *Ladik*, jam memorata supra Annal. IV. 55.

[7] *Puteoli.* Nunc *Pozzuolo*, in Campaniâ. De hâc urbe optimè scripsere Mazella, Lofredo, et maximè Capaccius, Neapolitana Hist. II. 24. p. 707 et seq.

[8] *Jus coloniæ.* Longè antè, annoque U. C. 560. Jus coloniæ habuerant. Nunc tertiò iis datum videtur. De his plura in not. et emend. ad Annal. XIV. 27.

[9] *Veterani.* Hæc veteranis emeritisque militibus præmia: at tum ob libertatis, nec non libidinis studia, negligebantur. Vide not. et emend. ubi hæc omnia veteribus monumentis illustrantur.

cebantur, cum tribunis et centurionibus, et sui cujusque ordinis militibus, ut consensu et caritate rempublicam efficerent; sed ignoti inter se, diversis manipulis, sine rectore, sine affectibus mutuis, quasi ex alio genere mortalium repentè in unum collecti; numerus magis, quàm colonia.[1]

28. COMITIA prætorum, arbitrio senatûs haberi solita, quòd acriore ambitu[2] exarserant, Princeps composuit, tres, qui supra numerum petebant, legioni præficiendo.[3] Auxitque patrum honorem, statuendo, "ut, qui à privatis judicibus ad senatum provocavissent,[4] ejusdem pecuniæ periculum facerent, cujus ii, qui Imperatorem appellavere:" nam anteà vacuum id, solutumque pœnâ fuerat. Fine anni Vibius Secundus, eques Romanus, accusantibus Mauris,[5] repetundarum damnatur, atque Italiâ exigitur,[6] ne graviore pœnâ adficeretur, Vibii Crispi fratris opibus[7] enisus.

## A. U. C. 814. J. C. 61.

29. CÆSONIO Pæto, Petronio Turpiliano[8] consulibus, gravis clades in Britanniâ accepta. In quâ neque A. Didius

[1] *Numerus magis, quàm colonia.* Hæc quàm verè, quàm acutè dicta. Nemo paucioribus verbis condendarum coloniarum artes docuit, vitia retexit.*

[2] *Acriore ambitu.* Cùm tres supra numerum peterent.

[3] *Legioni præficiendo.* Sueton. in Ner. xv. *Candidatos, qui supra numerum essent, in solatium dilationis ac moræ, legionibus præposuit.*

[4] *Ad senatum provocavissent.* Vide not. et emend. ad Annal. xiv. 28. ubi multa de appellationibus.

[5] *Accusantibus Mauris.* Occiso Ptolemæo, Mauritania provincia Romana facta fuerat, ut diximus in Supplemento Annal. VIII. 34.

[6] *Italiâ exigitur.* Relegatur quidem, ne graviore exilio aliâve graviore pœnâ adficeretur. Leges antiquas de repetundis breviter ac dilucidè exposuit Cl. Heineccius, Antiquit. Roman. Jurisprud. IV. 18. n. 72 et seq.

[7] *Vibii Crispi fratris opibus.* Vibio ter millies sestertiûm, *Angl.* 2,500,000*l.* præstitit eloquentia, infra Dialog. de Orat. VIII.

[8] *Petronio Turpiliano.* Cæsonius Pætus et Petronius Turpilianus consules fuere A. U. C. 814. J. C. 61. Vide not. et emend. ad Annal. XIV. 29.

legatus,[1] ut memoravi, nisi parta retinuerat; et successor Veranius, modicis excursibus Siluras populatus,[2] quin ultra bellum proferret, morte prohibitus est:[3] magnâ, dum vixit, severitatis famâ, supremis testamenti verbis ambitionis manifestus: quippe, multâ in Neronem adulatione, addidit, "subjecturum ei provinciam fuisse, si biennio proximo "vixisset." Sed tum Paullinus Suetonius[4] obtinebat Britannos, scientiâ militiæ, et rumore populi, qui neminem sine æmulo sinit, Corbulonis concertator: receptæque Armeniæ decus æquare domitis perduellibus cupiens. Igitur Monam insulam,[5] incolis validam, et receptaculum perfugarum, aggredi parat, navesque fabricatur plano alveo,[6] adversùs breve et incertum.[7] Sic pedes:[8] equites, vado secuti, aut altiores inter undas, adnantes equis, transmisere.

30. STABAT pro littore diversa acies, densa armis virisque, intercursantibus fœminis[9] in modum Furiarum, quæ veste ferali, crinibus dejectis, faces præferebant. Druidæque circùm,[10] preces diras, sublatis ad cœlum manibus, fundentes,

[1] *A. Didius legatus.* De quo supra Annal. XII. 40. Infra in Vit. Agric. XIV.

[2] *Siluras populatus.* Vide quæ de Siluribus dicta sunt Annal. XII. 33 et 40.

[3] *Morte prohibitus est.* Intrà annum extinctus est. In Vit. Agric. XIV.

[4] *Paullinus Suetonius.* Diligens ac moderatus dux. Vit. Agr. V. Anteà Mauritaniæ motus sedaverat, ut diximus in Suppl. Annal. IX. 27.

[5] *Monam insulam.* Nunc *the Isle of Anglesea.*

[6] *Plano alveo. Angl. flat-bottomed boats.*

[7] *Adversùs breve et incertum.* Adversùs mare scatens brevibus et incertum. Vide not. et emend. ad Annal. XIV. 29.

[8] *Sic pedes.* Pedites navibus transvecti: equites, vado secuti.

[9] *Intercursantibus fœminis.* Barbaris in inconditâ multitudine spes. Apud Germanos melior, nondum tamen satis austera militaris disciplina. Infra de Mor. German. VII.

[10] *Druidæque circùm.* Eadem enim Gallorum et Britannorum origo, eadem superstitio. Unde Tacitus in Vitâ Agr. XI. *Gallos vicinum solum occupâsse credibile est. Eorum sacra deprehendas, superstitionum persuasione.* Druidarum mores sacraque accipe ex Cæsare, Bell. Gallic. VI. 13 et 14. ac maximè ex Bucherio, Belg. Rom. V. 3. Præcipua eorum placita, Deos esse, animas esse immortales. Unde maxima eorum fama apud gentes

novitate aspectûs perculere milites; ut quasi hærentibus membris, immobile corpus vulneribus præberent. Dein, cohortationibus ducis, et se ipsi stimulantes ne muliebre et fanaticum agmen pavescerent, inferunt signa, sternuntque obvios, et igni suo [1] involvunt. Præsidium posthàc impositum victis, excisique luci, sævis superstitionibus sacri: nam cruore captivo [2] adolere aras, et hominum fibris consulere Deos fas habebant. Hæc agenti Suetonio, repentina defectio provinciæ nuntiatur.

31. Rex Icenorum [3] Prasutagus, longâ opulentiâ clarus, Cæsarem heredem duasque filias scripserat, tali obsequio ratus regnumque et domum suam procul injuriâ fore: quod contra vertit: adeò ut regnum, per centuriones, domus per servos, velut capta, vastarentur. Jam primùm uxor ejus Boudicea [4] verberibus affecta, et filiæ stupro violatæ sunt.

religionibus deditas, et gloriæ avidas. Quod luculenter exprimit Lucanus, I. 450.

*Et vos barbaricos ritus, moremque sinistrum*
*Sacrorum Druidæ positis repetîstis ab armis.*
*Solis nôsse Deos, et cœli numina vobis,*
*Aut solis nescire datum: nemora alta remotis*
*Incolitis lucis. Vobis auctoribus, umbræ*
*Non tacitas Erebi sedes, Ditisque profundi*
*Pallida regna petunt: regit idem spiritus artus*
*Orbe alio: longæ (canitis si cognita) vitæ*
*Mors media est. Certè populi, quos despicit Arctos*
*Felices errore suo, quos ille timorum*
*Maximus, haud urget leti metus: inde, ruendi*
*In ferrum mens prona viris, animæque capaces*
*Mortis, et ignavum rediture parcere vitæ.*

[1] *Igni suo.* Facibus accensis, quas præferebant mulieres, involvunt.

[2] *Cruore captivo.* Barbaricum eumdem usum apud Germanos vidimus supra Annal. I. 61. Ea verò Druidarum, magicarumque artium pestis tanto ferociùs inter Britannos grassabatur, quòd tum à Galliis exul, ut docet Plinius, XXX. 1. *Gallias utique possedit* magica vanitas, *et quidem ad nostram memoriam. Namque Tiberii Cæsaris principatus sustulit Druidas eorum et hoc genus vatum medicorumque. Sed quid ego hæc commemorem in arte Oceanum quoque transgressâ, et ad naturæ inane pervectâ? Britannia hodieque eam attonitè celebrat tantis cærimoniis, ut dedisse Persis videri possit. Adeò ista toto mundo consensêre, quamquam discordi et sibi ignoto. Nec satis æstimari potest quantum Romanis debeatur, qui sustulere monstra, in quibus hominem occidere religiosissimum erat, mandi verò etiam saluberrimum.* Vide et Suetonium in Claud. XXV.

[3] *Rex Icenorum.* De Icenis dictum Annal. XII. 31.

[4] *Uxor ejus Boudicea.* De fortissimæ fœminæ nomine vide not. et emend. ad Annal. XIV. 31.

Præcipui quique Icenorum, quasi cunctam regionem muneri accepissent, avitis bonis exuuntur:[1] et propinqui regis inter mancipia habebantur. Quâ contumeliâ, et metu graviorum (quandò in formam provinciæ cesserant) rapiunt arma, commotis ad rebellationem Trinobantibus,[2] et qui alii nondum servitio facti, resumere libertatem occultis conjurationibus pepigerant, acerrimo in veteranos odio. Quippe in coloniam Camulodunum[3] recens deducti, pellebant domibus, exturbabant agris, "captivos, servos" appellando: foventibus impotentiam veteranorum militibus, similitudine vitæ, et spe ejusdem licentiæ. Ad hæc templum,[4] divo Claudio constitutum, quasi arx æternæ dominationis aspiciebatur; delectique sacerdotes, specie religionis, omnes fortunas effundebant.[5] Nec arduum videbatur, exscindere coloniam, nullis munimentis septam: quòd ducibus nostris parùm provisum erat, dum amœnitati priùs, quàm usui consulitur.

32. INTER quæ, nullâ palam causâ, delapsum Camuloduni simulacrum Victoriæ, ac retro conversum, quasi cederet hostibus. Et fœminæ, in furore turbatæ, "adesse exitium" canebant. Externosque fremitus in curiâ eorum[6] auditos; consonuisse ululatibus theatrum, visamque speciem

[1] *Avitis bonis exuuntur.* Hæc eloquenter queritur Boudicca apud Dionem, LXII. p. 701. Cujus totam orationem vide in not. et emend. ad Annal. XIV. 35.

[2] *Trinobantibus.* Trinobantes, nunc *Middlesex and Essex.*

[3] *Camulodunum.* De hâc coloniâ diximus Annal. XII. 32.

[4] *Ad hæc templum.* Templum illud memorat Seneca in ludo de morte Claud. *Parum est quòd templum in Britanniâ habet, quòd hunc barbari colunt, et ut Deum orant.* Cùm dominatio Romana religione grassaretur, ut apud Trinobantas Claudio, ita apud Regnos, in urbe *Chichester,* Neptuno et Minervæ templum fuerat positum, cujus reperta inscriptio anno 1723.

[5] *Omnes fortunas effundebant.* Emendis victimis, curandis sacris fortunas effundebant.

[6] *In curiâ eorum.* In curiâ Romanorum. Eadem prodigia recenset Dio, LXII. p. 700.

in æstuario Tamesæ subversæ coloniæ; [1] jam Oceanum cruento aspectu: [2] dilabente æstu, humanorum corporum effigies relictas, ut Britanni ad spem, ita veterani ad metum trahebant. Sed quia procul Suetonius aberat, petivere à Cato Deciano procuratore auxilium. Ille haud ampliùs, quàm ducentos, sine justis armis misit: et inerat modica militum manus. Tutelâ templi freti, et impedientibus, qui occultè rebellionis conscii, consilia turbabant, neque fossam aut vallum præduxerunt, neque motis senibus et fœminis, juventus sola restitit: [3] quasi mediâ pace incauti, multitudine barbarorum circumveniuntur. Et cetera quidem impetu direpta, aut incensa sunt: templum, in quo se miles conglobaverat, biduo obsessum, expugnatumque. Et victor Britannus, Petilio Ceriali, legato legionis nonæ, in subsidium adventanti obvius, fudit legionem, et quod peditum, interfecit: Cerialis cum equitibus evasit in castra, et munimentis defensus est. Quâ clade, et odiis provinciæ, quam avaritiâ in bellum egerat, trepidus procurator Catus in Galliam transiit.

33. At Suetonius mirâ constantiâ medios inter hostes Londinium [4] perrexit, cognomento quidem coloniæ non insigne, sed copiâ negotiatorum et commeatuum [5] maximè celebre: ibi ambiguus, an illam sedem bello deligeret, circum-

[1] *Subversæ coloniæ.* Hæc intelligenda de domibus coloniæ, quæ visæ sunt subversæ, in æstuario Tamesæ, *Angl. the mouth of the Thames.* Dio, loc. cit. Οἰκίαι τέ τινες ἐν τῷ Ταμέσᾳ ποταμῷ ὕφυδροι ἑωρῶντο.

[2] *Cruento aspectu.* Dio, loc. cit. Καὶ ὁ Ὠκεανὸς ὁ μεταξὺ τῆς τε νήσου δὲ τῆς Γαλατίας αἱματώδης ποτὲ ἐν τῇ πλημμυρίδι ηὐξήθη. *Oceanus insulam inter et Galliam sanguinolentus, tempore æstûs, inundavit.*

[3] *Juventus sola restitit.* Sola quidem; non amotis senibus et fœminis, qui aliò deduci debuissent, ut juventus acriùs diutiùsque resisteret. Benè Cl. Murphy, *nor were the women, and such as were disabled by age or infirmity, sent out of the garrison.*

[4] *Londinium.* Ms. Reg. *Londinum.* Urbem opibus et ingeniis celeberrimam.

[5] *Commeatuum.* Navium huc atque hinc commeantium. Sic apud Suetonium in Ner. xx. *Commeatus Alexandrinorum memoratur.*

spectâ infrequentiâ militis, satisque magnis documentis temeritatem Petilii coercitam, unius oppidi[1] damno servare universa statuit. Neque fletu et lacrymis auxilium ejus orantium flexus est, quin daret profectionis signum, et comitantes in partem agminis acciperet. Si quos imbellis sexus, aut fessa ætas, vel loci dulcedo attinuerat, ab hoste oppressi sunt. Eadem clades municipio Verulamio[2] fuit; quia barbari, omissis castellis præsidiisque militarium, quod uberrimum spolianti, et defendentibus intutum, læti prædâ, et aliorum segnes[3] petebant. Ad septuaginta millia[4] civium et sociorum, iis quæ memoravi locis, cecidisse constitit. Neque enim capere, aut venumdare, aliudve quod belli commercium, sed cædes, patibula, ignes, cruces, tamquam reddituri supplicium, ac præreptâ interim ultione, festinabant.

34. Jam Suetonio quartadecima legio cum vexillariis vicesimanis,[5] et è proximis auxiliares, decem fermè millia armatorum erant: cùm omittere cunctationem, et congredi acie parat: deligitque locum arctis faucibus, et à tergo sylvâ clausum; satis cognito, nihil hostium, nisi in fronte, et apertam planitiem esse, sine metu insidiarum. Igitur legionarius frequens ordinibus; levis circùm armatura, conglobatus pro cornibus eques adstitit. At Britannorum copiæ passim per catervas et turmas exsultabant, quanta non aliàs multitudo;[6] et animo adeò fero, ut conjuges quoque

[1] *Unius oppidi.* Londinii.

[2] *Verulamio.* Loco adhuc nomen *Verulam*, prope oppidum *St. Albans, in Hertfordshire.* Ibi plurima adhuc visuntur antiquitatis Romanæ monumenta, *Camden's Britannia, by Gough*, Vol. II. p. 61. Ed. 1806. At plus gloriæ attulit, nomenque immortale fecit vir summus, omni ævo memorandus, Franciscus Bacon.

[3] *Aliorum segnes.* Id est, ad alia segnes.

[4] *Septuaginta millia.* Juxta Dionem, LXII. p. 700. *μυριάδες ὀκτὼ τῶν τε Ῥωμαίων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν ἐφθάρησαν, octoginta millia Romanorum et sociorum periere.*

[5] *Cum vexillariis vicesimanis.* Cum vexillariis vicesimæ legionis. De vexillariis dictum satis in not. et emend. ad Annal. I. 38.

[6] *Quanta non aliàs multitudo.* Teste Dione, LXII. p. 701. Boudi-

testes victoriæ secum traherent, plaustrisque imponerent, quæ super extremum ambitum campi posuerant.

35. Boudicea, curru filias præ se vehens,[1] ut quamque nationem accesserat, "solitum quidem Britannis fœminarum "ductu bellare" testabatur;[2] "sed tunc non, ut tantis ma-"joribus ortam, regnum et opes; verùm, ut unam è vulgo, "libertatem amissam, consectum verberibus corpus, con-"trectatam filiarum pudicitiam ulcisci. Eò provectas Ro-"manorum cupidines, ut non corpora, ne senectam quidem, "aut virginitatem impollutam relinquant. Adesse tamen "Deos justæ vindictæ: cecidisse legionem, quæ prælium "ausa sit: ceteros castris occultari, aut fugam circumspi-"cere. Ne strepitum quidem et clamorem tot millium, "nedum impetus et manus perlaturos. Si copias armatorum, "si causas belli secum expenderent, vincendum illâ acie, "vel cadendum esse. Id mulieri destinatum; viverent viri, "et servirent."

36. Ne Suetonius quidem in tanto discrimine silebat: qui, quamquam confideret virtuti, tamen exhortationes et preces miscebat: "Ut spernerent sonores barbarorum,[3] et "inanes minas: plus illic fœminarum, quàm juventutis "aspici: imbelles, inermes, cessuros statim, ubi ferrum

cea centum viginti millia hominum coegerat: *τὸ στράτευμα ἀμφὶ δώδεκα μυριάδας ὄν.* Immo juxta eumdem scriptorem, p. 704. adcrevit exercitus usque ad militum ducenta triginta millia, *ἐς τρεῖς δὲ εἴκοσι μυριάδας ἀνδρῶν.*

[1] *Curru filias præ se vehens.* Benè, et ex more barbarorum. Minùs probabiliter Dio, loc. cit. ait Boudiceam tribunal, Romano more exstructum, conscendisse.

[2] *Testabatur.* Totam hanc Boudiceæ orationem, non Taciti, sed librariorum exscriptorumve incuriâ, aut culpâ, admutilatam existimat Lipsius. Mihi verò alius omnino sensus; verumque ac genuinum Taciti fœtum in eâ agnosco. Longiorem quidem, sed enervem, declamatoriamque habet Dio: quam tamen, cùm nonnihil lucis affundat, inter not. et emend. ad Annal. XIV. 35. conjicere haud pigebit.

[3] *Sonores barbarorum.* Sic supra Annal. I. 65. *Læto cantu, aut truci sonore.*

"virtutemque vincentium, totiens fusi, agnovissent: etiam "in multis legionibus paucos esse,[1] qui prælia profligarent: "gloriæque eorum accessurum, quòd modica manus, uni-"versi exercitûs famam adipiscerentur. Conferti tantùm, "et pilis emissis, pòst umbonibus et gladiis[2] stragem cæ-"demque continuarent, prædæ immemores: partâ victoriâ, "cuncta ipsis cessura." Is ardor verba ducis sequebatur, ita se ad intorquenda pila expedierat vetus miles et multâ præliorum experientiâ, ut certus eventûs[3] Suetonius, daret pugnæ signum.

37. Ac primum legio gradu immota, et angustias loci pro munimento retinens, postquàm propiùs suggressus hostis,[4] certo jactu tela exhauserat, velut cuneo erupit. Idem auxiliarium impetus: et eques, protentis hastis, perfringit quod obvium et validum erat. Ceteri terga præbuere, difficili effugio, quia circumjecta vehicula sepserant abitus. Et miles ne mulierum quidem neci temperabat: confixaque telis etiam jumenta, corporum cumulum auxerant. Clara, et antiquis victoriis par, eâ die laus parta: quippe sunt qui paulo minùs, quàm octoginta millia Britannorum cecidisse tradant, militum[5] quadringentis fermè interfectis, nec multo ampliùs vulneratis. Boudicea vitam veneno finivit.[6] Et Pœnius Postumus, præfectus castro-

[1] *Paucos esse.* Eodem sensu dixit Vegetius, III. 20. *Victoria per paucos fieri consuevit, tantum est, ut electi à duce sapientissimo, in his locis, in quibus ratio et utilitas postulat, ordinentur.*

[2] *Umbonibus et gladiis.* Commendabat quoque Germanicus Annal. II. 14. *gladios et hærentia corpori tegmina. Densarent ictus, ora mucronibus quærerent.*

[3] *Certus eventûs.* Meliùs *eventu.* Vide not. et emend. ad Annal. XIV. 36.

[4] *Suggressus hostis.* Singulariter dictum. Sensus enim est, postquàm Romani, propiùs suggresso hoste, tela sua certo jactu exhausere, velut cuneo eruperunt. Mallet Lipsius, *propiùs suggressis hostibus.* Benè quidem. Sed oscitant aliquandò optimi scriptores; nec statim emendandi.

[5] *Militum.* Romanorum auxiliariumve.

[6] *Vitam veneno finivit.* Boudiceam morbo extinctam minùs probabiliter scribit Dio, LXII. p. 706.

rum secundæ legionis,[1] cognitis quartadecimanorum vicesimanorumque[2] prosperis rebus, quia pari gloriâ legionem suam fraudaverat, abnueratque, contra ritum militiæ, jussa ducis, se ipsum gladio transegit.

38. Contractus deinde omnis exercitus, sub pellibus habitus est,[3] ad reliqua belli perpetranda. Auxitque copias Cæsar, missis è Germaniâ duobus legionariorum millibus, octo auxiliarium cohortibus,[4] ac mille equitibus: quorum adventu, nonani[5] legionario milite suppleti sunt. Cohortes alæque novis hibernaculis locatæ, quodque nationum ambiguum, aut adversum fuerat, igni atque ferro vastatur. Sed nihil æquè, quàm fames adfligebat serendis frugibus incuriosos, et omni ætate ad bellum versâ, dum nostros commeatus sibi destinant; gentesque præferoces tardiùs ad pacem inclinant; quia Julius Classicianus, successor Cato missus,[6] et Suetonio discors, bonum publicum privatis

Ἀποθανούσης δὲ ἐν τούτῳ τῆς Βουνδουίκης νόσῳ, ἐκείνην μὲν δεινῶς ἐπένθησαν, καὶ πολυτελῶς ἔθαψαν. Fortè emendandum τόπῳ, *loco*, pro νόσῳ, ut conjicit Ernestus. Ubinam verò tam splendidè ei parentatum, ignoratur. Illam enim sepultam esse in *Stone-Henge, in Wiltshire*, minimè crediderim. Hæc portentosa lapidum substructio, quam vide in *Camden's Britannia, by Gough*, Vol. I. p. 135. Ed. 1806. et apud Cl. Inigo Jones, multò antiquiora arguit tempora aliosque usus.

[1] *Castrorum secundæ legionis.* Castra illa erant apud Siluras, nomenque fecerunt loco, Britannis dicto *Caer Leon*, et *Caer Leon ar Usk*, id est, *Urbs legionis ad Iscam fluvium;* Iscam, *Usk*, inter et rivulum *Oilwy, in Monmouthshire.* Plurima ejus vetera monumenta, inscriptionesque, LEG. II. AVG. id est, *legionis secundæ Augustæ*, vide *in Camden's Britannia, by Gough*, Vol. III. p. 107. Ed. 1806.

[2] *Quartadecimanorum vicesimanorumque.* Id est, quartæ decimæ legionis et vexillariorum vicesimæ legionis, ut dictum est supra cap. 34.

[3] *Sub pellibus habitus est.* Ut hibernaret.

[4] *Cohortibus.* Missas fuisse octo Batavorum cohortes, de quibus infra Hist. I. 59. meritò existimat eruditus Savilius.

[5] *Nonani.* Nonæ legionis excidium vidimus supra Annal. XIV. 32.

[6] *Successor Cato missus.* Successor Cato Deciano, procuratori, qui ob avaritiam, et odia provinciæ, trepidus in Galliam transierat. Supra cap. 32.

simultatibus impediebat: disperseratque, "novum legatum "opperiendum esse, sine hostili irâ et superbiâ victoris, "clementer deditis consulturum." Simul in Urbem mandabat, "nullum prælio finem expectarent, nisi succedere-"tur Suetonio:" cujus adversa, pravitati ipsius; prospera, ad fortunam referebat.

39. IGITUR ad spectandum Britanniæ statum missus est ex libertis Polycletus,[1] magnâ Neronis spe, posse auctoritate ejus, non modò inter legatum procuratoremque concordiam gigni; sed et rebelles barbarorum animos pace componi. Nec defuit Polycletus, quominùs, ingenti agmine Italiæ Galliæque gravis, postquàm Oceanum transmiserat, militibus quoque nostris terribilis incederet. Sed hostibus inrisui fuit, apud quos flagrante etiam tum libertate, nondum cognita libertorum potentia erat: mirabanturque, quòd dux, et exercitus tanti belli confector, servitiis obedirent.[2] Cuncta tamen ad Imperatorem in mollius relata. Detentusque rebus gerundis Suetonius, quòd pòst paucas naves in littore, remigiumque in iis amiserat, tamquam durante bello, "tra-"dere exercitum Petronio Turpiliano," qui jam consulatu abierat,[3] jubetur. Is non inritato hoste, neque lacessitus, honestum pacis nomen segni otio imposuit.

40. EODEM anno Romæ insignia scelera, alterum senatoris, servili alterum audaciâ, admissa sunt. Domitius Balbus erat prætorius, simul longâ senectâ, simul orbitate et pecuniâ insidiis obnoxius: ei propinquus Valerius Fabianus, capessendis honoribus destinatus, subdidit testamentum,

[1] *Polycletus.* Inter odiorum nomina meritò annumerandus infra Hist. II. 95.

[2] *Servitiis obedirent.* Æquè Romanè dixit P. Corneille, Cinna. IV. 6.

*Jamais un affranchi n'est qu'un esclave infame,*
*Bien qu'il change d'état, il ne change point d'ame.*

[3] *Jam consulatu abierat.* Ut suffecto consuli locus esset. Petronii consulatum vidimus supra cap. 29.

adscitis Vincio Rufino et Terentio Lentino, equitibus Romanis. Illi Antonium Primum,[1] et Asinium Marcellum sociaverant. Antonius, audaciâ promtus; Marcellus,[2] Asinio Pollione proavo clarus, neque morum spernendus habebatur, nisi quòd paupertatem [3] præcipuum malorum credebat. Igitur Fabianus tabulas iis, quos memoravi, et aliis minùs inlustribus, obsignat. Quod apud patres convictum. Et Fabianus Antoniusque cum Rufino et Terentio lege Corneliâ [4] damnantur. Marcellum memoria majorum, et preces Cæsaris, pœnæ magis, quàm infamiæ exemere.

41. Perculit is dies Pompeium quoque Ælianum, juvenem quæstorium, tanquam flagitiorum Fabiani gnarum: [5] eique Italiâ, et Hispaniâ, in quâ ortus erat, interdictum est. Pari ignominiâ Valerius Ponticus adficitur, quòd reos, ne apud præfectum Urbis [6] arguerentur, ad prætorem detu-

[1] *Antonium Primum.* Ingenio acerrimum, famâ vitâque probrosum, de quo multa infra in libris Historiarum.

[2] *Marcellus.* Vide Stemma Pollionum in not. et emend. ad Annal. III. 75.

[3] *Nisi quòd paupertatem.* Quàm hæc digna scriptorum prudentissimo! Verè, verè Seneca, Ep. XVII. *Si vis vacare animo, aut pauper sis oportet, aut pauperi similis.*

[4] *Lege Corneliâ.* Lege Corneliâ de falsis, quam tulit Cornelius Sylla dictator. De hâc lege Julius Paulus, Sentent. IV. Tit. 7. De lege Corneliâ, Leg. 1. *Qui testamentum falsum scripserit, recitaverit, subjecerit, signaverit, suppresserit, amoverit, resignaverit, deleverit, pœnâ legis Corneliæ de falsis tenebitur: id est, in insulam deportatur.* Eâdem de re idem, Lib. v. Tit. 25. Ad legem Corneliam testamentariam. Leg. 1. *Honestiores quidem in insulam deportantur, humiliores autem aut in metallum damnantur, aut in crucem tolluntur. Servi autem, post admissum manumissi, capite puniuntur.* Leviore pœnâ, ordine tantùm senatorio submotus est Antonius, ut dicetur infra Hist. II. 86.

[5] *Flagitiorum Fabiani gnarum.* Hæc illustrat Paulus, Sentent. IV. Tit. 7. Leg. 2. *Non tantùm is, qui testamentum subjecit, suppressit, delevit, pœnâ legis Corneliæ coercetur, sed et is, qui sciens dolo malo id fieri jussit, faciendumve curavit.* Et Lib. v. Tit. 25. Leg. 2. *Qui ob falsum testimonium perhibendum, vel verum non perhibendum, pecuniam acceperit, dederit; judicemve, ut sententiam ferat, vel non ferat, corruperit corrumpendumve curaverit: humiliores capite puniuntur, honestiores publicatis bonis cum ipso judice in insulam deportantur.*

[6] *Præfectum Urbis.* De ejus dignitate dictum Annal. VI. 11.

lisset; interim, specie legum, mox prævaricando, ultionem elusurus. Additur senatusconsulto: "Qui talem operam "emtitâsset, vendidissetve, perinde pœnâ teneretur, ac "publico judicio calumniæ condemnatus."[1]

42. Haud multo pòst, præfectum Urbis, Pedanium Secundum, servus ipsius interfecit: seu negatâ libertate, cui pretium pepigerat;[2] sive amore exoleti[3] infensus, et dominum æmulum non tolerans. Ceterùm cùm, vetere ex more,[4] familiam omnem, quæ sub eodem tecto mansitaverat, ad supplicium agi oporteret, concursu plebis, quæ tot innoxios protegebat, usque ad seditionem ventum est: senatuque in ipso erant studia nimiam severitatem aspernantium, pluribus nihil mutandum censentibus. Ex queis C. Cassius,[5] sententiæ loco, in hunc modum disseruit.

43. "Sæpenumero, patres conscripti, in hoc ordine "interfui, cùm contra instituta et leges majorum nova se- "natûs decreta postularentur; neque sum adversatus: non "quia dubitarem super omnibus negotiis meliùs atque rec-

Erant quidem prætores, qui judiciis capitalibus præerant. At prævalidâ sub Imperatoribus præfectorum Urbis dignitate, *Omnia omnino crimina præfectura Urbis sibi vindicavit*, ut accipimus ex Ulpiano, Digest. Lib. I. Tit. 12. de officio præfecti Urbi. Leg. 1. Valerius Ponticus, specie quidem legum, ad unum ex his prætoribus reos detulit. At prævaricator præfecti Urbis severitatem ultionemque eludere volebat. Inde additum senatusconsulto, *qui talem* prævaricatorum *operam emtitâsset vendidissetve, &c.*

[1] *Judicio calumniæ condemnatus.* Paulus, Sentent. v. Tit. 4. de injuriis. Leg. II. *Qui per calumniam injuriæ actionem instituit, extra ordinem punitur. Omnes enim calumniatores exilii, vel insulæ relegatione, aut ordinis amissione puniri placuit.* Vide et Justinianum Instit. IV. Tit. 4. *de Injuriis.*

[2] *Cui pretium pepigerat.* Fraudato ventre, auctoque peculio, libertatem redimebant servi; quos hâc de re laudat Seneca Ep. LXXX.

[3] *Exoleti.* Cinædi alicujus conservi, quem servus simul ac dominus deperibant.

[4] *Vetere ex more.* De hâc lege diximus Annal. XIII. 32.

[5] *C. Cassius.* Laudatus supra Annal. XII. 12.

" tiùs olim provisum, et, quæ converterentur, in deterius " mutari; sed ne, nimio amore antiqui moris, studium " meum extollere viderer. Simul, quidquid hoc in nobis " auctoritatis est, crebris contradictionibus destruendum " non existimabam, ut maneret integrum, si quandò res- " publica consiliis eguisset: quod hodie evenit, consulari " viro domi suæ interfecto per insidias serviles, quas nemo " prohibuit, aut prodidit, quamvis nondum concusso [1] se- " natusconsulto, quod supplicium toti familiæ minitabatur. " Decernite herculè impunitatem. At quem dignitas sua " defendet, cùm præfectura Urbis non profuerit? Quem " numerus servorum tuebitur, cùm Pedanium Secundum " quadringenti non protexerint? Cui familia opem feret, " quæ ne in metu quidem pericula nostra avertit? An, ut " quidam fingere non erubescunt, injurias suas ultus est " interfector? quia de paternâ pecuniâ [2] transegerat, aut " avitum mancipium detrahebatur? Pronuntiemus ultro, " dominum jure cæsum videri.

44. " Libet argumenta conquirere in eò, quod sapien- " tioribus deliberatum est? Sed et si nunc primum statuen- " dum haberemus, creditisne servum interficiendi domini " animum insumsisse, ut non vox minax excideret? nihil " per temeritatem proloqueretur? Sanè consilium occuluit, " telum inter ignaros paravit: num excubias transiret, cu- " biculi fores recluderet, lumen inferret, cædem patraret, " omnibus nesciis? Multa sceleris indicia præveniunt. Servi " si prodant, possumus singuli inter plures, tuti inter anxios; " postremò, si pereundum sit, non inulti inter nocentes, " agere. Suspecta majoribus nostris fuere ingenia servo- " rum, etiam cùm in agris, aut domibus iisdem, nascerentur,

[1] *Nondum concusso.* Immo et firmato, ut jam vidimus Annal. XIII. 32.

[2] *Quia de paternâ pecuniâ.* Hæc εἰρωνικῶς dici meritò observat Lipsius. Quasi de paternis opibus transegisset, aut avorum suorum mancipium ei fuisset detractum.

"caritatemque dominorum statim acciperent. Postquàm "verò nationes in familiis[1] habemus, quibus diversi ritus, "externa sacra, aut nulla sunt, colluviem istam non nisi "metu coercueris. At quidam insontes peribunt. Nam et "ex fuso exercitu, cùm decimus quisque fusti feritur, "etiam strenui sortiuntur. Habet aliquid ex iniquo omne "magnum exemplum, quod contra singulos utilitate pub-"licâ rependitur."

45. SENTENTIÆ Cassii, ut nemo unus contra ire ausus est, ita dissonæ voces respondebant, "numerum, aut æta-"tem, aut sexum, ac plurimorum indubiam innocentiam" miserantium. Prævaluit tamen pars, quæ supplicium decernebat: sed obtemperari non poterat, conglobatâ multitudine "saxa ac faces" minitante. Tum Cæsar populum edicto increpuit; atque omne iter, quo damnati ad pœnam ducebantur, militaribus præsidiis sepsit. Censuerat Cingonius Varro, ut liberti quoque,[2] qui sub eodem tecto fuissent, Italiâ deportarentur. Id à Principe prohibitum est, "ne "mos antiquus, quem misericordia non minuerat, per "sævitiam intenderetur."

46. DAMNATUS iisdem consulibus Tarquitius Priscus[3] repetundarum, Bithynis interrogantibus,[4] magno patrum

[1] *Nationes in familiis.* De servorum agminibus vide Annal. XII. 65.

[2] *Liberti quoque.* Acerrimum quidem hâc de re senatusconsultum Neronianum, quod vide Annal. XIII. 32. At novâ legis severitate meritò abstinuit Princeps, ne veterem infringeret.

[3] *Tarquitius Priscus.* Extat ejus nummus apud Cl. Vaillant, Famil. Rom. Vol. II. pag. 460. ΝΕΡΩΝ ΚΛΑΥΔΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣΤΟΣ, caput Neronis laureatum. Ex averso latere, Μ. ΤΑΡΚΥΙΤΙΟΥ ΠΡΕΙΣΚ. ΕΞ. ΑΝΘΥΠΑΤΟ. Ara ignita, cui inscriptum, ΠΡΑΤΤΟΝΤΟΣ. Ad aræ latera, ΝΕΙΚ. Id est, Μ. Ταρκυιτίου Πρείσκου, ἐξουσίας ἀνθυπατορικῆς, πράττοντος. Νεικαέων. *Nummus Nicæensium in Bithyniâ, M. Tarquitio Prisco, potestatis proconsularis, sacrificante.* Displicet Cl. Vaillant explicatio, ἐξουσίαν ἀνθυπατορικὴν πράττοντος.

[4] *Interrogantibus.* Id est, accusantibus. Vide Annal. XVI. 21. Horum enim judiciorum pars maxima in interrogatione: unde *interrogare* pro *accusare* dicitur.

gaudio, qui accusatum ab eo Statilium Taurum, proconsulem ipsius,[1] meminerant. Census per Gallias[2] à Q. Volusio, et Sextio Africano,[3] Trebellioque Maximo acti sunt, æmulis inter se per nobilitatem Volusio atque Africano: Trebellium dum uterque dedignatur, supra tulere.

47. Eo ANNO mortem obiit Memmius Regulus,[4] auctoritate, constantiâ, famâ, in quantum, præumbrante Imperatoris fastigio, datur, clarus: adeò ut Nero æger valetudine, et adulantibus circùm, qui "finem imperio adesse" dicebant, "si quid fato pateretur," responderit, "habere subsidium rempublicam." Rogantibus dehinc, in quo potissimùm? addiderat, "in Memmio Regulo." Vixit tamen post hæc Regulus, quiete defensus;[5] et quia novâ generis claritudine, neque invidiosis opibus erat. Gymnasium[6] eo

[1] *Proconsulem ipsius.* Statilius proconsul fuerat in Africâ, legatus verò Tarquitius, ut dictum est Annal. XII. 59.

[2] *Census per Gallias.* Jam plures vidimus Galliarum census; sanè iteratos sæpe, ut graviora tributa exigerentur.

[3] *Volusio, et Sextio Africano.* Volusii se regibus Rutulis ortos prædicabant, ut diximus in Notis ad Annal. XIII. 22. Sextius Africanus nobilis juvenis dicitur Annal. XII. 19. Utrùm originem à Julo Antonio ducat, non liquet.

[4] *Memmius Regulus.* Fortè filius Memmii Reguli, qui Sejanum oppressit.

[5] *Quiete defensus.* Vide Ruhnken. ad Vell. Paterc. Lib. II. cap. 117.

[6] *Gymnasium.* Sueton. in Ner. XII. *Dedicatis Thermis atque Gymnasio, senatui quoque et equiti oleum præbuit.* Neronis Thermæ Gymnasiumque, eximii operis, erant in campo Martio. De iis Philostratus, Vit. Apollon. IV. 42. p. 182. Ὁπότε γυμνάσιον μὲν ἐξεποιήθη τῷ Νέρωνι, θαυμασιώτατον τῶν ἐκεῖ, λευκὴν δ' ἔθυον ἐν αὐτῷ ἡμέραν, Νέρων τε αὐτὸς, καὶ ἡ βȣλὴ ἡ μεγάλη, καὶ τὸ ἱππεῦον τῆς Ῥώμης. Παρελθὼν δὲ ὁ Δημήτριος ἐς αὐτὸ τὸ γυμνάσιον, διεξῆλθε λόγον κατὰ τῶν λουομένων, ὡς ἐκλελυμένων τε καὶ αὐτοὺς χραινόντων. Καὶ ἐδείκνυεν ὅτι περιττὸν ἀνάλωμα εἴη τὰ τοιαῦτα. *Postquàm Nero absolvit Gymnasium, omnium quæ Romæ essent maximè admirandum, festum diem, peractis sacris, in eo celebrârunt tum ipse Nero, senatusque et equites Romani. Gymnasium verò ingressus Demetrius, orationem habuit adversùs eos, qui balneis utebantur, tamquam imbelles et se ipsos inquinantes: inanesque esse istas impensas ostendit.* Rudera Thermarum Neronianarum pænè destructa sunt anno 1757. ut ampliaretur Urbis Prætorium, vulgò *el Governo.*

anno dedicatum à Nerone, præbitumque oleum equiti ac senatui,[1] Græcâ facilitate.[2]

## A. U. C. 815. J. C. 62.

48. P. Mario, L. Asinio consulibus,[3] Antistius prætor, quem in tribunatu plebis licenter egisse memoravi,[4] probrosa adversùs Principem carmina factitavit, vulgavitque celebri convivio, dum apud Ostorium Scapulam[5] epulatur. Exin à Cossutiano Càpitone,[6] qui nuper senatorium ordinem precibus Tigellini soceri sui receperat, majestatis delatus est. Tum primùm[7] revocata ea lex; credebaturque haud perinde exitium Antistio, quàm Imperatori gloriam quæri, ut condemnatus à senatu, intercessione tribuniciâ[8] morti eximeretur. Et cùm Ostorius "nihil audivisse" pro testimonio dixisset, adversis testibus creditum. Censuitque Junius Marullus, consul designatus,[9] "adimendam reo

[1] *Equiti ac senatui.* Cùm lavarentur in Gymnasio.

[2] *Græcâ facilitate.* Olim quidem à P. Scipione, à Julio Cæsare, ab Agrippâ, datum fuerat oleum, sed ob victorias, lætitiamve publicam. Nunc verò à Nerone datum Græcâ facilitate, aut potiùs luxuriâ, de quâ Plinius, xv. 4. *Usum olei ad luxuriam vertêre Græci, vitiorum omnium genitores, in Gymnasiis publicando. Notum est magistratus honoris ejus, octogenis sestertiis, Angl.* 666*l.* 13*s.* 4*d.* *strigmenta olei vendisse.* Tantum erat pretium strigmentis, seu sordibus hominum! Vide eumdem Plinium, xxviii. 4. Sect. 13.

[3] *L. Asinio consulibus.* P. Marius Celsus et L. Asinius Gallus consules fuere A. U. C. 815. J. C. 62.

[4] *Memoravi.* Supra Annal. xiii. 28.

[5] *Ostorium Scapulam.* Triumphalis patris filium, et coronam civicam jam meritum, Annal. xii. 31 et 39.

[6] *Cossutiano Capitone.* Maculoso fœdoque homine, repetundarum olim damnato, Annal. xiii. 33.

[7] *Tum primùm.* Sub Neronis Principatu. Quantum sub prioribus Principibus viguerit, sæpe dictum. Originem vide Annal. i. 72.

[8] *Intercessione tribuniciâ.* Intercessione Principis, qui, ut Augustus, *ad tuendam plebem tribunicio jure contentum* se ferebat; ut dictum est Annal. i. 2. Hæc est Tr. P. seu *tribunicia potestas* in nummis et monumentis semper obvia.

[9] *Consul designatus.* Inter suffectos. Fortè ad hunc Marullum scripta epistola xcix. Senecæ.

"praeturam, necandumque more majorum."[1] Ceteris inde adsentientibus, Pætus Thrasea, multo cum honore Cæsaris, acerrimè increpito Antistio, "non, quidquid nocens reus "pati mereretur, id, egregio sub Principe, et nullâ necessi- "tate obstricto senatu, statuendum" disseruit; "carni- "ficem et laqueum pridem abolita:[2] et esse pœnas legibus "constitutas, quibus sine judicum sævitiâ, et temporum "infamiâ, supplicia decernerentur. Quin in insulâ, publi- "catis bonis, quò longiùs sontem vitam traxisset, eò "privatim miseriorem, et publicæ clementiæ maximum "exemplum futurum."

49. Libertas Thraseæ servitium aliorum rupit: et postquàm discessionem[3] consul permiserat, pedibus in sententiam ejus iere, paucis exemtis: in quibus adulatione promtissimus fuit A. Vitellius,[4] optimum quemque jurgio lacessens, et respondenti reticens, ut pavida ingenia solent. At consules perficere senatûs decretum non ausi, de consensu[5] scripsere Cæsari. Ille inter pudorem et iram cunctatus, postremò rescripsit, "nullâ injuriâ provocatum Antistium "gravissimas in Principem contumelias dixisse: earum "ultionem à patribus postulatam. Et pro magnitudine

[1] *Necandumque more majorum.* Probrosa carmina vel ipsis XII. Tabularum legibus morte mulctari diximus in not. et emend. ad Annal. IV. 35. Necandi verò more majorum, juxta Eutropium, VII. *pœna erat talis, ut nudus per publicum ductus, furcâ capiti ejus insertâ, virgis usque ad mortem cæderetur, atque ita præcipitaretur de saxo.*

[2] *Pridem abolita.* A senatu mollitam fuisse legem docet Julius Paulus Sentent. V. Tit. 4. de injuriis. Leg. 15. *Qui carmen famosum in injuriam alicujus, vel alia quælibet cantica, quo agnosci possit, composuerit, ex auctoritate amplissimi ordinis in insulam deportatur.*

[3] *Postquàm discessionem.* Postquàm consul permisit, ut senatores in partem, cui faverent, discederent, pedibus in sententiam Thraseæ iere. De hâc formulâ Plinius, VIII. Ep. 14. Lex *ita discessionem fieri jubet,* QVI HAEC SENTITIS IN HANC PARTEM: QVI ALIA OMNIA IN ILLAM PARTEM ITE QVA SENTITIS.

[4] *A. Vitellius.* Posteà Imperator.

[5] *De consensu.* De consensu senatûs, qui pedibus in Thraseæ sententiam ierat.

" delicti, pœnam statui par fuisse: ceterùm se, qui severi-" tatem decernentium impediturus fuerit, moderationem " non prohibere: statuerent ut vellent: datam etiam ab-" solvendi licentiam." His atque talibus recitatis, et offensione manifestâ, non ideo aut consules mutavere relationem, aut Thrasea decessit sententiâ, ceterive, quæ probaverant, deseruere: pars, ne Principem objecisse invidiæ viderentur; plures numero tuti; Thrasea suetâ firmitudine animi, et ne gloria intercideret.[1]

50. Haud dispari crimine Fabricius Vejento[2] conflictatus est, " quòd multa et probrosa in patres et sacerdotes com-" posuisset iis libris, quibus nomen *codicillorum*[3] dederat." Adjiciebat Talius Geminus, accusator, " venditata ab eo mu-" nera Principis, et adipiscendorum honorum jus:" quæ causa Neroni fuit suscipiendi judicii: convictumque Vejentonem Italiâ depulit, et libros exuri jussit, conquisitos lectitatosque, donec cum periculo parabantur: mox licentia habendi oblivionem attulit.

51. Sed gravescentibus in dies publicis malis, subsidia

[1] *Gloria intercideret.* Thrasea *veræ gloriæ exemplar* appellatur infra Hist. II. 91.

[2] *Fabricius Vejento.* Ejus ingenium laudat Petronius initio Satyrici. *Fabr. Vejento de religionis erroribus jam nunc ingeniosè locutus est, et detexit quo doloso vaticinandi furore sacerdotes mysteria, illis sæpe ignota, publicant.* Homo tamen ridiculus, qui, cùm prætor esset, canes equorum loco in ludis introduxit, teste Dione, LXI. p. 692. Posteà, imperitante Domitiano, de rhombo sententiam dixit, quam argutè irridet Juvenalis, IV. 123.

*Non cedit Vejento: sed ut fanaticus œstro*
*Percussus, Bellona, tuo divinat; et, ingens*
*Omen habes, inquit, magni clarique triumphi.*
*Regem aliquem capies, aut de temone Britanno*
*Excidet Arviragus. Peregrina est bellua: cernis*
*Erectas in terga sudes? hoc defuit unum*
*Fabricio, patriam ut rhombi memoraret, et annos.*

[3] *Nomen codicillorum.* Quàm atrocia in codicillis, seu supremis tabulis, scriberent Romani vidimus supra Annal. VI. 38. Eam testamentorum licentiam inhibere voluit Senatus, imperante Augusto. Intercessit Princeps, qui, cùm libertatem in omni vitâ tolleret, aliquod libertatis vestigium, nec umquam nociturum, in testamentis irridebat.

minuebantur: concessitque vitâ Burrus, incertum valetudine, an veneno.[1] Valetudo ex eo conjectabatur, quòd in se tumescentibus paulatim faucibus et impedito meatu, spiritum finiebat. Plures jussu Neronis, quasi remedium adhiberetur, inlitum palatum ejus noxio medicamine, adseverabant: et Burrum, intellecto scelere, cùm ad visendum eum Princeps venisset, aspectum ejus aversatum, sciscitanti "hactenus" respondisse, "ego me benè habeo." Civitati grande desiderium ejus mansit, per memoriam virtutis, et successorum alterius segnem innocentiam, alterius flagrantissima flagitia et adulteria: quippe Cæsar duos prætoriis cohortibus imposuerat: Fenium Rufum, ex vulgi favore, quia rem frumentariam sine quæstu tractabat: Sophonium Tigellinum,[2] veterem impudicitiam atque infamiam in eo secutus. Atque illi pro cognitis moribus fuere:[3] validior Tigellinus in animo Principis, et intimis libidinibus adsumtus: prosperâ populi et militum famâ Rufus, quod apud Neronem adversum experiebatur.

52. Mors Burri infregit Senecæ potentiam, quia nec bonis artibus[4] idem virium erat, altero velut duce amoto, et Nero ad deteriores inclinabat. Hi variis criminationibus Senecam adoriuntur, "tamquam ingentes et privatum supra

[1] *An veneno.* Burrum veneno extinctum fuisse scribunt Dio, LXII. p. 706. Sueton. in Ner. XXXV. *Burro præfecto remedium ad fauces pollicitus, toxicum misit.*

[2] *Sophonium Tigellinum. Crudelitatis omnis, omnisque lasciviæ magister erat Neroni,* Πάσης ὠμότητος καὶ ἀσελγείας διδάσκαλος ἦ τῷ Νέρωνι, teste Apollonio apud Philostrat. Vit. Apollon. IV. 44. p. 186. Si de Tigellino plura volueris, vide not. et emend. ad Annal. XIV. 51.

[3] *Pro cognitis moribus fuere.* Rufus et Tigellinus pro cognitis et diversis moribus diversâ fuere gratiâ.

[4] *Nec bonis artibus.* Burro quidem egregiæ artes: bonæ quoque Senecæ, sed non satis viriles, et ob fortunæ insolentiam, gloriæ aviditatem, Principis licentiam sæpe philosopho, nedum Stoico, indignæ. Eò magis arguendus, quòd, Neronis indolem subodoratus, *inter familiares solitus esset dicere: Non fore sævo illi leoni, quin, gustato semel hominis cruore, ingenita redeat sævitia,* Vetus Scholiastes in Juvenalis Satyr. v. 109.

"modum evectas opes adhuc augeret; quòdque studia "civium in se verteret: hortorum quoque amœnitate[1] et "villarum magnificentiâ quasi Principem supergrederetur." Objiciebant "etiam eloquentiæ laudem uni sibi adsciscere, "et carmina crebriùs factitare,[2] postquàm Neroni amor "eorum venisset. Nam oblectamentis Principis palam "iniquum, detrectare vim ejus equos regentis; inludere "voces, quotiens caneret. Quem ad finem nihil in re-"publicâ clarum fore, quod non ab illo reperiri credatur. "Certè finitam Neronis pueritiam, et robur juventæ adesse: "exueret magistrum, satis amplis doctoribus instructus, "majoribus suis."

53. AT SENECA criminantium non ignarus, prodentibus iis, quibus aliqua honesti cura, et familiaritatem ejus magis aspernante Cæsare, tempus sermoni orat: et accepto, ita incipit. "Quartusdecimus annus est, Cæsar, ex quo spei "tuæ admotus sum: octavus, ut imperium obtines. Medio "temporis tantum honorum atque opum in me cumulâsti, "ut nihil felicitati meæ desit, nisi moderatio ejus. Utar "magnis exemplis, nec meæ fortunæ, sed tuæ. Abavus "tuus Augustus, M. Agrippæ Mitylenense secretum;[3] "C. Mæcenati Urbe in ipsâ[4] velut peregrinum otium per-

[1] *Hortorum quoque amœnitate.* De his plura cap. seq.

[2] *Carmina crebriùs factitare.* Fortè etiam quasdam è tragœdiis, quæ sub ejus nomine circumferuntur; satis sententiosas, at tragicâ arte mediocriter commendabiles. Quædam etiam nec ejus ingenium, nec ejus ætatem decent.

[3] *Mitylenense secretum.* At *pudenda fuit* Augusto *hæc Agrippæ ablegatio,* teste Plinio, VII. 45. Vide et Suetonium in Aug. LXVI. in Tiber. X. Dionem, LIII. p. 518. Id contigit A. U. C. 731. quo Agrippa, vitandæ simultatis causâ, in insulam Lesbum, nunc *Metelin,* ex urbe principe Mitylene ita appellatam, secessit.

[4] *Urbe in ipsâ.* In quâ erant regales Mæcenatis horti. Quod quidem meritò arguit Plinius, XIX. 4. *Jam quidem hortorum nomine in ipsâ Urbe delicias, agros villasque possident. Primus hoc instituit Athenis Epicurus, otii magister. Usque ad eum, moris non fuerat in oppidis habitari rura. Romæ quidem per se hortus ager pauperis erat.* De Mæcenatis hortis dicetur infra Annal. XV. 39.

"misit: quorum alter bellorum socius, alter Romæ pluribus laboribus jactatus, ampla quidem, sed pro ingentibus meritus, præmia acceperant. Ego quid aliud munificentiæ tuæ adhibere potui, quàm studia, ut sic dixerim, in umbrâ educata: et quibus claritudo venit, quod juventæ tuæ rudimentis adfuisse videor? grande hujus rei pretium. At tu gratiam immensam, innumeram pecuniam circumdedisti, adeò ut plerumque intrà me ipse volvam: Egone equestri et provinciali loco[1] ortus, proceribus civitatis adnumeror? Inter nobiles, et longa decora præferentes, novitas mea enituit? Ubi est animus ille modicis contentus? Tales hortos instruit,[2] et per hæc suburbana incedit,[3] et tantis agrorum spatiis tam lato fœnore exuberat?[4] Una defensio occurrit, quòd muneribus tuis obniti non debui."

54. "Sed uterque mensuram implevimus, et tu, quantum Princeps tribuere amico posset, et ego, quantum amicus à Principe accipere. Cetera invidiam augent: quæ quidem, ut omnia mortalia, infra tuam magnitudinem jacent; sed mihi incumbunt: mihi subveniendum est. Quo modo in militiâ, aut viâ, fessus adminiculum orarem; ita in hoc itinere vitæ, senex, et levissimis quoque curis impar, cùm opes meas ultra sustinere non possim, præsidium peto. Jube eas per procuratores

[1] *Et provinciali loco.* Seneca natus Cordubæ, nunc *Cordova*, in Hispaniâ.

[2] *Tales hortos instruit. Instruit*, id est, statuis, aquis, tonsilibus nemoribus, aliisque hortorum ornamentis extollit. Juvenalis, x. 16. memorat

*Magnos Senecæ prædivitis hortos.*

[3] *Suburbana incedit.* Villam suam Nomentanam appellat Seneca Ep. cx. *Ex Nomentano meo te saluto.*

[4] *Tam lato fœnore exuberat.* Lato quidem et immenso, cùm vel in unâ Britanniâ, teste Dione, LXII. p. 701. *quadringenties sestertiûm*, *Angl.* 333,333*l.* 6*s.* 8*d.* *sub largarum spe usurarum credidisset*, ὁ Σενέκας χιλίας σφίσι μυριάδας ἄκουσιν ἐπὶ χρησταῖς ἐλπίσι τόκων δανείσας. Unde etiam prioris motûs rebellionisque Britannicæ causa.

" tuos administrari, in tuam fortunam recipi. Nec me in " paupertatem ipse detrudam; sed traditis, quorum ful- " gore perstringor, quod temporis hortorum, aut villarum, " curæ seponitur, in animum revocabo. Superest tibi " robur, et tot per annos[1] nixum fastigii regimen: pos- " sumus seniores amici, quiete respondere.[2] Hoc quoque " in tuam gloriam cedet, eos ad summa vexisse, qui et " modica tolerarent."

55. Ad quæ Nero sic fermè respondit: " Quòd medi- " tatæ orationi tuæ statim occurram, id primum tui muneris " habeo, qui me non tantùm prævisa, sed subita expedire " docuisti. Abavus meus Augustus Agrippæ et Mæcenati " usurpare otium post labores concessit; sed in eâ ipsâ " ætate, cujus auctoritas tueretur, quidquid illud et quale- " cumque tribuisset: attamen neutrum datis à se præmiis " exuit. Bello et periculis meruerant. In his enim " juventa Augusti versata est. Nec mihi tela et manus " tuæ defuissent, in armis agenti. Sed quod præsens con- " ditio poscebat, ratione, consilio, præceptis pueritiam, " dein juventam meam, fovisti. Et tua quidem erga me " munera, dum vita suppetet, æterna erunt. Quæ à me " habes, horti, et fœnus, et villæ, casibus obnoxia sunt: ac " licèt multa videantur, plerique, haud quaquam artibus " tuis pares, plura tenuerunt. Pudet referre libertinos, qui " ditiores spectantur. Unde etiam rubori mihi est, quòd " præcipuus caritate,[3] nondum omnes fortunâ antecellis.

56. " Verum et tibi valida ætas, rebusque et fructui " rerum sufficiens; et nos prima imperii spatia ingredimur: " nisi fortè aut te Vitellio ter consuli,[4] aut me Claudio

[1] *Tot per annos.* Octo per annos.
[2] *Quiete respondere.* Mallet eruditus Petavius, *quietem respicere.* Vide not. et emend. ad Annal. xiv. 54.
[3] *Præcipuus caritate.* Tuâ in me, meâ in te caritate præcipuus.
[4] *Vitellio ter consuli.* L. Vitel-

"postponis.[1] Sed quantum Volusio[2] longa parcimonia "quæsivit, tantum in te mea liberalitas explere non potest. "Quin, si quâ in parte lubicrum adolescentiæ nostræ "declinat, revocas, ornatumque robur subsidio impensiùs "regis. Non tua moderatio, si reddideris pecuniam; nec "quies, si reliqueris Principem; sed mea avaritia, meæ "crudelitatis metus in ore omnium versabitur. Quòd si "maximè continentia tua laudetur, non tamen sapienti viro "decorum fuerit, unde amico infamiam paret, inde gloriam "sibi recipere."[3] His adjicit complexum et oscula, factus naturâ, et consuetudine exercitus, velare odium fallacibus blanditiis. Seneca (qui finis omnium cum dominante sermonum) grates agit: sed instituta prioris potentiæ commutat: prohibet cœtus salutantium: vitat comitantes: rarus per Urbem: quasi valetudine infensâ, aut sapientiæ studiis domi attineretur.

57. Perculso Senecâ, promtum fuit Rufum Fenium imminuere,[4] Agrippinæ[5] amicitiam in eo criminantibus. Validiorque in dies Tigellinus; et malas artes, quibus solis pollebat, gratiores ratus, si Principem societate scelerum

lium, Claudii amicum, ter consulem, censuræ collegam, juvenem egregium, flagitiosum senem vidimus supra Annal. vi. 32. et passim Annal. xi et xii.

[1] *Aut me Claudio postponis.* Vulgò, *præponis.* Vide not. et emend. ad Annal. xiv. 56. Sensus verò est: *Et nos prima imperii spatia ingredimur; plurima adhuc in te collaturi, nisi fortè aut te Vitellio ter consuli, aut me Claudio postponis; vel quantum* (sic enim emendandum esse puto) *Volusio longa parcimonia quæsivit, tantum in te mea liberalitas explere non potest.* Olim Claudius Vitellium ter consulem fecerat. Nondum consul fuerat Seneca, nisi fortè hoc anno fuerit consul suffectus, ut quibusdam viris eruditis placet, cum Trebellio Maximo.

[2] *Sed quantum Volusio.* Volusii opes bonis artibus partæ laudantur Annal. xiii. 32.

[3] *Gloriam sibi recipere.* Utraque oratio utriusque ingenio digna. Arte multiplici præstat Nero: Seneca, pro more suo, virtutis præceptor magis, quàm cultor rigidus.

[4] *Fenium imminuere.* Posteà interemtum, ut dicetur Annal. xv. 66 et 68.

[5] *Agrippinæ.* Neronis matris.

obstringeret, metus ejus rimatur: compertoque Plautum et Sullam [1] maximè timeri, Plautum in Asiam, Sullam in Galliam Narbonensem nuper amotos: "nobilitatem eorum, et "propinquos huic Orientis, illi Germaniæ exercitus" commemorat. "Non se, ut Burrum, diversas spes, sed solam "incolumitatem Neronis spectare: cui caveri utcumque ab "Urbanis insidiis præsentiâ; [2] longinquos motus quonam "modo comprimi posse? Erectas Gallias ad nomen dicta-"torium, [3] nec minùs suspectos Asiæ populos, claritudine "avi Drusi. [4] Sullam inopem, unde præcipuam audaciam; "et simulatorem segnitiæ, dum temeritati locum reperiret. "Plautum magnis opibus, ne fingere quidem cupidinem "otii, sed veterum Romanorum imitamenta præferre, "adsumtâ etiam Stoicorum arrogantiâ, sectâque, quæ tur-"bidos, et negotiorum appetentes faciat." [5] Nec ultra mora. Sulla, sexto die pervectis Massiliam percussoribus, ante metum et rumorem interficitur, cùm epulandi causâ discumberet. Relatum caput ejus inlusit Nero, tamquam præmaturâ canitie deforme.

58. PLAUTO parari necem, non perinde occultum fuit, quia pluribus salus ejus curabatur, et spatium itineris ac maris tempusque interjectum moverat famam: vulgòque fingebant, "petitum ab eo Corbulonem," magnis tum exer-

[1] *Plautum et Sullam.* Rubellium Plautum, de quo dictum est supra cap. 22. et Cornelium Syllam, de quo in libro priore cap. 47. De utroque vide stem. Cæs. n. 76 et 107.

[2] *Præsentiâ.* Neronis ac Tigellini præsentiâ.

[3] *Ad nomen dictatorium.* Ad nomen Syllæ, quod olim, dictatore Syllâ, inclaruerat.

[4] *Avi Drusi.* Rubellius Plautus nepos erat Drusi Cæsaris, et atavum habebat Augustum, qui tantùm abavus erat Neronis. Vide stem. Cæs. n. 76.

[5] *Quæ turbidos, et negotiorum appetentes faciat.* Hæc non sectæ, austeræ quidem, et, ut fateor, ex placitorum naturâ arrogantis, sed hominum vitia, qui honesti imagine falluntur, vel fallunt. Vide Annal. XVI. 32. Inde tamen Cl. Baconus, de Augm. Scient. VI. 3. hausit illud ἀντίθετον: *Non Epicuri schola, sed Stoa, veteres respublicas perturbavit.*

citibus præsidentem,[1] si clari atque insontes interficerentur, præcipuum ad pericula: " quin et Asiam favore juvenis " arma cepisse, nec milites, ad scelus missos, aut numero " validos, aut animo promtos: postquàm jussa efficere " nequiverint, ad spes novas transîsse." Una hæc [2] more famæ, credentium otio augebantur. Ceterùm libertus Plauti celeritate ventorum prævenit centurionem, et mandata L. Antistii, soceri,[3] attulit: " effugeret segnem mortem, " otium, suffugium,[4] et magni nominis miserationem:[5] " reperturum bonos, consociaturum audaces: nullum interim subsidium aspernandum: si sexaginta milites (tot " enim adveniebant) propulisset; dum refertur nuntius " Neroni, dum manus alia permeat, multa secutura, quæ " ad usque bellum evalescerent: denique aut salutem tali " consilio quæri, aut nihil gravius audenti, quàm ignavo, " patiendum esse."

59. Sed Plautum ea non movêre: sive nullam opem providebat inermis atque exul; seu tædio ambiguæ spei; an amore conjugis et liberorum, quibus placabiliorem fore Principem rebatur, nullâ sollicitudine turbatum. Sunt, qui " alios à socero nuncios venisse " ferant, " tamquam nihil " atrox immineret; doctoresque sapientiæ,[6] Cœranum " Græci,[7] Musonium Tusci generis,[8] constantiam oppe-

[1] *Exercitibus præsidentem.* In Syriâ, ut dictum supra cap. 26.

[2] *Transîsse. Una hæc.* Mallem *unà transîsse. Hæc,* &c. vel, *transîsse. Vana hæc.* Vide not. et emend. ad Annal. XIV. 58.

[3] *L. Antistii, soceri.* L. Antistius pater Antistiæ Pollutiæ, Rubellii Plauti conjugis. Vide stem. Cæs. n. 77.

[4] *Otium, suffugium.* Meliùs, *otiosum suffugium.* Vide not. et emend. ad Annal. XIV. 58.

[5] *Nominis miserationem.* Emendandum mihi videtur: *Effugeret segnem mortem, et otiosum suffugium: magni nominis miseratione, reperturum bonos, consociaturum audaces.*

[6] *Doctoresque sapientiæ.* Philosophos Stoicos.

[7] *Cœranum Græci.* Græcis Κοίρανος. Laudatur à Plinio inter auctores. Vide Harduinum in Indic. Auctor. Frustra ergò existimavit Lipsius eumdem fortè esse ac Claranum, Senecæ condiscipulum, qui *ad cetera contemnenda à contemtu sui venit,* Senec. Epistolâ LXVI. quâ nulla Stoica magis.

[8] *Musonium Tusci generis.* "Ον

"riendæ mortis, pro incertâ et trepidâ vitâ suasisse." Repertus est certè, per medium diei, nudus, exercitando corpori. Talem eum centurio trucidavit, coram Pelagone, spadone, quem Nero centurioni et manipulo, quasi satellitibus ministrum regium, præposuerat. Caput interfecti relatum: cujus aspectu (ipsa Principis verba referam[1]) "Quin," inquit, "Nero, deposito metu, nuptias Poppææ, "ob ejusmodi terrores dilatas, maturare parat, Octaviamque "conjugem amoliri, quamvis modestè agat, et nomine pa"tris,[2] et studiis populi gravem?" Sed ad senatum literas misit, de cæde Sullæ Plautique haud confessus; verùm "utriusque turbidum ingenium esse, et sibi incolumitatem "reipublicæ magnâ curâ haberi." Decretæ eo nomine "supplicationes, utque Sulla et Plautus senatu move"rentur," gravioribus tamen ludibriis, quàm malis.[3]

60. Igitur accepto patrum consulto, postquàm cuncta scelerum suorum pro egregiis accipi videt, exturbat Octaviam, "sterilem" dictitans. Exin Poppææ[4] conjungitur. Ea diu pellex, et adulteri Neronis, mox mariti potens, quemdam ex ministris Octaviæ impulit, "servilem ei amo"rem" objicere: destinaturque reus cognomento *Eucerus*,

φασὶ τελεώτατα ἀνθρώπων φιλοσοφῆσαι, *quem maximè mortalium philosophiâ excelluisse aiunt*, Philostrat. Vit. Apollon. IV. 46. p. 187. Cùm apud eumdem Philostratum, IV. 35. p. 176. Βαβυλώνιος dicitur, id ne accipias de patriâ, sed de studiorum genere, quòd philosophos, quasi Chaldæos, puniret Nero. Unde ipse Musonius à Nerone in insulam Gyaron projectus, teste eodem Philostrato, Vit. Apollon. VII. 16. p. 297. qui hìc Μουσώνιον τὸν Τυῤῥηνὸν appellat. De illo adhuc infra Annal. XV. 71.

[1] *Principis verba referam.* Juxta Dionem, LXII. p. 707. Nero, viso Plauti capite, ait, *nesciebam magnum ei fuisse nasum*, οὐκ ᾔδειν, ἔφη, ὅτι μεγάλην ῥῖνα εἶχεν. Verba Nerone digna, sed quæ meritò omisit Tacitus. Alius est Aulus Plautius, juvenis, à Nerone interfectus, de quo Suetonius in Ner. XXXV.

[2] *Nomine patris.* Claudii. Octavia enim Claudii et Messalinæ filia. Vide stem. Cæs. n. 36.

[3] *Quàm malis.* Hæcque ludibria malis ipsis graviora. Quid enim gravius hâc pudendâ senatûs servitute?

[4] *Exin Poppææ.* De quâ multa sunt dicta Annal. XIII. 45 et 46.

natione Alexandrinus, canere tibiis doctus. Actæ ob id de ancillis quæstiones, et vi tormentorum victis quibusdam, ut falsa adnuerent, plures perstitere[1] sanctitatem dominæ tueri. Ex quibus una instanti Tigellino, "castiora esse muliebria "Octaviæ" respondit, "quàm os ejus." Movetur tamen primò civilis discidii[2] specie: domumque Burri, et prædia Plauti, infausta dona, accipit. Mox in Campaniam pulsa est, additâ militari custodiâ. Inde crebri questus, nec occulti per vulgum, cui minor sapientia, et ex mediocritate fortunæ, pauciora pericula sunt. His motus Nero, haud quaquam[3] pœnitentiâ flagitii, conjugem revocavit Octaviam.

61. Exin læti Capitolium scandunt, Deosque tandem venerantur. Effigies Poppææ proruunt: Octaviæ imagines gestant humeris, spargunt floribus, foroque ac templis statuunt. Itur etiam in Principis laudes, expetitur venerantibus.[4] Jamque et palatium multitudine et clamoribus complebant, cùm emissi militum globi verberibus et intento ferro turbatos disjecere. Mutataque,[5] quæ per seditionem verterant, et Poppææ honos repositus est. Quæ semper odio, tum et metu atrox, ne aut vulgi acrior vis ingrueret, aut Nero inclinatione populi mutaretur, provoluta genibus ejus: "Non eò loci res suas agi, ut de matrimonio certet "(quamquam id sibi vitâ potius), sed vitam ipsam in ex-"tremum adductam à clientelis et servitiis Octaviæ, quæ

[1] *Plures perstitere.* Si Dioni, LXII. p. 707. fides, sola Pythias perstitit, faciem Tigellini conspuit, eumque allocuta est: Μόνη δ' ἡ Πυθιὰς οὔτε τι κατεψεύσατο αὐτῆς, καίπερ πικρότατα βασανισθεῖσα, καὶ τέλος, ὡς ὁ Τιγελλῖνος ἐνέκειτο αὐτῇ, προσέπτυσέ τε αὐτῷ, καὶ εἶπε· Καθαρώτερον, ὦ Τιγελλῖνε, τὸ αἰδοῖον ἡ δέσποινά μου τοῦ σοῦ στόματος ἔχει.

[2] *Civilis discidii.* Divortii.

[3] *His—haud quaquam.* Nero his populi clamoribus, haud quaquam pœnitentiâ flagitii motus, Octaviam è Campaniâ revocavit.

[4] *Expetitur venerantibus.* Vide not. et emend. ad Annal. XIV. 61.

[5] *Mutataque.* Mutata sunt, quæ per seditionem verterant, et prorutæ effigies Poppææ repositæ sunt. Eversas Poppææ imagines fusè describit Seneca, Octavia, Act. IV. 791 et seq.

"plebis[1] sibi nomen indiderint, ea in pace ausi, quæ vix "bello evenirent. Arma illa adversùs Principem sumta: "ducem tantùm defuisse, qui, motis rebus, facilè reperi- "retur. Omitteret[2] modò Campaniam, et in Urbem "ipsam pergeret, ad cujus nutum absentis tumultus cieren- "tur. Quod alioquin suum delictum? quam cujusquam "offensionem? An, quia veram progeniem penatibus Cæ- "sarum datura sit, malle populum Romanum tibicinis "Ægyptii subolem Imperatorio fastigio induci? Denique, "si id rebus conducat, libens, quàm coactus, acciret domi- "n am, vel consuleret securitati justâ ultione. Et modicis "remediis, primos motus consedisse: at, si desperent "uxorem Neronis fore Octaviam, illi maritum daturos."

62. Varius sermo, et ad metum atque iram accommodatus, terruit simul audientem, et accendit. Sed parùm valebat suspicio in servo, et quæstionibus ancillarum elusa erat. Ergò confessionem alicujus quæri placet, cui rerum quoque novarum crimen adfingeretur. Et visus idoneus maternæ necis patrator,[3] Anicetus, classi apud Misenum, ut memoravi, præfectus, levi post admissum scelus gratiâ, dein graviore odio: quia malorum facinorum ministri quasi ex-

[1] *Quæ plebis.* Quæ plebis Urbanæ, aut populi Romani, nomen sibi indiderint. Hæc illustrat Seneca, Octaviâ, Act. III. 675.

> *Ubi Romani vis est populi?*
> *Fregit claros quæ sæpe duces;*
> *Dedit invictæ leges patriæ,*
> *Fasces dignis civibus olim;*
> *Jussit bellum pacemque; feras*
> *Gentes domuit; captos reges*
> *Carcere clusit.*

[2] *Omitteret.* Omitteret modò Campaniam, in Urbem ipsam pergeret Octavia, ad cujus absentis nutum tumultus cierentur. Quod alioquin Poppææ delictum? Quem offendit? An, quia veram progeniem penatibus Cæsarum datura sit, malle populum Romanum Euceri, tibicinis Alexandrini, sobolem Imperatorio fastigio induci. Denique, si id reipublicæ conducat, libens potiùs, quàm coactus acciret dominam, vel securitati justâ ultione consuleret. Primos quidem motus modicis remediis sedatos fuisse: at Octaviæ maritum daturos, si illam Neronis uxorem fore desperaverint.

[3] *Maternæ necis patrator.* Anicetus, interfector Agrippinæ, Neronis matris, ut dictum est supra cap. 7.

probrantes aspiciuntur. Igitur accitum eum Cæsar "operæ "prioris" admonet. "Solum incolumitati Principis "adversùs insidiantem matrem subvenisse: locum haud "minoris gratiæ instare, si conjugem infensam depelleret: "nec manu aut telo opus. Fateretur Octaviæ adulterium. "Occulta quidem ad præsens, sed magna ei præmia, et "secessus amœnos" promittit: "vel si negavisset, ne-"cem" intentat. Ille insitâ vecordiâ, et facilitate priorum flagitiorum, plura etiam,[1] quàm jussum erat, fingit, faseturque apud amicos, quos velut consilio adhibuerat Princeps. Tum in Sardiniam[2] pellitur, ubi non inops exilium toleravit, et fato obiit.

63. AT NERO, "præfectum in spem sociandæ classis "corruptum,"[3] et incusatæ paulo antè "sterilitatis"[4] oblitus, "abactos partus conscientiâ libidinum, eaque sibi "comperta," edicto memorat: insulâque Pandatariâ,[5] Octaviam claudit. Non alia exul visentium oculos majore misericordiâ adfecit. Meminerant adhuc quidam Agrippinæ à Tiberio;[6] recentior Juliæ memoria[7] obversabatur, à Claudio pulsæ. Sed illis robur ætatis adfuerat. Læta aliqua viderant, et præsentem sævitiam melioris olim fortunæ recordatione allevabant. Huic primùm nuptiarum dies loco funeris fuit, deductæ in domum,[8] in quâ nihil nisi luctuosum haberet, erepto per venenum patre, et statim

[1] *Plura etiam.* Non modò adulterium fatetur, sed fingit se corruptum ut classem Misenatium sociaret, et in partes Octaviæ adversùs Neronem traheret.

[2] *In Sardiniam.* De quâ Mela, II. 7. Sardinia *fertilis, et soli, quàm cœli, melioris: atque ut fœcunda, ita penè pestilens.*

[3] *Corruptum.* Quod ab Aniceto confictum modò diximus.

[4] *Sterilitatis.* Incusatam sterilitatem vidimus cap. 60.

[5] *Insulâque Pandatariâ. The Island of St. Mary,* in Puteolano sinu.

[6] *Agrippinæ à Tiberio.* Agrippina, Germanici uxor, à Tiberio in Pandatariam projecta, ut diximus in Suppl. Annal. v. 12.

[7] *Juliæ memoria.* Juliæ, Germanici et Agrippinæ filiæ, exilium mortemque memorabimus in Suppl. Annal. IX. 24 et 48. Vide et stem. Cæs. n. 97.

[8] *In domum.* In domum Neronis.

fratre:[1] tum ancilla[2] dominâ validior: et Poppæa non nisi in perniciem uxoris nupta: postremò crimen[3] omni exitio gravius.

64. Ac puella, vicesimo ætatis anno, inter centuriones et milites, præsagio malorum jam vitâ exemta, nondum tamen morte acquiescebat.[4] Paucis dehinc interjectis diebus, mori jubetur: cùm jam "viduam se, et tantùm sororem"[5] testaretur, communesque "Germanicos,"[6] et postremò "Agrippinæ"[7] nomen cieret, "quâ incolumi, "infelix quidem matrimonium, sed sine exitio pertulisset." Restringitur vinculis, venæque ejus per omnes artus exsolvuntur; et, quia pressus pavore sanguis tardiùs labebatur, præfervidi balnei vapore enecatur. Additurque atrocior sævitia, quòd caput amputatum latumque in Urbem Poppæa vidit. Dona ob hæc templis decreta. Quod ad eum finem memoravimus, ut, quicumque casus temporum illorum, nobis vel aliis auctoribus, noscent, præsumtum habeant, quotiens fugas et cædes jussit Princeps, totiens grates Deis actas; quæque rerum secundarum olim, tum publicæ cladis insignia fuisse. Neque tamen silebimus, si quod

[1] *Patre, et statim fratre.* Claudio patre, fratre Britannico.

[2] *Tum ancilla.* Acte, ancilla, de quâ dictum est supra cap. 2. et Annal. XIII. 46.

[3] *Postremò crimen.* Abactos partus conscientiâ libidinum.

[4] *Morte acquiescebat.* Elegantissimè dictum, licèt paulo ingeniosiùs. Præsagio malorum jam à vitâ exemta erat Octavia, nondum tamen morte, quæ et ipsi ultimum malorum levamentum, Neroni et Poppææ extremum scelus supererat, acquiescebat, id est, nondum occubuerat.

[5] *Viduam se, et tantùm sororem.* Viduam ob divortium: sororem Neronis, adoptione. Sic fermè apud Senecam, Octaviâ, Act. III. 658.

*Soror Augusti, non uxor, ero.*
*Absint tantùm tristes pœnæ.*
*Lethique metus.*

[6] *Communesque Germanicos.* Claudium, Germanicum, Neronem Drusum, omnes Germanicos, et Octaviæ progenitores, ipsi cum Nerone communes propter Neronis adoptionem, unde Nero quoque dictus est Germanicus. Vide stem. Cæs. n. 79.

[7] *Agrippinæ.* Germanici filiæ, Neronis matris, Claudii uxoris. Vide stem. Cæs. n. 93.

senatusconsultum, adulatione novum, aut patientiâ postremum fuit.

65. Eodem anno libertorum potissimos[1] veneno interfecisse creditus est, Doryphorum,[2] quasi adversatum nuptiis Poppææ; Pallantem,[3] quòd immensam pecuniam longâ senectâ detineret. Romanus secretis criminationibus incusaverat Senecam, ut C. Pisonis socium,[4] sed validiùs à Senecâ eodem crimine perculsus est. Unde Pisoni timor, et orta insidiarum in Neronem magna moles, sed improspera.

[1] *Libertorum potissimos.* Sueton. in Ner. xxxv. *Libertos divites et senes olim adoptionis, mox dominationis suæ fautores, veneno partim cibis, partim potionibus, indito, intercepit.*

[2] *Doryphorum.* A libellis Neroni, qui illi, teste Dione, lxi. p. 692. ducenties sestertiûm, *Angl.* 166,666*l.* 13*s.* 4*d.* dederat. Olim prodigus, nunc crudelis. Doryphorum, qui Neroni denupsit, memorat Suetonius in Ner. xxix. At, ut existimant viri eruditi, Suetonius librariive *Doryphorum* pro *Pythagoram* scripsere, de quo dicetur infra Annal. xv. 37.

[3] *Pallantem.* Sæpe memoratum in libris superioribus. De Pallantis sepulcro, abhinc annos prope quinquaginta reperto, vide not. et emend. ad Annal. xiv. 65.

[4] *C. Pisonis socium.* De illo plura Annal. xv. 48.

# ANNALIUM

## LIBER DECIMUS QUINTUS.

# BREVIARIUM

## LIBRI DECIMI QUINTI.

1. Armeniam invadit Vologeses, Parthorum rex, quem Corbulo cautè, fortiter tamen, repressit. 6. Cæsennius Pætus adventat, proprius Armeniæ tuendæ dux: imperitiâ et temeritate rem perdit: Corbulo ei, sed serò, succurrit. 18. Romæ tropæa de Parthis decreta, integro adhuc bello. 19. Senatusconsultum de fictis adoptionibus. 23. Neroni filia ex Poppæâ nascitur. Ingens, sed fluxa, lætitia. Infans, quartum intrà mensem defuncta, honorem divæ obtinet. 24. Parthorum legati Romam veniunt, super retinendâ Armeniâ: inriti remittuntur; et bellum Corbuloni permissum. Armeniam iterum invadit; metuque Parthis injecto, ad colloquium ventum est. Placuit arma poni, et Tiridatem diadema statuæ Neronis submittere, nec nisi sponte ejus resumere. 32. Na-

tiones Alpium maritimarum in jus Latii translatæ. 33. Nero Neapoli canit in publico: Romæ luxu et libidine omnia polluit. 35. Torquatus Silanus mori adigitur. 38. Urbs ardet, fortè incertum, an dolo Principis; qui, patriæ ruinis usus, auream domum exstruit. 44. Christiani quæsitissimis pœnis adfecti, falso crimine incendii. Addita suppliciis ludibria. 47. Prodigia. 48. Conjuratio in Neronem inita et prodita, duce ejus C. Pisone. Multi inlustrium interemti, quos inter Lucanus et Seneca. 74. Decreta dona et grates Diis. Mensis Aprilis Neronis cognomentum accipit.

*Gesta hæc annis paulo ampliùs tribus.*

| A. U. C. | J. C. | | |
|---|---|---|---|
| DCCCXVI. | 63. | Coss. | C. Memmio Regulo,<br>L. Verginio Rufo. |
| DCCCXVII. | 64. | Coss. | C. Læcanio Basso,<br>M. Licinio Crasso. |
| DCCCXVIII. | 65. | Coss. | A. Licinio Nervâ Siliano,<br>M. Vestino Attico. |

# C. CORNELII
# TACITI
# ANNALES.

## LIBER DECIMUS QUINTUS.

### A. U. C. 815. J. C. 62.

1. INTEREA rex Parthorum Vologeses,[1] cognitis Corbulonis rebus, regemque alienigenam Tigranen[2] Armeniæ impositum: simul, fratre Tiridate pulso,[3] spretum Arsacidarum fastigium ire ultum volens; magnitudine rursum Romanâ et continui fœderis reverentiâ, diversas ad curas trahebatur: cunctator ingenio, et defectione Hyrcanorum,[4] gentis validæ, multisque ex eo bellis inligatus. Atque illum ambiguum novus insuper nuntius contumeliæ exstimulat: quippe egressus Armeniâ Tigranes, Adiabenos,[5] contermi-

[1] *Vologeses.* Vologeses I. de quo sæpe dictum Annal. XII. XIII et XIV. Vide et Canonem regum Parthorum in not. et emend. ad Annal. II. 1.

[2] *Tigranen.* Tigranen IV. jam memoratum supra Annal. XIV. 26. Vide et Canonem regum Armeniorum in not. et emend. ad Annal. II. 3.

[3] *Tiridate pulso.* Vide stemma regum Armeniorum, *ibid.*

[4] *Defectione Hyrcanorum.* De quâ supra Annal. XIV. 25.

[5] *Adiabenos.* Nunc *part of Kurdistan and Mesopotamia.* Vide Annal. XII. 13.

nam nationem, latiùs ac diutiùs, quàm per latrocinia, vastaverat. Idque primores gentium ægrè tolerabant: "eò "contemtionis descensum, ut ne duce quidem Romano in"cursarentur, sed temeritate obsidis,[1] tot per annos inter "mancipia habiti." Accendebat dolorem eorum Monobazus,[2] quem penes Adiabenum regimen, "quod præsi"dium, aut unde peteret," rogitans. "Jam de Armeniâ "concessum; et proxima trahi, nisi defendant Parthi: le"vius servitium apud Romanos deditis, quàm captis esse." Tiridates quoque regni profugus, per silentium, aut modicè querendo, gravior erat. "Non enim ignaviâ, magna im"peria contineri: virorum armorumque faciendum certa"men. Id in summâ fortunâ æquius, quod validius. Et "sua retinere, privatæ domûs: de alienis certare, regiam "laudem esse."

2. IGITUR commotus his Vologeses concilium vocat, et proximum sibi Tiridaten constituit, atque ita orditur: "Hunc ego, eodem mecum patre[3] genitum, cùm mihi, "per ætatem, summo nomine[4] concessisset, in possessi"onem Armeniæ deduxi, qui tertius potentiæ gradus habe"tur: nam Medos Pacorus anteceperat: videbarque contra "vetera fratrum odia et certamina, familiæ nostræ penates "ritè composuisse: prohibent Romani, et pacem ipsis

[1] *Temeritate obsidis.* Tigranis.

[2] *Monobazus.* Monobazus, penes quem erat Adiabenorum regimen, Vologesis et primorum gentium illarum dolorem accendebat, rogitans, quod præsidium, aut unde peteret? Jam Romanos Armeniam potiri: Adiabenen, aliaque proxima trahi, nisi defendant Parthi: cogitandam deditionem: levius enim servitium apud Romanos deditis, quàm captis esse. Monobazus filius erat Monobazi et Helenæ, Izatis frater natu maximus, Judaicam religionem professus, teste Josepho, Antiq. Judaic. XX. 4.

[3] *Eodem mecum patre.* Vonone II. Vologesis, Tiridatis et Pacori patre; de quo supra Annal. XII. 14. et infra cap. 14. Vide quoque Canonem regum Parthorum et Armeniorum in not. et emend. ad Annal. II. 1 et 3.

[4] *Summo nomine.* Id est, Parthorum regno, summo Arsacidarum fastigio.

"numquam prosperè lacessitam, nunc quoque in exitium "suum abrumpunt. Non ibo inficias: æquitate quàm "sanguine, causâ quàm armis, retinere parta majoribus "malueram: si cunctatione deliqui, virtute corrigam. "Vestra quidem vis et gloria in integro est, additâ modestiæ "famâ; quæ neque summis mortalium spernenda est, et à "Diis æstimatur." Simul diademate caput Tiridatis evinxit; promtam equitum manum, quæ regem ex more sectatur, Monesi, nobili viro, tradidit, adjectis Adiabenorum auxiliis: mandavitque "Tigranen Armeniâ exturbari," dum ipse, positis adversùs Hyrcanos discordiis, vires intimas, molemque belli ciet, provinciis Romanis minitans.

3. Quæ ubi Corbuloni certis nuntiis audita sunt, legiones duas cum Verulano Severo, et Vettio Bolano, subsidium Tigrani mittit, occulto præcepto, "compositiùs "cuncta, quàm festinantiùs, agerent:" quippe bellum habere, quàm gerere, malebat. Scripseratque Cæsari, "proprio duce opus esse, qui Armeniam defenderet: Sy-"riam, ingruente Vologese, acriore in discrimine esse." Atque interim reliquas legiones[1] pro ripâ Euphratis locat: tumultuariam provincialium manum armat: hostiles ingressus præsidiis intercipit. Et quia egena aquarum regio est, castella fontibus imposita:[2] quosdam rivos congestu arenæ abdidit.

4. Ea dum à Corbulone tuendæ Syriæ parantur, acto raptim agmine Moneses, ut famam sui præiret, non ideo nescium, aut incautum, Tigranen offendit. Occupaverat Tigranocerta, urbem copiâ defensorum et magnitudine

[1] *Reliquas legiones.* Reliquas tres legiones. Vide Annal. IV. 5. et XIII. 35.

[2] *Fontibus imposita.* Castella fontibus imposuit Corbulo; et rivos, quos castellis defendere non poterat, congestu arenæ abdidit. Quàm tota hæc regio aquarum sit egena, ex veterum recentiorumque viatorum narrationibus constat.

mœnium [1] validam. Ad hæc Nicephorius, amnis [2] haud spernendâ latitudine, partem murorum ambit: et ducta ingens fossa, quà fluvio diffidebatur.[3] Inerantque milites; et provisi antè commeatus: quorum subvectu pauci avidiùs progressi, et repentinis hostibus circumventi, irâ magis, quàm metu, ceteros accenderant. Sed Partho ad exsequendas obsidiones nulla cominùs audacia: raris sagittis,[4] neque clausos exterret, et semet frustratur. Adiabeni, cùm promovere scalas et machinamenta inciperent, facilè detrusi, mox, erumpentibus nostris, cæduntur.

5. CORBULO tamen, quamvis secundis rebus suis, moderandum fortunæ ratus, misit ad Vologesen, qui expostularent "vim provinciæ inlatam: socium amicumque regem, "cohortes Romanas circumsideri: omitteret potiùs obsidi-"onem, aut se quoque in agro hostili castra positurum." Casperius Centurio, in eam legationem delectus, apud oppidum Nisibin,[5] septem et triginta millibus passuum à Tigranocertâ distantem, adiit regem, et mandata ferociter edidit. Vologesi vetus et penitus infixum erat, arma Romana vitandi: nec præsentia prosperè fluebant: inritum obsidium: tutus manu et copiis [6] Tigranes: fugati, qui expugnationem

[1] *Et magnitudine mœnium.* Urbem hanc regiam paulo ante bellum Mithridaticum condidit Tigranes; *eamque circumdedit mœnibus quinquaginta cubitorum altitudine,* τείχη τε αὐτῷ περιέβαλε πεντήκοντα πήχη τὸ ὕψος. Appian. Bell. Mithridatic. p. 228.

[2] *Nicephorius, amnis.* In Tigrim influit. Cl. d'Anville putat Nicephorium amnem nunc dici *Khabour:* urbem verò Tigranocerta referri posse ad oppidum *Sered.*

[3] *Fluvio diffidebatur.* Quia in iis locis non satis profundus.

[4] *Raris sagittis.* Sagittis valebant Parthi: at rarus earum usus adversùs clausos mœnibus.

[5] *Oppidum Nisibin.* Oppidum Adiabenes in Mesopotamiâ, hodieque dictum, *Nesibin.* Plin. VI. 13. *Antiochia, quam Nisibin vocant. Abest ab Artaxatis* DCCL. M. *passuum.* In hâc distantiâ adsignandâ Plinii librarios errâsse, et emendandum CCCL. M. *pass.* existimo.

[6] *Tutus manu et copiis.* Id est, tutus vi militum et commeatuum. Copias hoc sensu accipi videbimus infra cap. 16. Benè vertit Cl. Murphy, *Tigranes possessed a strong hold, well garrisoned, and provided with ample supplies.*

sumserant: missæ in Armeniam legiones: et aliæ pro Syriâ, paratæ ultro inrumpere: sibi imbecillum equitem pabuli inopiâ: nam exorta vis locustarum ambederat quidquid herbidum, aut frondosum. Igitur, metu abstruso, mitiora obtendens, "missurum ad Imperatorem Romanum [1] legatos, "super petendâ Armeniâ, et firmandâ pace," respondet. Monesen "omittere Tigranocerta" jubet; ipse retro concedit.

6. Hæc plures, ut "formidine regis, et Corbulonis "minis patrata" ac magnifica extollebant. Alii "occultè "pepigisse" interpretabantur; "ut omisso utrimque bello, "et abeunte Vologese, Tigranes quoque Armeniâ absce-"deret. Cur enim exercitum Romanum à Tigranocertis "deductum? Cur deserta per otium, quæ bello defende-"rant? An melius hibernavisse in extremâ Cappadociâ, "raptim erectis tuguriis, quàm in sede regni modò retenti? "Dilata prorsus arma, ut Vologeses cum alio, quàm cum "Corbulone, certaret: Corbulo meritæ tot per annos glo-"riæ non ultra periculum faceret." Nam, ut retuli,[2] proprium ducem tuendæ Armeniæ poposcerat, et adventare Cæsennius Pætus [3] audiebatur: jamque aderat, copiis ita divisis, ut quarta et duodecima legiones, additâ quintâ, quæ recens è Mœsis excita erat,[4] simul Pontica, et Galatarum Capadocumque auxilia Pæto obedirent: tertia, et sexta, et decima legiones, priorque Syriæ miles apud Corbulonem manerent. Cetera ex rerum usu sociarent, partirenturve. Sed neque Corbulo æmuli patiens; [5] et Pætus, cui satis ad gloriam erat, si proximus haberetur, despiciebat gesta,

[1] *Imperatorem Romanum.* Neronem. Infra cap. 7.

[2] *Ut retuli.* Supra cap. 3.

[3] *Cæsennius Pætus.* De quo dictum est supra in not. et emend. ad Annal. XIV. 29.

[4] *E Mœsis excita erat.* Mœsia duabus legionibus attinebatur. Annal. IV. 5.

[5] *Æmuli patiens.* Tantoque impatientior, quòd despiceretur ab homine, cui satis ad gloriam erat, si ipsi proximus haberetur.

"nihil cædis aut prædæ, usurpatas nomine tenus urbium "expugnationes" dictitans. "Se tributa ac leges, et pro "umbrâ regis[1] Romanum jus victis impositurum."

7. Sub idem tempus legati Vologesis, quos ad Principem missos memoravi,[2] revertêre inriti: bellumque propalam sumtum à Parthis: nec Pætus detrectavit, sed duabus legionibus, quarum quartam Funisulanus Vettonianus eo in tempore, duodecimam Calavius Sabinus regebant, Armeniam intrat, tristi omine. Nam in transgressu Euphratis, quem ponte transmittebat, nullâ palam causâ, turbatus equus, qui consularia insignia[3] gestabat, retro evasit. Hostiaque,[4] quæ muniebantur, hibernaculis adsistens, semifacta opera fugâ perrupit, seque vallo extulit: et pila militum[5] arsere, magis insigni prodigio, quia Parthus hostis missilibus telis decertat.

8. Ceterum Pætus, spretis ominibus, necdum satis firmatis hibernaculis, nullo rei frumentariæ provisu, rapit exercitum trans montem Taurum, "reciperandis," ut fere"bat, Tigranocertis, vastandisque regionibus, quas Corbulo "integras omisisset." Et capta quædam castella, gloriæque et prædæ nonnihil partum, si aut gloriam cum modo, aut prædam cum curâ habuisset. Longinquis itineribus percursando, quæ obtineri nequibant, corrupto qui captus erat

[1] *Pro umbrâ regis.* Regis Tigranis, Armeniis impositi, se tributa, leges, Romanum jus victis Armeniis impositurum.

[2] *Missos memoravi.* Supra cap. 5.

[3] *Consularia insignia.* Trabeam et sellam curulem, aliaque consulum insignia.

[4] *Hostiaque.* Taurus, de quo Plinius, VIII. 45. *Hinc victimæ opimæ, et lautissima Deorum placatio;* Deo Marti immolabatur.

[5] *Pila militum.* Pila, *missilia erant ferro triangulo, unciarum novem, hastili pedum quinque et semis.* Veget. II. 15. Superstitionem Romanam mirare. Taurus fugit, semifacta opera perrumpit: ex ferreis pilorum cuspidibus emicat flammula. Quæ prodigia! Has verò flammulas, *electricitatis testes,* nonnunquam nobis exhibent cuspidatæ virgæ ferreæ, crucesque ecclesiarum turribus impositæ; ut sæpe ac feliciter nostris temporibus observatum est.

commeatu, et instante jam hieme, reduxit exercitum; compositque ad Cæsarem literas, quasi confecto bello, verbis magnificis, rerum vacuas.

9. Interim Corbulo numquam neglectam Euphratis ripam crebrioribus præsidiis insedit: et, ne ponti injiciendo impedimentum hostiles turmæ adferrent, (jam enim subjectis campis magnâ specie volitabant) naves magnitudine præstantes, et connexas trabibus, ac turribus auctas, agit per amnem, catapultisque et balistis proturbat barbaros, in quos saxa et hastæ longiùs permeabant, quàm ut contrario sagittarum jactu adæquarentur. Dein pons continuatus; collesque adversi per socias cohortes, pòst legionum castris occupantur,[1] tantâ celeritate et ostentatione virium, ut Parthi, omisso paratu invadendæ Syriæ, spem omnem in Armeniam verterent.

10. Ibi Pætus, imminentium nescius, quintam legionem procul in Ponto habebat. Reliquas promiscuis militum commeatibus[2] infirmaverat; donec, adventare Vologesen magno et infenso agmine, auditum. Accitur legio duodecima, et, unde famam aucti exercitûs speraverat, prodita infrequentia: quâ tamen retineri castra, et eludi Parthus tractu belli poterat, si Pæto aut in suis, aut in alienis consiliis constantia fuisset. Verùm ubi à viris militaribus adversùs urgentes casus firmatus erat, rursus, ne alienæ sententiæ indigens videretur, in diversa ac deteriora transibat. Et tunc relictis hibernis, "non fossam, neque vallum sibi, "sed corpora et arma in hostem data" clamitans, duxit legiones, quasi prælio certaturus: deinde, amisso centurione et paucis militibus, quos visendis hostium copiis præmiserat, trepidus remeavit. Et quia minùs acriter Vologeses institerat, vanâ rursus fiduciâ, tria millia delecti peditis proximo

[1] *Castris occupantur.* Ultra Euphratem. Infra cap. 17.

[2] *Commeatibus. Angl. furloughs.* De his vide infra Hist. I. 46.

Tauri jugo imposuit, quò transitum regis arcerent. Alares quoque Pannonios, robur equitatûs, in parte campi locat. Conjunx ac filius castello, cui Arsamosata[1] nomen est, abditi, datâ in præsidium cohorte, ac disperso milite, qui in uno habitus, vagum hostem promtiùs sustentavisset: et ægrè compulsum ferunt, ut instantem Corbuloni fateretur:[2] nec à Corbulone properatum, quò, gliscentibus periculis, etiam subsidii laus augeretur. Expediri tamen itineri singula millia ex tribus legionibus, et alarios octingentos, parem numerum è cohortibus jussit.

11. At Vologeses, quamvis "obsessa à Pæto itinera "hinc peditatu, inde equite" accepisset, nihil mutato consilio, sed vi ac minis alares exterruit, legionarios obtrivit, uno tantùm centurione Tarquitio Crescente turrim, in quâ præsidium agitabat, defendere auso; factâque sæpiùs eruptione, et cæsis, qui barbarorum propiùs suggrediebantur, donec ignium jactu circumveniretur: peditum si quis integer, longinqua et avia; vulnerati, castra repetivere: "vir"tutem regis, sævitiam et copias gentium," cuncta metu extollentes, facili credulitate eorum, qui eadem pavebant. Ne dux quidem obniti adversis, sed cuncta militiæ munia deseruerat, missis iterum ad Corbulonem precibus, "veni"ret properè, signa et aquilas, et nomen reliquum infelicis "exercitûs tueretur: se fidem interim, donec vita suppe"ditet, retenturos."

12. Ille interritus, et parte copiarum apud Syriam relictâ, ut munimenta Euphrati imposita retinerentur, quâ

[1] *Arsamosata.* Urbs Armeniæ majoris, Euphrati proxima; hodie *Simsat.* Vide not. et emend. ad Annal. xv. 10.

[2] *Instantem Corbuloni fateretur.* Pætus, vanâ fiduciâ, pudore quoque impeditus, ægrè compulsus est, ut Vologesen, sibi instantem, Corbuloni fateretur, auxiliumque oraret. Nec à Corbulone properatum, ut, crescentibus periculis, etiam subsidii laus augeretur.

proximum et commeatibus non egenum, regionem Commagenam, exin Cappadociam, inde Armenios petivit. Comitabantur exercitum, præter alia sueta bello, magna vis camelorum onusta frumenti, ut simul hostem famemque[1] depelleret. Primùm è perculsis Pactium, primi pili centurionem,[2] obvium habuit, dein plerosque militum: quos diversas fugæ causas obtendentes, "redire ad signa, et clementiam Pæti experiri" monebat: "se nisi victoribus[3] "immitem esse." Simul suas legiones adire, hortari, priorum admonere,[4] novam gloriam ostendere. "Non vicos "aut oppida Armeniorum, sed castra Romana, duasque "in iis legiones pretium laboris peti. Si singulis manipu-"laribus præcipua servati civis corona imperatoriâ manu "tribueretur, quod illud et quantum decus, ubi par eorum "numerus adipisceretur,[5] qui attulissent salutem, et qui "accepissent?" His atque talibus in commune alacres, (et erant quos pericula fratrum, aut propinquorum propriis stimulis incenderent) continuum diu noctuque iter properabant.

13. EOQUE intentiùs Vologeses premere obsessos, modò vallum legionum, modò castellum,[6] quo imbellis ætas defendebatur, adpugnare, propiùs incedens, quàm mos

[1] *Famemque.* Quòd Pætus rei frumentariæ non providisset. Vide supra cap. 8.

[2] *Primi pili centurionem.* Id est, primum centurionem, sic enim Livius, VII. 41. P. Salonius *alternis prope annis et tribunus militum, et primus centurio erat, quem nunc primi pili appellant.* De primipilis jam dictum Annal. II. 11. De Pactio Orfito Annal. XIII. 36.

[3] *Nisi victoribus.* Se iis tantùm, qui fortiter pugnarent et vincerent, clementem esse: ceteris omnibus immitem.

[4] *Priorum admonere.* Victoriarum, de quibus dictum Annal. XIII. 39 et seq. XIV. 23 et seq.

[5] *Numerus adipisceretur.* Si, uti mos erat, singulis militibus, qui civem servâssent, præcipua, et aureis, muralibus, vallaribus, obsidionalibusque coronis præstantior, servati civis corona imperatoriâ manu tribueretur, quod illud et quantum decus, ubi duæ legiones, ob servatas duas legiones, civicas coronas, militum virtutis insigne clarissimum, adipiscerentur. Vide not. et emend. ad Annal. XV. 12.

[6] *Modò castellum.* Arsamosata. Supra cap. 10.

Parthis, si eâ temeritate hostem in prælium eliceret. At illi vix contuberniis extracti; nec aliud quàm munimenta propugnabant: pars jussu ducis, et alii propriâ ignaviâ, ut Corbulonem opperientes, ac si vis ingrueret, provisis exemplis Caudinæ ac Numantinæ cladis:[1] "Neque eamdem "vim[2] Samnitibus, Italico populo, aut Pœnis, Romani im-"perii æmulis. Validam quoque et laudatam antiquitatem, "quotiens fortuna contra daret, saluti consuluisse." Quâ desperatione exercitûs dux subactus, primas tamen literas ad Vologesen, non supplices, sed in modum querentis composuit, "quòd pro Armeniis semper Romanæ ditionis, aut "subjectis regi, quem Imperator delegisset, hostilia faceret. "Pacem ex æquo utilem. Nec præsentia tantùm spectaret. "Ipsum adversùs duas legiones, totis regni viribus advenisse: "at Romanis orbem terrarum reliquum, quo bellum "juvarent."

14. Ad ea Vologeses, nihil pro causâ, sed "opperien-"dos sibi fratres, Pacorum ac Tiridaten" rescripsit: "il-"lum locum tempusque consilio destinatum, quo de Arme-"niâ cernerent: adjecisse Deos dignum Arsacidarum,[3] simul

[1] *Caudinæ ac Numantinæ cladis.* A.U.C. 433. Veturium et Postumium consules ad Furcas Caudinas vicerunt Samnites, Romanosque sub jugum miserunt, Florus, I. 16. Turpior adhuc clades Numantina contigit A. U. C. 617. Quatuor millia Numantinorum, per annos quatuordecim, quadraginta millium exercitum Romanum sustinuerunt; et Hostilium Mancinum consulem ita assiduis cædibus subegerunt, *ut ne oculos quidem aut vocem Numantini viri quisquam sustineret*, Florus, II. 18. Graviores casus nondum experta erat Roma.

[2] *Neque eamdem vim.* Intelligendum *fuisse.* Neque Samnites, Italicum populum, neque ipsos Pœnos Romani imperii æmulos, umquam fuisse æquè formidandos, ac Parthos.

[3] *Dignum Arsacidarum.* Vologeses rescripsit opperiendos sibi fratres suos, Pacorum et Tiridaten: illum locum tempusque destinatum esse consilio, quo de Armeniâ cernerent: Deos rem, Arsacidarum fastigio dignam, adjecisse, ut et simul de legionibus Romanis statuerent. Hæc adeò sunt obvia, ut mirer à Lipsio deplorata pronuntiari, et à plerisque interpretibus adulterari. Fortè tamen scripserat Tacitus, *simul ut de legionibus Romanis statuerent.*

"et de legionibus Romanis statuerent." Missi pòst à Pæto nuntii, et regis colloquium petitum, qui Vasacen, præfectum equitatûs, ire jussit. Tum Pætus, "Lucullos, Pompeios, "et si qua Cæsares obtinendæ donandæve Armeniæ ege-"rant:" Vasaces, "imaginem retinendi largiendive penes "nos, vim penes Parthos" memorat. Et multùm invicem disceptato, Monobazus Adiabenus in diem posterum testis iis, quæ pepigissent, adhibetur. Placuitque "liberari ob-"sidio legiones, et decedere omnem militem finibus Arme-"niorum, castellaque et commeatus Parthis tradi. Quibus "perpetratis, copia Vologesi fieret, mittendi ad Neronem "legatos."

15. INTERIM flumini Arsaniæ[1] (is castra præfluebat) pontem imposuit, specie sibi illud iter expedientis.[2] Sed Parthi, quasi documentum victoriæ, jusserant: namque iis usui fuit. Nostri per diversum iere. Addidit rumor, "sub "jugum missas legiones,"[3] et alia ex rebus infaustis, quorum simulacrum[4] ab Armeniis usurpatum est. Namque et munimenta ingressi sunt antequàm agmen Romanum excederet; et circumstetere vias, captiva olim mancipia, aut jumenta agnoscentes, abstrahentesque. Raptæ etiam vestes, retenta arma, pavido milite, et concedente, ne qua prælii causa existeret. Vologeses, armis et corporibus cæsorum aggregatis, quò cladem nostram testaretur, visu fugientium

[1] *Flumini Arsaniæ.* Arsanias, nunc *Arsa*, Armeniæ majoris fluvius, in Euphratem influit.

[2] *Illud iter expedientis.* Pætus quidem imposuit pontem, quasi sibi illud iter expedire vellet. At reverà Parthi, quasi victoriæ suæ documentum, id jusserant: iisque usui fuit: Romani per diversum iere.

[3] *Sub jugum missas legiones.* Livius, III. 28. *Tribus hastis jugum fit, humi fixis duabus, superque eas transversa una deligata.* Legiones sub jugum missas, ægrèque Syriam retentam scribit Suetonius in Ner. XXXIX. atrocia, quàm vera narrandi curiosior.

[4] *Quorum simulacrum.* Multa enim dura, et in servitii modum, ab Armeniis usurpata; si quidem munimenta ingressi sunt, antequàm agmen Romanum excederet, circumstetere vias, captiva mancipia, vestes, rapuere, arma retinuere.

legionum abstinuit. Fama moderationis quærebatur, postquàm superbiam expleverat. Flumen Arsaniam elephanto insidens, proximus quisque regem, vi equorum perrupere, quia rumor incesserat, "pontem cessurum oneri, dolo "fabricantium." Sed qui ingredi ausi sunt, validum et fidum intellexere.

16. CETERUM obsessis adeò suppeditavisse rem frumentariam constitit, ut horreis ignem injicerent: contraque prodiderit Corbulo,[1] "Parthos inopes copiarum, et pabulo "attrito, relicturos oppugnationem, neque se plus tridui "itinere abfuisse." Adjecit, "jurejurando Pæti cautum "apud signa,[2] adstantibus iis, quos testificando rex misisset, "neminem Romanum Armeniam ingressurum, donec "referrentur literæ Neronis, an paci annueret." Quæ ut augendæ infamiæ composita, sic reliqua non in obscuro habentur: unâ die quadraginta millium spatium emensum esse Pætum, desertis passim sauciis; neque minùs deformem illam fugientium trepidationem, quàm si terga in acie vertissent. Corbulo cum suis copiis apud ripam Euphratis obvius, non eam speciem insignium[3] et armorum prætulit, ut diversitatem exprobraret. Mœsti manipuli,[4] ac vicem commilitonum miserantes, ne lacrymis quidem temperare: vix præ fletu usurpata consalutatio. Decesserat certamen virtutis, et ambitio gloriæ, felicium hominum affectus: sola misericordia valebat, et apud minores magis.

17. DUCUM inter se brevis sermo secutus est, hoc con-

[1] *Prodiderit Corbulo.* Corbulo, Julii Cæsaris æmulus, non modò factis, sed et scriptis inclaruit, à Plinio in Geographicis sæpe laudatus.

[2] *Apud signa.* In principiis, apud aquilas et signa, quæ erant castrorum numina, jurabatur.

[3] *Speciem insignium.* Non fulgentes aquilas, sed incomta signa prætulit. Vide quæ hâc de re notavimus supra Annal. III. 2.

[4] *Mœsti manipuli.* Quàm hæc Tacito digna! Quantum scriptoribus exemplum!

querente [1] "inritum laborem: potuisse bellum fugâ Par-"thorum finiri." Ille "integra utrique cuncta" respondit, "converterent aquilas, et juncti invaderent Armeniam, "abscessu Vologesis infirmatam. Non ea Imperatoris "habere mandata," Corbulo: "periculo legionum com-"motum, è provinciâ egressum. Quandò in incerto ha-"beantur Parthorum conatus, Syriam repetiturum. Sic "quoque optimam fortunam orandam, ut pedes confectus "spatiis itinerum, alacrem et facilitate camporum præveni-"entem equitem adsequeretur." Exin Pætus per Cappadociam hibernavit. At Vologesis ad Corbulonem missi nuntii, "detraheret castella trans Euphraten, amnemque, "ut olim, medium faceret." Ille, "Armeniam quoque "diversis præsidiis vacuam [2] fieri" expostulabat. Et postremò concessit rex: dirutaque, quæ ultra Euphraten communierat Corbulo; et Armenii sine arbitro [3] relicti sunt.

18. AT ROMÆ tropæa de Parthis, arcusque [4] medio Capitolini montis sistebantur, decreta ab senatu, integro adhuc bello, neque tum omissa, dum aspectui consulitur, spretâ conscientiâ. Quin et dissimulandis rerum externarum curis, Nero frumentum plebis, vetustate corruptum, in Tiberim jecit, quò securitatem annonæ sustentaret: cujus pretio nihil additum est, quamvis ducentas fermè naves portu in ipso, violentia tempestatis, et centum alias, Tiberi subvectas, fortuitus ignis absumsisset. Tres dein consulares, [5] L. Pisonem, Ducennium Geminum, [6] Pompeium

[1] *Hoc conquerente.* Corbulone.

[2] *Diversis præsidiis vacuam.* Corbulo quoque expostulabat, ut Armeniam, deductis aliò præsidiis, vacuam faceret Vologeses.

[3] *Sine arbitro.* Sine domino. Ita quoque Annal. I. 26.

[4] *Arcusque.* De his tropæis, arcuque vide Alex. Donatum, de Urbe Româ, II. 10.

[5] *Tres dein consulares.* Julius Cæsar *monetæ, publicisque vectigalibus, peculiares servos* præposuerat. Sueton. in Jul. LXXVI.

[6] *Ducennium Geminum.* Posteà præfectum Urbis, ut dicetur Hist. I. 14.

Paullinum vectigalibus publicis præposuit, cum insectatione priorum Principum, "qui gravitate sumtuum justos reditus "anteîssent:[1] se annuum sexcenties sestertiûm[2] reipublicæ "largiri."

19. Percrebuerat eâ tempestate pravissimus mos, cùm propinquis comitiis, aut sorte provinciarum, plerique orbi fictis adoptionibus adsciscerent filios,[3] præturasque et provincias inter patres sortiti, statim emitterent manu, quos adoptaverant. Magnâ cum invidiâ senatum adeunt,[4] "jus "naturæ, labores educandi, adversùs fraudem et artes et "brevitatem adoptionis" enumerant: "Satis pretii esse "orbis, quòd multâ securitate, nullis oneribus, gratiam, "honores,[5] cuncta promta et obvia haberent. Sibi promissa "legum[6] diu expectata in ludibrium verti, quandò quis sine "solicitudine parens, sine luctu orbus, longa patrum vota "repentè adæquaret." Factum ex eo senatusconsultum, "ne simulata adoptio in ullâ parte muneris publici juvaret, "ac ne usurpandis quidem hereditatibus prodesset."

[1] *Justos reditus anteîssent.* Quâ in re immensùm peccaverat Caligula: teste enim Suetonio in Caio, XL. *Vectigalia nova atque inaudita primùm per publicanos, deinde, quia lucrum exuberabat, per centuriones tribunosque prætorianos exercuit: nullo rerum aut hominum genere omisso, cui non tributi aliquid imponeret.*

[2] *Sexcenties sestertiûm. Angl.* 500,000*l.*

[3] *Adsciscerent filios.* Ut præturas, provinciasque sortirentur, easque liberorum multitudine obtinerent. Hæc enim erant patrum jura. De his patrum privilegiis jam dictum Annal. II. 51. et III. 28.

[4] *Senatum adeunt.* Patres senatum adeunt, suaque jura vindicant.

[5] *Gratiam, honores.* Ob hereditatis spem, et captatorum aviditatem, gratiâ, honoribus valebat orbitas, cunctaque promta et obvia habebat. Id queritur Plinius, XIV. 1. *Postquàm cœpere orbitas in auctoritate summâ et potentiâ esse, captatio in quæstu fertilissimo, ac sola gaudia in possidendo: pessùm iere vitæ pretia: omnesque à maximo bono liberales dictæ artes in contrarium cecidere, ac servitute solâ profici cœptum.* Quo studio, quibus officiis orbitas suis jam temporibus coleretur, graphicè describit Plautus, Mil. Glorios. Act. III. Sc. I. 110. Hæc adhuc mali initia.

[6] *Promissa legum.* De quibus dictum supra ad Annal. III. 28.

20. Exin Claudius Timarchus, Cretensis,[1] reus agitur, ceteris criminibus, ut solent prævalidi provincialium, et opibus nimiis ad injurias minorum elati: una vox ejus usque ad contumeliam senatûs penetraverat, quòd dictitâsset, "in "suâ potestate situm, an proconsulibus, qui Cretam obti- "nuissent, grates agerentur."[2] Quam occasionem Pætus Thrasea ad bonum publicum vertens, postquàm de reo censuerat, "provinciâ Cretâ depellendum," hæc addidit: "Usu probatum est, patres conscripti, leges egregias, "exempla honesta, apud bonos ex delictis aliorum gigni.[3] "Sic oratorum licentia, Cinciam rogationem;[4] candida- "torum ambitus, Julias leges;[5] magistratuum avaritia, Cal- "purnia scita,[6] pepererunt. Nam culpa, quàm pœna, "tempore prior: emendari, quàm peccare, posterius est. "Ergò adversùs novam provincialium superbiam dignum "fide constantiâque Romanâ capiamus consilium, quo "tutelæ sociorum nihil derogetur, nobis opinio decedat,[7] "qualis quisque habeatur, alibi quàm in civium judicio "esse."

[1] *Cretensis.* Creta, nunc *the isle of Candia.*

[2] *Grates agerentur.* Re benè gestâ, proconsulibus Romam reducibus grates agebantur.

[3] *Ex delictis aliorum gigni. Vetus verbum est,* teste Macrobio, Sat. II. 13. *Leges bonæ ex malis moribus procreantur.*

[4] *Cinciam rogationem.* De quâ dictum Annal. XI. 5.

[5] *Julias leges.* Ab Augusto latas, Sueton. in Aug. XXXIV et XL. Pœnam legibus statutam memorat Julius Paulus, Sententiar. V. Tit. 30. *Ad legem Juliam Ambitûs.* leg. 1. *Petiturus magistratus, vel provinciæ sacerdotium, si turbam suffragiorum causâ conduxerit, servos advocaverit, aliamve quam multitudinem conduxerit, convictus, ut vis publicæ reus, in insulam deportatur.*

[6] *Calpurnia scita.* Hæc est lex Calpurnia *repetundarum,* seu *de pecuniis repetundis,* quam L. Calpurnius Piso Frugi, tribunus plebis, L. Marcio Censorino, M. Manilio consulibus, A. U. C. 605. initio tertii belli Punici, tulit. Posteà multis aliis legibus firmata, auctaque: sed semper invalida adversùs malum, quo nullum pejus rempublicam imperiumque perdidit.

[7] *Nobis opinio decedat.* Capiamus consilium, quo quidem tutelæ sociorum nihil derogetur, sed à nobis depellatur illa opinio alios, quàm cives, statuere qualis quisque sit habendus; laudandusne, an vituperandus.

21. "Olim quidem non modò prætor, aut consul, sed "privati etiam mittebantur, qui provincias viserent, et quid "de cujusque obsequio videretur, referrent: trepidabantque "gentes de existimatione singulorum. At nunc colimus "externos, et adulamur; et quomodò ad nutum alicujus "grates, ita promtiùs accusatio decernitur. Decernaturque, "et maneat provincialibus, potentiam suam tali modo ostentandi:[1] sed laus falsa et precibus expressa, perinde co"hibeantur, quàm malitia, quàm crudelitas. Plura sæpe "peccantur,[2] dum demeremur, quàm dum offendimus. "Quædam immo virtutes odio sunt, severitas obstinata, in"victus adversùm gratiam animus. Inde initia magistratuum "nostrorum meliora fermè, et finis inclinat, dum, in modum "candidatorum, suffragia conquirimus: quæ si arceantur, "æqualiùs atque constantiùs provinciæ regentur: nam ut "metu repetundarum infracta avaritia est, ita, vetitâ grati"arum actione, ambitio cohibetur."

22. Magno assensu celebrata sententia. Non tamen senatusconsultum perfici potuit, abnuentibus consulibus "eâ de re relatum."[3] Mox, auctore Principe, sanxere, "ne quis ad concilium sociorum referret,[4] agendas apud

[1] *Tali modo ostentandi.* In hâc publicâ morum corruptelâ decernatur, maneatque provincialibus jus potentiam suam magistratuum accusatione ostentandi.

[2] *Plura sæpe peccantur.* Hæc de vitiis et virtutibus, quàm grandia! quàm Thraseâ virilique ingenio digna! Nihil tale quæras apud Senecam, licèt in iis sit plurimus.

[3] *Eâ de re relatum.* Consulum erat relationem facere: id et Principibus concessum. At, licèt nondum factâ relatione, quod in commune conduceret expromere poterant senatores. Nunc verò relationem abnuentibus consulibus, illius auctor fuit ipse Princeps; factumque senatusconsultum. De his relationibus jam dictum Annal. II. 38. XIII. 49. Dicetur et infra in not. et emend. ad Hist. IV. 6.

[4] *Ad concilium sociorum referret.* Ut hæc intelligantur, observandum moris fuisse ut provinciales mitterent legatos, qui provinciarum administratione perfunctos proprætores aut proconsules publicè in senatu laudarent, et gratias agerent. Inde magistratuum Romanorum finis in deteriora inclinabat; et, in modum candidatorum, suffragia conquirebant. Quod ut arceret Augustus, vetuerat A.U.C.

"senatum proprætoribus proveconsulibus grates, neu quis "eâ legatione fungeretur." Iisdem consulibus, gymnasium[1] ictu fulminis conflagravit; effigiesque in eo Neronis ad informe æs liquefacta. Et motu terræ, celebre Campaniæ oppidum, Pompeii,[2] magnâ ex parte proruit. Defunctaque virgo Vestalis Lælia,[3] in cujus locum Cornelia ex familiâ Cossorum capta est.

## A. U. C. 816. J. C. 63.

23. Memmio Regulo et Verginio Rufo consulibus,[4] natam sibi ex Poppæâ filiam[5] Nero ultra mortale gaudium accepit, appellavitque *Augustam*, dato et Poppææ eodem cognomento.[6] Locus puerperio colonia Antium fuit,[7] ubi

764. ne cui provinciarum præfecto tempore magistratûs, vel sexagesimum intrà diem post suum è provinciâ discessum ullus honos daretur. *Quidam* enim, teste Dione, LVI. p. 586. *cùm testimonia et laudes in provinciis sibi ita parâssent, multa deinde mala patraverant*, ὅτι τινὲς μαρτυρίας παρ' αὐτῶν καὶ ἐπαίνους προσπαρασκευαζόμενοι, πολλὰ διὰ τούτου ἐκακούργουν. Post Augusti ac Neronis decreta, vetus consuetudo revocata, ut accipimus à Plinio in Panegyric. LXX. *Volo ego, qui provinciam rexerit, non tantùm codicillos amicorum, nec urbanâ conjuratione eblanditas preces, sed decreta coloniarum, decreta civitatum alleget; ut suffragiis consularium virorum urbes, populi, gentes inserantur. Efficacissimum pro candidato genus est rogandi, gratias agere.*

[1] *Gymnasium.* De quo supra Annal. XIV. 47.

[2] *Oppidum, Pompeii.* Nunc *Torre dell' Annunciata*, in sinu Neapolitano. Id anno sequenti contigisse scribit Seneca. Vide not. et emend. ad Annal. XV. 22.

[3] *Virgo Vestalis Lælia.* De virginibus Vestalibus dictum est Annal. II. 86.

[4] *Verginio Rufo consulibus.* C. Memmius Regulus et L. Verginius Rufus consules fuere A.U.C. 816. J. C. 63. In inscriptione veteri apud Gruterum, p. 56. n. 5.

L. VERGINIO RUFO<br>C. MEMMIO REGULO COS.

[5] *Ex Poppæâ filiam.* Claudiam Augustam. Vide stem. Cæs. n. 38.

[6] *Poppææ eodem cognomento.* Poppæam quoque matrem *Augustam* appellavit. Hoc anno cusus est nummus, ab Harduino, Select. Oper. p. 723. laudatus: ΝΕΡΩ ΚΛΑΥΔ. ΣΕΒΑΣΤΟΣ, *Nero Claudius Augustus*, capite radiato. Ex aversâ parte, ΠΟΠΠΑΙΑ ΣΕΒΑΣΤΗ, *Poppæa Augusta.* L. I. *Anno decimo* imperii Neronis.

[7] *Antium fuit.* Hodie *Capo d'Anzo.* De coloniâ dictum supra Annal. XIV. 27.

ipse generatus erat. Jam senatus "uterum Poppææ" commendaverat Diis, votaque publicè susceperat: quæ multiplicata, exsolutaque. Et additæ "supplicationes, templumque Fœcunditati, et certamen ad exemplar Actiacæ religionis"[1] decretum: "utque Fortunarum effigies[2] aureæ in solio Capitolini Jovis locarentur: ludicrum Circense, ut Juliæ genti apud Bovillas,[3] ita Claudiæ Domitiæque[4] apud Antium ederetur:" quæ fluxa fuere, quartum intrà mensem defunctâ infante. Rursusque exortæ adulationes, censentium "honorem divæ, et pulvinar, ædemque et sacerdotem." Atque ipse ut lætitiæ, ita mœroris immodicus egit. Adnotatum est, omni senatu Antium sub recentem partum effuso, Thraseam prohibitum, immoto animo, prænuntiam imminentis cædis contumeliam excepisse. Secutam dehinc vocem Cæsaris ferunt, quâ "reconciliatum se Thraseæ," apud Senecam jactaverit, ac Senecam Cæsari gratulatum. Unde gloria egregiis viris, et pericula gliscebant.

24. INTER quæ, veris principio, legati Parthorum mandata regis Vologesis, literasque in eamdem formam attulere:

[1] *Actiacæ religionis.* De ludis Actiacis Suetonius in Aug. XVIII. *Quò Actiacæ victoriæ memoria celebratior in posterum esset, urbem Nicopolim apud Actium condidit* Augustus: *ludosque illic quinquennales constituit, et ampliato vetere Apollinis templo, locum castrorum, quibus fuerat usus, exornatum navalibus spoliis, Neptuno ac Marti consecravit.* Vide not. et emend. ad Annal. XV. 23.

[2] *Fortunarum effigies.* Fortunarum Antiatum, Felicis scilicet et Equestris, quarum beneficio nata videbatur Neronis filia. Quanta esset Antii Fortunarum veneratio neminem latet; jamque diximus Annal. III. 71. Sed de his plura vide apud Vulpium, *Vetus Latium.* Vol. III. p. 98 et seq. Extantia adhuc earum templi rudera exhibet.

[3] *Apud Bovillas.* Bovillæ jam memoratæ supra Annal. II. 41. sed non satis accuratè. Itaque Bovillæ erant viâ Appiâ ad decimum ab Urbe lapidem. Magna adhuc manent rudera, quæ usque ad diversorium, *l'Osteria delle Fratocchie* vocitatum, protenduntur. Vide Corradinum, *Vetus Latium,* Vol. II. p. 187.

[4] *Claudiæ Domitiæque.* Naturâ familiæ Domitiæ, adoptione Claudiæ erat Nero.

"Se priora, et totiens jactata super obtinendâ Armeniâ, "nunc omittere, quoniam Dii, quamvis potentium populorum arbitri, possessionem Parthis, non sine ignominiâ "Romanâ, tradidissent. Nuper clausum Tigranen; pòst "Pætum legionesque, cùm opprimere posset, incolumes "dimisisse. Satis approbatam vim: datum et lenitatis "experimentum. Nec recusaturum Tiridaten accipiendo "diademati in Urbem venire, nisi sacerdotii religione "attineretur.[1] Iturum ad signa et effigies Principis, ubi, "legionibus coram, regnum auspicaretur."

25. Talibus Vologesis literis, quia Pætus diversa, tamquam rebus integris, scribebat, interrogatus centurio, qui cum legatis advenerat, "quo in statu Armenia esset?" "omnes inde Romanos excessisse" respondit. Tum intellecto barbarorum inrisu, qui peterent, quod eripuerant, consuluit inter primores civitatis Nero, "bellum anceps, an "pax inhonesta placeret." Nec dubitatum de bello. Et Corbulo, tot per annos militum atque hostium gnarus, gerendæ rei præficitur, ne cujus alterius inscitiâ rursum peccaretur, quia Pæti piguerat. Igitur inriti remittuntur, cum donis tamen, unde spes fieret, non frustra eadem oraturum Tiridaten, si preces ipse attulisset. Syriæque exsecutio Cestio,[2] copiæ militares Corbuloni permissæ, et quintadecima legio, ducente Mario Celso, è Pannoniâ adjecta est. Scribitur tetrarchis ac regibus, præfectisque et procuratoribus, et qui prætorum finitimas provincias regebant, "jussis Corbulonis obsequi," in tantum fermè modum auctâ potestate, quem populus Romanus Cn. Pompeio,[3]

[1] *Sacerdotii religione attineretur.* De superstitioso hoc Principe, magicis artibus dedito, plura dicentur in Suppl. Annal. xvi. 37 et seq.

[2] *Cestio.* Apud Harduinum, Select. Oper. p. 22 et 636. habetur nummus biennio pòst cusus: IMP. NERO CAESAR. Nero capite laureato. In aversâ parte, ΕΠΙ ΚΕΣΤΙΟΥ ΑΝΤΙΟΧΕΩΝ. ΕΤ. ΔΙΡ. *Sub Cestio*, Syriæ præside, *Antiochensium* nummus, *anno* 114. Vide not. et emend. ad Annal. xv. 25.

[3] *Cn. Pompeio.* Hanc fermè immensam potestatem accepit Pom-

bellum Piraticum gesturo, dederat. Regressum Pætum, cùm graviora metueret, facetiis insectari satis habuit Cæsar, his fermè verbis: "Ignoscere se statim, ne tam promtus "in pavorem, longiore solicitudine ægresceret."

26. At Corbulo, quartâ et duodecimâ legionibus, quæ fortissimo quoque amisso, et ceteris exterritis, parùm habiles prælio videbantur, in Syriam translatis, sextam inde ac tertiam legiones, integrum militem, et crebris ac prosperis laboribus exercitum, in Armeniam ducit. Addiditque legionem quintam, quæ per Pontum agens, expers cladis fuerat. Simul quintadecimanos, recens adductos, et vexilla delectorum ex Illyrico et Ægypto, quodque alarum cohortiumque, et auxilia regum in unum conducta apud Melitenen,[1] quà transmittere Euphraten parabat. Tum lustratum ritè exercitum[2] ad concionem vocat, orditurque magnifica, "de auspiciis Imperatoris, rebusque à se gestis," adversa "in inscitiam Pæti" declinans: multâ auctoritate, quæ viro militari pro facundiâ erat.

peius A.U.C. 687. Nec classis tantùm ac maris intrà columnas Herculis, sed in terras ac homines totius illius tractûs ad quinquaginta à mari millia passuum imperium illi datum: permissumque, ut quindecim legatos, qui provincias regerent, eligeret; quantum liberet argenti ex ærario et publicanis, ducentasque naves sumeret: militum, sociorumque navalium, quantum visum esset, conscriberet. Vide Plutarchum in Pompeio, p. 631. Dionem, XXXVI. p. 18. Paucis Velleius Paterculus, II. 31. *Aulus Gabinius, tribunus, legem tulit, ut, cùm belli more, non latrociniorum, orbem classibus jam, non furtivis expeditionibus, piratæ terrerent, quasdamque etiam Italiæ urbes diripuissent; Cnæus Pompeius ad eos opprimendos mitteretur; essetque ei imperium æquum in omnibus provinciis cum proconsulibus, usque ad quinquagesimum milliarium à mari: Quo senatusconsulto pœnè totius terrarum orbis imperium uni viro deferebatur.*

[1] *Apud Melitenen.* Urbem Cappadociæ, seu minoris Armeniæ, hodie *Malathia.* Plinius, VI. 3. memorat Melitam, *à Semiramide conditam, haud procul Euphrate.* Lib. V. 24. eam *Melitenen Cappadociæ* appellaverat. Plura vide apud Procopium, de Ædific. III. 4.

[2] *Lustratum ritè exercitum.* Militibus in campo stantibus, lauro coronatis, fiebat lustrale sacrum; cæsisque marti victimis, habebantur auspicia: et exercitum dux

27. Mox iter L. Lucullo[1] quondam penetratum, apertis, quæ vetustas obsepserat, pergit. Et venientes Tiridatis Vologesisque de pace legatos haud aspernatus, adjungit iis centuriones, cum mandatis non immitibus: "nec enim "adhuc eò ventum, ut certamine extremo opus esset. "Multa Romanis secunda, quædam Parthis evenisse, "documento adversùs superbiam: proinde et Tiridati "conducere, intactum vastationibus regnum dono ac-"cipere; et Vologesen meliùs societate Romanâ, quàm "damnis mutuis genti Parthorum consulturum. Scire "quantum intus discordiarum, quàmque indomitas et præ-"feroces nationes regeret. Contra Imperatori suo immo-"tam ubique pacem, et unum id bellum esse." Simul consilio terrorem adjicere; et Megistanas Armenios,[2] qui primi à nobis defecerant, pellit sedibus, castella eorum exscindit: plana, edita, validos, invalidosque, pari metu complet.

28. Non infensum, nedum hostili odio, Corbulonis nomen etiam barbaris habebatur, eòque consilium ejus fidum credebant. Ergò Vologeses neque atrox in summam, et quibusdam præfecturis inducias petit.[3] Tiridates locum diemque colloquio poscit. Tempus propinquum, locus,[4] in

alloquebatur. Livius, I. 28. et alibi passim de his lustrationibus agit.

[1] *L. Lucullo.* A. U. C. 685. bellum gessit in Armeniâ L. Lucullus, de quo plura Plutarchus in Lucullo, p. 508. Dio, XXXV. p. 1 et seq.

[2] *Megistanas Armenios.* Proceres Armenios. Benè Suidas, Μεγιστᾶνες, οἱ τȣ̃ βασιλέως περίβλεπτοι ἐπεξȣ́σιοι, *Megistanes, regis præcipui ministri.* Inde ubi apud Jonam, III. 7. המלך וגדליו, *regis et procerum ejus* mentio, vertunt LXX. interpretes παρὰ τȣ̃ βασιλέως καὶ παρὰ τῶν μεγιστάνων αὐτȣ̃. *Omnes illos megistanas et satrapas—oblivio alta suppressit,* Senec. Ep. XXI. Rabbinis adhuc dicuntur, מגיסטים.

[3] *Inducias petit.* Vologeses, in summam belli minimè atrox, quibusdam Megistanarum Armeniorum præfecturis, quas terruerat Corbulo, inducias petit.

[4] *Locus.* Locus ille fuit apud Arsamosatam, ut dictum est supra cap. 10 et seq. Fortè Arsamosatam inter et Rhandeam: certè Ῥάνδειαν memorat Dio, LXII. p. 710.

quo nuper obsessæ cum Pæto legiones erant, cùm à barbaris delectus esset, ob memoriam lætioris sibi rei, non est à Corbulone vitatus, ut dissimilitudo fortunæ gloriam augeret. Neque infamiâ Pæti angebatur, quod eò maximè patuit, quia filio ejus, tribuno, ducere manipulos, atque operire reliquias malæ pugnæ [1] imperavit. Die pactâ, Tiberius Alexander,[2] inlustris eques Romanus, minister bello datus,[3] et Vivianus Annius, gener Corbulonis, nondum senatoriâ ætate,[4] sed pro legato quintæ legioni impositus, in castra Tiridatis venere, honore ejus, ac ne metueret insidias, tali pignore. Viceni dehinc equites adsumti. Et viso Corbulone, rex prior equo desiluit: nec cunctatus Corbulo. Sed pedes uterque dextras miscuere.

29. Exin Romanus laudat juvenem,[5] "omissis præcipitibus, tuta et salutaria capessentem." Ille "de nobilitate generis" multum præfatus, cetera temperanter adjungit: "Iturum quippe Romam, laturumque novum Cæsari decus, non adversis Parthorum rebus supplicem Arsaciden." Tum placuit Tiridaten ponere, apud effigiem Cæsaris, insigne regium, nec nisi manu Neronis resumere: et colloquium osculo finitum. Dein paucis diebus interjectis, magnâ utrimque specie, inde eques compositus per turmas, et insignibus patriis, hinc agmina legionum stetere, fulgentibus aquilis, signisque et simulacris Deûm in modum templi. Medio tribunal sedem curulem, et sedes effigiem

[1] *Reliquias malæ pugnæ.* Insepulta cadavera eorum, qui malâ pugnâ occubuerant, terrâ tegere; ut verè explicat Grotius.

[2] *Tiberius Alexander. Pater ei fuerat Alexander, Alabarcha Alexandriæ, omnium in eâ urbe suo tempore genere et divitiis primus.* Τιβέριος Ἀλέξανδρος——Ἀλεξάνδρȣ παῖς τȣ̃ ἀλαβαρχήσαντος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, γένει τε καὶ πλȣ́τῳ πρωτεύσαντος τῶν ἐκεῖ καθ' αὐτόν. Paternæ pietatis, Judaicæque religionis desertor, fuit post Cuspium Fadum Judææ procurator, Joseph. Antiq. Jud. xx. 5. De equitibus illustribus dictum Annal. II. 59.

[3] *Minister bello datus.* Datus à Nerone Corbuloni minister bello.

[4] *Senatoriâ ætate.* Nondum annos quinque et viginti natus.

[5] *Laudat juvenem.* Corbulo laudat Tiridaten.

Neronis, sustinebat. Ad quam progressus Tiridates, cæsis ex more victimis, sublatum capite diadema imagini subjecit: magnis apud cunctos animorum motibus, quos augebat insita adhuc oculis exercituum Romanorum cædes, aut obsidio. "At nunc versos casus: iturum Tiridaten ostentui gentibus, quanto minùs quàm captivum?"[1]

30. Addidit gloriæ Corbulo comitatem, epulasque, et rogitante rege causas, quotiens novum aliquid adverterat: ut, initia vigiliarum[2] per centurionem nuntiari, convivium buccinâ dimitti,[3] et structam ante Augurale[4] aram subditâ face accendi: cuncta in majus attollens, admiratione prisci moris adfecit.[5] Postero die "spatium" oravit, "quo tantum itineris aditurus, fratres antè, matremque viseret:" obsidem intereà filiam tradit, literasque supplices ad Neronem.

[1] *Quàm captivum.* Ac fermè captivum.

[2] *Initia vigiliarum.* Apud Romanos nox in quatuor vigilias ad clepsydram erat divisa; et cujusque vigiliæ signum dabatur tubæ sono. Vide infra Hist. II. 29. et plura apud Vegetium, III. 8. Inde Lucanus, V. 506.

*Jam castra silebant:*
*Tertia jam vigiles commoverat hora secundos.*

Cùm tuba concinuerat, centurio vigilias obibat, et an omnia rectè haberent imperatori renuntiabat.

[3] *Convivium buccinâ dimitti.* Polyb. XIV. p. 680. Ἔστι γὰρ ἔθος Ῥωμαίοις, κατὰ τὸν τοῦ δείπνου καιρὸν τοὺς βυκανίτας καὶ σαλπιγκτὰς πάντας σημαίνειν παρὰ τὴν τοῦ στρατηγοῦ σκηνὴν, χάριν τοῦ τὰς νυκτερινὰς φυλακὰς κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἵστασθαι κατὰ τοὺς ἰδίους τόπους. *Est enim hæc Romanis consuetudo, ut horâ cœnæ buccinatores omnes et tubicines juxta prætorium concinant; quoniam id tempus est, quandò nocturnæ vigiliæ in suis quæque locis et stationibus collocantur.* Verùm juxta Polybium ante cœnam signum dabant tubicines. Tacitus verò ait convivium buccinâ dimitti. Hæc explices, si distinguas tempora. Olim horâ duodecimâ cœnabatur, tuncque nocturnæ vigiliæ collocabantur. Posteà verò cœnatum est horâ nonâ, ac proinde tunc potuit convivium buccinâ dimitti.

[4] *Ante Augurale.* De Augurali jam dictum Annal. II. 13. Aram autem accendebant, utrùm ut libatas cœnæ dapes Diis offerrent, quod Lipsio placuit; an ut pernox arderet, et ad eam vigilias obirent milites, quod vult Rutgersius, Var. Lect. III. 20. incertum.

[5] *Admiratione prisci moris adfecit.* Corbulo, cuncta in majus extollens, regem nova omnia advertentem, et causas rogitantem, admiratione prisci moris adfecit.

31. Et digressus Pacorum apud Medos, Vologesen Ecbatanis[1] reperit, non incuriosum fratris: quippe et propriis nuntiis à Corbulone petierat, "ne quam imaginem "servitii Tiridates perferret; neu ferrum traderet,[2] aut "complexu[3] provincias obtinentium arceretur, foribusve "eorum adsisteret:[4] tantusque ei Romæ, quantus consu-"libus, honor esset." Scilicet externæ superbiæ sueto, non inerat notitia nostri: apud quos vis imperii valet, inania transmittuntur.[5]

32. Eodem anno Cæsar nationes Alpium maritimarum[6]

[1] *Vologesen Ecbatanis.* Pacorus et Vologeses fratres erant Tiridatis, ut dictum est supra cap. 14. *Ecbatana, caput Mediæ,* à Seleuco rege condita, Plin. vi. 14. aut veriùs instaurata. Nunc appellantur *Hamedan,* in provinciâ *Irak Ajami.*

[2] *Neu ferrum traderet.* Cùm adibantur Romani magistratus, ponebatur gladius.

[3] *Aut complexu.* Legatos, provinciarumque præsides amplecti non poterat provincialis, aut plebeius. Inde apud Spartianum in Severo, ii. *In quâ* Africæ *legatione cùm eum quidam municipum suorum Leptitanus, præcedentibus fascibus, ut antiquum contubernalem ipse plebeius amplexus esset, fustibus cum sub elogio ejusdem præconis cecidit,* LEGATUM POPULI ROMANI HOMO PLEBEIUS TEMERE AMPLECTI NOLI. *Ex quo factum est, ut in vehiculo etiam legati sederent, qui antè pedibus ambulabant.*

[4] *Adsisteret.* Tum ob magistratuum superbiam, tum ob operosam salutantûm turbam, diu foribus assistebatur; janitoribusque notescere, pro magnifico accipiebatur.

[5] *Inania transmittuntur.* Quanta! Quàm Romana! Quàm paucis! NON ERAT NOTITIA NOSTRI: APUD QUOS VIS IMPERII VALET, INANIA TRANSMITTUNTUR. Reguli inanibus superbiant. Apud Romanos, magnosque reges, vis imperii valet, inania transmittuntur.

[6] *Nationes Alpium maritimarum.* Alpes maritimæ à mari ad montem *Viso* protenduntur. Earum populi nominatim appellantur in Augusti tropæo, apud Plinium, iii. 20. CATVRIGES. BRIGIANI. SOGIONTII. BRODIONTII. NEMALONI. EDENATES. ESVBIANI. VEAMINI. GALLITÆ. TRIVLLATI. ECTINI. VERGVNNI. EGVITVRI. NEMENTVRI. ORATELLI. NERVSI. VELAVNI. SVETRI. Nunc, ut plerumque creditur, *Chorges, Briançon, Digne, Embrun, Miolans, Seyne, Hubaye, Barreme, Colmars, Alloz, Anot, Vergons, Guillaumes, Entraunes, Entrevaux, Vence, Bueil, the valley of Sture.* De singulis plura vide apud Harduinum, in notis ad Plinium, et apud Honorat. Bouche, *Histoire de Provence,* iii. 1. Vol. i. p. 103 et seq. At neutri credas, cùm tropæum illud adhuc extare Secusii, nunc *Suze, in Piedmont,* scri-

in jus Latii transtulit. Equitum Romanorum locos sedilibus plebis anteposuit,[1] apud Circum: namque ad eam diem indiscreti inibant, quia lex Roscia nihil, nisi de quatuordecim ordinibus, sanxit. Spectacula gladiatorum idem annus habuit, pari magnificentiâ ac priora. Sed fœminarum inlustrium senatorumque plures per arenam fœdati sunt.[2]

## A. U. C. 817. J. C. 64.

33. C. Læcanio, M. Licinio consulibus[3] acriore in dies

bunt. Secusianum tropæum à Pliniano est omnino diversum. Illud extat in Alpibus Cottiis: hoc verò fuit in Alpibus maritimis, ubi nunc *the Town of Torbia, in the diocese of Nice,* ut accipies ex egregio opere, cui titulus, *Théatre des Etats de S. A. R. le Duc de Savoye.* Vol. I. p. 72. De jure Latii jam dictum supra in not. et emend. ad Annal. XI. 23.

[1] *Sedilibus plebis anteposuit.* Lex theatralis Roscia, à L. Roscio Othone lata A. U. C. 685. equitibus Romanis quatuordecim ordines, seu gradus, in theatro spectandi gratiâ dederat. At in circo, senatus, eques, plebs, indiscreti sedebant. Tandem A. U. C. 757. Cinnâ et Messalâ consulibus, senatores seorsim, seorsim equites et à plebe sejuncti, circenses ludos spectârunt, teste Dione, LV. p. 563. At cùm certas statasque sedes non haberent, senatoribus loca adsignavit Claudius, ut tradunt Dio, LX. p. 669. et Suetonius in Claud. XXI. *Circo verò maximo marmoreis carceribus, auratisque metis, quæ utraque et tophina ac lignea antè fuerant, exculto, propria senatoribus constituit loca, promiscuè spectare solitis.* Equites adhuc indiscreti spectabant, euripos, quibus arenam Cæsar dictator circumdederat, *Nero Princeps sustùlit, equiti loca addens,* Plin. VIII. 7. Vide et Suetonium in Ner. XI. His ita constitutis, si qui senatores promiscuè spectare vellent, poterant quidem, sed vulgari veste, non verò senatoriâ, ut accipimus ex Dione, LX. p. 669. Id quoque equitibus concessum videtur. Sed Domitianus, *susceptâ morum correctione, licentiam theatralem promiscuè in equite spectandi inhibuit,* Sueton. in Domit. VIII.

[2] *Per arenam fœdati sunt.* Turpiter fœdati; cùm non modò equites, sed senatores, atque etiam illustres fœminæ, in arenam descenderent, et gladiatorum more pugnarent. Quod inauditum licentiæ genus execratur Dio, LXI. p. 697. ac maximè Juvenalis, Satyr. VI. 245 et seq. VIII. 194. Paucis Suetonius in Ner. XII. *Exhibuit* Nero *ad ferrum* gladiatorium *etiam quadringentos senatores, sexcentosque equites Romanos, et quosdam fortunæ atque existimationis integræ, ex iisdem ordinibus confectores quoque ferarum, et varia arenæ ministeria.* Eadem quoque fuit posteà Domitiani insania, Sueton. in Domit. IV. *Nec virorum modo pugnas, sed et fœminarum commisit.*

[3] *M. Licinio consulibus.* C.

cupidine adigebatur Nero promiscuas scenas frequentandi: nam adhuc per domum, aut hortos cecinerat Juvenalibus ludis,[1] quos, ut parùm celebres, et tantæ voci angustos, spernebat. Non tamen Romæ incipere ausus, Neapolim, quasi Græcam urbem,[2] delegit: "Inde initium fore, ut "transgressus in Achaiam, insignesque, et antiquitùs sacras, "coronas adeptus, majore famâ studia civium eliceret." Ergò contractum oppidanorum vulgus, et quos è proximis coloniis et municipiis ejus rei fama civerat, quique Cæsarem per honorem, aut varios usus sectantur, etiam militum manipuli, theatrum Neapolitanorum complent.

34. Illic, plerique ut arbitrabantur, triste, ut ipse, providum potiùs, et secundis numinibus, evênit. Nam egresso, qui adfuerat, populo, vacuum et sine ullius noxâ theatrum collapsum est. Ergò, per compositos cantus grates Diis, atque ipsam recentis casûs fortunam celebrans, petiturusque maris Adriæ trajectus,[3] apud Beneventum[4] interim consedit: ubi gladiatorium munus à Vatinio celebre edebatur. Vatinius inter fœdissima ejus aulæ ostenta fuit, sutrinæ tabernæ alumnus, corpore detorto, facetiis scurrilibus: primo in contumelias adsumtus, deinde optimi cujusque criminatione eò usque valuit, ut gratiâ, pecuniâ,[5] vi nocendi etiam malos præmineret.

Læcanius Bassus et M. Licinius Crassus consules fuere A. U. C. 817. J. C. 64. In fragmento veteris lapidis apud Muratori, Nov. Thesaur. Inscript. Vol. I. p. 305. C. LAECANIO BASSO M——.

[1] *Juvenalibus ludis.* De quibus dictum supra Annal. XIV. 15.

[2] *Neapolim, quasi Græcam urbem.* A Chalcidensibus conditam. Unde Plinius, III. 5. Sect. 9. *Neapolis Chalcidensium et ipsa, Parthenope à tumulo Sirenis appellata.* Hodie *Naples;* ut Velleii Paterculi ætate, ita et nunc *nobilitate et amœnitate* urbs præstantissima, Patercul. I. 4.

[3] *Maris Adriæ trajectus.* Nunc *the Gulf of Venice.*

[4] *Apud Beneventum.* Nunc *Benevento,* in Principatu Ulteriore. Plin. III. 11. *Hirpinorum colonia una Beneventum, auspicatiùs mutato nomine, quæ quondam appellata Maleventum.*

[5] *Ut gratiâ, pecuniâ.* Ab illo scurrili, sed pecunioso homine de-

35. Ejus munus frequentanti Neroni, ne inter voluptates quidem à sceleribus cessabatur. Iisdem quippe illis diebus Torquatus Silanus mori adigitur, quia, super Juniæ familiæ claritudinem, divum Augustum abavum ferebat.[1] Jussi accusatores objicere, "prodigum largitionibus; neque "aliam spem, quàm in novis rebus esse: quin nec ignobiles "habere,[2] quos ab epistolis, et libellis, et rationibus appellet, "nomina summæ curæ et meditamenta." Tum intimus quisque libertorum vincti abreptique. Et cùm damnatio instaret, brachiorum venas Torquatus interscidit, secutaque Neronis oratio ex more: "Quamvis sontem et defensioni "meritò diffisum, victurum tamen fuisse, si clementiam "judicis expectâsset."

36. Nec multo pòst omissâ in præsens Achaiâ (causæ in incerto fuere) Urbem revisit; provincias Orientis, maximè Ægyptum, secretis imaginationibus agitans. Dehinc edicto testificatus, "non longam sui absentiam, et cuncta in "republicâ perinde immota ac prospera fore;" super eâ profectione adiit Capitolium. Illic veneratus Deos, cùm Vestæ quoque templum inîsset, repentè cunctos per artus tremens, seu numine exterrente, seu facinorum recordatione numquam timore vacuus, deseruit inceptum,[3] "cunctas

nominati calices Vatiniani, qui quatuor rostra, seu nasos habebant. De iis Juvenalis, v. 46.

*Tu Beneventani sutoris nomen habentem*
*Siccabis calicem nasorum quatuor.*

et Martialis, xiv. 96.

*Vilia sutoris calices monumenta Vatini*
*Accipe: sed nasus longior ille fuit.*

Vatinii, quàm calicum, longior nasus, qui ubique crimina reosque subodorabatur.

[1] *Divum Augustum abavum ferebat.* Vide Stem. Cæs. n. 61. not. quoque et emend. ad Annal. xv. 35.

[2] *Quin nec ignobiles habere.* Quin ne ignobiles quidem ac servos, sed libertos, habere, quos ab epistolis, et libellis, et rationibus appellet, certissima summæ curæ nomina, et imperii meditamenta. Vide not. et emend. ad Annal. xv. 35. Egregiè dictum, *nomina summæ curæ et meditamenta.*

[3] *Deseruit inceptum.* Sueton. in Ner. xix. *Peregrinationes duas omnino suscepit Alexandrinam et Achaicam: sed Alexandrinâ ipso*

"sibi curas amore patriæ leviores" dictitans. "Vidisse "mœstos civium vultus, audire secretas querimonias, quòd "tantum aditurus esset iter, cujus ne modicos quidem "egressus tolerarent, sueti adversùm fortuita aspectu Prin-"cipis refoveri. Ergò, ut in privatis necessitudinibus[1] "proxima pignora prævalerent, ita populum Romanum "vim plurimam habere; parendumque retinenti." Hæc atque talia plebi volentia fuere,[2] voluptatum cupidine, et, quæ præcipua cura est, rei frumentariæ angustias, si abesset, metuenti. Senatus et primores in incerto erant, procul an coram atrocior haberetur: dehinc, quæ natura magnis timoribus, deterius credebant,[3] quod evenerat.

37. Ipse quò fidem adquireret, nihil usquam perinde lætum sibi; publicis locis[4] struere convivia, totâque Urbe quasi domo uti. Et celeberrimæ luxu famâque epulæ fuere, quas à Tigellino paratas, ut exemplum, referam, ne sæpiùs eadem prodigentia narranda sit. Igitur in stagno

*profectionis die destitit, turbatus religione simul ac periculo. Nam circuitis templis cùm in æde Vestæ resedisset, consurgenti ei primùm lacinia obhæsit: deinde tanta oborta caligo est, ut dispicere non posset.*

[1] *In privatis necessitudinibus.* Ergò, ut in privatorum hominum necessitudinibus filii ac proxima pignora prævalerent, ita populum Romanum vim plurimam apud Principem habere.

[2] *Volentia fuere.* Plebi grata et accepta fuere. Sic quoque locutus est Sallustius, Fragment. Hist. IV. 9. *Multisque suspicionibus volentia plebi facturus videbatur.*

[3] *Deterius credebant.* Deterius credebant, quod Nero elegerat.

[4] *Publicis locis.* Hæc Principis dedecora disce à Suetonio in Ner. XXVII. *Cœnitabat nonnunquam et in publico, naumachiâ præclusâ, vel Martio campo, vel circo maximo, inter scortorum totius Urbis ambubajarumque ministeria. Quoties Ostiam Tiberi deflueret, aut Bajanum sinum præternavigaret; dispositæ per littora et ripas diversoriæ tabernæ parabantur, insignes ganeæ, et matronarum institorio copas imitantium, atque hinc inde hortantium ut appelleret. Indicebat et familiaribus cœnas, quorum uni mitellita quadragies HS. Angl.* 33,333*l.* 6*s.* 8*d. constitit, alteri pluris aliquanto rosaria.* Quantæ ergò cœnarum impensæ, ubi tanta coronarum, quæ convivis dabantur, pretia? De his coronis, ab Indiâ, aut ultra Indos petitis, vide Plinium, XXI. 3. Sect. 8. Tigellianæ cœnæ portenta pluribus narrat Dio, LXII. p. 707.

Agrippæ[1] fabricatus est ratem,[2] cui superpositum convivium aliarum tractu navium moveretur: naves auro et ebore distinctæ: remigesque exoleti, per ætates et scientiam libidinum componebantur. Volucres et feras diversis è terris, et animalia maris Oceano abusque petiverat. Crepidinibus stagni lupanaria adstabant, inlustribus fœminis completa: et contra scorta visebantur, nudis corporibus. Jam gestus motusque obsceni; et, postquàm tenebræ incedebant, quantum juxta nemoris,[3] et circumjecta tecta, consonare cantu et luminibus clarescere. Ipse, per licita atque inlicita fœdatus, nihil flagitii reliquerat, quò corruptior ageret; nisi paucos post dies uni ex illo contaminatorum grege, cui nomen *Pythagoræ* fuit,[4] in modum solemnium conjugiorum denupsisset. Inditum Imperatori flammeum,[5] visi auspices, dos, et genialis torus,[6] et faces nuptiales: cuncta denique spectata, quæ etiam in fœminâ nox operit.

[1] *In stagno Agrippæ.* Stagnum Agrippæ, ut rectè conjicit Donatus de Urbe Româ, III. 23. erat in ipsis Agrippæ hortis; ac proinde prope Pantheon, et locum, qui nunc dicitur *Palazzo della Accademia Ecclesiastica.*

[2] *Ratem.* Cave ne hæc intelligas de nave, ut interpretum vulgus. Hìc agitur de rate, *Angl. a raft.* Benè Festus, *Rates vocantur tigna inter se colligata, quæ per aquam aguntur.* Ratis et superpositum convivium aliarum tractu navium movebantur. Hæc insigni Lucani loco magis adhuc illustrata vide in not. et emend. ad Annal. XV. 37.

[3] *Quantum juxta nemoris.* Nemus, seu lucus, qui erat juxta stagnum hortosque Agrippæ.

[4] *Nomen Pythagoræ fuit.* Sceleratas istas nuptias, quæ Neronem Pythagoræ uxorem fecere, sicut et posteà Sporum, eunuchum, uxorem accepit, memorat Dio, LXIII. p. 721. Vide et Suetonium in Ner. XXVIII et XXIX. Sed *Doryphorum*, pro *Pythagorâ*, scripsisse videtur.

[5] *Flammeum.* Flammeum, velum erat luteum, quo sponsæ caput tegebatur. Plin. XXI. 8. *Lutei* coloris *video honorem antiquissimum, in nuptialibus flammeis totum fœminis concessum.* Et Lucanus, II. 361.

*Lutea demissos velârunt flammea vultus.*

[6] *Dos, et genialis torus.* Illos omnes nuptiarum ritus exprimit Juvenalis, X. 333.

*Dum sedet illa parato*
*Flammeolo, Tyriusque palam genialis in hortis*
*Sternitur, et ritu decies centena dabuntur*
*Antiquo, veniet cum signatoribus auspex.*

Qui plura volet, adeat doctissimum Brissonium, de Ritu Nuptiar. p. 22 et seq. et Admiranda Romæ à Bartolo delineata, fol. 57 et seq.

38. SEQUITUR clades, fortè, an dolo Principis, incertum:[1] nam utrumque auctores prodidere: sed omnibus, quæ huic Urbi per violentiam ignium acciderunt, gravior atque atrocior. Initium in eâ parte Circi[2] ortum, quæ Palatino Cælioque montibus contigua est. Ubi per tabernas, quibus id mercimonium inerat, quo flamma alitur, simul cœptus ignis, et statim validus, ac vento citus, longitudinem Circi corripuit. Neque enim domus munimentis septæ, vel templa muris cincta, aut quid aliud moræ interjacebat. Impetu pervagatum incendium, plana primùm,[3] deinde in edita adsurgens, et rursus inferiora populando anteiit remedia velocitate mali, et obnoxiâ Urbe arctis itineribus, hucque et illuc flexis, atque enormibus vicis, qualis vetus Roma fuit.[4] Ad hoc lamenta paventium fœminarum, fessa senum aut rudis pueritiæ ætas, quique sibi, quique aliis consulebant, dum trahunt invalidos, aut opperiuntur,

[1] *An dolo Principis incertum.* Non dubitanter ceteri scriptores; ac maximè Suetonius in Ner. XXXVIII. *Nec populo aut mœnibus patriæ pepercit. Dicente quodam in sermone communi,*

Ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιχθήτω πυρί.

*Immo, inquit,* ἐμοῦ ζῶντος. *Planèque ita fecit: nam quasi offensus deformitate veterum ædificiorum, et angustiis flexurisque vicorum incendit Urbem tam palam, ut plerique consulares, cubicularios ejus, cum stupâ tædâque, in prædiis suis deprehensos, non attigerint: et quædam horrea circa domum auream, quorum spatium maximè desiderabat, ut bellicis machinis labefactata atque inflammata sint, quòd saxeo muro constructa erant.* Eadem vide apud Dionem, LXII. p. 708. Sulpicium Severum, II. 29. Orosium, VII. 7.

[2] *In eâ parte Circi.* Circi maximi; ubi Velabrum erat. Horat. Serm. II. 3. vers. 229.

*Cum Velabro omne macellum.*

[3] *Plana primùm.* Plana primùm inter Circum maximum et montem Palatinum pervagatum est incendium, deinde in edita montis Palatini adsurrexit.

[4] *Vetus Roma fuit.* Cur post Gallicum incendium arctè, flexuosè, enormiter ædificata fuerit vetus Roma docet Livius, V. 55. *Antiquatâ lege, promiscuè Urbs ædificari cœpta. Tegula publicè præbita est: saxi materiæque cædendæ, unde quisque vellet, jus factum: prædibus acceptis eo anno ædificia perfecturos. Festinatio curam exemit vicos dirigendi, dum omisso sui alienique discrimine, in vacuo ædificant. Ea est causa, ut veteres cloacæ, primò per publicum ductæ, nunc privata passim subeant tecta: formaque Urbis sit occupatæ magis, quàm divisæ similis.*

pars morans, pars festinans, cuncta impediebant: et sæpe, dum in tergum respectant, lateribus aut fronte circumveniebantur: vel, si in proxima evaserant, illis quoque igni correptis, etiam, quæ longinqua crediderant, in eodem casu reperiebantur. Postremò, quid vitarent, quid peterent ambigui, complere vias, sterni per agros: quidam amissis omnibus fortunis diurni quoque victûs,[1] alii caritate suorum, quos eripere nequiverant, quamvis patente effugio, interiere. Nec quisquam defendere audebat, crebris multorum minis restinguere prohibentium; et quia alii palam faces jaciebant, atque sibi esse auctorem vociferabantur: sive ut raptus licentiùs exercerent, seu jussu.[2]

39. Eo in tempore Nero, Antii agens, non antè in Urbem regressus est, quàm domui ejus,[3] quà palatium et Mæcenatis hortos[4] continuaverat, ignis propinquaret. Neque tamen sisti potuit, quin et palatium et domus,[5] et cuncta circùm haurirentur. Sed solatium populo exturbato et profugo, campum Martis, ac monumenta Agrippæ,[6] hortos quin etiam suos,[7] patefecit: et subitaria ædificia exstruxit, quæ multitudinem inopem acciperent. Subvectaque utensilia ab Ostiâ, et propinquis municipiis. Pretiumque frumenti minutum, usque ad ternos nummos.[8] Quæ,

[1] *Diurni quoque victûs.* Fortè, *diurno quoque victu.*

[2] *Seu jussu.* Mallet Illustr. Huetius, *jussi.*

[3] *Domui ejus.* Quam à palatio Esquilias usque continuaverat, *transitoriamque* appellaverat. Eâ incensâ, auream condidit, de quâ mox dicetur.

[4] *Mæcenatis hortos.* In Esquiliis, seu Esquilino monte, quorum partem rudera thermarum Titi nunc occupant. Vide Cl. Piranese, *Antichità Romane*, Vol. I. p. 28.

[5] *Et domus.* Neronis.

[6] *Monumenta Agrippæ.* Thermas, hortos, diribitorium, ceteraque Agrippæ monumenta in IX. Urbis regione. Manet adhuc Pantheon, et plurima inter rudera thermarum reliquiæ, quæ appellantur *l'Arco della Ciambella.*

[7] *Hortos quin etiam suos.* In Vaticano.

[8] *Ternos nummos.* *Angl. 6d.* Rectè quidem minutum frumenti pretium. Verè enim Lucanus, III. 58.

*Nescit plebes jejuna timere.*

quamquam popularia, in inritum cadebant, quia pervaserat rumor,[1] "ipso tempore flagrantis Urbis, inîsse eum domes- " ticam scenam, et cecinisse Trojanum excidium, præsentia " mala vetustis cladibus adsimulantem."

40. Sexto demum die,[2] apud imas Esquilias,[3] finis incendio factus, prorutis per immensum ædificiis, ut continuæ violentiæ campus, et velut vacuum cœlum occurreret. Nec dum posito metu,[4] redibat, haud levis, et rursum grassatus, ignis, patulis magis Urbis locis, eòque strages hominum minor: delubra Deûm, et porticus amœnitati dicatæ, latiùs procidere. Plusque infamiæ id incendium habuit, quia prædiis Tigellini Æmilianis [5] proruperat. Videbaturque Nero condendæ Urbis novæ,[6] et cognomento suo appellandæ gloriam quærere. Quippe in regiones quatuordecim Roma dividitur: quarum quatuor integræ manebant,[7] tres solo tenus dejectæ: [8] septem reliquis [9] pauca tectorum vestigia supererant, lacera et semiusta.

41. Domuum, et insularum,[10] et templorum, quæ amissa

[1] *Pervaserat rumor.* Id affirmat Suetonius in Ner. XXXVIII. *Hoc incendium è turri Mæcenatianâ prospectans, lætusque* flammæ, *ut aiebat*, pulchritudine, ἅλωσιν *Ilii in illo suo scenico habitu decantavit.* E summo palatii prospectâsse, perperam dicitur apud Dionem, LXII. p. 709. Rumorem illum, quem Tacitus ipse retulit, fabulam esse confidentiùs adseverat Cl. Reimarus.

[2] *Sexto demum die.* Vide not. et emend. ad Annal. XV. 40.

[3] *Apud imas Esquilias.* Ima montis Esquilini.

[4] *Nec dum posito metu.* Vide not. et emend. ad Annal. XV. 40.

[5] *Prædiis Tigellini Æmilianis.* Fuit in VII. Urbis regione vicus Æmilianus, in quo, auctore Nardino, *Roma Vetus*, IV. 10. videntur fuisse ædes, tabernæ, horrea, ceteraque id genus Urbana Tigellini prædia. Alia fuere Æmiliana extra Urbem, prope portam Flumentanam. De quibus hìc haud agitur.

[6] *Condendæ Urbis novæ.* Fermè iisdem verbis Sulpicius Severus, II. 29. Credebaturque *Imperator gloriam innovandæ urbis quæsîsse.*

[7] *Quatuor integræ manebant.* Regiones sexta, septima, nona et quartadecima.

[8] *Solo tenus dejectæ.* Regiones secunda, tertia et quarta.

[9] *Septem reliquis.* Regionibus primæ, quintæ, octavæ, decimæ, undecimæ, duodecimæ, decimæ tertiæ.

[10] *Insularum.* Domos primores Urbis, insulas plebs habitabat. De

sunt, numerum inire haud promtum fuerit: sed vetustissimâ religione, quod Servius Tullius Lunæ,[1] et Magna ara[2] fanumque,[3] quæ præsenti Herculi Arcas Evander[4] sacraverat, ædesque Statoris Jovis[5] vota Romulo, Numæque regia,[6] et delubrum Vestæ cum penatibus populi Ro-

insulis jam dictum supra Annal. VI. 45. Vide et Festum, voce *Insulæ.* Ad oram Ms. Vatic. 1958. adscriptum: *Seneca ad Paulum Apostolum. Centum triginta duæ domus, et insulæ quatuor sex diebus arserunt. Septimus pausam dedit.* Hæc spuria sunt, et nebulonis figmenta. Quàm verò id sit absurdum patet ex P. Victore, de Regionibus Urbis, Reg. II. *Insulæ* III M. CVI. *Domus* CCCXXXIII. Reg. III. *Insulæ* II *millia* DCCCVII. *Domus* CLX. Reg. IV. *Insulæ* II M. DCCLVIII. *Domus* CXXXVIII. Hæ sunt regiones solo tenus dejectæ. Quid si de septem aliis laceris et semiustis dicerem? Totâ in Urbe, juxta Victorem fuere, *Insulæ* XLVI *millia* DCII. *Domus mill.* DCCLXXX. Vide quæ hâc de re jam diximus in not. et emend. ad Annal. XII. 23.

[1] *Lunæ.* Templum Lunæ in Aventino monte, et XII. Urbis regione; teste Victore, *Templum Lunæ in Aventino magnum.* Quàm egregia monumenta, incenso hoc templo, perierint, æstimare possumus ex Vitruvio, v. 5. *Auctorem habemus L. Mummium, qui, diruto theatro Corinthiorum, ejus ænea Romam deportavit, et de manubiis ad ædem Lunæ dedicavit.*

[2] *Magna ara.* In XI. Urbis Regione, quam sibi ipse Hercules posuerat, Solin. II. Egregia ejus ex ære statua inter aræ rudera inventa est. Dextrâ clavam, sinistrâ mala aurea tenebat. Basi inscriptum, HERCVLI VICTORI POLLENTI POTENTI INVICTO D. D. L. M. FRONTO. Illam in ædibus Conservatorum haberi testatur Ulysses Aldrovandi, *Le Statue di Roma*, p. 273.

[3] *Fanumque.* Herculis Olivari in XI. Urbis regione. De hoc fano vide Varronem de Linguâ Lat. p. 54.

[4] *Arcas Evander. Evander enim, qui venit in Palatium è Græciâ, Arcas fuit*, Varro de Ling. Lat. p. 9.

[5] *Statoris Jovis.* In X. Urbis regione, et Palatini montis radice. Templi nominisque originem docet Livius, I. 12. Cùm enim vincerent Sabini, Romani fugerent, Romulus arma ad cœlum tollens, *Jupiter, tuis,* inquit, *jussus avibus hìc in Palatino prima urbi fundamenta jeci: arcem jam scelere emtam Sabini habent: inde huc armati, superatâ mediâ valle tendunt. At tu, pater Deûm hominumque, hinc saltem arce hostes: deme terrorem Romanis, fugamque fœdam siste: Hìc ego tibi templum Statori Jovi, quod monumentum sit posteris, tuâ præsenti ope servatam urbem esse, voveo.*

[6] *Numæque regia.* In clivo quoque Palatini montis, prope gradus palatii, seu domûs Augustæ, erant Numæ regia, et delubrum Vestæ. De iis Horatius, Lib. I. Od. II. 13.

*Vidimus flavum Tiberim, retortis*
*Littore Etrusco violenter undis,*
*Ire dejectum monumenta regis*
*Templaque Vestæ.*

In delubro Vestæ erat Palladium, Penates, ignis, virgines Vestales. Templum illud occurrit in nummis familiæ Æmiliæ, restitutum in nummis Vespasiani. Deos verò Penates exhibent nummi familiarum Antiæ

mani, exusta. Jam opes tot victoriis quæsitæ, et Græcarum artium decora, exin monimenta ingeniorum[1] antiqua et incorrupta. Quamvis in tantâ resurgentis Urbis[2] pulchritudine, multa seniores meminerant, quæ reparari nequibant. Fuere qui adnotarent, XIV. Kalendas Sextiles[3] principium incendii hujus ortum, quo et Senones captam Urbem inflammaverant. Alii eò usque curâ progressi sunt, ut totidem annos mensesque et dies[4] inter utraque incendia numerent.

42. CETERUM Nero usus est patriæ ruinis,[5] exstruxitque domum,[6] in quâ haud perinde gemmæ et aurum miraculo essent, solita pridem, et luxu vulgata, quàm arva et stagna, et in modum solitudinum hinc sylvæ, inde aperta spatia, et prospectus: magistris et machinatoribus Severo et Celere, quibus ingenium et audacia erat, etiam quæ natura denega-

et Sulpiciæ. Paucis Ovidius, III. Trist. Eleg. I. 27.

*Hæc sunt fora Cæsaris, inquit,*
*Hæc est à Sacris quæ via nomen habet.*
*Hic locus est Vestæ, qui Pallada servat et ignem:*
*Hæc fuit antiqui regia parva Numæ.*
*Inde petens dextram, Porta est, ait, ista Palatî,*
*Hic Stator: hoc primùm condita Roma loco est.*

[1] *Monimenta ingeniorum.* Libri ac scripta veterum.

[2] *Resurgentis Urbis.* In Vespasiani aliorumque deinde Imperatorum nummis nonnunquam occurrit, ROMA RESVRGENS.

[3] XIV. *Kalendas Sextiles.* Die decimâ nonâ Julii. Idque egregiè confirmat Livius, VI. 1. Illo enim teste, ad Alliam pugnatum est XV. *Kalendas Sextiles.* Et libro V. 41. ait victores Gallos Urbem ingressos esse *postero* die. Nec dissentit Verrius Flaccus à Gellio, V. 17. laudatus. Haud ergò Tacitus erroris insimulandus, ut placuit nonnullis, qui hæc contigisse XVI. non verò XIV. Kalendas Sextiles existimant.

[4] *Totidem annos mensesque et dies.* A vetustis Urbis primordiis inter utraque incendia totidem annos, menses diesque otiosi numerabant. Vide not. et emend. ad Annal. XV. 41.

[5] *Usus est patriæ ruinis.* Certè usus est. Nam, teste Suetonio in Ner. XXXVIII. *Ne non hinc quoque quantùm posset prædæ et manubiarum invaderet, pollicitus cadaverum et ruderum gratuitam egestionem, nemini ad reliquias rerum suarum adire permisit: collationibusque non receptis modò, verùm et efflagitatis, provincias privatorumque census prope exhausit.* Teste Orosio, VII. 7. *Centies centena millia sestertiûm, Angl.* 83,333*l.* 6*s.* 8*d.* *annua ad expensas à senatu sibi conferri imperavit.*

[6] *Exstruxitque domum.* Cùm de aureâ Neronis domo multa sint dicenda, vide not. et emend. ad Annal. XV. 42.

visset, per artem tentare, et viribus Principis inludere. Namque "ab lacu Averno[1] navigabilem fossam usque ad "ostia Tiberina depressuros" promiserant, squalenti littore, aut per montes adversos. Neque enim aliud humidum gignendis aquis occurrit, quàm Pomptinæ paludes:[2] cetera abrupta, aut arentia; ac si perrumpi possent, intolerandus labor, nec satis causæ. Nero tamen, ut erat incredibilium cupitor,[3] effodere proxima Averno juga connixus est: manentque vestigia inritæ spei.[4]

43. CETERUM, Urbis quæ domui supererant,[5] non, ut post Gallica incendia, nullâ distinctione, nec passim, erecta: sed dimensis vicorum ordinibus, et latis viarum spatiis, cohibitâque ædificiorum altitudine,[6] ac patefactis areis, addi-

[1] *Ab lacu Averno.* Hodie *lago Averno* prope Baias, in sinu Puteolano. De hâc fossâ ejusque causâ et utilitate commodiùs dicetur infra Hist. I. 86.

[2] *Pomptinæ paludes.* Nunc *paludi Pontine*, in agro Romano. De iis Plinius, III. 5. Sect. 9. *Aliud miraculum: à Circeiis palus Pomptina est, quem locum* XXXIII. *urbium fuisse Mutianus ter consul prodidit.*

[3] *Incredibilium cupitor.* Verè incredibilium. Si quidem inchoaverat *piscinam à Miseno ad Avernum lacum, contectam, porticibus conclusam, quo quicquid totis Baiis calidarum esset, converteretur. Fossam ab Averno Ostiam usque, ut navibus, nec tamen mari iretur, longitudinis per centum sexaginta millia: latitudinis, quâ contrariæ quinqueremes commearent. Quorum operum perficiendorum gratiâ, quod ubique esset custodiæ in Italiam deportari, etiam scelere convictos, non nisi ad opus damnari, præceperat.*

[4] *Vestigia inritæ spei.* Et quidem funesta, teste Plinio, XIV. 6. *Antè Cæcubo vino erat generositas celeberrima in palustribus populetis, sinu Amyclano: quod jam intercidit, et incuriâ coloni, locique angustiâ: magis tamen fossâ Neronis, quam à Baiano lacu Ostiam usque navigabilem inchoaverat.*

[5] *Quæ domui superarent.* Urbis loca, quæ exstructâ, aut saltem dimensâ, domo aureâ, supererant.

[6] *Cohibitâque ædificiorum altitudine.* Quænam sit illa altitudo à Nerone præscripta, incertum est. Id tantùm novimus ex Strabone, v. p. 235. Augustum, ut ob nimiam domorum altitudinem frequentes ruinæ caverentur, *edixisse ne novum ullum ædificium ad viam publicam factum ultra* LXX. *pedes attolleretur.* Πρὸς δὲ τὰς συμπτώσεις τὰ ὕψη τῶν καινῶν οἰκοδομημάτων καθελὼν, καὶ κωλύσας ἐξαίρειν ποδῶν ο̄ τὸ πρὸς ταῖς ὁδοῖς ταῖς δημοσίαις. Trajanus verò statuit, *ne domorum altitudo sexaginta superaret pedes, ob ruinas faciles, et sumtus, siquan-*

tisque porticibus,[1] quæ frontem insularum protegerent. "Eas porticus" Nero "suâ pecuniâ exstructurum, purgatasque areas dominis traditurum," pollicitus est. Addidit præmia pro cujusque ordine, et rei familiaris copiis: finivitque tempus,[2] intrà quod, effectis domibus, aut insulis, adipiscerentur. "Ruderi accipiendo[3] Ostienses paludes" destinabat, "utique naves, quæ frumentum Tiberi subvectâssent, onustæ rudere decurrerent. Ædificiaque ipsa "certâ sui parte, sine trabibus, saxo Gabino Albanove "solidarentur[4] (quòd is lapis ignibus impervius est). Jam "aqua privatorum licentiâ intercepta,[5] quò largior, et pluribus locis in publicum flueret, custodes: et subsidia "reprimendis ignibus, in propatulo quisque haberet; nec "communione parietum, sed propriis quæque muris ambirentur."[6] Ea ex utilitate accepta, decorem quoque

*dò talia contingerent, exitiosos,* Aurel. Victor in Epit. XIII. Unde videtur Nero inter LXX et LX. pedes domorum altitudinem definivisse. Qui plura hâc de re desiderat, adeat eruditissimum Brissonium, Selectæ ex Jur. Civ. Antiquit. I. 1.

[1] *Additisque porticibus.* Sueton. in Ner. XVI. *Formam ædificiorum Urbis novam excogitavit, et ut ante insulas ac domos porticus essent, de quarum solariis incendia arcerentur: easque sumtu suo exstruxit. Destinârat etiam Ostiâ tenus mœnia promovere, atque inde fossâ mare veteri Urbi inducere.*

[2] *Finivitque tempus.* Intrà quod, qui domos, aut insulas, effecissent, præmia adipiscerentur.

[3] *Ruderi accipiendo.* Domorum tum incensarum, tum recens exstructarum ruderibus accipiendis, ut paludes illæ complerentur. Paludes istæ adhuc visuntur in viâ Ostiensi, paulo supra lacum Ostiensem.

[4] *Saxo Gabino Albanove solidarentur.* Sine trabibus, saxo Gabino Albanoque concamerata solidarentur. Prætcrquàm quòd Gabinæ Albanæque lapidicinæ Urbi proximæ, mollibus adhuc earum lapidibus ignis nocere non poterat. Contra verò duriores Tiburtini lapides, sed igne tacti, dissiliunt et dissipantur, Vitruv. II. 7. Strabo, V. p. 238.

[5] *Privatorum licentiâ intercepta.* Nero edixit, ut aqua, privatorum licentiâ antè intercepta, custodes haberet, quò largior et pluribus in locis in publicum flueret: quisque etiam haberet in propatulo, seu in ædium vestibulis, subsidia reprimendis ignibus. De servis, aquarum custodibus, qui in Inscriptionibus appellantur AQVARII, Vide Petr. Burm. Dissert. de Vectigalibus populi Rom. XII. p. 241 et 242.

[6] *Ambirentur.* Sublatâ communione parietum, minus erat incen-

novæ Urbi attulere. Erant tamen qui crederent, "veterem "illam formam salubritati[1] magis conduxisse, quoniam "angustiæ itinerum, et altitudo tectorum non perinde solis "vapore perrumperentur." At nunc patulam latitudinem, et nullâ umbrâ defensam, graviore æstu ardescere.

44. Et hæc quidem humanis consiliis providebantur. Mox petita Diis piacula,[2] aditique Sibyllæ libri, ex quibus supplicatum Vulcano et Cereri Proserpinæque, ac propitiata Juno per matronas, primùm in Capitolio, deinde apud proximum mare:[3] unde haustâ aquâ, templum et simulacrum Deæ prospersum est; et sellisternia[4] ac pervigilia celebravere fœminæ, quibus mariti erant. Sed non ope

diorum periculum; solidioraque ædificia, quæ propriis muris ambiebantur. Olim, lege XII. Tabularum, spatium inter domos insulasve in latitudinem duos pedes et semissem patebat, ad liberiorem circumeundi facultatem. AMBITVS PARIETVM SESTERTIVS PES ESTO. Vide eruditissimum Brissonium, Selectæ ex Jure Civili Antiquitates, I. 2. In Urbe maximâ et fermè innumerabili id observari jam pridem desierat.

[1] *Salubritati.* Constat adhuc medicorum experientiâ Romæ plures esse ægros æstate in viâ suburbii novi, quæ latior est, quàm in viâ suburbii veteris angustiore. Vide Manelphum Eretanum, *Mensa Romana*, p. 4. Scilicet patula latitudo, nullâ umbrâ defensa, graviore æstu ardescit.

[2] *Petita Diis piacula.* Petita sunt ut placarentur Dii. De libris Sibyllæ diximus satis in not. ad Annal. VI. 12.

[3] *Apud proximum mare.* Et sanè Ostiæ.

[4] *Sellisternia.* Lectos Deis, sellas Deabus positas fuisse patet ex Valerio Maximo, II. 1. n. 2. *Fœminæ cum viris cubantibus sedentes cœnitabant: quæ consuetudo ex hominum convictu ad divina penetravit: nam Jovis epulo ipse in lectulum, Juno et Minerva in sellas ad cœnam invitantur. Quod genus severitatis ætas nostra diligentiùs in Capitolio, quàm in suis domibus, servat: videlicet quia magis ad rem pertinet, Dearum quàm mulierum, disciplinâ contineri.* Originem verò tradit Livius, V. 13. *Insanabili enim pestilentis æstatis pernicie, quandò nec causa nec finis inveniebatur, libri Sibyllini ex senatusconsulto aditi sunt. Duumviri sacris faciundis, lectisternio tum primùm in Urbe Romanâ facto, per dies octo Apollinem, Latonamque et Dianam, Herculem, Mercurium atque Neptunum tribus, quàm amplissimè tum apparari poterat, stratis lectis placavere.* Præcipua alia lectisternia vide apud eumdem Livium, XXI. 62. et XXII. 10. De pervigiliis, eorum celebritate, ac posteà scelere, satis compertum.

humanâ, non largitionibus Principis, aut Deûm placamentis, decedebat infamia, quin jussum incendium crederetur. Ergò abolendo rumori Nero subdidit reos, et quæsitissimis pœnis adfecit, quos per flagitia invisos, vulgus *Christianos* appellabat. Auctor nominis ejus CHRISTUS, Tiberio imperitante, per procuratorem Pontium Pilatum supplicio adfectus erat.[1] Repressaque in præsens[2] exitiabilis superstitio[3] rursus erumpebat, non modò per Judæam, originem ejus mali, sed per Urbem etiam, quò cuncta undique atrocia, aut pudenda, confluunt, celebranturque. Igitur primò

[1] *Supplicio adfectus erat.* Nec in eo erubescimus; illudque ultro memoravimus in Suppl. Annal. v. 8.

[2] *Repressaque in præsens.* Διὰ τὸ διατεταχέναι Κλαύδιον χωρίζεσθαι πάντας τοὺς Ἰουδαίους ἐκ τῆς Ῥώμης. D. Luc. Act. Ap. XVIII. 2. Christiani quoque, quorum plurimi erant Judæi, Româ discedere fuerant coacti; ideoque repressi in præsens dicuntur. Ne tamen existimes, ut Lipsio, aliisque eruditis viris placuit, Christianos, Judæorum nomine, memorari apud Arrianum in Epictet. II. 9. Hìc enim, sicut et supra I. 22. puri putique Judæi appellantur. Eodem in errore versantur, qui ad Christianos, Christumque referunt verba Suetonii in Claud. XXV. *Judæos, impulsore Chresto, assiduè tumultuantes Româ expulit.* Non Jesu Christo, sed Judæo quodam Chresto (nec apud Græcos Latinosque insolitum nomen) impulsore, tumultuantes Judæi pulsi sunt. Frustraque erroris insimulatur Suetonius, quasi Jesum Christum, imperitante Claudio, vixisse et tumultuatum esse scripserit. Alius adhuc, nec nobis silendus, apud eruditos invaluit error, quòd quæ de Judæis narrat Dio, LX. p. 669. cum D. Lucæ et Suetonii narratione perperam confundunt. Novem enim anni, inter vetita à Claudio Judæorum conventicula eorumque expulsionem interjecti.

[3] *Exitiabilis superstitio.* Proh superstitio! Teste enim ipso Plin. x. Ep. 97. Hæc fuit summa, *vel culpæ, vel erroris, quòd* Christiani *essent soliti stato die ante lucem convenire: carmenque Christo, quasi Deo, dicere secum invicem: seque sacramento non in scelus aliquod obstringere, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depositum appellati abnegarent: quibus peractis, morem sibi discedendi fuisse rursusque coeundi ad capiendum cibum, promiscuum tamen et innoxium: quod ipsum facere desiisse post edictum meum, quo secundùm mandata tua hetærias esse vetueram.* Se sacramento, non in scelus, sed in virtutem obstringere, hæccine exitiabilis superstitio? Meritò igitur gloriatur Tertullianus ad Scapulam, IV. *Pro tantâ innocentiâ, pro tantâ probitate, pro justitiâ, pro pudicitiâ, pro fide, pro veritate, pro Deo vivo cremamur; quod nec sacrilegi, nec hostes publici, verùm nec tot majestatis rei pati solent— Crudelitas vestra gloria est nostra.*

correpti qui fatebantur, deinde indicio eorum multitudo ingens, haud perinde in crimine incendii, quàm odio humani generis convicti sunt.[1] Et pereuntibus addita ludibria, ut ferarum tergis contecti, laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi, atque ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur. Hortos suos[2] ei spectaculo Nero obtulerat, et Circense ludicrum edebat, habitu aurigæ permixtus plebi, vel curriculo insistens. Unde quamquam adversùs sontes et novissima exempla meritos, miseratio oriebatur, tamquam non utilitate publicâ, sed in sævitiam unius absumerentur.

45. Interea conferendis pecuniis[3] pervastata Italia, provinciæ eversæ, sociique populi, et quæ civitatum liberæ vocantur. Inque eam prædam etiam Dii cessere, spoliatis in Urbe templis, egestoque auro, quod triumphis, quod votis,[4] omnis populi Romani ætas prosperè, aut in metu,

[1] *Odio humani generis convicti sunt.* Primùm correpti sunt, qui se Christianos esse fatebantur, deinde eorum indicio capta multitudo ingens Christianorum: omnesque non crimine incendii, cujus immunes, sed professione religionis, quæ odisset genus humanum, convicti sunt; ob ea flagitia invisi. Sic Romani criminabantur religionem, cujus quidem singulare, sed divinum est effatum: Εἴτις ἔρχεται πρός με, καὶ οὐ μισεῖ τὸν πατέρα ἑαυτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ τὴν γυναῖκα, καὶ τὰ τέκνα, καὶ τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ τὰς ἀδελφὰς, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, οὐ δύναταί μου μαθητὴς εἶναι. D. Luc. XIV. 26. Verùm hâc de re et de Christianis à Nerone interfectis vide peculiarem dissertationem in not. et emend. ad Annal. XV. 44.

[2] *Hortos suos.* In Vaticano. Ibi Christianorum sanguis effusus, ubi maximus effulsit adhucque effulget Christianæ fidei splendor.

[3] *Conferendis pecuniis.* Ut domus aurea, urbsque novâ ædificaretur. Huc spectat quod habet Suetonius in Ner. XXXII. *Nulli delegavit officium, ut non adjiceret: scis quid mihi opus sit: et, hoc agamus, ne quis quidquam habeat. Ultimò templis compluribus dona detraxit, simulacraque ex auro vel argento fabricata conflavit: in his Penatium Deorum, quæ mox Galba restituit.*

[4] *Quod triumphis, quod votis.* Ob prosperas adversasque res dona aurea Diis sacrabantur. Quot quantaque essent in Urbe æstimare possumus ex Augusto, cujus insigne extat testimonium in monumento Ancyrano apud Cl. Chishull, Antiquit. Asiatic. p. 175. *Meæ* STATVAE. PEDESTRES. ET. EQVESTRES. ET. IN. QVADRIGEIS. ARGENTEAE. STETERVNT. IN. VRBE. XXC. CIRCITER. QVAS. IPSE. SVS-

sacraverat. Enimverò per Asiam atque Achaiam non dona tantùm, sed simulacra numinum abripiebantur,[1] missis in eas provincias Acrato ac Secundo Carinate.[2] Ille libertus, cuicumque flagitio promtus: hic Græcâ doctrinâ ore tenus exercitus, animum bonis artibus non induerat. Ferebatur "Seneca, quò invidiam sacrilegii à semet averteret, longinqui ruris secessum oravisse; et postquàm non concedebatur, fictâ valetudine, quasi æger nervis, cubiculum

TVLI. EXQVE. EA. PECVNIA. DONA. AVREA. IN. AEDE. APOLLINIS. MEO. NOMINE. ET. ILLORVM. QVI. MIHI. STATVARVM. HONOREM. HABVERVNT. POSVI. Nec silendus Suetonius in Aug. XXX. *Ædes sacras vetustate collapsas, aut incendio absumtas, refecit: easque et ceteras opulentissimis donis adornavit: utpote qui in cellam Capitolini Jovis sedecim millia pondo auri*, *Angl.* 810,000*l.* *gemmasque ac margaritas quingenties sestertium*, *Angl.* 416,666*l.* 13*s.* 4*d.* *unâ donatione contulerit.* Senatum mille pondo auri, *Angl.* 45,000*l.* promittere solitum docet Petronius in Satyric. Vol. I. p. 356. *Ipse senatus, recti bonique præceptor, mille pondo auri Capitolio promittere solet.* Porrò quot vota publicè ac privatim pro bellis, pro morbis, pro fortunâ conciperentur pronum est intelligere.

[1] *Simulacra numinum abripiebantur.* Non numinum tantùm, sed et hominum. Inter varia Neronis scelera, recenset Pausanias, X. 7. p. 813. in Phocic. quingentas æneas partim Deorum, partim hominum statuas, ex Delphico Apollinis templo sublatas ὃς τὸν Ἀπόλλωνα πεντακοσίας θεῶν τε ἀναμὶξ ἀφείλετο καὶ ἀνθρώπων εἰκόνας χαλκᾶς. Quot ergò ex Olympiis, ex Pergamenis delubris, ex Athenarum arce, ex totâ Achaiâ et Asiâ subripuit, cùm Acratus, teste Dione Chrysostomo, Orat. XXXI. p. 355. ne ullum quidem vicum omitteret, solasque Rhodiorum statuas intactas dimiserit. Ἴστε γὰρ ἆ Κράτων (corrige ἆ Ἀκράτων) ἧκε μόνος, τὴν οἰκουμένην σχεδὸν ἅπασαν περιελθὼν τούτου χάριν, καὶ μηδὲ κώμην παρεὶς μηδεμίαν, ὡς κἀνθάδε ἧκε. Λυπουμένων δ᾽ ὑμῶν, ὅπερ εἰκὸς, κατὰ θέαν ἔφη παρεῖναι· μηδὲ γὰρ ἔχειν ἐξουσίαν μηδενὸς ἅψασθαι τῶν ἐνθάδε. *Nôstis quot statuas Acratus solus Neroni miserit, orbem fermè omnem ideo peragrans, neque vicum ullum præteriens, utque tandem Rhodum etiam venerit. Vobis autem, ut par erat mærentibus, dixit se spectandi gratiâ adesse; neque se habere potestatem quicquam attingendi eorum, quæ hìc essent.* Tot artis miracula, *violentiâ Neronis in Urbem convecta*, fuisse *in sellariis domûs aureæ disposita* docet Plinius, XXXIV. 8. n. 24.

[2] *Secundo Carinate.* Carinas olim rhetor, sed misellus, et ob orationem in Tyrannos à Caio relegatus: unde Juvenalis, VII. 203.

*Pœnituit multos vanæ sterilisque cathedræ,*
*Sicut Thrasymachi probat exitus, atque Secundi*
*Carrinatis.*

Vide et Dionem, LIX. p. 656.

"non egressus." Tradidere quidam, "venenum ei per "libertum ipsius, cui nomen *Cleonicus*, paratum, jussu "Neronis: vitatumque à Senecâ proditione liberti, seu pro- "priâ formidine, dum persimplici victu,[1] et agrestibus "pomis, ac, si sitis admoneret, profluente aquâ vitam "tolerat."

46. Per idem tempus gladiatores, apud oppidum Præneste,[2] tentatâ eruptione,[3] præsidio militis, qui custos adesset, coerciti sunt: jam "Spartacum[4] et vetera mala" rumoribus ferente populo, ut est novarum rerum cupiens pavidusque. Nec multo pòst clades rei navalis accipitur, non bello (quippe haud aliàs tam immota pax) sed certum ad diem in Campaniam redire classem Nero jusserat, non exceptis maris casibus. Ergò gubernatores, quamvis sæviente pelago à Formiis[5] movêre, et gravi Africo,[6] dum promontorium Miseni[7] superare contendunt, Cumanis littoribus[8] impacti, triremium plerasque, et minora navigia passim amiserunt.

47. Fine anni vulgantur prodigia imminentium malorum nuntia. Vis fulgurum non aliàs crebrior, et sidus cometes,

[1] *Persimplici victu.* De quo audiendus ipse Seneca Ep. LXXXIII. *Panis deinde siccus, et sine mensâ prandium: post quod non sunt lavandæ manus.* De Senecæ frugalitate vide adhuc epistolam CVIII.

[2] *Oppidum Præneste.* Nunc *Palestrina*, in agro Romano.

[3] *Tentatâ eruptione.* Tentatâ eruptione ut fugerent. Atrox enim gladiatorum sors,

*Uri virgis ferroque necari.*

[4] *Jam Spartacum.* Spartacus, gladiator, bellum servile concitavit A. U. C. 681: nec illud servilium armorum dedecus sublatum est A. U. C. 683. Vide Florum, III. 20. et Plutarchum in Crasso, p. 547 et seq.

[5] *A Formiis.* Formiæ, oppidum Auruncorum: nunc *Mola, in Terra di Lavoro.*

[6] *Africo. The South-West Wind.*

[7] *Promontorium Miseni.* Nunc *Capo di Miseno.*

[8] *Cumanis littoribus.* Inter *Capo di Miseno* et *Monte Riscello.* Hæc littora Cumanæ Sibyllæ speluncâ celeberrima.

sanguine inlustri semper Neroni expiatum.[1] Bicipites hominum aliorumve animalium partus abjecti in publicum, aut in sacrificiis, quibus gravidas hostias immolare mos est, reperti. Et in agro Placentino,[2] viam propter, natus vitulus, cui caput in crure esset. Secutaque haruspicum interpretatio: "parari rerum humanarum aliud caput: sed "non fore validum, neque occultum; quia non in utero "repressum,[3] at iter juxta editum sit."

## A. U. C. 818. J. C. 65.

48. INEUNT deinde consulatum[4] Silius Nerva, et Atticus Vestinus, cœptâ simul, et auctâ, conjuratione, in quam certatim nomina dederant, senatores, eques, miles, fœminæ etiam, cùm odio Neronis, tum favore in C. Pisonem.[5] Is Calpurnio genere ortus, ac multas insignesque familias

[1] *Semper Neroni expiatum.* Grotius delebat, *semper*, quod minimè quotidianum sidus, cometes. Bentleius retinet, *semper;* sed sublatum vult, *Neroni.* Nihil demendum suadet Plinius, II. 25. cometes *terrificum magnâ ex parte sidus, ac non leviter piatum, ut civili motu, Octavio consule; iterumque Pompeii et Cæsaris bello. In nostro verò ævo circa veneficium, quo Claudius imperium reliquit Domitio Neroni: ac deinde principatu ejus assiduum propè ac sævum.* Cometen Rubellii Plauti sanguine expiatum vidimus supra Annal. XIV. 22. Cruentas illas expiationes Neronem docuit Babilus, astrologus, teste Suetonio in Ner. XXXVI. *Stella crinita, quæ summis potestatibus exitium portendere vulgò putatur, per continuas noctes oriri cœperat. Anxius eâ re, ut ex Babilo astrologo didicit, solere reges talia ostenta cæde aliquâ illustri expiare, atque à semet in capita procerum depellere; nobilissimo cuique exitium destinavit.* Hic Babilus, vanus ferusque homo, à C. Balbillo, de quo dictum supra Annal. XIII. 22. omnino diversus.

[2] *In agro Placentino. The Duchy of Piacenza.*

[3] *Non in utero repressum.* Vide not. et emend. ad Annal. XV. 47.

[4] *Consulatum.* A. Licinius Nerva Silianus et M. Vestinus Atticus consulatum iniere A. U. C. 818. J. C. 65.

[5] *In C. Pisonem.* Pisonianam conjurationem memorat quoque Suetonius in Ner. XXXVI. Obscurè Dio, LXII. p. 713. quia hâc in parte mutilus. Verùm non silendum extat de Pisone fragmentum apud Scholiasten Juvenalis, Satyr. V. 109. *Piso Calpurnius, antiquâ familiâ, scenico habitu tragœdias actitavit: in latrunculatorum lusu tam perfectus et callidus, ut ad eum latentem curreretur. Ob hæc insinuatus C. Cæsari, repetente* (fortè

paternâ nobilitate complexus, claro apud vulgum rumore erat, per virtutem, aut species virtutibus similes. Namque facundiam tuendis civibus exercebat, largitionem adversùs amicos; et ignotis quoque comi sermone et congressu. Aderant etiam fortuita, corpus procerum, decora facies: sed procul gravitas morum, aut voluptatum parcimonia: lenitati ac magnificentiæ, et aliquandò luxui indulgebat. Idque pluribus probabatur, qui, in tantâ vitiorum dulcedine, summum imperium non restrictum, nec perseverum volunt.

49. INITIUM conjurationis non à cupidine ipsius fuit; nec tamen facilè memoraverim, quis primus auctor, cujus instinctu concitum sit, quod tam multi sumserunt. Promptissimos Subrium Flavium,[1] tribunum prætoriæ cohortis, et Sulpicium Asprum, centurionem, extitisse, constantia exitûs docuit. Et Lucanus Annæus, Plautiusque Lateranus, consul designatus, vivida odia intulere. Lucanum[2] propriæ causæ accendebant, quòd famam carminum ejus premebat Nero, prohibueratque ostentare, vanus adsimulatione.[3] Lateranum, consulem designatum, nulla injuria,

*repentè) etiam relegatus est, quòd consuetudinem pristinæ uxoris abductæ sibi ab ipso, deinde remissæ, repetiisse existimabatur. Mox sub Claudio restitutus, et post consulatum maternâ hereditate ditatus, magnificentissimus vixit, meritis sublevare inopes ex utroque ordine solitus: de plebe autem certos quotannis ad equestrem censum dignitatemque provehere.* Inde Juvenalis, loc. cit.

*Nemo petit, modicis quæ mittebantur amicis*
*A Senecâ, quæ Piso bonus, quæ Cotta solebat*
*Largiri.*

[1] *Subrium Flavium.* Dioni, LXII. p. 713. Σȣ́βιος Φλάβιος——Σȣλπίκιος Ἄπρος. *Subius Flavius——Sulpicius Aper.*

[2] *Lucanum.* Quo nobiliorem poetam non tulit Hispania: nimis quidem turgidum, sed argumenti dignitate, granditate animi, sententiarum majestate, ipsâque verborum gravitate laudatum.

[3] *Vanus adsimulatione.* Vanus adsimulatione Lucani, qui jussus carmina reticebat, quasi Neroni cederet. At Lucanum tandem ultum iit posteritas, ut rectè augurabatur Statius, II. Silv. Carm. ult. *Genethliacon Lucani, vers.* 58.

*Ingratus Nero dulcibus theatris,*
*Et noster tibi præferetur Orpheus.*
*Dices culminibus Remi vagantis*
*Infandos domini nocentis ignes.*
*Tu castæ titulum, decusque Pollæ*
*Jucundâ dabis adlocutione.*
*Mox cœptâ generosior juventâ*
*Albos ossibus Italis Philippos,*
*Et Pharsalica bella detonabis.*
*Et fulmen ducis inter arma divi,*

sed amor reipublicæ sociavit. At Flavius Scevinus, et Afranius Quintianus, uterque senatorii ordinis, contra famam sui, principium tanti facinoris capessivere. Nam Scevino dissoluta luxu mens, et proinde vita somno languida. Quintianus mollitiâ corporis infamis, et à Nerone probroso carmine diffamatus, contumelias ultum ibat.

50. Ergo, dum "scelera Principis, et finem adesse imperii, deligendumque qui fessis rebus succurreret," inter se aut inter amicos jaciunt, aggregavere Tullium Senecionem, Cervarium Proculum, Vulcatium Araricum, Julium Tugurinum, Munatium Gratum, Antonium Natalem, Martium Festum, equites Romanos: ex quibus Senecio,[1] è præcipuâ familiaritate Neronis, speciem amicitiæ etiam tum retinens, eò pluribus periculis conflictabatur. Natalis[2] particeps ad omne secretum Pisoni erat. Ceteris spes ex novis rebus petebatur. Adscitæ sunt, super Subrium et Sulpicium, de quibus retuli, militares manus, Granius Silvanus et Statius Proximus, tribuni cohortium prætoriarum, Maximus Scaurus et Venetus Paulus, centuriones. Sed summum robur in Fenio Rufo, præfecto,[3] videbatur: quem vitâ famâque laudatum, per sævitiam impudicitiamque Tigellinus in animo Principis anteibat, fatigabatque criminationibus, ac sæpe in metum adduxerat, quasi "adulterum Agrippinæ,[4] et desiderio ejus ultioni intentum." Igitur ubi conjuratis, præfectum quoque prætorii in partes descen-

*Libertate gravem piâ Catonem,*
*Et gratum popularitate Magnum.*
*Tu Pelusiaci scelus Canopi*
*Deflebis pius, et Pharo cruentâ*
*Pompeio dabis altius sepulcrum.*
*Hæc primo juvenis canes sub ævo,*
*Ante annos Culicis Maroniani.*
*Cedet Musa rudis ferocis Enni,*
*Et docti furor arduus Lucreti.*
*Et qui per freta duxit Argonautas,*
*Et qui corpora prima transfigurat.*
*Quin majus loquor? ipsa te Latinis*
*Æneis venerabitur canentem.*

[1] *Ex quibus Senecio.* Alius fuit (nisi si exemplarium vitium est in prænomine) Claudius Senecio, de quo dictum supra Annal. XIII. 12.

[2] *Natalis.* An idem ac ille Natalis divitissimus simul et impurissimus, de quo Seneca Ep. LXXXVII?

[3] *Præfecto.* Prætorii præfecto, de quo supra Annal. XIV. 51.

[4] *Adulterum Agrippinæ.* Matris Neronis, à filio interemtæ.

disse, crebro ipsius sermone facta fides; promtiùs jam de tempore ac loco cædis agitabant. Et "cepisse impetum" Subrius Flavius ferebatur, "in scenâ canentem Neronem "aggrediendi, aut cùm, ardente domo,[1] per noctem huc "illuc cursaret incustoditus." Hìc occasio solitudinis; ibi ipsa frequentia tanti decoris testis, pulcherrimum animum[2] exstimulaverant: nisi impunitatis cupido retinuisset, magnis semper conatibus adversa.

51. Interim cunctantibus prolatantibusque spem ac metum, Epicharis quædam, incertum quonam modo sciscitata, (neque illi antè ulla rerum honestarum cura fuerat) accendere, et arguere conjuratos: ac postremò lentitudinis eorum pertæsa, et in Campaniâ agens primores Classiariorum Misenensium[3] labefacere, et conscientiâ inligare connixa est tali initio. Erat Chiliarchus[4] in eâ classe Volusius Proculus, occidendæ matris Neronis inter ministros, non ex magnitudine sceleris provectus, ut rebatur. Is mulieri cognitus, seu recens ortâ amicitiâ, dum "merita erga Ne- "ronem sua, et quàm in inritum cecidissent," aperit, adjicitque questus, et "destinationem vindictæ, si facultas orire- "tur," spem dedit posse impelli et plures conciliare: "nec "leve auxilium in classe; crebras occasiones,"[5] quia Nero multo apud Puteolos et Misenum maris usu lætabatur. Ergò Epicharis plura: et omnia scelera Principis orditur: "Neque senatui quid manere,[6] sed provisum quonam modo

[1] *Ardente domo.* Neronis domui ignem injicere destinaverant, ut in tumultu Nero faciliùs interficeretur.

[2] *Pulcherrimum animum.* Quanto nobis sanior mens sacram inviolatamque esse Principum majestatem! Id ratio, id religio clamat. Id ad Romanos jam scripserat D. Paulus, Ep. ad Rom. XIII. 1 et 2.

[3] *Classiariorum Misenensium.* De hâc classe dictum supra Annal. IV. 5.

[4] *Chiliarchus.* Qui mille militibus præest.

[5] *Crebras occasiones.* Nec leve futurum esse auxilium in classe Misenensi; crebrasque rei conficiendæ fore occasiones.

[6] *Neque senatui quid manere.* Neque senatui quidquam fidei erga Neronem manere: sed ab eo provisum, quonam modo pœnas eversæ reipublicæ daret.

"poenas eversæ reipublicæ daret: accingeretur modò navare "operam, et militum acerrimos ducere in partes, ac digna "pretia expectaret." Nomina tamen conjuratorum reticuit. Unde Proculi indicium inritum fuit, quamvis ea, quæ audierat, ad Neronem detulisset. Accita quippe Epicharis, et cum indice composita, nullis testibus innixum facilè confutavit. Sed ipsa in custodiâ retenta est, suspectante Nerone, haud falsa esse, etiam quæ vera non probabantur.

52. CONJURATIS tamen metu proditionis permotis, placitum maturare cædem apud Baias, in villâ Pisonis: cujus amœnitate captus Cæsar crebrò ventitabat,[1] balneasque et epulas inibat, omissis excubiis, et fortunæ suæ mole.[2] Sed abnuit Piso "invidiam" prætendens, "si sacra mensæ "Diique hospitales cæde qualiscumque Principis cruenta-"rentur. Meliùs apud Urbem in illâ invisâ, et spoliis "civium exstructâ domo, vel in publico patraturos, quod "pro republicâ suscepissent." Hæc in commune: ceterùm timore occulto, ne L. Silanus,[3] eximiâ nobilitate, disciplinâque C. Cassii,[4] apud quem educatus erat, ad omnem claritudinem sublatus, imperium invaderet, promtè daturis operam, qui à conjuratione integri essent, quique miserarentur Neronem, tamquam per scelus interfectum. Plerique "Vestini quoque consulis acre ingenium vitavisse Pisonem" crediderunt, "ne ad libertatem moveretur, vel delecto Im-"peratore alio, sui muneris rempublicam faceret."[5] Etenim

[1] *Crebrò ventitabat.* Vide not. et emend. ad Annal. XV. 52.

[2] *Fortunæ suæ mole.* Egregiè dictum. Excubiæ enim sunt pariter fortunæ præsidium et moles.

[3] *L. Silanus.* M. Junii Silani filius, Augusti atnepos. Vide Stem. Cæs. n. 59.

[4] *C. Cassii.* C. Cassius conjux Lepidæ, L. Silani amitæ. Vide Stem. Cæs. n. 64 et 65. L. Silanus, interfecto patre suo M. Junio Silano, apud C. Cassium educatus fuerat.

[5] *Sui muneris rempublicam faceret.* Ne ad libertatem restituendam moveretur, vel si Imperatorem deligere teneretur, rempublicam sui muneris faceret, eumque crearet Imperatorem, quem sibi tanto munere magis devinctum sciret.

expers conjurationis erat; quamvis super eo crimine Nero vetus adversùs insontem odium expleverit.

53. TANDEM statuêre, Circensium ludorum die,[1] qui Cereri celèbratur, exsequi destinata: quia Cæsar, rarus egressu, domoque aut hortis clausus, ad ludicra Circi ventitabat; promtioresque aditus erant lætitiâ spectaculi. Ordinem insidiis composuerant, "ut Lateranus, quasi subsidium "rei familiari oraret, deprecabundus, et genibus Principis "accidens, prosterneret incautum premeretque, animi vali- "dus, et corpore ingens. Tum jacentem et impeditum, "tribuni et centuriones, et ceterorum ut quisque audentiæ "habuisset, accurrerent, trucidarentque:" "primas sibi "partes" expostulante Scevino, qui pugionem, templo Salutis[2] in Etruriâ, sive, ut alii tradidere, Fortunæ Ferentino in oppido[3] detraxerat, gestabatque velut magno operi sacrum. "Interim Piso apud ædem Cereris[4] opperiretur, unde eum "præfectus Fenius et ceteri accitum ferrent in castra,[5] comi- "tante Antoniâ,[6] Claudii Cæsaris filiâ, ad eliciendum vulgi "favorem:" quod C. Plinius[7] memorat. Nobis quoquo modo traditum non occultare in animo fuit, quamvis absurdum videretur aut inanem ad spem Antoniam nomen

[1] *Circensium ludorum die.* Pridie Idus, seu die 12. Aprilis, initium fuit ludis Cerealicis. In vetere Kalendario, PRID. ID. APRIL. LUDI CEREALICI. Per octo dies celebrabantur. Existimo octavam diem, sive 19. Aprilis, à conjuratis fuisse statutam. Sic enim idem Kalendarium, XIII. KAL. MAII. CEREALICI. Eàdem quoque die in laterculo Polemæi Silvii, CIRCENSES. CONSULIS TERTIÆ MAPPÆ. De his adhuc plura in not. et emend. ad Annal. XV. 53.

[2] *Templo Salutis.* In quo Etruriæ oppido fuerit id templum ignoratur. Fortè redundant, *in Etruriâ.*

[3] *Ferentino in oppido.* Ferentinum, oppidum Etruriæ, nunc *Frenti.* Vide not. et emend. ad Annal. XV. 53.

[4] *Apud ædem Cereris.* In XI. Urbis regione, haud procul à Circo maximo.

[5] *Ferrent in castra.* In prætorium; ubi castra prætoriarum cohortium.

[6] *Antoniâ.* Claudii et Æliæ Petinæ filiâ. Vide Stem. Cæs. n. 105.

[7] *C. Plinius.* Jam memoratus supra Annal. XIII. 20.

et periculum commodavisse, aut Pisonem, notum amore uxoris, alii matrimonio[1] se obstrinxisse: nisi si cupido dominandi cunctis affectibus flagrantior est.[2]

54. SED mirum quàm inter diversi generis, ordinis, ætatis, sexûs, dites, pauperes, taciturnitate omnia cohibita sint; donec proditio cœpit à domo Scevini: qui pridie insidiarum, multo sermone cum Antonio Natale, dein regressus domum, testamentum obsignavit: promtum vaginâ pugionem, de quo supra retuli, "vetustate obtusum" increpans, "asperari saxo, et in mucronem ardescere" jussit. Eamque curam liberto Milicho[3] mandavit. Simul adfluentiùs solito convivium initum: servorum carissimi libertate, et alii pecuniâ donati: atque ipse mœstus, et magnæ cogitationis manifestus[4] erat, quamvis lætitiam vagis sermonibus simularet. Postremò "vulneribus ligamenta, "quibusque sistitur sanguis, parare" eumdem Milichum monet; sive gnarum conjurationis, et illuc usque fidum, seu nescium, et tunc primùm arreptis suspicionibus, ut plerique tradidere, de consequentibus.[5] Nam cùm secum servilis animus præmia perfidiæ reputavit, simulque immensa pecu-

[1] *Alii matrimonio.* Antoniæ matrimonio, dimissâ priore uxore.

[2] *Flagrantior est.* Unde Polynices, amore regni furens simul et impius, apud Senecam, Thebais, IV. 662.

*Pro regno velim*
*Patriam, penates, conjugem flammis dare.*
*Imperia pretio quolibet constant benè.*

[3] *Liberto Milicho.* Egregia in hortis Versalicis extat Milichi statua, cujus tamen vitium, cùm Milichus in eâ paulo curiosior videatur, quanto cum acumine repererit puer Burgundionum dux Latinâ Gallicâque eloquentiâ celebratum est. Quod quoque non siluerim, ut animum, tot scelerum lectione fatigatum, paululum recreet memoria optimi Principis, ad magnas spes nati, cum maximo desiderio amissi.

[4] *Magnæ cogitationis manifestus.* Verè Seneca, Declam. II. 5. *Non benè tegit vultus magna consilia.*

[5] *De consequentibus.* Tunc primum arreptis suspicionibus de istorum mandatorum consequentiis, ut plerique tradidere. Existimat quidem Cl. Ernestus hæc intelligenda esse de scriptoribus, id est, ut plerique de scriptoribus consequentibus tradidere: sed minùs placet. Optimè vertit Davanzati. *ò come alcuni scrivono da quelli andamenti ne sospicò.*

nia et potentia obversabantur, cessit fas, et salus patroni, et acceptæ libertatis memoria. Etenim uxoris quoque consilium adsumserat, muliebre ac deterius: quippe ultro metum intentabat, "multosque adstitisse libertos ac servos, qui "eadem viderint: nihil profuturum unius silentium: at "præmia penes unum fore, qui indicio prævenisset."

55. IGITUR, cœptâ luce, Milichus in hortos Servilianos[1] pergit; et cùm foribus arceretur, "magna, et atrocia "adferre" dictitans, deductusque ab janitoribus ad libertum Neronis, Epaphroditum,[2] mox ab eo ad Neronem, urgens periculum, graves conjurationes, et cetera quæ audierat, conjectaveratque, docet. Telum quoque in necem ejus paratum ostendit, accirique reum jussit. Is raptus per milites, et defensionem orsus, "Ferrum, cujus argueretur, "olim religione patriâ cultum, et in cubiculo habitum, ac "fraude liberti subreptum" respondit. "Tabulas testa-"menti sæpiùs à se, et incustoditâ dierum observatione, "signatas. Pecunias et libertates servis et antè dono datas: "sed ideo tunc largiùs, quia tenui jam re familiari, et in-"stantibus creditoribus, testamento diffideret. Enimverò "liberales semper epulas struxisse, et vitam amœnam,[3] et "duris judicibus parùm probatam. Fomenta vulneribus "nulla jussu suo; sed quia cetera palam vana objecisset, "adjungere crimen, cujus se pariter indicem et testem "faceret." Adjicit dictis constantiam: incusat ultro "in-"testabilem, et consceleratum," tantâ vocis ac vultûs securitate, ut labaret indicium, nisi Milichum uxor admonuisset,

[1] *In hortos Servilianos.* Locum hortorum Servilianorum nemo veterum docet. Existimat tamen Donatus, de Urbe Rom. III. 23. illos fuisse in IX. Urbis regione haud procul à ponte Janiculensi, nunc *Ponte Sixto.* Fortè nomen acceperant à M. Servilio, de quo dictum est supra Annal. XIV. 19.

[2] *Epaphroditum.* Neroni erat à libellis: quem tamen fortuna minùs celebrem fecit, quàm servus ejus Epictetus, Stoicorum antistes. Quanto melior domino servus!

[3] *Vitam amœnam.* Liberales se semper epulas struxisse, suamque vitam fuisse amœnam, et duris judicibus parùm probatam.

"Antonium Natalem multa cum Scevino, ac secreta collocutum, et esse utrosque C. Pisonis intimos."

56. Ergo accitur Natalis: et diversi interrogantur, "quisnam is sermo, quâ de re fuisset?" cùm exorta suspicio, quia non congruentia responderant: inditaque vincla. Et tormentorum aspectum ac minas non tulere. Prior tamen Natalis, totius conjurationis magis gnarus, simul arguendi peritior, de Pisone primùm fatetur. Deinde adjicit Annæum Senecam, sive internuntius inter eum Pisonemque fuit, sive ut Neronis gratiam pararet, qui infensus Senecæ, omnes ad eum opprimendum artes conquirebat. Tum, cognito Natalis indicio, Scevinus quoque pari imbecillitate, an cuncta jam patefacta credens, nec ullum silentii emolumentum, edidit ceteros: ex quibus Lucanus, Quintianusque, et Senecio diu abnuêre. Pòst, promissâ impunitate corrupti, quò tarditatem excusarent, Lucanus Aciliam matrem suam, Quintianus Glicium Gallum, Senecio Annium Pollionem, amicorum præcipuos, nominavere.

57. Atque interim Nero, recordatus Volusii Proculi indicio Epicharin[1] attineri, ratusque muliebre corpus impar dolori, "tormentis dilacerari" jubet. At illam non verbera, non ignes, non ira eò acriùs torquentium, ne à fœminâ spernerentur, pervicere, quin objecta denegaret. Sic primus quæstionis dies contemtus. Postero cùm ad eosdem cruciatus retraheretur gestamine sellæ (nam dissolutis membris insistere nequibat) vinclo fasciæ, quam pectori detraxerat, in modum laquei ad arcum sellæ restricto, indidit cervicem, et corporis pondere connisa, tenuem jam spiritum expressit: clariore exemplo libertina mulier, in tantâ necessitate, alienos, ac prope ignotos protegendo, cùm ingenui, et viri, et equites Romani, senatoresque,

[1] *Epicharin.* De quâ dictum est supra cap. 51.

intacti tormentis, carissima suorum quisque pignorum proderent. Non enim omittebant Lucanus quoque, et Senecio, et Quintianus passim conscios edere, magis magisque pavido Nerone, quamquam multiplicatis excubiis semet sepsisset.

58. Quin et Urbem, per manipulos occupatis mœnibus, insesso etiam mari et amne,[1] velut in custodiam dedit. Volitabantque per fora, per domos, rura quoque et proxima municipiorum, pedites equitesque, permixti Germanis, quibus fidebat Princeps, quasi externis. Continua hinc et juncta agmina trahi, ac foribus hortorum[2] adjacere. Atque ubi dicendam ad causam introîssent, "lætatum[3] erga conjuratos, si fortuitus sermo, et subiti occursus, si convivium, si spectaculum simul inîssent" pro crimine accipi: cùm super Neronis ac Tigellini sævas percunctationes, Fenius quoque Rufus violenter urgeret, nondum ab indicibus nominatus, sed quò fidem inscitiæ pararet, atrox adversùs socios. Idem Subrio Flavio adsistenti,[4] innuentique an inter ipsam cognitionem distringeret gladium, cædemque patraret, renuit, infregitque impetum jam manum ad capulum referentis.

59. Fuere, qui, proditâ conjuratione, dum auditur Milichus, dum dubitat Scevinus, hortarentur Pisonem, "pergere in castra, aut rostra ascendere, studiaque militum et populi tentare: si conatibus ejus conscii aggregarentur, secuturos etiam integros; magnamque motæ rei famam, quæ plurimùm in novis consiliis valeret. Nihil adversùm

[1] *Et amne.* Tiberi.

[2] *Foribus hortorum.* Servilianorum.

[3] *Lætatum.* Non modò lætitia erga conjuratos, sed etiam fortuitus sermo, et subiti occursus, si convivium, si spectaculum simul inîssent, pro crimine accipi.

[4] *Subrio Flavio adsistenti.* Subrio Flavio, prætoriæ cohortis tribuno, adsistenti, nutuque interroganti an inter ipsam conjuratorum cognitionem distringeret gladium, Neronemque interficeret, idem Fenius renuit, et infregit impetum Flavii jam manum ad gladii capulum referentis.

" hoc Neroni provisum: etiam fortes viros subitis terreri; " nedum ille scenicus, Tigellino scilicet cum pellicibus suis " comitante, arma contra cieret. Multa experiendo con- " fieri, quæ segnibus ardua videantur. Frustra silentium " et fidem in tot consciorum animis et corporibus sperari. " Cruciatu, aut præmio, cuncta pervia esse. Venturos, qui " ipsum quoque vincirent, postremò indignâ nece adficerent. " Quanto laudabiliùs periturum, dum amplectitur rempub- " licam, dum auxilia libertati invocat? Miles potiùs deesset, " et plebes desereret, dum ipse majoribus, dum posteris, " si vita præriperetur, mortem approbaret?" Immotus his, et paululum in publico versatus, pòst domi secretus, animum adversùm suprema firmabat, donec manus militum adveniret, quos Nero tirones, aut stipendiis recentes, delegerat. Nam vetus miles timebatur, tamquam favore imbutus. Obiit, abruptis brachiorum venis. Testamentum fœdis adversùs Neronem adulationibus, amori uxoris dedit, quam degenerem, et solâ corporis formâ commendatam, amici matrimonio abstulerat. Nomen mulieris, Arria Galla; priori marito, Domitius Silius: hic patientiâ, illa impudicitiâ, Pisonis infamiam propagavere.

60. PROXIMAM necem Plautii Laterani, consulis designati, Nero adjungit, adeò properè, ut non complecti liberos, non illud breve mortis arbitrium [1] permitteret. Raptus in locum servilibus pœnis sepositum,[2] manu Statii, tribuni, trucidatur, plenus constantis silentii,[3] nec tribuno objiciens

[1] *Breve mortis arbitrium*. Breve quidem. Nam mori jussis non ampliùs quàm *horarium spatium dabat*, Sueton. in Ner. XXXVII.

[2] *Servilibus pœnis sepositum*. Extra portam Esquilinam, ut dictum Annal. II. 32. Locum illum Porphyrio in Horat. Epod. v. 100. appellat *regionem Aggeris*: Plutarchus in Galbâ, p. 1066. Σηστέρτιον, *sestertium*; quia juxta Lipsium semitertio ab Urbe milliari distabat.

[3] *Plenus constantis silentii*. Generosè dictum. Sed de constantissimo viro audiendus quoque Arrianus in Epictet. I. 1. Οὐ θέλεις οὕτως ἐκτεῖναι τὸν τράχηλον, ὡς Λατερανός τις ἐν τῇ Ῥώμῃ κελευσθεὶς ὑπὸ τοῦ Νέρωνος ἀποκεφαλισθῆναι; ἐκτείνας γὰρ τράχηλον, καὶ πληγεὶς, καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν πληγὴν ἀσθενῆ

eamdem conscientiam.[1] Sequitur cædes Annæi Senecæ, lætissima Principi, non quia conjurationis manifestum compererat, sed ut ferro grassaretur, quandò venenum non processerat.[2] Solus quippe Natalis, et hactenus[3] promsit: "missum se ad ægrotum Senecam, utì viseret, conquerere-"turque, cur Pisonem aditu arceret? meliùs fore, si amici-"tiam familiari congressu exercuissent." Et respondisse Senecam: "sermones mutuos, et crebra colloquia neutri "conducere: ceterùm salutem suam incolumitate Pisonis "inniti." Hæc ferre Granius Silvanus, tribunus prætoriæ cohortis, et, "an dicta Natalis, suaque responsa nosceret," percunctari Senecam jubetur. Is, fortè, an prudens, ad eum diem ex Campaniâ remeaverat, quartumquè apud lapidem, suburbano rure,[4] substiterat. Illò, propinquâ vesperâ, tribunus venit, et villam globis militum sepsit. Tum ipsi, cum Pompeiâ Paullinâ[5] uxore et amicis duobus epulanti, mandata Imperatoris edidit.

61. SENECA, "missum ad se Natalem, conquestumque "nomine Pisonis, quòd à visendo eo prohiberetur, seque

γενομένην ἐπ᾽ ὀλίγον συνελκυσθεὶς, πάλιν ἐξέτεινεν. Ἀλλὰ καὶ ἔτι πρότερον προσελθόντι Ἐπαφροδίτῳ τῷ ἀπελευθέρῳ τοῦ Νέρωνος, καὶ ἀνακρίνοντι αὐτὸν ὑπὲρ τοῦ συγκρουσθῆναι, Ἄν τι θέλω, φησὶν, ἐρῶ σου τῷ κυρίῳ. *Nonne vis ita porrigere jugulum, ut Romæ Lateranus, qui à Nerone capite plecti jussus, porrecto jugulo percussus, et ad ictum infirmiorem paulisper consternatus, rursus porrexit? Quin priùs etiam, cùm Neronis libertus, Epaphroditus, eum convenisset, ac de conjuratione interrogaret: Si quid, inquit, voluero, hero tuo dicam.*

[1] *Eamdem conscientiam.* Conscientiam conjurationis, cujus ipse Statius particeps.

[2] *Venenum non processerat.* De veneno dictum supra cap. 45.

[3] *Et hactenus.* Solus Natalis, etiam hactenus, id est, ad hanc usque diem, promsit. Fortè tamen et redundat. Abest à Ms. Corb.

[4] *Suburbano rure.* Nomentano, de quo Seneca Ep. CIV. *In Nomentanum meum fugi.* Vide not. et emend. ad Annal. XV. 60.

[5] *Pompeiâ Paullinâ.* Paullinam fuisse filiam Pompeii Paullini, exercitûs Germaniæ inferioris legati, de quo supra Annal. XIII. 53. existimat Lipsius; sororem verò Ryckius. Nihil certi pronuntiari potest. Illam adhuc adolescentem fuisse, cùm jam senex esset Seneca, patet ex Senecæ Ep. CIV.

"rationem valetudinis et amorem quietis excusavisse," respondit. "Cur salutem privati hominis incolumitati suæ "anteferret, causam non habuisse: nec sibi promtum in "adulationes ingenium. Idque nulli magis gnarum, quàm "Neroni, qui sæpiùs libertatem Senecæ, quàm servitium [1] "expertus esset." Ubi hæc à tribuno relata sunt, Poppæâ et Tigellino coram, quod erat sævienti Principi intimum consiliorum, interrogat, "an Seneca voluntariam mortem "pararet?" Tum tribunus, "nulla pavoris signa, nihil "triste in verbis ejus, aut vultu, deprehensum" confirmavit. Ergò, "regredi, et indicere mortem" jubetur.[2] Tradit Fabius Rusticus, "non eo, quo venerat, itinere re-"ditum, sed flexisse ad Fenium præfectum, et expositis "Cæsaris jussis, an obtemperaret, interrogavisse: monitumque ab eo, "ut exsequeretur;" fatali omnium ignaviâ. Nam et Silvanus inter conjuratos erat, augebatque scelera, in quorum ultionem consenserat. Voci tamen et aspectui pepercit: intromisitque ad Senecam unum ex centurionibus, qui "necessitatem ultimam" denuntiaret.

62. Ille interritus poscit "testamenti tabulas:" ac denegante centurione,[3] conversus ad amicos, "quandò meritis "eorum referre gratiam prohibetur, quod unum jam, et "tamen pulcherrimum habeat, imaginem vitæ suæ relin-"quere testatur: cujus si memores essent bonarum artium, "famam tam constantis amicitiæ laturos." Simul lacrymas

[1] *Libertatem Senecæ, quàm servitium.* Egregia, dignaque philosopho. Sed sera fuit libertas, jamque prævalidis Principis vitiis. Prius verò servitium, seu ut molliùs eloquar, prius promtiusque in novas ferocientis animi libidines fuerat obsequium. Quâ in re quantum sit peccatum intelligent, qui hominum, ac maximè Principum, animos nôrunt.

[2] *Indicere mortem jubetur.* Suet. in Ner. XXXV. *Senecam præceptorem ad mortem compulit: quamvis sæpe commeatum petenti, bonisque cedenti, persanctè jurâsset, suspectum se frustra, periturumque potiùs, quàm nociturum ei.*

[3] *Denegante centurione.* Quàm breve tempus mori jussis daret Nero, dictum in notis, cap. 60.

eorum, modò sermone, modò intentior in modum coercentis, ad firmitudinem revocat, rogitans: "Ubi præcepta "sapientiæ?[1] ubi tot per annos meditata ratio adversùm "imminentia? Cui enim ignaram fuisse sævitiam Neronis? "Neque aliud superesse post matrem, fratremque[2] inter-"fectos, quàm ut educatoris præceptorisque necem adji-"ceret."

63. Ubi hæc atque talia in commune disseruit, complectitur uxorem; et paululum adversùs præsentem formidinem molitus,[3] rogat oratque, "temperaret dolorem, ne æternum "susciperet; sed in contemplatione vitæ per virtutem actæ, "desiderium mariti solatiis honestis toleraret." Illà contra, sibi quoque destinatam mortem adseverat,[4] manumque percussoris exposcit. Tum Seneca, gloriæ ejus non adversus, simul amore, ne sibi unicè dilectam ad injurias relinqueret: "Vitæ," inquit, "delinimenta monstraveram tibi, tu mortis "decus mavis: non invidebo exemplo. Sit hujus tam fortis "exitûs constantia penes utrosque par, claritudinis plus in "tuo fine." Post quæ, eodem ictu brachia ferro exsolvunt. Seneca, quoniam senile corpus, et parco victu[5] tenuatum, lenta effugia sanguini præbebat, crurum quoque et poplitum venas abrumpit. Sævisque cruciatibus defessus, ne dolore suo animum uxoris infringeret, atque ipse visendo ejus tormenta, ad impatientiam delaberetur, suadet "in aliud cubi-

[1] *Ubi præcepta sapientiæ?* Hæc et sequentia totidem verbis recitat Scholiastes Juvenalis, quem laudatum vide inter Testimonia Veterum.

[2] *Matrem, fratremque.* Matrem Agrippinam, fratrem Britannicum.

[3] *Molitus.* Malè in vulgatis libris *mollitus.* Vide not. et emend. ad Annal. xv. 63. Quantùm se mutuò diligerent Seneca et Paullina intelliges ex Senecæ Ep. civ.

[4] *Destinatam mortem adseverat.* Dio, Senecæ iniquior, et nonnumquam scriptor nugivendulus, hæc omnia depravat et adulterat, Libro lxii. p. 713. Nec eum pudet scribere Senecam uxorem suam interficere voluisse. Odi et ipse loquaciorem Senecæ sapientiam, ejusque animum recti haud satis pervicacem; at veras ejus laudes numquam deteram.

[5] *Parco victu.* De quo dictum supra cap. 45.

"culum abscedere." Et novissimo quoque momento suppeditante eloquentiâ, advocatis scriptoribus, pleraque tradidit,[1] quæ, in vulgus edita ejus verbis, invertere supersedeo.[2]

64. At Nero, nullo in Paullinam proprio odio, ac ne glisceret invidia crudelitatis, "inhiberi mortem" imperat. Hortantibus militibus, servi libertique obligant brachia, premunt sanguinem, incertum an ignaræ. Nam, ut est vulgus ad deteriora promtum, non defuere, qui crederent, "donec implacabilem Neronem timuerit, famam sociatæ "cum marito mortis petivisse: deinde, oblatâ mitiore spe, "blandimentis vitæ evictam:" cui addidit paucos posteà annos, laudabili in maritum memoriâ, et ore ac membris in eum pallorem albentibus, ut ostentui esset, multum vitalis spiritûs egestum. Seneca interim, durante tractu,[3] et lenitudine mortis, Statium Annæum, diu sibi amicitiæ fide et arte medicinæ probatum, orat provisum pridem venenum,[4] quo damnati publico Atheniensium judicio extinguerentur, promeret: allatumque hausit frustra, frigidus jam artus[5] et cluso corpore adversùm vim veneni. Postremò stagnum calidæ aquæ introïit, respergens proximos servorum, additâ voce, "Libare se liquorem illum Jovi liberatori."[6] Exin balneo inlatus, et vapore ejus exani-

[1] *Pleraque tradidit.* Hæc suprema sunt Senecæ verba ab advocatis scriptoribus excepta. Librum à Senecâ scriptum et emendatum comminiscitur Dio, loc. cit.

[2] *Invertere supersedeo.* Quæ, cùm in vulgus Senecæ verbis edita sint, hìc invertere, et historiæ innectere supersedeo. Utinam illa invertisset Tacitus! si non ipsa Senecæ verba, saltem ipso digna et magnifica haberemus.

[3] *Durante tractu.* Stillantis sanguinis.

[4] *Provisum pridem venenum.* Cicutam, de quâ Plinius, xxv. 13. *Cicuta quoque venenum est publicâ Atheniensium pœnâ invisa.* Et ipse Seneca Ep. xiii. *Cicuta magnum Socratem fecit.*

[5] *Frigidus jam artus.* Sic Virgilius Æneid. viii. 425.

*Nudus membra Pyracmon.*

[6] *Jovi liberatori.* Ut ultima fuit Socratis morientis vox, τῷ Ἀσκληπιῷ ὀφείλομεν ἀλεκτρυόνα· ἀλλὰ ἀπόδοτε, καὶ μὴ ἀμελήσητε. *Æsculapio*

matus, sine ullo funeris solemni crematur. Ita codicillis præscripserat, cùm etiam tum prædives et præpotens, supremis suis consuleret.

65. Fama fuit, Subrium Flavium cum centurionibus occulto consilio, neque tamen ignorante Senecâ, destinavisse, "ut post occisum operâ Pisonis Neronem, Piso "quoque interficeretur, traderetturque imperium Senecæ, "quasi, insonti claritudine virtutum,[1] ad summum fasti-"gium delecto." Quin et verba Flavii vulgabantur, "Non referre dedecori, si citharœdus demoveretur, et "tragœdus succederet:" quia, ut Nero citharâ, ita Piso tragico ornatu canebat.

66. Ceterum militaris quoque conspiratio non ultra fefellit, accensis indicibus ad prodendum Fenium Rufum, quem eumdem conscium, et inquisitorem, non tolerabant. Ergò instanti, minitantique renidens Scevinus, "neminem" ait "plura scire quàm ipsum." Hortaturque ultro, "red-"deret tam bono Principi vicem." Non vox adversùm ea Fenio, non silentium; sed verba sua præpediens, et pavoris manifestus, ceterisque, ac maximè Cervario Proculo, equite, ad convincendum eum connisis, jussu Imperatoris à Cassio milite, qui ob insigne corporis robur adstabat, corripitur, vinciturque.

67. Mox eorumdem indicio Subrius Flavius, tribunus, pervertitur, primò "dissimilitudinem morum" ad defensionem trahens, "neque se armatum cum inermibus et "effœminatis tantum facinus consociaturum." Dein postquàm urgebatur, confessionis gloriam amplexus, interro-

*debemus gallum: persolvite; ne id negligatis,* Plato, in Phædon. Vol. I. p. 118. Ita quoque Seneca *Jovi liberatori* libavit. Plus salis in Socrate: in utroque haud satis dignitatis.

[1] *Insonti claritudine virtutum.* Ob insontem virtutum claritudinem ad summum fastigium delecto.

gatusque à Nerone, quibus causis ad oblivionem sacramenti[1] processisset: "Oderam te,"[2] inquit, "nec quisquam tibi "fidelior militum fuit, dum amari meruisti: odisse cœpi, "postquàm parricida matris et uxoris, et auriga, et histrio, "et incendiarius extitisti." Ipsa retuli verba, quia non ut Senecæ, vulgata erant: nec minùs nosci decebat militaris viri sensus incomtos et validos. Nihil in illâ conjuratione gravius auribus Neronis accidisse constitit, qui ut faciendis sceleribus promtus, ita audiendi, quæ faceret, insolens erat. Pœna Flavii Vejano Nigro, tribuno, mandatur. Is proximo in agro scrobem effodi jussit,[3] quam Flavius ut humilem et angustam increpans, circumstantibus militibus, "Ne hoc "quidem," inquit, "ex disciplinâ:" admonitusque fortiter protendere cervicem: "utinam," ait, "tu tam fortiter "ferias." Et ille multùm tremens, cùm vix duobus ictibus, caput amputavisset, sævitiam apud Neronem jactavit, "sesquiplagâ interfectum à se" dicendo.

68. Proximum constantiæ exemplum Sulpicius Asper, centurio, præbuit: percunctanti Neroni, "cur in cædem "suam conspiravisset?" breviter respondens: "Non aliter "tot flagitiis ejus subveniri potuisse."[4] Tum jussam pœnam subiit. Nec ceteri centuriones in perpetiendis suppliciis degeneravere. At non Fenio Rufo par animus, sed lamentationes suas etiam in testamentum contulit. Opperiebatur Nero, ut Vestinus quoque consul in crimen traheretur, violentum et infensum ratus: sed ex conjuratis consilia cum Vestino non miscuerant, quidam, vetustis in eum

[1] *Ad oblivionem sacramenti.* Jurabant scilicet milites salutem Principis sibi rebus omnibus antiquiorem fore. Vide not. et emend. ad Annal. xv. 67.

[2] *Oderam te.* Vide not. et emend. ad Annal. xv. 67.

[3] *Scrobem effodi jussit.* Scrobes plectendis sontibus effossas vidimus supra Annal. i. 61.

[4] *Subveniri potuisse.* Eadem verba recitat Dio, lxii. p. 713. Huc quoque spectat Suetonius, in Ner. xxxvi. Nonnulli etiam crimen imputârunt, *tamquam aliter illi non possent nisi morte succurrere, dedecorato flagitiis omnibus.*

simultatibus, plures, quia præcipitem et insociabilem credebant. Ceterùm Neronis odium adversùs Vestinum ex intimâ sodalitate cœperat, dum hic ignaviam Principis penitus cognitam despicit, ille ferociam amici metuit, sæpe asperis facetiis inlusus; quæ ubi multùm ex vero traxere, acrem sui memoriam relinquunt.[1] Accesserat repens causa,[2] quòd Vestinus Statiliam Messalinam[3] matrimonio sibi junxerat, haud nescius inter adulteros ejus et Cæsarem esse.

69. Igitur non crimine, non accusatore exsistente, quia speciem judicis induere non poterat, ad vim dominationis conversus, Gerelanum, tribunum, cum cohorte militum immittit: jubetque "prævenire conatus consulis, occupare "velut arcem ejus,[4] opprimere delectam juventutem," quia Vestinus imminentes foro ædes, decoraque servitia, et pari ætate habebat. Cuncta eo die munia consulis impleverat, conviviumque celebrabat, nihil metuens, an dissimulando metu, cùm ingressi milites "vocari eum à tribuno" dixere. Ille, nihil demoratus, exsurgit: et omnia simul properantur; clauditur cubiculo; præstò est medicus; abscinduntur venæ; vigens adhuc balneo infertur; calidâ aquâ mersatur, nullâ editâ voce, quâ semet miseraretur. Circumdati interim custodiâ, qui simul discubuerant, nec, nisi provectâ nocte, omissi sunt, postquàm pavorem eorum, ex mensâ exitium opperientium, et imaginatus, et inridens Nero, "satis supplicii luisse," ait, "pro epulis consu-"laribus."[5]

[1] *Acrem sui memoriam relinquunt.* Quàm longa sit apud præpotentes acerbarum facetiarum memoria, jam dictum supra Annal. v. 2.

[2] *Repens causa.* Id est, *recens.*

[3] *Statiliam Messalinam.* Statilia Messalina, nunc pellex, posteà uxor Neronis. Vide stem. Cæs. n. 39.

[4] *Arcem ejus.* Sic datum crimini P. Valerio consuli, *quia ædificabat in summâ Veliâ: ibi alto atque munito loco arcem inexpugnabilem fore.* Livius, II. 7.

[5] *Pro epulis consularibus.* Ut

70. Exin M. Annæi Lucani cædem imperat. Is, profluente sanguine, ubi frigescere pedes manusque, et paulatim ab extremis cedere spiritum, fervido adhuc et compote mentis pectore, intelligit, recordatus carmen à se compositum, quo vulneratum militem [1] per ejusmodi mortis imaginem obiisse tradiderat, versus ipsos retulit; eaque illi suprema vox fuit. Senecio posthàc et Quintianus, et Scevinus, non ex priore vitæ mollitiâ, mox reliqui conjuratorum periere, nullo facto dictove memorando.

71. Sed compleri interim Urbs funeribus, Capitolium victimis: alius filio, fratre alius, aut propinquo, aut amico interfectis, agere grates Deis, ornare lauru domum,[2] genua ipsius advolvi, et dextram osculis fatigare. Atque ille gaudium id credens, Antonii Natalis et Cervarii Proculi festinata indicia impunitate remuneratur: Milichus, præmiis ditatus, *Conservatoris* sibi nomen, Græco ejus rei vocabulo,[3] adsumsit. E tribunis Granius Silvanus, quamvis absolutus, suâ manu cecidit: Statius proximus veniam, quam ab Imperatore acceperat, vanitate exitûs corrupit.[4] Exuti dehinc tribunatu Pompeius, Cornelius Martialis, Flavius Nepos,

*pictura, poesis,* ait vates. Benè quidem. Sed certè et picturâ et poesi melior hæc Vestini cædis narratio. Nec quidquam perfectius numerisque omnibus absolutius legere memini.

[1] *Vulneratum militem.* Lycidam, de quo Lucanus, III. 635.

*Ferrea dum puppi rapidos manus inserit uncos,*
*Affixit Lycidam: mersus foret ille profundo,*
*Sed prohibent socii, suspensaque crura retentant.*
*Scinditur avulsus: nec sicut vulnere, sanguis*
*Emicuit lentus: ruptis cadit undique venis,*
*Discursusque animæ diversa in membra meantis*
*Interceptus aquis, nullius vita peremti*
*Est tantâ dimissa viâ: pars ultima trunci*
*Tradidit in letum vacuos vitalibus artus.*
*At tumidus quà pulmo jacet, quà viscera fervent,*
*Hæserunt ibi fata diu: luctataque multùm*
*Hâc cum parte viri vix omnia membra tulerunt.*

Vide adhuc not. et emend. ad Annal. XV. 70.

[2] *Ornare lauru domum.* Domum auream Neronis. Laurus à Plinio, XV. 30. dicitur *gratissima domibus, janitrix Cæsarum.*

[3] *Græco ejus rei vocabulo.* Proinde cognominatus est Milichus *Soter.* Græcè ΣΩΤΗΡ.

[4] *Vanitate exitûs corrupit.* Veniam, quam ab imperatore acceperat, voluntariæ mortis vanitate irritam fecit.

Statius Domitius; "quasi Principem non quidem odissent, "sed tamen existimarentur." Novio Prisco per amicitiam Senecæ,[1] et Glitio Gallo, atque Annio Pollioni, infamatis magis quàm convictis, data exilia. Priscum Antonia Flaccilla conjunx comitata est: Gallum Egnatia Maximilla, magnis primùm et integris opibus, pòst ademtis: quæ utraque gloriam ejus auxere. Pellitur et Rufius Crispinus occasione conjurationis, sed Neroni invisus, quòd Poppæam quondam matrimonio tenuerat,[2] Verginium,[3] et Rufum,[4] claritudo nominis expulit. Nam Verginius studia juvenum eloquentiâ, Musonius præceptis sapientiæ fovebat. Cluvidieno Quieto, Julio Agrippæ, Blitio Catulino, Petronio Prisco, Julio Altino, velut in agmen et numerum, Ægæi maris [5] insulæ permittuntur. At Cadicia, uxor Scevini, et Cæsonius Maximus [6] Italiâ prohibentur, reos fuisse se, tantùm pœnâ experti. Acilia, mater Annæi Lucani, sine absolutione, sine supplicio, dissimulata.

72. Quibus perpetratis Nero, et concione militum habitâ,

[1] *Per amicitiam Senecæ.* Fortè *propter amicitiam Senecæ*, ut vult Cl. Ernestus.

[2] *Matrimonio tenuerat.* Ut dictum supra Annal. XIII. 45.

[3] *Verginium.* Rhetorem, de quo, ut videtur, Quintilianus, Institut. Orat. III. 1. De oratoriâ arte scripsit *ætatis nostræ Virginius:* in Ms. Almelov. *Verginius.* Alius omnino Verginius Rufus, tum superioris Germaniæ legatus, de quo plura dicentur infra.

[4] *Rufum.* Rufum Musonium, philosophum, de quo supra Annal. XIV. 59. Eum in Gyarum, insulam, expulsum fuisse tradit Philostratus, Vit. Apollon. VII. 16. Vide et Dionem, LXII. p. 714. De Gyaro dictum est Ann. III. 68.

[5] *Ægæi maris.* Nunc *the Archipelago.*

[6] *Cæsonius Maximus.* Ille est,

*Facundi Senecæ potens amicus.*

de quo Martialis, VII, 44. Ipseque Seneca, Ep. LXXXVII. *Cum paucissimis servis, quos unum capere vehiculum potuit, sine ullis rebus, nisi quæ corpore nostro continebantur, ego et Maximus meus biduum jam beatissimum agimus.* Exulem Maximum comitatus est quidam Ovidius, ad quem scripsit Martialis, VII, 43.

*Maximus ille tuus, Ovidi, Cæsonius hic est,*
*Cujus adhuc vultum vivida cera tenet,*
*Hunc Nero damnavit: sed tu damnare Neronem*
*Ausus es, et profugi, non tua fata sequi.*
*Æquora per Scyllæ magnus comes exulis isti:*
*Qui modò nolueras consulis ire comes.*
*Si victura meis mandantur nomina chartis,*
*Et fas est cineri me superesse meo:*
*Audiet hæc præsens, venturaque turba, fuisse*
*Illi te, Senecæ quod fuit ille suo.*

bina nummûm millia [1] viritim manipularibus divisit; addiditque sine pretio frumentum, quo antè ex modo annonæ utebantur.[2] Tum, quasi gesta bello expositurus, vocat senatum, et triumphale decus Petronio Turpiliano, consulari,[3] Cocceio Nervæ,[4] prætori designato, Tigellino, præfecto prætorii, tribuit; Tigellinum et Nervam ita extollens, ut, super triumphales in foro imagines,[5] apud palatium quoque effigies eorum sisteret: consularia insignia Nymphidiò,[6] de quo, quia nunc primùm oblatus est, pauca repetam: nam et ipse pars Romanarum cladium erit. Igitur matre libertinâ ortus, quæ corpus decorum inter servos libertosque Principum vulgaverat, ex C. Cæsare [7] se genitum ferebat, quoniam, forte quâdam habitu procerus, et torvo vultu erat: [8] sive C. Cæsar scortorum quoque cupiens, etiam matri ejus inlusit.

73. Sed Nero, vocato senatu, oratione inter patres habitâ, edictum apud populum, et collata in libros indicia, confessionesque damnatorum adjunxit. Etenim crebro vulgi rumore lacerabatur, "tamquam viros insontes, ob "invidiam, aut metùm, extinxisset." Ceterùm cœptam, adultamque, et revictam, conjurationem neque tunc dubitavere, quibus verum noscendi cura erat; et fatentur, qui post interitum Neronis in Urbem regressi sunt. At in senatu cunctis, ut cuique plurimum mœroris,[9] in adulati-

[1] *Bina nummûm millia. Angl.* 16*l.* 13*s.* 4*d.*

[2] *Ex modo annonæ utebantur.* Frumentum, quod antè juxta modum annonæ emebant, gratuitum dedit. Unde Suetonius, in Ner. x. Nero constituit *Prætorianis cohortibus frumentum menstruum gratuitum.*

[3] *Consulari.* Consulem vidimus supra Annal. xiv. 29.

[4] *Cocceio Nervæ.* Posteà Imperatori.

[5] *Triumphales in foro imagines.* Laureatas imagines, quæ in foro triumphalibus viris ponebantur.

[6] *Nymphidio.* De quo plura infra Hist. i. 5.

[7] *Ex C. Cæsare.* Caio Caligulâ.

[8] *Torvo vultu erat.* De Caligulæ proceritate et torvitate vide Suetonium, in Caio, L. Plinium, xi. 37. sect. 54. Nos quoque diximus in Suppl. Annal. viii. 80.

[9] *Ut cuique plurimum mœroris.* Quò quisque plus mœroris habebat

onem demissis, Junium Gallionem,[1] Senecæ fratris morte pavidum, et pro suâ incolumitate supplicem, increpuit Salienus Clemens, "hostem et parricidam" vocans: donec consensu patrum deterritus est, "ne publicis malis abuti ad "occasionem privati odii videretur, neu composita,[2] et "obliterata, mansuetudine Principis, novam ad sævitiam "retraheret."

74. Tum decreta "dona, et grates Deis;" propriusque honos Soli, cui est vetus ædes apud Circum,[3] in quo facinus parabatur, qui occulta conjurationis, numine retexisset: utque Circensium Cerealium[4] ludicrum pluribus equorum cursibus celebraretur: mensis quoque Aprilis *Neronis* cognomentum acciperet:[5] templum Saluti exstrueretur, eò loci,[6] ex quo Scevinus ferrum promserat. Ipse eum pugionem apud Capitolium sacravit, inscripsitque IOVI VINDICI. In præsens haud animadversum; post arma Julii Vindicis[7] ad auspicium et præsagium futuræ ultionis trahebatur. Reperio in commentariis senatûs, Cerialem Anicium, consulem designatum, pro sententiâ dixisse, "ut templum divo "Neroni quàm maturrimè publicâ pecuniâ poneretur."

ob parentum, affiniumve, cædem, eò erat in adulationem demissior, ut adulatione mœrorem tegeret.

[1] *Junium Gallionem.* Duo memorantur fratres Senecæ, Annæus Mela, pater Lucani poetæ, et M. Annæus Novatus, qui, à Gallione posteà adoptatus, Lucius Junius Gallio dictus est. Ille ipse est Gallio, qui D. Paulum, à Judæis ad suum tribunal adductum, imperitante Claudio, dimisit, Act. Apost. XVIII. 12. Inde, ut mihi videtur, commentitiæ Pauli ad Senecam, Senecæ ad Paulum epistolæ. Posteà Gallio et Mela interfecti sunt, teste Dione, LXII. p. 713. De Melâ dicetur infra Annal. XVI. 17.

[2] *Neu composita.* Neu mala, composita et obliterata mansuetudine Principis, ad novam sævitiam retraheret.

[3] *Apud Circum.* Apud Circum maximum.

[4] *Circensium Cerealium.* Vide supra cap. 53.

[5] *Neronis cognomentum acciperet.* Dictusque est *Neroneus.* Vide infra Annal. XVI. 12.

[6] *Eò loci.* De hoc loco dictum supra cap. 53.

[7] *Arma Julii Vindicis.* Qui rebellione suâ Neronem ad mortem compulit. Vide Suppl. Annal. XIV. 66 et seq.

Quod quidem ille decernebat tamquam mortale fastigium egresso, et venerationem Deûm merito: quod ad omina solùm sui exitûs verteretur. Nam Deûm honor Principi non antè habetur,[1] quàm agere inter homines desierit.

[1] *Non antè habetur. Falsum id in Augusto liquet ex Horatio et Manilio,* inquit Illustr. Huetius. At vir doctissimus non attendit Augustum quidem poetis dictum esse Deum, et in provinciis aras et sacra habuisse: verùm in Urbe honores Deûm nondum habitos fuisse Principi, antequàm agere inter homines desiisset. Neronem autem in provinciis appellatum fuisse Deum testatur nummus ex ære minimo ab Harduino laudatus, *Selecta opera,* p. 724. ΝΕΡΩΝ ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΘΕΟΣ, *Nero Augustus Deus,* capite laureato. Ex aversâ parte, ΙΟΥΛΙΟC ΑΝΔΡΟΝΙΚΟC ΕΥΕΡΓΕΤΗΣ ΛΑΟΔΙΚΕΩΝ, *Julius Andronicus beneficus in Laodicenses.*

# ANNALIUM

## LIBER DECIMUS SEXTUS.

# BREVIARIUM

## LIBRI DECIMI SEXTI.

1. NERONI inludit fortuna per Cesellium Bassum, qui thesauros in Africâ se reperîsse temerè jactitat. 3. Gliscit luxuria spe inani. 4. Lustrale certamen in quo cantat Nero, magnâ auditorum molestiâ, et Vespasiani periculo. 6. Poppæa mortem obit: corpus ejus differtum odoribus conditur: ductæ tamen publicæ exsequiæ. 7. C. Cassius, L. Silanus in exilium pulsi. Lepida Principis judicio permissa. 10. L. Vetus, Sextia et Pollutia necem subiere. 12. Mutata mensium nomina. 13. Tempestates et morbi. 14. Anteius et Ostorius ad mortem aguntur. 17. Eodem agmine Annæus Mela, Cerialis Anicius, Rufius Crispinus, C. Petronius cecidere. 20. Siliæ exilium. 21. Nerone virtutis ipsius exscindendæ cupido, gravior criminationum moles in Thraseam

Pætum et Baream Soranum ingruit. Servilia, Sorani filia, patris discrimini connectitur. Interrita eorum constantia: iis datur mortis arbitrium. Accusatoribus Eprio, Cossutiano, et Ostorio Sabino tribuuntur præmia. *Cetera temporum iniquitate periere. Vide Supplementum libri XVI. Annalium.*

*Gesta autem hæc.*

| A. U. C. | J. C. | | |
|---|---|---|---|
| DCCCXIX. | 66. | Coss. | C. Suetonio Paullino,<br>C. Lusio Telesino. |

# C. CORNELII
# T A C I T I
# ANNALES.

---

## LIBER DECIMUS SEXTUS.

---

### A. U. C. 818. J. C. 65.

1. INLUSIT dehinc Neroni fortuna, per vanitatem ipsius, et promissa Cesellii Bassi; qui origine Pœnus, mente turbidâ, nocturnæ quietis imaginem ad spem haud dubiam retraxit. Vectusque Romam, Principis aditum emercatus, expromit "repertum in agro suo specum altitudine immensâ, quo "magna vis auri contineretur, non in formam pecuniæ, "sed rudi et antiquo pondere: lateres[1] quippe prægraves "jacere, adstantibus parte aliâ columnis:[2] quæ per tantum "ævi occulta, augendis præsentibus bonis.[3] Ceterùm, ut "conjectura demonstraret, Didonem Phœnissam, Tyro[4]

[1] *Lateres.* Lateres aureos, *Angl. ingots of gold.*

[2] *Columnis.* Aureis.

[3] *Præsentibus bonis.* Præsentibus Neronis imperii bonis.

[4] *Tyro.* De quâ egregiè Plinius, v. 19. *Tyrus quondam insula, præalto mari septingentis passibus divisa, nunc verò Alexandri oppugnantis operibus continens, olim portu clara, urbibus genitis, Lepti, Uticâ, et illâ Romani imperii æmulâ, terrarum orbis avidâ, Carthagine: etiam Gadibus extra orbem conditis. Nunc omnis ejus nobilitas conchylio atque purpurâ constat.* Hodie oppidulum, *Sour.*

" profugam, conditâ Carthagine, illas opes abdidisse, ne " novus populus nimiâ pecuniâ lasciviret: aut reges " Numidarum,[1] et aliàs infensi, cupidine auri ad bellum " accenderentur."

2. Igitur Nero, non auctoris, non ipsius negotii fide satis spectatâ, nec missis[2] per quos nosceret, an vera adferrentur, auget ultro rumorem; mittitque, qui velut partam prædam aveherent. Dantur triremes et delectum navigium,[3] juvandæ festinationi: nec aliud per illos dies, populus credulitate, prudentes diversâ famâ, tulere. Ac fortè quinquennale ludicrum secundo lustro[4] celebrabatur: à vatibus oratoribusque[5] præcipua materia in laudem Principis adsumta est: " Non enim tantùm solitas fruges, nec " metallis confusum aurum gigni, sed novâ ubertate pro- " venire terram,[6] et obvias opes deferre Deos:" quæque alia summâ facundiâ, nec minore adulatione servilia fingebant, securi de facilitate credentis.

3. Gliscebat interim luxuria spe inani, consumebanturque veteres opes,[7] quasi oblatis, quas multos per

[1] *Reges Numidarum.* Numidia, nunc *the Eastern part of the kingdom of Algiers.*

[2] *Nec missis.* Vide not. et emend. ad Annal. xvi. 2.

[3] *Delectum navigium.* Delecti sunt nautæ, ut rectè explicat Illustr. Huetius. Mallet Boxhornius, *delectum remigium.*

[4] *Secundo lustro.* Quinquennale illud ludicrum instituerat Nero A. U. C. 813. ut dictum est supra Annal. xiv. 20. Quinque annis solidis vertentibus, instauratum fuit. Quinquennale ergò, non verò sexennale, ut perperam contendit Scaliger, de Emendat. Tempor. v. p. 440. dici debuit. Hæc accuratè disputata vide apud Petavium, de Doctrin. Tempor. xi. 15.

[5] *A vatibus oratoribusque.* Vide not. et emend. ad Annal. xvi. 2.

[6] *Provenire terram.* Hâc enim fortunatâ Neronis ætate non tantùm solitas fruges, nec aurum metallis confusum gigni, sed terram novâ ubertate in aureos proventus efflorescere, Deosque ipsos obvias opes deferre. Ita exaggerabant divitias ex Africâ afferendas. *Metallis,* ne de aliis metallis accipias, sed de fodinis, quibus confusum est aurum. Plinius *metalla* hâc significatione passim usurpat.

[7] *Veteres opes.* Hæc illustrat

annos prodigeret. Quin et inde jam largiebatur: et divitiarum expectatio, inter causas paupertatis publicæ erat. Nam Bassus, effosso agro suo, latisque circùm arvis, dum hunc, vel illum locum promissi specûs adseverat, sequunturque non modò milites, sed populus agrestium efficiendo operi adsumtus, tandem positâ vecordiâ, "non falsa antè "somnia sua, seque tunc primùm elusum" admirans, pudorem et metum morte voluntariâ effugit. Quidam "vinctum, ac mox dimissum," tradidere, "ademtis bonis "in locum regiæ gazæ."

4. Interea senatus, propinquo jam lustrali certamine,[1] ut dedecus averteret,[2] offert Imperatori "victoriam cantûs,"

Suetonius in Ner. XXXI. Nero *inchoabat piscinam à Miseno ad Avernum lacum, contectam, porticibus conclusam, quo quidquid totis Baiis calidarum esset, converteretur. Fossam ab Averno Ostiam usque, ut navibus, nec tamen mari iretur, longitudinis per centum sexaginta millia: latitudinis, quâ contrariæ quinqueremes commearent. Quorum operum perficiendorum gratiâ, quod ubique esset custodiæ in Italiam deportari, etiam scelere convictos, non nisi ad opus damnari, præceperat. Ad hunc impendiorum furorem super fiduciam imperii, etiam spe quâdam repentinâ immensarum et reconditarum opum impulsus est: ex indicio equitis Romani pro comperto pollicentis, thesauros antiquissimæ gazæ, quos Dido regina fugiens Tyro secum extulisset, esse in Africâ vastissimis specubus abditos, ac posse erui parvulâ molientium operâ.*

[1] *Lustrali certamine.* Certamine quinquennali, quod secundo lustro celebratum est. At dum hæc solitâ suâ brevitate exsequitur Tacitus, multa omittit, quæ ex Suetonio tradere haud erit inutile. *Cùm magni æstimaret cantare, etiam Romæ Neroneum agona ante præstitutam diem revocavit. Flagitantibusque cunctis cœlestem vocem, respondit quidem, in hortis se copiam volentibus facturum: sed adjuvante vulgi preces etiam statione militum, quæ tunc excubabat, repræsentaturum se pollicitus est libens: ac sine morâ nomen suum in albo profitentium citharœdorum jussit adscribi, sorticulâque in urnam cum ceteris demissâ, intravit ordine suo, simulque præfecti prætorii citharam sustinentes, pòst tribuni militum, juxtàque amicorum intimi. Utque constitit peracto principio, Nioben se cantaturum per Cluvium Rufum consularem pronuntiavit, et in horam ferè decimam perseveravit: coronamque eam et reliquam certaminis partem in annum sequentem distulit, ut sæpiùs canendi occasio esset.* Sueton. in Ner. XXI.

[2] *Ut dedecus averteret.* Ut dedecus cantaturi Principis averteret.

adjicit "facundiæ coronam," quâ ludicra deformitas velaretur. Sed Nero, "nihil ambitu, nec potestate senatûs "opus esse" dictitans, "se æquum adversùs æmulos, et "religione judicum meritam laudem adsecuturum," primò carmen in scenâ recitat: mox flagitante vulgo,[1] "ut omnia "studia sua publicaret," (hæc enim verba dixere) ingreditur theatrum,[2] cunctis citharæ legibus obtemperans:[3] ne fessus resideret, ne sudorem, nisi eâ, quam indutui gerebat, veste detergeret: ut nulla oris, aut narium excrementa viserentur. Postremò flexus genu, et cœtum illum manu veneratus, sententias judicum[4] opperiebatur ficto pavore. Et plebs quidem Urbis, histrionum quoque gestus juvare

[1] *Flagitante vulgo.* Quamvis id cuperet Nero, et flagitarent omnes, pudor tamen retinebat: eum vicit Vitellius, certaminis præses, et posteà Imperator, ut accipimus ex Suetonio in Vitell. IV. *Caio per aurigandi, Claudio per aleæ studium familiaris. Sed aliquanto Neroni acceptior, cùm propter eadem hæc, tum peculiari merito: quòd præsidens certamini Neroneo, cupientem inter citharœdos contendere, nec, quamvis flagitantibus cunctis, promittere audentem, ideoque egressum theatro revocaverat, quasi perseverantis populi legatione susceptâ, exorandumque præbuerat.*

[2] *Ingreditur theatrum.* In scenâ, id est, in proscenio, seu pulpito, scenicorum more, carmen recitaverat Nero: mox egressum revocante Vitellio, theatrum, seu orchestram, conscendit, in quâ thymelici, hoc est, citharœdi, tibicines, et symphoniaci, actiones suas præstabant. De his theatri partibus plura vide apud Vitruvium, v. 6 et seq.

[3] *Obtemperans.* Sueton. in Ner. XXIV. *In certando verò ita legi obediebat, ut numquam excreare ausus, sudorem quoque frontis brachio detergeret: atque etiam in tragico quodam actu, cùm elapsum baculum citò resumsisset, pavidus et metuens ne ob delictum certamine summoveretur, non aliter confirmatus est, quàm adjurante hypocritâ, non animadversum id inter exsultationes succlamationesque populi.*

[4] *Sententias judicum.* Sueton. in Ner. XXIII. *Quàm autem trepidè anxièque certaverit, quantâ adversariorum æmulatione, quo metu judicum, vix credi potest. Adversarios quasi planè conditionis ejusdem observare, captare, infamare secretò, nonnumquam ex occursu maledictis incessere: ac, si qui arte præcellerent, corrumpere etiam solebat. Judices autem priùs, quàm inciperet, reverentissimè alloquebatur, omnia se facienda fecisse, sed eventum in manu esse fortunæ: illos ut sapientes et doctos viros fortuita debere excludere.* De hâc infamiâ plura vide apud Dionem, LXIII. p. 719. Principem enim non pudebat inter Cæsares minimum esse, ut inter citharœdos major haberetur, ταῦτα μέντοι πάντα ποιοῦντα, ἵνα τὸν τῶν κιθαρῳδῶν ἀγῶνα νικήσας, ἡττηθῇ τὸν τῶν Καισάρων.

solita, personabat certis modis, plausuque composito. Crederes lætari; ac fortasse lætabantur, per injuriam publici flagitii.[1]

5. Sed qui remotis è municipiis, severamque adhuc,[2] et antiqui moris retinentes Italiam, quique per longas provincias,[3] lasciviæ inexperti, officio legationum,[4] aut privatâ utilitate advenerant, neque aspectum illum tolerare, neque labori inhonesto sufficere: cùm manibus nesciis [5] fatiscerent, turbarent gnaros, ac sæpe à militibus verberarentur, qui per cuneos stabant, ne quod temporis momentum impari clamore, aut silentio segni præteriret. Constitit plerosque equitum, dum per angustias aditûs et ingruentem multitudinem enituntur, obtritos: [6] et alios, dum diem noctemque sedilibus continuant, morbo exitiabili correptos: quippe gravior inerat metus, si spectaculo defuissent, multis palam, et pluribus occultis, ut nomina ac vultus, alacritatem tristiamque coeuntium scrutarentur. Unde tenuioribus statim inrogata supplicia: adversùs inlustres dissimulatum ad præsens, et mox redditum odium. Ferebantque "Vespasi-"anum,[7] tamquam somno conniveret, à Phœbo liberto [8]

[1] *Per injuriam publici flagitii.* Optimè explicat Illustr. Huetius, *ac fortasse lætabantur, etsi sibi injuria per publicum hoc flagitium fieret, et magnum sibi dedecus conscisceretur.* Frustra Acidalius, Boxhornius, Ernestus et alii emendant, *per incuriam.*

[2] *Severamque adhuc.* Vide not. et emend. ad Annal. XVI. 5.

[3] *Per longas provincias.* Longas, id est, *longinquas.* Vide not. et emend. ad Annal. XVI. 5.

[4] *Officio legationum. Præcipitur edicto divi Vespasiani omnibus civitatibus ne plures quàm ternos legatos mittant,* Digest. Libr. L. Tit. 7. de legationibus. leg. 4. ex Marciano.

[5] *Manibus nesciis.* Plausûs compositi nesciis.

[6] *Obtritos.* Sueton. in Ner. XXIII. *Cantante eo, Nerone, ne necessariâ quidem causâ excedere theatro licitum erat. Itaque et enixæ quædam in spectaculis dicuntur, et multi tædio audiendi laudandique, clausis oppidorum portis, aut furtim exsiluisse de muro, aut, morte simulatâ, funere elati.* Nulla enim voluptas, ubi necessitas.

[7] *Vespasianum.* Posteà Imperatorem.

[8] *Phœbo liberto. Ex officio admissionis* fuisse Phœbum ait Suet. in Vespas. XIV. In Inscriptione vetere apud Gruterum, p. 610. n. 6.

"increpitum, ægrèque meliorum precibus obtectum: mox "imminentem perniciem majore fato effugisse."

6. Post finem ludicri Poppæa mortem obiit,[1] fortuitâ mariti iracundiâ, à quo gravida ictu calcis adflicta est. Neque enim venenum crediderim, quamvis quidam scriptores tradant, odio magis, quàm ex fide. Quippe liberorum cupiens, et amori uxoris obnoxius erat. Corpus non igni abolitum, ut Romanus mos;[2] sed regum externorum consuetudine, differtum odoribus conditur,[3] tumuloque Juliorum[4] infertur. Ductæ tamen publicæ exsequiæ, laudavitque ipse apud rostra "formam ejus et quòd divinæ "infantis parens fuisset," aliaque fortunæ munera pro virtutibus.

D M
TI. CLAVDIO. AVG. L.
PHOEBO
CLAVDIA PANNYCHIS
FECIT
CONIVGI. BENE MERENTI.

[1] *Mortem obiit.* Sueton. in Ner. xxxv. *Poppæam duodecimo die post divortium Octaviæ in matrimonium acceptam dilexit unicè. Et tamen ipsam quoque ictu calcis occidit: quòd se ex aurigatione serò reversum, gravida et ægra conviciis incesserat. Ex hâc filiam tulit Claudiam Augustam, amisitque admodùm infantem.* De portentosâ Poppææ luxuriâ vide Dionem, lxii. p. 714.

[2] *Ut Romanus mos.* Sed haud vetus. Plin. vii. 54. *Ipsum cremare apud Romanos non fuit veteris instituti: terrâ condebantur. At postquàm longinquis bellis obrutos erui cognovere, tunc institutum. Et tamen multæ familiæ priscos servavere ritus. Sicut in Corneliâ, nemo ante Syllam dictatorem traditur crematus. Idque voluisse, veritum talionem, eruto C. Marii cadavere.*

[3] *Differtum odoribus conditur.* Præter odores, quibus differtum est Poppææ corpus, vis alia infinita odorum die publicarum exsequiarum concremata est, teste Plinio, xii. 18. *Periti rerum asseverant* Arabiam *non ferre* tantum thuris et myrrhæ *annuo fœtu, quantum Nero Princeps novissimo Poppææ suæ die concremaverit.* Quantum verò ferret Arabia æstimare possumus ex ipso Plinio, cap. 17. Herodotum enim secutus, docet *singula millia talentûm thuris annua pensitâsse Arabas regibus Persarum.*

[4] *Tumuloque Juliorum.* Romæne, an Bovillis, ubi sacrarium gentis Juliæ et Juliorum monumenta? De Bovillis dictum supra Annal. xv. 23. Vide quoque eruditum Corradinum, *Vetus Latium,* Vol. ii. p. 187.

7. Mortem Poppææ, ut palam tristem, ita recordantibus lætam,[1] ob impudicitiam ejus sævitiamque, novâ insuper invidiâ Nero complevit, prohibendo C. Cassium[2] officio exsequiarum: quod primum indicium mali, neque in longum dilatum est. Sed Silanus[3] additur: nullo crimine, nisi quòd Cassius opibus vetustis, et gravitate morum, Silanus claritudine generis, et modestâ juventâ, præcellebant. Igitur missâ ad senatum oratione "removendos à "republicâ utrosque" disseruit. Objectavitque Cassio, "quòd inter imagines majorum, etiam C. Cassii[4] effigiem "coluisset, ita inscriptam: DUCI PARTIUM. Quippe se"mina belli civilis, et defectionem à domo Cæsarum quæ"sitam. Ac ne memoriâ tantùm infensi nominis[5] ad "discordias uteretur, adsumsisse L. Silanum, juvenem "genere nobilem, animo præruptum, quem novis rebus "ostentaret."

8. Ipsum dehinc Silanum increpuit iisdem, quibus patruum ejus Torquatum,[6] "tamquam disponeret jam imperii

[1] *Recordantibus lætam.* Mors Poppææ palam tristis, at ob impudicitiam et sævitiam læta recordantibus hæc portenta, de quibus dictum est supra Annal. XIII. 45 et 46. XV. 61. Mortem illam novâ invidiâ, novis sceleribus complevit Nero.

[2] *C. Cassium.* C. Cassium Longinum, legum peritiâ et opibus celeberrimum: de quo Suetonius in Ner. XXXVII, objectum *Cassio Longino, jurisconsulto, ac luminibus orbato, quòd in vetere gentili stemmate Caii Cassii percussoris Cæsaris imagines restituisset.* Juvenalis quoque, X. 15.

*Temporibus diris igitur, jussuque Neronis,*
*Longinum, et magnos Senecæ prædivitis hortos*
*Clausit, et egregias Lateranorum obsidet ædes*
*Tota cohors.*

Vide Stem. Cæs. n. 65.

[3] *Silanus.* Lucius Silanus Torquatus, atnepos Augusti, et sanguis ultimus. Vide Stem. Cæs. n. 59. Ejus statuam in foro à Titinio Capitone posteà positam memorat Plinius, I. Ep. 17. *Redditus est L. Silano debitus honor, cujus immortalitati Capito prospexit pariter et suæ: neque enim magis decorum et insigne est, statuam in foro populi Romani habere, quàm ponere.*

[4] *C. Cassii.* Qui Julium Cæsarem interfecerat.

[5] *Infensi nominis.* Ac ne tantùm infenso C. Cassii nomine ad discordias uteretur, adsumsisse L. Silanum.

[6] *Torquatum.* De quo dictum est supra Annal. XV. 35.

"curas, præficeretque rationibus, et libellis, et epistolis "libertos;" inania simul et falsa: nam Silanus intentior metu, et exitio patrui ad præcavendum exterritus erat. Inducit posthàc vocabulo indicum, qui in Lepidam,[1] Cassii uxorem, Silani amitam, "incestum cum fratris filio[2] et "diros sacrorum[3] ritus" confingerent. Trahebantur, ut conscii, Vulcatius Tullinus,[4] ac Marcellus Cornelius,[5] senatores, et Calpurnius Fabatus,[6] eques Romanus: qui, appellato Principe, instantem damnationem frustrati, mox Neronem circa summa scelera distentum, quasi minores, evasere.

9. TUNC consulto senatûs, "Cassio et Silano exilia" decernuntur; "de Lepidâ Cæsar statueret." Deportatusque in insulam Sardiniam Cassius[7] et senectus ejus expectabatur. Silanus tamquam Naxum[8] deveheretur, Ostiam[9] amotus; pòst municipio Apuliæ, cui nomen est Barium,[10] clauditur. Illic indignissimum casum sapienter tolerans, à centurione, ad cædem misso, corripitur: suadentique "venas abrumpere, animum quidem morti "destinatum" ait, "sed non permittere percussori gloriam "ministerii." At centurio, quamvis inermem, prævalidum tamen, et iræ quàm timori propiorem, cernens, premi à

[1] *In Lepidam.* Junii Silani et Æmiliæ Lepidæ filiam. Vide Stem. Cæs. n. 64.

[2] *Cum fratris filio.* Lucio Silano, cujus Lepida erat amita.

[3] *Sacrorum.* Magicorum.

[4] *Vulcatius Tullinus.* Fortè Vulcatius Tertullinus, ut suspicatur Lipsius. Vide infra Hist. IV. 9.

[5] *Marcellus Cornelius.* A Galbâ in Hispaniâ deinde occisus. Infra Hist. I. 37.

[6] *Calpurnius Fabatus.* Cujus extat vetus Inscriptio, quam vide in not. et emend. ad Annal. XVI. 8.

[7] *In insulam Sardiniam Cassius.* Ita quoque Pomponius de origine juris, Digest. I. Tit. 2. Massurio Sabino *successit Caius Cassius Longinus, natus ex filiâ Tuberonis, quæ fuit neptis Serv. Sulpitii: et ideo proavum suum Servium Sulpitium appellat. Hic consul fuit cum Quartino, temporibus Tiberii, sed plurimum in civitate auctoritatis habuit, eò usque donec eum Cæsar* (Nero) *civitate pelleret, expulsus ab eo in Sardiniam, revocatus à Vespasiano, diem suum obiit.* De eo plura habet eruditus Gravina, *Origin. Jur. Civil.* p. 113 et seq.

[8] *Naxum.* Ægæi maris insulam. Hodie *Naxia.*

[9] *Ostiam.* Nunc *Ostia.*

[10] *Barium.* Nunc *Bari, a town of Apulia.*

militibus jubet. Nec omisit Silanus obniti, et intendere ictus, quantum manibus nudis valebat, donec à centurione vulneribus adversis, tamquam in pugnâ, caderet.

10. Haud minùs promtè L. Vetus, socrusque ejus Sextia, et Pollutia filia, necem subiere: invisi Principi, tamquam vivendo exprobrarent interfectum esse Rubellium Plautum,[1] generum Lucii Veteris. Sed initium detegendæ sævitiæ[2] præbuit, interversis patroni rebus, ad accusandum transgrediens Fortunatus libertus, adscito Claudio Demiano, quem ob flagitia vinctum à Vetere, Asiæ proconsule, exsolvit Nero in præmium accusationis. Quod ubi cognitum reo, seque, et libertum, pari sorte componi, Formianos in agros[3] digreditur. Illic eum milites occultâ custodiâ circumdant. Aderat filia, super ingruens periculum, longo dolore atrox, ex quo percussores Plauti mariti sui viderat: cruentamque cervicem ejus amplexa, servabat sanguinem, et vestes respersas; vidua, implexa luctu continuo, nec ullis alimentis, nisi quæ mortem arcerent. Tum, hortante patre, Neapolim pergit. Et quia aditu Neronis prohibebatur, egressus obsidens,[4] "audiret insontem, neve consu-"latûs sui quondam collegam[5] dederet liberto," modò muliebri ejulatu, aliquandò, sexum egressa, voce infensâ, clamitabat; donec Princeps immobilem se precibus et invidiæ, juxtà ostendit.

[1] *Rubellium Plautum.* Rubellius Plautus, Tiberii pronepos, uxorem duxerat Antistiam Pollutiam, Lucii Veteris filiam, Sextiæ neptem. De morte Rubellii dictum supra Annal. XIV. 58 et 59. Vide et Stem. Cæs. n. 76 et 77.

[2] *Detegendæ sævitiæ.* Fortunatus præbuit initium detegendæ sævitiæ Neronis adversùs L. Veteris domum.

[3] *Formianos in agros.* Vicinos Formiis. De hâc urbe dictum est supra Annal. XV. 46.

[4] *Egressus obsidens.* Egressus Neronis obsidens, orat audiret insontem.

[5] *Quondam collegam.* A. U. C. 808. primo imperii Neronis anno, Nero et L. Antistius Vetus consulatum inierant; ut vidimus supra Annal. XIII. 11.

11. ERGO nuntiat patri, "abjicere spem, et uti necessi-"tate." Simul adfertur, "parari cognitionem senatûs, et "trucem sententiam." Nec defuere, qui monerent, "mag-"nâ ex parte heredem Cæsarem nuncupare, atque ita ne-"potibus de reliquo consulere:" quod aspernatus, ne vitam, proximè libertatem actam,[1] novissimo servitio fœdaret, largitur in servos, quantum aderat pecuniæ: et, "si qua "asportari possent, sibi quemque deducere, tres modò "lectulos ad suprema retineri" jubet. Tunc eodem in cubiculo, eodem ferro abscindunt venas, properique, et singulis vestibus ad verecundiam velati, balneis inferuntur: pater filiam, avia neptem, illa utrosque intuens, et certatim precantes "labenti animæ celerem exitum, ut relinquerent "suos superstites[2] et morituros." Servavitque ordinem fortuna: ac senior[3] priùs, "tum cui prima ætas, extin-"guuntur. Accusati post sepulturam; decretumque, ut "more majorum punirentur."[4] Et Nero intercessit, mortem sine arbitro permittens: ea, cædibus peractis, ludibria adjiciebantur.

12. P. GALLUS, eques Romanus, quòd Fenio Rufo[5] intimus, et Veteri non alienus fuerat, aquâ atque igni prohibitus est. Liberto et accusatori præmium operæ, locus in theatro inter viatores tribunicios[6] datur. Et mensis, qui

[1] *Proximè libertatem actam.* Ne vitam, vetere libertate prope retentâ, actam, novissimo servitio fœdaret.

[2] *Suos superstites.* Precabatur Sextia, ut L. Veterem generum, et Pollutiam neptem; L. Vetus, ut Sextiam socrum, et Pollutiam filiam; Pollutia, ut L. Veterem patrem, et Sextiam aviam relinqueret superstites et morituros. At fortuna servavit ordinem; et Sextia senior, priùs extincta est: tum cui proxima ætas, pater et filia extinguuntur.

[3] *Senior.* Meliùs *seniores.*

[4] *More majorum punirentur.* De hoc supplicio jam dictum supra Annal. XIV. 48.

[5] *Fenio Rufo.* De quo dictum supra Annal. XV. 66 et 68.

[6] *Inter viatores tribunicios.* Quibus, vel in subselliis tribuniciis, vel iis proximè locus fuit in Theatro. Porrò cùm tribuni plebis lictores non haberent, illis viatores apparebant. Cur verò dicerentur *viatores* docet Columella in Præfat.

Aprilem, eumdemque *Neroneum* sequebatur, Maius *Claudii*,[1] Junius *Germanici*, vocabulis mutantur: testificante Cornelio Orphito, qui id censuerat, "ideo Junium mensem[2] "transmissum, quia duo jam Torquati,[3] ob scelera inter-"fecti, infaustum nomen Junium fecissent."

13. Tot facinoribus fœdum annum etiam Dii tempestatibus et morbis insignivere. Vastata Campania turbine ventorum, qui villas, arbusta, fruges passim disjecit; pertulitque violentiam ad vicina Urbi: in quâ omne mortalium genus vis pestilentiæ[4] depopulabatur, nullâ cœli intemperie, quæ occurreret oculis. Sed domus corporibus exanimis, itinera funeribus complebantur. Non sexus, non ætas periculo vacua. Servitia perinde et ingenua plebes raptim extingui, inter conjugum et liberorum lamenta; qui dum adsident, dum deflent, sæpe eodem rogo cremabantur. Equitum senatorumque interitus, quamvis promiscui, minùs flebiles erant, tamquam communi mortalitate sævitiam Principis prævenirent. Eodem anno delectus per Galliam Narbonensem, Africamque et Asiam habiti sunt, supplendis Illyrici legionibus, ex quibus ætate aut valetudine fessi, sacramento solvebantur. Cladem Lugdunensem[5]

de Re Rustic. *Illis enim temporibus, ut antè jam diximus, proceres civitatis in agris morabantur: et cùm consilium publicum desiderabatur, è villis arcessebantur in senatum, ex quo, qui eos evocabant, Viatores nominati sunt.*

[1] *Maius Claudii.* Nero, ut constat ex nummis, appellabatur NERO CLAVD. CAESAR. AVG. GERM. id est, *Nero Claudius Cæsar Augustus Germanicus.* Mensibus Maio et Junio indita *Claudii* et *Germanici* nomina, ut tædâ adulatione quarta anni pars nomen à pessimo Principe acciperet.

[2] *Junium mensem. Mensem*, ut opinor, redundat.

[3] *Duo Torquati.* Lucius Torquatus et patruus ejus Torquatus Silanus, ut dictum est supra cap. 8. et Annal. xv. 35.

[4] *Vis pestilentiæ.* Hanc pestilentiam, quæ autumno sæviit, et triginta millia hominum absumsit, morbis ἐπιδημίοις, potiùs, quàm pestibus, ob exiguum mortuorum numerum, annumeraverim. Vide not. et emend. ad Annal. xvi. 13. Ibi simul de peste agetur, quâ Roma, Tito Principe, conflictata est.

[5] *Cladem Lugdunensem.* A. U. C. 711. coloniam Lugdunum deduxe-

quadragies sestertio [1] solatus est Princeps, ut amissa urbi reponerent: quam pecuniam Lugdunenses antè obtulerant [2] turbidis casibus.

## A. U. C. 819. J. C. 66.

14. C. SUETONIO, C. Telesino consulibus,[3] Antistius Sosianus, factitatis in Neronem carminibus probrosis, exilio, ut dixi,[4] multatus, postquàm id honoris indicibus, tamque promtum ad cædes Principem accepit, inquies animo, et occasionum haud segnis, Pammenem, ejusdem loci exulem, et Chaldæorum arte famosum, eòque multorum amicitiis innexum, similitudine fortunæ sibi conciliat. Ventitare ad eum nuntios, et consultationes [5] non frustra ratus, simul annuam pecuniam à P. Anteio ministrari cognoscit. Neque nescium habebat, Anteium caritate Agrippinæ invisum Neroni, opesque ejus præcipuas ad eliciendam cupidinem, eamque causam multis exitio esse. Igitur interceptis Anteii

rat L. Munatius Plancus, teste Dione, XLVI. p. 323. et vetere lapide, quem laudat P. de Colonia, *Histoire littéraire et Antiquités de Lyon*, Vol. I. p. 8. Urbem hanc pulcherrimis operibus refertam, atrox incendium unâ nocte penitus abstulit, anno ab origine coloniæ centesimo, U. C. 811. ut fusè, sed ingeniosiùs, quàm rem adeò luctuosam decet, narrat Seneca Ep. XCI. Plurimæ effossæ sunt funestissimi hujus incendii ruinæ, quas videre est apud eumdem de Colonia, loc. cit. p. 148 et seq.

[1] *Quadragies sestertio. Angl.* 33,333*l.* 6*s.* 8*d.* Nec audiendi Paradin et Saint Aubin, qui nimio urbis suæ studio emendandum *quatercenties* (rectiùs et quidem latinè *quadringenties*) contendunt. Quadringenties sestertiûm efficiunt *Angl.* 333,333*l.* 6*s.* 8*d.*

[2] *Antè obtulerant.* Caii aut Claudii temporibus. Quàm opulentum fuerit Lugdunum docet de Colonia, loc. cit. p. 33 et seq.

[3] *C. Telesino consulibus.* C. Suetonius Paullinus et C. Lucius Telesinus consules fuere A. U. C. 819. J. C. 66. In veteri Inscriptione apud Gruterum, p. 1102. n. 4. C. LVCIO. TELESINO. C. SUETONIO. PAVLINO. COS.

[4] *Ut dixi.* Supra Annal. XIV. 48.

[5] *Consultationes.* Magicas consultationes. Proh stultos homines, qui præsentia bona incuriosi negligunt, mala sæpe haud ventura ipsi arcessunt!

literis, furatus etiam libellos, quibus dies genitalis ejus, et eventura, secretis Pammenis occultabantur, simul repertis, quæ de ortu vitâque Ostorii Scapulæ[1] composita erant, scribit ad Principem, "magna se, et quæ incolumitati ejus "conducerent, allaturum, si brevem exilii veniam impetra-"visset: quippe Anteium et Ostorium imminere rebus, et "sua Cæsarisque fata scrutari." Exin missæ liburnicæ,[2] advehiturque properè Sosianus. Ac vulgato ejus indicio, inter damnatos magis, quàm inter reos, Anteius Ostoriusque habebantur: adeò ut testamentum Anteii nemo obsignaret,[3] nisi Tigellinus auctor extitisset. Monitus priùs Anteius, "ne supremas tabulas moraretur." Atque ille, hausto veneno, tarditatem ejus perosus, intercisis venis, mortem adproperavit.

15. Ostorius longinquis in agris, apud finem Ligurum,[4] id temporis erat: eò missus centurio, qui cædem ejus maturaret. Causa festinandi ex eo oriebatur, quòd Ostorius multâ militari famâ, et civicam coronam apud Britanniam meritus,[5] ingenti corporis robore, armorumque scientiâ, metum Neroni fecerat, ne invaderet pavidum semper, et repertâ nuper conjuratione magis exterritum. Igitur centurio, ubi effugia villæ clausit, jussa Imperatoris Ostorio aperit. Is fortitudinem adversùm hostes sæpe spectatam in

[1] *Ostorii Scapulæ.* De quo jam dictum supra Annal. XII. 31. et XIV. 48.

[2] *Missæ liburnicæ.* Suidas, Λιβυρνικὰ, νῆες ἦσαν, ὃ κατὰ τὸν τριηραρχικὸν ἐσχηματισμέναι τύπον, ἀλλὰ ληστρικώτεραι, χαλκέμβολοί τε, καὶ ἰσχυραὶ, καὶ κατάφρακτοι, δὲ τὸ τάχος αὐτῶν ἄπιστον. *Liburnicæ, naves erant, non ad triremium formam ædificatæ, sed magis piraticarum more extructæ, æreis rostris munitæ, firmæque et tectæ, et celeritate incredibili.* Liburnicis maximè victus est Antonius in Actiacâ pugnâ, unde posteà frequens earum usus apud Romanos. Vide Vegetium, V. 3.

[3] *Nemo obsignaret.* A septem testibus obsignandum. Vide not. et emend. ad Annal. XVI. 14.

[4] *Apud finem Ligurum.* Ligures, olim inter Rhodanum, *the Rhone*, et Macram, *Magra*, flumina. Vide not. et. emend. ad Annal. XVI. 15.

[5] *Apud Britanniam meritus.* Supra Annal. XII. 31.

se vertit. Et quia venæ, quamquam interruptæ, parùm sanguinis effundebant, hactenus manu servi usus ut immotum pugionem extolleret,[1] adpressit dextram ejus, juguloque occurrit.

16. Etiam si bella externa, et obitas pro republicâ mortes tantâ casuum similitudine memorarem, meque ipsum satietas cepisset, aliorumque tædium expectarem, quamvis honestos civium exitus, tristes tamen et continuos aspernantium. At nunc patientia servilis, tantumque sanguinis domi perditum, fatigant animum, et mœstitiâ restringunt. Neque aliam defensionem ab iis, quibus ista noscentur, exegerim, quàm ne oderim[2] tam segniter pereuntes. Ira illa numinum in res Romanas fuit, quam non, ut in cladibus exercituum, aut captivitate urbium, semel editam transire licet. Detur hoc inlustrium virorum posteritati, ut, quomodò exsequiis à promiscuâ sepulturâ separantur, ita, in traditione supremorum, accipiant habeantque propriam memoriam.

17. Paucos quippe intrà dies, eodem agmine Annæus Mela, Cerialis Anicius, Rufius Crispinus, ac Petronius cecidere. Mela et Crispinus, equites Romani, dignitate senatoriâ.[3] Nam hic quondam præfectus prætorii,[4] et consularibus insignibus donatus; ac nuper crimine con-

[1] *Pugionem extolleret.* Ut erectum immotumque pugionem teneret, mox dextram servi adpressit, suoque jugulo occurrit.

[2] *Ne oderim.* Neque aliam defensionem ab iis, quibus ista noscentur, exegerim, quàm ut patiantur me non adeò odisse tam segniter pereuntes, ut indignos eos commemoratione censuerim: quemadmodùm rectè explicat Illustr. Huetius. Vide not. et emend. ad Annal. xvi. 16.

[3] *Dignitate senatoriâ.* Non equidem senatores, sed equites illustres, opibus ac splendore cuivis senatorum pares, ut rectè observat Lipsius.

[4] *Præfectus prætorii.* Crispinum, præfectum prætorii, vidimus supra Annal. xi. 1.

jurationis in Sardiniam exactus,[1] accepto jussæ mortis nuntio, semet interfecit. Mela, quibus Gallio et Seneca[2] parentibus natus, petitione honorum abstinuerat, per ambitionem præposteram, ut eques Romanus consularibus potentiâ æquaretur: simul adquirendæ pecuniæ brevius iter credebat, per procurationes[3] administrandis Principis negotiis. Idem Annæum Lucanum genuerat, grande adjumentum claritudinis:[4] quo interfecto, dum rem familiarem ejus[5] acriter requirit, accusatorem concivit Fabium Romanum, ex intimis Lucani amicis. "Mixta inter patrem filiumque conjurationis scientia" fingitur adsimulatis Lucani literis: quas inspectas Nero "ferri ad eum" jussit, opibus ejus inhians. At Mela, quæ tum promtissima mortis via, exsolvit venas: scriptis codicillis, quibus grandem pecuniam in Tigellinum, generumque ejus Cossutianum Capitonem erogabat, quò cetera manerent. Additur codicillis, tamquam de iniquitate exitii querens ita scripsisset "se quidem mori nullis supplicii causis, Rufium autem Crispinum et Anicium Cerialem vitâ frui, infensos Principi:" quæ composita credebantur, de Crispino, quia interfectus erat, de Ceriale, ut interficeretur. Neque enim multo pòst vim sibi attulit, minore quàm ceteri miseratione, quia proditam C. Cæsari[6] conjurationem ab eo meminerant.

18. De C. Petronio[7] pauca supra repetenda sunt. Nam

[1] *In Sardiniam exactus.* Ut dictum est supra Annal. xv. 71.

[2] *Gallio et Seneca.* Vide quæ dicta sunt supra Annal. xv. 73.

[3] *Per procurationes.* Lucrosa procuratorum Cæsaris officia agitabant equites et liberti.

[4] *Grande adjumentum claritudinis.* Hæc audiant Lucani osores, eosque convitiorum pudeat. Novi equidem adolescentis poetæ, patrui ætatisque suæ auribus nimis accommodati, vitia; sed grandes sensus, vetere Româ dignos, et fœcundandis ingeniis habiles, suspicio.

[5] *Rem familiarem ejus.* Magnas Lucani opes laudat quoque Juvenal. vii. 79.

*Contentus famâ jaceat Lucanus in hortis Marmoreis.*

[6] *C. Cæsari.* Caligulæ. De conjuratione diximus in Suppl. Annal. viii. 43.

[7] *De C. Petronio.* Emendandum, *de T. Petronio.* Vide not. et emend. ad Annal. xvi. 18.

illi dies per somnum, nox officiis et oblectamentis vitæ transigebatur. Utque alios industria, ita hunc ignavia ad famam protulerat; habebaturque non ganeo et profligator, ut plerique sua haurientium, sed erudito luxu. Ac dicta factaque ejus quanto solutiora, et quamdam sui negligentiam præferentia, tanto gratiùs in speciem simplicitatis accipiebantur. Proconsul tamen Bithyniæ, et mox consul,[1] vigentem se, ac parem negotiis ostendit: dein revolutus ad vitia, seu vitiorum imitationem, inter paucos familiarium Neroni adsumtus est, elegantiæ arbiter, dum nihil amœnum, et molle affluentiâ putat, nisi quod ei Petronius approbavisset. Unde invidia Tigellini, quasi adversùs æmulum, et scientiâ voluptatum potiorem. Ergò crudelitatem Principis, cui ceteræ libidines cedebant, aggreditur, amicitiam Scevini[2] Petronio objectans: corrupto ad indicium servo, ademtâque defensione, et majore parte familiæ in vincla raptâ.

19. FORTE illis diebus Campaniam petiverat Cæsar, et Cumas usque[3] progressus Petronius illic attinebatur. Nec tulit ultra timoris aut spei moras: neque tamen præceps vitam expulit, sed incisas venas, ut libitum obligatas, aperire rursum, et adloqui amicos, non per seria, aut quibus constantiæ gloriam peteret. Audiebatque referentes, nihil de immortalitate animæ, et sapientium placitis, sed lævia carmina, et faciles versus. Servorum alios largitione, quosdam verberibus adfecit. Iniit et vias, somno indulsit, ut, quamquam coacta mors, fortuitæ similis esset. Ne codicillis quidem (quod plerique pereuntium) Neronem aut Tigellinum, aut quem alium potentium adulatus est: sed flagitia Principis,[4] sub nominibus exoletorum fœminarumque, et

[1] *Mox consul.* Consul suffectus. Proconsul autem dicitur ante initum consulatum, quia Bithyniam, consularem provinciam, rexerat.

[2] *Amicitiam Scevini.* De quo dictum est supra Annal. xv. 49 et seq.

[3] *Cumas usque.* Hodie *Cuma*, in Campaniâ. Vide not. et emend. ad Annal. xvi. 19.

[4] *Flagitia Principis.* Petronium hæc Principis flagitia in libro, cuj

novitate cujusque stupri, perscripsit, atque obsignatâ misit Neroni: fregitque anulum, ne mox usui esset ad facienda pericula.[1]

20. Ambigenti Neroni quonam modo noctium suarum ingenia notescerent, offertur Silia, matrimonio senatoris haud ignota, et ipsi ad omnem libidinem adscita, ac Petronio perquàm familiaris: agitur in exilium, tamquam non siluisset quæ viderat pertuleratque, proprio odio.[2] At Numicium Thermum, præturâ functum, Tigellini simultatibus dedidit, quia libertus Thermi quædam de Tigellino criminosè detulerat, quæ cruciatibus tormentorum ipse, Patronus ejus nece immeritâ lueret.[3]

21. Trucidatis tot insignibus viris, ad postremum Nero virtutem ipsam[4] exscindere concupivit, interfecto Thraseâ Pæto, et Bareâ Sorano, olim utrisque infensus, et accedentibus causis in Thraseam: quòd senatu egressus est, cùm de Agrippinâ referretur, ut memoravi:[5] quòdque Juvenalium ludicro parùm expectabilem operam præbuerat: eaque offensio altiùs penetrabat, quia idem Thrasea Patavii,

nomen est *Satyricon*, perscripsisse plurimi affirmant; quod tamen minimè probabile videtur. Quomodò enim intrà paucas horas librum scripsisset, longiorem etiam, quàm ut *Codicillorum* nomine appellaretur. Præthereà in Satyrico nihil fermè occurrit, quod Neroni conveniat: pleraque Claudii imbecillitatem referunt, ut observant viri eruditi.

[1] *Ad facienda pericula.* Ne Nero Tigellinusve eo uterentur ad creanda aliis pericula.

[2] *Proprio odio.* Verisimillima Freinshemii conjectura emendandum, *pertuleratque. Proprio odio hanc, Numicium Thermum, præturâ functum, Tigellini simultatibus dedidit.*

[3] *Lueret.* Fortè *luère*, ut vult Acidalius.

[4] *Virtutem ipsam.* Brevis, sed maxima laus. Paucis quoque Dio, LXII. p. 713. Ὁ δὲ δὴ Θρασέας καὶ ὁ Σωρανὸς, καὶ γένους, καὶ πλούτου, τῆς τε συμπάσης ἀρετῆς τὰ πρῶτα ἀνήκοντες. *Thrasea et Soranus nobilitate, divitiis, et omni virtutis genere præcipui.* Quarum familiarum fuerint viri illi duo præstantissimi, incertum. Qui conjecturas sectantur, adeant Ursatum, *Monumenta Patavina*, p. 155. et Reimarum in Notis ad Dionem, loc. cit.

[5] *Ut memoravi.* Supra Annal. XIV. 12.

unde ortus erat, ludis Cæsticis,[1] à Trojano Antenore institutis, habitu tragico cecinerat. Die quoque, quo prætor Antistius, ob probra in Neronem composita, ad mortem damnabatur, mitiora censuit, obtinuitque:[2] et cûm Deûm honores Poppææ[3] decernerentur, sponte absens, funeri non interfuit. Quæ obliterari non sinebat Capito Cossutianus,[4] præter animum ad flagitia præcipitem, inimicus Thraseæ, quòd auctoritate ejus concidisset, juvantis Cilicum legatos, dum Capitonem repetundarum interrogant.

22. Quin et illa objectabat: "principio anni vitare "Thraseam solemne jusjurandum:[5] nuncupationibus voto"rum[6] non adesse, quamvis quindecimvirali sacerdotio "præditum: numquam pro salute Principis, aut cœlesti "voce[7] immolavisse: adsiduum olim et indefessum, qui

[1] *Ludis Cæsticis.* Ita Puteolanus et Recentiores omnes. Vide not. et emend. ad Annal. XVI. 21. Ludos illos trigesimo quoque anno fuisse celebratos Patavii, et in iis Thraseam egisse tragœdiam docet Dio, LXII. p. 714. Ἐν Παταβίῳ τῇ πατρίδι τραγῳδίαν κατά τι πάτριον ἐν ἑορτῇ τινι τριακονταετηρίδι ὑποκρινάμενος.

[2] *Mitiora censuit obtinuitque.* Ut vidimus supra Annal. XIV. 48.

[3] *Deûm honores Poppææ.* Divinos honores Poppææ Sabinæ testatur nummus, ære minimo, è cimelio D. de Rothelin, DIVA POPPAEA. De templo, posteà ipsi dicato, vide Suppl. Annal. XVI. 76.

[4] *Capito Cossutianus.* De hoc maculoso fœdoque homine, à Cilicibus accusato, dictum est supra Annal. XIII. 33.

[5] *Solemne jusjurandum.* Olim in leges juratum. A. U. C. 712. teste Dione, XLVII. p. 337. triumviri, dominationis avidi, jurârunt Kalendis Januarii se omnia Julii Cæsaris acta rata habituros. Deinde observatum ut in acta Imperatorum juraretur. Id jusjurandum à senatu populoque, et speciatim à militibus, concipiebatur: primò quidem viritim, deinde generatim, aut ab uno ex singulis ordinibus. Sed id sæpe mutatum pro voluntate Principis, aut populorum adulatione, ut videre est apud Dionem, LVIII. p. 631 et 632. LX. p. 681.

[6] *Nuncupationibus votorum.* Cûm vota susciperentur pro imperio, pro salute Principis, aliisque lætis tristibusve rebus. Quæ de his suppliciis et quindecimviris dicta sunt, vide Annal IV. 17. VI. 12. XV. 23. In veteri Kalendario, III. NONAS, id est, die 3. Januarii VOTORVM NVNCVPATIO.

[7] *Cœlesti voce.* Cœlesti voce Principis cantoris; de quâ Suetonius in Ner. XXI. Apertiùsque Philostr. Vit. Apollon. V. 7. Quot, *inquit*, et quàm graves è theatris

" vulgaribus quoque patrum consultis semet fautorem, aut
" adversarium ostenderet, triennio non introiisse curiam:[1]
" nuperrimèque, cùm ad coercendos Silanum et Veterem,[2]
" certatim concurreretur, privatis potiùs clientium negotiis
" vacavisse: secessionem jam id, et partes; et, si idem
" multi audeant, bellum esse. Ut quondam C. Cæ-
" sarem,"[3] inquit, " et M. Catonem; ita nunc te, Nero,
" et Thraseam avida discordiarum civitas loquitur. Et
" habet sectatores, vel potiùs satellites, qui nondum con-
" tumaciam sententiarum, sed habitum vultumque ejus
" sectantur, rigidi et tristes, quò tibi lasciviam exprobrent.
" Huic uni incolumitas tua sine arte,[4] sine honore. Pros-
" peras Principis res spernit: etiamne luctibus et doloribus
" non satiatur? Ejusdem animi est, Poppæam divam non
" credere, cujus in acta divi Augusti et divi Julii non
" jurare. Spernit religiones, abrogat leges. Diurna
" populi Romani per provincias, per exercitus, curatiùs
" leguntur, ut noscatur quid Thrasea non fecerit.[5] Aut
" transeamus ad illa instituta, si potiora sunt: aut nova
" cupientibus auferatur dux et auctor. Ista secta[6] Tube-

oriuntur accusatores, cùm hæc delatores redarguant: Οὐκ ἦλθες ἀκροασόμενος Νέρωνος, ἢ παρῆσθα μὲν, ῥαθύμως δὲ ἠκροῶ, ἐγέλας, οὐκ ἐκρότησας, οὐκ ἔθυσας ὑπὲρ τῆς φωνῆς, ἵνα Πυθῶδε λαμπροτέρα ἔλθοι. *Non venisti auditum Neronem, aut venisti quidem, sed negligenter audivisti, risisti, non plausisti, non sacrificâsti pro hâc voce, ut ex Pytho clarior rediret.*

[1] *Triennio non introiisse curiam.* Sed, ut videtur, ab ipso Principe prohibitum. Annal. xv. 23.

[2] *Silanum et Veterem.* De quibus dictum supra cap. 9 et 10.

[3] *C. Cæsarem.* Ut quondam C. Julium Cæsarem servituti imminentem, et M. Catonem libertatis assertorem, ita nunc te, Nero, et Thraseam avida discordiarum civitas loquitur.

[4] *Sine arte.* Mallet Lipsius, et meritò, *Huic uni incolumitas tua sine curâ, artes sine honore.* Vide not. et emend. ad Annal. xvi. 22.

[5] *Non fecerit.* Quâ in re senatui, Principi restiterit. Romani, ut et nos, habuere diurna, *Angl. Newspapers.*

[6] *Ista secta.* Stoica. Longè aliter Seneca, de Clementiâ, ii. 5. *Nulla secta benignior leniorque est, nulla amantior hominum, et communibus bonis attentior: ut propositum sit usui esse aut auxilio, nec sibi tantùm, sed universis singulisque consulere.* At qui universis consulit, amplam semper obtulit criminandi materiem.

"rones,[1] et Favonios,[2] veteri quoque reipublicæ ingrata "nomina, genuit. Ut imperium evertant, libertatem præ-"ferunt: si perverterint, libertatem ipsam aggredientur. "Frustra Cassium amovisti,[3] si gliscere et vigere Bru-"torum æmulos passurus es. Denique nihil ipse de "Thraseâ scripseris,[4] disceptatorem senatum nobis re-"linque." Extollit irâ promtum Cossutiani animum Nero: adjicitque Marcellum Eprium acri eloquentiâ.

[1] *Tuberones.* Q. Ælius Tubero scientiâ juris, Stoicis dialecticisque disciplinis celeberrimus, sed paulo severior; de quo multa quidem habet Tullius, pro Murænâ, XXXVI. haud silenda tamen, ut virtutis extrema, vitiorum initia cognoscantur. *Noli, Cato, majorum instituta, quæ res ipsa publica, quæ diuturnitas imperii comprobat, nimium severâ oratione reprehendere. Fuit eodem ex studio vir eruditus apud patres nostros, et honestus homo et nobilis, Q. Tubero. Is, cùm epulum Q. Maximus, Africani patrui sui nomine, populo Romano daret, rogatus est à Maximo ut triclinium sterneret, cùm esset Tubero ejusdem Africani sororis filius. Atque ille, homo eruditissimus, ac Stoicus, stravit pelliculis hædinis lectulos Punicanos, et exposuit vasa Samia: quasi verò esset Diogenes Cynicus mortuus, et non divini hominis Africani mors honestaretur: quem cùm supremo ejus die Maximus laudaret, gratias egit Diis immortalibus, quòd ille vir in hâc republicâ potissimùm natus esset: necesse enim fuisse, ibi esse terrarum imperium, ubi ille esset. Hujus in morte celebrandâ, graviter tulit populus Romanus hanc perversam sapientiam Tuberonis. Itaque homo integerrimus, civis optimus, cùm esset L. Paulli nepos, P. Africani, ut dixi, sororis filius, his hædinis pelliculis præturâ dejectus est. Odit populus Romanus privatam luxuriam: publicam magnificentiam diligit: non amat profusas epulas: sordes et inhumanitatem multo minùs. Distinguit rationem officiorum ac temporum; vicissitudinem laboris ac voluptatis.* Vide et Gravinam, Origin. Juris Civil. p. 92.

[2] *Favonios.* M. Favonius, Catonis æmulus, Bruti amicus, libertatis studio, et dicteriis famam sibi paravit: ab Antonio interfectus. Vide Suetonium in Aug. XIII. Valer. Maxim. II. 10. n. 8. Plutarch. in Pompeio, p. 663. Dionem, XXXVIII. p. 62. et XLVII. p. 356.

[3] *Cassium amovisti.* In Sardiniam deportâsti, ut dictum est supra cap. 9.

[4] *De Thraseâ scripseris.* Quòd, vel invitus, Nero Thraseam magni faciebat, teste Plutarcho, Præcept. reip. gerend. Vol. II. p. 810. Ὁ Νέρων ἐκεῖνος ὀλίγον ἔμπροσθεν ἢ κτεῖναι τὸν Θρασέαν μάλιστα μισῶν καὶ φοβούμενος, ὁμῶς ἐγκαλοῦντός τινος ὡς κακῶς κεκριμένου καὶ ἀδικῶς. Ἐβουλόμην ἂν, ἔφη, Θρασέαν οὕτως ἐμὲ φιλεῖν, ὡς δικαστὴς ἄριστός ἐστιν. *Nero ille, paulo antequàm Thraseam interficeret, quem maximè oderat ac metuebat, quodam conquerente iniquam in suâ causâ à Thraseâ latam fuisse sententiam: Utinam verò, inquit, ita me amaret Thrasea, ut optimus est judex.*

23. AT BAREAM Soranum jam sibi Ostorius Sabinus, eques Romanus, poposcerat reum, ex proconsulatu Asiæ, in quâ offensiones Principis auxit, justitiâ atque industriâ: et quia portui Ephesiorum aperiendo curam insumserat; vimque civitatis Pergamenæ, prohibentis Acratum,[1] Cæsaris libertum, statuas et picturas avehere, inultam omiserat. Sed crimini dabatur "amicitia Plauti,[2] et ambitio conciliandæ "provinciæ ad spes novas." Tempus damnationi delectum, quo Tiridates,[3] accipiendo Armeniæ regno, adventabat: ut ad externa rumoribus intestinum scelus obscuraretur; an, ut magnitudinem Imperatoriam cæde insignium virorum, quasi regio facinore, ostentaret.

24. IGITUR omni civitate ad excipiendum Principem,[4] spectandumque regem, effusâ, Thrasea, occursu prohibitus, non demisit animum: sed codicillos ad Neronem composuit, requirens "objecta, et expurgaturum" adseverans, "si "notitiam criminum, et copiam diluendi habuisset." Eos codicillos Nero properanter accepit, spe, exterritum Thraseam scripsisse, per quæ claritudinem Principis extolleret, suamque famam dehonestaret. Quod ubi non evênit, vultumque, et spiritus et libertatem insontis ultro extimuit, "vocari patres" jubet. Tum Thrasea inter proximos consultavit, "tentaretne defensionem, an sperneret." Diversa consilia adferebantur.

25. QUIBUS intrari curiam placebat, "securos esse de "constantiâ ejus" dixerunt; "nihil dicturum, nisi quo "gloriam augeret. Segnes et pavidos supremis suis secre- "tum circumdare. Aspiceret populus virum, morti

[1] *Acratum.* Memoratum supra Annal. xv. 45.
[2] *Amicitia Plauti.* Rubellii Plauti, de quo supra Annal. xiv. 57 et 59.
[3] *Tiridates.* Multa de illo supra, ac maximè Annal. xv. 28. Vide et Suppl. Annal. xvi. 37 et seq.
[4] *Ad excipiendum Principem.* E Campaniâ redeuntem. Supra cap. 19.

"obvium; audiret senatus voces, quasi ex aliquo numine, "supra humanas: posse ipso miraculo etiam Neronem "permoveri: sin crudelitati insisteret, distingui certè apud "posteros memoriam honesti exitûs ab ignaviâ per silen-"tium pereuntium."

26. Contra, qui opperiendum domi censebant, de ipso Thraseâ eadem.[1] "Sed ludibria et contumelias imminere: "subtraheret aures conviciis et probris. Non solùm Cos-"sutianum aut Eprium, ad scelus promtos, superesse, qui "forsitan manus ictusque per immanitatem Augusti:[2] "etiam bonos metu sequi. Detraheret potiùs senatui, "quem perornavisset, infamiam tanti flagitii: et relinqueret "incertum, quid, viso Thraseâ reo, decreturi patres "fuerint. Ut Neronem flagitiorum pudor caperet, inritâ "spe agitari: multoque magis timendum, ne in conjugem, "in familiam, in cetera pignora ejus sæviret. Proinde "intemeratus, impollutus, quorum vestigiis et studiis vitam "duxerit, eorum gloriâ peteret finem." Aderat consilio Rusticus Arulenus, flagrans juvenis, et cupidine laudis offerebat "se intercessurum senatusconsulto:" nam plebis tribunus erat. Cohibuit spiritus ejus Thrasea, "ne vana, "et reo non profutura, intercessori exitiosa inciperet. Sibi "actam ætatem, et tot per annos continuum vitæ ordinem "non deserendum: illi initium magistratuum, et integra, "quæ supersint. Multùm antè secum expenderet, quod "tali in tempore capessendæ reipublicæ iter ingrederetur."[3] Ceterùm ipse, an venire in senatum deceret, meditationi suæ reliquit.

[1] *Eadem.* Eadem dicebant.

[2] *Per immanitatem Augusti.* Locus omnino corruptus. Emendandum puto *per immanitatem intentarent.* Vide not. et emend. ad Annal. XVI. 26.

[3] *Iter ingrederetur.* Arduum virtutis iter pergebat, cùm à Domitiano interfectus est, ut dicetur infra in Vit. Agric. XLV.

27. At posterâ luce, duæ prætoriæ cohortes armatæ templum genetricis Veneris [1] insedêre. Aditum senatûs globus togatorum obsederat, non occultis gladiis: dispersique per fora ac basilicas cunei militares; inter quorum aspectus et minas ingressi curiam senatores. Et oratio Principis per quæstorem ejus audita est.[2] Nemine nominatim compellato, patres arguebat, "quòd publica munia "desererent, eorumque exemplo equites Romani ad seg-"nitiam verterentur. Etenim, quid mirum è longinquis "provinciis haud veniri,[3] cùm plerique adepti consulatum "et sacerdotia, hortorum potiùs amœnitati inservirent?" quod velut telum arripuere accusatores.

28. Et initium faciente Cossutiano, majore vi Marcellus, "summam rempublicam agi" clamitabat: "contumaciâ "inferiorum, lenitatem imperitantis deminui. Nimiùm "mites ad eam diem patres, qui Thraseam desciscentem, "qui generum ejus, Helvidium Priscum,[4] in iisdem furori-"bus, simul Paconium Agrippinum, paterni in Principes

[1] *Genetricis Veneris.* In VIII. Urbis regione, Foroque Julii Cæsaris. Notissimi versus Lucretii, I. 1.

*Æneadum genetrix, hominum Divûmque voluptas,*
*Alma Venus, &c.*

[2] *Per quæstorem ejus audita est.* Id est, recitata. Imperatoribus sui erant quæstores, de quibus Ulpianus, Digest. Lib. I. T. 13. de officiis Quæstoris. *Non omnes quæstores provincias sortiebantur, verùm excepti erant candidati Principis: hi etenim solis libris Principalibus in senatu legendis vacant.* Mox infra, *ex his, sicuti diximus, quidam sunt, qui candidati Principis dicebantur, quique epistolas ejus in senatu legunt.* In Inscriptionibus veteribus appellantur QVAEST. AUG. Id est, *quæstores Augusti.* Id usus reperit Augustus: filiæ enim suæ luxuriam, *absens, ac libello per quæstorem recitato,* notam *senatui fecit, abstinuitque congressu hominum diu præ pudore.* Sueton. in Aug. LXV. Vide et Campianum, de officio et potestate magistrat. Roman. p. 201 et 202.

[3] *Haud veniri.* Quid mirum è longinquis provinciis in reipublicæ subsidium non veniri, cùm plerique adepti consulatum et sacerdotia, hortorum potiùs amœnitati, quàm reipublicæ inservirent? Vide not. et emend. ad Annal. XVI. 27.

[4] *Helvidium Priscum.* De illo infra Hist. IV. 42. Vide et Plin. III. Ep. 11.

"odii[1] heredem, et Curtium Montanum,[2] detestanda "carmina factitantem, eludere impunè sinerent. Requirere "se in senatu consularem, in votis sacerdotem, in jure-"jurando civem: nisi, contra instituta et cæremonias "majorum, proditorem palam et hostem Thrasea induisset. "Denique agere senatorem, et Principis obtrectatores pro-"tegere solitus, veniret, censeret quid corrigi, aut mutari "vellet: faciliùs perlaturos singula increpantem, quàm "nunc silentium perferrent omnia damnantis. Pacem illi "per orbem terræ,[3] an victorias sine damno exercituum "displicere? Ne hominem bonis publicis mœstum, et qui "fora, theatra, templa pro solitudine haberet,[4] qui minita-"retur exilium suum, ambitionis pravæ compotem facerent. "Non illi consulta hæc, non magistratus, aut Romanam "urbem videri. Abrumperet vitam ab eâ civitate, cujus "caritatem olim, nunc et aspectum exuisset."

[1] *Paterni in Principes odii.* M. Paconius, Paconii Agrippini pater, Tiberii sævitiâ, tamquam majestatis reus, innocens conciderat, ut dicetur cap. seq. Suprema ejus fata pluribus narrat Suetonius in Tiber. LXI. *Annalibus suis vir consularis inseruit, frequenti quondam convivio, cui et ipse affuerit, interrogatum eum subitò et clarè à quodam nano, adstante mensæ inter copreas, cur Paconius, majestatis reus, tamdiu viveret: statim quamdam petulantiam linguæ objurgâsse, ceterùm post paucos dies scripsisse senatui, ut de pœnâ Paconii quàm primùm statueret.*

[2] *Curtium Montanum.* De quo infra Hist. IV. 42.

[3] *Pacem illi per orbem terræ.* Confecto Armeniaco bello, tunc quasi pacato terrarum orbe, Janum clausit Nero, et cusus est ære magno nummus, qui olim fuit in museo Collegii Ludovici Magni: IMP. NERO CLAUD. CAES. GERM. P. M. TR. P. XIII. P. P. Caput Neronis laureatum. In aversâ parte, PACE PR TERRA MARIQUE PARTA IANUM CLVSIT SC. Id est, *Imperator Nero Claudius Cæsar Germanicus, pontifex maximus, tribunitiæ potestatis* anno XIII. *pater patriæ, pace populi Romani terrâ marique partâ Janum clusit: senatusconsulto.*

[4] *Pro solitudine haberet.* Ne ambitionis pravæ compotem facerent hominem, bonis publicis mœstum, in foris, theatris, templis, rarum et infrequentem, et se Urbe cessurum minitantem. Hæc illi non videri patrum consulta, non veros magistratus, non illam ipsam urbem Romanam. Ergò abrumperet vitam ab eâ civitate cujus ut olim caritatem, nunc et aspectum exuisset. *Pro solitudine haberet*, id est, ut rectè explicat Illustr. Huetius, tam raro frequentaret, quàm solitudo frequentari solet.

29. Cum per hæc atque talia Marcellus, ut erat torvus et minax, voce, vultu, oculis ardesceret; non illa nota, et celebritate periculorum sueta jam, senatûs mœstitia, sed novus et altior pavor, manus et tela militum cernentibus: simul ipsius Thraseæ venerabilis species obversabatur: et erant qui "Helvidium quoque" miserarentur, "innoxiæ "adfinitatis pœnas daturum. Quid Agrippino objectum, "nisi tristem patris fortunam? quandò et ille, perinde "innocens, Tiberii sævitiâ concidisset. Enimverò Mon-"tanum probæ juventæ, neque famosi carminis,[1] quia pro-"tulerit ingenium, extorrem agi."

30. Atque interim Ostorius Sabinus, Sorani accusator, ingreditur, orditurque "de amicitiâ Rubellii Plauti,[2] quòd-"que proconsulatum Asiæ Soranus pro claritate sibi potiùs "accommodatum, quàm ex utilitate communi egisset, "alendo seditiones civitatum."[3] Vetera hæc: sed recens, discrimini patris filiam connectebat,[4] "quòd pecuniam

[1] *Neque famosi carminis.* Non ob famosum carmen, sed quia ingenii specimina protulerit, extorris. Posteà, ut videtur, non melior, sed Principibus acceptior, pudendam hanc de rhombo et patinâ sententiam dixit, quam memorat Juvenalis, IV. 136.

*Vicit digna viro sententia: noverat ille*
*Luxuriam imperii veterem, noctesque Neronis*
*Jam medias, aliamque famem, cùm pulmo Falerno*
*Arderet: nulli major fuit usus edendi*
*Tempestate meâ.*

Unde mirum hominis abdomen. Juvenal. Ibid. vers. 107.

*Montani quoque venter adest abdomine tardus.*

[2] *Amicitiâ Rubellii Plauti.* De quâ supra cap. 23.

[3] *Seditiones civitatum.* Seditiones appellat *vim civitatis Pergamenæ, prohibentis Acratum, Cæsaris libertum, statuas et picturas avehere,* quam *inultam omiserat,* ut dictum supra cap. 23.

[4] *Connectebat.* Delatore Egnatio, ut accipimus ex vetere Scholiaste Juvenalis, VI. 551.

*Faciet, quod deferat ipse.*

Scholiastes: *Hìc Egnatium Philosophum significat, qui filiam Bareæ Sorani, quam cùm ipse ad magicam,* (fortè *magiam,* aut *magicen*) *descendisse hortatus* (corrige, *descendere esset hortatus*) *detulit Neroni: ob quam rem mori cum patre jussa est à Nerone. Egnatium autem hìc poeta ob delationem hanc ipsam sæpe lacerta* (corrige, *lacerat.*)

"Magis dilargita esset." Acciderat sanè pietate Serviliæ (id nomen puellæ fuit) quæ, caritate erga parentem, simul imprudentiâ ætatis, non tamen aliud consultaverat, quàm "de incolumitate domûs, et an placabilis Nero, an cognitio senatûs nihil atrox adferret." Igitur accita est in senatum, steteruntque diversi ante tribunal consulum, grandis ævo parens, contra filia intrà vicesimum ætatis annum, nuper marito Annio Pollione in exilium pulso,[1] viduata desolataque; ac ne patrem quidem intuens, cujus onerâsse pericula videbatur.

31. Tum interrogante accusatore, "an cultus dotales,[2] "an detractum cervici monile, venum dedisset, quò pecuniam faciendis magicis sacris contraheret?" primùm strata humi, longoque fletu et silentio, pòst, altaria et aram[3] complexa: "Nullos," inquit, "impios Deos, nullas devotiones, nec aliud infelicibus precibus invocavi, quàm ut "hunc optimum patrem, tu, Cæsar, vos, patres, servaretis "incolumem. Sic gemmas, et vestes, et dignitatis insignia "dedi, quomodò, si sanguinem et vitam poposcissent. "Viderint isti, antehàc mihi ignoti, quò nomine sint, quas "artes exerceant: nulla mihi Principis mentio, nisi inter "numina fuit. Nescit tamen miserrimus pater: et si "crimen est, sola deliqui."

32. Loquentis adhuc verba excipit Soranus, proclamatque: "non illam in provinciam[4] secum profectam, non "Plauto[5] per ætatem nosci potuisse; non criminibus

[1] *In exilium pulso.* Propter conjurationem, de quâ supra Annal. xv. 71. Sed infamato magis, quàm convicto.

[2] *An cultus dotales. An* pro *annon*, ut jam observatum supra Annal. iv. 35.

[3] *Altaria et aram.* Veneris Genetricis, in cujus templo tunc erat senatus, ut patet ex cap. 27.

[4] *Illam in provinciam.* Proclamat Serviliam non secum profectam esse in Asiam.

[5] *Plauto.* Rubellio Plauto.

"mariti[1] connexam: nimiæ tantùm pietatis ream sepa-"rarent; atque ipse quamcumque sortem subiret." Simul in amplexus occurrentis filiæ ruebat, nisi interjecti lictores utrisque obstitissent. Mox datus testibus locus: et quantum misericordiæ sævitia accusationis permoverat, tantum iræ P. Egnatius[2] testis concivit. Cliens hic Sorani, et tunc emtus ad opprimendum amicum, auctoritatem Stoicæ sectæ præferebat, habitu et ore ad exprimendam imaginem honesti exercitus, ceterùm animo perfidiosus, subdolus, avaritiam et libidinem occultans. Quæ postquàm pecuniâ reclusa sunt, dedit exemplum præcavendi,[3] quomodò fraudibus involutos, aut flagitiis commaculatos, sic specie bonarum artium falsos, et amicitiæ fallaces.

33. Idem tamen dies et honestum exemplum tulit Cassii Asclepiodoti, qui magnitudine opum præcipuus inter Bithynos, quo obsequio florentem Soranum celebraverat, labantem non deseruit. Exutusque omnibus fortunis, et in exilium actus;[4] æquitate Deûm[5] erga bona malaque documenta. Thraseæ, Soranoque, et Serviliæ datur mortis arbitrium. Helvidius et Paconius Italiâ depelluntur. Mon-

[1] *Mariti.* Annii Pollionis.

[2] *P. Egnatius.* De quo indignabundus Juvenalis, Satyr. III. 115.

*Audi facinus majoris abollæ.*
*Stoicus occidit Baream delator amicum,*
*Discipulumque senex, ripâ nutritus in illâ,*
*Ad quam Gorgonei delapsa est pinna caballi.*

Vide infra Hist. IV. 10.

[3] *Exemplum præcavendi.* Postquàm perfidiosi clientis vitia pecuniâ reclusa sunt, dedit exemplum, homines specie bonarum artium falsos, et habitu amicitiæ fallaces præcavendi æquè, ac fraudibus involutos, aut flagitiis commaculatos.

[4] *In exilium actus.* Posteà à Galbâ restitutus. Dio, Lib. LXII. p. 714.

[5] *Æquitate Deûm.* Dii æquè utrumque exemplum præbuerunt, ut rectè explicat eruditus Petavius, pietatis et constantiæ, in Asclepiodoto; perfidiæ ac sceleris, in Egnatio. Eadem Deûm æquitas, cùm simul Nero ac senatus flagitiis, Thrasea, Soranus, Servilia, aliique virtutibus clarescerent. Mala bonis mixta semper exhibet Tacitus. Inde cùm multa scelera memoraret, infra Hist. I. 2. addit: *Non tamen adeò virtutum sterile seculum, ut non et bona exempla prodiderit.*

tanus patri concessus est, prædicto ne in republicâ [1] habeetur. Accusatoribus Eprio et Cossutiano quinquagies sestertiûm [2] singulis, Ostorio duodecies,[3] et quæstoria insignia tribuuntur.

34. Tum ad Thraseam, in hortis agentem quæstor consulis [4] missus, vesperascente jam die. Inlustrium virorum fœminarumque cœtus frequentes egerat, maximè intentus Demetrio,[5] Cynicæ institutionis doctori: cum quo, ut conjectare erat intentione vultûs, et auditu, si qua clariùs proloquebantur, de naturâ animæ, et dissociatione spiritûs corporisque inquirebat: donec advenit Domitius Cæcilianus, ex intimis amicis, et ei, quid senatus censuisset, exposuit. Igitur flentes queritantesque, qui aderant, "facessere "properè" Thrasea, "neu pericula sua miscere cum "sorte damnati" hortatur. Arriamque tentantem mariti suprema, et exemplum Arriæ matris sequi,[6] monet, "reti-

[1] *Ne in republicâ.* Id est, ne magistratus aliaque munera publica adipisceretur.

[2] *Quinquagies sestertiûm. Angl.* 41,666*l.* 13*s.* 4*d.*

[3] *Duodecies. Angl.* 10,000*l.*

[4] *Quæstor consulis.* De quæstoribus Principum diximus supra cap. 27. Consulibus quoque sui erant quæstores. Appium Claudium et Caium Norbanum, consules A. U. C. 716. primos fuisse, qui binos singuli quæstores habuerunt, docet Dio, XLVIII. p. 383. Ἐπὶ δ' Ἀππίου τε Κλαυδίου καὶ Γαΐου Νωρβανοῦ ὑπάτων, οἷς πρώτοις δύο ἑκατέροις ταμιεῖαι συνεγένοντο.

[5] *Demetrio. Demetrius, vir omne Cynicæ philosophiæ robur complexus,* Δημήτριος, ἀνὴρ ξυνειληφὼς ἅπαν τὸ ἐν Κυνικῇ κράτος, teste Philostrato, Vit. Apollon. IV. 25. egregiè dictus à Senecâ Ep. XX. NON PRÆCEPTOR VERI, SED TESTIS. Quem virum acerrimum, et contra omnia naturæ desideria pugnantem, cùm ubique, tum maximè laudat in libro de Beneficiis, VII. 8. *Paulo antè Demetrium retuli: quem mihi videtur rerum natura nostris tulisse temporibus, ut ostenderet, nec illum à nobis corrumpi, nec nos ab ullo corrigi posse: virum exactæ (licèt neget ipse) sapientiæ: firmæque in his, quæ proposuit, constantiæ: eloquentiæ verò ejus, quæ res fortissimas deceat, non concinnatæ, nec in verba sollicitæ, sed ingenti animo, prout impetus tulit, res suas prosequentis. Huic non dubito, quin providentia et talem vitam, et talem dicendi facultatem dederit, ne aut exemplum seculo nostro, aut convicium deesset.*

[6] *Exemplum Arriæ matris sequi.* Suprema Arriæ matris fata narravimus in Suppl. Annal. IX. 40. 41 et 42.

"nere vitam, filiæque communi subsidium unicum non "adimere."

35. Tum progressus in porticum, illic à quæstore[1] reperitur, lætitiæ propior, quia Helvidium, generum suum, Italiâ tantùm arceri cognoverat. Accepto dehinc senatusconsulto, Helvidium et Demetrium in cubiculum inducit: porrectisque utriusque brachii venis,[2] postquàm cruorem effudit, humum super spargens, propiùs vocato quæstore, "Libemus," inquit, "Jovi liberatori. Specta, juvenis: "et omen quidem Dii prohibeant; ceterùm in ea tempora "natus es, quibus firmare animum expediat constantibus "exemplis." Pòst lentitudine exitûs graves cruciatus adferente, obversis in Demetrium.[3]—

[1] *A quæstore.* A quæstore consulis.

[2] *Utriusque brachii venis.* Hanc ipsam Thraseæ mortem memorans Suetonius in Ner. XXXVII. addit: *Mori jussis non ampliùs, quàm horarium spatium dabat; ac ne quid moræ interveniret, medicos admovebat, qui cunctantes continuò curarent: ita enim vocabat venas mortis gratiâ incidere.*

[3] *Obversis in Demetrium.* Cetera periere. Vide Suppl. Annal. XVI.

# NOTÆ ET EMENDATIONES

AD

*SEX POSTERIORES LIBROS*

# C. CORNELII TACITI

ANNALIUM.

# NOTÆ ET EMENDATIONES

## AD LIBRUM UNDECIMUM ANNALIUM

# C. CORNELII TACITI.

---

Annalium Liber xi. MS. Reg. alium præfert titulum. C. Cornelii Taciti Historici illustris xxx. librorum quos ædidit fragmenta incipiunt. Et primo liber tertius decimus. vixitque sub domitiano. Fortè alia fuit olim librorum partitio. In MSS. tamen Vaticanis et Oxoniensibus vulgò legitur: *Cornelii Taciti actorum diurnalium Augustæ historiæ Liber* xi.

Cap. 1. *A Lucullo cœptos.* MSS. et Puteolanus. In editione principe *captos.* Margini MS. Harl. adscriptum *emtos.*

*Non extimuisse concionem populi Romani, fateri.* MS. Flor. et Bud. *concione* (ed. pr. *concionem*) *p. R. fateri.* Sed vulg. inde à Puteol. *in concione.* Illud restituimus potiùs, rectèque distinguimus. Olim (cùm milites Cæsaris necem ulturos voce suâ deterruisset: *utinam ego ipsum interfecissem!* quod Dio, l. 59. refert); at nunc apertiùs *fateri,* se non probatorem modò, sed et suasorem, auctorem, necis fuisse, *gloriamque facinoris ultro* (ultra quam olim professus erat) *petere.* Cf. quæ Cicero similiter ab Antonio insimulatus de nece Cæsaris dicit Philipp. ii. cap. 11 seq. ibique à variis notata. Videant jam intelligentiores, num benè discesserimus

à vulgatâ, quæ Pichenam auctorem habet, *non extim. in concione P. R. fateri* &c. Is quidem ex Cod. Flor. benè restituit *fateri* (quod Rhenanus omiserat, ut in Cod. Bud. non visum) sed idem revocavit *in concione*. Necdum verò, ista *in concione P. R.* olim vociferans, se auctorem cædis fassus erat.

Cap. 2. *In omni flagitio.* Mallet Rhenanus *in omne flagitium;* probatque Ernestus: nec immeritò. Ferri tamen potest *in omni flagitio.*

*Ac postremùm.* MSS. Guelf. Harl. et Jes. *ad postremum.* Latinè quidem, sed duriter. Mox enim sequitur *ad quod.*

Cap. 3. *Sed consultanti.* MS. Harl. *consultante.* Mallet Ernestus *consultantibus.* Utrumque Latinum. Emendatione tamen non indiget vulgata lectio. Neque hìc omnia hiulca, ut voluit Lipsius.

*Ei mortis arbitrium.* MSS. Harl. Bodl. Jes. *liberum mortis arbitrium ei permisit.* Ad aures accommodatè.

*Quàm, quòd . . . caderet.* Gruterus omissum vellet, *quòd . . . caderet.* Rectiùs expungeretur *quòd,* ut visum Gronovio et Ernesto. Haud tamen improbabilis vulgata scriptura.

Cap. 4. *Quibus Petra cognomentum.* In MS. Reg. *quibus præter cognomen.* Editio princeps, *quibus pet cognomen.* Optimè emendavit Puteolanus, *quibus Petra cognomentum;* et ita habent MSS. omnes Vaticani. Ab his equitibus cognominata videtur ala Petrina, quæ memoratur infra Hist. I. 70. et IV. 49. Hujus alæ extat memoria in vetere lapide apud Brigantas, nunc *Cumberland,* reperto, de quo *Camden's Britannia by Gough, Ed.* 1806. Vol. III. p. 426.

. . . . . .

GADVNO

VLP. TRAI

EM. AL. PET.

MARTIVS

F. P. C.

Vide et Gruterum, DLXXII. n. 3.

EM. AL. PETR.

Id est, *Emeritus alæ Petrinæ.*

*Valerii et Poppææ.* Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et editiones omnes veteres. Mendosè in MS. Reg. *Vesteris;* et in quibusdam aliis scriptis libris *Nesteris:* unde multi emendavere *Mnesteris.* At hìc de Poppææ et Valerii, non verò Mnesteris, congressibus agitur.

*Gravitatem annonæ.* Ursinus et Muretus mallent *caritatem annonæ;* sicque legitur in MS. Reg. Nihil tamen mutaverim propter ceterorum librorum consensum, et vocem Annal. VI. 13. jam usurpatam.

CAP. 5. *Legemque Cinciam.* Pessimè in MSS. et veteribus editionibus *legemque Titiam. Cinciam* egregiè emendavit Jac. Cujacius, Observ. VI. 18.

CAP. 6. *Famam in posteros.* MS. Bodl. et Jac. Gronovius *famam et posteros.*

*Negocia sint.* Ita Jac. Gronovius ex MS. Medic. probaturque auctoritate Taciti, Annal. I. 28. "Quin potiùs, ut novissimi in culpam, ita primi ad pœnitentiam sumus." In scriptis libris vulgò *negotiantur.* Margini MS. Bodl. adscriptum *negotia tueantur,* quod in libris omnibus editis legitur. Suspectum tamen; ideoque conjectabat Frid. Gronovius, *negotia eant.* Ernestus, *negotia curentur.*

CAP. 7. *Quietâ republicâ . . . petere.* Ita Pichena et Recentiores. Nec aliter infra in Dialogo de Oratoribus, cap. 36. In MSS. "qui et à republicâ nulla, nisi pacis, emolumenta peterent."

*Posuit modum.* Senatusconsulto modum posuit, ut optimè vidit Cl. Chiffletius, qui etiam hunc locum ita emendatum volebat: *Hæc ita haud frustra dicta Princeps ratus, S C. capiendis pecuniis* posuit modum. De hoc senatusconsulto audiendus Plinius, V. Ep. 21. *Suberat edicto senatusconsultum:* HOC OMNES,

QVIDQVID NEGOTII HABERENT, IVRARE, PRIVSQVAM AGERENT, IVBEBANTVR, NIHIL SE OB ADVOCATIONEM CVIQVAM DEDISSE, PROMISISSE, CAVISSE. "His enim verbis, ac mille prætereà, et vænire advocationes et emi vetabantur. Peractis tamen negotiis, permittebantur pecuniam dumtaxat decem millium dare." Decem millia sestertium, et *dena sestertia,* unam et eamdem pecuniæ summam significant.

Cap. 8. *Vectum memoravi.* Ita MSS. Bodl. Harl. Jes. Guelf. et Puteolanus. Sic etiam Annal. xii. 21. *Vectus Romam.* In MS. Reg. *perductum.* Editio princeps et Ernestus *vinctum.*

*Properaverat.* In MSS. et editis libris *præparaverat.* Emendandum *properaverat* dudum monuere Muretus et J. Fred. Gronovius; suadentque Latinitas et historiæ series.

Cap. 9. *Fratris F. patefecit.* Perperam in recentioribus editionibus *fratri patefecerat.* Bardanes non erat frater Gotarzis, sed filius fratris ejus, nempe Artabani, teste Josepho, Antiq. Jud. xx. 3. ipsoque Tacito, cap. sup. In MSS. et veteribus editionibus *patefecit.*

*Cunctantur.* MS. Reg. et editio princeps, probatque Ernestus. Non ita benè Puteolanus et MSS. Bodl. et Jes. *cunctanter.*

*Inter se concedere.* Sic emendavit Puteolanus, quem omnes sunt secuti. In MS. Reg. et editione principe *concesserunt.* MS. Harl. *concessere.*

Cap. 10. *Reciperare Armeniam parabat.* Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et Beroaldus. Sic Annal. ii. 10. *Trans Albim concedere parabant.* In MS. Reg. et editione principe *habebat.* Miror verbum in recentioribus editionibus penitus excidisse.

*Ad amnem Erinden.* MSS. *Erindem,* vel *Erinden.* Editio princeps *Eriden.* Mallet Ryckius *Charindam,* Ammiano Marcellino, xxiii. 9. memoratum. At nihil juvat in tantâ obscuritate divinare.

*Ad flumen Sinden.* Ita MSS. et editio princeps, vel *Syndem.* Puteolanus, quem ceteri sunt secuti, emendavit *Gynden.* Verùm cùm Gyndes, et Herodoto, I. 189. et Senecæ de irâ, III. 21. laudatus, sit omnino diversus, nec constet de situ Gyndis, de quo Ammianus Marcellinus, loc. cit. veterem scripturam hìc mutare nefas.

CAP. 11. *Ludi seculares.* Ludorum secularium rationes expenderat Tacitus in libris, quibus res Domitiani scripserat. Iis deperditis, pauca, quæ amissa suppleant, subdendum.

## *DE LUDIS SECULARIBUS.*

Secularium ludorum originem docet Varro apud Censorinum, *de die natali,* cap. 17. "Cùm multa portenta fierent, et murus ac turris, quæ sunt intrà portam Collinam et Esquilinam de cœlò essent tacta, et ideo libros Sibyllinos quindecimviri adîssent; renuntiârunt, utì Diti patri, et Proserpinæ, ludi Terentini in campo Martio fierent, et hostiæ furvæ immolarentur; utìque ludi centesimo quoque anno fierent." At contra, ut decimo centesimoque anno repetantur, tam commentarii quindecimvirorum, quàm D. Augusti edicta testari videntur: adeò ut Horatius in carmine, quod secularibus ludis cantatum est, id tempus hoc modo designaverit:

> "Certus undenos decies per annos
> Orbis ut cantus referatque ludos
> Ter die clarâ, totiensque gratâ
> Nocte frequentes."

Hæc Censorinus; qui varias posteà de annis, quibus editi sunt ludi seculares, veterum scriptorum opiniones recenset. Ego

quindecimvirorum rationes, quas tradit, utpote probabiliores, sequar.

Primi ludi seculares editi sunt A. U. C. 298. M. Valerio, Sp. Verginio consulibus.

Secundi ludi seculares fuere A. U. C. 408. M. Valerio Corvino et C. Pætilio consulibus.

Tertii ludi seculares facti A. U. C. 518. P. Cornelio Lentulo et C. Licinio Varo consulibus. Sic quoque Fasti Capitolini ad hunc annum,

LVDI. SECVLARES. TERT.

Vide Cl. Piranesi, *Fasti consulares;* et Notas, p. 19.

Quarti ludi seculares spectati A. U. C. 628. M. Æmilio Lepido et L. Aurelio Oreste consulibus. Id quoque suadet Horatius supra laudatus.

Quintos ludos seculares fecere Augustus et Agrippa A. U. C. 737. C. Furnio et C. Junio Silano consulibus. Nec aliter Fasti Capitolini ad hunc annum,

LVDI. SECVLARES. QVINCT.

Id est, *quinctùm*, seu *quintùm*.

Sextos ludos seculares fecit Claudius A. U. C. 800. spretâ seculari ludorum lege, et prævalidâ anni ab U. C. octingentesimi celebritate. Factum ut excusaret, edixit seculares ludos *anticipatos ab Augusto, nec legitimo tempori reservatos* fuisse, Sueton. in Claud. XXI. *Ipse* tamen *in historiis suis* prodiderat, *intermissos eos Augustum multo pòst, diligentissimè annorum ratione subductâ, in ordinem redegisse,* Sueton. ibid.

Testatur Plinius, VII. 48. "Stephanionem, qui primus togatas saltare instituit, utrisque secularibus ludis saltâsse, et Divi Augusti, et quos Claudius Cæsar consulatu suo quarto fecit, quandò 63. et non ampliùs anni interfuere." Inde, ut tradit Suetonius, loc. cit. "Vox præconis irrisa est, invitantis more solemni

ad ludos, quos nec spectâsset quisquam, nec spectaturus esset: cùm superessent adhuc qui spectaverant, et quidam histrionum producti olim, tunc quoque producerentur."

De ludis secularibus dicetur adhuc infra ad annum 841. quo Domitianus septimos seculares ludos edidit.

*Miraculis adsimulata.* MSS. Reg. Agr. et Puteolanus, *assimulata.* Haud ita benè in aliis, *assimilata,* vel *adsimilata.*

Cap. 12. *Amore detinebatur.* Rectè Cl. Ernestus ex editione principe. Perperam MSS. aliique libri editi *distinebatur.*

Cap. 13. *P. Pomponium consularem.* De quo Plinius, VII. 19. Idem est ac Pomponius Secundus, quem *vatem civemque clarissimum* appellat idem Plinius, XIII. 12. De eo quoque Quintilianus, Instit. Orat. X. 1. "Eorum quos viderim, longè princeps Pomponius Secundus, quem senes parùm tragicum putabant, eruditione ac nitore præstare confitebantur." Vide et Plinium, VII. Ep. 17. Pomponius consul fuit, sed ex suffectorum numero. Eumdem esse ac L. Pomponium, de quo infra Annal. XII. 27 et 28. haud crediderim, ob prænominis diversitatem.

*In mortem parentum.* Adolescentes filiosfamilias olim circumscripserat Lætorius, teste Tullio de Offic. III. 15. et Prisciano, libr. VIII. fol. 47. vetitumque *minorem annis viginti quinque stipulari.* Grassantem adhuc fœneratorum libidinem coercuit Claudius senatusconsulto Macedoniano, Digest. lib. XIV. Tit. 6. Leg. I. ex Ulpiano: placuit, "ne cui, qui filiofamilias pecuniam dedisset, etiam post mortem parentis ejus, cujus in potestate fuisset, actio petitioque daretur: ut scirent, qui pessimo exemplo fœnerarent, nullius posse filiifamilias bonum nomen expectatâ patris sui morte fieri." Redivivam licentiâ temporum Neronianorum fœnerandi cupidinem iterum compescuit Vespasianus, ut dicemus in Suppl. Hist. V. ad annum 825.

*Ab Simbruinis collibus.* Claudii magnificentiam in Curtio et Cæruleo fontibus in Urbem perducendis, à Vespasiano et Tito restitutis, testantur adhuc Romæ, ubi nunc *Porta Maggiore,* monumenta plurima, quæ exhibet Cl. Piranesi, *Antichità Romane,*

Vol. I. Tabul. XVII. Ibi extant Inscriptiones, quas habet quoque Gruterus, 176. n. 1.

TI. CLAUDIVS. DRVSI. F. CAISAR. AVGVSTVS. GERMANICUS. PONTIF. MAXIM.[1] TRIBVNICIA. POTESTATE. XII. COS. V. IMPERATOR. XXVII. PATER. PATRIAE.[2] AQVAS. CLAVDIAM. EX. FONTIBVS. QUI. VOCABANTVR. CAERVLEVS. ET. CVRTIVS. A. MILLIARIO. XXXXV.[3] ITEM. ANIENEM. NOVAM. A. MILLIARIO. LXII. SUA. IMPENSA. IN. VRBEM. PERDVCENDAS. CVRAVIT.[4]

IMP. CAESAR. VESPASIANVS. AVGVST. PONTIF. MAX. TRIB. POT. II. IMP. VI. COS. III. DESIG. IIII. P. P.[1] AQVAS. CVRTIAM. ET. CAERVLEAM. PERDVCTAS. A. DIVO. CLAVDIO. ET. POSTEA. INTERMISSAS. DILAPSASQVE.[2] PER. ANNOS. NOVEM. SVA. IMPENSA. VRBI. RESTITVIT.[3]

IM. T. CAESAR. DIVI. F. VESPASIANVS. AVGVSTVS. PONTIFEX. MAXIMVS. TRIBVNIC.[1] POTESTATE. X. IMPERATOR. XVII. PATER. PATRIAE. CENSOR. COS. VIII.[2] AQVAS. CVRTIAM. ET. CAERVLEAM. PERDVCTAS. A. DIVO. CLAVDIO. ET. POSTEA.[3] A. DIVO. VESPASIANO. PATRE. SVO. VRBI. RESTITVTAS. CVM. A. CAPITE. AQVARVM. A. SOLO. VETVSTATE. DILAPSAE. ESSENT. NOVA. FORMA. REDVCENDAS. SVA. IMPENSA. CVRAVIT.[4]

Ne hiulca foret Inscriptio, versus numeris sunt distincti. Erudito Vulpio, *Vetus Latium*, Vol. x. p. 492 et seq. *Simbruini colles* dici videntur, quòd *simul imbres* in subjectum lacum dimitterent.

Cap. 14. *Per figuras animalium.* Juvat Tacitum sequi, et de literis hìc disquirere.

## *DE LITERARUM ORIGINE.*

Gravis intricataque quæstio, quæ prima fuerit apud homines recepta scripturæ forma. Rude adhuc ævum figuris animalium mentis suæ sensus expressisse satis constat. Hujus inventionis laudem, barbaris omnibus, ut opinor, debitam, Ægyptii monumentorum magnitudine et magnificentiâ soli obtinuere. Agreste istud scribendi genus, quod et difficile est, nec nisi paucos brevissimosque mentis sensus potest exprimere, Assyrios ad expeditiorem et fœcundiorem literarum formam inquirendam excitavit. Hanc tamen gloriam Ægyptii in se derivare voluisse mihi videntur; idque innuit Tacitus, si ejus verba ritè perpenderis: "Primi per figuras animalium Ægyptii sensus mentis effingebant (ea antiquissima monumenta memoriæ humanæ impressa saxis cernuntur) et Literarum semet inventores perhibent." At cùm nulla extent Ægyptiarum harumce literarum monumenta, ab Assyriis literis diversa, aut iis antiquiora, quæ tamen multa superesse deberent, non immeritò scripsit Plinius, vir immensæ eruditionis, vii. 56. *Literas semper arbitror Assyrias fuisse.*

Primigenias illas literas, maximum humani ingenii fœtum, omnino diversas fuisse à rotundo illo charactere, quo nunc Hebræa scribimus, certissimum est. Fortè etiam Samaritanis, quibus nunc utimur, paulo rudiores fuere.

Inde autem scriptura ad omnes gentes dimanavit, quæ egregium inventum aut rusticitate non neglexere, aut vanitate non sunt aspernatæ. Hâc enim superbiâ laborâsse mihi videntur duo populi, quos inter posita Assyria, Ægyptii et Sinenses, vitiis ac virtutibus simillimi. Sed in utriusque pœnam vertit superbia. Stupenda enim Ægyptiorum monumenta ignota obsolescunt. Sinenses in enucleandis suis characteribus semper pueri, consenescunt.

Utrùm autem veteres inter characteres Sinenses et Ægyptios fuerit similitudo quærunt eruditi. Hanc quidem se deprehendisse existimavit Cl. Needham in Iside Taurinensi et *Lexico* Sinensi *Tchingtsee-tong.* De hâc similitudine interrogati Galli, qui inter Sinenses multis abhinc annis degunt, eam sibi incompertam, nec Sinensibus libris satis nixam respondere. Memini quidem me legisse quædam omnino mira de veteribus hieroglyphis Sinensibus, sed quæ neque est hujus loci referre, neque, utpote ab hominibus religione præoccupatis, qui reconditissima Christianæ fidei mysteria vetustissimis Sinensium hieroglyphis adumbrata imaginabantur, conscripta, multum auctoritatis obtinerent, neque obtinere debent.

Dum meliora certioraque à Sinensibus veniant, satius erit legere eruditum opus clarissimorum virorum *Warburton* et *Leonard des Malpeines* Parisiis editum anno 1744. *Essai sur les Hiéroglyphes Egyptiens.* Novissimam et egregiam in eruderandis linguarum primordiis posuere Cll. de Guignes et Barthelemy. *Mémoires de l' Académie Royale des Inscriptions.* Vol. XXXII. p. 212. Nunc verò quomodò ex Assyriis literis formatæ fuerint ceterarum gentium literæ, oculis exhibebit tabula Eduardi Bernardi, cui titulum fecit *Orbis eruditi literatura.* Hanc meliorem auctioremque Londini anno 1759. edidit Cl. *Morton.*

*Tres literas adjecit.* Literas, ab Imperatore Claudio additas, rem levem, disceptandam tamen, hìc explanabimus.

## *DE LITERIS A CLAUDIO REPERTIS.*

Claudianum inventum testatur Suetonius in Claud. XLI. "Novas etiam commentus est literas tres, ac numero veterum quasi maximè necessarias addidit. De quarum ratione cùm privatus adhuc volumen edidisset, mox Princeps non difficulter obtinuit ut in usu quoque promiscuo essent. Extat talis scriptura in plerisque libris, ac diurnis titulisque operum."

Ex tribus his literis una occurrit in hujusce ævi inscriptionibus. Sic apud Gruterum, 236. n. 9.

ANTONIAI
AVGVSTAI
DRVSI
SACERDOTI DIℲI
AVGVSTI
MATRI. TI. CLAVDI.

In eâdem inscriptione legitur VIIℲIR EPVLON. Id est, *septemvir epulonum.* PRINCIPI IVℲENTVTI. Id est, *Principi juventutis.*

In aliâ inscriptione, quam dabimus infra in not. et emend. ad Annal. XII. 23.

TI. CLAVDIVS
.................
POMERIVM
AMPLIAℲIT TERMINAℲIT.

Illud inventum laudat Quintilianus, Institut. Orat. I. 7. "Nec inutiliter Claudius Æolicam illam ad hos usus Ⅎ literam adjecerat."

Altera litera fuit antisigma ↄc, teste Prisciano, Fol. 5. "Huic S præponitur P, et loco Ψ fungitur, pro quâ Claudius Cæsar antisigma hâc figurâ ↄc scribi voluit. Sed nulli ausi sunt antiquam scripturam mutare."

De tertiâ literâ major controversia. Immo Cl. Pitiscus ad locum Suetonii supra laudatum adnotat. *In III literâ hæremus, nec auxilio est Grammaticorum manus.* Hâc confessione, incitatos nos juvat diligentiùs inquirere. Ac primò quidem Martianus Capella innuit tertiam hanc literam à Claudio fuisse additam, ut C S Romanorum, aut Ξ Græcorum, exprimeret. Sic enim Capella, lib. III. p. 55. "Huic literæ S Divus Claudius P adjecit, aut C propter Ψ et Ξ Græcas, psalterium, saxa." Hæc valdè obscura sunt; nec inde liquet quibus notis P S aut Ψ, et C S aut Ξ Claudius expresserit. In hâc tamen obscuritate manifestum est juxta Capellam Claudium tertiam reperisse literam, quâ exprimeret C S, aut Ξ. Vacillare tamen mihi videtur Capellæ auctoritas, quòd Romani haberent literam x, cui eadem ac literis C S et Ξ vis.

Potior ergò mihi videtur Velii Longi sententia. Porrò sic ille Velius, in *Orthographiâ*, inter Putschianos rei grammaticæ scriptores editâ apud Wechel. anno 1605. "De VIRO verò et VIRTUTE ubi I scribitur et penè U enuntiatur. Unde Tiberius Claudius novam quamdam literam excogitavit, similem ei notæ, quam pro aspiratione Græci ponunt, per quam scriberentur eæ voces, quæ neque secundùm exilitatem literæ, neque secundùm pinguitudinem literæ sonant, ut in VIRO, VIRTUTE, neque rursum secundùm latum literæ sonum enuntiarentur, ut in eo, quod est LEGERE, SCRIBERE." Hactenus Velius; cui nonnihil favet Quintilianus, Institut. Orat. I. 4. "Medius est quidam V et I literæ sonus. Non enim sic OPTIMUM dicimus, ut OPIMUM. Et in HERE, neque E planè, neque I auditur. An rursus aliæ redundent, præter illam aspirationis notam Ⱶ, quæ si necessaria est, etiam contrariam sibi poscit ⊣." Nam Quintilianus, ut et Velius, agnoscit medium quemdam sonum inter E et I, ut in HERE; inter V et I, ut in *OPTIMUM.* Velius

expressè ait ad id discriminis exprimendum excogitatam esse à Claudio literam similem ei notæ, *quam pro aspiratione Græci ponunt.* Ea nota est Ⱶ, tum ex Quintiliano, tum ex Heracleorum nummis, quos videre est apud Cl. Pellerin, *Recueil de Médailles de Peuples et de Villes.* Vol. I. p. 42. ⱵΗΡΑΚΛΗΙΩΝ. Ergò illa nota Ⱶ est tertia Claudii litera. Claudiana autem illa litera, sicut et antisigma, in nullis antiquitatis monumentis, quæ hactenus reperta sunt, occurrit. Nec pœnitenda jactura. In iis enim parum curiositatis, nihil utilitatis.

*In ære publicandis plebiscitis.* Ita libri omnes editi. Lipsius tamen emendabat *publicandis scitis,* hâc ratione ductus, quòd nulla fuerint sub Imperatoribus plebis scita, aut jussa. Eamdem ob causam corrigebat Grotius *publicandis plebi Scis,* id est, *senatusconsultis.* Ingeniosè quidem; at durum videtur *publicare plebi senatusconsulta.* Nec verum est nulla fuisse sub Imperatoribus plebis scita, seu jussa. Aliud enim suadet ipse Tacitus Annal. XII. 41. "Sperni adoptionem, quæque censuerint patres, jusserit populus, intrà penates abrogari." Et in lege Regiâ, de quâ nos plura infra Hist. IV. 6. memorantur LEGES. ROGATIONES. PLEBISVE. SCITA. SENATVSVE. CONSVLTA. Monuerim quoque legi in MS. Reg. *Aspiciuntur etiam nunc in ære publico plebiscitis per fora ac templa fixo.* Quod minimè spernendum. Sic enim infra Annal. XII. 53. *Fixum est ære publico senatusconsultum.* Hìc rectè faciunt, qui emendant *plebi SCtis,* cùm eo tempore plebiscita nulla fuerint, quos inter est et Hoeschelius, quem jure hìc laudamus. Misc. Obs. VIII. 291.

Cap. 15. *Nomine Italicus.* Benè Cl. Ernestus ex MS. Agr. *Italicus.* Hìc MSS. et editi libri habent *Italus.* Sed posteà *Italicus.*

*Ex Catumero.* Ita Puteolanus et recentiores. In editione principe, *Actumero.* MS. Bodl. *Cactumero.* MS. Jes. *Cacumero.*

Cap. 16. *Ac, si....quam parentem.* In vulgatis libris *At.* Restitui *Ac,* MSS. Reg. Guelf. et editionem principem secutus. Ill. Huetius jam viderat *At* mendosum esse. *Parentem* quoque

habet editio princeps, ut et Cll. Ernestus et Lallemand. In MSS. ceterisque editionibus *Parentes.*

Cap. 17. *Nec patrem rubori.* Sic MSS. Flor. Agr. et editio princeps aliæque optimæ. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *nec patrem illi rubori esse.*

*Dein secunda.* MSS. Bodl. et Puteol. *dehinc.* Ceteri et optimi *dein.*

*Langobardorum.* MSS. Harl. Bodl. et Jes. *Longobardorum.*

Cap. 18. *Auxiliaris, et diu meritus.* Ita Puteolanus; nec malè. In MSS. Harl. et Jes. *Auxiliaris et ex diu meritus.* In MSS. Bodl. Bud. et Agr. *Auxiliaris ex diu meritis*; quod Ryckio placet. In MS. Flor. *Auxiliare ex diu meritis.* Editio princeps *Auxiliare esd in meritis;* unde tentavere Mercerus et Gronovius, *Auxiliare æs diu meritus.* Alii aliter et infeliciùs.

*Laboris ignavas.* Puteolanus ceterique omnes *ignaras.* Restitui *ignavas,* secutus MSS. Vatic. 1863 et 1864. Medic. Reg. Guelf. et editionem principem. Ignavæ enim legiones, non ignaræ. Præterea hæc dicendi ratio Tacito perfamiliaris passim occurrit. In MS. Jes. *laboribus ignavas.* In MS. Vatic. 1958. scriptum quidem *ignaras,* sed superscriptum *ignavas.* Sic infra cap. 19. in MS. Harl. scriptum *ignaro Principi,* pro *ignavo.*

*An falso jacta.* Puteolanus *jacta, vel aucta.* Redundant *vel aucta.* In MSS. et editione principe *falsò acta.* MS. Bodl. *falsò aucta.* Margini additam *acta.* Rectè emendatum *jacta.* Haud enim aliter supra Annal. IV. 7. *Neque raro, neque apud paucos talia jaciebat.*

Cap. 19. *Præsidium immunivit.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et editiones veteres, *inde munivit.* Tentabat Acidalius *inibi munivit.* Rectè Chiffletius, Lipsius, *immunivit,* quod eamdem vim habet ac *ibidem munivit,* probatque Gronovius ex Suetonio in Tiber. XXXIX. *Incœnante eo,* id est, ibidem cœnante. Dictum hìc *immunivit,* ut supra Annal. VI. 32. *Instituta Parthorum insumit.*

Cap. 20. *Ut tamen miles.* Benè MS. Reg. et editio princeps. Corruptè in MS. Flor. *vi.* Perperam MSS. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus *ne tamen.*

*In agro Mattiaco.* MS. Reg. *Matiaco.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus *Machiaco.* Rectè emendatum *Mattiaco.* In eodem agro fontes erant, de quibus Plinius, XXXI. 2. "Sunt et Mattiaci in Germaniâ fontes calidi trans Rhenum." Hæc cùm ita sint, mirum sanè videbitur Tacitum scripsisse in libello de Moribus German. V. se nescire utrùm ulla Germaniæ vena argentum aurumve gignat. *Quis enim scrutatus est?* Sed vel de Germanis Tacitus hìc loquitur, vel cùm hæc scriberet, ad Curtium Rufum non attendit. Certè non emendandum *Maciaco,* ut vult Lipsius, qui de Africâ intelligit. Patet ex cap. seq. Rufùm tunc non fuisse in Africâ.

Cap. 22. *De se Novius.* Nullum hìc hiatum reperi in tribus MSS. Vaticanis. Sed corruptè admodùm *dsononi, de senoni, de se novi.* In MSS. Bodl. Harl. Jes. *de se novius.* Et puto sic scripsisse Tacitum. Casûs varietate orationem, more suo, distinxit. Eâdem brevitate dixisset, *de se confessus, conscios non edidit.* Sic Florus, I. 1. "Hoc de se sacerdos gravida confessa est, nec mox fama dubitavit." Et Tacit. Annal. XIV. 59. "De cæde Sullæ Plautique haud confessus."

*Creatique primùm.* Locus hic mirum in modum ab interpretibus vexatus; et immeritò. Nam si ad Taciti narrationem attendatur, nihil culpandum occurrit. Ait Quæstores, imperantibus regibus, fuisse institutos, probatque legis Curiatæ auctoritate, cui sanè consentit Ulpianus, Digest. libr. I. Tit. 13. *De officio quæstoris.* Pulsis regibus, mansit consulibus potestas deligendi quæstores; nec refragatur Plutarchus in Publicolâ, p. 103. Anno 63. post pulsos reges, U. C. 308. quæsturæ honorem mandavit populus. Benè quidem. Sed ante hunc annum quæstores memorare potuerunt Livius ac Dionysius. Non est ergò cur Lipsius pro 63. annum 23. emendet. Cl. Heineccius, *Antiq. Rom. Jurisprud.* Vol. I. p. 246. de quæstorum origine Tacito consentit.

Haud invitus sic legerem : *Creatique primùm, qui Romæ curarent. Dein gliscentibus negotiis duo additi, Valerius Potitus et Æmilius Mamercus 90. anno post Tarquinios exactos, ut rem militarem comitarentur. Mox &c.* Misc. Obs. x. 287, 88.

Cap. 23. *L. Vipsanio.* Ita editiones omnes veteres, Muratori in Fastis consularibus et alii. In MSS. *Vipsano* aut *Vipsana.* Unde emendavit Cl. Ernestus *Vipstano.* In vetere fragmento apud Muratori, Thesaur. Inscript. Vol. i. p. 305.

C. VIPSTANVS POPLICOL.

At incertum an idem sit ac L. Vipsanius Poblicola.

*Fœdera et civitatem Romanam.* Ut intelligatur quæ sint fœdera, quid civitas Romana, res altiùs repetenda; ac ne lector in evolvendis Taciti libris usquam hæreat paucis disquirendum.

## *DE JURE LATII, CIVITATE ROMANA, JURE QUIRITIUM, JURE ITALICO, COLONIIS, MUNICIPIIS, POPULIS LIBERIS, FŒDERATIS, IMMUNIBUS, STIPENDIARIIS.*

Romani, initâ tandem, post diuturnum bellum, cum Latinis pace, iis tribuêre, ut Romanis legionibus immisti militarent, ibique honores capesserent. Negata verò suffragii latio; et magistratibus in Urbe interdictum. Hoc *Jus Latii:* quod, cùm sit inter jura antiquissimum, dictum est quoque *Jus antiquum Latii.*

Posteà datum jus suffragii et magistratus ineundi; ceteraque juris publici permissa, census, militia, tributa, vectigalia, sacra. Hoc *Jus civitatis Romanæ,* seu *civitas Romana.*

Concessa etiam, quæ juris erant privati, libertas, gens, connubia, jus patrium, jus legitimæ dominationis, dominii, usucapionis. Hoc *Jus Quiritium.*

Non Latini tantùm, id est, Latii incolæ, sed Itali quoque, id est, qui inter utrumque mare ad Rubiconem usque fluvium incolebant, jus à Romanis consecuti sunt, quod dictum est *Jus Italicum.* Jus illud Italorum videtur primò fuisse aliquanto deterioris conditionis, quàm Latinorum: sed tandem eò recidit ut immunitas à censu capitis et soli esset *Jus Italicum.*

Roma, inter arctiores conclusa fines, cives militesve aliò deduxit, qui loca sibi adsignata incolerent. Hæ sunt *Coloniæ,* quæ Romanis regebantur legibus. Aliæ erant, quibus jus Italiæ dabatur; aliæ, quæ Latinorum; aliæ, quæ civium Romanorum essent.

*Municipia,* seu *Municipes,* cives erant Romani, legibus suis utentes, muneris tantùm cum populo Romano honorarii participes, à quo munere capessendo appellati videntur: nullis aliis necessitatibus, neque ullâ populi Romani lege adstricti, ni populus eorum fundus factus foret.

*Liberi populi* suis gaudebant legibus: levia tantùm et sponte ad expensas publicas contribuebant, sicut et *Fœderati populi,* qui fœdus cum populo Romano inierant. *Immunes* verò *populi,* ab omni publico onere soluti. *Stipendiarii,* vectigal certum solvebant, *quod stipendiarium dicitur; quasi victoriæ præmium, ac pœnam belli.* Cicero in Verrem, III. 6.

Hæc qui fusiùs explicata reperire voluerit, adeat eruditos viros, Heineccium, *Antiq. Roman. Jurisprud.* Vol. I. Appendix. capp. 1. 2 et 3. et Florez, *Medallas de España.* p. 85 et seq.

Observandum autem hæc omnia, ut donorum natura est, pro arbitrio reipublicæ aut Principum, modò liberaliùs, modò parciùs fuisse concessa. Ita hoc in loco Tacitus memorat primores Gallorum, civitatem Romanam jam pridem assecutos, jus adipiscendorum in Urbe honorum expetere. Nempe civitas Romana nonnumquam sine hoc privilegio tribuebatur. Unde, teste Livio, IX. 43. "Anagninis, quique arma Romanis intulerant, civitas sine suffragii latione data:

concilia connubiaque ademta, et magistratibus præterquàm sacrorum curatione interdictum."

Juvaret hìc animadvertere quàm fuerit digna totius orbis imperio gens, quæ tot jura, tam sapienter attemperata, repererit, quibus populos, ut moribus, sic meritis, diversos, quasi familiam unam regeret. At nobis brevitati studendum. Monuisse sit satis.

*Senator foret.* Emendat Acidalius, probatque Cl. Lallemand. "Quem ultra honorem residuis nobilium, aut si quis pauper è Latio senator, fore?" At melior, et magis Corneliana videtur vulgata scriptura.

*Ferro vique.* Ita MSS. Puteolanus *ferro ignique.*

*Apud Alesiam.* Hìc reperta IV. idus Decembris, anno 1652. inscriptio, quâ nulla extat, ut opinor, in Galliâ vetustior et illustrior. Eam ex exemplari, ad se misso, sed properantiùs descripto, vulgavit Reinesius, Syntagm. Inscript. class. I. num. 176. quam pariter mancam posteà publicavere D. Bouquet, *Historiens de France*, Vol. I. p. 130. et Cl. Danville, *Eclaircissemens sur la Gaule*, p. 494. Lapidem ipsum cùm diligentiùs invisisset Petr. Franc. Chiffletius S. J. animadvertit inferiori lapidis limbo inscriptam esse lineam integram, quæ curiosos hactenus fugerat. Inscriptionem integram, ut in MSS. ejus schedis, reperi, juvat hìc edere, ne egregium antiquitatis Gallicæ monumentum integritate suâ careat.

TI. CL. PROFESSVS. NIGER. OMNIBVS
HONORIBVS. APVD. AEDVOS. ET
LINGONAS. FVNCTVS. DEO. MORITASGO
PORTICVM. TESTAMENTO. PONI
IVSSIT. SVO. NOMINE. ET. IVLIAE
VIRGVLINAE. VXORIS. ET. FILIARVM
CL. PROFESSAE. ET. IVL. VIRGVLAE
IVL. VIRGVLA. A. SOLO. REPOSVIT

Lapis erat trium pedum et unciarum sex longitudine, duorum pedum latitudine: unciales pulcherrimæque literæ. Quis verò sit Deus ille Moritasgus? Ni me fallat conjectura, ipse est Moritasgus, rex Senonum, de quo Julius Cæsar, Bell. Gall. v. 52. Illum vel Romani, vel Galli sacravere: illi, ut Gallorum animos sibi conciliarent: hi, ut Romanorum sacra imitarentur.

*Quid si memoria eorum.* Nullus in Tacito locus deploratus magis: nec ullam sanitatis spem afferunt scripti codices Juvat tamen Vaticanorum librorum scripturam, quæ eadem est in ceteris omnibus, exhibere, ut inde eruditis conjectandi sit locus. In MS. 1864. "Quid si memoria eorum moreretur, qui Capitolio et arâ Romanâ manibus eorumdem per se satis fruerentur." In MS. 1958. supra *moreretur* scriptum *memoretur;* loco *per se satis* scriptum *prostratis;* in margine *per se satis.* Quàm multa inde divinaverint eruditi, longum et inutile foret referre. Absurda silebo: probabiliora tantùm referam, ut ea probet, meliorave tentet lector. Puteolanus edidit, *Quid si memoria eorum inoriretur.* At verbum insolens *inoriretur.* Nec, cùm emendantur scriptores, nova verba obtrudenda. Addit Cl. Chiffletius, "qui Capitolium et arcem Romanam, Deorum sedem persecuti sunt." Optimè quidem vidit Cl. Chiffletius à librariis perperam scriptum *arâ Romanâ* pro *arce Romanâ.* Cetera minimè sunt Corneliana. Haud felicior J. Fr. Gronovius, "quid si memoria eorum inoriretur, qui Capitolium et arcem Romanam, mœnibus eorumdem prostratis?" subauditum putat, *obsederint.* Hæc dura; nec prostrata sunt Capitolii mœnia: Cl. Lallemand monet legendum cum Jac. Gronovio: "Quid si memoriâ eorum moverentur, qui pro Capitolio et arce Romanâ manibus eorumdem prostrati sunt? pro Capitolio *idem esse ac* ante Capitolium." Sed certè, *memoriâ eorum moverentur* et *manibus eorumdem prostrati sunt* ab usu stiloque Taciti recedere mihi videntur. Displicet quoque Ryckius, "Quid si memoria eorum innovaretur, qui in Capitolio et arce Romanâ à majoribus eorumdem prostrati." Nemo à Gallis in Capitolio prostratus, "cùm victoribus Gallis captâ totâ urbe, Capitolium tamen atque arcem Diique et homines Romani tenuerint, habitaverint," teste Livio, v. 51. Vossii, Heinsii, aliorumque emenda-

tionibus abstineo, quæ Latinitate aut historicâ veritate satis refelluntur. Cùm nihil ergò occurreret, quod placeret, nec quidquam sani ex librorum scripturâ extrudi posset, dum meliora succurrerent, suppleri posse existimávi, quæ neque hoc loco, nec Taciti mente, indigna mihi viderentur: "Quid si memoria eorum renovaretur, qui, Capitolio et arce Romanâ manibus eorumdem ferè superatis, pretium populi Romani mille pondo auri fecerint?" Hæc omnia, ut supra in Notis monuimus, constant ex Livio, v. 39. 47 et 48. Floro, I. 13. Plinio, XXXIII. 1. sect. 5. Loca integra referre supersedeo, quòd jam longior fuerim. Hæc consulat eruditus lector.

Cap. 24. *Et statim.* Ita MSS. Flor. Corb. Pichena et Recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et veteribus editionibus *etiam statim.* Mallem *etiam* vel *et* omitti.

*Ita exorsus est.* Exemplar hujusce orationis Claudii, æreâ tabulâ, longâ pedes quinque, uncias octo, latâ pedes quatuor, unciam unam, incisæ, repertum est Lugduni in colle Sancti Sebastiani anno 1528. cùm rimandis aquis foderetur terra, ut docet P. De Colonia S. J. *Histoire Littéraire et Antiquités de Lyon,* Vol. I. p. 134. Cùm eam accuratissimè editam vellem, Cl. Beraud, pro suâ humanitate, à se descriptam et cum exemplari collatam ad me transmisit, unde sincerior, quàm apud Gruterum, p. 502. ipsumque De Colonia, servatâ etiam interpungendi ratione, hìc repræsentabitur. Periit, ut mihi videtur, altera tabula, aut fortè pars superior hujus tabulæ, in quâ titulus orationis et aliquot erant orationis lineæ. Ipsa etiam, quæ superest, tabula in duas partes injuriâ temporum diffracta. Nunc, ut licuit, coagmentata extat in Lugdunensi prætorio.

## *LÆVA PARS TABULÆ.*

MAE. RERVM. NOSTR. ............... SII ......

EQVIDEM. PRIMAM. OMNIVM. ILLAM. COGITATIONEM. HOMINVM. QVAM. MAXIME. PRIMAM OCCVRSVRAM. MIHI. PROVIDEO. DEPRECOR NEQVASI. NOVAM. ISTAM. REM. INTRODVCI EXHORRESCATIS. SED. ILLA. POTIVS. COGITETIS. QVAM. MVLTA. IN. HAC. CIVITATE NOVA. SINT. ET. QVIDEM. STATIM. AB. ORIGINE. VRBIS. NOSTRAE. IN. QVOD. FORMAS STATVSQVE. RES. P. NOSTRA. DIDVCTA. SIT

QVONDAM. REGES. HANC. TENVERE. VRBEM NEC. TAMEN. DOMESTICIS SVCCESSORIBVS EAM. TRADERE. CONTIGIT. SVPERVENERE ALIENI. ET. QVIDAM. EXTERNI. VT. NVMA ROMVLO. SVCCESSERIT. EX. SABINIS. VENIENS VICINVS. QVIDEM. SED. TVNC. EXTERNVS. VT ANCO. MARCIO. PRISCVS. TARQVINIVS. PROPTER. TEMERATVM. SANGVINEM. QVOD. PATRE DEMARATHO CORINTHIO. NATVS. ERAT. ET TARQVINIENSI. MATRE. GENEROSA. SED INOPI. VT. QVAE. TALI. MARITO. NECESSE HABVERIT. SVCCVMBERE. CVM. DOMI. REPEL-

LERETVR. A. GERENDIS. HONORIBVS. POSTQVAM. ROMAM. MIGRAVIT. REGNVM. ADEPTVS EST. HVIC. QVOQVE. ET. FILIO. NEPOTIVE EIVS. NAM. ET. HOC. INTER. AVCTORES. DISCREPAT. INSERTVS. SERVIVS. TVLLIVS. SI NOSTROS. SEQVIMVR. CAPTIVA. NATVS. OCRESIA. SI. TVSCOS. CAELI. QVONDAM. VIVENNAE SODALIS. FIDELISSIMVS. OMNISQVE. EIVS CASVS. COMES. POSTQVAM. VARIA. FORTVNA EXACTVS. CVM. OMNIBVS. RELIQVIS. CAELIANI EXERCITVS. ETRVRIA. EXCESSIT. MONTEM CAELIVM. OCCVPAVIT. ET. A. DVCE. SVO. CAELIO ITA. APPELLITATVS. MVTATOQVE NOMINE. NAM. TVSCE. MASTARNA. EI. NOMEN ERAT. ITA. APPELLATVS. EST. VT. DIXI. ET REGNVM. SVMMA. CVM. REIP. VTILITATE OPTINVIT. DEINDE. POSTQVAM. TARQVINI SVPERBI. MORES. INVISI. CIVITATI. NOSTRAE ESSE. COEPERVNT. QVA. IPSIVS. QUA. FILIORUM. EIVS. NEMPE. PERTAESVM. EST. MENTES REGNI. ET. AD. CONSULES. ANNVOS. MAGISTRATVS. ADMINISTRATIO. REIP. TRANSLATA EST

QUID. NVNC. COMMEMOREM. DICTATVRAE. HOC IPSO. CONSVLARI. IMPERIUM. VALENTIVS REPERTVM. APVD. MAIORES. NOSTROS. QVO IN. ASPERIORIBVS. BELLIS. AVT. IN. CIVILI MOTV. DIFFICILIORE. VTERENTVR. AVT. IN

AVXILIVM. PLEBIS. CREATOS. TRIBVNOS PLEBEI. QVID. A. CONSVLIBVS. AD. DECEMVIROS. TRANSLATVM. IMPERIVM. SOLVTOQVE POSTEA. DECEMVIRALI. REGNO. AD. CONSVLES RVSVS. REDITVM. QVID. IN. DECVRIS. DISTRIBVTVM. CONSULARE. IMPERIVM. TRIBVNOSQVE. MILITUM. CONSVLARI. IMPERIO. APPELLATOS. QVI. SENI. ET. SAEPE. OCTONI CREARENTVR. QVID COMMVNICATOS. POSTREMO. CVM. PLEBE. HONORES. NON. IMPERI SOLVM. SED. SACERDOTIORUM. QVOQVE. IAM SI. NARREM. BELLA. A. QVIBVS. COEPERINT MAIORES. NOSTRI. ET. QVO. PROCESSERIMVS VEREOR. NE. NIMIO. INSOLENTIOR. ESSE VIDEAR. ET. QVAESISSE. IACTATIONEM. GLORIAE. PROLATI. IMPERI. VLTRA OCEANVM SED. ILLOC. POTIVS. REVERTAR. CIVITATEM

## *DEXTRA PARS TABULÆ.*

.......................................... SANE ... NOVO. .. DIVVS. AVG... NO... LVS. ET PATRVVS. TI

CAESAR. OMNEM. FLOREM. VBIQVE. COLONIARVM. AC. MVNICIPIORVM. BONORVM. SCILICET. VIRORVM. ET. LOCVPLETIVM. IN. HAC

CURIA. ESSE. VOLVIT. QUID. ERGO. NON ITALICUS. SENATOR. PROVINCIALI. POTIOR EST. IAM. VOBIS. CVM. HANC. PARTEM. CENSVRAE MEAE. ADPROBARE. COEPERO. QVID DE. EA RE SENTIAM. REBVS. OSTENDAM. SED NE. PROVINCIALES. QVIDEM. SI MODO. ORNARE. CVRIAM. POTERINT. REICIENDOS PVTO

ORNATISSIMA. ECCE. COLONIA. VALENTISSIMAQVE VIENNENSIVM. QVAM. LONGO. IAM. TEMPORE SENATORES. HVIC. CVRIAE. CONFERT. EX. QVA COLONIA. INTER. PAVCOS. EQVESTRIS. ORDINIS ORNAMENTVM. L. VESTINVM. FAMILIARISSIME DILIGO ET. HODIEQVE. IN. REBVS. MEIS. DETINEO CVIVS LIBERI. FRVANTVR. QVAESO. PRIMO SACERDOTIORVM. GRADV. POST. MODO. CVM ANNIS. PROMOTVRI. DIGNITATIS. SVAE. INCREMENTA. VT. DIRVM. NOMEN. LATRONIS. ET. ODI ILLVD. PALAESTRICVM. PRODIGIVM. QVOD. ANTE IN. DOMVM. CONSVLATVM. INTVLIT. QVAM COLONIA. SVA. SOLIDVM. CIVITATIS. ROMANAE CONSECVTA EST. IDEM. DE. FRATRE. EIVS POSSVM. DICERE. MISERABILI QVIDEM. INDIGNISSIMOQVE HOC. CASV. VT. VOBIS. VTILIS SENATOR. ESSE. NON. POSSIT

TEMPVS. EST. IAM. TI. CAESAR. GERMANICE. DETEGERE. TE. PATRIBVS. CONSCRIPTIS. QVO. TENDAT. ORATIO. TVA. IAM. ENIM. AD. EXTREMOS FINES. GALLIAE. NARBONENSIS. VENISTI

TOT. ECCE. INSIGNES. IVVENES. QVOT. INTVEOR NON MAGIS SVNT. PAENITENDI. SENATORES QVAM. PAENITET. PERSICVM NOBILISSIMVM VIRVM. AMICVM. MEVM INTER IMAGINES. MAIORVM. SVORUM. ALLOBROGICI. NOMEN. LEGERE QVOD. SI HAEC. ITA ESSE CONSENTITIS QVID VLTRA. DESIDERATIS QVAM. VT. VOBIS. DIGITO DEMONSTREM. SOLVM. IPSUM. VLTRA. FINES PROVINCIAE. NARBONENSIS. IAM. VOBIS SENATORES. MITTERE. QVANDO. EX. LVGDVNO. HABERE NOS. NOSTRI. ORDINIS. VIROS. NON. PAENITET TIMIDE. QVIDEM. P. C. EGRESSVS. ADSVETOS FAMILIARESQVE. VOBIS. PROVINCIARVM. TERMINOS. SVM. SED DESTRICTE IAM. COMATAE. GALLIAE. CAVSA. AGENDA. EST. IN. QVA. SIQVIS HOC. INTVETVR. QVOD BELLO. PER. DECEM ANNOS. EXERCVERVNT. DIVOM. IVLIVM. IDEM OPPONAT. CENTVM. ANNORVM. IMMOBILEM. FIDEM OBSEQVIVMQVE MVLTIS. TREPIDIS. REBVS. NOSTRIS. PLVSQVAM. EXPERTVM ILLI. PATRI MEO DRVSO GERMANIAM. SVBIGENTI. TVTAM QVIETE SVA. SECVRAMQVE. A TERGO. PACEM. PRAESTITERVNT. ET. QVIDEM. CVM. AD CENSVS. NOVO TVM OPERE. ET. IN. ADSVETO GALLIS. AD. BELLVM AVOCATVS. ESSET. QVOD. OPVS. QVAM. ARDVVM SIT. NOBIS. NVNC. CVM. MAXIME. QVAMVIS NIHIL VLTRA. QVAM. VT. PVBLICE. NOTAE. SINT FACVLTATES. NOSTRAE. EXQVIRATVR. NIMIS. MAGNO EXPERIMENTO. COGNOSCIMVS

Pauca tantùm adnotabo. Primò verba illa, *ne nimiò insolentior esse videar, et quæsisse jactationem gloriæ prolati imperii ultra Oceanum,* pertinent ad Britannicam Claudii expeditionem, de quâ nos diximus in Suppl. Annal. IX. 50 et seq.

Secundò hæc autem, *ut dirum nomen latronis taceam, et odi illud palæstricum prodigium,* P. De Colonia, *Histoire Littéraire de la Ville de Lyon*, Vol. I. p. 145. refert ad Valerium Asiaticum, bis consulem, à Claudio occisum, tamquam præcipuum auctorem interficiendi Caii Caligulæ, ut dictum est Annal. XI. 1. Nec improbabilis est conjectura, si Valerius Asiaticus fuerit origine Viennensis, ut ait P. De Colonia.

Tertiò, monuerim pro *ad census* emendandum esse *ab censu.* Quis enim Latinè dixerit, *ad census, novo opere et inadsueto Gallis,* pro *ad census, novum opus et inadsuetum Gallis?* Præterea ex ipsâ verborum consequentiâ patet Claudium dixisse, *cùm ab censu, novo tum opere, et inadsueto Gallis, ad bellum avocatus esset.* Neque etiam, ut placuit P. De Colonia et Cl. Brossette aliisque, census ille intelligendus est de subsidiis militaribus, *contributions,* aut de delectu, *levies of troops,* sed de censu, *statistical census,* quo personæ et solum describebantur, ut, pro personarum dignitate et soli ubertate atque amplitudine, tributum in capita et solum, *poll and land tax,* &c. præscriberentur. Talem Galliarum censum Germanicus, Drusi filius, agebat, cùm ipse quoque ad Germanicum bellum avocatus est; ut videre est apud Tacitum Annal. I. 31. Alios ab aliis posteà actos census memorat Tacitus Annal. II. 6. et XIV. 46. Censum autem à Druso actum meritò Claudius dixit novum opus et inadsuetum Gallis. Julius enim Cæsar, Galliarum domitor, cùm eas lenitate ac moderatione demulcere vellet, non egit censum, sed tantùm *quadringenties, Angl. 325,000l. in singulos annos stipendii nomine imposuit:* teste Suetonio in Jul. Cæs. Cap. 25. Cùm nimiâ felicitate et opibus inquieti essent Galli, Augustus censum egit, quem memorat Livius in Epitome, libr. 134. Dio quoque, LIII. p. 512. Alterum deinde egit Drusus, novum adhuc et inadsuetum Gallis opus, maximè cùm, iteratis censibus, tributorum vectigaliumque modus, utì solitum, cresceret.

Quem autem modum tributis et vectigalibus Augustus Drususque primùm posuerint, non est à scriptoribus proditum. Sed ex sapientiâ, benignitate, atque æquitate Augusti, pronum est affirmare ea non fuisse graviora. Posteà crescente Imperatorum avaritiâ, et præfectorum duritiâ, adeò auxere, ut ad egestatem redactæ sint Galliæ, quibus tandem subvenit Julianus Cæsar, ut docet Ammianus Marcellinus, XVI. 2. "Quod profuerit *Julianus* anhelantibus extremâ penuriâ Galliis, hinc maximè claret, quod primitus, partes eas ingressus, pro capitibus singulis tributi nomine vicenos quinos aureos, *Angl.* 15*l.* reperit flagitari: discedens verò septenos tantùm, *Angl.* 4*l.* munera universa complentes, ob quæ tamquam Solem sibi serenum post squalentes tenebras affulsisse cum alacritate et tripudiis lætabantur."

Si quis autem voluerit scire quantum tributi persolverit Gallia, antequàm Julianus Cæsar in eam veniret anno J. C. 356. haud difficile est duplicem inire computationem. Scilicet si in Galliâ tunc eadem fuit populi frequentia, quæ nunc est, et quæ, minimâ computatione, 3,500,000 capitibus tributorum, *families*,[1] æstimanda est, tunc Gallia tributum persolvit, *Angl.* 50,000,000*l.* Nec mirum tantâ exactione Gallias ad extremam penuriam fuisse redactas. At, ut mihi compertum est certissimis Gallicæ antiquitatis monumentis, multùm aberat ut acerbissimis iis temporibus eadem foret in Galliâ populi frequentia quam nunc videmus, immo vix quarta erat populi, quæ nunc est, quantitas; et tamen adhuc Galli persolvebant tributum, *Angl.* 12,000,000*l.* Quod quàm sit portentosum in eâ paucitate hominum facile est cuivis intelligere.

Æquè facilè intelligitur Gallorum felicitas sub Juliano Cæsare. In eâdem enim, quæ nunc est, populi frequentiâ, Gallia pro tributo omnibusque muneribus tantùm persolvisset *Angl.* 13,500,000*l.* Ad eam autem, quæ tunc erat, populi paucitatem redacta, pendebat tantùm *Angl.* 3,500,000*l.* Haud mirum ergò Gallos tantâ alacritate tantisque tripudiis lætitiam suam sub Juliano Cæsare fuisse testatos.

[1] Brotier renders this *Feux*, i. e. fire-sides—*fire-side* is here used as a whole family.

Nunc verò si quis ad retroacta tempora mentem reducat, et cogitet Julium Cæsarem, domitorem Galliarum quæ tunc magnâ populi frequentiâ (non eâ tamen, quam finxit Cl. de Montesquieu, *Esprit des Loix*, XXIII. 18 et 24. *Lettres Persanes*, Ep. 112. in quibus se *Arithmeticæ Politicæ* rationum omnino rudem probavit) vigebant, iis tantùm imposuisse stipendii nomine *Angl.* 325,000*l*. is sanè deprehendet, quibus artibus Romana respublica terrarum orbem in ditionem suam redegerit. Minùs certè præpotuit militaribus, quàm politicis artibus. Magna enim erant gentibus exuendæ fidei et libertatis incitamenta, sub Romano nomine pax certa atque inconcussa, et tributorum parcitas. Unde haud immeritò dixerim à Romanis potiùs corruptos fuisse, quàm debellatos, populos.

Hæc sunt, quæ nemini adhuc aut tentata, aut explorata, explicari volui, ut res in antiquitate Romanâ politicâque scientiâ abstrusissima et scitu digna perspiceretur. In ipsâ autem Claudii oratione, *in plures* reposuerim. Exemplar ad me transmissum, ipse quoque P. De Colonia, habebant *in decuriis*. Sed tabula ibi extrita, primis ultimisque tantùm literis IN . . . RIS superstes, et à Cl. Dotteville suisque diligentiùs inspecta, non patitur tot literarum, quot sunt *in decuriis* spatium.

Quantùm autem Tacitus orationem Claudii immutaverit, patet utramque conferenti. Sunt qui id in Tacito culpent. At Claudii oratio erat antiqua, enervis, ac minimè persuasibilis: adlaborandum ergò fuit Tacito, ut re, loco, et Principis majestate digna exprомeret.

CAP. 25. *Augustus lege Sæniâ.* Tacito teste, Dictator Cæsar lege Cassiâ, Augustus lege Sæniâ patres sublegêre. At leges illæ hìc tantùm memorantur. Unde quæ sint, et à quibus latæ, haud ita compertum. Possumus tamen nonnihil lucis mutuari à monumento Ancyrano, apud eruditum Chishull, *Antiquitates Asiaticæ*, p. 173. in quo Augustus ipse scribit:

PATRICIORVM. NVMERVM. AVXI. CONSVL. QVINTVM.

IVSSV. POPVLI. ET. SENATVS. SENATVM. TER. LEGI.

Patet enim jussu populi et senatûs Augustum id egisse; ac proinde legem intercessisse. Certè eodem jussu egit quoque dictator Cæsar, cùm *senatum supplevit, patres adlegit*, Sueton. in Cæs. XLI. At lex Sænia nomen habere videtur à L. Sænio, consule suffecto A. U. C. 724. cujus memoria extat in veteri lapide apud Gruterum, 299.

---

IMP. CAESAR. IIII. M. LICINIUS. *consules*
K. IVL. C. ANTISTIVS.
EID. SEPT. M. TVLLIVS *Ciceronis filius.*
K. NOV. L. SAENIVS.

Id est, *Kalendis Novembribus* consul suffectus *L. Sænius*, à quo cognominata lex Sænia. Sic quoque, ut videtur, consule suffecto Cassio, lata erit lex Cassia: et ob populi et senatûs jussum leges illæ à consulibus nomen acceperint. De adlectis patribus vide Cl. Heineccium, *Antiquit. Rom. Jurisprud.* Vol. I. Appendix. cap. I. n. 32.

*Jus exuendi ordinis.* In MSS. *exeundi.* Optimè Lipsius cetérique *exuendi.* Sic Tacit. Annal. III. 17. *M. Piso exutâ dignitate*, et Hist. II. 86. *Senatorium ordinem exuerat.* Poetæ tamen *exire* cum quarto casu dixere: ut Lucretius, v. vers. fin.

"Feros exibant dentis adactus."

Virgil. Æneid. v. 437.

"Stat gravis Entellus, nisuque immotus eodem,
"Corpore tela modò, atque oculis vigilantibus exit."

*Civium LVIIII. LXXXIIII. LXXII.* Puteolanus "censa sunt civium LXVIIII. centena et CXLIIII. millia." Eusebius in Chronico, "Descriptione Romæ factâ sub Claudio inventa sunt Civium Romanorum LXIX. centena XLIV. millia." Inde in vulgatis Taciti editionibus obrepsit, "censa sunt civium LXIX. centena et XLIV. millia." Sed error est, ut patet ex MSS. et censibus ab Augusto actis. Ego sum secutus MS. Vatic. 1863 et 1864. MS. Flor. et

editionem principem, in quibus expressè, "censa sunt civium LVIIII. LXXXIIII. LXXII." Id est, ut jam in Notis monui, civium 5,984,072. In MS. Vatic. 1958. omisso intermedio numero, censa sunt civium LVIIII. LXXII. Ita quoque MSS. Harl. et Bodl. In MS. Jes. omissum etiam decennium: nam notat tantum LVIIII. LXII. Ex hoc loco, ut ex multis aliis, observavi MSS. Oxonienses descriptos videri ex MS. Vatic. 1958. MS. Harleianum collatum fuisse cum MS. Vatic. 1863 aut 1864. Unde hìc ejus margini additum LXXXIIII. post numerum LVIIII. Verùm, ad lætiora et utiliora progressuri, census lustraque Romanorum expendamus.

## *DE CENSU LUSTROQUE ROMANORUM.*

Servius Tullius, rex, circa A. U. C. 180. censum instituit, rem tanto futuro imperio saluberrimam. Populus enim Romanus digestus in classes, curiis atque collegiis distributus; omniaque patrimonii, dignitatis, artium officiorumque discrimina in tabulas relata, ac si maxima civitas minimæ domûs diligentiâ contineretur. Belli pacisque munia, non viritim, ut antè, sed pro habitu pecuniarum facta sunt. Atque ut populus Romanus se Marti devotum sciret, peracto censu, omnes cives Romani, equites peditesque, in suis quisque centuriis in campo Martio aderant; ibique exercitus omnis suovetaurilibus, id est, sue, ove, tauro, Marti immolatis, lustrabatur. Id appellatum *Lustrum:* singulis quinquenniis renovandum, ut vivida semper acrisque virtus ardesceret. Livius, I. 44. Florus, I. 6.

Censûs cura primùm penes reges, deinde penes consules fuit. At, consulibus ad alias curas bellaque intentis, ne optimum institutum periret, creati sunt A. U. C. 310. censores. Tanto incremento aucta hæc dignitas, ut morum disciplinæque Romanæ penes eam regimen; senatus, equitumque centuriæ, decoris dedecorisque discrimen sub ditione ejus magistratûs; publicorum jus, privato-

rumque locorum, et vectigalia populi Romani, sub nutu arbitrioque essent. Livius, IV. 8.

Hâc censurâ nihil certè melius utiliusque umquam repertum; eâque unâ semper stetisset Roma, si æterna esse valerent imperia, aut ab optimis institutis fermè ineluctabili vi non desciscerent mortales. Verùm nonnumquam mutata omissave censura: ipsaque vitia, modò pietatis, modò Urbis splendoris specie, patrocinium quæsiere. Nihil verò censuram ac Urbem æquè perditum iit, ac civitas Romana, maximum olim et rarissimum donum, promiscuè vulgata. Ut intelligatur quàm latè sensim irrepserint, lustraque ab Imperatoribus condita illustrentur, haud pigebit lustrorum, quorum extat memoria, indicem breviter subtexere.

A. U. C. 180. Primum à Servio Tullio conditum est lustrum, in quo "millia 80. civium censa dicuntur." Livius, I. 44.

A. U. C. 245. Pulsis regibus, Valerio et Lucretio consulibus, censa sunt "centum triginta millia." Plutarch. in Publicolâ, p. 103.

A. U. C. 288. A. Quinctio consule "censa civium capita centum quatuor et viginti millia ducenta quindecim dicuntur præter orbos orbasque." Livius, III. 3.

A. U. C. 294. Q. Fabio et L. Cornelio consulibus, lustrum decimum. "Censa civium capita centum triginta duo millia quadraginta novem." Livius, III. 24.

A. U. C. 310. creati censores L. Papirius Mugillanus, et L. Sempronius Atratinus. Livius, IV. 8. Lustrum XI. fecere. Fast. Capitol.

A. U. C. 364. "Capta est Roma cùm jam capitum liberorum censa essent 152. millia quingenti 72." Plin. XXXIII. 1.

A. U. C. 459. Censoribus P. Cornelio Arvinâ et C. Marcio Rutilo "censa capitum millia ducenta sexaginta duo trecenta viginti duo." Livius, X. 47. Sed errat Livius, aut potiùs erravere ejus librarii, cùm scripsere *lustrum* hoc fuisse *undevicesimum*. Fuit enim lustrum XXX. seu trigesimum, ut patet ex Fastis Capitolinis.

A. U. C. 473. "Cn. Domitius censor primus ex plebe lustrum condidit: censa sunt civium capita ducenta septuaginta octo millia, ducenta viginti duo." Livii Epitome, XIII.

A. U. C. 488. Censoribus Cn. Cornelio Blasione et C. Marcio Rutilo II. qui lustrum fecerunt XXXV. "Inventa sunt civium capita 292. millia 334. quamquam à conditâ Urbe numquam cessâssent bella." Eutrop. lib. II. In Fastis Capitolinis,

CENS. CN. CORNELIUS. L. F. CN. N. BLASIO. C.
MARCIVS. C. F. L. N.
RVTILO. II. QVI. L. F. XXXV. IN. HOC. HONORE.
CENSORIN. APPEL. E.
BELLVM. PVNICVM. PRIMVM.

A. U. C. 501. Censoribus Valerio Messalâ et Sempronio Sopho, lustrum XXXVII. "Censa sunt civium capita ducenta nonaginta septem millia septingenta nonaginta septem." Livii Epitome, XVIII. Fast. Capitol.

A. U. C. 506. Censoribus Atilio Calatino et Manlio Attico, lustrum XXXVIII. "Censa sunt civium capita ducenta quinquaginta unum millia, ducenta viginti duo." Livii Epitome, XIX.

A. U. C. 533. Censoribus L. Æmilio Papo et C. Flaminio, lustrum XLIII. "Censa sunt civium capita ducenta septuaginta millia ducenta tredecim." Livii Epitome, XX. Cassiodor.

A. U. C. 544. Censoribus Cornelio Cethego et Sempronio Tuditano, lustrum XLIV. "Censa sunt civium capita centum triginta septem millia centum et octo." Livius, XXVII. 36. Tantum scilicet Romani sanguinis fuderat Annibal. Prætereà in eo lustro censi non videntur cives Romani, qui in exercitibus erant, ut conjicere est ex sequente lustro.

A. U. C. 549. Censoribus Livio Salinatore, et C. Claudio Nerone, lustrum XLV. "Lustrum conditum seriùs, quia per provincias dimiserunt censores ut civium Romanorum in exercitibus, quantus ubique esset, referretur numerus. Censa cum iis ducenta decem quatuor millia hominum." Livius, XXIX. 37. Fast. Capitol. Accrevit hic census multitudine sociorum ac Latini nominis, qui Romam commigravere, ut ibi censerentur. Unde exortæ sociorum querelæ, de quibus Livius, XXXIX. 3.

A. U. C. 559. Ælio Pæto et Cornelio Cethego censoribus, lustrum XLVII. "Censa sunt civium capita centum quadraginta tria millia septingenta quatuor." Livius, XXXV. 9. Fast. Capitol.

A. U. C. 564. Censoribus T. Quinctio et M. Claudio Marcello, lustrum XLVIII. "Censa civium capita ducenta quinquaginta octo millia, trecenta octo." Livius, XXXVIII. 36. Fast. Capitol. In hoc lustro multi adhuc socii Latinique nominis Romam demigraverant; unde novæ querelæ, et edictum, de quo Livius, XLI. 12 et seq. XLII. 10.

A. U. C. 579. Censoribus Q. Fulvio Flacco et A. Postumio Albino, lustrum LI. "Censa sunt civium capita ducenta sexaginta novem millia et quindecim." Livius, XLII. 10. Fast. Capitolin.

A. U. C. 589. Censoribus L. Æmilio Paulo et Q. Marcio Philippo, lustrum LIII. "Censa sunt civium capita trecenta viginti septem millia viginti duo." Livii Epitome, XLVI. Fast. Capitol. Plutarchus autem in Paul. Æmil. p. 275. ait "censa fuisse civium trecenta triginta septem millia et 452.

A. U. C. 594. Censoribus Cornelio Scipione Nasicâ et Marco Popillio Lænate, lustrum LIV. "Censa sunt civium trecenta viginti octo millia, trecenta quatuordecim." Livii Epitome, XLVII. Fast. Capitol.

A. U. C. 599. Censoribus Valerio Messalâ et Cassio Longino, lustrum LV. "Censa sunt civium capita trecenta viginti quatuor millia." Livii Epitome, XLVIII. Fast. Capit. Ab hoc lustro *subversam* Romæ *pudicitiam,* posito nempe theatro, prodit Plinius, XVII. 25.

A. U. C. 611. Scipione Æmiliano et L. Mummio censoribus, lustrum LVII. "Censa civium capita trecenta viginti octo millia, trecenta quadraginta duo." Livii Epitome, LIV. Fast. Capitolin. Notat Plinius, XXXIII. 3. L. Mummii censurâ, post Carthaginem eversam, laquearia primò inaurata fuisse in Capitolio. Inde transiere in privatorum *cameras quoque et parietes, qui jam et ipsi tamquam vasa inaurantur.*

A. U. C. 617. Appio Claudio Pulchro et Q. Fulvio Nobiliore censoribus, lustrum LVIII. "Censa civium capita trecenta viginti tria millia." Livii Epitome, LVI. Fast. Capitol.

A. U. C. 622. Lustrum LIX "Q. Pompeius et Q. Metellus, tunc primùm uterque ex plebe facti censores, lustrum condidere. Censa sunt civium capita trecenta tredecim millia octingenta viginti tria, præter pupillos et viduas." Livii Epitome, LIX.

A. U. C. 628. Censoribus Servilio Cæpione et Longino Ravillâ, lustrum LX. "Censa sunt civium capita trecenta nonaginta millia, septingenta triginta sex." Livii Epitome, LX.

A. U. C. 638. Censoribus Cæcilio Metello et Domitio Ahenobarbo, lustrum LXII. "Censa sunt civium capita trecenta nonaginta quatuor millia trecenta triginta sex." Livii Epitome, LXIII.

A. U. C. 683. Lustrum LXVII. "Cn. Lentulus et L. Gellius censores asperam censuram egerunt, quatuor et sexaginta senatu motis, à quibus, lustro condito, censa sunt civium capita quadringenta quinquaginta millia." Livii Epitome, XCVIII. Nec audiendus Phlegon, qui apud Photium, Cod. XCVII. tradit censa fuisse Romanorum nongenta decem millia. Ῥωμαίων ἀπετιμήθησαν μυριάδες ἐνενήκοντα καὶ μία.

HOC LUSTRUM FUIT REIPUBLICAE SUPREMUM.

A. U. C. 703. Censoribus Appio Claudio Pulchro et Calpurnio Pisone Cæsonino, motus est senatu Crispus Sallustius, scriptor florentissimus. Dio, lib. XL. p. 150.

Errat Plutarchus, cùm scribit in Cæs. p. 733. Julium Cæsarem censum egisse, et pro trecentis viginti millibus civium, quæ priore censu numerata fuerant, in hoc censa tantùm fuisse centum quinquaginta millia. "Tantam," inquit, "cladem inflixit bellum civile, tantamque populi portionem absumsit." Hæc omnia scatent erroribus, in quos tamen iere, Plutarchum secuti, Appianus, Bell. Civil. lib. II. p. 492. Dio, XLIII. p. 226. et scriptor Livii epitomes, CXV. Julius Cæsar non cives Romanos, sed ut *præfectus moribus*, plebem, cui dabatur è publico frumentum, recensuit, et frumentationem emendavit A. U. C. 708. Unde Suetonius in Cæs. XLI. "Recensum populi, nec more, nec loco solito, sed vicatim per dominos insularum egit: atque ex viginti trecentisque millibus accipientium frumentum è publico ad centum quinquaginta retraxit."

A. U. C. 725. Augustus, cùm censoria jura, ut cetera omnia, ad se traxisset, anno altero et quadragesimo, postquàm lustra desierant, lustrum condidit, censaque sunt civium quadragies centum millia et sexaginta tria millia, id est, 4,063,000 hominum. Testis lapis Ancyranus apud eruditum Chishull. *Antiquitates Asiaticæ*, p. 173. IN. CONSVLATV. SEXTO. CENSVM. POPVLI. CONLEGA. M. AGRIPPA. EGI. LVSTRVM. POST ANNVM. ALTERVM. ET. QVADRAGENSIMVM. FECI. QVO. LVSTRO. CIVIVM. ROMANORVM. CENSA. SVNT. CAPITA. QVADRAGIENS. CENTVM. MILLIA. ET. SEXAGINTA. TRIA. MILLIA. Hìc, ut sæpe, ineptus est Suidas, qui, voce *Αὔγουστος*, hoc numero omnes orbis Romani incolas contineri existimat. *Καὶ εὑρίσκονται οἱ τὴν Ῥωμαίων οἰκοῦντες υί μυριάδες καὶ χίλιοι ιζ´ ἄνδρες.* Frustra adlaborat eruditus Riccioli, *Geographia reform. in fin.* ut Suidam explicet. Scilicet quòd in codice suo ab Æmilio Porto emendato legeretur *ϋί* cum duplici accentu, contendit non 410 myriadas hìc intelligi, sed 41,000 myriadas, ac proinde numerum integrum Suidæ esse 410,001,017 Romanorum, quem numerum tunc Imperio Romano parem existimat. At hæc vana, et ab Augusti censu aliena: absurda adhuc, quòd in Imperio Romano numquam fuit, nec umquam esse potuit, hic hominum numerus.

A. U. C. 731. Censores quidem fecit Augustus Paulum Æmilium Lepidum et L. Munatium Plancum. At "alteri vis censoris, alteri vita deerat," Velleius Patercul. II. 95. Eâ Augusti arte malè et inter discordiam acta est censura; amboque fuere è privatis censores ultimi. Auctoritas mansit penes Imperatores, qui et nomen sæpe usurpavere.

A. U. C. 745. Lustrum alterum ab Augusto conditum. Censa sunt civium Romanorum quadragies centum millia et ducenta tria millia, id est, 4,203,000 hominum. Lapis Ancyranus, loc. cit. CONSVLARI. CVM. IMPERIO. LVSTRVM. censumque SOLVS. FECI. CENSORINO. et ASINIO. COS. QVO. LVSTRO. CENSA. SVNT. CIVIVM. ROMANORVM. pita. QVADRAGIENS. CENTVM. MILLIA. ET. DVCENTA. TRIA. millia.

A. U. C. 766. Tertium lustrum condidit Augustus. Censa sunt civium Romanorum quadragies centum millia et triginta septem millia, id est, 4,137,000. Lapis Ancyranus, loc. cit. CONSVLARI. CVM. IMPERIO. LVSTRVM. CONLEGA. TIB. CAesare feci. SEX. POMPEIO. ET. SEX. APPVLEIO. COS. QVO. LVSTRO. ETiam. Censa sunt. ROMANORVM. CAPITVM. QVADRAGIENS. CENTVM MIllia triGINTA. ET. SEPTEM. MILLIA. Immanem numerum obtrudit Eusebius in Chronico, cùm scribit censa fuisse nonagies trecenta millia, id est, 9,300,000 hominum.

A. U. C. 801. Claudius, censor, lustrum condidit. Censa sunt civium quinquagies novies centena octoginta quatuor millia et septuaginta duo, id est, 5,984,072. Tacit. Annal. XI. 25. Errat adhuc Eusebius in Chronico, qui tradit inventa fuisse civium sexagies novies centena et quadraginta quatuor millia, id est, 6,944,000. Circumfertur etiam inscriptio, quæ extat Romæ in porticu S. Gregorii, et apud Gruterum, p. 301. n. 1.

TEMPORIBVS. CLAVDII. TIBERII,

FACTA. HOMINVM. ARMIGERORVM.

OSTENSIONE. IN. ROMA. SEPTIES.

DECIES. CENTENA. MILLIA.

LXXXXVI. MIL. X.

Sed recens est adulterinusque fœtus, nec Latinam, sed Italicam linguam sapit. Rectè enim observatum erudito Pignorio, Ep. XXXIV. FACTA. OSTENSIONE. IN. ROMA. mera Italica esse, *Fatta la mostra in Roma*. Vidi nummum æreum Claudii, antiquum quidem, in cujus posticâ parte coronâque laureâ hæc mendacia fuerant cœlata. Evidens erat fraus. Novi tamen, qui nummum genuinum esse defenderent.

A. U. C. 827. Vespasianus et Titus censores lustrum septuagesimum quintum et SVPREMVM condidere. *Posteà* lustra *planè fieri desiere*. Censorinus de die natali. cap. XVIII. Quot civium

millia in eo lustro censa fuerint nemo prodidit. Plura certè fuere, quàm priore lustro, civitate Romanâ à Claudio et Nerone intemperantiùs, quàm consultiùs, vulgatâ.

A. U. C. 1004. Decius censuram restituere voluit, magnoque apparatu censorem fecit Valerianum. Trebellius Pollio in Valeriano, cap. I et II. At cura hæc inutilis, cùm omnes orbis Romani incolas Antoninus Caracalla cives Romanos fecisset; nec ulla jam esset censoria castigatio, quæ publica delicta emendare posset.

Cùm hæc dissertatio Fastis Capitolinis ut plurimùm nitatur, eorum computandi rationem sum secutus. Ab his lustris diversum est Augusti edictum, "ut describeretur universus orbis." Luc. II. 1.

Cap. 26. *Facilitate adulteriorum.* Puteolanus et recentiores *adulterorum.* Emendandum *adulteriorum* optimè vidit Ill. Huetius. Sic quoque habet editio princeps; innuitque Dio, LX. p. 686. De his verò Messalinæ adulteriis horrenda memorant Juvenalis, VI. 115 et seq. ejusque Scholiastes. Plin. X. 63. Aurel. Victor. in Claud.

*Senectam principis opperirentur.* MSS. et Pichena *Senecta Principis opperiretur.* At cùm in editione principe sit *operirentur*, rectè emendavit Puteolanus, *Senectam Principis opperirentur.*

*Summa adeptus.* Errat Cl. Ernestus, qui ita legi in editionibus omnibus ante Rhenanum scribit. In MSS. et editionibus veteribus *summam adeptus.* At cùm duriora sint *summam adeptus, sperneret adulteram,* cum Beroaldo et recentioribus edidi *summa.*

Cap. 27. *Subîsse.* Fortè an *nupsisse,* inquit Lipsius; id est, solemni luteo flammeo, qui mos novis nuptis, faciem velâsse. *Subîsse* intelligit Gronovius, quasi Messalina *subierit verba,* quæ auspex præivit. Cl. Chiffletio *subîsse* idem est, ac *Capitolium ascendisse.* Sed *subîsse* videtur esse vox nuptialis; quod posteà et Lipsio placuit.

Cap. 27. *Dum histrio cubiculum Principis persultaverit.* Locus omnino corruptus in MSS. Alii *dum instruo cubiculum Principis exultavero;* sic et editio princeps. Alii *dum industria*

*cubiculum Principis occulit adulteros*, ut et Puteolanus. In MS. Bodl. cùm scriptum esset, *dum industruo*. Librarius margini adjecit, *dum intus clauso cubiculo Principis*. Felicior sanè Franciscus Medicis, qui cùm in MS. Flor. legeret *dum histrio····exultavero*, meliùs divinavit, *dum histrio cubiculum Principis persultaverit*. Quod Pichena ceterique recentiores recepere. Pro *persultaverit* tentabat Cl. Chiffletius *insultat*. Si mutandum, mallem *insultaverit*. At æquè probabilis Medicea emendatio.

*Sed excidium*. In MS. Flor. *Sed et scidium*. Unde Pichena *sed discidium*. Meliùs ceteri *sed excidium*.

*Vi mentis*. Ita MSS. Malè Puteolanus *juventâ*. Supra in plerisque MSS. *dignitate forma*. Benè Lipsius et recentiores *dignitate formæ*.

Cap. 30. *Quod ei Titios Vectios*. Nihil in Taciti libris hâc oratione corruptius. MSS. Vatic. 1863 et 1864. MS. Flor. et editio Princeps, *Quod eicis Vecticis Plaucio dissimulavisset*. MS. Bodl. et Puteolanus, *Quod ei cis Vectium Plancium dissimulavisset*. MSS. Vatic. 1958. Harl. et Jes. *cis Vectium Plaucium*. MS. Agr. *Quod Cicios, Vectios Plaucios*. Certè emendandum *Vectios, Plautios*. Sic infra Tacitus, Annal. xii. 60. "Matios posthàc et Vedios et cetera equitum Romanorum prævalida nomina referre nihil attinuerit." *Cicios* autem, aut *Cincios*, ut divinabat Heinsius, nemini notos, sanus quisque amandabit. Hæsitandum dumtaxat *Titios* inter aut *Suilios*, Titium nempe Proculum aut Suilium Cæsoninum, Messalinæ libidinibus famosos de quibus infra cap. xxxv et xxxvi. *Titios*, quod ad codicum scripturam magis accederet, antetuli. De *Vectiis* verò et *Plautiis* vide infra cap. xxxi et xxxvi. Posteà edidi *nec nunc Silio adulteria objecturum*. Hæc enim Silium spectant, non verò Messalinam, ut vulgus interpretum existimavit: eos decepit Puteolanus, qui edidit *nec nunc adulteria objecturum*. Deesse vocem unam monet editio princeps, vitiosa licèt, in quâ *nec non simul adulteria objecturus*. Corrupta sanè vox *simul*, cui *Silio* substituendum clamat ipsa narrationis series. *Domum* autem, *servitia, et ceteros* imperatoriæ *fortunæ paratus* Silium à Messalinâ accepisse dicetur infra

cap. XXXV. Demum ut sana foret reliqua orationis pars, vulgata adhuc hæc fuere emendanda, *Frueretur immo iis, et redderet uxorem,* quæ Puteolanus invexit. In editione principe et plerisque MSS. libris *Frueretur immo et his redderet.* Meliùs MS. Reg. *et is redderet.* Nam cùm librarii sæpe *et* atque *at* confundant, manifestum est, ut orationis conclusio digna sit Tacito, emendandum, *Frueretur immo. At is redderet uxorem.* Hæc jam longiora sunt, quàm ut, quæ alii obscurè falsòve commentati sint, huc congeram.

*Fortunæ paratus.* Ita editio princeps. MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *apparatus.*

Cap. 31. *Potissimum amicorum.* Vel Tacitus omisit *quemque,* ut citatior foret narratio, vel emendandum *potissimos,* ut multi ante nos observavere. Proculdubio legendum *potissimos.* Nam duos nominatim concilio interfuisse refert Tacitus, et paulo pòst subjungit, *ceteri circumstrepunt.* Rep. Let. XIII. 247.

*Certatim ceteri.* Ita MS. Reg. et editio princeps. Malè Puteolanus et recentiores *tum certatim.* Abest etiam *certatim* à MS. Bodl.

*Sive ceperat.* MSS. Reg. Jes. et editiones veteres *cœperat.* Recentiores *ceperat.* Nec malè.

Cap. 32. *Lucullianos in hortos.* MSS. et editio princeps *Fucillianos.* Puteolanus *Lucilianos.* Meliùs ceteri *Lucullianos.*

*Consilium eximerent.* Ita MSS. Flor. Reg. Bodl. Bud. Guelf. Agr. editio princeps, Ernestus et alii. Puteolanus *adimerent.*

*Eripiuntur.* In MS. Reg. *expuuntur.* In editione principe *reperiuntur,* unde Puteolanus excogitavit *eripiuntur.* Fortè meliùs *excipiuntur,* quod et Ernesto placet.

Cap. 33. *Et P. Largo Cæcinâ.* Edidi *et,* quòd in MS. Reg. legatur *à P. Largo.* Non crediderim emendandum *C. Largo,* ut hic Largus idem sit ac C. Largus, qui consul fuit cum Claudio A. U. C. 795. At cùm L. Vitellius hoc ipso A. U. C. 801. consul fuerit suffectus A. Vitellio, sic quoque P. Largum suffectum fuisse

L. Vipsanio opinor; unde metus ne Claudius ad pœnitentiam à consulibus mutaretur.

*Sumitque.* Ita MS. Reg. in MSS. Bodl. *insumitque.* MS. Flor. *is sumit.*

Cap. 34. *Quin multá cum invidiâ.* MSS. Bodl. Jes. et Puteolanus *quæ* pro *quin.* At in margine MS. Bodl. *quin,* quod et in ceteris optimæ notæ scriptis et editis libris. Sic mox Puteolanus edidit *ergò auditurum,* cùm alii habeant *igitur.*

Cap. 35. *Quidquid habitum.* Cl. Chiffletius *habitum* non culpabat; sed *avitum* conjiciebat, quod probavit Lipsius. Nihil mutandum.

*Ad minas erumpentem.* Ita MSS. editio princeps et Ernestus. Frustra Puteolanus *prorumpentem.*

*Cohortium clamor dehinc continuus.* Sic libri omnes editi. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Guelf. *Continuus dehinc cohortium clamor.* Ad aures accommodatè.

*Messalinæ datum.* Benè Pichena ex MS. Flor. Malè in ceteris *Silio ac Messalinæ datum.*

Cap. 37. *Prorumpit Narcissus.* Pichena è MS. Flor. In aliis *prorupit.*

*Quàm morti decus.* Rhenanus *morte.* Meliùs ceteri è MSS. *morti.*

Cap. 38. *Ictu tribuni transfigitur.* Mallet Lipsius *transigitur.*

*Levissimum fastigii ejus.* Hæc et cetera usque ad libri finem totidem apicibus exhibet MS. Reg. quem sum secutus. Nec multùm abludit editio princeps. Alii aliter. *Fastidii* pro *fastigii* emendavit Ernestus. Et quidem *fastidii* habent MSS. Vatic. 1863 et 1864. et Flor. *Fastigii* autem MSS. Vatic. 1958. Harl. Bodl. et Jes. *Supra Pallantem* MS. Flor. et rectè. In MSS. Harl. Bodl. et Jes. *secundùm Pallantem.* Demum pro *tristitiis multis,* quidam emendant *flagitiis inultis,* sicque legitur in MSS. Vatic. 1863 et 1864. Alii *flagitiis inultis,* ita quoque MSS. Vatic. 1958. et Bodl.

Tamen in MS. Vatic. 1958. supra *flagitiis* scriptum *tristitiis*. In editione principe *tristiciis multis,* quod et Ernestus probavit. Si quis tamen mallet *flagitiis multis,* non multùm repugnarem. Multa sanè extitere Agrippinæ et Neronis flagitia inde orta, sed quæ non fuerunt inulta; ideoque minimè probabile *flagitiis inultis*. Plus tamen sensûs in *tristitiis multis,* ut in Notis explicatum.

# NOTÆ ET EMENDATIONES

## AD LIBRUM DUODECIMUM ANNALIUM

# C. CORNELII TACITI.

Cap. 1. *Cœlibis vitæ intoleranti.* MSS. Vatic. 1863. Flor. Reg. et editio princeps, *Cœlibis vitæ intonanti.* MSS. Vatic. 1864 et 1958. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus *Cœlibi vitæ intonanti.* MS. Agr. *insolenti.* Rectè emendavit Pichena *intoleranti.* Sic enim sæpe Tacitus. Jac. Gronovius perperam retinet *intonanti.*

*Opes, contendere, ac digna.* Editio princeps *opem.* MSS. *dignam.* Sic fortè Tacitus scripserat. *Opem* enim pro *opulentiam* dixere veteres, ut patet ex poetâ, qui apud Ciceronem Tusculan. III. 19. laudat Priami domum,

"Ope barbaricâ
Tectis cœlatis, laqueatis,
Auro, ebore instructam regificè."

Puteolanus emendavit *opes.* In editione principe *digna.*

Cap. 2. *Usura in Britannicum.* Ita Puteolanus et Recentiores. In editione principe *visura Britannicum.* MSS. Harl. Bodl. et Jes. *usuram;* quod non displicet: sic enim variatur oratio.

*Stirpem nobilem....quæ posteros.* *Quæ* redundare opinabatur Muretus. Certè si vox illa abesset, citatior illustriorque foret oratio. Haud tamen vitiosa est. Frustra ergò multi hunc locum vexavere, quos inter Heinsius, qui ita emendabat, *stirpe nobilem* Agrippinam, *et familiæ Juliæ Claudiæque posteros conjungere.*

*Nec fœmina.* Ita MS. Reg. postulatque narratio. Libri editi *ne.*

*Expertæ fœcunditatis.* Editio princeps *experta fœcunditati. Experta* quoque in MSS. Harl. Bodl. et Jes. Unde fortè hìc legendum *expertâ fœcunditate.*

Cap. 3. *Quæ ad eum.* *Quæ* abest à MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et editionibus Puteolani et Beroaldi. Licèt non valdè arrideat, nolui tamen omittere, quòd defendatur auctoritate multorum MSS. codicum et editionis principis aliarumque præstantissimarum.

*Alia clarum.* Benè MSS. Flor. Vatic. Lipsius et recentiores. Haud ita eleganter in MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et editionibus veteribus *aliàs.*

*Nisi indita.* Mallet Muretus *indicta.* Minimè tamen spernendum *indita.*

Cap. 4. *Serere crimina.* Benè Puteolanus et recentiores. Ita quoque emendatum in MS. Vatic. 1958. In MSS. et editione principe *ferre.*

*Fratrumque.* Sic MSS. Flor. Vatic. Reg. et editio princeps ceteræque optimæ. Puteolanus ut et multi MSS. *fratris.* MS. Agr. *fraternum.* Frater de fratre ac sorore dici jam lexicographis aliisque multis ante nos observatum.

Cap. 5. *Deductæ in domum patrui fratris filiæ.* Lipsius è MS. Farnes. Sic et Flor. In MS. Vatic. 1864. *deducte.* Ceteri MSS. et editiones veteres *deductâ . . . . filiâ.*

*Et consensui imparem.* MS. Reg. et Puteolanus *consensu.* Copulam *et* deletam immeritò vult Lipsius.

*Summamque rempublicam.* MS. Flor. Lipsius et recentiores. Alii *reipublicæ.* Latinè utrumque.

*Censoriæ mentis.* Malè quidam tentant *Cæsareæ mentis.*

Cap. 6. *Nec diu anquirendum.* Pichena ex MS. Flor. et recentiores. In MSS. Vatic. Harl. Bodl. Jes. et editionibus veteribus, *inquirendum.*

*Quo uxorem Imperator acciperet.* In MS. Flor. lacuna est inter *Imperator* et *acciperet.* Fortè quòd olim scriptum *quo uxorem Imperator fratris filiam acciperet.* Mox enim cap. seq. Claudius, *senatum ingressus, decretum postulat, quo justæ inter patruos fratrumque filias nuptiæ . . . statuerentur.* Conjectabat Lipsius, *quomodò uxorem.*

Cap. 7. *T. Alledius.* Lipsius ac recentiores. In veteribus editionibus *Talledius.* Alledius fortè est gulosus ille, de quo Juven. v. 118.

"Tibi habe frumentum, Alledius inquit,
O Libye; disjunge boves, dum tubera mittas."

*Ut Messalinæ.* Libri plerique editi, *ut Messalina.* Benè in MSS. Reg. Harl. Bodl. et Beroaldus *Messalinæ;* sicque emendandum viderat Ill. Huetius.

Cap. 8. *Ad spem dominationis uterentur.* Pichena ex MS. Flor. Haud ita benè in aliis MSS. et veteribus editionibus *uteretur.*

Cap. 9. *Promissis inducit.* Sic MSS. Vatic. 1864. Reg. Corb. et editio princeps. in MS. Vatic. 1863. *inducunt,* sed supra emendatum *inducit,* quod et Mureto placebat. Meliùs enim ad Agrippinam, quàm ad Agrippinam ejusque fautores referas. MS. Vatic. 1958. et Puteolanus *inducunt.*

*Oraretur Claudius.* MSS. Flor. Vatic. 1863 et 1958. et Bodl. in margine. Non rectè in quibusdam MSS. et editione principe *hortaretur.*

*Super priorem.* Pichena ex MS. Flor. Ante eum et in multis MSS. *secundùm.*

Cap. 10. *Accedere adversùs.* MSS. Vatic. Flor. Reg. &c. editio princeps, Ryckius et recentiores. Puteolanus, MS. Bodl. et in margine MS. Vatic. 1958. *accersere.*

*Bellis infaustus.* In MS. Vatic. 1958. *Bellisque infaustus.* Sed *que* supra scriptum et recens additum. In MS. Agr. *Belli infaustus,* quod Modio et Lipsio placet, nimio, ut opinor, antiquitatis studio.

Cap. 11. *Quanto ignara.* Ita MSS. Vatic. Reg. et editio princeps. In MSS. Farnes. et Corb. *ignota.* MS. Harl. et Puteolanus *ignoratiora.* MS. Jes. *ignorantia.* MS. Guelf. *ignorantiora.*

*Tanto toleratiora.* Pichena ex MS. Flor. In MSS. Vatic. 1863 et 1864. *tolleratiora.* MSS. Vatic. 1958. Harl. Bodl. Jes. et editiones veteres *tolerantiora.*

*Ac tamen ferenda.* Editio princeps *attamen.* Meliùs disjungerentur, *at tamen.*

*Datum post hæc . . . Euphratis.* Optimè MS. Corb. editio princeps et recentiores. Malè MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *datam. Post hæc C. Cassio, qui Syriæ præerat, deducere juvenem ripam ad Euphratis jubet.* Pro *post hæc* in editione principe *posthàc.*

Cap. 12. *Cassius ceteros præeminebat.* Cl. Cellarius in notis ad Plinium, vii. Ep. 24. putat Cassium hunc eumdem esse, de quo Pomponius Digest. lib. i. Tit. 2. "de origine juris." Leg. 2. Sabino "successit C. Cassius Longinus, natus ex filiâ Tuberonis, quæ fuit neptis Servii Sulpicii, et ideo proavum suum Servium Sulpicium appellat. Hic consul fuit cum Quartino temporibus Tiberii. Sed plurimum in civitate auctoritatis habuit, eò usque donec eum C. Cæsar civitate expelleret. Expulsus ab eo in Sardiniam, revocatus à Vespasiano diem suum obiit." Hic, teste Plinio, vii. Ep. 24. "Cassianæ scholæ princeps et parens fuit." At, si revocatus est à Vespasiano, diversus est à Cassio, quem Syriæ præsidem hìc memorat Tacitus. Ad hunc verò pertinet hoc, aut priore, anno cusus Antiochenorum nummus ex ære mediocri,

de quo Harduinus *Selecta Opera*, p. 22 et 624. IMP. CLA. CAE. AV. GER. Capite Claudii laureato. Ex aversâ parte in coronâ *ΕΠΙ ΚΑΣΣΙΟΥ ΑΝΤΙΟΧΕΩΝ ΕΤ.* sq. id est, *sub Cassio* Syriæ præside nummus *Antiochenorum anno* æræ Antiochenæ *XCVI.* Quæ cùm ab Octobri A. U. C. 705. incipiat, annus 96. in A. U. C. 801 et 802. incidit, J. C. 48 et 49. MSS. Harl. Bodl. Jes. et editiones veteres *præeminebat.* MSS. Reg. Vatic. et editio princeps *ceteris præerat.* A Gronovio et recentioribus editum *præminebat* ex usu MS. Flor.

*Familiâ Cassiâ ratus.* Fortè Tacitus omiserat *ratus.* Certè abest à MSS. Flor. Reg. et editione principe. Primus edidit Puteolanus.

*Rexque Arabum Abgarus.* In MSS. et editionibus veteribus *Acbarus,* vel *Æbarus,* aut *Abbarus* appellatur. Emendandum *Abgarus,* ut docent nummi Abgarorum regum, quos videas apud eruditum Bayerum, *Historia Osrhoen. et Edess. nummis illustrata.* In iis passim occurrit *ΑΒΓΑΡΟΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ Abgarus Rex.* Hic verò Abgarus, de quo nunc Tacitus, est *Maanu bar Abgar,* filius Abgari *Vehomo,* id est, *Abgari nigri,* fide suâ in Christum notissimi, et ab Eusebio in Historiâ Ecclesiasticâ, I. 3. celebratissimi. Multa quoque de eo reperias apud Mosen Chorenensem, *Historia Armeniaca,* II. 25 et seq. Sed neque ejusdem antiquitatis, neque ejusdem auctoritatis. A virtute paternâ degener Abgarus, filius, fuit omnium hominum sceleratissimus, teste Procopio, p. 118. ἀνοσιώτατος γεγονὼς ἁπάντων ἀνθρώπων. Nec confundendus cum fratre ac successore suo, paternæ religionis æmulo, de quo Cedrenus, p. 177. Abgarus autem dicitur *rex Arabum,* id est, *Edessenorum.* Cùm enim Arabes Scenitæ Mesopotamiæ Australis partem tenuissent, tractus ille terrarum sæpe appellatur *Arabia.* Sic enim Plinius, v. 24. "Arabia, supra dicta, habet oppida: Edessam, quæ quondam Antiochia dicebatur, Callirhoen à fonte nominatam: Carras clade Crassi nobiles." Vide Bayerum, libro cit. p. 35 et seq. Harduinus verò minimè audiendus, qui in notis ad Plin. VII. 16. pro *Abgarus* emendandum *Gabbarus* conjectat.

*Quia hyems occipiebat.* Ita MS. Vatic. 1958. Puteolanus et

recentiores. MS. Vatic. 1864. *quia hyems occupabat.* MSS. Vatic. 1863. Reg. et editio princeps, *quam hyems occupabat.* Placebat quoque Mureto *occupabat.*

Cap. 13. *Rex Izates.* MSS. Vatic. 1863 et 1864. et editio princeps *Jaliates.* MS. Vatic. 1958. *Hyliates.* At cùm in iisdem MSS. cap. seq. sit *Ezates*, et Josephus, qui rem totam narrat *Antiq. Jud.* xx. 2 et 3. Principem illum appellet *Izaten*, de ejus nomine minimè dubitandum.

*Et Arbela.* Hæc desunt in MSS. et editionibus veteribus. At cùm sint necessaria, ea meritò supplevere Ryckius et Ernestus ex MS. Agr. qui illa, ut videtur, ab eruditi alicujus viri conjecturâ accepit.

*Præcipuâ religione Herculi.* Benè MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus et Ernestus. Malè editio princeps *præcipuè religione Herculis.*

*Tempore stato.* Pichena ex MS. Flor. MSS. Harl. Bodl. Jes. et veteres editiones *statuto.*

*Ubi pharetras telis onustas.* MS. Vatic. 1958. et Puteolanus. In MSS. 1863 et 1864. *telis omissis onustas;* unde quidam tentavere *telis omnigenis* aut *missilibus onustas.* Sed frustra. Pro *ubi* in MSS. Harl. et Jes. *ut.*

*Quà····pererraverit.* Pichena ex MS. Flor. et recentiores. In MS. Reg. et editione principe *quas····pererraverit.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *quas····pererraverint.*

Cap. 14. *Hostes emercari.* Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Corb. et editiones omnes veteres. Cl. Ernestus *hostem.*

*Româ petere reges.* MS. Reg. et Puteolanus. In MSS. Jes. Guelf. Herbip. et editione principe *Romam.*

*Quod unum reliquum.* Puteolanus, *quod unum erat reliquum.*

*Medos tum præsidens.* Ita omnes fermè MSS. et editiones veteres. Pichena è MS. Flor. *Medos.*

Cap. 15. *Mithridates Bosphoranus.* Græcis *Βοσποϱανός.* In MSS. Latinis *Bosphoranus.* Nihil ergò mutaverim ut scribatur

*Bosporanus, Bosporus.* Sic, si Græcorum usus obtineret, scribendum foret *Mithradates.* Passim enim in nummis *ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ.* Sæpe etiam in MSS. Latinis *Mithradates.*

*Abîsse cognoverat.* Ita MSS. Vatic. et ex usu vetere. Alii *Abiisse.*

*Siracorum rex.* Perperam in MSS. *Syracusorum rex.* Aliàs populos illos vocant *Seracos, Soracos.*

*Aorsorum genti.* Pravè appellantur in MSS. *Adhorsci, Adorsi, Adversi.* Sunt *Aorsi* quos memorat Plinius, VI. 16.

CAP. 16. *In Siracos pergunt.* Præpositionem omittunt MSS. Vatic. 1863. Reg. et editiones veteres: habent MSS. Vatic. 1864 et 1958. et recentiores.

*Cratibus revinctis.* MSS. Flor. Vatic. Reg. Cl. Ernestus et Lallemand, *cratibus et vimentis.* At *vimentis* vox est Romanis ignota. MS. Corb. et editio princeps *cratibus ac jumentis.* MS. Bud. *cratibus vinctis ac vimentis.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus *cratibus junctis.* In tantâ scriptorum et editorum librorum varietate opinor Tacitum scripsisse *cratibus revinctis.* Sic Cæsar, *de Bell. Gall.* VII. 23. ait muros Gallorum construi trabibus perpetuis directis in longitudinem, "quæ revinciuntur introrsùs, et multo aggere vestiuntur." Idem Cæsar, IV. 17. pontem supra Rhenum extruxit, "bipedalibus trabibus immissis in contrariam partem revinctis. Hæc directa materiâ injectâ contexebantur, ac longuriis cratibusque consternebantur."

CAP. 17. *Postero misêre.* In MSS. et veteribus editionibus *postremo.* Meliùs *postero.*

*Corporibus orantes.* Sic MS. Vatic. 1958. et Puteolanus. In MSS. Vatic. 1863 et 1864. et editione principe *exorantes.*

*Incruentum et victorem.* MS. Vatic. 1958. et Puteolanus. In MSS. Vatic. 1863 et 1864. et editione principe *invictum et victorem.*

*Plerisque centurionum.* Ita Rhenanus ex MS. Bud. MSS. Vatic. Oxon. editiones veteres *plerisque consularium:* quidam *consiliarium.* Conjectavere Lipsius *auxiliarium,* Pichena *classicorum,* N. Heinsius *commanipularium,* J. Gronovius *contuberna-*

*lium.* Placet *centurionum,* quòd, ut Cl. Ernesto observatum, præcipua in cladibus centurionum mentio. Scilicet occisis ducibus, prævaluere barbari.

CAP. 18. *Odiis non infensum.* Modius ex MS. Agr. Negatio abest à MSS. et editionibus veteribus. J. Gronovio placuit *inoffensum.*

CAP. 19. *Etiam communionem.* Ita ferè omnes MSS. et editiones veteres; atque ex usu Taciti, qui orationis varietate meritò delectatur. In MS. Vatic. 1864. et quibusdam editionibus *ex communione.*

*Non regnum.* Ernestus ex MS. Guelf. Ac certè vividè et eleganter. In ceteris MSS. et editionibus veteribus, *neque règnum.*

CAP. 20. *At Claudius.* MS. et editiones veteres. Quædam recentiores *atque.*

*Libido vindictæ adigebat.* MS. Vatic. 1958. et Puteolanus. In MSS. Vatic. 1863 et 1864. Reg. et editione principe *adjacebat.*

*Cui inopi.* Puteolanus et recentiores. In multis MSS. et editione principe *quin inopi.*

*Quantâ pervicaciâ in hostem, tantâ.* Haud defraudandus meritâ laude Muretus, qui hunc locum ita restituit. Ante eum in MSS. et editionibus veteribus legebatur, *quantâ* vel *quantâlibet pervicaciâ in hoc tentatâ.*

CAP. 21. *Junium Cilonem.* In MSS. et veteribus editionibus *Colonem.* Rectè emendatum *Cilonem* ex Dione, LX. p. 687. Ἰουνίου Κίλωνος. Et in antiquis inscriptionibus sæpe memorantur Cilones, non verò Colones.

CAP. 22. *Cadius Rufus.* Rufum hunc *Claudium, Cordium, Canium* vocitabant. Quàm vanè, probant nummi duo ærei, dum proconsul erat, Nicææ cusi, quos publicavit Cl. Pellerin, *Recueil de Médailles de Villes,* Vol. III. p. 227. Alter Claudii Imperatoris, Capite laureato, cum duabus spicis: *TI. ΚΛΑΥΔΙΟΣ. ΚΑΙΣΑΡ. ΣΕΒΑΣΤΟΣ. ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ. Tiberius Claudius*

*Cæsar Augustus Germanicus.* In aversâ parte *Γ. ΚΑΔΙΟΣ. ΡΟΥΦΟΣ. ΑΝΘΥΠΑΤΟΣ. Caius Cadius Rufus proconsul;* et tetrastylon, cujus basi inscriptum *ΝΕΙΚΑΙΕΩΝ Nicænorum.* Eadem omnino aversa pars in altero nummo, cujus antica Messalinæ caput exhibet cum duabus quoque spicis, et inscriptione *ΜΕΣΣΑΛΕΙΝΑ. ΣΕΒΑΣΤΗ. ΝΕΑ. ΗΡΑ. Messalina Augusta nova Juno.*

Cap. 23. *Sohemo atque Agrippâ.* Ne perobscuris Herodum rebus historiæ Romanæ, atque imprimis Tacito, tenebræ offundantur, breve Herodum Stemma proponam, eorumque nummos paucis expendam: quod ad sacros quoque Scriptores illustrandos haud parùm juvabit. Nec pigebit de Sohemorum Stemmate nonnulla addere.

## *HERODUM STEMMA.*

ANTIPATER, 1.
Uxor
CYPROS, 2.

HERODES MAGNUS, 3.
Uxores
MARIAMNE, 4. Alexandri filia. — MARIAMNE, 16. Simonis filia. — MALTHACE, 20. — CLEOPATRA, 23.

(ex Mariamne, 4.) ARISTOBULUS, 5. Uxor BERENICE, 6.
(ex Mariamne, 16.) HERODES, dictus quoque Philippus, 17. Uxor HERODIAS, 18. — SALOME, 19.
(ex Malthace, 20.) ARCHELAUS, Tetrarcha Judææ, 21. — HERODES, dictus quoque Antipas Tetrarcha Galilææ, 22. Uxor HERODIAS, 18.
(ex Cleopatra, 23.) PHILIPPUS, Tetrarcha Iturææ et Trachonitidis, 24.

(ex Aristobulo, 5.) AGRIPPA MAGNUS, 7. Uxor CYPROS dicta quoque JULIA, 8. — HERODES, 25. Rex Chalcidis, Uxores BERENICE, 11. MARIAMNE, 26. — HERODIAS, 18.

(ex Herode, 25. et Mariamne, 26.) ARISTOBULUS, Rex minoris Armeniæ, 27.

(ex Agrippa Magno, 7.) AGRIPPA II. 9. — DRUSUS, 10. — BERENICE, 11. — DRUSILLA, 12. Uxor AZIZI, 13. FELICIS, 14.

(ex Drusilla et Felice) AGRIPPA, 15.

# *STEMMA HERODUM ILLUSTRATUM.*

1. ANTIPATER, Dynasta Idumææ, pater Herodis Magni. Joseph. Antiq. Jud. XIV. 1.

2. CYPROS, ex primoribus Arabiæ oriunda, mater Herodis Magni. Joseph. Antiq. Jud. XIV. 12.

3. HERODES MAGNUS, filius Antipatri et Cyprûs, juvenis adhuc, Galilææ, Cœlesyriæ et Samariæ præfectus, Joseph. Antiq. Jud. XIV. 17. De Bell. Jud. I. 8. Judææ regnum ex senatusconsulto accipit A.U.C. 714. Joseph. Antiq. Jud. XIV. 26. Captis Hierosolymis, cæsoque Antigono, rex iterum à senatu renuntiatur, A.U.C. 717. Joseph. Antiq. Jud. XIV. 28. Dio, XLIX. p. 405. Tacit. Hist. V. 9. Petavius, Doctrin. Temp. XI. 1. Moritur A.U.C. 750. quadriennio ante vulgatam æram Christianam, Joseph. Antiq. Jud. XVII. 10. Igitur priore anno, si Josepho de morte Herodis habetur fides, natus erat Jesus Christus. Extant nummi *ΗΡΩΔΟΥ. ΕΘΝΑΡΧΟΥ. ΒΑΣΙΛΕΩΣ. ΗΡΩΔΟΥ*, id est, *Herodis Ethnarchæ, regis Herodis,* cum notis *Γ. Ι. Ε Ι.* id est, *annorum ejus regni, tertii, decimi, decimi quinti.* Vide P. Frœlich, Notit. Elem. Numism. cap. 10. p. 224.

4. MARIAMNE, Alexandri filia, neptis Hyrcani, Herodis Magni uxor. Joseph. Bell. Jud. I. 10.

5. ARISTOBULUS, filius Herodis Magni et Mariamnes, à patre interfectus. Joseph. Antiq. Jud. XVI. cap. ult.

6. BERENICE, filia Costobari et Salomes Idumæorum, uxor Aristobuli, summâ necessitudine cum Antoniâ, Claudii Imperatoris matre, Romæ conjuncta. Joseph. Antiq. Jud. XVI. 1. XVIII. 8.

7. AGRIPPA MAGNUS, filius Aristobuli et Berenices, nepos Herodis Magni, D. Lucæ Act. XII. 1. dictus Herodes. A Tiberio in vincula conjectus, mox à Caio regnum accepit, datis ei Philippi, Lysaniæ et Herodis Antipæ tetrarchiis: regnum ejus amplificavit Claudius, additis Judæà et Samariâ. Mortuus est Agrippa A. U. C. 797. J. C. 44. cùm regnâsset quatuordecim annos, imperante Caio, tres sub Claudii principatu. Post ejus mortem, Judæa Syriæ contributa. Joseph. Antiq. Jud. XIX. 7. Tacit. Annal. XII. 23. Nos sæpe in Supplement. Annal. VII. VIII. IX et X. In nummis, *ΑΓΡΙΠΠΑΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ,* id est, *Agrippa rex.* Multi in Museo Collegii Ludovici Magni habebant tantùm literas *ΒΑ.* id est, *rex Agrippa*, vel *ΒΑΦ* cum lilio. Id est, *rex Agrippa,* nummus *Phasaëlitarum.* Lilium verò illud est lilium rubens, seu Cynorrhodon, quod in Cant. Cantic. II. 1. dicitur *lilium convallium. Laudatissimum* nascebatur *in Phaselide,* Plin. XXI. 5. Annus regni Agrippæ tertius literâ *Γ* exprimitur, apud P. Frœlich. loc. cit. p. 226. Auctâ à Claudio fortunâ, appellatur in nummis *ΒΑΣΙΛΕΥΣ. ΜΕΓΑΣ. ΑΓΡΙΠΠΑΣ. ΦΙΛΟΚΛΑΥΔΙΟΣ,* id est, *rex magnus Agrippa, amicus Claudii.* Dictus est quoque Julius, ut patet ex Inscriptione de quâ num. seq.

8. CYPROS, filia Phasaëli et Salampsionis, uxor Agrippæ Magni. Joseph. Antiq. Jud. XVIII. 7. Dicta est quoque Julia in nummo Agrippæ II. Græci, gens adulatrix, in veteri marmore, quod Cl. Spon, *Voyage,* Vol. III. Pt. II. p. 35. Athenis descripsit, eam appellant:

ΙΟΥΛΙΑΝ ΒΕΡΕΝΕΙΚΗΝ ΒΑΣΙΛΙΣΣΑΝ ΜΕΓΑΛΗΝ
ΙΟΥΛΙΟΥ ΑΓΡΙΠΠΑ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΘΥΓΑΤΕΡΑ
ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ
ΕΥΕΡΓΕΤΩΝ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΕΚΓΟΝΟΝ.

Id est, "Juliam Berenicen, reginam magnam, Julii Agrippæ regis uxorem, et magnorum regum beneficentissimorum in hanc urbem progeniem."

9. AGRIPPA II. filius Agrippæ Magni et Cyprûs, decimo septimo ætatis anno patrem amisit. Cùm nondum regno maturus videretur, Judæa Syriæ contributa est, ut diximus. At quinquennio pòst, A. U. C. 802. J. C. 49. mortuo patruo ejus Herode, rege Chalcidis, ejus regno donatus est. Joseph. Antiq. Jud. xx. 5. Post quatuor deinde A. U. C. 806. J. C. 53. ablatâ Chalcide, Claudius ei dedit Philippi Tetrarchiam et Bataneam; addidit quoque Trachonitidem, cum Abilâ, quæ Lysaniæ fuerat Tetrarchia, Joseph. Antiq. Jud. xx. 7. Nero primo imperii sui anno regnum ejus adhuc auxit, datâ parte Galilææ, Juliade, urbe Peræææ, et vicis quatuordecim in ejus viciniâ positis: Tiberiadem quoque et Taricheas ei parere jussit, *Τιβεριάδα καὶ Ταριχέας ὑπακούειν αὐτῷ κελεύσας*, Joseph. Antiq. Jud. xx. 8. Coram Agrippâ causam dixit Paulus anno Neronis sexto, Luc. Act. xxv et xxvi. Pearson, Annales Paulini, p. 18. Diuturno regno, quod et Vespasianus amplificavit, potitus per annos 51. mortuus est Agrippa, anno Trajani tertio, J. C. 100. Justus Tiberiensis apud Photium. Cod. xxxiii.

In nummo è thesauro regio, quem laudat Harduinus, *Select. Oper.* p. 573. appellatur *ΑΓΡΙΠΠΑΣ ΑΓΡΙΠΠΑ ΚΑΙ ΙΟΥΛΙΑΣ ΥΙΟΣ*, id est, *Agrippa Agrippæ et Juliæ filius*. Prænomen *Marci*, in memoriam sanè Marci Antonii, qui regnum dedit Herodi Magno, accepit, ut liquet ex nummo Cl. Pellerin, *Supplément aux Recueils de Médailles de Rois*, p. 1. *ΜΑΡΚΟΥ ΑΓΡΙΠΠΟΥ ΒΑCΙΛΕΟC*, *Marci Agrippæ regis*. Ceterorum Agrippæ nummorum pars inscribitur *ΒΑ. ΑΓΡΙΠ.* L. vel *ΕΤΟΥ. ΑΙ. ΙΔ. Κϛ. ΚΘ.* id est, *regis Agrippæ* anno *undecimo, decimo quarto, vigesimo sexto, vigesimo nono*. Unum etiam protulit Cl. Pellerin, *Recueil de Médailles de Rois*, p. 176. anni trigesimi quarti. *ΕΤ. ΔΑ.* Pars altera inscribitur *ΕΠΙ ΒΑ. ΑΓΡΙΠ.* id est, *sub rege Agrippa*. Cùm præpositio illa numquam in nummis regum, sed præsidum tantùm occurrat, videtur Agrippa quasdam provincias urbesve præsidis imperio rexisse; idque de Tibe-

riade et Taricheis innuit Josephus supra laudatus. Observandum denique in nummis Agrippæ II. diversas æras signari, quæ initium ducunt à diversis temporibus, quibus regna auspicatus est, ut Chalcidis, Trachonitidis, Juliadis, &c. quæ satis sit monuisse, cùm iis immorari haud liceat.

10. DRUSUS, Agrippæ II. frater, ante pubertatem mortuus. Joseph. Antiq. Jud. XVIII. 7. Sic vel filiorum suorum nominibus Romanorum gratiam aucupabatur Agrippa Magnus.

11. BERENICE, soror Agrippæ II. nupta Herodi regi Chalcidis et Polemoni regi Ciliciæ, posteà Titi amoribus percelebris. Joseph. ibid. Tacit. Hist. II. 2 et 81. Nos quoque in Supplement. Hist. V.

12. DRUSILLA, soror Agrippæ II. uxor primùm Azizi, regis Emesorum, deinde Felicis, præsidis Judææ. Joseph. ibid. D. Lucas, Act. XXIV. 24. Alia est Drusilla, Cleopatræ et Antonii neptis, quam Felix, qui tribus reginis nupsit, in matrimonium accepit

13. AZIZUS, rex Emesorum: de quo plura in Stemmate Sohemorum, n. 5.

14. FELIX, dictus Tacito Antonius Felix, frater Pallantis, libertus Claudii, præses Judææ, conjux Drusillæ, trium reginarum maritus. Joseph. Antiq. Jud. XX. 5. Sueton. in Claud. XXVIII. Tacit. Annal. XII. 54. et Hist. V. 9. Coram Felice causam dixit D. Paulus, Act. Apostol. XXIV.

15. AGRIPPA, filius Felicis et Drusillæ, periit cum matre incendio Vesuviano, Titi tempore. Joseph. Antiq. Jud. XX. 5.

16. MARIAMNE, Simonis filia, uxor Herodis Magni. Joseph. Antiq. Jud. XVIII. 7.

17. HERODES, filius Herodis Magni et Mariamnes, Simonis filiæ. Joseph. ibid. Ille ipse est qui D. Marco, VI. 17. dicitur Philippus. Quod cùm non attenderet eruditus Frœlich, Notit. Elem. Numismat. p. 223. scripsit Philippum hunc eumdem esse ac Philippum, Tetrarcham Trachonitidis, de quo infra.

18. HERODIAS, soror Agrippæ I. uxor Herodis Philippi, mox abducta à patruo suo Herode Antipâ, ut dicetur posteà.

19. SALOME, filia Herodis Philippi et Herodiadis, quæ Joannis Baptistæ necem petiit. Joseph. Antiq. Jud. XVIII. 7. Matthæus, XIV. 3.

20. MALTHACE, uxor Herodis Magni, Joseph. Antiq. Jud. XVII. 11.

21. ARCHELAUS, filius Herodis Magni et Malthaces, Tetrarcha Judææ, decimo Tetrarchiæ anno Viennam relegatus. Joseph. Antiq. Jud. XVII. 15. Matthæus, II. 22. Nondum reperti ejus nummi,

22. HERODES, dictus quoque Antipas, filius Herodis Magni et Malthaces, Tetrarcha Galilææ, qui morituro Jesu Christo illusit; cum uxore Herodiade in exilium à Caio Caligulâ Lugdunum missus. Joseph. Antiq. Jud. XVIII. 11. Luc. XXIII. 11. Nos quoque in Supplement. Annal. VIII. 17.

In nummis *ΗΡΩΔΟΥ ΤΕΤΡΑΡΧΟΥ*, id est, *Herodis Tetrarchæ*, occurrunt notæ L. *ΛΓ. ΛΔ*. id est, *annorum* ejus regni *trigesimi tertii, trigesimi quarti*. Jesum Christum quadriennio ante vulgatam æram Christianam natum esse nummis probaretur, si indubitatæ antiquitatis foret nummus, qui circumfertur, cum notâ anni L. *ΜΓ*. id est, *anno quadragesimo tertio* regni Herodis. Vide Frœlich. loc. cit. p. 225.

18. HERODIAS, soror Agrippæ I. uxor primùm Herodis Philippi, deinde Herodis Antipæ, quæ Joanni Baptistæ necem,

conjugi suo exitium attulit, cum ipso Lugdunum relegata. Joseph. Antiq. Jud. XVIII. 7. Matthæus. XIV. 3. Nos in Supplement. Annal. VIII. 17.

23. CLEOPATRA, uxor Herodis Magni. Joseph. Antiq. Jud. XVII. 1.

24. PHILIPPUS, filius Herodis Magni et Cleopatræ, Tetrarcha Iturææ et Trachonitidis. Joseph. Antiq. Jud. XVII. 13. Luc. III. 1. Obiit anno Tetrarchiæ trigesimo septimo, Tiberii vigesimo. Ejus Tetrarchia, quòd sine liberis decessisset, Syriæ adjecta. Joseph. Antiq. Jud. XVIII. 6. Extant nummi, sed rarissimi, *ΦΙΛ. ΤΕΤΡΑΡΧΟΥ*, Philippi Tetrarchæ, cum notis L. *ΚϚ*. et *ΛΓ*. id est, *annorum vigesimi sexti*, et *trigesimi tertii*. Trigesimum hunc tertium annum, non ad Philippi Tetrarchiam, sed ad Augusti Principatûs annos, ob hujus Principis caput hoc nummo signatum, refert Cl. Pellerin, *Mélange de Médailles*, Vol. I. p. 54.

25. HERODES, frater Agrippæ Magni, rex Chalcidis, mortuus est octavo Claudii anno. Joseph. Antiq. Jud. XX. 3. Rarissimi adhuc nummi *ΒΑCΙΛЄωC ΗΡωΔΟΥ*, *regis Herodis*; in iis notæ L. *Γ*. *Ε*. id est, *anno* regni ejus *tertio* et *quinto*. Vide Frœlich, loc. cit. p. 226. et Cl. Barthelemy, *Mémoires de l'Académie Royale des Inscriptions*, Vol. XXVI. p. 538.

11. BERENICE, soror Agrippæ II. uxor Herodis, regis Chalcidis, de quâ jam dictum, n. 11.

26. MARIAMNE, filia Olympiadis et Josephi, uxor Herodis, regis Chalcidis. Joseph. Antiq. Jud. XVIII. 7.

27. ARISTOBULUS, filius Herodis, regis Chalcidis, à Nerone Armeniæ minori præfectus. Joseph. Antiq. Jud. XX. 5. Tacit. Annal. XIII. 7. XIV. 7 et 26.

18. HERODIAS, soror Agrippæ Magni, de quâ dictum supra n. 17.

Herodum fabulam contexuit Harduinus, eruditam historiam Noldius.

Sohemorum stemma adumbrare vanum foret, quòd multa sileat historia : illustrâsse ergò sit satis.

## *SOHEMORUM STEMMA ILLUSTRATUM.*

1. SOHEMUS I. Ituræus, Herodi Magno fidelissimus, deinde suspectus, ab eo occisus A. U. C. 726. A. C. 27. ob virtutes meliora meritus. Joseph. Antiq. Jud. XV. 10 et 11. XVII. 5. Videtur Tetrarchiam quorumdam locorum circa Libanum habuisse. Joseph. Vita, XI.

2. THOLOMÆUS. filius Sohemi I. incola, et ut videtur, princeps Libani. Joseph. Antiq. Jud. XIV. 14.

Cl. de Boze, *Mém. de l'Acad. Royale des Inscriptions*, Vol. XXVI. p. 377. obtrudit Sohemum II. filium Sohemi I. fratrem Tholomæi, Ituræe regem, qui patri suo Sohemi I. successit in regno Ituræe, decessit anno secundo Caii Caligulæ principatûs. At hæc omnia confinxit vir eruditus, et de re nummariâ egregiè meritus. Nemo enim novit Sohemum illum II. nec potuit esse rex Ituræe, cùm Ituræam obtineret Philippus, de quo diximus in Stemmate Herodum, n. 24.

3. VARUS, Nepos Sohemi, qui circa Libanum Tetrarchiam obtinuerat. Joseph. Vita, XI.

4. SOHEMUS II. rex Iturææ à Caio Caligulâ creatus A.U.C. 791. Dio, LIX. p. 649. Nos in Supplement. Annal. VII. 36. Mortuus est ante A. U. C. 802. Tacit. Annal. XII. 23.

5. AZIZUS, filius Sohemi II. regis Emesorum, qui, ut Drusillæ nuberet, se circumcidi passus est. Primo Neronis anno obiit, et successorem habuit, fratrem suum Sohemum. Joseph. Antiq. Jud. XX. 5. De Drusillâ, uxore Azizi, vide Stemma Herodum, n. 12.

6. SOHEMUS III. frater Azizi; fratre mortuo, rex Emesorum; ejus regno Nero addidit Sophenen Armeniæ. Joseph. Antiq. Jud. XX. 5. Tacit. Annal. XIII. 7. Cl. de Boze, loc. cit. huic nummum æreum tribuit, qui ex unâ parte habet caput solis radiatum, ex alterâ victoriam cum palmâ, et inscriptionem *ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΣΑΜΟΥ ΘΕΟΣΕΒΟΥΣ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΥ*, id est, *regis Sami pii et justi;* notam quoque anni *ΓΛ*, id est, *trigesimi tertii;* cujus initium ducit ab A. U. C. 802. quo cœpit regnum Emesorum. Alia est omnino sententia Cl. Belley, et probabilior, quam tamen, cùm cenjecturis quoque nitatur, et Samosatena, non Romana spectet tempora, expendat, si voluerit, curiosus lector. *Mémoires de l'Académie Royale des Inscriptions,* Vol. XXVI. p. 355 et 380.

*Salutis augurium.* Ejus usum fusè explicat Dio, XXXVII. p. 40. A. U. C. 691. Cicerone et Antonio Coss. "bellis quiescentibus, augurium salutis, τὸ οἰώνισμα τὸ τῆς ὑγιείας, longo tempore intermissum repetiere Romani. Est autem quoddam divinationis genus, quo exploratur, concedat ne ipsis Deus, ut populo salutem petant: quasi nefas esset eam, priusquàm concedatur, petere. Ea divinatio celebrabatur singulis annis die, quâ nullus exercitus ad bellum esset profectus, nullus contra aciem instrueret, aut pugnaret." Tunc addubitatum fuisse salutis augurium, ob imminens Catilinæ bellum testatur Cicero, De Divinatione, I. 47. Civilibus bellis posteà abolitum restituit Augustus, Sueton. in Aug. XXXI. Illud

aliquandiu retinuit Tiberius, sed posteà omisit, harum religionum contemtor. Omissum est autem quinque et viginti annis, teste Tacito; ergò ab A. U. C. 777. quo interfectus est Tacfarinas, ut dictum est Annal. IV. 25.

*Pomœrium Urbis.* Tacitum illustraturus, quid sit Urbis pomœrium, quanta fuerit Romæ magnitudo, quis fuerit ejus incolarum numerus, expendam.

## *DE URBIS ROMÆ POMŒRIO ET MAGNITUDINE, INCOLARUMQUE NUMERO.*

*Ea fuit* Romanorum pietas, ut omnia à religione auspicarentur. Enituit maximè in consecrandis urbium ac potissimùm Romæ muris, qui apud eos sancti et *quodammodò divini juris* erant. Digest. libr. I. Tit. VIII. de rerum divisione. Leg. I. ex Caio. Inde legis severitas, *Si quis violaverit muros, capite puniatur.* Ibid. Leg. II. ex Pomponio. Ut autem maneret intacta eorum sanctitas, ab injuriâ hominum defendebantur atque muniebantur, relictâ tam intrà, quàm extra urbem, parte agri, muris vicinâ, quam *neque habitari, neque arari fas erat.* Livius, I. 44. Augures, sacris Etruscis usi, effatis, seu precibus, per totius urbis circuitum ponè muros agrum illum consecrabant, ut facerent *finem urbani auspicii:* inde *agrum* illum *effatum* vocitabant, Gellius, XIII. 14. Varro de Ling. Lat. V. *Pomœrium* quoque dixere, quod ponè muros ager *certis circa terminis inaugurato* consecrabatur; *et in urbis incremento semper quantùm mœnia processura erant, tantùm termini hi consecrati proferebantur,* Livius, loc. cit.

*Antiquissimum* Urbis *pomœrium à Romulo institutum, Palatini montis radicibus terminabatur.* Gellius, loc. cit. Mons autem Palatinus quadratâ fermè est figurâ, cujus duo latera, ad Septemtrionem et Occidentem obversa, habent singula 1300. pedes Romanos; latus Meridionale circiter 1400. pedes; latus Orientale circiter 1450. pedes. Tantula Urbs, tanti futuri imperii parens!

Crescente multitudine, montes Capitolinus, Cælius et Aventinus habitari cœpere. Servius Tullius, immensam Romani imperii majestatem præsagâ mente complexus, " addit duos colles, Quirinalem Viminalemque; inde deinceps auget Esquilias: ibique ipse, ut loco dignitas fieret, habitat. Aggere et fossis et muro circumdat Urbem: ita pomœrium profert." Livius, loc. cit.

Hic Urbis ambitus tam religiosè habitus est, ut, teste Dionysio Halicarnassensi, scriptore diligentissimo, qui Romæ vixit, et Augusti ætate scripsit, *ad sua usque tempora ambitus ille ulteriùs non processerit, Deo*, ut aiunt, *id non permittente*. Προσωτέρω δὲ οὐκ ἔτι προῆλθεν ἡ κατασκευὴ τῆς πόλεως, οὐκ ἐῶντος, ὥς φασι, τοῦ δαιμονίου. Dionys. Halic. IV. 13. p. 218.

Jus tamen proferendi pomœrii penes eos mansit, qui populum Romanum, agro de hostibus capto, amplificaverant. Hanc gloriam quæsiit potiùs, quàm meruit, Sylla, anno circiter U. C. 674 Senec. de Brevit. vitæ, XIV. Potiori jure Julius Cæsar, tot devictis gentibus, id honoris sumsit A. U. C. 710. si Dioni, XLIII. p. 238. crediderimus, aut potiùs sumere voluit: silent enim Suetonius et Tacitus. Meritò quoque Augustus, et ipse imperii propagator, pomœrium protulit A. U. C. 746. Dio, LVI. p. 552.

At quomodò pomœrium protulere, si Urbis ambitus non creverit, ut testatur Dionysius supra laudatus? Dionysio dissentire certè non licet. Existimaverim ergò hos pomœrii propagatores, vel violatam pomœrii sanctitatem renovâsse; vel, quod verius crediderim, fuisse in Urbis ambitu partes aggere et fossis circumdatas, augurum effatis non consecratas, quæ, cùm pomœrium proferebatur, consecrabantur; cippique consecrationis testes ponebantur. Talis cippus, à consulibus Censorino et Gallo positus, cùm Augustus pomœrium proferret, extra portam Flumentanam repertus, Tiberim inter et viam Flaminiam.

C. MARCIUS. L. F. L. N

CENSORINVS ET. C. ASI

NIVS. C. F. GALLVS. COS

EX S. C.

FIN. POMER. TERMIN

Id est, *finem pomœrii terminaverunt.* Gruterus, CXCVI. n. 2. Porrò fuisse in Urbis ambitu partes cærimoniis pomœrii minimè consecratas, patet ex monte Aventino, nunc *mount St. Sabine,* quem *omnes, qui pomœrium* protulerant, *excluserunt, quasi avibus obscœnis ominosum:* donec Claudius, Britannicâ suâ victoriâ elatior, quàm ut ominosas religiones attenderet, eum recepit, et *intrà pomœrii fines observavit.* Gellius, loc. cit.

Memoria extat in veteri lapide, ad cloacam S. Luciæ, non procul à Campo Floræ, apud Gruterum, CXCVI. n. 4.

TI. CLAVDIVS<br>
DRVSI. F. CAISAR<br>
AVG. GERMANICVS<br>
PONT. MAX. TRIB. POT<br>
VIIII. IMP. XVI. COS. IIII<br>
CENSOR. P. P<br>
AVCTIS. POPVLI. ROMANI<br>
FINIBVS. POMŒRIVM<br>
AMPLIAⅎIT. TERMINAⅎITQ<br>
V V

Similis omnino lapis extat Romæ in Museo Kircheriano Collegii Romani, repertus anno 1730. ad radices Cœlioli montis, nunc *monte Celiolo,* juxta Urbis mœnia, duos circiter pedes cum dimidio subter terram. In latere Tiburtini hujus lapidis inscripti sunt numeri XV. qui indicare videntur lapidem hunc fuisse terminum, seu cippum, decimum quintum, ut Gruterianus lapis fuit quintus terminus.

De Æolicâ literâ Ⅎ dixi supra in not. et emend. ad Annal. XI. 14.

Post Claudium, Nero, cùm Pontum Polemoniacum et Alpes Cottias imperio addidisset; Trajanus, tot gentibus Romanæ

ditioni subditis, pomœrium protulere, ut auctor est Vopiscus in Aureliano, XXI. Immo, teste P. Galeotti, *Fr. Ficoronii Gemmæ antiquæ literatæ*, p. 127. anno 1705. Romæ juxta Cœnobium Monachorum Sancti Stephani supra Cacum in fundamentis conductitiarum domorum inventa inscriptio Trajani, quæ Urbis pomœrium ab eo Imperatore auctum fuisse significabat. Inscriptionem hanc Romæ quæsivi. Sed heu! perierat, lapide marmorariis vendito.

Hadrianus, religionum curiosus, pomœrii terminos, continuatis proculdubio ædificiis, ut videre est apud Livium et Dionysium, loc. cit. corruptos restituit. Quâ de re singularis extat inscriptio apud Gruterum, CXCVIII. n. 1.

COLLEGIVM
AVGVRVM. AVCTORE
IMP. CAESARE. DIVI
TRAIANI. PARTHICI. F
DIVI. NERVAE. NEPOTE
TRAIANO. HADRIANO
AVG. PONTIF. MAX. TRIB
POT. V. COS. III. PROCOS
TERMINOS. POMŒRII
RESTITVENDOS. CVRAVIT

Aurelianus, "adhibito consilio senatûs, muros Urbis Romæ dilatavit. Nec tamen pomœrio addidit eo tempore, sed posteà." Vopisc. loc. cit. Nempe posteà in Urbis ambitu terminos addidit, quibus urbana auspicia agerentur.

Nunc verò cùm constet de pomœrio, quæ fuerit Urbis magnitudo inquiramus. Omissis falsis opinationibus eorum, qui nihil magnum, nisi immensum, novere; quosque non puduit, duce Vopisco in Aureliano, XXXIX. Romam fingere, quæ quinqua-

ginta millia passuum, id est, plus quàm sedecim leucas Gallicas murorum suorum ambitu contineret, eos rei absurditate revinci sit satis. Melior locupletiorque testis Plinius, III. 5. *Mœnia ejus collegere ambitu Imperatoribus censoribusque Vespasianis, A. C.* 826. *pass.* 13,200. id est, passuum tredecim millia ac ducentos, seu leucas Gallicas fermè quinque.

At hæc ipsa mensura explicatione indiget. Majorem enim esse jam monuerat eruditus Raphael Fabretti, *de Aquis et Aquæductibus,* n. 261. Recens monuit Cl. Danville, *Mém. de l'Acad. Royale des Inscript.* Vol. XXX. p. 209 et seq. Locorum natura domonstrat Vespasiani ætate Urbis ambitum passuum 8,200. haud esse egressum. Nec exterior ipse ambitus, ab Aureliano auctus, ac proinde multo major, ultra passuum 12,350. excurrit. Unde vir, in rebus Geographicis acutissimus, vitiatos Plinii numeros, et pro *pass.* 13,200. emendandum *pass.* 8,200. contendit.

Certè de Urbis mensurâ assentior, nec tamen corruptos Plinii numeros opinor. At, qui murorum ambitum ætate Vespasiani collegere, non videntur rectà, sed per turrium flexus sinuosesque murorum anfractus mensuram accepisse. Inde ex eorum calculis exsurgunt passus 13,200. cùm sint reapse circiter 8,200. Sic quoque explices, quæ tradit Olympiodorus apud Photium, Cod. LXXX. p. 198. Ammonem Geometram, mœnia Romæ, cùm primùm Gothi eam incursionibus infestavere, dimensum, reperisse in ejus circuitu 21,000. pass. τὸ δὲ τῆς Ῥώμης τεῖχος μετρηθὲν παρὰ Ἄμμωνος τοῦ γεωμέτρου, καθ' ὃν καιρὸν Γότθοι τὴν προτέραν κατ' αὐτῆς καταδρομὴν ἐποιήσαντο, εἴκοσι καὶ ἑνὸς μιλίου διάστημα ἔχον ἀπεδείχθη. Nam mœnia, quæ Ammon emensus est, sunt ipsa mœnia ab Aureliano structa, quæ 12,350. pass. tantùm patebant. Hodieque ambitus Urbis, à summis Pontificibus ac maximè ab Urbano VIII. amplificatæ, patet tantùm passus 15,000 ¼. Nec potuere ab Ammone 21,000. pass. colligi, quin turrium murorumque flexus et anfractus dinumeraverit. Et certè κριτικώτερος foret, qui et Latina Plinii et Græca Olympiodori corrupta contenderet.

At, inquies, si hæc ita sint, haud ita magna fuit Roma, quam nunc in Europâ plures urbes æquent superentve. Verùm Urbem noscis, Romam nondum nosti. Hæc enim, si propriis utimur verbis, valdè diversa, ut accipimus ex paulo, Digest. libr. L. Tit. 16. de Verborum significatione, Leg. 2. *Urbis appellatio muris: Romæ autem continentibus ædificiis finitur,* et Leg. 87. ex Marcello: *Ut Alfenus ait, Urbs est Roma, quæ muro cingeretur. Roma est etiam, qua continenti ædificia essent.* Leg. quoque 147. ex Terentio Clemente: *Qui in continentibus Urbis nati sunt, Romæ nati intelliguntur.*

Inde eloquenter pro more suo Plinius, loc. cit. ait, *Exspatiantia tecta multas* Urbi addidisse *urbes . . . Quò si quis altiudinem tectorum addat, dignam profectò æstimationem concipiat, fateaturque nullius Urbis magnitudinem potuisse ei comparari.* Nec aliter, et sub ipsa Augusti tempora Dionysius Halicarnass. loc. cit. "Si quis hæc aspiciens Romæ amplitudinem velit colligere, procul dubio falletur, neque certum ullum signum habebit, quo dignoscat quousque Urbs progrediatur, et ubi Urbs esse desinat: adeò cum urbanis ædificiis ipsa suburbia nexu quodam perpetuo cohærent, et hominibus hæc spectantibus Urbis in infinitam longitudinem porrectæ speciem præbent." *Ἀλλ᾽ ἔστιν ἅπαντα τὰ περὶ τὴν πόλιν οἰκούμενα χωρία, πολλὰ ὄντα καὶ μέγαλα, γυμνὰ καὶ ἀτείχιστα, καὶ ῥᾷστα πολεμίοις ἐλθοῦσιν ὑποχείρια γενέσθαι. Καὶ εἰ μὲν εἴς ταῦτά τις ὁρῶν, τὸ μέγεθος ἐξετάζειν βουλήσεται τῆς Ῥώμης, πλανᾶσθαί τε ἀναγκασθήσεται, καὶ οὐχ ἕξει βέβαιον σημεῖον οὐδὲν ᾧ διαγνώσεται μέχρι ποῦ προβαίνουσα ἡ πόλις ἐστὶ, καὶ πόθεν ἄρχεται μηκέτι εἶναι πόλις· οὕτω συνύφανται τῷ ἄστει ἡ χώρα, καὶ εἰς ἄπειρον ἐκμηκυνομένης πόλεως ὑπόληψιν τοῖς θεωμένοις παρέχεται.*

In tantâ urbe quis fuerit incolarum numerus disquirere juvat, maximè cùm in enormes et absurdas computationes abeant, qui hâc de re scripsere, nullâ urbium notitiâ, suis tantùm conjecturis subnixi. Existimat Lipsius fuisse Romæ quadragies centena millia, 4,000,000. hominum. Alii octogies, 8,000,000. hominum volunt. Ne alios quidem puduit scribere hominum centies quadragies, 14,000,000.

Si quis fuerit Romæ singulis annis hominum emortualis numerus esset compertum, de numero ejus incolarum nulla exoriretur difficultas; ille enim numerus, per 32. multiplicatus, foret vitalis hominum numerus, ut ex accuratissimis Cl. Petty, *Several Essays in political Arithmetic*, aliorumque eruditorum virorum, qui posteà rem illam attigere, computationibus stat certum et inconcussum.

At cùm emortualem illum numerum nullus veterum scriptorum prodiderit, alia ineunda est via, indubitatis quoque Cl. Petty, aliorumque computationibus et experimentis certissima. Nempe si in urbe frequentissimâ ac principe, altitudine tectorum conspicuâ, ut nunc sunt Parisii, ut olim fuit Roma, numerum domorum noveris, nôsti numerum hominum.

Omnes enim domos summatim accipe. In singulis domibus erunt familiæ 3 ½. Singulæ familiæ constabunt 6. capitibus; ac proinde unaquæque domus habebit incolas 21. Hæc generatim de domibus, dicta. Sed aliæ sunt domus majores, quas vulgò appellamus, *Hotels*, turbâ hominum numerosoque famulitio gravidæ. Hæ duplo sunt æstimandæ. Singulæ ergò habebunt incolas 42. Unum autem idemque esse, si incolas ex domibus, vel ex mortuis, æstimaveris, illustri exemplo patebit.

Parisiis moriuntur singulis annis hominum circiter viginti millia - - - - - - - - - - - - - - - - - - - - - - 20,000.

Ex hoc numero 20,000. multiplicato per 32. sunt Parisiis incolæ - - - - - - - - - - - - - - - - - - 640,000

At Parisiis sunt triginta millia domorum, quas inter numerantur 500. domus majores. Multiplica domos 29,500. per incolas 21. domos majores 500. per incolas 42. invenies incolas - - - - - - - - - - - - - - - - - - - - - - 640,500

Quæ summa eadem fermè est, ac ea quæ superiùs ex mortuis provenit.

Ex his igitur principiis eamdem nobis licet de numero Romæ incolarum rationem inire. At ne ex verbis suboriatur difficultas, priùs præmonuerim, ut distinguimus, *houses, hotels;* sic Romæ

fuisse insulas, *houses*, domos, *hotels*. Deinde, licèt sit generalis regula ut domus duplo æstimentur, eas tamen quadruplo accipiam, ne in Urbis majestatem peccâsse videar, tum etiam quòd Romæ esset domus Cæsarum, ceterorumque procerum, qui tantâ abundabant servorum copiâ, ut in unâ domo Pedanii Secundi, præfecti Urbis, sub eodem tecto mansitaverint quadringenti servi, ne numeratis quidem libertis, Tacit. Annal. XIV. 42.

His observatis, adeamus P. Victorem, *de Regionibus Urbis*. Ipso teste, fuere Romæ INSULAE XLVI MILL. DCII. DOMVS MILL. DCCXXC.

Si insulas, 46,602. per 21. multiplicaveris, erunt incolæ - - - - - - - - - - - - - - - - - - - - 978,642.

In domibus 1780. per 84. multiplicatis sunt incolæ - 149,520.

Adde homines circiter 60,000. qui in castris prætoriis, Urbanis, peregrinis, Vigilum, Misenatium &c. à Victore memoratis, attinebantur.

Fuere ergò

| | |
|---|---|
| In insulis incolæ - - - - - - - - - - - | 978,642. |
| In domibus - - - - - - - - - - - - - | 149,520. |
| In castris - - - - - - - - - - - - - - | 60,000. |
| Summa incolarum Romæ fuit - - - - - - - - | 1,188,162. |

Ac proinde Roma fuit multo major Parisiis, in quibus sunt tantùm incolæ - - - - - - - - - - - - - - - - - 640,000.

Fuit numerosior Londino, in quo cùm singulis annis moriantur homines circiter 24,000. incolarum numerus debet esse - 768,000.

Romæ magnificentia, aliunde satis perspecta, et in suis ipsis ruinis hodieque conspicua, apparet adhuc in domorum, *hotels*, numero, cùm tam paucæ sint Parisiis, multo pauciores Londini.

Cognitâ autem Romæ amplitudine, ac frequentiâ, difficultates, quas nonnulli de veteribus Orientis urbibus movent, extricandæ. Cùm immensa fuerint Ninives ac Babylonis spatia, contendunt singulis urbibus fuisse incolarum octogies centena millia, 8,000,000. Nec attendunt antiquis temporibus ita conditas fuisse urbes, non modò ut habitarentur, sed etiam ut colerentur, et, si bellum ingrueret, ut suis facultatibus copiisque sustentarentur. Id de

Babylone apertè prodidit Quintus Curtius, v. 1. "Totius operis (*muri urbis*) 358. stadia complectitur ... Ædificia non sunt admota muris, sed ferè spatium unius jugeri absunt. Ac ne totam quidem urbem tectis occupaverunt, per 90. stadia habitatur: nec omnia continua sunt, credo, quia tutiùs visum est pluribus locis spargi. Cetera serunt, coluntque: ut si externa vis ingruat, obsessis alimenta, ex ipsius urbis solo subministrent."

Inde Plinium, supra laudatum, intelligas, qui et Ninives, et Babylonis, et Thebarum descriptiones viderat, et tamen confidenter pronuntiabat *nullius urbis magnitudinem potuisse ei*, Romæ, *comparari*. Immo ipsius ætate cùm Seleucia Babylonem hausisset, in eâ fuere tantùm *plebis urbanæ* DC. M. 600,000. teste Plinio, VI. 26.

Itaque celeberrimæ illæ Orientis et Ægypti urbes fuere Parisiis quidem aut Londino majores, Romæ autem inferiores, vel ad summum pares. Unam in universo orbe urbem vetere Româ frequentiorem novi, Pekinum scilicet, *Peking*, Imperii Sinensis caput, quam fermè tricies hominum, 3,000,000. habitare scribit P. du Halde, *Description Géograph. Histor. Chronolog. Politique et Physique de l'Empire de la Chine*, Vol. II. p. 7. Licèt pleræque peregrinarum narrationum amplificationibus intumeant, maximè cùm de hominum numero agitur, neque hæc fortè eo vitio careat, frequentissimum tamen esse Pekinum, atque ipsâ Româ numerosius, libenter profiteor. Idque evicere novissimæ Sinensis literæ, scriptæ Pekino die 12. Novembris, anno 1767. quibus nuntiabatur periisse hâc in urbe variolis, *small-pox*, anno 1766. plusquàm centum millia puerorum. Nec magnatum liberi hoc morbo fuere afflati, quia diligentissimè contactu sunt prohibiti. Unica hæc fuit adversùs sævientem morbum cautio ac medela. Grassanti enim malo iterum cessere et priùs habitæ, et olim insertæ, *inoculation*, variolæ. Hæc Sinenses literæ.

Licèt morbus solito acriùs hoc anno sævierit, patet tamen maximam esse Pekini frequentiam. Nec miror. Urbs enim illa, ut et imperium Sinense, peste numquam fœdatur: ibi etiam pax pœnè immota. Adde incredibilem populi parcimoniam, qui oryzâ plerumque victitet, nec ipsas sordes, ceteris populis abominatas,

equos, canes, feles, mures, senio quoque ac morbo enectos fastidiat, teste eodem P. du Halde, qui id non immeritò inter præcipuas Sinensis abundantiæ causas recenset. "La chair des juments sauvages est fort estimée.... Le peuple s'accommode fort de la chair des chevaux, et des chiens, quoique morts de vieillesse, ou de maladie; il n'a pas même de répugnance à manger celle des chats, des rats, et d'autres pareils animaux, qui se vend dans les rues:" du Halde, loc. cit. p. 138. Sed certè et sine ullo amplificationis metu, ut recens accepi ab iis qui Pekini multis abhinc annis degunt, ibi numerantur incolæ circiter, ........................ 2,500,000.

quod minimè mirum est in imperio, cui est bis millies incolarum, ................................ 200,000,000.

At cùm Cl. de Paw, vir multæ lectionis, ritus, mores, aliaque Sinensis populi magno labore coacervavit, ut gentem sibi nec satis, nec diligenter cognitam extenuaret ac deprimeret, operæ pretium duxi quæ obiter attigeram fusiùs explanare, ut res, quâ nulla est in politicâ œconomiâ attentione dignior, pro argumenti dignitate evolveretur.

## *DE POPULI FREQUENTIA APUD SINAS, HUJUSQUE TANTÆ FRQUENTIÆ CAUSIS.*

Cl. de Paw, *Recherches Philosophiques sur les Egyptiens et les Chinois,* Vol. I. p. 89. Vol. II. p. 361. et alibi passim, affirmat Sinarum regionem, sexies Germaniâ majorem, tam exiguo incolarum numero frequentari, ut licèt Germania, juxta Cl. Sussmilch, habeat ducenties quadragies incolas, 24,000,000, Sinæ non habeant quingenties sexagies, 56,000,000.

Deceptus est nempe Cl. vir acto familiarum Sinensium censu, cùm Tartari Sinense solium occupavere superiore seculo, anno 1644. Tunc numeratæ sunt familiæ 11,052,872. Opinatus est familias illas, ut nostras, justè æstimari, si numerus familiarum per

numerum 5. multiplicaretur. Quâ multiplicatione confecit apud Sinas tum fuisse tantùm incolas 55,264,360.

At Cl. vir non attendit Sinenses familias non æstimari, ut nostras per numerum 5. sed saltem per numerum 6. ut constat ex multis Sinensium censibus qui familias et personas exprimunt, et complures familiæ numerum illum excedunt. Sed multiplicatio fiat tantùm per numerum 6. jam censendi sunt Sinenses incolæ 66,317,232.

Prætereà latuit Cl. virum in his Sinensibus censibus non numerari mulieres, non numerari liberos nisi ab anno ætatis suæ quintodecimo, non numerari senes ab anno ætatis suæ sexagesimo, non numerari milites, non numerari Mandarinos, non numerari literatos, non numerari inopiâ et morbis invalidos, non numerari Principes. Qui omnes si annumerentur, Sinæ habent certè, ut jam monui, circiter bis millies incolas, 200,000,000.

In Europâ verò, ut plurimùm, numerantur incolæ 130,000,000. Manet ergò certum et indubitatum, maximam esse apud Sinas populi frequentiam, atque etiam majorem non modò quàm in Germaniâ, at quoque quàm in totâ Europâ, quæ tamen est Sinis multo amplior.

Hactenùs et veritati et curiositati consultum, nunc consulendum publicæ utilitati, quam spectare debent sani cujusque hominis studia. Causas ergò tantæ apud Sinas populi frequentiæ inquiramus. Aliquas quidem attulit P. du Halde, *Description de l'Empire de la Chine*, Vol. II. p. 7. nempe cœli clementiam, soli fœcunditatem, incolarum sobrietatem, imperii pacem immotam, patriæ amorem et externarum terrarum contemtum. Addideram quoque ibi promiscuos et populo acceptos esse cibos, equos, canes, feles, mures, senio quoque ac morbo enectos, aliasque sordes ceteris populis abominatas. At novas adhuc, easque penitissimas, accepi à viro harum rerum consultissimo, qui Pekini degit, multùmque adlaborat, ut Sinæ accuratissimè innotescant.

Præcipuæ illæ causæ sunt: 1. Pervagata per totum imperium pietas filiorum in parentes, et jura parentum in liberos, ita ut liberi sint certissimum et locupletissimum parentum bonum. 2. Inustum homini, qui sine liberis moritur, propudium. 3. Mores ipsius

imperii, quibus maxima, gravissima sanctissimaque parentum cura in maritandis liberis reputatur. 4. Honores additi viduabus, quæ secundas nuptias non ineunt. 5. Adoptiones, quæ et prole carentibus, et nimiâ onustis æquè subveniunt. 6. Mulierum solitudo, unde iis major puerperiorum cupido, pauciora in partu pericula, maxima et assidua educandorum liberorum cura. 7. Exheredatio filiarum omnium, quâ certa semper et sat ampla filiorum et familiarum patrimonia. 8. Connubia militum. 9. Certa et immota vectigalia, agris inhærentia, quæ mercatorem et artificem indirectè tantùm percellunt. 10. Pauca mari, pauca in externas terras itinera. 11. Maxima facilitas, ut ex unâ provinciâ in alteram transvehantur homines, prout postulat abundantia, aut sterilitas. 12. Non sobria tantùm, sed laboriosa quoque ipsorum magnatum vita. 13. Nulla præjudicata opinio ignobilium nobiliumve nuptiarum. 14. Nobilitas, ex antiquo Sinarum usu, officiis virtutibusque addicta, minimè verò hereditaria: homines, non familias distinguit. 15. In publico decus morum, magnusque pudicitiæ honos. 16. Diætica imperii studia, quibus diligenter inquisitum, experimentis exploratum, literisque traditum, quidquid leguminum et radicum edule, sanum, ac salubre, potest in sterilitatibus aliisque temporum necessitatibus frumentum et oryzam supplere.

Has sanè causas quicumque attentè perpenderit, haud mirabitur tantam esse Sinis populi multitudinem. At id commune est hominibus vitium, ut nihil fermè moderati habeant. Nostrâ in Europâ sæpe non satis consulitur hominum multiplicationi: apud Sinas, nimis consulitur. Unde illa morum portenta, quibus parentes monstrosos liberos et invalidos, sub ipso partu, enecant; filios ac maximè filias, premente inopiâ, exponunt, et doloribus mortique devovent: ipsa imperii discrimina, cui lugenda imminet ruina, quoties sudum serenumque est cœlum, nec decem pluviæ, quibus oryza, maximum Sinarum alimentum, aliaque germina pullulant, statis suis temporibus non eveniunt.

Nullane ergò certa fixaque datur regula, quâ definiri possit, quæ debeat esse in imperiis hominum multitudo? Datur certè, eaque oritur ex ipsâ imperiorum naturâ, quæ condita sunt ut tuti lætique vivant homines. Vera ergò certaque sit imperiis regula,

multiplicare populum, quantum sinit securitas et lætitia. Ea est imperii felicitas, quam æquè commendant ratio atque religio; quam in Italiâ fundatam voluit optimus Princeps Trajanus, ut dicemus, cùm res ejus sumus tradituri; quam egregiè descripsit Isaias, si Hebraica, ut Judæi, Syrusque interpres, legeris: *Τὸ πλεῖστον τοῦ λαοῦ, ὃ κατήγαγες ἐν εὐφροσύνῃ σου· καὶ εὐφρανθήσονται ἐνώπιόν σου, ὡς οἱ εὐφραινόμενοι ἐν ἀμήτῳ, καὶ ὃν τρόπον οἱ διαιρούμενοι σκῦλα.* Isai. IX. 3.

Hæc sunt, quæ in re magni momenti disserere volui. Cetera in quibus Ægyptios et Sinenses non satis diligenter expressit Cl. de Paw, non nostri est instituti et otii longiùs prosequi. Id tantùm addidero Cl. virum, ut urbium et hominum inopiam Sinensibus exprobret, iis objicere Belgas et Batavos, apud quos tot sunt urbes, tot homines. Id objici posse incredibile est. Non memorabo Sinis esse 1510. urbes muris cinctas, quarum principes, ut *Peking, Nanking, Hang-tcheou, Canton, &c.* habent singulæ ampliùs decies centena millia incolarum, 1,000,000. præsidia insuper majora, *fortresses,* muris munita, 493. præsidia minora, muris quoque vallata, 2508. Belgis et Batavis, quos in exemplum adduxit Cl. de Paw, non urbes Sinenses objecerim, sed duos tantùm pagos *King-te-tching,* et *Fochan.* Hic distat solùm quatuor leucas ab urbe *Canton,* et refertus est sericis aliisque opificibus; ille est in provinciâ *Kiang-si,* ibique degunt figuli vasorum, vulgò *Porcelain:* nec nomen, nec dignitatem urbium obtinent, quòd non sunt muris cincti. Singulis tamen sunt incolæ ampliùs decies, 1,000,000. Belgæ et Batavi habent fermè incolas 4,000,000. quot reperire est in paucis pagis, nedum urbibus, Sinensibus. Non juvat externa minuere, sed recta atque utilia ubivis fuerint æmulari, et nostra in melius mutare.

CAP. 25. *M. Suilio.* Memoratur in nummis Hierapolitarum, apud Harduinum, *Selecta Opera,* p. 71. *ΙΕΡΑΠΟΛΕΙΤΩΝ. Μ. ΣΥΙΛΛΙΟΣ. Hierapolitarum, M. Suillius.* In parte aversâ, templum, cum epigraphe, *ΑΓΡΙΠΠΕΙΝΗ ΣΕΒΑΣΤΗ. Agrippina Augusta.* Diversus ergò M. Suilius à P. Suilio, de quo supra Annal. IV. 31. et sæpe Libr. XI et XIII. Marcum autem

Suillium eundem esse, ac Suilium Rufum, de quo Plinius, VII. 5. opinatur Harduinus.

CAP. 26. *Intempestiva.* *Per intempestiva*, ed. Ryckii. Clarus erit sensus, si ita corrigas: *puer intempestiva novercæ officia in ludibrium vertebat.* Vide Repub. of Let. for April, 1734. p. 247.

CAP. 27. *Deduci impetrat.* Sic MSS. et editiones veteres. Lipsius, *imperat.*

*Deinde L. Pomponius.* Quòd ad significationem vocis *deinde* non satis attenderat Lipsius, opinabatur parùm cohærere narrationem, ac fortè excidisse, quæ de Sulpicii Galbæ et P. Gabinii expeditione adversùm Cattos Marsosque Dio narravit, lib. LX. Verùm hìc nihil deest. Galbæ et Gabinii expeditionem suo loco memoravimus in Supplemento ad Annal. IX. 23.

*Vangionas.* Ita MSS. et editiones veteres. Rhenanus, *Vangiones.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. *Wangionas.*

CAP. 29. *Mox diuturnitate.* Sic MS. Flor. editio princeps, Ernestus, et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *diuturnitatem.* Mox pro *mutans*, in editione principe *mutatus.* Eleganter dictum *mutans.*

*Vibilius.* Editio princeps, MSS. Flor. Agr *Vibillius.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. *Jubilius* aut *Jubillius.*

*P. Attellio Histro.* Ita MSS. Diversus ergò à SEX. PALPELLIO vel PALPEIO. P. F. VEL. HISTRO, cujus memoria extat apud Gruterum, 447. n. 4.

*Pannoniæ præsidebat.* Ita plerique MSS. et editiones veteres. MS. Flor. *Pannoniam.* Utrumque Latinè.

*Subsidio victis, et terrori.* Ita MS. Bodl. et editiones quàm plurimæ. In MS. Flor. et editione principe, *terrorem.* Sic quoque Ernestus. Puteolanus, *terrore.* MSS. Jes. Guelf. *tempore.*

CAP. 30. *Inter se partivere.* Editio princeps, *partiti sunt.* Benè Puteolanus ex MSS. *partivere.* Sic Sallustius in Jugurth. "Consules designati provincias inter se partiverant."

Cap. 31. *Cæsis qui restiterant.* In MSS. et editis libris *restiterunt.* Ex Latino usu rectè Ernestus, *restiterant.*

*Cinctosque castris.* MS. Flor. *cunctaque castris.* Editio princeps, *cunctasque castris.* MSS. Harl. et Jes. *Cinctasque castris.* Alterâ manu emendatum, *cinctos.* Sic et Puteolanus. Lipsius aliique hìc plurimam difficultatem movent, ut emendetur vel *detrahere arma suspectis, cinctisque: castris Antonam ad Sabrinam fluvium cohibere parat;* vel *cinctosque castris, Antonâ et Sabrinâ fluviis.* At eleganter dictum, *cinctosque castris Antonam,* vel potiùs *Aufonam et Sabrinam fluvios cohibere parat.* Nam perperam aut Tacitus, aut librarii scripsere *Antonam* pro *Aufonam;* quod jam pridem animadvertit eruditus Camden, *Britannia, by Gough,* V. I. p. 190. Ed. 1806. suadetque locorum natura. Non ineleganter vertit Cl. Murphy, "He therefore resolved to disarm all who were suspected, and, by extending a chain of forts between the Nen and the Severn, to confine the malcontents between those two rivers."

*Prœliis contusi.* MSS. Flor. Reg. Farn. editio princeps, Pichena, Ernestus. In MSS. Harl. Bodl. et Puteolanus, *concussa.*

Cap. 32. *Ductus in Cangos.* MSS. Flor. Vatic. Corb. Harl. Bodl. Jes. Guelf. editio princeps et Puteolanus, *ductus inde Cangos.* Unde fortè olim scriptum, *ductus inde in Cangos,* ut Pichenæ et Ernesto placuit.

*Apud Brigantas.* Sic MS. Corb. et editio princeps. Puteolanus *Brigantes.* Variant quoque ceteri MSS. De Brigantibus Seneca in Apocolocynt. seu ludo de morte Claudii.

Ille Britannos
Ultra noti
Littora ponti,
Et cœruleos
Scuta Brigantas
Dare Romuleis
Colla catenis
Jussit, et ipsum
Nova Romanæ
Jura securis
Tremere Oceanum.

*Colonia Camulodunum.* Ita MSS. editiones veteres et Ernestus. Græcis quoque *Καμουλοδουνον.* In æreo Claudii nummo apud Camdenum, *Britan. by Gough,* Vol. II. p. 122. Ed. 1806. TI. CLAVD. CAES. AVG. GERM. P. M. TR. P. XII. IMP. XIIX. capite nudo. Ex adversâ parte colonus duos boves agit, vulgare in nummis coloniæ signum, COL. CAMALODVN. AVG. Idem, V. II. p. 135. Ed. 1806. ex inscrip. memorat Cn. Munatium, qui fuit CENSITOR CIVIVM ROMANORUM COLONIAE VICTRICENSIS QVAE EST IN BRITANNIA CAMALODVNI. Utinam tum nummum, tum inscriptionem ipse inspexisset, ut ex eruditissimi viri testimonio indubitata constaret fides. Nomen urbis ductum videtur à CAMVLO DEO SANCTO ET FORTISSIMO: Sic enim gentes illæ Martem vocitavere. Camden, Vol. II. p. 122. Edit. 1806.

CAP. 33. *Caractaci.* Strenuus ille Britannorum imperator à Zonarâ, Vol. I. p. 565. *Καράτακος* appellatur. Sic etiam MS. Reg. In MS. Jes. *Carattaci.* Verùm Cl. Haym, *Tesoro Britannico,* p. 145. nummum æreum è cimelio Comitis *di Winchilsea* laudat, in quo ex unâ parte caput nudum Principis: ex alterâ pedes cum clypeo equum ducit: infra CARIC. Unde genuinum nomen esse *Carictacum* adseverat. Eum apud Demetas, nunc *Cardiganshire,* regnâsse docet eruditus Camden, *Britannia, by Gough,* Vol. III. p. 157. Edit. 1806.

*Sed tum astu, tum locorum fraude prior.* Ita Puteolanus et MSS. Harl. Bodl. Jes. In MS. Flor. *sed tum astu, locorum fraude prior.* MSS. Reg. Agr. et editio princeps, sed *tamen astu.*

*Caterva majorum.* Ita libri omnes editi et MSS. præter Ryckium, qui è MS. Agr. perperam edidit *catervâque majore.* Nec est cur emendatum velis cum Lipsio *catervæque nationum,* aut cum Freinshemio *caterva armatorum.* Absurdè Barthius *Caterva Monionum,* qui vicinam insulam Monam, *Anglesey,* habitabant. Non malè vertit Cl. Murphy, " On the outside of his fortifications, a vast body showed themselves in force, and in order of battle."

CAP. 35. *Ardorem exercitûs intendebant.* Verbo *intendere* sæpe utitur Tacitus. Igitur immeritò hìc emendatum *incendebant.* Veteres editiones et MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. omnes habent *intendebant;* quod et N. Heinsio placebat.

*Conferto gradu.* Ita libri omnes editi. Mallet Freinshemius *conserto gradu;* sicque legitur in MSS. Harl. Bodl. et Jes.

*Spathis.* Spathas veteres in Celtiberiâ haud procul urbe *Siguenza,* Orientem versùs, recens repertas exhibet Serenissimus Princeps Hispaniæ, D. Gabriel, in egregio suo opere, *Sallustio,* p. 303. Æreæ sunt, et capulo tenus paulo longiores palmis quatuor Castiliensibus, id est, quæ Parisienses pedes duos et semissem æquant. Ibidem exhibet hastilia pariter ærea, haud procul Sagunto, nunc *Murviedro,* et Tortosâ reperta. Longa sunt palmum fermè unum. Alia sunt longa sesquipalmium. Ligneis hastis præfigebantur.

CAP. 36. *Cartismanduæ.* Variant MSS. *Cartunanduam, Cartumanduam, Cartimandam, Cartismanduam,* quod magis receptum, appellant.

*Suum decus extollit.* Pro victoriâ passim erecta tropæa. In eâ Belgarum parte, quæ nunc dicitur *Somersetshire,* repertam oblongam plumbi laminam in tropæum erectam et inscriptam, TI. CLAVDIVS CAESAR. AVG. P. M. TR. P. VIIII. IMP. XVI. DE BRITAN. testatur eruditus Camden, *Britannia, by Gough,* V. I. p. 82. Ed. 1806. Obvii quoque nummi aurei, in quibus TI. CLAVD. CAESAR. AVG. P. M. TR. P. VIIII. IMP. Capite laureato. Ex adversâ parte arcus triumphalis, duobus tropæis, et equestri Imperatoris statuâ ornatus, cum inscriptione DE BRITANNIS. Inde accipimus victum fuisse Caractacum anno priore. Sed plures per annos gesta conjunxit Tacitus, ut ipse monet infra cap. XL.

*Castra præjacet.* Ita MS. Harl. Puteolanus et recentiores. In editione principe et MS. Reg. *castris.* Mox emendavi, *tum, incedentibus.* Ernestum et Latinitatem secutus: in editionibus veteribus et MSS. Harl. et Bodl. *tunc.*

*Regiis clientelis.* Ita omnes, Lipsium secuti: tamen in MSS. Vatic. Harl. Bodl. Jes. aliisque tum scriptis, tum editis libris ante Lipsium *clientulis.* Quæ vox recipienda videretur, si vel aliis scriptoribus probata, vel ex usu Corneliano foret; nec *clientelis* elegantiùs diceretur.

*Traducta.* Benè Puteolanus et recentiores. In MS. Reg. et editione principe, *tradita.*

*At non Caractacus.* Mallet Ernestus. *At Caractacus, non vultu demisso, aut verbis, misericordiam requirens.* Certè sic lætiùs flueret oratio.

Cap. 37. *Neque dedignatus esses.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus. *Neque dedignatus essem claris majoribus ortus, pluribus gentibus imperitans, fœdere pacem accipere.* MS. Reg. et editio princeps....*ortum*....*imperantem. Fœdera pacis.* MS. Flor. *imperitantem.* Pichena aliique rectè emendavere, *Neque dedignatus esses,* &c.

*Non, si vos.* Ryckius ex MS. Agr. quod Mureto et Grotio placuerat. Vulgò in MSS. et veteribus editionibus, *nam;* quod Lipsius in *num* mutavit.

*Oblivio sequetur.* In MSS. et editis libris, *et supplicium mei oblivio sequeretur. Et* redundare manifestum est, ex ultimâ prioris verbi syllabâ repetitum. Pro *sequeretur* emendandum *sequetur* jam monuere Rhenanus et Lipsius, edidítque Ernestus.

*Vinclis exsoluti.* Lipsius et recentiores. Editiones veteres et MSS. Harl. Bodl. Jes. *absoluti.*

*Laudibus gratibusque.* Editiones veteres, *gratiisque.* In MS. Harl. primâ manu *gratibus;* posteà emendatum, *gratiis.*

Cap. 38. *Vinctos reges.* Sic editio princeps, et MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus, *victos.*

*Sive hostes.* In MS. Reg. et editione principe *sive quòd hostes. Quod* omisere Puteolanus et recentiores.

*Ni cito vicis et Castellis.* In MSS. et editionibus veteribus *nunciis et castellis:* unde emendandum videtur, *ni citò nunciis è*

*castellis*; vel ut Mureto placuit, *ni citò è vicis et castellis.* Haud ita benè Lipsius, *ni citis nunciis è castellis.*

*Promtissimus quisque manipulus.* Mallet Lipsius, *è manipulis.*

*Pabulantes nostros, missasque.* Ita Puteolanus et Ernestus. In MSS. Flor. et Guelf. *pabulantes nos ipsis.* MS. Reg. et editio princeps, *pabulatum nos ipsos.* MSS. Harl. et Jes. *pabulantes nostros ipsos.* Unde Aldus et alii, *pabulantes nostros, ipsasque missas.*

Cap. 39. *Sors aut virtus.* Ita libri omnes scripti et editi ante Cll. Ernestum et Lallemand, qui *fors* edidere, fortè operarum errore; nullam enim mutationis causam afferunt.

*Temerè proviso.* Pichena è MS. Flor. Malè anteà *provisa.*

Cap. 40. *Manlius Valens.* MS. Reg. *Mallius.* Editio princeps, *Malleus Valens.* Puteolanus, *Manlius:* cujus fortè memoria extat in veteri marmore apud Gruterum, 918. n. 2.

DIIS MANIBVS

T. MANLI. VALENTIS

*Major laus compositis.* MSS. et editiones veteres, *compositi,* quod probat Jac. Gronovius. At meliùs Lipsius et recentiores, *compositis,* ut patet ex sequenti verbo *duravissent.*

*Venusius.* Hìc MSS. et editiones veteres, *Venutius.* At infra Hist. III. 45. *Venusius;* quod utroque in loco à Lipsio aliisque receptum.

*E Jugantum civitate.* MS. Reg. *Evigantium civitate.* Editio princeps, *evigantum.* Puteolanus, *è Jugantum civitate.* At nemini notus ille *Jugantum* populus. Præthereà tum ex superiore cap. 36. tum ex Hist. III. 45. certissimum videtur emendandum esse *Brigantum,* ut jam monuit doctissimus Camden, *Britannia, by Gough,* Vol. III. p. 234. Edit. 1806. Jugantes tamen retinuit Cl. Murphy, "Venusius, born in the city of the Jugantes."

*Orto discidio, et statim bello.* Benè Ernestus è MSS. Flor. Agr. et editione principe, *discidio.* Puteolanus et MSS. Harl.

Bodl. Jes. *dissidio.* Nescio cur Cl. Ernestus omiserit *et,* refragantibus libris scriptis et editis.

*Intercepit.* MS. Reg. *intercipit.*

*Ad temporum ordinem.* Ita MSS. Flor. Guelf. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et Ernestus. In MS. Reg. et editione principe, *nunc ad temporum.*

Cap. 41. *Ser. Cornelio Orphito.* In marmoreâ Antiatinâ tabulâ,

TI. CLAVDIO AVGVSTO V<br>COS<br>SER. CORNELIO ORPHITO

Annus, quo Claudius V. et Orphitus consules fuere, insignis est veteri lapide, qui fastorum pontificalium partem exhibet, apud Gruterum, p. 300. n. 1.

ADLECTVS. AD. NVMERVM. EX. S. C<br>*Nero Claudius* CAESAR. AVG. *F*<br>GERMANICVS<br>*Ti.* CLAVDIO. CAESARE. AVG. GERMAN. V<br>*Se*R. CORNELIO. ORFITO. COS<br>P. R. C. ANN. DCCCIIII

Id est, pòst Romam conditam anno 804. Nec in eo stetit senatûs adulatio. Fuit adhuc Nero *Sacerdos cooptatus in omnia Conlegia,* id est, *Collegia, supra numerum ex senatusconsulto,* ut accipimus ex argenteo nummo, qui olim fuit in Museo Collegii Ludovici Magni: ex unâ parte, caput Neronis nudum, NERO CLAVD. CAES. DRVSVS GERM. PRINC. IVVENT. ex alterâ, instrumenta Sacerdotalia, SACERD. COOPT. IN. OMN. CONL. SVPRA. NVM. EX. S. C. Igitur uno eodemque anno *virilis toga* Neroni maturatur, fit *princeps juventutis, consul designatus,*

*proconsulari imperio,* id est, per omnes Imperii provincias majori auctoritate, quàm cuncti provinciarum præfecti, *pontifex adlectus ad numerum pontificum, sacerdos* in omnia collegia cooptatus extra numerum. Quomodò anteà inter filios nepotesve Principum pontificatus ac sacerdotia fuerint divisa docebit Cl. de la Bastie, *Mémoires de l'Académie Royale des Inscriptions,* Vol. XII. p. 345 et seq.

*Libens cessit.* Ita MS. Guelf. et editio princeps. Malè Puteolanus et MSS. Harl. Bodl. Jes. *liberis cessit.* Sed in MS. Harl. alterâ manu emendatum *libens.*

*Congiarium Plebi.* Puteolanus. In MSS. Harl. Bodl. Jes. *plebei.* Editio princeps, *plebeis.*

*Triumphalium veste.* Mallet Freinshemius, *triumphali in* aut *cum veste.* Vellent alii, *triumphantium.* Utcumque tamen ferri potest *triumphalium,* cùm *triumphales* viros passim memoret Plinius.

*Simul qui.* Malè Beroaldus *simulque qui,* reclamantibus libris scriptis et editis. Mox *miserabantur* primus edidit Puteolanus. In editione principe et MSS. Guelf. et Harl. Bodl. Jes. *miserebantur.*

*Tali occasione. Obvii.* Sic interpunxit Lipsius; et rectè quidem. Anteà conjunctim, *Tali occasione obvii.* Sic tamen editiones veteres et MSS. Bodl. Jes.

*Quasi criminibus.* Ita MSS. Reg. Corb. editio princeps aliæque plurimæ. Puteolanus et MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. *tanquam criminibus.* Mox *Claudius* habent Puteolanus et iidem MSS. Abest ab editione principe et MSS. Flor. Reg. Corb. et Agr.

CAP. 42. *Rufius Crispinus.* MSS. Reg. Flor. Corb. In MS. Harl. *Ruffius.* Puteolanus, *Rufus.* Editio princeps, *Ruffus.* In MS. Jes. Annal. XV. 71. *Rufius.*

*Burrum Afranium.* MSS. Flor. Reg. et editio princeps. De alio quoque, sed ejusdem nominis, apud Gruterum, CVIII. n. 4. IMP. COMMODO III ET BURRO COS. Puteolanus et MSS. Harl. et Jes. *Burrhum.*

*Qui mos.* Mallet Ursinus, *qui honos.*

*Et sacris antiquitùs.* Ita MSS. Reg. Corb. editio princeps, Lipsius et Recentiores. Puteolanus, et *sacris Druidibus antiquitatis.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. *et* Guelf. *et sacris Druidibus antiquitùs.* Hìcne memorati Druides, et *antiquitùs* additum, quòd eos Tiberius Claudiusque sustulissent, ut notabimus infra Annal. XIV. 30. Sed verius *Druidibus* redundare.

*Aquâ atque igne interdiceret.* Rhenanus ac recentiores. MS. Reg. et editio princeps, *interdicat.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *interdiceretur.*

CAP. 43. *Invalidus quisque obtriti.* Pichena è MS. Flor. In veteribus editionibus et MSS. Harl. Bodl. Jes. *obtritus.* Idem supra edidit *prorutæ,* Rhenanus infra *accipiebatur.* Anteà in scriptis editisque libris *proruptæ,* vel *præruptæ,* vel *perruptæ,* et *accipiebantur.*

*Vi urgebant.* Puteolanus *vi* omiserat; restituit Pichena. Sic et editio princeps.

*Militum globo infensos.* Ita MSS. Flor. Reg. Agr. et editio princeps. Puteolanus et MSS. Harl. Bodl. *infestos.*

*Olim ex Italiæ regionibus.* Rhenanus ex MS. Bud. In editione principe, et MS. Flor. *olim Italia regionibus portabat.* Puteolanus, *Italiæ . . . portabant.* Miror Cl. Ernestum, qui arbitratur Tacitum scripsisse, *Italiâ,* vel *ex Italiâ, legionibus . . . commeatus portabant,* vel *portabatur.* Addit, de *legionibus* certè non dubitandum: Ernesto assentitur Cl. Lallemand. Ego verò receptam scripturam minimè mutaverim, duce Plinio, III. 5. *Auctorem nos divum Augustum secuturos, descriptionemque ab eo factam Italiæ totius in regiones XI. Undecim* illas *regiones* passim memorat Plinius.

CAP. 44. *Potentiæ promtæ.* Ita libri omnes. Mallet Lipsius *promtum.* Freinshemius *properum,* vel potiùs *impotentiæ promtæ.* Nihil mutaveris: Pharasmanes metuit juvenem, cui promta erat potentia, et studio popularium accinctum. Sic Tacitus Vit. Agr. XXXV. *Promta tamen omnibus arma, ac si res poscat, exercitus;* et sic sæpe aliàs.

*Vergentibus jam annis.* MS. Jes. et editio princeps *urgentibus.*

*Et ornante.* MS. Flor. Lipsius ac recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *orante.* MS. Reg. et editio princeps, *ignorante.*

Cap. 45. *Regressus ad patrem.* Rhenanus et recentiores. In veteribus editionibus et multis scriptis libris, *regressusque ad patrem.*

*Quæ fraude confici potuerint, promta nuntiat.* Benè Lipsius. In MSS. Bodl. Jes. et Puteolanus, *quâ fraude confici potuerit, promtè nuntiat.*

*Irruptione subitâ.* Malè Pichena è MS. Flor. *eruptione.*

*Scelere et pecuniâ verterentur.* Ernestus ex MSS. Bud. et Agr. quibus suffragantur MS. Flor. et editio princeps, licèt in iis corruptè *uterentur.* Puteolanus ut et MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. *venderentur.*

*C. Ummidium Quadratum.* Pessimè MS. Reg. et editio princeps, *tum Midium Quadratum.* Puteolanus *T. Vinidium Quadratum.* MSS. Harl. et Bodl. *Umidium.* Alii aliter: malè omnes. Verum nomen ex veteri lapide Casinatis monasterii docuit Em. Noris, *Epoch. Syromacedon.* Diss. III. p. 183.

C. VMMIDIO. C. F. TER. DVRMIO
QVADRATO. COS. XV. VIR. S. F
LEG. TI. CAESARIS. AVG. PROV. LVSIT
LEG. DIVI. CLAVDI. IN. ILLYRICO. EIVSDEM. ET
NERONIS. CAESARIS. AVG. IN. SYRIA. PROCOS
PROVINC. CYPRI. Q. DIVI. AVG. ET. TI. CAESARIS
AVG. AED. CVR. PR. AER. X. VIR. STLIT. IVD. CVRAT
TABVLAR. PVBLICAR. PRAEF. FRVM. DANDI. EX. S. C

Extant quoque nummi plurimi ΑΝΤΙΟΧΕΩΝ ΕΠΙ ΚΟΥΑΔΡΑΤΟΥ. ΕΤ. ΔΡ. atque etiam ΞΤ. ΕΡ. ϛΡ. ΗΡ. id est, nummi

*Antiochensium, sub Quadrato* præside, anno 104. 105. 106. 108. æræ Antiochenæ, seu U. C. 808 et 809. 810 et 812. Vide Em. Noris, loc. cit. p. 182. et Harduinum, *Selecta Opera,* p. 635 et seq.

Cap. 46. *Custode exsolutus.* Malè Puteolanus, *Custodiæ.*

*Et satis cognitam Armeniorum perfidiam.* MSS. Harl. Bod. Jes. Guelf. et editiones veteres, *cognitâ . . . perfidiâ.* Ferendum, si particula *et* deleretur. Mox *subsidii* ex MSS. Flor. Reg. et editione principe Ryckius. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *præsidii.*

*Commeatu egenum.* Malè MS. Farnes. *Commeatuum.* Quis ferat *Castellum commeatuum egenum?*

*Armis incruentas conditiones malle.* Optimè Ryckius. Vulgò in scriptis et editis libris, *armis, quàm incruentas conditiones malle.*

*Quoquo modo celerare.* Malè Rhenanus, *accelerare,* repugnantibus libris scriptis et editis.

*Præsidio abituros.* Puteolanus et MSS. Harl. Bodl. Jes. et Guelf. corruptè in MS. Flor. *præsidium ammis.* In MS. Reg. et editione principe, *præsidium cominùs.* Unde Freinshemius emendabat, *præsidium omissuros.* MS. Agr. sanè ex librarii conjecturâ, *tradituros.*

Cap. 47. *Provisum illic sacrificium imperatum.* Locum hunc alii aliter vexant, quòd vel *provisum,* vel *imperatum,* redundare videatur. Conjicit Lipsius, *provisu suo illic sacrificium;* aut *provisum illic ac sacrificium paratum.* Heinsius, *provisum illic sacrificio imperato. Provisum* in *renisum,* (nempe *trahit renisum,*) mutat J. Fr. Gronovius; Jac. Gronovius in *promissum.* Nihil mutat Ernestus; nec malè. *Imperatum* videtur sacrificium, cùm Mithridates *diem locumque fœderi accepit.*

*Nodoque præstringere.* In MSS. et editionibus veteribus, *perstringere.* Placuit tamen recentioribus, *præstringere:* nec immeritò. Usitatius est; et in hoc verbo sæpiùs variant errantque MSS.

*In artus extremos se effuderit.* MS. Jes. et recentiores post Rhenanum. In MSS. Reg. Agr. et editionibus veteribus, *in artus extremos suffuderit.* Sic et MS. Bodl. Sed margine adscriptum, *se effuderit.* Mallet N. Heinsius, *artus extremos suffuderit,* omissâ præpositione.

*Invicem lambunt.* MS. Reg. *ad invicem.*

*Ac compede.* MS. Reg. et editio princeps, *injiciuntur catenæ ad compedes.* Puteolanus et recentiores, *ac compedes.* Jac. Gronovius, *ac compedes. Quo dedecore, barbaris trahebatur.* Cll. Chiffletius et Jensius, *ac compedes, et quod dedecorum,* &c. Simpliciùs veriùsque Lipsius, *ac compede.* Hoc enim servile ac pecuarium. Juvenal. IV. 80.

"Quæ nunc
Squalidus in magnâ fastidit compede fossor."

*Erant contra.* Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus. In MS. Flor. et editione principe, *erant econtra.* At barbara est vox illa *econtra,* nec nisi sequiori ætate, in quâ descripti sunt codices, recepta.

*Fortunæ commutationem.* Malè Puteolanus et MSS. Harl. Bodl. Jes. *commotionem.* In margine MSS. Harl. et Bodl. emendatum, *commutationem.*

*Abduntur.* MSS. Harl. et Jes. *abducuntur.*

CAP. 48. *Omne scelus externum.* Rectè Lipsius. In MSS. et editionibus veteribus, *Omnes scelus.* Vellet Gronovius, *monentes scelus.* N. Heinsius, *disserunt in commune, scelus.* Ernestus, *quippe,* vel *immo scelus.*

CAP. 49. *Juxta despiciendus.* MS. Reg. et editio princeps. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *conspiciendus.* At in MSS. Harl. et Bodl. emendatum quoque, *despiciendus.*

*Cùm privatus olim conversatione scurrarum.* Nihil umquam feliciùs emendavit Lipsius. In scriptis et editis libris, *cum pri-*

*vatis*, vel *privatas olim conversationes*, vel *concursationes*, *curaret*. Mox in editione principe, *objectaret*. Benè Puteolanus et MSS. Flor. Reg. Guelf. et Harl. Bodl. Jes. *oblectaret*.

*Is Pelignus*. Rectè abesset *Pelignus*, ut visum Freinshemio.

*Ne ceteri quoque*. Eruditus Petavius arbitrabatur fortè emendandum, *ne ceteri quoque ex Peligno contingerentur*, id est, *contage tentarentur*. At id à librorum omnium scripturâ remotius videtur.

Cap. 50. *Deinde atrox*. Ita MSS. et editiones veteres. Nescio unde posteà irrepserit *dein*.

*Perpellunt Vologesen*. Rhenanus et recentiores, præter Cl. Lallemand, qui *percellunt* edidit; MSS. et veteres editiones secutus.

*Rebellaturos*. Benè Rhenanus. Anteà, *bellaturos*.

*Regiam circumveniunt*. MS. Reg. et editio princeps, *circumvenerunt*. MS. Bodl. et Puteolanus, *circumeunt*. Benè MSS. Agr. Guelf. *circumveniunt*. Ita quoque emendatum in MS. Bodl.

Cap. 51. *Ubi quati uterus*. Heinsius emendabat, *quatitur*. At nihil mutandum rectè monuit ex usu Taciti Annal. xv. 27. et Hist. iii. 31.

*Ripam ad Araxis*. Ryckius è MSS. Flor. Reg. et Agr. Vulgò, *ad ripam*.

*Trahit, flumini tradit*. Duriusculum, *trahit, tradit*. Unde Ernestus putat Tacitum scripsisse, *vulneratamque ripam ad Araxis flumini tradit*. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. *trahit, flumini traditam, ut corpus etiam auferretur*.

*Placidâ illuvie*. Mallet Gronovius, *eluvie*.

Cap. 52. *Quòd stirpem*. Sic MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et editio princeps. Puteolanus, *qui*.

Cap. 53. *Inter quæ refertur*. Puteolanus et recentiores. Editio princeps, *refert*.

*Ignaro domino, ad id prolapsa*. Benè Ryckius è MS. Agr.

*Ignaro domino, ad id prolapsa, in servitute: sin consensisset, pro libertà haberetur.* Probabat quoque Lipsius è MS. Farnes. qui eadem omnino habet, præter quàm quòd pro *sin* habet *si*. Ita quoque MS. Corb. In MS. Flor. et editione principe, *ignaro domino, ad id prolapsa in servitute sui consensisset: pro libertis haberentur.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *ignaro domino ad id prolapsa: in servitutem sui consensisset: et qui nati essent pro libertis haberentur.* Quot inde natæ sint conjectationes immensùm foret dicere. Has vide, si lubet, apud Taciti interpretes: novasque, nec meliores, in Actis eruditorum Lipsiensium reperies, Annis 1732. p. 290. 1733. p. 431. 1741. p. 718. Accuratam autem esse, quam sequimur, MSS. codicum Agr. et Farnes. scripturam probat Paulus, libr. IV. Tit. 10. Ad Senatusconsultum Orfitianum, Leg. 2. "Ad filiam ancillam, vel libertam ex senatusconsulto Claudiano effectam legitima matris intestatæ hereditas pertinere non potest: quia neque servi, neque liberti matrem civilem habere intelliguntur." Ea fuit ergò Claudiani senatusconsulti severitas, ut fœmina, quæ se cum alieno servo, ignaro ejus domino, conjunxerat, si id resciret dominus, et prætori denuntiaret, in servitutem redigeretur, et fieret domini ancilla. Quæ Paulus, libr. II. Tit. 21. "de mulieribus, quæ &c. vel ad senatusconsultum Claudianum," Leg. 1. explicatè significat: "Si mulier ingenua, civisque Romana, vel Latina, alieno se servo conjunxerit, si quidem invito et denuntiante domino in eodem contubernio perseveraverit, efficitur ancilla." Plures hâc de re leges ibidem vide. Si autem consentiret dominus, tunc minor erat pœna; fœmina pro libertâ habebatur, omniaque libertinitatis onera subibat. Si quis verò hujus legis severitatem miretur, cogitet fœminarum illarum turpitudinem, quam notat ipse Petronius, in Satyric. "Quædam fœminæ sordibus calent, nec libidinem concitant, nisi aut servos viderint, aut statores altiùs cinctos. Arena aliquas accendit, aut perfusus pulvere mulio, aut histrio, scenæ ostentatione traductus." Ex hâc infamiâ, et manuscriptorum codicum auctoritate, legisque necessitate patet omnino improbabilem esse conjecturam Cl. Gravinæ, *Origin. Juris Civil.* p. 543. qui verba illa *pro libertâ haberetur*, aut potiùs, ut in corruptiori-

bus libris legitur, *pro libertis haberentur*, levi, ut rebatur, mutatione, in *pro liberis haberentur* transformabat. Saluberrimam legem sustulit Justinianus: suos in usus vertère veteres Franci: unde in Legibus Salicis, cap. XXIX. Leg. 5. "Si quis Francus alienam ancillam sibi publicè junxerit, ipse cum eâ in servitute permaneat."

*Fixum est ære publico.* Ita Puteolanus. In MSS. Reg. Agr. et editione principe, *fixum est publicè.* In MS. Flor. lacuna est ante *publico.* Alia, sed antiqua, manus supplevit, *ære.* Minimè audiendus Cl. Ernestus, qui suspecta habet *fixum est ære publico,* et emendat, *fixum est foro D. Julii Cæs.* Liquet ex ipsâ Plinii, VIII. 6. epistolâ, quam laudat, optimam esse vulgatam scripturam. Sic enim ipse Plinius: "Placuit ÆRE signari omnes honores fastidiosissimi mancipii .... Incisa et insculpta sunt PUBLICIS æternisque monimentis prætoria *Pallantis;* sic, quasi fœdera antiqua; sic, quasi sacræ leges."

Cap. 54. *Jam pridem Judææ impositus.* Hoc in loco summa est Josephum inter et Tacitum dissensio. Josephus enim Antiq. Jud. XX. 6. 7. et Bell. Jud. II. 12. scribit Felicem in Judæam non venisse, nisi damnato Cumano. At quæ narrat Tacitus adeò sunt propria, ita conjuncta cum Cumani ruinâ, ut hâc in re fallere non possit. Hìc igitur ei magis credendum, quàm Josepho, licèt Judæus Judaicas res scribat. Adde D. Paulum Tacito suffragari. Nam si vera esset Josephi narratio, dicere non potuisset Paulus, cùm Felicem alloqueretur, Act. XXIV. 10. Ἐκ πολλῶν ἐτῶν ὄντα σε κριτὴν τῷ ἔθνει τουτῷ ἐπιστάμενος. "Ex multis annis te esse judicem genti huic sciens." Constet ergò Cumanum ac Felicem impositos fuisse Judææ anno Claudii septimo, aut octavo; Judæam ita divisam fuisse inter eos, ut Galilææ Cumanus, Felix Samariæ procurationem gereret. Felicem in Judæam missum ob exortas Judæos inter et Christianos dissensiones innuit Suidas, in voce Κλαύδιος. Στασιασάντων τῶν Ἰουδαίων κατὰ Χριστιανῶν, ἄρχοντα ἐπέστησεν αὐτοῖς Κλαύδιον (corrige Κλαύδιος, ut et apud Joseph. Antiq. Jud. XX. 7.) Φήλικα, κελεύσας αὐτῷ τιμωρεῖσθαι τούτους. "Cùm Judæi seditionem adversùs Christianos movissent, Claudius

Felicem eis præfecit, eosque punire jussit." Malè Suidas Felicem cognominat Claudium, cui apud Tacitum cognomen est Antonio, ut videre est infra Hist. v. 9. De Felice jam dixi supra cap. 23. in Stemmate Herodum, n. 14. Si plura de Cumano et Felice volueris, adi Petavium, *Doctrin. Tempor.* xi. 11. Cl. Pearson, *Annal. Paulin.* p. 8 et 12. ceterosque sacrarum rerum enarratores. Hoc dissidium eruditè componit Cl. Gibert, in veterum scriptorum difficultatibus explicandis extricandisque sagacissimus. Observat Josephum, ut Judæum et sacerdotem, Judæam à Samariâ accuratè distinxisse. Tacitum verò, utpote Romanum, Samariam Judææ nomine appellâsse: Felicem, Samariæ procuratorem, fuisse impositum Judææ et Galilææ, cùm Cumanus flagitiorum damnatus est A. U. C. 805. J. C. 52 Quinquennio pòst Felicem D. Paulus adlocutus est; tumque potuit dicere: *Ἐκ πολλῶν ἐτῶν ὄντα σε κριτὴν τῷ ἔθνει τουτῷ ἐπιστάμενος.* "Ex multis annis te esse judicem genti huic sciens."

*Ortâ seditione.* Editio princeps, "Sanè præbuerant Judæis speciem motûs ortâ seditione, postquàm, cognitâ cæde ejus, haud obtemperâsset. Monebat metus, ne quis Principum eadem imperitaret." Puteolanus, "haud obtemperatum esset. Sed manebat metus." *Sed* abest à MSS. Harl. et Corb. reperitur in MSS. Bodl. et Jes. in MS. Jes. *obtemperatum est.* Interpretes, ut huic loco medicinam facerent, varias in sententias abiere. Primùm, duce Rhenano, pro *cæde ejus* emendavere *cæde Caii,* repugnantibus libris scriptis et editis. Deinde pòst *cæde Caii* lacunam esse monuit Lipsius, quam supplevit Gronovius, mutatâ etiam vetere scripturâ in hunc modum, "quamquam, cognitâ cæde Caii, edicto ejus haud obtemperatum esset." Alii alias, pro arbitrio, minùsque probabiles conjecturas protulere. Quam in Notis proposui, ea mihi videtur cum codicum scripturâ menteque Taciti omnino consentire. Sic enim Tacitus, Hist. v. 9. Judæi "jussi à C. Cæsare effigiem ejus in templo locare, arma potiùs sumsere: quem motum Cæsaris mors diremit." Hæc brevissimè narrat Tacitus, quòd fusiùs ea fuerat prosecutus in libris Annalium deperditis. Nos Supplevimus in Supplement. Annal. viii. 57 et seq.

*Ita divisis.* Benè Puteolanus. In editione principe, *divisit.* Mallet Gronovius, *divisæ.*

Cap. 55. *Trosobore duce.* Puteolanus et recentiores. MS. Flor. *Troxobore.* MSS. Vatic. 1863 et 1864. *Arosobore;* posteà emendatum, *Arosoboro.* MS. Vatic. 1958. *Aroxobore.* In editione principe, *Aresoboro.*

*Et oppidanis.* MSS. et editio princeps. Malè Puteolanus, *ac.*

Cap. 56. *Navale prælium adornatur.* Nonnulla, quæ navale hoc prælium illustrent habet Suetonius in Claud. xxi. "Quin et emissurus Fucinum lacum, naumachiam antè commisit. Sed cùm proclamantibus Naumachiariis, Ave Imperator, morituri te salutant, respondisset: Avete vos: neque post hanc vocem, quasi veniâ datâ, quisquam dimicare vellet, diu cunctatus, an omnes igni ferroque absumeret, tandem è sede suâ prosiluit: ac per ambitum lacûs, non sine fœdâ vacillatione, discurrens, partim minando, partim adhortando ad pugnam compulit. Hoc spectaculo classis Sicula et Rhodia concurrerunt, duodenarum triremium singulæ, exciente buccinâ Tritone argenteo, qui è medio lacu per machinam emerserat." De numero navium aliter Dio, lx. p. 687. ait enim utrimque stetisse quinquaginta naves. *Οἱ δὲ δὴ ναυμαχήσαντες, θανάτῳ δὴ καταδεδικασμένοι ἦσαν. Καὶ πεντήκοντα ναῦς ἑκάτεροι εἶχον, οἱ μὲν, Ῥόδιοι, οἱ δὲ Σικελοὶ ὀνομασθέντες.* "Quibus depugnandum prælio navali fuit, ii morte damnati erant. Utrinque naves quinquaginta habebant: partium alteri Rhodiorum, alteri Siculorum nomen." Certè si quis attendat undeviginti hominum millia armata fuisse, haud diffitebitur potiùs fuisse in his classibus centum naves, quàm viginti quatuor, ut scribit Suetonius: sed videtur majores tantùm numerâsse, omissis minoribus. Nec crediderim in Tacito emendandum, *Claudius centum triremes,* quod vult Lipsius.

*Ut quondam Augustus.* Memoria extat in marmore Ancyrano, quod accuratissimum ex Cl. Pitton de Tournefort exemplari edidit Cl. Chishull, *Antiquitates Asiaticæ,* p. 175. NAVALIS. PROELI. SPECTACVLVM. POPVLO. DEDI. TRANS. TIBERIM. IN. QVO. LOCO. NVNC. NEMVS. EST. CAESARVM. CAVAto

*solo in longitudinem mille* ET. OCTINGENTOS. PEDES. IN. LATITVDINE. *mille erant et* DVCENTI. IN. QVO. TRIGINTA. ROSTRATAE. NAVES. TRIREMES. *et quadriremes.* PLVRIS. AVTEM. MINORES. INTER. SE. CONFLIXERVNT. *Atticis et Persicis* CLASSIBVS. PVGNAVERVNT. PRAETER. REMIGES. MILLIA *hominum trigin*TA. CIRCITER. At pro *triginta,* nam hâc in parte malè lectum suppletumque vetus marmor existimo, emendandum *duodeviginti* mihi videtur: siquidem, Principe Claudio, cùm et majores essent naves, et major copia, pugnavere tantùm undeviginti hominum millia. Quanta fuerit spectantium multitudo paucis docet Suetonius in Aug. XLIII. "Item *fecit Augustus* navale prælium circa Tiberim cavato solo, in quo nunc Cæsarum nemus est. Quibus diebus custodes in Urbe disposuit, ne raritate remanentium grassatoribus obnoxia esset."

*Minore copiâ ediderat.* Novum locuplesque exemplum, quàm magnifici fuerint in edendis ludis Romani. Augustus, excavato stagno pedum mille et octingentorum in longitudinem, mille et ducentorum in latitudinem, derivatâ aquâ Alsietinâ, navale prælium ediderat, in quo triginta rostratæ naves, triremes et quadriremes, plures autem minores, inter se conflixerant: pugnaverantque, præter remiges, millia hominum triginta, aut potiùs duodeviginti circiter. Ad spectaculi voluptatem magnarum rerum memoriâ intendendam, ita divisæ adornatæque classes ut celeberrimam Athenienses inter et Persas navalem pugnam referrent. Claudius pari, et magnificentiore spectaculo, lacûs Fucini emissionem, per undecim annos inenarrabili impendio præparatam, nobilitare voluit. Plures, majoresque naves, quàm in Augusti naumachiâ, visæ. Præter remiges armata undeviginti hominum millia, quæ, Rhodiis Siculisque classibus, duas gentes, imperio maris olim potitas, repræsentarent. Adfuit multitudo spectatorum innumera, tum visendi cupidine, tum officio in Principem. Incuriâ operis non potuit totus emitti lacus; altiùs effossi sunt specus. Perfecto opere, contracta est rursum multitudo, et ut nova esset voluptas, gladiatorum spectaculum editum est, inditis pontibus pedestrem ad pugnam.

Cl. Oiselius, *Thesaurus Select. Numismat.* Tab CI. n. 7. nummum Claudii edidit cum naumachiâ et epigraphe, *NIKA. NATKPATΩN. KAΠITΩA.* Id est, *victoria classiariorum Capitolinorum:* contendit id haud dubiè pertinere ad Claudii naumachiam, de quâ modò egimus. At, vel spurius est hic nummus, vel ad aliam Claudii naumachiam pertinet. Cùm enim in lacu Fucino pugnaverint tantùm Rhodiæ et Siculæ classes, non potuit nomen victorum esse *NATKPATΩN. KAΠITΩA.*

*Ac tamen spatium.* MSS. editiones veteres et Ernestus. Rhenanus, *attamen.*

*Tectis navibus.* Ita MSS. et edit. veteres. Malè Beroaldus, *rectis.*

Cap. 57. *Convulsis ulterioribus.* Ita libri omnes editi in MSS. Harl. et Jes. *convulsis ulterioribus subliciis:* in margine MS. Bodl. *subliciis ulterioribus.*

*Sonitu exterritis.* Puteolanus et recentiores. In MS. Reg. et editione principe, *exterriti.*

Cap. 58. *Gloriâ nitesceret.* MS. Reg. et editiones veteres. In MS. Flor. et Cl. Lallemand, *enitesceret.* Frustra tentat Groslotius, *notesceret.*

*Iliensium.* Causam magnitudinemque eorum immunitatis paucis recenset Callistratus, Digest. libr. XXVII. Tit. 1. de Excusationibus. Leg. 17. "Iliensibus et propter inclytam nobilitatem civitatis, et propter conjunctionem originis Romanæ, jam antiquitùs et senatusconsultis et constitutionibus Principum plenissima immunitas tributa est, ut etiam tutelæ excusationem habeant: scilicet eorum pupillorum, qui Ilienses non sint. Idque Divus Pius rescripsit." Et Ulpianus, Digest. libr. L. Tit. 1. ad Municipalem et de Incolis. Leg. 1. "Iliensibus concessum est, ut qui matre Iliensi est, sit eorum municeps."

*Vetera facundè.* Rhenanus et vulgò recentiores. In MSS. Reg. Harl. Jes. et editione principe, *vera facunde.* In MS. Bodl. *verâ facundie;* unde fortè Puteolanus, *verâ facunditate.* In

margine MS. Bodl. et in MS. Agr. *verùm facundè,* quod secutus est Ryckius; nec displicet. At probabiliora videntur, *vetera.*

*Perpetrat ut Ilienses.* Ita MSS. Flor. Reg. Harl. Jes. Guelf. editio princeps, Ernestus. Sic quoque emendatum in MS. Bodl. ubi primò scriptum, *impetrat,* quod Puteolanus aliique multi retinuere.

*Redditur Rhodiis libertas.* Huc refer nummum è Cimelio Regio ab Harduino prolatum, *Selecta Opera,* p. 144. *ΚΛΑΥΔΙΟΥ. ΥΠΕΡΙΩΝ. ΣΕΒΑΣΤΟΥ. Claudii Augusti Sol,* Rhodiorum numen; capite Rhodi turrito. In aversâ parte, *ΔΙΔΡΑΧΜΟΝ.* Id est, nummus *duarum drachmarum.* Alium Neronis vide apud Cl. Tristan, *Commentaires Historiques,* Vol. I. p. 225. Nummos et Tacitum illustrat elegans Antiphili epigramma, Antholog. lib. I. Tit. 58. n. 5. [Brunck. Anal. Græ. V. II. 174. XIX.]

*Ὡς πάρος ἀελίου, νῦν Καίσαρος ἡ Ῥόδος εἰμὶ*
*Νᾶσος, ἴσον δ' αὐχῶ φέγγος ἀπ' ἀμφοτέρων.*
*Ἤδη σβεννυμέναν με, νέα κατεφώτισεν ἀκτὶς*
*Ἅλιε, καὶ παρὰ σὸν φέγγος ἔλαμψε Νέρων.*
*Πῶς εἴπω; τίνι μᾶλλον ὀφείλομαι; ὃς μὲν ἔδειξεν*
*Ἐξ ἁλὸς, ὃς δ' ἤδη ῥύσατο δυομέναν.*

Quod elegantissimè vertit Cl. Grotius in MS. Anthologiâ.

"Solis eram quondam, nunc Cæsaris insula magni
Sum Rhodos: ex æquo lux ab utroque juvat.
Namque extincta forem, nisi sol mihi surgeret alter,
Et jubar ex Latiâ tolleret arce Nero.
Plus mihi præstat uter? dedit ille emergere ponto,
Hic me restituit, cùm prope mersa fui."

*Apamensibus.* MSS. Flor. Reg. Guelf. Agr. et editio princeps. Malè Puteolanus, *Apamiensibus.*

Cap. 59. *Indignasque sordes perpessus.* Ita emendabat Heinsius, quem Cll. Ernestus et Lallemand sunt secuti. In MSS. Reg. Agr. et editione principe, *indignasque sortes.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *indignâ sorte.* Unde fortè emendandum, *indignamque sortem.*

Cap. 60. *Quæ vicerant.* Benè Ernestus ex MSS. et editionibus veteribus. Lipsius, *qui.*

*C. Oppius et Cornelius Balbus.* De Oppio Sueton. in Jul. Cæs. lii. Cornelius Balbus, Gadibus ortus, vel ille est qui Garamantas vicit, et de iis triumphavit, Plinius, v. 5. vel patruus ejus Cornelius Balbus major, qui tantis opibus valuit, ut moriens populo Romano viritim legaverit vicenos quinos denarios, *Anglicè* circiter 15*s*. ferè cum semisse, Dio, xlviii. p. 376. Sin autem fuerint ducenta millia hominum, quos hæc largitio spectaverit, ut augurari licet ex marmore Ancyrano, quod edidi in not. et emend. ad Annal. i. 11. Balbus populo Romano legavit ducenties sestertiûm, *Angl.* 165,000*l*.

Cap. 61. *Vel Cæum Latonæ parentem.* Non defraudandus meritâ laude Josias Mercerus, qui hunc locum felicissimè emendavit. Anteà in scriptis et editis libris vulgò *vel cum Latonæ parente.* In MS. Flor. *parentum.* Pro *vel* mallem *et,* ni fortè *vel* accipias pro *atque etiam.*

*Ipse uteretur.* Quænam esset Xenophontis, medici, merces annua æstimare possumus ex Plinio, xxix. 1. sect. 5. Docet enim Stertinium, medicum, à Claudio H. S. quingena annua accepisse, *Angl.* 4,100*l*. Frater ejus Q. Stertinius eamdem mercedem à Principibus accipiebat, et in Urbe H. S. sexcenorum quæstum faciebat, *Angl.* 5000*l*. Licèt census suos exhausissent, ut operibus Neapolim exornarent, heredi H. S. $\overline{\text{CCC}}$. *Angl.* 250,000*l*. reliquere. Quæ animadvertisse non fuerit inutile, ad hujusce ætatis mores dignoscendos. Tam immani pretio vita morsve constabat in Urbe, quæ per 600. annos non aliam, quàm brassicas, Anglicè *cabbage,* medicinam noverat. Plin. xx. 9.

*Et tantùm Dei ministram.* Sic MSS. Flor. Reg. Bud. Farnes. et editio princeps. MSS. Harl. Jes. et Puteolanus *tanti.* Ita quoque emendatum in MS. Bodl. in quo priùs erat *tantum.* Volebat nempe Claudius ut insula, tributis vacua, sacra foret, et uni Æsculapio serviret.

Cap. 62. *Nobiscum iecerant.* Sic MSS. Bodl. Jes. Lipsius et recentiores. In MSS. Flor. Guelf. et editionibus veteribus, *jecerant.*

*Memorabant; quæque Sullæ.* Malè in MSS. et veteribus editionibus, *memorabantque quæ Sullæ.*

Cap. 63. *Vis piscium innumera Ponto erumpens.* MSS. et veteres editiones, *vis piscium in Metápontum erumpens.* Viri eruditi emendàrunt, *vis piscium innumera Pontum erumpens.* Optimè quidem restitutum *innumera.* Sed adhuc corrigendum erat *Ponto.* Sic enim Sallustius apud veterem Scholiasten Juvenalis Satyr. IV. 42. *Itaque tempestate piscium vis Ponto erupit.* Hunc Taciti locum egregiè illustrat Plinius, IX. 15. "Sed in Pontum nulla intrat bestia piscibus malefica, præter vitulos et parvos delphinos. Thynni dextrâ ripâ intrant, exeunt lævâ. Id accidere existimatur, quia dextro oculo plus cernant, utroque naturâ hebete. Est in Euripo Thracii Bosphori, quo Propontis Euxino jungitur in ipsis Europam Asiamque separantis freti angustiis, saxum miri candoris, à vado ad summa perlucens, juxta Chalcedonem in latere Asiæ. Hujus aspectu repentè territi, semper adversum Byzantii promontorium, ex eâ causâ appellatum Aurei cornus, præcipiti petunt agmine. Itaque omnis captura Byzantii est, magna Chalcedonis penuria mille passuum medii interfluentis Euripi. Opperiuntur autem Aquilonis flatum, ut secundo fluctu exeant è Ponto, nec nisi intrantes portum Byzantium capiuntur. Brumâ non vagantur: ubicumque deprehensi, usque ad æquinoctium, ibi hibernant. Iidem sæpe navigia velis euntia comitantes, mirâ quidam dulcedine per aliquot horarum spatia et passuum millia à gubernaculis spectantur, ne tridente quidem in eos sæpiùs jacto territi . . . Multi in Propontide æstivant: Pontum non intrant." Eadem fermè tradunt

Strabo, VII. p. 320. et Ælianus, IX. 42. Cùm thynnorum captura Byzantiis quæstuosissima esset, inde in eorum nummis sæpe occurrunt thynni, et hami quibus capiuntur.

*Obliquis subter undas saxis.* Cl. Franciscus Medicis emendabat, *albis* vel *albidis, subter undas saxis.* Ingeniosissimè quidem. Plinius enim, supra laudatus, ait thynnos terreri saxo *miri candoris* à vado ad summa perlucenti. Straboni quoque memoratur, loc. cit. λευκίτης πέτρα. Nemo tamen hactenus veterem scripturam mutavit, ob scriptorum et editorum librorum auctoritatem, nec absurdam vocem, *obliquis.*

Cap. 64. *Signa ac tentoria.* Ita MSS. Flor. Reg. editio princeps et Ernestus. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *signa enim ac tentoria.*

*Fœtum editum . . . inessent.* MSS. et veteres editiones. Posteà emendatum *fœtus editus . . . erant.* Latinè quidem, sed sine ullâ necessitate, cùm possit intelligi, *ferebatur, nuntiabatur,* ut rectè observat Ernestus, nec quidquam vitiosi habeat, *inessent.*

*Domitia Lepida muliebribus causis.* In MS. Flor. *Domitiale muliebribus.* Ita et editio princeps; sed in eâ editum *mulieribus* pro *muliebribus.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Domitia levibus et muliebribus.* Rectè à Freinshemio et recentioribus emendatum, *Domitia Lepida.* Nec displicet repeti, *quia Lepida,* ob orationis claritatem, quæ facilè obscuratur.

*Cneii mariti ejus.* Editio princeps per literarum compendia, *Cn. mariti ejus.* Unde Puteolanus, *Cnei.* Scribendum *Cneii,* ut patet ex Sueton. in Ner. I. *prænomina . . . Cneii et Lucii.* et II. *Cneius Domitius.* Ryckius edidit, *Cnæi. Ejus* abest à MS. Guelf.

*Infamis, vinolenta.* Mallet Lipsius *violenta.* Utrumque veteribus libris defenditur. MSS. Flor. Guelf. et Puteolanus, *violenta.* MSS. Reg. Harl. Jes. et editio princeps, *vinolenta.* Sic quoque in margine MS. Bodl. Placet tamen magis *violenta.* Placuit et Cl. Gordon, cujus tamen interpretatio à Cornelianâ brevitate multùm recedit. "Neither were they much differing in beauty, age, or wealth, both prostitutes in their persons, infamous in their manners, and violent in their tempers."

Cap. 65. *Conjugium Principis.* MSS. Flor. et Reg. *conjugem.* Libri omnes editi, *conjugium.* Sic quoque *conjugio* pro *conjuge* usus est Virgilius, Æneid. III. 296.

> "Hìc incredibilis rerum fama occupat aures,
> Priamiden Helenum Graias regnare per urbes,
> Conjugio Æacidæ Pyrrhi, sceptrisque potitum,
> Et patrio Andromachen iterum cessisse marito."

*Mors indicta.* Editio princeps, Rhenanus et recentiores. MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *indita.*

*Certam sibi perniciem.* In hâc oratione summa scriptos inter et editos libros concordia. Tantùm in MS. Flor. legitur, *ad novercæ* pro *ac novercæ.* Mendosè, nisi exciderit *hæc,* ùt notat Ryckius. *Regno* abest à MS. Jes. additum margini MSS. Harl. et Bodl. Octavius Ferrarius pro *meritum* legebat *metum, ac* mutabat in *at,* et post *flagitio* interjiciebat *sileri.* Explosâ interjectione, cetera probabat Ryckius, ut sensus sit, *Pares iterum accusandi causas esse, si Nero imperitaret,* id est, destinaretur successor, *Britannico successore, nullum Principi metum. At novercæ,* &c. Contra Ill. Huetius, sic distinctâ oratione, *Pares iterum accusandi causas esse; si Nero imperitaret, Britannico,* &c. explicat: *Si Neronem patiar imperium adipisci, rejecto Britannico, legitimo successore, malè de Claudio meritus sim.* Cl. Ernesto displicet, *nullum Principi meritum,* et Latinitatem desiderat: hâc in re, ut puto, austerior, cùm frequentissimus sit optimis scriptoribus dativorum usus, et fortè scripsit Tacitus, *nullum in Principem meritum; in* et *m* facilè excidere potuere, deinde emendatum librariis *Principi.* Pro *viliora habere,* Grotius emendat *haberi.* Elegantissimè. Non tamen peccat, *habere.*

Cap. 66. *Sceleris olim certa.* MS. Jes. *scelerum.*
*Occasionis propera.* MS. Agr. *Præpropera.*

Cap. 67. *Socordiâne Claudii, an vinolentiâ.* Ita Puteolanus et recentiores. In MS. Flor. *Socordiâne, an Claudii vi, an vinc-*

*lentiâ.* MS. Agr. *secordia mentis à Claudio bili an vinolentiâ.* Mendosè in editione principe, *socordiam necis ad Claudii hi an vinolentiâ.* Unde fortè vera est codicis Florentini scriptura.

*Soluta alvus.* MSS. Bodl. Jes. et Guelf. *solutam alvum.*

Cap. 68. *Vocabatur interim.* Malè editio princeps, *vexabatur.*

*Dum res firmando Neronis imperio.* Ita Puteolanus et recentiores. In MS. Flor. *dum res forent firmando.* MS. Reg. et editio princeps, *dumque res forent firmando Neronis imperium.* MS. Agr. *dum quæ res forent firmando.* Inde emendabat Jac. Gronovius, *dum res foris firmando:* Heinsius, *dum, quæ è re forent firmando;* Ernestus, *dum, quæ forent firmando.* Benè omnes. Benè quoque Puteolanus, cui suffragantur MSS. Harl. Bold. Jes. In MS. Jes. *Neroni* pro *Neronis.*

*Ex monitis Chaldæorum adventaret.* MSS. Flor. et in margine MS. Harl. Sic quoque editiones veteres. Rhenanus è MS. Bud. *attentaret.* Idem habent MSS. Harl. et Jes. In MS. Bodl. *attentarent.*

Cap. 69. *Tertium ante idus Octobris.* MSS. Flor. Jes. et editio princeps. In MS. Bodl. *Octobres.* Rhenanus primus edidit, *tertio.*

*Ad cohortem.* Benè editio princeps, Rhenanus et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *à cohorte.*

*Ubi Britannicus esset.* *Esset* abest à MS. Jes.

# NOTÆ ET EMENDATIONES

## AD LIBRUM DECIMUM TERTIUM ANNALIUM

# C. CORNELII TACITI.

---

Cap. 1. *Per dolum Agrippinæ paratur.* Mallent Freinshemius et Ryckius, *patratur.*

*Exitium inritaverat.* In scriptis et editis libris, *exitum.* Benè Ernestus, *exitium.* In editione principe et plerisque aliis, *irritaverit.* Meliùs Puteolanus et MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. atque Ernestus, *irritaverat.*

*L. Silano.* Puteolanus et MSS. Harl. Bodl. Jes. In editione principe et MSS. Corb. Reg. *C. Silano.*

*Quod tunc spectaretur.* Mallet Ernestus, *spectabatur.*

*P. Celer.* Infra Hist. IV. 40. *P. Celerem.* Malè ergò editiones veteres et MSS. *P. Celerius.*

*Helius libertus.* Ita Sueton. in Ner. XXIII. Dioni, LXIII. p. 723. *Ἥλιος.* Vulgò in scriptis et editis libris, *Ælius,* vel *Elius.*

Cap. 2. *Et, rarum in societate potentiæ, concordes.* Corruptè in MS. Flor. *Et parùm in societate potentia et concordes.* MSS. Vatic. 1863 et 1864. Reg. et Agr. *et parùm in societate et potentiâ.* MSS. Vatic. 1958. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *et pari in societate potentiâque.* Boxhornius optimè atque ex usu Taciti

pro *parum* vel *pari* emendavit *rarum.* Voluit quoque *potentiæ,* idque omnibus probatum. Fortè tamen scripserat Tacitus *societate et potentiâ:* rara enim in utrâque concordia. Infeliciter Lipsius, *paris in societate potentiæ.*

*Comitate honestâ.* Ut viris in Gallicâ re literariâ summis, qui id operæ desideravere, morem gererem, et Corn. Taciti, quem *maximum antiquitatis pictorem* appellitant, famam illustri exemplo consecrarem, à suscepti operis instituto haud alienum duxi pauca hìc disserere de clarissimi *Racine* tragœdiâ, quam *Britannicum* inscripsit.

## De BRITANNICO, Tragœdia Cl. RACINE.

Ea fuit semper optimorum Scriptorum maxima laus, ut apud posteros irent in exempla, et, circumactis diu ætatibus, inter gentes, moribus et eloquio dissimiles, animos sui simillimos efformarent, dubiamque ingenii lauream facerent. Hâc gloriâ apud Romanos enituit Homerus, cùm altos Virgilii spiritus exsuscitâsset. Hâc inclaruit apud nos Tacitus, cùm duos poetas, quos in arte suâ summos suspicimus, Petrum *Corneille* et Joannem *Racine,* Principum Romanorum arcana eorumque dominationis instrumenta ita docuisset, ut, eo duce et auspice, in rei politicæ præceptores regumque doctores statim evaserint.

De *Othone,* cujus nomen illustravit Petrus *Corneille,* dicam in not. et emend. ad Hist. I. 22. cùm splendidam hanc Historiarum partem explanabo.

*Britannicum* verò sibi seposuit Joannes *Racine,* ut pullulantia, nondum autem adulta, quod odiosum fuisset et incredibile, Neronis scelera infamaret. Nobile argumentum, poetæ arte nobilissimum; plurimorum quidem censuræ primò obnoxium, quòd ars exquisitior foret, omnium deinde laudibus cumulatissimum; crescetque

admiratio, dum egregios versus legere, mores hominum artemque tragicam noscere gratum ac decorum habebitur.

Juvaret hìc singulas hujus tragœdiæ personas expendere; et, quod à multis efflagitatum, loca omnia, quæ à Tacito vel interpretatione, vel imitatione, mutuatus est Cl. *Racine*, congerere; præstantissimumque historicum cum præstantissimo poetâ conferre. At, quàm maximam possum in omnibus brevitatem professus, exscribendorum locorum multitudine (cùm vix sint in totâ tragœdiâ trecenti versus, qui ex Annalium Taciti fontibus non profluxerint) deterritus, immenso labore abstinebo: atque equidem tanto libentiùs, quòd magnam hujus curæ partem subiit recens Cl. *Racine* operum editor. Ne tamen nostra hâc in re opella, jam supra in notis promissa, penitùs desideretur, quædam exempla, eaque brevissima, proponam potiùs, quàm seligam, ut genuina decoraque veteres scriptores exprimendi imitandive ratio illustribus experimentis innotescat.

## TACITUS ANNAL. XIII. 5. 12 et 2.

"Adversante Agrippinâ....obtinuere patres; qui in Palatium ob id vocabantur, ut adstaret abditis à tergo foribus velo discreta, quod visum arceret, auditus non adimeret. Quin et legatis Armeniorum causam gentis apud Neronem orantibus, escendere suggestum Imperatoris et præsidere simul parabat; nisi, ceteris pavore defixis, Seneca admonuisset, Venienti matri occurreret. Ita specie pietatis, obviam itum dedecori.... Infracta paulatim potentia matris....Certamen utrique, *Burro et Senecæ*, unum erat contra ferociam Agrippinæ."

## RACINE, BRITANNICUS, ACT. I. SC. 1.

*Agrippina, stans cum Albinâ, potentiam suam infringi queritur.*

Non, non, le tems n'est plus que Néron jeune encore
Me renvoyoit les vœux d'une Cour qui l'adore,
Lorsqu'il se reposoit sur moi de tout l'Etat,
Que mon ordre au Palais assembloit le Sénat,
Et que derriere un voile invisible et présente,
J'étois de ce grand corps l'ame toute puissante.
Des volontés de Rome alors mal assuré,
Néron de sa grandeur n'étoit point enyvré.
Ce jour, ce triste jour, frappe encor ma mémoire,
Où Néron fut lui-même ébloui de sa gloire,
Quand les Ambassadeurs de tant de Rois divers
Vinrent le reconnoître au nom de l'Univers.
Sur son trône avec lui j'allois prendre ma place;
J'ignore quel conseil prépara ma disgrace;
Quoi qu'il en soit, Néron, d'aussi loin qu'il me vit,
Laissa sur son visage éclater son dépit.
Mon cœur même en conçut un malheureux augure;
L' ingrat d'un faux respect colorant son injure,
Se leva par avance, et courant m'embrasser,
Il m'écarta du trône où je m'allois placer.
Depuis ce coup fatal, le pouvoir d'Agrippine
Vers sa chûte, à grands pas, chaque jour s'achemine:
L'ombre seule m'en reste, et l'on n'implore plus
Que le nom de Seneque, et l'appui de Burrhus.

## TACITUS, ANNAL. XII. 41. XIII. 15.

" Libertorum si quis incorruptâ fide depellitur....Ut proximus quisque Britannico, neque fas, neque fidem pensi haberet, olim provisum erat."

## RACINE, BRITANNICUS, ACT. I. SC. 4.

*Britannicus Narcissum alloquitur.*

Que vois-je autour de moi, que des amis vendus,
Qui sont de tous mes pas les témoins assidus,
Qui choisis par Néron pour ce commerce infâme,
Trafiquent avec lui des secrets de mon ame?
Quoi qu'il en soit, Narcisse, on me vend tous les jours;
Il prévoit mes desseins, il entend mes discours.
Comme toi dans mon cœur il sait ce qui se passe.

## TACITUS, ANNAL. XIII. 2 et 14.

*Agrippina* "habebat in partibus Pallantem....Pallas tristi arrogantiâ modum liberti egressus tædium sui moverat....Nero infensus iis, quibus superbia muliebris innitebatur, demovet Pallantem curâ rerum, queis à Claudio impositus velut arbitrum regni agebat."

## RACINE, BRITANNICUS, ACT. II. SC. 1.

*Nero cum Burro colloquens.*

N'en doutez point, Burrhus, malgré ses injustices,
C'est ma mere, et je veux ignorer ses caprices.
Mais je ne prétens plus ignorer ni souffrir
Le Ministre insolent qui les ose nourrir.
Pallas de ses conseils empoisonne ma Mere;
Il séduit chaque jour Britannicus mon Frere

Ils l'écoutent tout seul, et qui suivroit leurs pas
Les trouveroit peut-être assemblés chez Pallas.
C'en est trop. De tous deux il faut que je l'écarte.
Pour la derniere fois, qu'il s'éloigne, qu'il parte.
Je le veux, je l'ordonne; et que la fin du jour
Ne le retrouve pas dans Rome, ou dans ma Cour.

## TACITUS, ANNAL. XIII. 14.

*Demoto curâ rerum Pallante,* "præceps pòst hæc Agrippina ruere ad terrorem et minas, neque Principis auribus abstinere, quominùs testaretur, adultum jam esse Britannicum, veram dignamque stirpem suscipiendo patris imperio, quod insitus et adoptivus, per injurias matris exerceret. Non abnuere se, quin cuncta infelicis domûs mala patefierent, suæ imprimis nuptiæ, suum veneficium. Id solum Diis et sibi provisum, quòd viveret privignus. Ituram cum illo in castra. Audiretur hinc Germanici filia, inde debilis Burrus et exul Seneca, truncâ scilicet manu, et professoriâ linguâ, generis humani regimen expostulantes. Simul intendere manus, aggerere probra; consecratum Claudium, infernos Silanorum manes invocare, et tot inrita scelera."

## RACINE, BRITANNICUS, ACT. III. SC. 3.

*Agrippina muliebriter infremit, Burrum alloquens.*

Pallas n'emporte pas tout l'appui d'Agrippine,
Le Ciel m'en laisse assez pour venger ma ruine.
Le fils de Claudius commence à ressentir
Des crimes, dont je n'ai que le seul repentir.
J'irai, n'en doutez point, le montrer à l'Armée,
Plaindre aux yeux des soldats son enfance opprimée,

Leur faire à mon exemple expier leur erreur.
On verra d'un côté le fils d'un Empereur,
Redemandant la foi jurée à sa famille,
Et de Germanicus on entendra la fille.
De l'autre l'on verra le fils d'Enobarbus,
Appuyé de Seneque, et du Tribun Burrhus,
Qui tous deux de l'exil rappelés par moi-même,
Partagent à mes yeux l'autorité suprême.
De nos crimes communs je veux qu'on soit instruit.
On saura les chemins par où je l'ai conduit.
Pour rendre sa puissance et la vôtre odieuses,
J'avoûrai les rumeurs les plus injurieuses,
Je confesserai tout, exils, assassinats,
Poison même........

## TACITUS, ANNAL. XIII. 15.

"Urgentibus Agrippinæ minis, quia nullum crimen, neque jubere cædem fratris palam audebat, occulta molitur: parari venenum jubet."

## RACINE, BRITANNICUS, ACT. IV. SC. 3.

*Nero, stans cum Burro, ait sibi certum fixumque esse, ob Agrippinæ ferociam, Britannicum interficere.*

C'en est trop. Il faut que sa ruine
Me délivre à jamais des fureurs d'Agrippine.
Tant qu'il respirera, je ne vis qu'à demi.
Elle m'a fatigué de ce nom ennemi,
Et je ne prétens pas que sa coupable audace
Une seconde fois lui promette ma place.

## TACITUS, ANNAL. XIII. 15 et 16.

*Veneficis* "promittentibus tam præcipitem necem, quàm si ferro urgeretur····adfunditur venénum, quod ita cunctos ejus artus pervasit, ut vox pariter et spiritus raperentur. Trepidatur à circumsedentibus, diffugiunt imprudentes. At quibus altior intellectus, resistunt defixi, et Neronem intuentes. Ille, ut erat reclinis, et nescio similis, solitum ita, ait, per comitialem morbum, quo primùm ab infantiá afflictaretur Britannicus, et redituros paulatim visus sensusque····Ita post breve silentium, repetita convivii lætitia."

## RACINE, BRITANNICUS, ACT. V. SC. 5.

*Burrus Agrippinæ nuntiat mortem Britannici.*

Par les mêmes sermens Britannicus se lie.
La coupe dans ses mains par Narcisse est remplie.
Mais ses lèvres à peine en ont touché les bords,
Le fer ne produit point de si puissans efforts;
Madame, la lumiere à ses yeux est ravie,
Il tombe sur son lit sans chaleur et sans vie.
Jugez combien ce coup frappe tous les esprits,
La moitié s'épouvante et sort avec des cris.
Mais ceux qui de la cour ont un plus long usage,
Sur les yeux de César composent leur visage.
Cependant sur son lit il demeure panché,
D'aucun étonnement il ne paroît touché.
Ce mal dont vous craignez, dit-il, la violence,
A souvent sans péril attaqué son enfance.

*Hìc certè vel ipsa poesis pressum vividumque Taciti stilum haud æquat. Meritò ergò addit Burrus.* Act. V. Sc. 7.

Son crime seul n'est pas ce qui me désespere;
Sa jalousie a pu l'armer contre son frere.
Mais s'il vous faut, Madame, expliquer ma douleur,
Néron l'a vu mourir sans changer de couleur.
Ses yeux indifférens ont déja la constance
D'un Tyran dans le crime endurci dès l'enfance.

Ista quoque suggessit Tacitus, Annal. XIII. 17. "Plerique etiam hominum ignoscebant, antiquas fratrum discordias et insociabile regnum æstimantes."

Sed sufficiant hæc artis specimina, egregia quidem, non tamen præcipua. Scenam secundam Actûs IV. quam totam, quanta quanta est, ex Annalium libris XII et XIII. mirâ arte contexuit Cl. *Racine,* hìc penitùs omisi, quòd integra fuisset exscribenda. Quin etiam, ut Agrippinæ ferocia notesceret, quæ de priore Agrippinâ à Tiberio fuerant dicta, huc retraxit:

Mais, si vous ne régnez, vous vous plaignez toujours

*Ideo lædi, quia non regnaret.* Tacit. Annal. IV. 52.

Verùm antequàm dicendi finem faciam, observaverim ad summam præstantissimæ fabulæ perfectionem id unum desiderandum mihi videri, ut Juniæ, cujus personam, fabulæ necessitate ductus, excogitavit Cl. *Racine,* præter nomen, mores quoque adumbrâsset ipse Tacitus. Omnia enim in ceteris personis sunt naturæ, loco, ætati, ac fortunis consona. In unâ Juniâ aliquanto plus est Gallicæ, quàm Romanæ indolis.

*Cunctis malæ dominationis.* Benè editio princeps, et sic emendatum in MS. Harl. Perperam Puteolanus et MSS. Harl. Bodl. Jes. et Guelf. *cunctis malis dominationibus cupidinibus.*

Cap. 3. *Temporis ejus auribus.* Ita MSS. Vatic. 1863 et 1864. Flor. Reg. editio princeps, Jac. Gronovius et recentiores. In MSS. Vatic. 1958. Harl. Bodl. et Puteolanus, *temporis illius.*

*Quibus otiosum est.* MSS. Vatic. 1958. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus, Pichena et recentiores. In MSS. Vatic. 1863 et 1864. Reg. et editione principe, *quibus otium est.* Margini MS. Vatic. 1863. additum *otiosum.*

*Aut consultò ambiguus.* Ita Rhenanus è MS. Bud. quod recentioribus omnibus probatum. In MSS. Vatic. Oxon. Guelf. et editionibus veteribus, *ac.* Nec ita spernendum.

*Dissereret.* MS. Flor. et editio princeps, *dissererentur.* Puteolanus et alii, *dissereret.*

*Cælare, pingere.* Hæc aliaque id genus in Annalibus de Nerone sæpe memorata expressit Cl. *Racine,* Act. iv. Sc. 4.

Pour toute ambition, pour vertu singuliere,
Il excelle à conduire un char dans la carriere,
A disputer des prix indignes de ses mains,
A se donner lui-même en spectacle aux Romains,
A venir prodiguer sa voix sur un théâtre,
A réciter des chants qu'il veut qu'on idolâtre.

Quæ cùm audîsset Ludovicus XIV. adhuc juvenis, saltatione publicâ, sed majestatis plenâ, quâ delectabatur, in posterum abstinuit, ne quid in decus regium peccaret. Tantum valet apud benè moratas mentes alienorum vitiorum exprobatio! Puteolanus edidit, *cælare et pingere.* Ernestus copulam omisit, MS. Flor. et editionem principem secutus.

Cap. 4. *Capessendi egregiè imperii.* Benè Rhenanus. In MSS. et editionibus veteribus, *egregii.*

Cap. 5. *Abditis à tergo.* Frustra tentat Lipsius, *obditis.* Malè Gronovius, *obdito à tergo foribus velo discreta.*

*Auditus non adimeret.* Lipsius et recentiores. Vulgò in MSS. et editionibus veteribus, *aditus.* MS. Jes. *additus.* In margine MS. Bodl. *auditum;* quod et Ernesto placebat.

*Escendere suggestum.* Ita Lipsius è MS. Farnes. Sic quoque legitur in MS. Flor. et in MS. Vatic. 1864. qui mihi idem, ac Farnesianus, esse videtur. In ceteris MSS. Vatic. aliisque et editionibus veteribus, *ascendere.*

Cap. 6. *Anquirebant.* Sic MS. Flor. et in margine Vatic. 1958. In MS. Vatic. 1863. *anquirebat,* fortè pro *anquirebatur.* Non ita benè in ceteris MSS. et veteribus editionibus, *inquirebant.*

*Evenisse disserunt.* Benè Pichena è MS. Flor. In veteribus editionibus, *dixerunt.*

*Multarum rerum experientiâ.* MS. Corb. *multa.* Ibi quoque abest *et* ante *Imperatori.*

*Pleraque in summâ.* Ita MSS. Vatic. Bodl. Corb. editio princeps, Lipsius et recentiores. In MSS. Harl. Jes. et in margine MS. Bodl. *pluraque.* Sic et Puteolanus; quod nobis quoque placet plurimùm.

Cap. 7. *Admovere.* Mallet Pichena, *admoveri.* Cùm mox sequatur *collocari.*

*Et Antiochum.* Malè MSS. Vatic. 1958. et Flor. *et Jocchum.* In MSS. Vatic. 1863 et 1864. et editione principe *Jocchium.* MSS. Harl. et Guelf. *Locchum.* Meritò recepit Ryckius, *Antiochum,* Lipsio jam ceterisque probatum.

Cap. 8. *Apud Ægeas.* MSS. Harl. Bodl. Jes. *Egeas.* Malè in multis libris, *Ægas.*

*Specie inanium validus.* Miror Lipsium, quòd id *restituerit, suo animo, verè,* sibi gratulantem. Hæc gloria ad Puteolanum pertinet. Ita etiam ediderat Beroaldus. Malè editio princeps, *spem inanimum validus.*

Cap. 9. *Ex commodo pararet.* In MSS. Flor. et Reg. *ex quo modo:* unde in veteribus editionibus, *ex æquo modo,* ut et in MSS. Harl. Bodl. Jes. Mureto, Mercero ac recentioribus meritò placuit, *ex commodo.*

*Centurio Histeius.* Ita MS. Flor. Ryckius et Ernestus. In MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. et editionibus veteribus *Histerius.* Ryckius margini editionis suæ addiderat, *Insteius*: probavit ediditque Cl. Lallemand. Minimè tamen probabile centurionem *Histeium* eumdem esse ac *Insteium Capitonem*, castrorum præfectum, de quo infra cap. 39.

*Forte prior, eâ de causâ.* Ex Mureto Lipsius et recentiores. In MSS. Vatic. 1863 et 1864. Harl. Bodl. Jes. *fortè priore de causâ.* In MS. Vatic. 1953. *prior.*

*Reciperare obsides.* MS. Flor. et editio princeps. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et multis aliis libris, *recipere.*

Cap. 10. *Consularia insignia.* Puteolanus et recentiores. In MS. Reg. et editione principe, *et consularia.*

*Inter reos.* Ita MSS. Flor. Guelf. et Puteolanus. In MS. Reg. et editione principe, *inter eos.* Unde Lipsius emendaverat, *in reos.*

Cap. 11. *In acta Principum.* Lipsius et recentiores. Sic quoque MS. Bodl. primâ manu. Alterâ emendatum, *Principis:* ut in plerisque MSS. et editionibus veteribus.

*Clementiam suam.* Nero, præceptore Senecâ, clementiam suam obstringebat; atque ut à virtute, quæ maximè Principes decet, numquam recederet, duos libros *de Clementiâ* scripsit Seneca, sub finem hujus anni, aut initio sequentis, ut patet ex libro I. cap. 9. "Cùm hoc ætatis esset *divus Augustus,* quod tu nunc es, duodevicesimum, egressus annum." Quàm læta fuerint Neronis initia docet cap. 1. "Potes hoc, Cæsar, prædicare audacter, omnium quæ in fidem tutelamque tuam venerunt, nihil per te, neque vi, neque clam reipublicæ ereptum. Rarissimam laudem, et nulli adhuc Principum concessam concùpisti, innocentiam. Non perdis operam: nec bonitas ista tua singularis, ingratos aut malignos æstimatores nacta est. Refertur tibi gratia. Nemo unus homo, uni homini, tam carus unquam fuit, quàm tu populo Romano, magnum longumque ejus bonum. Sed ingens tibi onus imposuisti. Nemo jam divum Augustum, nec Tiberii Cæsaris prima tempora

loquitur: nemo quod te imitari velit exemplar extra te quærit. Principatus tuus ad anni (Mallem *omnium*) gustum exigitur." Hæc juvat legentium oculis subjicere, ut Principatûs Neronis rationem meliùs intelligant, ab optimis orsam, in immania posthàc delapsam.

*Vel jactandi ingenii.* In editionibus veteribus et in omnibus fermè MSS. *causâ jactandi ingenii.* Abest tamen, *causâ* à MS. Vatic. quem vidit Lipsius, et MS. Flor. *Vel* meritò addidit Rhenanus.

Cap. 12. *Cui vocabulum Acte.* Fortè illa ipsa est Neronis pellex, quam à D. Paulo salutatam refert D. Chrysostomus, Homil. XLVI. in Act. Apostolor. Hariolantur qui ex D. Pauli Ep. ad Philipp. IV. 22. Ἀσπάζονται ὑμᾶς πάντες οἱ ἅγιοι, μάλιστα δὲ οἱ ἐκ τῆς Καίσαρος οἰκίας. "Salutant vos omnes sancti, maximè autem qui de Cæsaris domo sunt;" Acten Christianâ religione fuisse imbutam pronuntiant. Reperti sunt Puteolis, nunc *Pozzuolo*, tubi aquæductuum inscripti CLAVDIAE. AVG. L. ACTES. Id est, *Claudiæ* Claudii *Augusti libertæ Actes.* Vide eruditum Philippum à Turre, *Monumenta veteris Antii*, p. 121 et seq. Recens Romæ in vineâ prope Ecclesiam S. Cæsarii, ut accepimus ex diurnis literariis, *Gazette Littéraire de l'Europe*, 26. *Septembre* 1764. n. 36. p. 63. repertæ pulcherrimæ duæ urnæ sepulcrales lapide basalte. In unâ conditum fuerat viri corpus, in alterâ fœminæ, ditissimâ veste. Verùm ut aer subiit, corpus vestisque in cineres abiere. Ex veste tamen superfuere unciæ octo auri optimi. Apud urnas inventus lapis inscriptus:

D. M.

VLPIAE

AVG. LIB. ACTE

CONIVGI

OPTIMAE

CALLISTVS AVGV

DISPESATOR

Dextro lapidis latere scriptum :

DECESSIT

IIII IDVS

DECEMBRES

ORF.

Fortè Acte, Neronis pellex, matrem habuit hanc Ulpiam Acten, uxorem Callisti, dispensatoris Claudii Augusti, quæ decessit Orfito consule, A. U. C. 805. ut dictum supra Annal. XII. 41.

*Inrepserant per luxum.* In multis MSS. et editionibus veteribus, *irrepserat;* quod ortum videtur ex pessimâ interpungendi ratione. In MS. Jes. *irrepsere.* Meritò Lipsius emendavit, *irrepserant;* frustraque Cl. Ernestus revocavit, *irrepserat.*

*Ne severioribus quidem.* Ita MS. Bodl. et Puteolanus ac recentiores. Vulgò in MSS. et editione principe, *ne senioribus.*

Cap. 13. *Nurum ancillam.* Hauffius *nurum* Octaviam interpretatur. Sic quoque vertit Dati : " Si lamentava ch' una liberta dovesse essere padrona, è la nuora constretta ad esser serva." Quanto meliùs breviùsque Davanzati : " Sbuffava Agrippina d'avere una liberta per compagna, una servente per nuora." Nec aliter Cl. Gordon : " Now Agrippina stormed, that a manumised slave was become her competitress, a handmaid her daughter-in-law." Murphy quoque, " Agrippina was fired with indignation. She complained aloud that an enfranchised slave was put in competition with the Emperor's mother, and a wretch of mean extraction was to be treated as her daughter-in-law." Ita etiam Sucyro : " Bramava Agrippina, de aver de sufrir el tener por emula a una liberta, y por nuera una esclava." Amelot de la Houssaie : " *Agrippine* crioit avec la violence ordinaire à son sexe qu'il fesoit beau voir une servante devenir sa bru et sa rivale." Denique Dureau : " Agrippine se récria sur ce qu'on lui donnait une affranchie pour rivale, une esclave pour bru." Neronem voluisse Acten

uxorem ducere docet Suetonius in Ner. XXVIII. "Acten libertam paulum abfuit quin justo matrimonio sibi conjungeret: submissis consularibus viris, qui regio genere ortam pejerarent." Si quis tamen adhuc velit nurum esse Octaviam, non multùm contendam. Utroque sensu pro jure suo usus est Cl. Racine. Agrippina queritur, *Britannicus,* Act. III. Sc. 3.

"A son épouse on donne une rivale.
On affranchit Néron de la foi conjugale."

Et Sc. 4.

"Quoi, tu ne vois donc pas jusqu'où l'on me ravale,
Albine? c'est à moi qu'on donne une rivale."

Et paulo pòst:

"Une autre de César a surpris la tendresse,
Elle aura le pouvoir d'épouse et de maîtresse:
Le fruit de tant de soins, la pompe des Césars,
Tout deviendra le prix d'un seul de ses regards."

Quàm eloquenter hunc locum suos in usus vertit poeta!

*Seque Senecæ permitteret.* In MSS. Reg. Farnes. et editione principe, *seque neci permitteret.* In MS. Vatic. *seque permitteret:* supra additum *neci.* In MS. Flor. *seque nece.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Senecæque permitteret.* Meritò emendatum, *seque Senecæ,* quod Lipsio, Ryckio et recentioribus placuit.

*Summa fortuna.* Malè Beroaldus, *summa forma.*

*Orabantque cavere.* Ita MSS. Flor. Guelf. et editio princeps. Puteolanus, *caveri.* Pichena et Rhenanus mallent, *caveret.* At infinitivo jam usus est Tacitus Annal. VI. 2. XI. 1 et 32.

Cap. 14. *Superbia muliebris.* MSS. Harl. Jes. et Guelf. *ferocia muliebris;* ac sic sæpe Tacitus cùm de Agrippinâ loquitur.

*Arbitrum regni.* Ita MSS. Vatic. 1863 et 1864. et editio princeps, Lipsius ac recentiores. In MS. Vatic. 1958. Flor. Reg. Guelf. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *arbitrium.* In MSS. Harl. et Jes. pro *agebat,* scriptum *gerebat.* Sed margini MS. Harl. additum, *agebat.*

*Degrediente eo.* MSS. Vatic. 1863 et 1864. et Flor. Non ita benè alii, *digrediente.*

*Inde debilis rursus Burrus.* In MSS. Flor. Reg. Bodl. et editione principe, *indebilis rursus.* In MS. Agr. et Puteolanus, *inde vilis. Vilis* quoque margini MS. Bodl. additum. In MSS Harl. et Jes. *inde Mancinus rursus.* Ernestus, quem secutus est Cl. Lallemand, omisit *inde,* ratus ejus vice fungi *rursus.* Probabilissimum tamen ex MSS. scripturâ, et Taciti usu, olim scriptum fuisse, *inde debilis Burrus;* vel, *inde vilis Burrus. Rursus* irrepsisse videtur, cùm corrupta fuit scriptura, aliique legerent *indebilis,* alii *Mancinus,* alii *bilbil,* ut in MS. Vatic. Crediderim autem veram lectionem esse, *inde debilis Burrus:* idque suadent quæ sequuntur, *truncâ scilicet manu. Debilitati* enim dicebantur, qui hoc corporis vitio laborabant. Unde in Digest. libr. XLIX. Tit. 16. Leg. 4. ex Arrio Menandro, n. 12. "Eum, qui filium debilitavit, dilectu, *id est,* delectu, per bellum indicto, ut inhabilis militiæ sit, præceptum divi Trajani deportavit." Epitheta omisit Cl. Gordon, ut vividiùs verteret: "with him she would repair to the camp, where, on one side, would be heard the daughter of Germanicus, on the other, Burrhus and Seneca, the first with his maimed hand, the second with the stile of a pedagogue, both engaged in a contest with her about the sovereign rule of human kind." Murphy ita vertit, "with that young prince she would join the army: in the camp should be heard the daughter of Germanicus; Burrhus, and Seneca, the famous exile, might present themselves before the prætorian soldiers; the first with his maimed hand, and the second, armed with his tropes and flowers of rhetoric; both worthy ministers, fit, in their own opinion, to govern the Roman world."

Cap. 15. *Ut quidem experimento.* Mallet Freinshemius, *levi quidem;* cui assentitur Dureau. In MS. Harl. alterâ manu emendatum *et* pro *ut.* Freinshemio suffragantur quæ sequuntur, *quo tamen.*

*Ruborem allatura.* In MS. Reg. et editione principe, *oblatura;* quod laudat Cl. Ernestus. At meliùs vulgò MSS. Puteolanus et optimæ editiones, *allatura.* Ignoratur unde Lipsius acceperit, *illatura.*

*Rebusque summis.* A MSS. Harl. Bodl. Jes. abest *que.* Frustra tentat Cl. Ernestus, *rebusque suis.*

*Neque jubere cædem.* Fortè *jubere* redundat, ut Acidalio et Ernesto placuit. Mox enim sequitur, *jubet.*

*Occulta molitur.* Mallet Heinsius, *occultam.* Eleganter. Sæpe in MSS. concurrentibus literis *m,* una omittitur. Diversitate tamen delectatur Tacitus.

*Parariquc venenum.* Ernestus è MS. Flor. A veteribus editionibus et MSS. Harl. Bodl. Jes. abest *que.*

*Securitatem morarentur.* Malè in MSS. Reg. Bodl. Jes. et editione principe, *securitate.* Securitatem enim Principis morabantur et impediebant.

Cap. 16. *Delectus ex ministris.* Hæc suspecta habet Ernestus. Minimè tamen indigna sunt brevitate Cornelianâ.

*Adfunditur venenum.* Ita MS. Flor. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *infunditur.*

*Frigidâ in aquâ.* Errat ergò Ælianus, v. 29. cùm Britannicum, ut et Claudium cibo, non verò potu enectum tradit. *Καὶ ἐσθίοντες, ὡς Κλαύδιος ὁ Ῥωμαῖος, καὶ Βριταννικὸς ὁ τούτου παῖς.*

*Et spiritus raperentur.* Ita MS. Reg. Vulgò in libris scriptis et editis, *et spiritus ejus raperentur.* At certè numquam Tacitus scripsit, *potusque ejus ... ejus artus .... et spiritus ejus.* In MS. Jes. *raperetur.*

*Trepidatur à circumsedentibus.* Rhenanus, *trepidatum.* In MS. Jes. *circumstantibus.*

*Primùm ab infantiâ.* Mallet Freinshemius *plurimùm.* Alii tentant *primâ.* Nihil mutaverim. Sic fermè adhuc Itali, *infin*

*da fanciullo.* Suspecta Mureto vox *Britannicus.* Nec immeritò.

*Ac sororem Britannici Octaviam.* Omnino displicet *Octaviam.* Certè omisissem, si vel unus liber favisset. Hæc omnia, *ejus* .. *Britannicus . . . Octaviam,* sunt librariorum additamenta. Octaviam redundare patet ex sequentibus, *Octavia quoque.* In MS. Reg. et editione principe, *Britannici sororem Octaviam,* omissâ particulâ *ac.* MSS. Harl. Jes. *atque Octaviam sor. Brit.* MS. Bodl. et Puteolanus, *ac Octaviam.* Malè, cùm *ac* veteres Scriptores ante vocalem non posuerint.

*Octavia quoque.* Frustra emendat Lipsius, *Octaviæ.*

Cap. 17. *Funebri paratu.* MS. Flor. editio princeps, Pichena et recentiores In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *apparatu.*

*In campo tamen Martii.* MSS. Flor. Harl. Jes. Pichena et recentiores. In MS. Bodl. et editionibus veteribus, *Martio.*

*Insociabile regnum æstimantes.* Ita MS. Vatic. 1958. et Puteolanus, atque Ernestus. In MSS. Vatic. 1863. Agr. Guelf. Jes. et editione principe, *extimantes.* In MSS. Vatic. 1864. Flor. Reg. et Rhenanus, *existimantes.*

*Inlusum isse.* In MSS. et editionibus veteribus, *illusum esse;* vitio librariorum, qui id elegantiæ non caperent. Malè emendaverat Rhenanus, *illusisse.*

*Ad complexum sorori dato.* In MS. Reg. et editione principe, *sororum.* Britannico duæ erant sorores Octavia et Antonia. Vide Stem. Cæs. n. 36 et 105. Sed hìc de Octaviâ agitur, cujus erat morientem fratrem amplecti.

*Acerba funera.* Apud Antiquos moris non fuit pueros, eosque, qui ante sumtam virilem togam moriebantur, lugere. Quâ de re insignis extat locus Plutarchi in Consolat. ad Uxorem, p. 612. *Τοῖς γὰρ νηπίοις ἀποθανοῦσιν οὔτε χοὰς ἐπιφέρουσιν, οὔτ' ἄλλα δρῶσι περὶ αὐτὰ, οἷα εἰκὸς ὑπὲρ θανόντων ποιεῖν τοὺς ἄλλους· οὐ γὰρ μέτεστει γῆς οὐδὲν οὔτε τῶν περὶ γὴν αὐτοῖς· οὐδ' αὐτοῦ* (corrige *αὐτῶν*) *περὶ ταφὰς καὶ μνήματα, καὶ προθέσεις νεκρῶν φιλοχωροῦσι καὶ παρακάθηνται τοῖς σώμασιν, οὐ γὰρ ἐῶσιν οἱ νόμοι τοὺς τηλικούτους, ὡς οὐχ' ὅσιον εἰς βελτιόνα καὶ θειοτέραν*

μοῖραν ἅμα καὶ χώραν μεθεστηκότας. "Infantibus enim mortuis neque inferias libant, neque aliud quidquam faciunt eorum, quæ fieri mortuis apud alios solent. Neque enim terræ, aut terrestrium infantes ullam partem percipiunt; neque circùm eorum sepulcra et monimenta ac cadaverum expositionem commorantur, aut adsident. Talia enim non permittunt leges. Nefas enim lugere eos qui in meliorem ac diviniorem conditionem simul ac locum concesserint." Britannico, meliora merito, liceat parentare versibus Senecæ in Octaviâ, Act. I. 165.

Extinctus jaces,
Deflende nobis semper infelix puer,
Modò sidus orbis, columen Augustæ domûs,
Britannice: heu me! nunc levis tantùm cinis,
Et tristis umbra; sæva cui lacrymas dedit
Etiam noverca; cùm rogis artus tuos
Dedit cremandos, membraque et vultus Deo
Similes volanti flamma fervens abstulit.

Cap. 18. *Nec defuere.* MSS. Flor. Reg. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *defuerunt.*

*Domos, villas.* Sic MSS. Harl. Bodl. Jes. Flor. Reg. Guelf. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *villasque.*

*Quasi prædam.* MSS. Flor. Reg. Guelf. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *prædas.*

*Solitum, et matri.* Benè Ryckius è MS. Agr. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *solitum et ut matri.* Cl. Ernestus, alios MSS. codices secutus, edidit, *solitum, ut matri:* quod profectò durissimum est.

Cap. 19. *Non suâ vi nixæ.* MSS. Vatic. Oxon. Reg. Guelf. et editiones veteres, *nixa.* Placet quoque Ernesto. Lipsio et recentioribus omnibus receptum, *nixæ,* quod *suâ vi* defensum videtur.

*An odio incertum.* Benè Puteolanus. In MSS. Reg. Bodl. Bud. et editione principe, *incertas.*

*Formâ, lasciviâ.* MSS. Flor. Guelf. editiones veteres. Sic quoque emendatum in MS. Harl. Rhenanus ut et MS. Jes. *lascivâ.*

*Opibus et orbitate.* Tentat Cl. Ernestus, *ex orbitate.*

*Spe ultionis oblatâ.* Vulgò in MSS. *speculationis causâ oblatâ.* Irrepsit *causâ* ob corruptam vocem *speculationis.* Puteolanus rectè emendavit, *spe ultionis.* Malè autem retinuit, *causâ.*

*Audita deferens.* MS. Flor. *differens.*

*Conjugioque ejus potiri, ac rempublicam.* Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Perperam in MS. Reg. et editionibus veteribus, *conjugioque ejus etiam imperio rempublicam rursus invadere.* In MS. Flor. *perio* pro *imperio.* Unde frustra tentabat Heinsius, *conjugioque ejus ceu imperii pretio rempublicam.* J. F. Gronovius, *conjugioque ejus clam petito.*

Cap. 20. *Per vinolentiam.* Ita editio princeps et recentiores. In MSS. Reg. Jes. et Puteolanus, *violentiam.*

*Lusus Principis.* Ita Rhenanus, Lipsius, et Ernestus, quòd, inquit, histrionis est *lusus intendere.* Minimè tamen displicet *luxus,* ut legitur in MSS. Harl. Bodl. Jes. Reg. et editionibus veteribus.

*Consensum auctorum secuti.* Ita MS. Reg. editio princeps et recentiores. MSS. Bodl. Jes. et Puteolanus, *secuturi.*

*Differri potuit.* Benè Puteolanus. In MS. Reg. et editione principe, *differre.*

*Vocem unius ex inimicâ domo.* Mallet Lipsius, *vocem mimi ex mimicâ domo.* At audacior conjectura: nec puto Tacitum umquam scripsisse, *mimi ex mimicâ.*

*Refutare tenebras.* Felicior Lipsius, qui conjicit, *reputaret tenebras.* Haud tamen necessaria emendatio.

Cap. 21. *Vel pœnâ lueret.* Ita MS. Reg. Editio princeps et Ernestus. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus aliique plurimi, *pœnas.* Exquisitiùs dictum, *pœnâ.*

*Deinde à Burro.* MS. Bodl. et Puteolanus. *Deinde et à Burro.*

*Piscinas extollebat.* Ita MSS. Vatic. 1863. 1864. 1958. Harl. Bodl. Jes. Flor. Guelf. et editiones veteres. Malè emendatum, *excolebat.*

*Aut existat.* Rhenanus emendavit, *At.* *Aut,* fortius esse rectè observat Ernestus.

*Vel libertos.* MS. Jes. *et.*

*Potiente rerum.* MSS. Harl. Reg. et editio princeps, *potito.* Puteolanus et recentiores, *potiente.* In MS. Jes. *potentie.*

*Rempublicam judicaturus.* Optimè et ad rem dictum, *judicaturus.* Miror Lipsium tentâsse, *judicatusve,* hoc est, *judicia:* Rodolphum Agricolam, *rempublicam invasurus:* Grotium *judicia dictaturus:* Janum Rutgersium, Venusinæ lectiones, cap. 31. *rempublicam vindicaturus.* Si Nero, si Britannicus non imperarent, Agrippina à quovis, qui rempublicam obtinuisset, judicanda erat, nec absolvenda.

*Nisi à filio absolvi non possim.* MS. Flor. et editio princeps. MS. Vatic. 1864. *non possum.* Malè Puteolanus, *à filio mater absolvi non possim;* vel ut in MSS. Harl. et Jes. *non possit.*

*Quasi diffideret.* Benè. Nec emendandum, ut placuit Rodolpho Agricolæ, *defenderet.*

*Nec beneficiis.* Ernestus vellet addi, *de.* At intelligi potest, *pro.*

Cap. 22. *Fenio Rufo.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. et editionibus veteribus malè, *Senio.* Passim infra appellatur, *Fenius.*

*Arruntio Stellæ.* In tabellâ æneâ apud Gruter. p. 642. n. 2.

SVB. L. ARRVNTIO. STELLA

Cl. Piranesi, *Antichità Romane,* Vol. II. splendidum monumentum sepulcrale, anno 1736. viâ Appiâ repertum, quod L. Arruntius, libertis et familiæ posuerat, tabulis novem expressit. Inter ceteras Inscriptiones, hæc fronti cellarum sepulcralium posita:

LIBERT. ET

FAMILIAE

L. ARRVNTII. L. F

TER

*Et variis.* Vellet Gronovius, *qui variis.* Meliùs Heinsius et Ernestus, *sed* vel *at.* Cùm mox sequatur, *At Silano,* ferri potest, *et.*

*Relegantur.* In Taciti libris sæpe memorantur exilium, relegatio, deportatio: quæ cùm sint diversa, de singulis dicere haud erit inutile.

## *DE EXILIO,*

## *RELEGATIONE ET DEPORTATIONE.*

INTER optima instituta, quibus viguit respublica Romana, illud mihi potissimum videtur quo PATRIAM, sanctissimam parentem, liberis seque ipsis cariorem, venerabantur: pro quâ vivere, pro quâ mori, cui se totos dedere, in quâ sua omnia ponere, et quasi consecrare debebant. Cùm tanta forent patriæ nomina, meritò statutum erat ut nemo civis Romanus civitatem posset amittere, nisi ipse auctor esset. Inde, si quem, rei capitalis damnatum, ejectum vellent Romani, tecto, igne, aquâ, interdicebatur. Tunc, cùm in aliam civitatem se recepisset, nec duas simul habere posset, civitate Romanâ amissâ, redigebatur in peregrinitatem. Hæc pœna *exilii.* Exul civitatem, patriam in liberos potestatem, testamenti factionem, bona et omnia omnino jura sua amittebat, ut videre est in Digest. lib. XLVIII. Tit. 1. de Publicis Judiciis. Tit. 22. de Interdictis, Relegatis et Deportatis. Apud Caium, Institut. lib. I. Tit. 6.

*Relegatio* ab exilio erat penitus diversa. Relegatus civitatem, patriam potestatem, testamenti factionem, omnia sua jura et bona retinebat; ni fortè bona, parsve bonorum, speciatim adimerentur: tantùm ab urbe Româ, aliove loco abesse tenebatur. Inde Ovid. V. Trist. Eleg. II. 59.

Ira quidem moderata tua est; vitamque dedisti:
Nec mihi jus civis, nec mihi nomen abest.

Et Eleg. XI. 15.

Nec vitam, nec opes, nec jus mihi civis ademit;
  Quæ merui vitio perdere cuncta meo.
Sed quia peccato facinus non adfuit illi,
  Nil nisi me patriis jussit abesse focis.
. . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . .
  . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . .
Ipse relegati, non exulis, utitur in me
  Nomine: tuta suo judice causa mea est.

*Deportationem* reperit Augustus, specie clementiæ, quasi servarentur homines, qui perire debuissent; re, ut exilii pœna intenderetur, neve exulum libertas, aut consensus, Principatui noceret. Deportatione civitas, patria potestas, testamenti factio, bona, jura omnia sublata. Quod autem exilio terribilius, circumscriptus est habitandi locus; sæpe quoque addita infamia, cùm vincti compedibus, et servis publicis traditi, deportarentur.

Verùm licèt exulum et deportatorum bona publicarentur, noli tamen eos omnino inopes existimare. Vel reorum inopiam non ferebat Imperii luxus. Ideo cùm eorum opes adhuc formidaret Augustus, "vetuit ne quis eorum quibus aquâ et igni esset interdictum, in continenti degeret, aut in insulâ ullâ, nisi quæ ultra quinquaginta millia passuum ab continente distaret; solis tamen insulis Co, Rhodo, Sardiniâ, et Lesbo, exceptis....neve quis eorum aliò trajiceret, aut plures naves, quàm unam onerariam, mille amphoras capientem, et duas actuarias, neve servos aut libertos super viginti, ne plus quingentis millibus nummûm, *Angl.* 4166*l.* 13*s.* 4*d.* possideret." Ἀπηγόρευσε μηδένα πυρὸς καὶ ὕδατος εἰρχθέντα, μήτε ἐν ἠπείρῳ διατρίβειν, μήτε ἐν νήσῳ τῶν ὅσαι ἔλαττον τετρακοσίων ἀπὸ τῆς ἠπείρου σταδίων ἀπέχουσι· πλὴν Κῶ τε καὶ Ῥόδου, Σαρδοῦστε καὶ Λέσβου....Ἐκεῖνά τε οὖν αὐτοῖς προσέταξε, καὶ τὸ μήτε περαιοῦσθαί πῃ ἄλλοσε, μήτε πλοῖα πλείω φορτικοῦ τε ἑνὸς χιλιοφόρου, καὶ κωπήρων δύο κεκτῆσθαι· μήτε δούλοις, ἢ καὶ ἀπελευθέροις, ὑπὲρ εἴκοσι χρῆσθαι· μήτ' οὐσίαν ὑπὲρ δώδεκα καὶ ἡμίσειαν μυριάδα ἔχειν. Dio, LVI.

p. 587. Meritò ergò Seneca, Consolat. ad Helviam, XII. exclamat: "Eò temporum luxuria prolapsa est, ut majus viaticum exulum sit, quàm olim patrimonium principum fuit."

Cap. 23. *Vanitatis manifestus.* In MS. Reg. et editionibus veteribus, *vanitatibus.*

*Monimenta retrahebat.* Mallet Fr. Gronovius, *nomina:* Jac. Gronovius, *emolumenta.* Cl. Lallemand recepit, *nomina.* *Monimenta* retinui ob MSS. et editorum librorum auctoritatem.

Cap. 25. *Q. Volusio, P. Scipione.* Perperam MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *P. Cepione.* Extat Neapoli horum consulum memoria, apud Gruterum, p. IX. n. 4.

Q. VOLVSIO. SATVRN

P. CORNELIO. SCIP. COS

AVGVSTALES

QVI Neroni CLAVDIO

CAESARI. AVGVST. ET

Agrippinæ AVGVSTAE

I. O. M. ET. GENIO. COLONIAE

LVDOS. FECER. XIII. XII. K. MART. &c.

His consulibus Romæ hominem peperisse observat Phlegon, de rebus mirabilib. cap. 27.

*Ad venditionem.* Puteolanus et recentiores omnes. *Ad* abest à MS. Flor. unde Gronovius conjiciebat, *venum.* In editione principe, *venditioni.*

*Exciperet ictus.* Ita MSS. editiones veteres, J. Gronovius et recentiores. Lipsius, *acciperet.*

*Et ore præferret.* Vitiosè in MSS. Harl. Jes. Bodl. *et fore se Cæsarem præferret;* quibus consentit MS. Bud. Inde conjiciebat J. Gronovius, *et ore cicatricem præferret.*

*Augebantur injuriæ.* In MSS. et libris editis, *augebanturque.* Redundat copula, ut patet legentibus.

*Fœminasque insignes.* MSS. Farnes. et Agr. *illustres.*

*Permissâ semel licentiâ.* Sic MS. Flor. editio princeps, Pichena, Ryckius et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Quidam simili licentiâ.*

*Inulti, propriis.* Pichena è MS. Flor. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et editionibus veteribus, *multi.*

*In modum captivitatis.* Mallet Lipsius, et meritò, *in modum captæ civitatis;* ea enim, inquit, facies potiùs, quàm carceris custodiæve.

*Julius quidem Montanus.* Ita MS. Reg. et editiones veteres. Lipsius, *quidam;* quod non convenit cum hominis dignitate. A MSS. Harl. Bodl. Jes. Bud. et Guelf. abest, *quidem;* et abesse potest. Fortè hujus Montani pater fuit Julius Montanus, *tolerabilis poeta, et amicitiâ Tiberii notus et frigore;* de quo Seneca, Ep. 122.

*Nondum honorem capessisset.* Juvenis erat Julius Montanus, et, ut videtur, ejusdem fermè ætatis, ac Nero; curiæ intererat, nondum honores petierat, aut erat consecutus. De hoc usu Plin. II. Ep. 9. "Ego Sexto latum clavum à Cæsare nostro, ego quæsturam impetravi:" et lib. VIII. Ep. 23. Junius Avitus "latum clavum in domo meâ induerat; suffragio meo adjutus in petendis honoribus fuerat." Augustus autem, teste Suetonio in Aug. 38. "Liberis senatorum, quò celeriùs reipublicæ assuescerent, protinùs virilem togam, latum clavum induere, et curiæ interesse permisit." Hinc verò Tiberii verba intelligas, Annal. VI. 2. "*Honoribus perfunctos, an juvenes?*

*Quia vi attentantem.* J. Gronovius et recentiores è MS. Agr. In MSS. Flor. Reg. Bud. et editione principe, *viâ temptantem.* MSS. Bodl. Jes. Guelf. *avia tentantem.* Puteolanus, *vim tentantem.*

*Deinde agnitum.* MSS. Bud. et Agr. *adagnitum.* Unde vellet Gronovius, *deinde et agnitum.*

*Plerosque gladiatores.* Ernestus è MS. Flor. et editione principe. In MSS. Bodl. Jes. et Puteolanus, *gladiatorum.* Latinè utrumque.

*Arma inserebant.* Ita MS. Reg. et editio princeps. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. *inferebant.* Puteolanus, *inferrent.* Unde tentabat Muretus, *sererent.* Elegantiùs probatiùsque, *inserebant.*

Cap. 26. *Jus patronis daretur. Patronis* abest à MS. Reg. et editione principe.

*Relationem incipere.* MS. Reg. *recipere.*

*Ille jam auctor.* Ita MS. Reg. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Bud. et editionibus veteribus, *ille an auctor.* Lipsius omisit, *an.* In MS. Agr. *illi, an auctor;* quod recepere Ryckius et Ernestus. At, ut opinor, numquam scripsit Tacitus, *perscripsere tamen consensum senatûs illi: an auctor,* &c. Id enim omnino durum, auresque offendit.

*Et sententiæ adversos.* Mallet Freinshemius, *ei sententiæ.* Placuitque Ryckio et Ernesto: nec improbabile. Potest tamen intelligi, *ut inter paucos, et sententiæ* ac consensui senatûs *adversos.* Vel, quod potiùs crediderim, *et* redundat.

*Ut æquo cum patronis jure.* In editionibus veteribus, *vine an æquo cum patronis jure agerent: sententiam eorum consultarent: ac verberibus manus ultro intenderent: impulere vel pœnam suam dissuadentes.* Nihil juvant MSS. æquè, vel magis, corrupti. Observaverim tamen in MS. Jes. pro *sententiam* legi *sententiâ.* In MS. Corb. pro *impulere, impudente,* et in MS. Agr. *impudentes.* Magna inde conjecturarum vis: præcipuas retulisse sit satis. Lipsius, *ut jam nec æquo cum patronis jure agerent. Sententiâ eorum consultari, an verberibus manus ultro intenderent, impunè vel pœnam suetam dissuadentes.* Gronovius, *vine an æquo cum patronis jure agerent? sententiam coram confularent, an verberibus manus ultro intenderent? impellere pœnam suam dissuadentes.* Vir eruditus in edit. Gryph. *Ut nec æquo cum patronis jure agerent, sed jam coram insultarent, ac verberibus manus ultro intenderent, impunè vel pœnâ suâ gaudentes.* Cl. Chiffletius, *ut jam æquo cum patronis jure agerent, salutem eorum,* vel *sententiam Chaldæorum, consultarent, ac verberibus manus ultro intenderent impunè, vel pœnam suam despicientes.* Ryckius pro *consultarent* vellet *conculcarent. Impunè* approbat Ernestus. Ego verò, Ill. Huetium

secutus, emendavi *ut æquo.* Id enim postulat *eò prorupisse:* nec excogitatum *ne an,* quàm cùm *ut* in *vi* mutatum: edidi *impudenter,* quod proximum est MSS. in quibus *impudentes, impudente* legitur. Certè *impulere* vitiosum est; et infeliciter à multis emendatum *impellerentve.*

*Vicesimum ultra lapidem.* Multi putant hìc erratum esse in numero, et emendandum *centesimum,* quòd intrà centesimum milliarium cognosceret præfectus Urbis, et Campania fermè centum millibus ab Urbe distaret. At hìc non agitur de præfecti Urbis, sed patronorum, jure. Atque minùs ad determinandum locum, quàm ad augendam invidiam memoratur ora Campaniæ, de quâ Plinius, III. 5. "Qualiter Campaniæ ora, per se, felixque illa ac beata amœnitas."

*At criminum.* Ernestus ex MSS. Flor. Guelf. et editione principe. MS. Reg. et Puteolanus, *ac.*

*Ad servitutem.* MSS. Harl. Jes. *ad serviendum.*

*Non mutavissent.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. *non commutavissent.*

Cap. 27. *Si separarentur.* MSS. Flor. Bodl. et Puteolanus. In MS. Reg. et editione principe, *separantur.* Rhenanus, *separentur.*

*Non liberaverit.* MSS. Harl. Bodl. Jes. *non liberavit.*

*Quod datum non adimeretur.* Posterioribus temporibus data libertas ademta est, et ex Principum rescripto patroni extra ordinem libertos *in servitutem* revocabant. Vide Gravinam, *Origines Juris Civilis,* p. 529.

*Scripsitque Cæsar senatui.* Ita libri omnes scripti et editi. Unus Cl. Ernestus omisit, *senatui,* fortè operarum errore.

*Expenderent causam.* MSS. Bodl. Corb. *expedirent.*

*Nihil derogarent.* Benè Muretus et Ernestus. MSS. et editiones veteres, *derogent.*

Cap. 28. *Vibullium.* MSS. Reg. Bodl. et editiones veteres, *Bibulium.* MSS. Harl. et Jes. *Bibulum.* Lipsius et recentiores,

*Vibullium.* Nomen nonnumquam occurrit in veteribus Inscriptionibus.

*Et à prætore.* *Et* abest à MS. Jes. potestque omitti.

*Comprobavere patres.* Muretus mallet, *non probavere.* Sanè durum est, *comprobavere,* licèt intelligas Vibullium ejusque severitatem.

*Obultronium Sabinum.* MSS. Flor. et Bud. In MSS. Harl. Bodl. Jes. *Obultronum.* MS. Reg. et editiones veteres, *Obutronium.* In Inscriptionibus veteribus memoratur, *Obultronius Eucarpus.*

Cap. 29. *Ejus rei forma.* Variam ærarii dispensationem opesque paucis exponam.

## *DE ÆRARIO POPULI ROMANI.*

*Ærarium* populi Romani fuit in æde Saturni, in imo Capitolini montis clivo: ejus cura demandata erat quæstoribus. At, vigente republicâ, penes senatum erat ærarii et pecuniæ publicæ dispensatio. Nec quæstores, ni consul imperâsset, inde quicquam, vel ad minimos sumtus, injussu senatûs, proferre poterant.

Julius Cæsar, reipublicæ potitus, certusque invalidam esse potentiam, quæ militum ac pecuniæ vi non niteretur, providit A. U. C. 708. ut sibi soli milites et pecuniæ publicæ demandarentur, ac ne cui horum alterutro, injussu suo, uti liceret. *Στρατιώτας τε μόνον ἔχειν, καὶ τὰ δημόσια χρήματα μόνον διοικεῖν ἐκέλευσαν· ὥστε μηδενὶ ἄλλῳ μηδετέρῳ αὐτῶν, ὅτῳ μηδὲ ἐκεῖνος ἐπιτρέψειεν, ἐξεῖναι χρῆσθαι.* Dio, XLIII. p. 236. Tum non quæstoribus, sed duobus præfectis Urbis, *δύο τῶν πολιανομούντων,* data ærarii cura. Dio, ibid. p. 237.

Augustus, dominationis certus, et libertatem affectans, permisit senatui deligere præfectos ærario. Deinde, ambitu suffragiorum

suspecto, sorte ducti ex numero prætorum, qui præessent. Posteà sors ipsa displicuit, quòd sæpe deerraret ad parùm idoneos, prætoresque ærarii ab imperatoribus creati.

Claudius, antiqua nomina revocandi avidus, quæstores rursum imposuit, iisque *curam ærarii Saturni reddidit, quam medio tempore prætores, aut utique præturâ functi sustinuerant,* Sueton. in Claud. XXIV. Nec quæstores illos, ut antè, annuos fecit; sed per triennium præesse voluit; ac ne segnes munere fungerentur, re gestâ, eos præturâ aliâve mercede munerabatur, Dio, LX. p. 680. His quæstoribus, primum magistratum vigesimo quinto ætatis anno capessentibus, robur deerat: Nero præturâ perfunctos et experientiâ probatos delegit, curamque ærarii ac tabularum publicarum à quæstoribus ad præfectos transtulit. Conjicere licet ex Plinio eos *per biennium* fungi solitos *officio laboriosissimo et maximo,* ut loquitur Plinius, ipse præfectus ærarii, imperante Trajano. Plin. in Panegyric. XCI.

Hæc enarranda fuere, ut explanaretur Tacitus. Nunc verò juvat opes ærarii, tum stante republicâ, tum imperantibus Principibus, expendere.

## *ÆRARII OPES, STANTE REPUBLICA.*

A. U. C. 459. Consul Papirius, devictis Samnitibus, triumphum egit. In triumphi pompâ "æris gravis transvecta $\overline{XX}$ (*id est,* vicies, *seu quod idem est,* vicies centena millia) et quinquaginta tria millia: id æs redactum ex captivis dicebatur. Argenti, quod captum ex urbibus erat P. M. CCCXXX. Omne æs argentumque in ærarium conditum," Livius, x. 46. Sic enim hic Titi Livii locus legendus est, nec audiendi, qui cum Sigonio *vicies centies millies,* quod omnino absurdum, legêre aut edidere.

| | |
|---|---|
| Porrò æris gravis 2,053,000. sunt Anglicè - - - - | *55,500l.* |
| Argenti pondo 1330. sunt Anglicè - - - - - - - | *3,990l.* |
| Summa - - - - - - - - - - - - - - - | *59,490l.* |

A. U. C. 586. superato Perseo, Macedonum rege, ærario *intulit Æmilius Paulus è Macedonicâ prædâ* HS. $\overline{\text{MM.CCC}}$. Plin. XXXIII. 3.

Sestertiûm 230,000,000. sunt Anglicè - - - 1,916,666*l.*

A. U. C. 597. cum Carthagini excidium pararetur, "auri in ærario populi Romani fuere, Sexto Julio, L. Aurelio consulibus, septem annis ante bellum Punicum tertium, pondo XVI. DCCCX. argenti XXII. LXX. et in numerato LXII. LXXXV. CCCC. Plin. XXXIII. 3."

Auri pondo 16,810. sunt Anglicè - - - - - - - 756,450*l.*

Argenti pondo 22,070. sunt Anglicè - - - - - - 66,210*l.*

In numerato, seu sestertiûm, 6,285,400. sunt Anglicè 52,380*l.*

Summa - - - - - - - - - - - - - - 875,040*l.*

A. U. C. 663. *Sexto Julio, L. Marcio consulibus, hoc est belli socialis initio,* teste Plinio, XXIII. 3. fuere in ærario pondo *auri* $\overline{\text{XVI}}$. XX. DCCCXXIX.

Auri pondo 1,620,829. sunt Anglicè - - - 72,937,305*l.*

A. U. C. 705. "Caius Cæsar, primo introitu Urbis in civili bello suo, ex ærario protulit laterum aureorum XV. M. argenteorum XXXV. et in numerato HS. $\overline{\text{CCCC}}$. Nec fuit aliis temporibus respublica locupletior," Plin. XXXIII. 3. Sic enim legendum. Nam hoc in loco bis erravit eruditus Harduinus: primò quòd edidit *laterum aureorum* XXV. Inspexi in Bibliothecâ Regiâ illum ipsum Plinii codicem, quem laudat, et in eo non XXV. sed XV. scriptum. Erravit secundò, quòd ita distinxit *in civili bello, suo ex ærario,* ut ad Julii Cæsaris ærarium referret, quod de populi Romani ærario dixit Plinius; teste ipso Floro, IV. 2. "Caius Cæsar ærarium quoque sanctum, quia tardiùs aperiebant tribuni, jussit effringi: censumque et patrimonium populi Romani antè rapuit, quàm imperium.

Nunc verò in numerato sestertiûm 40,000,000. sunt Anglicè - - - - - - - - - - - - - - - - - - - - 333,333*l.*

Aureorum autem et argenteorum laterum pondus cùm Plinius non prodiderit, incomperta est summa. At quoniam numquam respublica fuit locupletior, reputari potest, sine erroris formidine, opes reipublicæ tunc temporis æquâsse circiter Anglicè 84,000,000*l.*

Tantas opes à Julio Cæsare raptas animosè queritur, earumque originem facundè docet Lucanus, III. 154.

"Tunc rupes Tarpeia sonat, magnoque reclusas
Testatur stridore fores: tunc conditus imo
Eruitur templo multis intactus ab annis
Romani census populi, quem Punica bella,
Quem dederat Perses, quem victi præda Philippi:
Quod tibi, Roma, fugâ Pyrrhus trepidante reliquit,
Quo te Fabricius regi non vendidit auro.
Quicquid parcorum mores servâstis avorum,
Quod dites Asiæ populi misêre tributum,
Victorique dedit Minoïa Creta Metello,
Quod Cato longinquâ vexit super æquora Cypro.
Tunc Orientis opes, captorumque ultima regum,
Quæ Pompeianis prælata est gaza triumphis,
Egeritur: tristi spoliantur templa rapinâ;
Pàuperiorque fuit tunc primùm Cæsare Roma."

## *ÆRARII OPES, IMPERANTIBUS PRINCIPIBUS.*

Mansit ærarii nomen; ac, quasi auctâ fortunâ, etiam geminatum: nam Ærarium Militare ex vicesimâ hereditatum instituit Augustus. At perierant opes publicæ, et in privatam Cæsarum fortunam cesserant. Nec immeritò, à Græcis historiæ Romanæ scriptoribus ærarium, non *Ταμεῖον*, aut *Δημόσιον*, sed *Βασίλειον*, aut *Βασιλικὸν*, plerumque posteà nuncupatum est.

A. U. C. 726. *adeò egens erat ærarium, ut mutuò sumtas pecunias in id intulerit* Augustus. *Ἐπειδὴ χρημάτων τῷ δημοσίῳ ἐδέησεν, ἐδανείζατό τινα, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ.* Dio, LIII. p. 497.

Nec puduit Augustum, cùm, sub finem imperii, breviarium rerum suarum ære inscriptum ubique terrarum legendum proponeret, gloriari: QVATER. PECVNIA. MEA. IVVI. AERARIVM. ITA. VT. SESTERTIVM. MILLIENS. ET. QVINQVIENS. AD. EOS. QVI. PRAEERANT. AERARIO. DETVLERIM. ET. M. Æmilio ET. L. ARVNTIO. COS. IN AERARIVM. MILITARE. QVOD. EX. CONSILIO. constitutVM. EST. EX. quo PRAEMIA. DARENTVR. MILITIBVS. QVI. viginti stipendia EMERVISSENT. HS. MILLIENS. ET. SEPTINGENTIens nomine Tiberii Cæsaris et MEO DETVLI. Marmor Ancyranum, apud eruditum Chishull, *Antiquitates Asiaticæ*, p. 174.

Sestertiûm 100,500,000. sunt *Angl.* .............. 837,500*l.*

Sestertiûm 170,000,000. sunt *Angl.* ........... 1,416,666*l.*

A.U.C. 786. Tiberio imperante, maxima fuit Romæ inopia rei nummariæ, quòd signatum argentum, divenditis reorum damnatorumve bonis, fisco, vel ærario, attinebatur. Necessitati, quam fecerat, opem tulit Tiberius, ut vidimus Annal. VI. 17. *disposito per mensas millies sestertio, Angl.* 833,333*l. factâque mutuandi copiâ sine usuris per triennium.* Ipse moriens, A. U. C. 790. reliquit, teste Suetonio in Caio, XXXVII. *vicies ac septies millies sestertiûm, Angl.* ........................... 22,499,910*l.*

A. U. C. 810. ita exhaustæ opes publicæ, ut, teste Tacito, Annal. XIII. 31. Nero ærario intulerit *sestertiûm quadringenties, Angl.* ..................................... 353,333*l.*

Posteà Neronis libidinibus, Galbæ, Othonis, et Vitellii discordiis, malum ita adcrevit, ut sub finem A. U. C. 822. prætores ærarii publicam paupertatem quererentur, et modum publicis impensis postularent. Tacit. Hist. IV. 9 et 40.

Eodem A. U. C. 822. cùm Vespasianus imperium capessisset, professus est, teste Suetonio, in Vespas. XVI. opus esse, ut respublica stare posset, *quadringenties millies, Angl.* 333,333,333*l.*

Tanta summa fuit funditùs exhausti imperii Romani argumentum, non verò ingens illud politicæ artis arcanum et instrumentum, quo viget exultatque Britannica res, ære alieno adeò valida ac

formidanda, ut debitum suum, singulis annis ultro profiteatur, et, exeunte anno 1810. debuerit libras Anglicas ferè ·· 800,000,000.

Grande anteactis ætatibus miraculum, præsentibus meditamentum, futuris exemplum!

Imperium verò Romanum, non his superbis fortunæ pignoribus elatum, sed pudendis necessitatibus fractum, quadringenties illud millies numquam potuit ærario inferre, ruinasque suas reparare. Id tantùm valuere optimi Principes Vespasianus, Titus, Nerva, Trajanus, et Hadrianus, ut prope afflictam ac nutantem rempublicam fulcirent et suffultam adornarent.

A. U. C. 914. Antonino Pio laudi datum est, auctore Dione, LXXIII. p. 833. quòd, ut et Tiberius, moriens reliquerit vicies ac septies millies sestertiûm, Anglicè ············· 22,499,910*l.*

A. U. C. 946. auctore eodem Dione, ibid. Pertinax, cùm succederet Commodo, ad summum reperit decies sestertiûm, πέντε που καὶ εἴκοσι μυριάδας δραχμῶν εὑρών. Id est, Anglicè ·· 8,333*l.*

Sic Roma, vigente republicâ, assiduis bellis, è maximâ paupertate ad summas opes evecta, imperantibus Principibus, diuturnâque triumphati orbis pace, è summis opibus ad maximam paupertatem recidit. Proh imperiorum fata!

*Honores promisit.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. editionibus veteribus, ac Ernestus, *permisit.* Pichena aliique è MS. Flor. *promisit.* Quod veriùs meliùsque hìc videtur.

*Præturâ perfunctos.* Libri scripti et editi, *præfecturâ.* Pichena et recentiores rectè emendârunt, *præturâ.* Suetonio enim *præturâ functi* dicuntur, ut modò vidimus, cùm de ærario diceremus.

CAP. 30. *Velut infimam nationum.* Non infima nationum erat Italia. Contra verò "terra, omnium terrarum alumna, eadem et parens, numine Deûm electa, quæ cœlum ipsum clarius faceret, sparsa congregaret imperia, ritusque molliret, et tot populorum discordes ferasque linguas, sermonis commercio contraheret: colloquia et humanitatem homini daret: breviter una cunctarum gentium in toto orbe patria fieret," Plin. III. 5. De Ravennatium classe dictum est in not. et emend. ad Annal. IV. 5.

*C. Aminius Rebius.* In MS. Reg. et editione principe, *Caminius Robius.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Aminius Rebius.* MSS. Flor. Corb. Pichena aliique multi, *C. Aminius Rebius.* In MS. Agr. *C. Annæus Rebius.* Cl. Lallemand edidit, *Caninius Rebilus,* ut et volebat Lipsius. Certè Seneca, de beneficiis, II. 21. memorat quemdam Rebilum divitem et infamem. Sed nondum satis auctoritatis, ut mutetur nomen.

*Inoffensâ tot imperatorum malitiâ.* Malè Rodolphus Agricola, *militiâ.* Suspicabatur Lipsius, *amicitiâ,* quod placet Ernesto. At hìc dicitur, *imperatorum malitiâ,* ut infra XV. 21. *Magistratuum malitiâ.* Latinè quoque ac eleganter dicitur, *inoffensâ malitiâ.*

CAP. 31. *Cæsar exstruxerat.* Ita MSS. Flor. Reg. Agr. Harl. Bodl. Guelf. editio princeps, aliæque optimæ. In MS. Jes. et Puteolanus, *extruserat.* Perperam quoque alii, *adstruxerat.* Mallet Ernestus, *extruxerit;* ut dictum supra cap. 20. *prodiderint.*

*Res inlustres annalibus.* MS. Reg. et editio princeps addunt, *scribendas.* Puteolanus aliique meritò omisere.

*Quadringeni nummi.* Benè MSS. Bodl. et Jes. 400. *nummi.* Malè editio princeps et MSS. Flor. Reg. Guelf. *quadrigeni.* Pejùs emendatum, *quadrageni; divisis populo viritim quadringenis nummis,* teste Suetonio in Ner. X.

*Quintæ et vicesimæ.* Jam ab A. U. C. 397. C. Marcio, Cn. Manlio consulibus, in castris tributim lata lex *de vicesimâ eorum, qui manumitterentur. Patres, quia eâ lege haud parvum vectigal inopi ærario additum esset, auctores fuerunt,* Livius, VII. 16. Hanc vicesimam memorat Cicero ad Atticum, II. Ep. 16. *Portoriis Italiæ sublatis, agro Campano diviso, quod vectigal superest domesticum præter vicesimam.*

Augustus, A. U. C. 759. ut ærarium militare, jam tentatum rursum institueret ac dotaret, vicesimam hereditatum et legatorum reperit, teste Dione, LV. p. 565. De eâ multa habet Plinius in Panegyric. XXXVII.

Anno sequenti, Metello et Nervâ consulibus, idem Augustus, tum ad belli usus, tum ad nocturnorum Urbis vigilum stipendia novum vectigal instituit, *mancipiorum nempe venditorum quinquagesimam:* τέλος τὸ τῆς πεντηκοστῆς ἐπὶ τῇ τῶν ἀνδραπόδων πράσει ἐσήγαγε. Dio, LV. p. 569.

Alterum ærarii militaris subsidium fuit *centesima rerum venalium post bella civilia instituta,* Tacit. Annal. I. 78. Cappadociâ in provinciam redactâ, Tiberius *centesimæ vectigal* levavit, *ducentesimam statuit,* Tacit. Annal. II. 42. Ducentesimam ipsam sustulit Caius Caligula, teste Suetonio, in Caio, XVI. Vide quoque quæ diximus in supplemento Annal. VII. 26.

Ærarium sanè hâc indulgentiâ, et magis prodigalitate atque stultitiâ principum, inops factum est. Tum fortè crevit mancipiorum venalium vectigal, et pro quinquagesimâ quinta et vicesima instituta.

Neque, ut Cujacio et Lipsio placuit, in Tacito pro *quinta et vicesima* emendandum *quinquagesima,* ut Dioni consentiat. Si quid foret mutandum, potiùs in Dione corrigendum πέντε εἰκοστῆς, *quintæ et vicesimæ,* pro πεντηκοστῆς, *quinquagesimæ:* nam hâc in re facilis fuit librariorum error. At cùm de diversis temporibus locuti sint Dio ac Tacitus, non mirum eos diversa retulisse vectigalia, ut rectè observat Petr. Burmannus, de Vectigalibus populi Romani, cap. V. p. 95. In Inscriptionibus veteribus et nummis memorantur XX. HEREDITATIVM. XX. XXV. XXXX. CC. Id est, *Vicesima hereditatum. Vicesima. Quinta et vicesima. Quadragesima. Ducentesima.*

*Provinciam obtineret.* Malè MSS. et editiones veteres, *in provinciâ.*

*Ambitu propugnant.* Ita MS. Vatic. 1864. et editio princeps. In MSS. Vatic. 1958. Bodl. et Puteolanus *propugnabant.* In utriusque codicis margine *propurgabant, propugnant.*

CAP. 32. *Lurius Varius.* Ita MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Guelf. et editiones veteres. In MS. Jes. *Lurus.* In MS. Agr. *L. Varius,* quod Ursino et Mureto placebat. Rhenanus edidit, *Lusius.*

*De Britänniis.* Ita libri omnes editi. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. *Britannis.*

*Superstitionis externæ.* Nempe, ut creditur, religionis Christianæ.

*Insontem nuntiavit.* Sic libri omnes. Ursinus tamen unum codicem laudat in quo *pronuntiavit.* Fortè, *nuntiavit* Neroni, inquit Cl. Ernestus; aut legendum, *judicavit.*

*Per quadraginta annos.* Perperam emendabat Lipsius, *per quatuordecim annos;* quod edidit Pichena. Non hìc agitur de tempore, quo Julia interfecta est, sed quo mortua est Græcina.

Cap. 33. *Pro Eprio Marcello.* Eruditus Harduinus, *Selecta Opera,* p. 90. nummum Cypriorum laudat, qui ex unâ parte exhibet *ΘΕΟΝ ΣΥΝΚΛΗΤΟΝ, Deum Senatum.* In alterâ, *ΕΠΡΙΩ ΜΑΡΚΕΛΛΩ. Γ. ΑΝΘΥ.* Stat ipse Eprius militari habitu ac vestitu; lævâ hastam; pateram, ut videtur, dextrâ gerit. In medio nummo *ΚΥ.* id est, *Cyprii,* posuere statuam pedestrem *Eprio Marcello tertiùm proconsuli.* Opinatur Harduinus hunc nummum visum Tacito, qui *ΛΥ.* id est, *Lycios,* pro *ΚΥ.* id est, *Cyprios,* legerit. Hæ sunt eruditissimi viri fabulæ. Posteà, et ut ex alio nummo patet sub Titi imperio, Cypriorum proconsul fuit Eprius Marcellus, nobis sæpe in Hist. libris memorandus.

Cap. 34. *Avitas opes.* Ita Lipsius et recentiores omnes. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et editionibus veteribus, *habitas;* facili librariorum errore.

*Prolatatum inter.* Benè. In MSS. Jes. Agr. et Guelf. *prolatum.*

*Ad hæc.* MS. Bodl. *ad hoc.*

*Illuc magis.* Sic libri omnes. Frustra tentavere Rhenanus, *illic;* Lipsius, *illud. Illuc,* ad Parthos, seu ad servitium, referri rectè observat Ernestus.

Cap. 35. *Munia Romanorum.* Emendabat Freinshemius, *armorum.* Jac. Gronovius, *Ro. armorum,* id est, *Romanorum armorum.* Probabiliter uterque. Non tamen ita peccat, *Romanorum.*

*Brachiis deciderent.* MS. Jes. *decidissent.* Malè MS. Bodl. et Puteolanus, *reciderent.*

CAP. 36. *Ne pugnam priores auderent prædicit.* Benè Lipsius, et Pichena è MS. Vatic. Sic fermè MS. Flor. in quo, *audirent.* In MSS. Bodl. Jes. Harl. Agr. Guelf. et editionibus veteribus, *adirent;* quod retinuit Cl. Ernestus. Pro *prædicit,* mallet Lipsius, *edicit;* et ita habet MS. Agr. At veterem scripturam Gronovius defendit auctoritate Livii, XXIII. 19. *Gracchus, adsidens tantùm Casilino, quia prædictum erat dictatoris, ne quid, absente eo, rei gereret, nihil movebat.*

*Pactio Orphito.* Mallet Muretus, *P. Attio.*

CAP. 37. *Huc quoque et illuc volitans.* Lipsius et Gronovius mallent, *hucque et illuc.* At cùm jam dicta essent, *que, et,* hìc Tacitus potuit scribere, *quoque.*

*Pugnâ exterrere.* Ita Pichena. Sic quoque MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et editiones veteres. Malè Rhenanus è MS. Bud. *extrahere.* In MS. Corb. *exercere;* quod minimè displicet.

*Proditore sui.* Ita Lipsius et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Reg. et editionibus veteribus, *suo.* Fortè meliùs omitteretur, *sui.* Vox enim abest à MS. Flor.

*Tuncque primùm.* Ita MSS. Flor. Guelf. Pichena et recentiores. In MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. et editionibus veteribus, *Tunc quoque.*

*Isichi.* Pichena è MS. Flor. et Vatic. *Insechi.* In MSS. Vatic. 1864. Reg. et editione principe, *Insichi.* In MSS. Vatic. 1958. Bodl. et Puteolanus, *Isichi.* In margine utriusque codicis, Ἰσιχοί. Unde hoc nomen probabilius videtur. In MSS. Harl. et Jes. *Ischi.*

*Haud aliàs socia.* Benè Lipsius et recentiores. In MSS. et editionibus veteribus, *ante alias.*

*In contrarium vertebant.* Ita MSS. Flor. Reg. Guelf. Agr. editio princeps et recentiores. Sic quoque volebat Muretus. In MSS. Harl. Bodl. et Puteolanus, *vertebantur.*

*Agere mallent.* Pichena et recentiores è MS. Flor. De Tiridate et Vologese agitur. In MSS. Harl. Jes. et editionibus veteribus, *mallet.*

*Sæpiùs jam.* Ita editio princeps, MS. Corb. et in margine MS. Bodl. Puteolanus omisit, *jam:* restituit Ernestus.

Cap. 38. *In summam pacis proficiebatur.* MSS. et editiones veteres, *in summâ.* Tentabat Muretus, *in summam.* Meliùs Faernus, *in summam pacis,* quod recepit Ernestus. Sic Livius, III. 61. "Parvaque certamina in summam totius profecerant spei." Et Plinius, XVI. 36. "proficiunt in aucupatoriam quoque amplitudinem." Pariter emendatum infra Hist. II. 16. *in summam profutura,* licèt libri omnes haberent, *in summâ.*

*Hinc majorem offerri.* Ita Ryckius è MS. Agr. quod Danesio et Acidalio jam placuerat. In MSS. et editionibus veteribus, *afferri.* Unde conjiciebat Gronovius, *hinc majorem ferri,* quod probat Ernestus. Vitiosè in editione principe, *ideo artum non numerum finiri, et huic majorem afferri.* Rectè Puteolanus, *arctum inde numerum....et hinc.* Sic supra benè adhuc emendaverat, *affore,* ubi editio princeps habebat, *afferre.*

*Ut dolus pararetur.* MSS. Flor. Reg. Bud. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et editio princeps. Puteolanus, *patraretur.*

*Nam equiti.* *Nam* abest à MSS. Harl. Bodl. Jes.

*Dissimulato tamen intellectu.* Ita libri omnes. Frustra tentant Lipsius, *intellecta:* Acidalius, *intellectum.*

*Quasi eadem legio.* *Eadem* abest à MS. Guelf. et suspecta Ernesto vox. In MS. Harl. *legio eadem.*

Cap. 39. *Quod validissimum.* *Quod* abest à MS. Guelf.

*Cognomento Volandum.* Ita MSS. Reg. Bud. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *vallandum.*

*Insteio Capitoni.* MSS. Flor. Reg. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *Isteo Capitoni.* MSS. Harl. Bodl. *Instello.* MS. Jes. *Vistello.*

*Confitentem.* MS. Agr. *perfidiâ et ignavâ fugâ confidentem.*

*In testudinem conglobatos.* Cùm hìc et sæpe in Historiarum libris testudo memoretur, haud inutile erit luculentum Dionis locum, longiorem licèt, afferre, qui rem, quæ quibusdam recentioribus scriptoribus incredibilis videtur, oculis subjiciat.

## *DE TESTUDINE ROMANA.*

*Ἡ δὲ δὴ χελώνη τοιάδε τις ἐστι, καὶ τόνδε τὸν τρόπον γίγνεται· τὰ μὲν σκευοφόρα καὶ οἱ ψιλοὶ οἵ τε ἱππεῖς ἐν μέσῳ τοῦ στρατεύματος τετάχαται· τῶν δ' ὁπλιτῶν οἱ μὲν ταῖς προμηκέσιν ἀσπίσι ταῖς κοίλαις ταῖς σωληνοειδέσι χρώμενοι, περί τε τὰ ἔσχατα, ὥσπερ ἐν πλινθίῳ τινὶ, τάσσονται, καὶ τοὺς ἄλλους ἔξω τε βλέποντες, καὶ τὰ ὅπλα περιβεβλημένοι, περιέχουσιν· οἱ δ' ἕτεροι οἱ τὰς πλατείας ἀσπίδας ἔχοντες, ἔν τε τῷ μέσῳ συσπείρονται, καὶ ἐκείνας καὶ ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ ὑπερ τῶν ἄλλων ἁπάντων ὑπεραίρουσιν· ὥστε μήτ' ἄλλο τι πλὴν ἀσπίδων διὰ πάσης ὁμοίως τῆς φάλαγγος ὁρᾶσθαι, καὶ ἐν σκέπῃ τῶν βελῶν πάντας αὐτοὺς ὑπὸ τῆς πυκνότητος τῆς συντάξεως γίγνεσθαι. Οὕτω γάρ τοι δεινῶς ἰσχυρίζεται, ὥστε καὶ βαδίζειν τινὰς ἐπάνω αὐτῆς, καὶ προσέτι καὶ ἵππους, καὶ ὀχήματα, ὁσάκις ἂν ἐν κοίλῳ τινὶ καὶ στενῷ χωρίῳ γένωνται, ἐνελαύνεσθαι. Τοιοῦτο μὲν δὴ τὸ σχῆμα τῆς τάξεως ταύτης ἐστὶ, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὴν τῆς χελώνης ἐπίκλησιν, πρός τε τὸ ἰσχυρὸν καὶ πρὸς τὸ εὐσκέπαστον αὐτῆς, εἴληφε. Χρῶνται δὲ αὐτῇ διχῇ. Ἢ γὰρ φρούριόν τι προσμίσγοντες προσπορεύονται, καὶ πολλάκις καὶ ἐπ' αὐτὸ τὸ τεῖχος ἀναβιβάζουσι τινὰς, ἢ ὑπὸ τοξοτῶν ποτε περιστοιχισθέντες, κυπτάζουσι πάντες ἅμα (καὶ γὰρ καὶ οἱ ἵπποι ὀκλάζειν καὶ κατακλίνεσθαι διδάσκονται) κἂν τούτῳ δόκησιν σφίσιν ὡς καὶ κεκμηκότες παρασχόντες, ἐξεγείρονταί τε, πελασάντων αὐτῶν, ἐξαίφνης, καὶ ἐς ἔκπληξιν σφᾶς καθιστᾶσιν.* "Testudo autem talis est, et hoc modo fit. Impedimentis et levis armaturæ militibus, equitibusque in medio exercitûs collocatis, gravis armaturæ pedites, hi qui oblongis clypeis cavis, ac in morem tubi incurvatis, utuntur, in extremis partibus velut in latericio quodam opere quadrato, ita collocantur; ut foras spectantes, et armis tecti, ceteros undique contineant: alii, qui lata gestant

scuta, in medio conserti, ea supra se et reliquos omnes tollunt, ita ut nihil aliud quàm clypei per totam phalangem conspiciantur, omnesque propter densitatem aciei à telis protecti sint. Est enim hæc clypeorum densatio adeò firma, ut et super ea ingredi aliquot homines possint, imo equi et currus agi, si in cavo ac angusto loco constipetur. Hæc figura est illius aciei, nomenque illa testudinis propter firmitatem, ac quòd tam egregiè exercitum contegit, invenit. Usus porrò ejus duplex est. Nam aut in oppugnando aliquo castello, factâ testudine, succedunt ad murum, ac sæpe numero in ipsum murum quosdam eâ attollunt: aut à sagittariis circumdati, omnes genu nituntur simul, (nam et equi in genua inclinare adsuefacti sunt) opinione de se, tanquam confectis, præbitâ hostibus, accedentibus eis, repentè, nec sine terrore eorum, insurgunt," Dio, XLIX. p. 409. Imaginem testudinis adhuc videre est Romæ in Trajani columnâ.

Mirum verò quàm hæc cum Tacito consentiant. Ex iis enim intelligas quomodò, Annal. XIII. 39. *Hi* "in testudinem conglobati subruendo vallo" *inducuntur*. Hist. III. 27. *Ad Brixianam portam*, "alii falces, scalasque convectant: tum elatis super capita scutis densâ testudine succedunt. Romanæ utrimque artes: pondera saxorum Vitelliani provolvunt: disjectam fluitantemque testudinem lanceis contisque scrutantur, donec solutâ compage scutorum, exangues aut laceros prosternerent multâ cum strage." Hist. III. 28. "Non jam sanguis, neque vulnera morabantur, quin subruerent vallum, quaterentque portas, innixi humeris, et super iteratam testudinem scandentes, prehensarent hostium tela brachiaque, integri cum sauciis, semineces cum expirantibus volverentur." Hist. IV. 23. "Invasere vallum, appositis plerique scalis, alii per testudinem suorum." Alia plurima ex aliis scriptoribus, congerere facilè foret, quæ Dionis descriptionem confirmarent. At satis sit historici prudentissimi, in ipsâ militari arte exercitati, res ætate suâ gestas narrantis, auctoritatem adduxisse, ut quæ adversùs testudinem Romanam nuper commentus est recens et ingeniosus scriptor, sed παραδόξων paulo amantior, literatus quisque dijudicet. In testudine Romanâ, qualem Dio, Tacitus, aliique scriptores Græci ac Latini, et columna Trajani, exhibent, omnia arti militari et

mechanicæ legibus sunt consona. Contra verò octo pluresve scansiles militum armatorum ordines, aliaque id genus, fabulæ sunt, quas cum ingenioso scriptore nos quoque ultro ac libenter explodimus.

*Libratoribus funditoribusque.* Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. editiones veteres aliæque optimæ. Jac. Gronovius ex MS. Flor. edidit, *libritoribus,* ut Annal. II. 20. *libritores.* *Libratores,* non *libritores,* passim in omnibus scriptoribus memorantur.

*Pari undique motu.* Ita libri omnes scripti et editi ante Lipsium, qui edidit, *metu;* eleganter quidem. At J. Gronovius et Ernestus meritò reposuere, *motu.* Sine librorum auctoritate non amandanda vox, quæ nihil peccat.

*Escensu munimenta.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et editiones veteres, *ascensu.* Lipsius et recentiores omnes, *escensu.* Antiqua enim vox, nec Tacito insueta. Vide supra cap. 5.

Cap. 40. *Si concessisset obsidioni.* Ita Puteolanus et recentiores omnes. In MS. Reg. et editione principe, *si consensisset.*

*Dato die.* Frustra tentat Pichena, *claro die;* amicus Ryckii, *nato die.* Jam supra Annal. IV. 40. *datoque tempore.*

*Mediis decumanorum delectis.* Emendabat Grotius, *delecti.* Latinè quidem. Sed Latinè quoque, *medii••delecti; mediis•• delectis.* Potior ergò veteris scripturæ auctoritas.

*Pedites sagittariique.* Ita MS. Reg. et editio princeps. In MS. Corb. *pedes sagittariique.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores, *pedes, sagittarius.* Copulam addebat Muretus.

*Productior cornu in sinistro.* MSS. Reg. Flor. et editiones veteres, *productiore.* MS. Agr. *productiore eorum sinistro.* MSS. Harl. Bodl. Guelf. Rhenanus et recentiores, *productior.* MS. Jes. *productor.* Emendabat Lipsius, *productiore cornuum sinistro.* At elegantiùs dicitur, productior, *cornu in sinistro:* nempe, *cetera manus equitum, productior erat in cornu sinistro per ima collium;* quod equitibus expedit.

*Tum minitans.* Ita editiones veteres. Lipsius, *cum.* *Tum* abest à MS. Jes.

Cap. 41. *Obsidioque circumdaret.* Ita MSS. Flor. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *obsidioneque circumdaret.* MS. Reg. *obsidioque cluderet.*

*Concessisse illuc.* MS. Corb. *ibi.*

*Solo adæquata sunt.* Ita MS. Reg. editio princeps et recentiores. Sic sæpe Tacitus: et ipse Livius, I. 29. *publica privataque omnia tecta adæquat solo.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *æquata.*

*Quia nec teneri.* Puteolanus et ceteri omnes. In MS. Reg. et editione principe, *non teneri.* Mallet Grotius, *nec tenere,* ut intelligatur, *erat.* At æquè intelligitur, *poterant.*

*Velut numine oblatum.* MS. Farnes. *velut Deum numine.* Par vis in *numine.*

*Tectis tenus.* MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. et editiones veteres, *tecta hactenus.* In MS. Flor. *tectis.* Unde optimè emendatum, *tectis tenus,* ut habent recentiores omnes. In MS. Harl. *sole illustri.*

*Ex senatusconsulto.* MS. Guelf. editio princeps et recentiores. In MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *et senatusconsulto.*

*Eoque oportere.* In MS. Reg. *ut æquè;* editio princeps, *et æquè.* Puteolanus ac ceteri omnes, *eoque.*

*Divina colerent.* Ita MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et editiones veteres ac recentiores. Rhenanus, *colerentur.*

Cap. 42. *Et mutatione.* MS. Reg. *ex.*

*Juvenum imperitiæ suetum.* Puteolanus primus edidit, *imperitiæ suetum:* Rhenanus, *juvenum.* Vitiosè in editione principe, *juvenem imperitiæ suæ: cum.* MS. Bodl. *à juvene;* in margine, *à juventute imperitâ,* ut in MSS. Harl. Jes. Guelf.

*Livere his.* Ita MS. Flor. Pichena et recentiores. In MS. Reg. *lividè.* In editione principe, *lividæ his.* MS. Corb. *liberè his.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *invidere iis.*

*Spontè litigatoris.* MSS. Harl. Jes. Guelf. *spontè à litigatoribus.*

*Cubicula principum.* MSS. Harl. Bodl. Jes. *cubiculum.*

*Fœnore hauriri.* MSS. Harl. Jes. *exhauriri.*

*Ac olim partam.* Ita Puteolanus aliique plurimi. In MS. Corb. et editione principe, *ac Deo partam.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. *à Deo.* MS. Flor. *ac do.* Certè displicet *ac olim,* quòd *ac* veteres ante vocalem non usurpavere. Itaque placet vel *ac diu,* vel *ac domi portam;* quod jam quidam edidere.

*Submitteret.* Benè Lipsius et recentiores. MSS. et veteres editiones, *submittere.*

Cap. 43. *Aut versa in deterius.* Sic libri omnes editi. *Aut versa* absunt à MSS. Harl. Bodl. Jes. Bud. et Guelf.

*Inquisitionem annuam impetraverant.* Ita è MS. Flor. Pichena et recentiores. In MSS. Reg. Harl. Jes. et editionibus veteribus, *impetraverat.* Sed accusatorum erat poscere et impetrare inquisitionem. Sic infra cap. 52. "Silvanum magna vis accusatorum circumsteterat, poscebatque tempus evocandorum testium." Plin. III. Ep. 9. "Addiderunt Bœtici, quòd simul socios ministrosque Classici detulerunt: nominatimque in eos inquisitionem postulaverunt." Idem passim occurrit in juridicis actionibus.

*Suburbana crimina. Sub* Ernesto suspectum est, mallet *urbana crimina,* id est, in Urbe perpetrata, ut provincialibus opponantur. At *suburbana* dici puto, non de criminibus tantùm in urbe, sed intrà centesimum ab urbe lapidem, quo præfecti urbis jurisdictio definiebatur, patratis.

*Ii, acerbitate.* MSS. Harl. Jes. Guelf. et editio princeps, *hi.*

*Nihil ex his.* MS. Bodl. *iis.*

*Alium delectum.* Ita MSS. Flor. Reg. Agr. Corb. editio princeps, J. Gronovius et recentiores. In MS. Bodl. et Puteolanus, *electum.*

*Aut aviæ acceperant.* Emendabat Mercerus, *acceperat.* Freinshemius conjiciebat, *aviæ ceperant,* quod edidit Cl. Lallemand. *Aviæ* recepi è MS. Medic. Vulgò in MSS. et editionibus veteribus, *avi.* Separata materna bona, et filio reddita, jam vidimus supra Annal. III. 68.

*Nerulinum.* Sic MS. Vatic. 1958. et libri omnes editi. In MSS. Vatic. 1863 et 1864. Jes. Corb. *Verulinum.*

Cap. 44. *Mulieris nuptæ.* *Nuptæ* abest à MS. Jes. Aliâ manu additum in MS. Harl.

*Contra modò conqueri.* *Modò* abest à MS. Bud. *contra modò* à MS. Guelf.

*Quæ sola reliqua esset.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *relicta esset.* In margine MS. Bodl. *reliqua,* ut in editione principe et aliis.

*Libidine seposita.* Emendandum *libidini* censent viri eruditi: sic enim infra cap. 54. *Militum usui sepositos.* Nemo tamen veterem scripturam mutavit; nec mutaverim, omnibus libris adversantibus.

*Et questu incensus.* Ita Puteolanus et ceteri omnes libri editi. In MS. Flor. *et quastim census.* In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *et quesiti census.* Inde conjiciebat Gronovius, *et quasi incensus;* Ernestus, *atque ita infensus.* Ego verò existimo fuisse olim scriptum, *et pars tenebrarum libidini seposita: quâ statim incensus nihil metuentem ferro transverberat.* Hæc enim Corneliana dictio; atque horridè repetita copula *et* vanescit.

*Cubiculoque prorumpit.* MS. Jes. *prorupit.*

*Ultum esse.* Mallet Lipsius, *ultum isse.*

*Lege de Sicariis.* Ita MSS. Flor. Reg. Bud. Corb. Harl. Bodl. Jes. Guelf. J. Gronovius et recentiores. In veteribus editionibus, *lege Corneliâ de Sicariis.*

Cap. 45. *Magnorum reipublicæ malorum.* MSS. Flor. Corb. editio princeps, Pichena et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *majorum.*

*Rufii Crispini.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et editiones veteres, *Rufi Crispi.* Lipsius, *Crispini;* Ryckius, *Rufii,* ut supra Annal. xii. 42. Crispinum ejusque filium memorat Poppæa apud Senecam, Octavia, Act. iv. Sc. i. 728.

"Venientem intuor
Comitante turbâ conjugem quondam meum
Gnatumque: properat petere complexus meos
Crispinus, intermissa libare oscula."

Cap. 46. *Sibi concessam dictitans.* Aperta sententia; incerta tamen verba ob variam codicum scripturam, et diversas eruditorum conjecturas. In MS. Reg. et editione principe, *ubi concessam dictitans,* unde conjiciebat Acidalius *uni concessam.* Perizonius, Animadvers. Histor. p. 273. verbum *dictitans* redundare existimabat; atque hìc intelligendum, ut sæpe aliàs in Tacito, ac maximè Annal. III. 34. In MSS. Bud. Corb. *ubi concessam dictitaret;* inde Ernestus emendatum volebat, *Sæpe auditus est, cùm surgens è convivio Cæsaris, se ire ad illam, sibi concessam dictitaret.* Pariter N. Heinsius, *cùm consurgens....uni concessam dictitaret.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *ibi concessam dictitans;* hinc Ursinus emendavit, *sibi concessam dictitans,* quod hactenus omnes edidere.

*Accepto aditu.* Muretus, ut hæc cùm præcedentibus conjungeret, malebat, *hoc cœpto aditu.* Heinsius, *arrepto.* At æquè convenit, *accepto,* ut rectè observat Ernestus.

*Cupidini se.* *Se* omissum vellent Heinsius et Grævius. Abest à MS. Corb. Deest quoque in MS. Reg. et editione principe. Sed in iis vitiosè, *in partem cupidinis.*

*Et formâ.* *Et* abest à MSS. Harl. Bodl. Jes.

*Matrimonium amittere.* MS. Agr. *omittere;* quod probat Grævius. Haud absurdum tamen, *amittere.*

*Cultu magnificum.* MSS. Harl. Jes. Guelf. *magnifico.*

*Fortunâ digna.* MSS. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *dignam.* Editio princeps, Rhenanus et recentiores, *digna.* Pro *visere* mallet Grævius *videre.* Benè utrumque. In MS. Corb. *videri.*

*Et ad postremum.* Ita MSS. Medic. Harl. Bodl. Jes. Reg. editiones veteres, et J. Gronovius; sicque infra Hist. I. 39. Rhenanus aliique, *postremò.*

*Æmulatus ageret.* Ita libri omnes scripti et editi. Melius foret, *æmulus ageret,* ut volebat Grotius. Aliis placet, *æmulator.*

*Et potestatis temperantior.* MS. Corb. *egestatis.* Idem è libro Pontificali laudat probatque Vertranius. In MS. Harl. *temperatior.*

Cap. 47. *Quem metum Graptus.* Muliebre nomen *Grapte* sæpe occurrit in veteribus inscriptionibus apud Gruterum.

*A Tiberio usque domum.* Sic Puteolanus et libri omnes posteà editi. In MSS. Vatic. Flor. Guelf. Agr. Corb. editio princeps, *Tiberio avo usque ad domum.* Verè conjecit Lipsius legendum, *Tiberio abusque domum,* &c.

*Pons Milvius.* Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. et libri omnes editi ante Ernestum, qui edidit *Mulvius,* ut et Cl. Lallemand; falsò laudatâ MS. Oxon. auctoritate.

*Quò solutiùs.* Editio princeps, *solutus.* Et paulo antè *ventabat* pro *ventitabat.*

*Maximèque despecta.* Ita MSS. Flor. Guelf. editio princeps, Pichena et recentiores. Puteolanus omisit, *que.* Abest quoque à MSS. Harl. Bodl. Jes.

Cap. 48. *Quas diversas.* MSS. Harl. Jes. Guelf. *quas divisas.*

*Ordo plebesque.* MSS. Harl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *senatorius ordo plebesque. Senatorius* abest à MSS. Flor. Bud. Agr. Corb. et editione principe, in quâ etiam legitur, *plebs et ordo. Plebs* quoque in MSS. Flor. Jes. et Corb.

*Ad saxa et minas.* MS. Bud. *ad saxa, ad minas.*

*Arma perliceret.* MS. Reg. et editio princeps, *pelliceret.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus et recentiores, *perliceret.*

Cap. 49. *Civitati Syracusanorum.* MS. Reg. et editio princeps, *civitatem.*

*Permittebatur.* MS. Corb. *prohibebatur.*

*Et legibus, quibusque.* MSS. Harl. Jes. *aut legibus.* MS. Harl. *quibuscumque.*

*Res Romana continetur.* In MS. Reg. et editione principe, *Romana continetur.* MS. Guelf. et Puteolanus, *Romana continentur.* MS. Corb. *continerentur.* Benè emendavit Lipsius, *res Romana.*

*Quàm si non Nero.* MS. Reg. et editio princeps, *quasi non Nero;* ut volebat Acidalius.

*Quòd si summa.* Ita MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. editio princeps et recentiores. Puteolanus aliique emendaverant, *quæ,* quòd legerent, *quæ si summâ dissimulatione.* At *summa* opponuntur *inanibus,* ut rectè observavit Ernestus.

Cap. 50. *Pulcherrimum donum.* Pulcherrimum sanè foret Principis donum, cuncta omitti vectigalia. At tum pulcherrimum quoque ac necessarium populi munus, ea solvere tributa, quibus respublica sustineatur. Nunc verò ut constet utrùm cuncta vectigalia à Nerone omitti potuerint, de tributis ac vectigalibus imperii Romani agemus.

## *DE TRIBUTIS*

## *AC VECTIGALIBUS IMPERII ROMANI.*

Apud Romanos fuere tributa ac vectigalia, ut fermè apud nos sunt tributa, *direct taxes,* et vectigalia, *duties.* Plures tamen apud Romanos, quàm apud nos vectigalium formæ; ut videre est apud Petrum Burmannum, *de Vectigalibus populi Romani:* et in libro Gallico, *Traité des Finances des Romains:* at in quo tamen sæpe diligentiam, et in intelligendis veteribus scriptoribus perspicacitatem desideres.

Populus Romanus tributum solvit, donec A. U. C. 586. *ærario intulit Æmilius Paulus, Perseo victo, è Macedonicâ prædâ HS $\overline{\text{MM. CCC.}}$ Angl.* 2,000,000*l.* *à quo tempore populus Romanus tributum pendere desiit.* Plin. xxxiii. 3. Cicero, de Officiis, ii. 22.

Tum sanè visum maximum pulcherrimumque victoriæ monumentum. Duravit usque ad A.U.C. 711. quo, Hirtio et Pansâ consulibus, tributum renovatum est. Plutarch. in Paul. Æmil. p. 275.

Vectigalia, vigente republicâ, pauca fuere, nec gravia. Nam A.U.C. 693. cùm Pompeius Magnus, M. Pisone et M. Messalâ consulibus, imperium maris populo Romano restituisset, Asiamque, quam ultimam provinciarum acceperat, eamdem mediam patriæ reddidisset; ex Asiâ, Ponto, Armeniâ, Paphlagoniâ, Cappadociâ, Ciliciâ, Syriâ, Scythis, Judæis, Albanis, Iberiâ, insulâ Cretâ, Basternis, et super hæc de regibus Mithridate atque Tigrane triumphavit. Inter ceteros triumphi titulos is enitebat: *Ante hæc bella, vectigalia populi Romani fuisse bis millies, Angl.* 1,700,000*l. Ex iis verò, quæ ipse Urbi addiderat, esse ter millies quadringenties, Angl.* 3,000,000*l.* Πρὸς δὲ τούτοις ἔφραζε διὰ τῶν γραμμάτων ὅτι πεντακισχίλιαι μὲν μυριάδες ἐκ τῶν τελῶν ὑπῆρχον, ἐκ δὲ ὧν αὐτὸς προσεκτήσατο τῇ πόλει μυριάδας ὀκτακισχιλίας πεντακοσίας λαμβάνουσιν. Plutarch. in Pompeio, p. 642.

Novum grandeque incrementum accessit, devictis Galliis. Iis enim Julius Cæsar, victor, circa A.U.C. 703. *quadringenties, Angl.* 350,000*l. in singulos annos stipendii nomine imposuit,* Sueton. in Jul. XXV. Quod, actis censibus, ita posteà accrevit, ut plus quàm *Angl.* 2,720,000*l.* solverint. Id enim innuit Velleius Paterculus, II. 39. *Galliæ Caii Cæsaris* "ductu auspiciisque infractæ, pœnè idem, quod totus terrarum orbis, ignavum conferunt stipendium....*Divus Augustus* pœnè idem, factâ Ægypto stipendiariâ, quantùm pater ejus Galliâ, in ærarium reditûs contulit."

Annus erat U.C. 724. cùm Augustus Ægypto potitus est, quam statim ipse, pòst Tiberius aliique Principes, inter præcipua regni instrumenta et arcana habuere. Quantum autem reditûs Romanis contulerit Ægyptus, conjicere possumus ex Strabone, XVII. p. 798. Ait enim Ptolemæo *Auletæ,* Cleopatræ patri, quotannis pendi solitum tributum 12,500. talentorum, *Angl.* 2,750,000*l.* Κατ' ἐνιαυτὸν τῷ τῆς Κλεοπάτρας πατρὶ τῷ Αὐλητῇ προσφέρεσθαι φόρον ταλάντων μυρίων καὶ δισχιλίων πεντακοσίων. Addit

idem Strabo, "si tanta solverentur regi, qui pessimè et segnissimè regnum administrabat, quid censendum putes de præsentibus reditibus, qui tantâ diligentiâ à Romanis administrantur, additis etiam Indicis et Troglodyticis commerciis? Superiore enim tempore, ne viginti quidem navigia in Arabicum sinum transire audebant. Nunc maximæ classes usque in Indiam et extrema Æthiopiæ transmittuntur. Inde pretiosissimæ merces in Ægyptum advehuntur, ac rursum ex Ægypto in alia loca circumferuntur; postquàm duplicia soluta fuerint vectigalia: unum cùm merces importantur, alterum cùm exportantur." Ὡς τὰ τέλη διπλάσια συνάγεσθαι, τὰ μὲν εἰσαγωγικὰ, τὰ δὲ ἐξαγωγικά.

Hactenus Strabo, cui si Plinium addideris, mutuâ luce illustrabuntur: quantumque reditûs hæc duplicia commerciorum vectigalia conferrent intelliges. Plinius enim, VI. 23. cùm totum navigationis cursum ab Ægypto in Indiam diligentiùs exposuisset, addit: "Digna res nullo anno imperii nostri minùs HS. quingenties, *Angl.* 410,000*l.* exhauriente Indiâ, et merces remittente, quæ apud nos centuplicato, *Angl.* 41,000,000*l.* veneunt."

Si ex commerciis Troglodyticis et Æthiopicis idem erat reditus, ut conjicere licet, cùm hâc navigatione percelebratum Ophir, hodie *Sofala*, peteretur, indeque aurum, smaragdi, odores, aliaque id pretii afferrentur, geminabuntur duplicia hæc vectigalia. Ac nemo, ut opinor, diffitebitur Romanos ex unâ Ægypto, seu tributis, seu vectigalibus, percepisse *Anglicè* circiter 4,200,000*l.*

Qui ex ceteris provinciis reditus obvenirent, non prodidere veteres scriptores; aut potiùs ignoramus, quòd ea historiarum Appiani pars perierit, quâ id erat prosecutus. Utendum ergò universalibus regulis, quibus tum veterum, tum recentiorum imperiorum opes certissimè et expeditissimè cognoscuntur. Iis enim cognitis, facile erit tributa ac vectigalia æstimare.

Porrò in magnis imperiis, si annuas eorum incolarum expensas universè supputaveris, eas pro singulis æquare *Angl.* 5*l.* comperies. Per hos ergò numeros, multiplica incolarum numerum. Inde exsurgens numerus demonstrabit annuas incolarum expensas, ac proinde annuos imperii reditus. Alia est regula, quæ eodem fermè recidit. Imperii incolas numera. Cùm pars una alterius impen-

diis vivat, dimidium incolarum numerum accipe. Dimidium hunc numerum in tres partes divide, quarum duæ erunt hominum, qui vulgari operarum stipe, seu *Angl.* 8*s.* 4*d.* victitent, tertia eorum qui duplo cariùs vivant. Hanc expensam per anni dies multiplica. Summa erit annua incolarum expensa, annuus quoque imperii reditus.

Nunc verò imperium Romanum, quod ab extremâ Lusitaniâ Oruron usque, hodie *Horur*, Euphrati vicinum, patebat, erat decuplo majus regno Galliæ. Minimè dixerim eamdem fuisse in imperio Romano, ac nunc est in Galliâ, populi frequentiam. Plurima enim adversarentur, ac maximè Livii, VI. 12. Plutarchi, de Oracul. n. 6. atque ipsius Taciti in eloquentissimâ Galgaci oratione, Vit. Agric. XXX. auctoritas. Iis enim testibus, sæpissimè victores Romani vastitatem ac solitudinem fecere, idque pacem appellabant. Adde immanem imperii Romani luxum, quo nihil est populorum frequentiæ hominumque multitudini adversum magis.

Si quis autem nunc attenderit conditionem naturamque Romani imperii: non modò urbes plurimas, sed et multos populos, vel à tributo soli, vel à tributo capitis, vel ab utroque, fuisse immunes: alios, fœderatos tantùm, nullis necessitatibus subjacuisse: in publicis calamitatibus magnas diuturnasque remissiones fieri solitas; quasdam etiam veterum aut recentium benefactorum gratiâ fuisse concessas, videbitur sanè annuas imperii Romani exactiones non superâsse *Angl.* 62,500,000*l.* aut *Angl.* 83,350,000*l.* in summis imperii necessitatibus difficillimè æquâsse *Angl.* 125,000,000*l.* illud verò *quadringenties milliés*, seu *Angl.* 333,333,333*l.* quibus, teste Vespasiano, utì diximus supra p. 462. opus erat, *ut respublica stare posset*, exigi minimè potuisse.[1] Summa autem illa *Anglicè*

[1] Nec mirum sanè est: Aliquid stupendum magis, et quod antiquitati prorsus incredibile fuisset visum, in Britanniâ nunc videmus, cujus annua pro administrando Britannico suo regno expensa hodie æstimatur 80,000,000*l.* Quàm mutata tempora! Tantula nunc est Roma: tanta verò Britannia. Neronis temporibus

70,000,000*l.* aut 80,000,000*l.* quæ solita imperii Romani exactio haberi potest, numquam potuit ex solis tributis confici. Immo pars multo major debuit vectigalibus inniti.

Magnificum ergò, sed minimè possibile fuit Neronis consilium, quo cuncta vectigalia omittere agitabat. Plus in eo consilio erat ostentationis, quàm prudentiæ. Meritò ergò Neronis impetum attinuere senatores, fore dissolutionem imperii docendo. Simul usurpatam in his Neroniani imperii initiis exactionem egregiè commendant, cùm profitentur in vectigalibus ita provisum esse, *ut ratio quæstuum et necessitas erogationum inter se congruerent.*

Nerone modestior, sed prudentior meliorque Tiberius, qui, *præsidibus onerandas tributo provincias suadentibus,* rescripsit: *Boni pastoris esse tondere pecus, non deglubere.* Sueton. in Tiber. XXXII. Immortalitate verò digna fuit Imperatoris Hadriani vox, tanto laudabilior, quanto in hâc, quam supra diximus, imperii primùm severitate, deinde luxu, rarior, aut potiùs numquam antè audita, AMPLIARI IMPERIVM HOMINVM ADIECTIONE POTIVS, QVAM PECVNIARVM COPIA, MALIM. Paulus in Digest. lib. XLVIII. Tit. 20. de Bonis damnatorum. leg. 7. Hæc enim vera imperiorum magnificentia: Hæc opulentia.

Britannia, acrioribus philosophi Senecæ usuris ob creditum quadringenties sestertiùm, *Angl.* 333,333*l.* vexata, ad rebellionem adigebatur, nunc potens florensque ad immensas expensas sufficit.

Inde autem intelligere est Vespasianum non exaggerâsse imperii Romani necessitates, sed potiùs providentissimè judicâsse, cùm diceret, teste Suetonio, in Vespasian. cap. 16. opus esse ut respublica stare posset *quadringenties millies*, id est, *Angl.* 333,333,333*l.* At tantis opibus par esse numquam potuit imperium Romanum, cùm nondum comperta esset mira illa commerciorum vis, quæ nunc efflorescit. Quanta autem in his commerciis sit utilitas, vel una Britannia, luculenter ostendit, quæ, teste Cl. Pownall, ex solis lanarum mercibus octavam percipit annuarum suarum expensarum partem, scilicet libras 8,000,000.

His breviter cursimque observatis, locus nunc foret animadvertere, quàm diligentes, quàm expediti, fuerint Romani in peragendo censu, novis provinciis regnisve imperio suo additis: quantâ solertiâ aliis tributa, aliis stipendia imponerent: quos et quibus legibus, agros vectigales fecerint: quot vectigalium species ac nomina repererint: quæ essent publicanorum, quibus vectigalia per quinquennium conducebantur, societates: quænam essent portoria, quæ monopolia: quos reditus ex metallis, lapicidinis, salinis perciperent: quàm varii in his omnibus reipublicæ et imperii usus. At hæc singillatim persequi longius foret; nec pro rei gravitate, nisi singulari libro, possunt explicari.

Id unum observaverim, nihil in œconomicâ re imperii Romani fuisse umquam mirabilius, quàm in peragendis censibus dexteritatem ac facilitatem. Vulgò apud nos receptum est, censum in totâ Galliâ peragi non posse nisi intrà duodecim quindecimve annos, nec sine expensâ Angl. 800,000*l.* aut 900,000*l.* Minus certè temporis ac pecuniarum impendebant Romani, alioquin non ita frequens apud eos fuisset censuum confectio aut repetitio. Quanta autem in rectè institutis censibus sit imperiis utilitas, quantum populis levamentum, nôrunt omnes.

*Tum libertate.* *Tum* omisit Puteolanus. In MSS. Harl. Jes. *cum.*

*Necessitas erogationum.* Puteolanus, *irrogationum.* In editione principe, *errogationum.*

Cap. 51. *Quadragesimæ quinquagesimæque.* Benè Puteolanus. Perperam in editione principe et in MSS. Vatic. 1863. 1864 et 1958. pro *quadragesimæ,* scriptum *quadringentesimæ.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. *quadragintesimæ.* Quinquagesima autem illa fortè fuit venalium eduliorum. Id enim portorium induxerat Caligula. In gratiam plebis remissum fuisse macelli portorium testatur Plinius, xix. 4. "Ex horto plebei macellum...Itaque hercule nullum macelli vectigal majus fuit Romæ, clamore plebis incusantis apud omnes Principes, donec remissum est portorium mercis hujus."

*Exactionibus illicitis.* Ita Rhenanus et recentiores omnes. In editionibus veteribus *ex auctionibus.* In MS. Jes. *ex auctione.* In MS. Bodl. *ex auctoribus.*

Cap. 52. *Imperium illic habuerant.* Lipsius et recentiores. In veteribus editionibus, *habuerunt.* Sic et MSS. Harl. Bodl. Jes.

*Pomponium Silvanum.* Ita libri omnes. Unde hic Silvanus diversus videtur à Silvano, sene divite, de quo infra Hist. II. 86.

*Valuitque.* *Que* abest à MS. Vatic. 1864.

*Ultra vitam eorum.* Ita editio princeps. MSS. Flor. Corb. et Ernestus. Puteolanus et MSS. Harl. Bodl. Jes. *ultra eorum vitam.*

Cap. 53. *Et L. Vetus.* Ernestus ex editione principe et MSS. Flor. Guelf. *Et* omisere Puteolanus ac MSS. Harl. Bodl. Jes.

*Tres et sexaginta annos.* Videtur Ryckio emendandum *sex et sexaginta annos.* Tot enim numerantur anni à morte Drusi. At hæc hoc anno gesta non scribit Tacitus. Aliquot antè annis fieri potuere: immo facta sunt, ut patet ex Avito et Manciâ, utriusque Germaniæ legatis, de quibus infra cap. 56. In MS. Corb. *tres et quadraginta annos;* quod cur Mureto placuerit, nescio.

*Exin Oceanum.* Benè Puteolanus et recentiores. In editione principe, *dein.* Tentabat Pichena, *et in.*

*Ælius Gracilis.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *Helius Gracilis.* MS. Corb. *Graccus.* Perperam in editione principe, *invidit operi ejus Gracilis.* Lipsius et recentiores, *Ælius.*

*Deterrendo Veterem.* Ita MSS. Flor. Agr. Rhenanus et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et editionibus antiquis, *deterrendo Vetere.*

*Prohibentur conatus.* MS. Agr. *cohibentur.*

Cap. 54. *In quantum Germani regnantur.* Ita MSS. Vatic. 1863. et Flor. Pichena et recentiores. Malè in MSS. Vatic. 1864

et 1958. Bodl. et veteribus editionibus, *in quâ tunc Germani regnabant.* Editio princeps, *in quam.*

*Fixerant domos.* Ita libri omnes. Frustra emendat Rhenanus, *finxerant.*

*Vibius Avitus.* Vulgò in libris scriptis et editis, *Dubius Avitus.* Emendandum *Vibius Avitus* monuit Lipsius; et probavere Bucherius Belg. Rom. v. 5. p. 163. Eccardus, de Origine Germanorum, num. 35. p. 387. Vibius Avitus Galliæ præerat, cùm Zenodorus fecit apud Arvernos, *Auvergne,* colossum, de quo Plinius, xxxiv. 7. nosque plura infra inter Anecdota de Nerone. Interim Zenodorus, "statuam Arvernorum cùm faceret, provinciæ Vibio Avito præsidente, duo pocula Calamidis manu cælata, quæ Cassio Silano, avunculo ejus, præceptori suo Germanicus Cæsar adamata donaverat, æmulatus est, ut vix ulla differentia esset artis." Plin. loc. cit.

*Degrediunturque.* Pichena è MS. Flor. In veteribus editionibus, *digrediuntur.*

*Et bonâ æmulatione.* Ita libri scripti, et editiones veteres ac recentiores. Frustra emendavit Rhenanus, *bona æmulatio.* Lipsius tentabat, *boni æmulatione.*

*Auxiliaris eques repentè immissus.* Ita libri omnes. Nescio cur hæc omiserit Ryckius. In editione Dublinensi addita sunt margini.

*Pervicaciùs restiterant.* MS. Jes. *resisterent.*

Cap. 55. *Ansibarii.* In MSS. Vatic. ut in editione principe, modò *Ansivarii,* modò *Ampsivarii* legitur. Puteolanus, et MS. Jes. *Ansybarii.* Emendatum in MS. Harl. *Ansibarii.*

*Aderatque iis.* Puteolanus et recentiores. In MSS. Harl. Jes. Corb. Agr. et editione principe, *his.*

*Nomine Boiocalus.* Puteolanus et recentiores. In MS. Reg. et editione principe, *Boiaculus.* In MSS. Jes. et Guelf. *Biocalus.*

*Quinquaginta annorum.* Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et libri omnes editi. Lipsius è libris veteribus laudat, *quadraginta.* In MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. *et quinquaginta.*

*Obsequio.* Sic editiones veteres et recentiores. Malè aliis emendatum, *obsequia.*

*Quotam partem campi.* Tentabat Lipsius, *quò tantam,* aut *quò eam.* Vulgatam tamen tolerabat.

*Aliquandò transmitterentur.* Ryckii amicus emendabat, *alenda transmitterentur.*

*Receptos gregibus, inter hominum famam.* Emendabat Lipsius, *exceptos* et *famem.* *Famem* probavit Freinshemius, sed correxit, *receptus.* Utramque Freinshemii emendationem admisit et edidit Ryckius; quem Ernestus et alii non sunt secuti. Et meritò quidem. Vulgata enim Latina sunt, et auctoritate librorum veterum defenduntur. In MS. Harl. legitur quidem *receptus,* sed recenti manu: anteà scriptum, *receptos.* Sic in MS. Agr. *famam* in *famem* mutatum.

*Sicuti cœlum.* Ita MSS. Flor. Harl. Jes. editio princeps et recentiores. MS. Bodl. et Puteolanus, *sicut.*

*Quæque vacuæ.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *quæ sint vacuæ.* *Sint* abest à MSS. Flor. Corb. et editione principe. Ideo illud omisere Pichena et recentiores. *Que* addidit Rhenanus; est quoque in MS. Corb. Mallet J. F. Gronovius, *quasque vacuas.*

*Solem deinde respiciens.* Malè editio princeps, *despiciens,* quod probavit Jac. Gronovius. Rectè Puteolanus et ceteri, *respiciens.*

*Sidera vocans.* Mallet Nic. Heinsius, *advocans.*

Cap. 56. *Et commotus his.* Mallet Lipsius, *Nec commotus his Avitus, patienda meliorum imperia, ait. Dîs quos, &c.*

*Quid darent, quid adimerent.* MSS. Harl. Jes. Guelf. *qui darent, qui adimerent.*

*Quàm seipsos paterentur.* J. F. Gronovius delebat, *se;* probabatque Ryckius, ut sensus sit, non paterentur Ansibarii alios judices, quàm ipsos Deos: quod minimè verisimile.

*Terra, in quâ vivamus.* Benè MS. Agr. Rhenanus et recentiores. In MSS. Flor. Harl. Jes. Guelf. et editione principe, *terram vivam.* In MS. Bodl. et Puteolanus, *terra viva.* Unde J. F. Gronovius conjiciebat, *terra in vitam:* Pichena, *terra vivis.*

*Curtilium Manciam.* Cujus meminit Phlegon, de Rebus mirabilib. cap. 27. *Ἐν Γερμανίᾳ, ἐν τῷ στρατῷ τῶν Ῥωμαίων, ὃς ἦν ὑπὸ*

*Τίτῳ Κουρτιλίῳ Μαγκίᾳ, τὸ αὐτὸ τοῦτο ἐγένετο. Δοῦλος γὰρ στρατιώτου ἔτεκεν, ἄρχοντος Ἀθήνησιν Κόνωνος· ὑπατευόντων ἐν Ῥώμῃ Κοΐντου Οὐλουσίου Σατορνίνου, καὶ Ποπλίου Κορνηλίου Σκιπίωνος.* "In Germaniâ in exercitu Romano, cui præerat T. Curtilius Mancias, servus militis peperit; Athenis, Conone præside: Romæ, Q. Volusio Saturnino et P. Cornelio Scipione consulibus." Patet ex consulibus Curtilium Manciam legatum fuisse Germaniæ, A. U. C. 809. Non emendandum ergò cap. 53. *sex et sexaginta annos,* pro *tres et sexaginta annos,* ut placuit Ryckio.

*Exterriti Bructeri.* Ita MS. Flor. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *exterritis Bructeris.*

*Ceteris quoque. Quoque* abest à MS. Bud.

*Aliena pericula deserentibus.* In MSS. Flor. Harl. Jes. Bodl. Bud. Guelf. Corb. et editione principe, *defendentibus,* quod explicat J. Gronovius, *à se arcentibus.* Puteolanus, *deferentibus,* fortè operarum errore. Rhenanus emendavit, *deserentibus;* quod probavere recentiores. Tentat tamen Ernestus, *defugientibus.*

*Cæduntur.* Goropius Becanus opinatur Angrivarios et Ansibarios eosdem esse populos; dictos esse Ansibarios post cladem: sed non fuisse deletos, ut Tacitus ex falsâ aliquâ relatione prodidit. Hæc sunt eruditi viri deliramenta, quæ vide, si lubet, *Origin. Antuerpian.* p. 619. in Saxonicis.

Cap. 57. *Super libidinem.* Rhenanus et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et editionibus veteribus, *libidine.*

*Armis agendi.* MSS. Jes. Guelf. *vi, armis agendi.*

*Salem provenire.* Benè Puteolanus et recentiores. In MSS. Flor. Harl. Bodl. Guelf. et editione principe, *item provenire.*

*Arescente, sed undâ.* In antiquis editionibus, *arescente undâ: sed super, &c.* In recentioribus, *arescente undâ, sed super, &c.* Optimè vidit Muretus emendandum, *eluvie maris arescente, sed undâ, &c.* Vide quæ in notis attulimus ex Plinio, xxxi. 7.

*Ex elementis.* MSS. Flor. Guelf. et editiones veteres ac recentiores. Præpositionem deleverat Rhenanus.

*Igne atque aquis concretum.* Lipsius optimè emendavit, *concretum;* quod recentioribus omnibus probatum. Anteà in libris scriptis et editis, *concreta.*

*Sed bellum.* Friget illud, *sed.* Fortè repetitum ex superioribus, *sed undâ, &c.*

*Cattis exitiosius fuit.* MS. Flor. Pichena et recentiores. In editione principe, *exitiosum.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *exitio fuit;* quod certè elegantius.

*Cuncta victa.* Ita MS. Flor. editiones veteres et recentiores. Malè emendatum in mediis quibusdam editionibus, *cùm ita victa.* Lipsio placebat Danesii conjectura, *cuncta viva.* Tentabat J. F. Gronovius, *cuncta victi,* id est, cuncta, quæ victus antè possederat.

*In ipsos vertebant.* MS. Flor. editio princeps et recentiores. Certè ex usu Taciti. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *vertebantur.*

*Passim corripiebant.* Puteolanus. In MS. Reg. et editione principe, *arripiebant.*

*Non fluvialibus aquis.* In veteribus editionibus et in MSS. Harl. Bodl. Jes. Reg. *non si.* Ernestus meritò omisit *si,* ex superioribus *non si imbres,* malè repetitum; aut natum ex verbo, quod posteà addebatur.

*Alio humore.* Ita MSS. Flor. Reg. editio princeps et recentiores; ac benè quidem. In MS. Agr. *humore perfunderentur.* In MSS. Bodl. Jes. et Puteolanus, *humore niterentur;* id est, *niterentur extinguere:* quod miror Lipsio placuisse.

*Agrestes quidam.* MS. Corb. et editio princeps, *agrestis quidem.*

*Residentibus flammis.* Benè Puteolanus. In MS. Harl. et editione principe, *resistentibus.*

*Derepta.* Ryckius è MS. Agr. Haud ita benè in veteribus editionibus, *direpta.*

*Usu polluta.* Ita MSS. Bud. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Guelf. et Puteolanus, *usu viliori polluta.* In MSS. Jes. *usui viliori.*

Cap. 58. *Quæ octingentos et quadraginta.* In MSS. Vatic. 1863 et 1864. Corb. et editione principe, *quæ septingentos et* 40. In MS. Vatic. 1958. *octingentos et quadraginta.* Puteolanus

primus edidit, quæ *super octingentos et quadraginta. Super* redundat, et meritò omisit Ryckius. Abest quoque à MSS. Flor. et Agr.

*Prodigii loco habitum est. Habitum est* abest à MS. Guelf.

*Reviresceret.* Pichena è MS. Flor. Sic et MS. Guelf. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et editionibus veteribus, *reviviseeret.*

# NOTÆ ET EMENDATIONES

## AD LIBRUM DECIMUM QUARTUM ANNALIUM

# C. CORNELII TACITI.

---

Cap. 1. *Caio Vipstano.* MSS. Vatic. 1863. 1864 et 1958. Harl. Bodl. Jes. et editiones veteres, *Vipsano.* Lipsius et alii, *Vipsanio.* Benè Ernestus, *Vipstano.* Sic enim emendandum patet ex Inscriptionibus, de quibus plura infra Hist. I. 76.

*Flagrantior in dies amore.* Mallet Ernestus, *flagrantiore.*

*Incusaret Principem, et pupillum vocaret.* Ita MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. editiones veteres et recentiores. Lipsius, *incusare . . . vocare.*

*Verum animum? timeri ne.* Benè distinxit Lipsius. Anteà, *verum animum timeri? ne uxor.* Placet tamen erudito Grævio, *verum animum timeri? neve uxor, &c.* Non audiendus Cl. Erricus Memmius, qui pro *verum animum* tentabat *uterum annuum.* Ceterùm vertit Dureau, *affection veritable, tendresse.*

*Ferre posset, reddatur.* Vel *possit,* vel *redderetur* vult Acidalius.

*Matris potentiam.* Puteolanus et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Corb. et editione principe, *potentiam matris.*

Cap. 2. *Retinendæ Agrippinam potentiæ.* Dura et intricata constructio. Meliùs in MS. Corb. *Agrippinam ardore retinendæ potentiæ eò usque provectam.*

*Medio diei.* MS. Jes. *die.*

*Lasciva oscula.* Benè Puteolanus. In editione principe, *lascivia.* In MS. Corb. *lasciviam.*

*Et prænuntias.* MSS. Flor. Corb. et editio princeps. *Et* omiserat Puteolanus.

*Flagitii blanditias.* In MSS. et editionibus veteribus, *flagitiis.* Benè Rhenanus et recentiores, *flagitii.*

*Seu concepit.* Ita MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps et Ernestus. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *conceperit.*

Cap. 3. *An ferro.* MSS. Harl. Bodl. Jes. *vel ferro.*

*Mulieris, usu scelerum.* MS. Corb. *Mulierque usu scelerum adversùs insidias intenta.*

*Classi apud Misenum.* Ita MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps et Ernestus. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *classis.*

*Ostentandæ pietati.* Ita MSS. Flor. Harl. Bodl. Guelf. Puteolanus et recentiores. In MSS. Reg. Jes. Corb. et editione principe aliisque nonnullis, *pietatis.* In MS. Harl. *ostendendæ* pro *ostentandæ.*

Cap. 4. *Tempora etiam juta.* Lipsius è MSS. Sic et MS. Guelf. et editio princeps. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *adjuta.*

*Parentum iracundias.* MS. Corb. *parentis.*

*Acciperetque Agrippina.* Ita MS. Reg. editio princeps; sicque emendandum divinaverat Freinshemius, quem Ryckius, Ernestus, aliique sunt secuti. Perperam in MSS. Flor. Agr. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *acciperetque Agrippinam, facili fœminarum credulitate ad gaudia venientem.* Qui hæc probant, explicant *acciperet,* quasi *deciperet,* ex priscâ Lucilii auctoritate, longiùs, nec ex usu Taciti, arcessitâ. Pichena emendabat, *deciperet:* Lipsius, *alliceret.* Utrumque Ernesto placet. At potior MS. Reg. et editionis principis auctoritas et sensus. In MS. Corb. *facili credulitate fœminarum ad gaudia.*

*Flexo mari alluitur.* Ita MS. Vatic. 1958. Puteolanus et recentiores. In MSS. Vatic. 1863. 1864. Harl. Reg. Corb. et editione principe, *allabitur.*

*Extitisse proditorem.* MS. Bodl. *proditionem.*

*Gestamine sellæ Baias pervectam.* In MSS. Flor. Reg. Agr. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et editione principe, *Baulos pervectam:* sed perperam. Puteolanus, quem omnes sunt secuti, optimè emendavit, *Baias.* Bauli enim erat Agrippinæ villa; eòque illam duxerat Nero. Gestamine sellæ Baias pervecta est, ut epularetur. Cùm Baulos repeteret, patratum est scelus. Id Tacitus, id Suetonius in Ner. XXXIV. apertè narrant. In MS. Corb. pro *gestamine sellæ, &c.* scriptum *mœstam, misellam, Baulos provectam.*

*Explendâ simulatione.* Frustra quidam emendant, *explendæ simulationi.* Jam supra Tacitus, Annal. III. 19. *Is finis fuit ulciscendâ Germanici morte.*

Cap. 5. *Ex queis Crepereius.* Ita MSS. Flor. Reg. Agr. editio princeps, Ryckius et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *ex quibus.*

*Matris gratiam.* Mallet Heinsius, *matri.* In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *et matris recuperatam gratiam.*

*Et statim exanimatus.* Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Lipsius aliique multi. In MSS. Flor. Agr. Reg. et editionibus veteribus, *exanimatus est.* Placet magis *exanimatus* ob copulam *et.*

*Lecti parietibus.* Ita MSS. Vatic. 1863. 1864. Reg. Agr. primâ manu, editio princeps, Ryckius et recentiores. In MSS. Vatic. 1958. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *tecti.* Additum quoque *tecti* in MS. Vatic. 1863.

*Ac fortè.* *Ac* abest à MSS. Bodl. et Jes.

*Quàm ut oneri.* Benè Pichena et recentiores; sicque Tacitus supra Annal. XIII. 22. *Validiore apud libidines Principis Paride, quàm ut pœnâ afficeretur.* In MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. et editionibus veteribus, *quamvis.*

*Etiam conscios.* Ita MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et editiones veteres ac recentiores. In mediis editionibus omissum, *etiam.*

*Visum dehinc remigibus.* Ita MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Agr. Guelf. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *jussum,* quod primò quidem placet: si quis tamen diligentiùs attenderit, *visum* placebit magis. Major enim fuisset consensus, si *jussum,* quàm si *visum.*

*Unum in latus. Unum* abest à MS. Agr. In MSS. Guelf. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *ratem unum in latus. Ratem* meritò abest à MS. Corb. et editione principe.

*Acerronia imprudens.* Puteolanus et recentiores. In MSS. Flor. Agr. Reg. et editione principe, *imprudentia.* Unde amicus Ryckii tentabat, *imprudentius.*

*Utque subveniretur.* Ita MS. Flor. et editiones recentiores. A MSS. Reg. Guelf. Harl. Bodl. Jes. et editione principe abest, *ut.* Puteolanus, *et ut.*

*Quæ fors.* Pichena è MS. Flor. Vulgò in MSS. et editionibus veteribus, *sors.*

*Occursu lenunculorum.* MSS. Flor. Reg. Harl. Jes. Guelf. et editiones veteres ac recentiores. In MS. Bodl. et Rhenanus, *lembunculorum.* Additum in margine MS. Bodl. *lenunculorum.*

*Vecta, villæ suæ infertur.* MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *vectam ... inferunt.*

Cap. 6. *Remedium esse.* Ryckius è MS. Agr. addidit, *putavit.* Meliùs supplebat Acidalius, *rata.* At sine his additamentis vulgata Latina sunt et clara.

*Misit libertum.* Benè Rhenanus et recentiores. In MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et editionibus veteribus, *misitque.* Copula certè redundat. Aliter superiora omnia, *illic reputans,* &c. referenda essent ad *infertur;* quod breves concisosque Taciti sensus minimè sapit.

*Acerroniæ requiri. Requiri* abest à MS. Corb.

*Tantùm non.* Benè Puteolanus et recentiores. *Non* abest à MS. Reg. et editione principe. In MS. Guelf. *id tamen per simulationem.*

Cap. 7. *Ne auctor dubitaretur.* Vitiosè in MSS. Reg. Corb. et editione principe, *et hactenus addito discrimine auctor dubitaret.*

*Et Seneca expromerent.* Ita MS. Agr. Ryckius, et recentiores. In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *expertes.* MS. Flor. *expergens.* In MSS. Harl. Jes. Bud. Guelf, *expurgent.* In MS. Bodl. et Puteolanus, *expergiscerentur.* Additum margini MS. Bodl. *expurgent, explicent.* Jac. Gronovius divinat, *expurgetis, expergetis:* alii, *expedirent.* Magis placet, *expromerent,* tum propter veteris codicis auctoritatem, tum propter sensum.

*An antè.* MSS. Bodl. Jes. *an et antè.*

*Utriusque silentium.* In MS. Agr. *utrinque.* Editio princeps, *utrumque.*

*An eò descensum.* Ita editio princeps et recentiores. Puteolanus, *et eo.* MSS. Harl. Bodl. Jes. *aut eo.*

*Ac sciscitari.* Optimè emendavit Freinshemius. Vulgò in MSS. et editionibus veteribus *si citaretur,* vel *si scitaretur,* vel *sciscitaretur.*

*Memoresque Germanici.* Ita MSS. Flor. Corb. Reg. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *et memores.*

*Ad eam vocem.* MSS. Flor. Reg. Corb. et editio princeps ac recentiores. In MSS. Bodl. Jes. et Puteolanus, *ad illam.*

*Illo sibi die dari.* Hunc locum egregiè restituit Rhenanus. In MS. Reg. et editionibus veteribus, *illos invidiæ dari.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. *illos in brevi die.* In margine MS. Harl. *illis invidiæ,* ut legitur in MS. Corb.

*Vincla injici.* MS. Reg. et editio princeps, *vincula.*

Cap. 8. *Votis, clamore.* Rhenanus et recentiores. In MSS. Bodl. Jes. et editionibus veteribus, *vocis clamore.* In MSS. Harl. Corb. *vocibus.*

*Rogitantium.* MSS. et editio princeps. Puteolanus, *rogantium.*

*Aliam ferè littore faciem nunc.* In MS. Flor. Reg. et editione principe, *aliam fore lateret faciem.* In MS. Corb. *latere.* In

MSS. Harl. Bodl. Jes. *fore:* at in MS. Harl. emendatum *ferè*. Puteolanus correxit, *aliam ferè littore faciem.* Ryckius legendum conjicit, *aliam ante fores faciem.* Ad sensum et veterem scripturam aptissimum mihi videtur, *aliam fores ante rerum faciem;* quod olim fortè ita fuerit scriptum, *foresāte rer' faciem,* unde oriri potuit librariorum error. Inter *faciem* et *nunc* interpungunt veteres editiones. In recentioribus non ita benè conjunguntur.

*Extremi mali.* MS. Corb. *extrema.*

*Fusti caput.* MS. Flor. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *fuste.*

*Ventrem feri, exclamavit.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus addunt, *rogans ministrum ut utero dirum ensem conderet: adjiciens, Hic est, hic est fodiendus ferro, monstrum qui tale tulit. Post hanc vocem, cùm supremo mixtam gemitu animam tandem post fera tristem vulnera reddidit. Ictibus enim et multis vulneribus confecta est.* Optimè vidit Lipsius glossema esse ex Senecæ Octaviâ repetitum. Abest à MSS. Vatic. Reg. Corb. et editione principe ac recentioribus.

Cap. 9. *Consensu produntur.* Ita MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et editiones veteres. Beroaldus, *traduntur.*

*Et clausa humus.* MS. Flor. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *humo.*

*Cognomento Mnester.* MS. Reg. *Timester.* Editio princeps, *Ninester.*

*Ipse ferro se transegit.* Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. Vitiosè in MSS. Flor. Reg. Corb. et editione principe, *ipso ferro transegit.*

*Super Nerone.* Benè Puteolanus. In MS. Reg. et editione principe, *super Neronem.*

Cap. 10. *Exitium allaturam.* Frustra tentat Barthius, *exitum.*

*Prensantium manu.* Benè Ernestus ex usu Taciti. In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *pressantium.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *prehensantium.*

*Ut hominum vultus.* Ita editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *ut hominum, ita locorum facies mutantur.*

*Morti parentis inlacrymans.* In MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et editionibus veteribus, *morte.* Recentioribus rectè emendatum, *morti,* ex usu Latinorum omnium scriptorum.

*Obversabaturque.* Ita MS. Flor. Puteolanus et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Reg. et editione principe omissa copula.

Cap. 11. *Eam pœnam conscientiâ.* MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. editio princeps et recentiores. Malè addiderat Rhenanus, *eâ conscientiâ.*

*Frustra optata sint.* Benè Lipsius è MS. Vatic. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Reg. et editionibus veteribus, *oblata sint.* In MSS. Farnes. et Corb. *ablata sint.*

*Militi patribusque.* MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *militibus.*

*Obliquâ insectatione.* MS. Agr. Lipsius et recentiores. Corruptè in MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. et editionibus veteribus, *oblita.*

*Adverso rumore Seneca.* MSS. Harl. Bodl. *Seneca adverso rumore.*

Cap. 12. *Utque quinquatrus.* Vitiosè MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *quinquatria.* In editione principe, *quinquatrii.* In MS. Corb. *quinquatriis:* quod errore librariorum ortum ex *quinquatrus.*

*Exiit tum senatu.* Benè Lipsius et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Reg. et editiones veteres, *exitium senatui.* Lipsianæ emendationi suffragatur Dio, LXI. p. 696. Ὁ Πούπλιος δὲ δὴ Θρασέας Παῖτος ἦλθε μὲν ἐς τὸ συνέδριον, καὶ τῆς ἐπιστολῆς ἐπήκουσεν· ἀναγνωσθείσης δὲ αὐτῆς, ἐξανέστη τε εὐθὺς, πρὶν καὶ ὁτιοῦν ἀποφήνασθαι, καὶ ἐξῆλθε· διότι ἃ μὲν ἤθελεν εἰπεῖν, οὐκ ἠδύνατο, ἃ δὲ ἠδύνατο, οὐκ ἤθελεν. "Publius Thrasea Pætus venit in senatum, et epistolam audivit. Eâ verò lectâ, surrexit priùs, quàm itum esset in sententias; exiitque, quòd ea, quæ vellet, dicere non posset; quæ autem posset, non

vellet." Ipseque Tacitus Annal. XVI. 21. inter Thraseæ crimina recenset, *quòd senatu egressus est, cùm de Agrippinâ referretur.*

*Præfecturâ functos.* Mallet Lipsius, *præturâ;* et meritò. Haud enim crediderim Urbis, annonæ, aliamve Urbanam præfecturam hìc significari. Lipsianam correctionem secutus est Cl. Gordon, " Valerius Capito and Licinius Gabolus, men of Prætorian dignity."

Cap. 13. *Quonam modo Urbem.* MS. Corb. *In Urbem.*

*An studia plebis reperiret.* Malè Rhenanus è MS. Bud. *repeteret.*

*Alia regia.* Benè MSS. Harl. Bodl. Rhenanus et recentiores, *regia.* In MS. Jes. et editionibus veteribus, *regio.*

*Favorem disserunt.* Puteolanus et recentiores. In MS. Reg. et editione principe, *dixerunt.* In MS. Harl. *disserunt;* et in margine, *dixerunt.*

*Prægredi exposcunt.* Ita MSS. Flor. Bodl. Sic quoque emendabat Grotius. In MSS. Harl. Jes. Reg. et editionibus veteribus, *progredi.*

Cap. 14. *Cùm cœnaret.* Post d'Hotteville Dureau non malè, *in scenâ.*

*Quod regibus.* Ita MS. Bodl. Puteolanus et recentiores. In margine MS. Bodl. ut in MSS. Harl. Jes. Guelf. *quis regum.* MS. Flor. *quis regium.* In MS. Reg. et editione principe, *quis regibus.* Frustra tentat Cl. Ernestus, *antiquis regum et ducibus,* vel *priscis regum et antiquis ducibus.* Potior est vulgata scriptura.

*Ne utraque pervinceret.* MS. Flor. editio princeps, Pichena et recentiores. Sic quoque emendatum in MS. Harl. At primâ manu, *utroque,* ut in MSS. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus.

*Laudibusque extollere.* MSS. Flor. Harl. Guelf. editio princeps, Pichena et recentiores. Puteolanus omiserat, *que.*

*Si eodem.* Ita editiones veteres et recentiores. Rhenanus, *eo.*

*Evulgatus pudor.* Editio princeps, Rhenanus et recentiores. Puteolanus, *vulgatus;* quod Mureto placebat magis.

*Dedecus molliri.* Ita MS. Bodl. editio princeps et recentiores. In MSS. Flor. Reg. Jes. Harl. *moliri.* In MS. Harl. emendatum,

*molliri.* Puteolanus, *amolliri,* unde aliis emendatum, *amoliri.* Quod miror Cl. Ernestum probâsse. Non ineleganter dictum, *molliri.*

*Nam et ejus flagitium.* Puteolanus et recentiores. *Nam* abest ab editione principe.

*Subegit, donis ingentibus.* In MS. Reg. et editione principe, *donis subegit ingentibus.*

Cap. 15. *Publico theatro.* *Theatro* abest à MS. Jes.

*Gestus modosque.* Amicus Ryckii emendabat, *motusque:* ut infra Annal. xv. 37. *jam gestus motusque.* At *modos* meritò defendit Ryckius auctoritate Quintiliani, i. 10. *Apertiùs tamen profitendum puto, non hanc à me præcipi* musicen, *quæ nunc in scenis effœminata et impudicis modis fracta: non ex parte minimâ, si quid in nobis virilis roboris manebat, excidit.*

*Inritamenta luxûs.* Puteolanus et recentiores. In MS. Reg. et editione principe, *luxui.*

*Scenam incedit.* Ita MSS. Flor. Reg. Vatic. Bud. Agr. et editio princeps ac recentiores. Puteolanus, *scenas ascendit.* Placet plurimùm Lipsii emendatio, *scenam inscendit.* Licèt enim elegantissimè dictum sit, Annal. i. 61. *incedunt locos mæstos,* vix dici posse videtur, *scenam incedit.* Nihil tamen mutavi ob veterum librorum auctoritatem.

*In spe potentiæ.* Mallet Muretus, *spe.*

*Hi dies.* *Hi,* omissum in MS. Guelf. deletumque volebat Muretus. At immeritò, ut rectè observat Cl. Ernestus.

Cap. 16. *Nec dum insignis.* In MSS. et libris editis, *aliqua pangendi facultas: nec dum insignis ætatis nati, considere simul, et allatos* (MSS. Flor. Reg. *ablatos*) *vel ibidem repertos versus connectere.* Hæc corrupta esse nemo non videt. Medicinam adhibere tentârunt Lipsius et Muretus. Sic quidem Lipsius, *quibus aliqua pangendi facultas nec dum insignis. Ii alternatim considere simul,* &c. Ingeniosiùs verò, sed aliquanto audaciùs Muretus, Variar. Lection. xv. 11. *Quibus aliqua pangendi facultas, nec dum insignis erat: ii considere simul, et natos ibidem versus con-*

*nectere, atque ipsius verba,* &c. Quam in notis proposui emendationem, ea mihi ad veterem scripturam, Taciti ac Neronis mentem, accommodatior videtur. Fortè tamen scriptum, *ætate pari.* Frustra Pichena è MS. Flor. tentabat, *oblatos* pro *allatos.* Sic Ruperti, verba *nec dum insignis ætatis nati* conruptissima, nec ulla emendatio satis facit virorum doctorum, qui omnes illa non puncto, sed commate à præcedd. sejungenda putant. Meo qualicumque judicio Princeps, poetæ laudem adfectans, *contraxit* eos, quibus insignis potiùs, quàm tenuis, carmina *pangendi facultas* esset: horum tamen operâ junctisque studiis *ipsius verba, quoquo modo prolata* et commenta, non ita *subpleri* potuere et emendari, ut pulchri inde enascerentur versus æquabiliterque *fluentes.* Itaque legendum puto: *Nec tamen insignia arte* (carmina) *sic nata,* vel potiùs: *Nec tamen insignis fætus artis nati. considere simul et adlatos* secum domique post extremum meditatos congressum, *vel ibidem,* in regiâ et novo conventu, *repertos,* commentos et excogitatos, *versus connectere* cet. Hìc addenda est Bipontinorum Editorum sententia: Locus corruptus, quem neque Lipsius, aut Muretus, neque I. F. Gron. tentando restituerunt. Si legas nobiscum, *necdum insignia arte conati considere simul,* &c. et cogites, Tacitum h. l. describere ludos poeticos, quos cum sodalibus fecit Nero, ut allato versu reperiret alius eum, qui illi connecteretur, cett. omnia satis plana sunt.

Si inter tot peritissimos medicos et mihi liceret qualemcunque medicinam huic corruptissimo loco adhibere, sic legerem: *contractis quibus aliqua pangendi facultas, nec dum insignis aut satis nota.* Levis hìc mutatio est, et ductui literarum accommodata.

*Ore uno fluens.* Benè. Nec emendandum, ut placet Ernesto, *fluentium.*

*Impartiebat.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et editiones omnes veteres. In recentioribus, *impertiebat.*

*Utque ... discordiæ eruerentur.* Ita Puteolanus. Pro *utque,* in MSS. Harl. Jes. *atque.* Sic quoque emendatum in MS. Bodl. in quo primâ manu scriptum, *utque.* In MS. Jes. *eruerentur;* deinde emendatum *eruebantur.* De hoc verbo plurimùm variant libri. MS. Flor. *rueretur.* MS. Bud. *merentur.* MS. Reg.

et editio princeps, *ruerent.* MS. Agr. *eruerent.* In MS. Guelf. *atque . . . eruebantur.* Beroaldus et recentiores, *utque eruebantur.* Ernestus mallet, *riderentur.* Ingeniosè Rhenanus, *quærerentur.* Potest tamen ferri antiqua et magis probata scriptura. Nempe Nero *sapientiæ doctoribus tempus impartiebat post epulas,* atque impartiebat, *ut contraria adseverantium discordiæ eruerentur.* Si quid mutandum, cum Rhenano emendarem, *ut contraria adservantium discordiæ quærerentur.* Quod minimè indignum Tacito.

*Ore vultuque tristi.* Ita MSS. Flor. Reg. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *voce vultu,* &c. In margine MS. Bodl. *ore.*

Cap. 17. *Levi contentione.* Beroaldus et recentiores. In MSS. Reg. Guelf. et editione principe, *levi intentio.* Unde Ernestus suspicabatur, *levi initio,* vel *levi ab initio.* MS. Flor. et Puteolanus, *levi intentione.*

*Livineius Regulus.* Malè MS. Reg. et editiones veteres, *Livídineius.*

*Invicem incessentes.* Benè Lipsius et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et editionibus veteribus, *incessente.*

*Reportati sunt.* MSS. Guelf. Harl. Bodl. Jes. et editiones veteres, *deportati.* Placet *reportati,* recentioribus omnibus probatum.

*Aut parentum.* Ita MS. Flor. editio princeps, Ernestus et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Reg. et Puteolanus, *ac parentum;* quod non ita placet, quia jam supra, *ac plerique.*

*Re ad patres relatâ.* Benè MSS. Flor. Reg. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *delatâ.* At, causâ jam delatâ, relatum à consulibus, ut pœna statueretur.

Cap. 18. *Prætoriâ potestate usum.* Hæc prætoria potestas in Cyrenaicâ sæpe addita videtur, ut plus esset auctoritatis. Sic iste Acilius Strabo, disceptator missus, prætoriâ potestate auctus est. Sic quoque in nummis Pupii, quos protulit Cl. Pellerin, *Recueil de Médailles de Villes,* Vol. 1. p. 11. Pupius modò appellatur *TAMIAC,* id est, *quæstor;* modò *ANTIΣTPA. KAI TAMIAC,* id est, *proprætor et quæstor.*

*Nero probatâ.* Ita Pichena, secutus vestigia MS. Flor. in quo, *ne probata.* In MSS. Bodl. Jes. Guelf. *Princeps ne probatâ.* In MS. Harl. *Princeps Nero.* In MS. Agr. et editione principe, *ne improbatâ.* Unde mallet Ernestus, *nec improbatâ,* aut potiùs, *non improbatâ.*

Cap. 19. *Et elegantiâ vitæ.* Mallet Lipsius, *et quem elegantiâ vitæ clariorem effecit.* Cl. Bouhier, *at elegantia vitæ quem clariorem effecit,* &c.

*Clariorem effecit.* Voculam unam excidisse pòst, *effecit,* censet Cl. Ernestus; et supplendum, *effecit Afer.* Nihil deesse videtur: verùm de Servilio intellige.

Cap. 20. *Ne, si consideret.* Ita MS. Agr. Perperam in MSS. et veteribus editionibus, *si consideret .... ne spectaculorum,* manifestâ vocis *ne* trajectione; quod jam dudum emendârunt Ryckius et Ernestus. Id quoque longè antè observaverat eruditus Petavius.

*Quoties prætores ederent.* In MSS. et veteribus editionibus, *quoties prætor sederet.* Optimè emendavit Lipsius, *quoties prætores ederent.* Quas verò impensas facerent prætores, si dites forent, docet Olympiodorus apud Photium, Cod. LXXX. p. 198. *Μάξιμος δὲ, εἷς τῶν εὐπόρων εἰς τὴν τοῦ υἱοῦ πραιτοῦραν, τεσσαράκοντα κατεβάλετο κεντηνάρια. Ἑπτὰ δὲ ἡμέραις οἱ πραίτωρες τὰς πανηγύρεις ἐτέλουν.* "Maximus, unus ex opulentis, in filii præturam quadraginta centenaria, *Angl.* 160,000*l.* Septem autem diebus solemnes ludos prætores celebrabant." Tantæ tunc paucorum opes, cùm publica esset paupertas!

*Necessitate certandi.* Ita MSS. et veteres editiones. Rhenanus, *spectandi.* Inde placebat Lipsio, *necessitate spectandi aut cert.*

*Funditùs everti.* Benè Puteolanus et recentiores. Corruptè in editione principe, *eunti.* Lipsius et Muretus opinabantur omitti posse, *everti.*

*An justitiam augurii.* Hæc luxata desperataque pronuntiat Lipsius. Emendat Pichena, *an institutos Augustanos è decuriis equitum.* Mihi sana omnia videntur; aut si quid mutandum, unam voculam loco suo dimotam puto; legendumque, *an justitiam*

*augurii, decurias equitum,* (nempe judicum) *et egregium judicandi munus expleturos.* Tunc plana omnia: scilicet, an augurum, an judicum muneribus pares futuros homines, fractorum sonorum et dulcedinis vocum auditores assiduos, peritos æstimatores. Propria erat augurii justitia et sanctitas. Inter equitum decurias, erant judicum decuriæ; de quibus Plinius, XXXIII. 1. sect. 7. "Quod anteà militares equi nomen dederant, hoc nunc pecuniæ judices tribuunt. Nec pridem id factum: Divo Augusto decurias ordinante, major pars judicum in ferreo annulo fuit: iique non equites, sed judices vocabantur. Equitum nomen subsistebat in turmis equorum publicorum. Judicum quoque non nisi quatuor decuriæ fuere primò: vixque singula millia in decuriis inventa sunt, nondum provinciis ad hoc munus admissis: servatumque in hodiernum est, ne quis è novis civibus in iis judicaret." Ad quatuor decurias, ut levior labor judicantibus foret, *quintam addidit* Caius Caligula, teste Suetonio in C. Calig. XVI. Inde in veteribus Inscriptionibus JVDEX. EX. QVINQ. DECVRIIS.

CAP. 21. *Ac tamen.* Editio princeps, *attamen. Spectaculorum oblectamentis.* MSS. Farnes. et Corb. *oblectamenta;* quod probabat Lipsius.

*A Thuriis.* MS. Corb. *Tyriis.*

*Curatiùs editos.* Ita MSS. Guelf. Corb. et editio princeps ac recentiores. Malè Puteolanus, *accuratiùs.*

*Consurgeret ac strueretur. Ac strueretur,* scioli alicujus librarii glossema est, Cornelianæ brevitati non modò contrarium, sed omnino frigidum. Laboranti sensui succurritur levi mutatione, quâ pro *strueretur* legitur *destrueretur.* Bibl. Crit. II. vii. 96.

*Totius quinquennii.* Benè Lipsius, *totius.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. et editionibus veteribus, *potiùs.*

*Ac ne modica quidem.* Non audiendus Gronovius, qui emendat, *ne immodica quidem.* Mallet Ernestus, *ne solita quidem.*

*Eloquentiæ primas.* Benè MSS. Flor. Farnes. editio princeps et recentiores. In MSS. Bodl. Jes. et Puteolanus, *primas partes.* In MS. Corb. *primitias.*

*Græci amictus.* Optimè Puteolanus et recentiores. In MSS. corruptè, *Græciam ictus,* vel *ictam;* vel *jactus,* ut in editione principe.

*Quos per eos dies.* In editione principe, *quo;* unde in quibusdam editionibus emendatum, *quomodò.* Benè Puteolanus, *quos.* Nempe plerique Græcos amictus, fluxos mollesque, à more Romano alienos, dicteriis incesserant. Frustra tentat Groslotius, *queis,* ut sensus sit, *quibus induti fuerant.*

Cap. 22. *Inter quæ et sidus.* MS. Reg. editio princeps et recentiores. Puteolanus omisit, *et.*

*Mutationem regnis.* Perperam in MSS. et editis libris, *regis.* Emendandum, *regnis,* optimè monuit Cl. Bentleius in notis ad Lucanum, I. 529.

*Deligeretur anquirebant.* Ernestus è MS. Flor. In MSS. Reg. Agr. et editione principe, *perquirebant.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *inquirebant.*

*Celebrabatur.* Ita Muretus et recentiores. In veteribus editionibus, *celebratur.* J. Gronovius è MS. Flor. edidit, *celebratus.*

*Hunc illum.* Groslotius, Rhenanus, Grotius emendabant, *hinc illum.* Et certè hæc emendatio legentium omnium menti occurrit. Non tamen absurdum dixerim, *hunc illum;* idque defendunt Gronovius et Ernestus.

*Permotus iis.* Puteolanus et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Corb. et editione principe, *his.*

*Consuleret quieti Urbis.* Ita Pichena è MS. Flor. in quo scriptum, *consuleret quieturbis.* Vulgò in MSS. *consuleret sibi et turbis,* unde tentaverat Lipsius, *sibi et Urbi.* In MS. Corb. et editione principe, *sibi è turbis.*

*Pravè diffamantibus.* Puteolanus et recentiores. In MS. Corb. et editione principe, *prava.*

*Aquæ Marciæ.* Aquæ Marciæ aquæductûs egregia monumenta extant Romæ, ubi nunc *Porta di S. Lorenzo.* Ea exhibet Cl. Piranesi, *Antichità Romane,* Vol. I. Tab. IX et X. Ex inscriptionibus, quæ supersunt, videtur paulo pòst pollutum à

Nerone fontem aquam dilapsam et in usu esse desiisse. Titus ac posteà Antoninus Caracalla eam Urbi restituere.

IMP. CAESAR. DIVI. IVLI. F. AVGVSTVS. PONTIFEX. MAXIMVS. COS. XII.

TRIBVNIC. POTESTAT. XIX. IMP. XIIII. RIVOS. AQVARVM. OMNIVM. REFECIT.

IMP. CAES. M. AVRELIVS. ANTONINVS. PIVS. FELIX. AVG. PARTH. MAXIM

BRIT. MAXIMVS. PONTIFEX. MAXIMVS

AQVAM. MARCIAM. VARIIS. KASIBVS. IMPEDITAM. PVRGATO. FONTE. EXCIS. ET. PERFORATIS

MONTIBVS. RESTITVTA. FORMA. ADQVISITO. ETIAM. FONTE. ANTONIANO

IN. SACRAM. VRBEM. SVAM. PERDVCENDAM. CVRAVIT

IMP. TITVS. CAESAR. DIVI. F. VESPASIANVS. AVG. PONTIF. MAX

TRIBVNICIAE. POTESTAT. IX. IMP. XV. CENS. COS.

VII. DESIG. VIII.

RIVOM. AQVAE. MARCIAE. VETVSTATE. DILAPSVM. REFECIT

ET. AQVAM. QVAE. IN. VSV. ESSE. DESIERAT. REDVXIT

Apud Gruterum, p. 177. n. 1. et Piranesi, loc. cit. p. 5.

*Corpore toto polluisse.* Ita libri scripti et editi. Pro *toto* emendandum, *corpore loto,* suadere videtur rerum series. Sic quoque placitum Lipsio, Heinsio, Grævio, Ernesto aliisque eruditis viris.

Cap. 23. *Ad occupanda Tigranocerta.* Ita MSS. Reg. Bodl. Jes. Corb. Guelf. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *occupandum.*

*Et carissima.* Editio princeps ac recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *ac.*

*Fines suos prægredientem.* MSS. Flor. Corb. et Ernestus. In MSS. Harl. Jes. et editione principe, *progredientem.* MS. Guelf. et Puteolanus, *prætergredientem.*

*Externo sanguine.* MS. Reg. *extremo.*

Cap. 24. *Eodem plura quam.* Puteolanus, ac ceteri omnes. *Quam* abest à MS. Reg. et editione principe, in quâ pro *tolerante* legitur *toleranti.* Inde suspicabatur Cl. Ernestus emendandum, *eadem plura gregario milite tolerantis.* At recepta scriptura videtur magis Corneliana.

*Alterum impetu captum.* Ita MSS. Vatic. Reg. Guelf. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Bodl. Harl. et à Puteolano omissum, *captum:* additum est in margine MS. Harl. In MS. Jes. desunt *impetu captum.*

*In regionem Taurannitium.* Sic MSS. Guelf. Agr. et editio princeps. In MS. Reg. *Taurannicium.* MS. Flor. et Puteolanus, *Tauraunitium.* In MSS. Bodl. Jes. Harl. *Taurauntium.* At in MS. Harl. emendatum, *Taurantium.*

Cap. 25. *Præsidium regium.* Puteolanus, et libri omnes postea editi. In MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Corb. et editione principe, *præsidium legerat:* quâ in voce, corruptâ quidem, latet, ut videtur, præsidii nomen. Frustra Muretus mox emendabat, *quo ferox juventus clausa erat.*

*Demum et inrumpentium.* Ita MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et editiones veteres. In aliis omissa particula, *et,* quam recentiores restituere. Anteà in MS. Jes. *nam prælium.* Pro *aggeris* frustra tentat Ryckius, *aggeribus.*

*Ad littora maris Rubri.* Ita libri scripti et editi. At hæc ne intelligas de sinu Arabico, quod vulgò dicimus mare Rubrum, sed de sinu Persico, quod veteres mare Rubrum, aut mare

Erythræum appellabant, nunc *the Persian Gulf, the Indian Sea.* Lipsius, cùm hunc locum corruptum crederet, emendabat *maris sui,* id est, *maris Caspii.* Verùm perperam, ut observavit Ryckius. Tunc enim via fuisset difficillima; nec Parthorum custodias vitâssent Hyrcani. Contra verò Româ regressi, et ad littora maris Rubri deducti, longâ quidem viâ, sed tutâ, patrias in sedes remeavere.

Cap. 26. *Legionibus citis.* MS. Reg. *legionibus suis.*

*Ob regem aversos animis.* In MSS. Flor. Reg. Corb. et editione principe, *à rege animis.* In MS. Agr. *quod nobis alienos animis cognoverat.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. *adversos animis.* In hâc tantâ varietate placet inducta à Puteolano emendatio, *aversos animis.* In mediis quibusdam editionibus, *aversos animi.*

*Imperium delectus.* A MSS. Harl. Jes. Guelf. abest *delectus.*

*Additum et præsidium.* MSS. Flor. Guelf. Corb. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *additum etiam.*

*Et quò faciliùs.* Mallent Freinshemius et Ryckius, *equitum alæ, quò faciliùs regnum tueretur. Pars Armeniæ,* &c. Certè probabilis conjectura. Nihil tamen in vulgatâ scripturâ repugnat. Pro *tueretur,* in MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. *tuerentur.*

*Pharasmani Polemonique.* In MSS. Flor. Reg. Corb. et editione principe corruptè, *pars Armeniæ eunt cuique finitiva pars impulique et Aristobulo atque Antiocho parere jussi sunt.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. pro *pars impulique, pars nipulique.* Emendavit Puteolanus, *pars Armeniæ ut cuique finitima pars Nipolique, et Aristobulo atque Antiocho parere jussæ sunt.* Suspicabatur Lipsius pro *pars Nipolique* legendum fortè *Thrascypolique.* Feliciùs divinavit J. F. Gronovius, *pars Armeniæ, ut cuique finitima, Pharasmani Polemonique, Aristobulo atque Antiocho parere jussæ sunt.* Hæc enim cum veteris scripturæ reliquiis, Taciti mente, locorum et rerum situ ita concordant, ut de emendationis veritate ne minima quidem haberi possit dubitatio. Pharasmanes, Iberiæ rex, Romanorum studiosus, Armeniis infensus, ut dictum est supra Annal. XIII. 37. Septemtrionalem Armeniæ partem obtinuit. Polemo II. rex Ponti Polemoniaci, à Dione memo-

ratus lib. LIX. p. 649. Armeniæ partem, Septemtrionem inter et Occidentem positam habuit. Tuncque cusi nummi ab Harduino, *Selecta Opera*, p. 636. laudati. *ΕΤΟΥΣ ΚΓ*, id est, *anno* 23. Caput Neronis radiatum. In posticâ parte, *ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΟΛΕΜΩΝΟΣ*, caput Polemonis diadematum. Alius est ejusdem Polemonis nummus cum æra *ΚΔ*, id est, anno vigesimo quarto. Posteà Polemo regnum Ponti Neroni concessit, teste Suetonio in Ner. XVIII. Occidentali Armeniæ parte aucti sunt Aristobulus, qui Armeniam minorem jam antè acceperat, ut vidimus supra Annal. XIII. 7. et Antiochus, rex Commagenes, de quo multa Annal. XII. 55. XIII. 7. Ob Armeniæ partem Antiochi regno additam, Armeniacam tiaram in ejus nummis fuisse expressam meritò observat Cl. Pellerin, *Recueil de Médailles de Rois*, p. 126. Jam Sophenen potiebatur Sohemus, ut vidimus Annal. XIII. 7.

*In Syriam abscessit.* Benè Lipsius et recentiores, *abscessit.* In MSS. et veteribus editionibus, *accessit.*

CAP. 27. *Jus coloniæ.* A. U. C. 560. jus coloniæ habuisse Puteolos testatur Livius, XXXIV. 45. Vide et Capacium, Hist. Neapolit. p. 715 et 716. At cùm coloniæ in municipii statum aliquandò redigerentur, ut accipimus ex Gellio, XVI. 13. id experti videntur Puteoli. Iterum enim coloniam deduxit Augustus, quæ *colonia Augusta* appellata est, Frontin. de coloniis. Novum, aut fortè ampliùs coloniæ jus et cognomentum à Nerone demum adipiscuntur; ita ut primò *Puteoli, colonia Dicæarchia dicti* sint, Plin. III. sect. 9. deinde *colonia Augusta*; ac denique *colonia Neroniana.* Sic in nummis COL. A. A. PATRENS. *Colonia Augusta Aroe Patrensis,* posteà dicta est COL. NER. PATREN. *Colonia Neroniana Patrensis.* Inutilis ergò Pighii emendatio, *Puteoli novum jus coloniæ.*

*Veterani.* Veterani illi, *neque conjugiis suscipiendis, neque liberis alendis sueti,* milites ex veteri usu cœlibes adhuc fuisse probant. Iis quidem, aliquot antè annis, Claudius, "quia ex legibus uxores habere non poterant, maritorum jura concesserat;" τοῖς τε στρατευομένοις, ἐπειδὴ γυναῖκας οὐκ ἐδύναντο ἔκ γε τῶν νόμων ἔχειν, τὰ τῶν γεγαμηκότων δικαιώματα ἔδωκε, Dio, LX. p. 681. Primus Severus,

ut militibus, quorum ope imperium erat adeptus, gratificaretur, uxores aliaque plurima, militari disciplinæ contraria, indulsit, teste Herodiano, lib. III. p. 229. Ἄλλα τε πολλὰ συνεχώρησεν ἃ μὴ πρότερον εἶχον. Καὶ γὰρ τὸ σιτηρέσιον αὐτοῖς (στρατιώταις) πρῶτος ηὔξησε, καὶ δακτυλίοις χρυσοῖς χρήσασθαι ἐπέτρεψε, γυναιξί τε συνοικεῖν· ἅπερ ἅπαντα σωφροσύνης στρατιωτικῆς, καὶ τοῦ πρὸς τὸν πόλεμον εὐσταλοῦς τε καὶ ἑτοίμου ἀλλότρια ἐνομίζετο. "Alia permulta indulsit quæ numquam anteà acceperant. Nam et frumenti summam primus adauxit, et, aureis annulis uti et domi habere mulierem permisit; quæ omnia procul à militari disciplinâ, succinctos eos paratosque ad bellum minimè præstitura videbantur." Multo tamen ante Severi tempora, ipsâque fermè Neronis ætate, nonnulli milites uxores habuere, ut docent tabulæ honestæ missionis à Galbâ datæ, quas exhibet Cl. Muratori, *Thesaur. Inscript.* Vol. I. p. 306. et accuratiùs Cl. Gori, *Inscript. Antiq.* Vol. III. p. 144.

SER. GALBA. IMPERATOR. CAESAR. AVGVSTVS
PONTIF. MAX. TRIB. POT. COS. DES. II
VETERANIS. QVI. MILITAVERVNT. IN. LEGIONE I.
ADIVTRICE. HONESTAM. MISSIONEM. ET. CIVITATEM. DEDIT. QVORVM NOMINA. SVBSCRIPTA
SVNT. IPSIS. LIBERIS. POSTERISQVE. EORVM
ET. CONVBIVM. CVM. VXORIBVS. QVAS. TVNC
HABVISSENT. CVM. EST. CIVITAS. IIS. DATA
AVT. SI. QVI. CAELIBES. ESSENT. CVM. IIS
QVAS POSTEA DVXISSENT. DVMTAXAT. SINGVLI. SINGVLAS. &c.

Sic aliæ duæ tabulæ apud eumdem Muratori, loc. cit. Ejusdem generis est alia tabula, Domitiani ætate scripta, et à Grutero, p. 574. n. 5. posteà à Cl. Gori, *Inscript. Antiq.* Vol. I. p. 69. diligentiùs edita.

IMP. CAESAR. DIVI. VESPASIANI. F. DOMITIANVS
AVGVSTVS. GERMANICVS. PONTIFEX. MAXIMVS
TRIBVNIC. POTESTAT. XII. IMP. XXII. COS. XVI
CENSOR. PERPETVVS P. P.
PEDITIBVS. ET. EQVITIBVS. QVI. MILITANT. IN
COHORTE III. ALPINORVM. ET. IN. VIII. VOLVN-
TARIORVM. CIVIVM. ROMANORVM. QVI. PERE-
GRINAE. CONDICIONIS. PROBATI. ERANT. ET
SVNT IN DELMATIA. SVB. Q. POMPONIO. RVFO
QVI QVINA. ET. VICENA. STIPENDIA. AVT
PLVRA MERVERVNT. ITEM. DIMISSO. HONESTA
MISSIONE. EMERITIS STIPENDIIS. QVORVM
NOMINA SVBSCRIPTA. SVNT. IPSIS. LIBERIS
POSTERISQVE. EORVM. CIVITATEM. DEDIT
ET. CONVBIVM. CVM. VXORIBVS. QVAS. TVNC
HABVISSENT. CVM. EST. CIVITAS IIS DATA. AVT
SIQVI. CAELIBES. ESSENT. CVM. IIS. QVAS
POSTEA DVXISSENT. DVMTAXAT. SINGVLI
SINGVLAS. &c.

Ex iis tabulis multa observatu digna accipias. Ac primò quidem, licèt ex veteribus reipublicæ Romanæ institutis soli cives Romani in legiones forent recipiendi, ab hâc disciplinæ integritate sub Principibus ac maximè post Claudii tempora, discessum est, et multi peregrinæ conditionis lecti sunt. Secundò nonnulli milites iis temporibus uxores habebant quibuscum matrimonium iis erat, non verò connubium. Hæc enim differunt. Matrimonium enim erat uxoris jure gentium ducendæ facultas. *Connubium* autem, teste Ulpiano, Tit. v. de his qui in potestate sunt. Leg. 3. *est uxoris*

jure Romano *ducendæ facultas.* Et, ut docet idem Jurisconsultus, ibid. Leg. 4. " Connubium habent cives Romani cum civibus Romanis: cum Latinis autem et peregrinis ita, si concessum sit," et Leg. 8. " Connubio interveniente, liberi semper patrem sequuntur: non interveniente connubio, matris conditioni accedunt; excepto eo, qui ex peregrino et cive Romanâ peregrinus nascitur: quoniam lex Mensia ex alterutro peregrino natum deterioris parentis conditionem sequi jubet."

Tertiò, cùm in variis regionibus mulieres à militibus sumerentur, jus connubii tributum est dumtaxat cum *singulis et primis uxoribus*, ut accipimus ex Philipporum Imperatorum tabulâ, quam publicavit, et peculiari epistolâ illustravit Cl. Scipio Maffeius: hanc quoque edidit Cl. Muratori, *Thesaur. Inscriptionum*, Vol. I. p. 362.

IMP CAES M IVLIVS PHILIPPVS PIVS
FEL AVG PONT MAX TR POT V COS III PP PROCOS
IMP CAES M IVLIVS PHILIPPVS PIVS FEL AVG
PONT MAX TRIB POT II COS II PP
NOMINA MILITVM QVI MILITAVER. IN CO
HORTIBVS PRAETOR. PHILIPPIANIS DECEM
I. II. III. IIII. V. VI. VII. VIII. VIIII. X. PIIS VINDI-
CIBVS
QV. IPII (lege QVI PIE) ET FORTITER MILITIA FVNCTI
SVNT
IVS TRIBVIMVS CONVBII DVMTAXAT CVM
SINGVLIS ET PRIMIS VXORIBVS VT ETIAM
SI PEREGRINI IVRIS FEMINAS IN MA
TRIMOMIO SVO IVNXER. PROINDE LIBE
ROS TOLLANT AC SI EX DVOBVS CIVIBVS
ROMANIS NATOS AD VII ID IAN

IMP M IVLIO PHILIPPO PIO FEL AVG III ET

IMP M IVLIO PHILIPPO PIO FEL AVG II COS

COH VIII. PR. PHILIPPIAN. PV

M. BRAETIO. M. F. IVSTINO

SABATIN. MANTVA.

DESCRIPT ET RECOGNIT EX TABVLA AEN QVEFIX

EST ROM IMMVR. POSTEMPLVM DIVI AVG AD

MINERVAM

Id est, *descriptum et recognitum ex tabulâ æneâ quæ fixa est Romæ in muro post templum divi Augusti ad Minervam.* Pars una tabulæ, cui inscripta erant nomina militum, periit. In alterâ superstite apparent adhuc vestigia, quibus compertum quosdam fuisse oriundos LAVDIC. ALABAN. PHILADEL. NICOMED. id est, *Laodiceâ, Alabandâ, Philadelphiâ, Nicomediâ.*

Nunc verò, ut ad veteranos Tarentum et Antium adscriptos revertar, haud mirum eos, Tarentum et Antium colonias aspernatos, dilapsos esse in provincias, in quibus stipendia expleverant; cùm, præter causas à Tacito allatas, militaris disciplina ita foret corrupta, ut in quibusdam exercitibus veterani *non stationem, non vigilias,* inirent; *vallum fossamque quasi nova et mira viserent; sine galeis, sine loricis, nitidi et quæstuosi, militiâ per oppida expletâ;* sicuti vidimus supra Annal. XIII. 35. Quâ adhuc licentiâ uterentur in provinciis dicetur infra cap. 31.

Non videtur tamen tot Antio dilapsos, si quidem, teste Suetonio, in Ner. IX. "Antium coloniam deduxit, adscriptis veteranis è prætorio, additisque per domicilii translationem ditissimis primipilarium, ubi et portum operis sumtuosissimi fecit." Si fides haberi posset Goltzio, præter prætorianos, missos quoque veteranos legionis IV. dicerem. Nam Neronis nummum, p. 237. affert, cum inscriptione, COL. ANTIAT. LEG. IIII. ITALICA.

*Sui cujusque ordinis.* Ita MSS. Bodl. Jes. Guelf. editiones veteres et recentiores. Perperam in mediis quibusdam, *suis.*

Cap. 28. *Ad senatum provocavissent.* Olim, cùm vigeret libertas, à magistratu ad populum fuit provocatio: posteà appellatum est ad Principem, qui summâ rerum potiebatur. Augustus "appellationes quotannis urbanorum quidem litigatorum prætori delegavit Urbano: at provincialium, consularibus viris, quos singulos cujusque provinciæ negotiis præposuisset," Sueton. in Aug. xxxiii. Eas Caius Caligula M. Silano delegabat, ut vidimus in Supplemento Annal. vii. 23. Sub Claudii Principatu et Neronis initiis invalescente senatu, factæ à judicibus ad senatum appellationes; quem patrum honorem auxit Nero, statuitque ut ii, qui ad senatum provocavissent, idem pecuniæ pignus interponerent, ac ii, qui Imperatorem appellabant. Quod anteà vacuum, solutumque pœnâ fuerat; et fuit deinceps, cùm cautionem sustulit Diocletianus, ut videre est in Cod. libr. vii. Tit. 62. *de Appellationibus.* Leg. 6. Majorem adhuc senatûs auctoritatem fecit Hadrianus, quo auctore, *appellari à senatu* non potuit Princeps, Digest. libr. xlix. Tit. 2. *A quibus appellari non licet.* Leg. 1. ex Ulpiano. Videtur autem in tertiam partem æstimatæ litis datam fuisse cautionem. Sic enim Paulus, Recept. Sentent. libr. v. Tit. 33. leg. 7. "Assertor, si provocet, in ejusmodi tertiam cavere debet, quanti causa æstimata est."

*Vibius Secundus.* Vitiosè in MSS. Reg. Corb. et editione principe, *Julius Secundus.*

*Vibii Crispi fratris opibus enisus.* Benè MS. Corb. *opibus.* Sic quoque reperisse se quibusdam in libris testatur Lipsius. Ita emendaverat Pichena, è MS. Flor. in quo corruptè, *frisoribus.* Et ex alio recentiore MS. in quo, *opibus.* In MSS. Bodl. Bud. Guelf. *sororibus.* Vox deerat in editione principe. Suppleverat Puteolanus, *favore.*

Cap. 29. *Cæsonio Pæto.* Cæsonium Pætum eumdem esse ac Cæsennium Pætum, de quo infra Annal. xv. 6. falsò credidere Freinshemius, Lipsius, ipseque Joseph Scaliger auctor indicis Gruteriani. Eorum diversitatem egregiè probavit Ryckius ex duabus inscriptionibus, quarum altera apud Gruterum, p. lxii. num. 7.

PETRONIO TURPILIANO

ET CAESONIO PAETO COS.

Altera, ibid. p. LXIV. num. 9.

P. CALVISIO RVSONE

L. CAESENNIO PAETO COS.

*Petronio Turpiliano.* Hoc consule lata lex Petronia, de quâ Digest. libr. XLVIII. Tit. 8. ad legem Corneliam de Sicariis et veneficiis. Leg. 11. ex Modestino. "Post legem Petroniam, et senatusconsulta ad eam legem pertinentia, dominis potestas ablata est ad bestias depugnandas suo arbitrio servos tradere. Oblato tamen judici servo, si justa sit domini querela, sic pœnæ tradetur." Percelebre quoque senatusconsultum Turpilianum, quo tergiversatores et quasi tergiversatores, id est, ii, qui accusationem intentatam destituunt, vel morâ suâ inutilem reddunt, damnantur quinque librarum auri, *Angl.* 200*l.* præter infamiam. Miror Tacitum has leges siluisse.

*Neque A. Didius.* In MS. Reg. et editione principe, *neque Adjutus.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. *Halutus.* Puteolanus perperam emendavit *Avitus.* Lipsius et Ernestus meritò observavere legendum *A. Didius;* idque evicit Cl. Bimard de la Bastie, in dissertatione, *de vitâ, rebus gestis, et nummis T. Didii consulis et gente Didiâ,* p. 19. Idem enim omnino est hic A. Didius qui supra memoratur Annal. XII. 40. et infra in Vitâ Agricolæ, XIV. Mox Ernestus è MSS. Flor. Guelf. et editione principe restituit, *Veranius.* Sic quoque MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus. Aliis, *Verannius.*

*Siluras populatus.* Optimè emendavit Lipsius, *Siluras,* ut patet ex Annal. XII. 40. Vitiosè in MSS. Reg. Harl. Jes. et editionibus veteribus, *sylvas.*

*Supremis testamenti verbis.* Glossematium esse *verbis* putat Lipsius. Acidalius etiam omitti vult, *testamenti.* Vulgatum non immeritò sanum putat Ernestus. In editione principe, *supremi.*

*Subjecturum ei provinciam.* Benè MS. Flor. Ita et volebat Lipsius. Perperam in MSS. Harl. Bodl. Jes. et editionibus veteribus, *provincias.*

*Navesque fabricatur.* MSS. Reg. Jes. et editio princeps, *fabricantur.* Puteolanus et recentiores, *fabricatur.*

*Adversùs breve et incertum.* Ita MSS. Reg. Corb. et editio princeps. Puteolanus et recentiores *adversùs breve littus et incertum. Littus* abesse à libris suis testatur Lipsius, omissumque meritò volebant Muretus et Acidalius. Sic enim fermè Tacitus infra Annal. xv. 12. "Quà proximum et commeatibus non egenum, regionem Commagenam, exin Cappadociam, inde Armenios petivit." *Breve,* id est, scatens brevibus. Sic Pontus Euxinus *brevis* appellatur à Melâ, I. 19.

*Pedes equitesque.* Ita MSS. Reg. Flor. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *pedites.*

*Vado secuti.* In MS. Reg. et editione principe, *vados secuti.* At error videtur librariorum, licèt Sallustius, Hist. I. *Facilem vadum* dixerit. Mallent Gronovius et Ernestus, *vada.* At æquè dicitur, *vado.* Sic Cæsar, de Bell. Gallic. I. 6. *vado transitur.*

Cap. 30. *Quæ veste ferali.* Ita MSS. Reg. Corb. editio princeps et Ernestus. Sic quoque MS. Harl. in margine. Puteolanus omisit, *quæ.*

*Perculere milites.* Malè in MS. Corb. *perpulere.* Pichena è MS. Flor. edidit, *milites;* quem sunt secuti Gronovius uterque et Ernestus. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et editionibus veteribus, *militem.*

*Impositum victis.* Ita MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et editiones veteres ac recentiores. Rhenanus, aliique eum secuti, *vicis.*

Cap. 31. *Prasutagus.* MS. Reg. et editio princeps, *Phrasuragus.* Emendatum quoque secundâ manu in MS. Harl. *Prasuragus.* In MS. Corb. *Phrasucagus.* Pro *Iceñorum* corruptè vulgò in MSS. et veteribus editionibus, *Igenorum* vel *Tigenorum.*

*Longâ opulentiâ.* Mallet Lipsius, *longè.* At benè *longâ opulentiâ,* id est, diuturnâ, ut multis jam observatum.

*Regnumque et domum.* Ita MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. editio princeps et recentiores. Puteolanus omisit, *que.*

*Uxor ejus Boudicea.* *Ejus* abest à MSS. Harl. Bodl. Jes. Omisit quoque Puteolanus. Reperitur in MSS. Flor. Corb. Guelf. editione principe et recentioribus. In reginæ nomine variant multùm libri scripti et editi. In MSS. Harl. Bodl. Jes. appellatur *Booditia.* Infra cap. 35. in iisdem MSS. Harl. Jes. vocatur *Boudicea:* in MS. Bodl. *Boodicea.* Sic et Puteolano, cap. 31. *Boodicia,* et cap. 35. *Boudicca;* et in vitâ Agricolæ *Voadica.* Dioni, lib. LXII. p. 701. *Βουνδουΐκα.* Gildæ, *Boadica.* In MS. Vatic. 1863. *Bouducca.* In MS. Vatic. 1864. *Bonducca.* In MS. Vatic. 1958. *Boudicea.* Quam scribendi rationem sum secutus, ut probatam magis. Sic Cl. Gordon, "First of all Boudicea, &c." Murphy quoque, "His wife, Boadicea, &c." Eruditus Bouteroue, *Recherches curieuses des Monnoies de France,* p. 67. nummum æreum hujus reginæ, ut videbatur, publicavit. Ex unâ parte, caput fœminæ cum torque, cæsarie gemmis revinctâ: ex alterâ, equus decurrens: supernè et infernè, duæ parmulæ, quas Tacitus, Vit. Agr. XXXVI. *cetras* appellat: inscriptio *BOOTIKA.* Eumdem memorat Cl. Spanheim, *de Præstant. Numismat.* Vol. I. p. 557. At Cl. Pellerin, *Recueil de Médailles de peuples et de villes,* Vol. I. p. 34. suspicionem de hoc nummo movet. Alium profert cum viri capite, et inscriptione POOCTIKA: in parte posticâ, leo decurrens, infra ROVECA.

*Ad rebellationem.* Ita MSS. Flor. Guelf. editio princeps et recentiores. In MSS. Bodl. Jes. et Puteolanus, *rebellionem.*

*Servitio facti.* Sic MSS. Reg. Flor. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *assuefacti.* MS. Agr. *fracti,* quod elegantius videtur. *Sueti* quoque conjiciebat Cl. Ernestus.

*Quasi arx æternæ dominationis.* Benè Freinshemius et recentiores. In MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. et editionibus veteribus, *quasi ara:* unde tentabat Lipsius, *arra.* Verè Cl. Gordon, "as

the bulwark of a domination established over them without end." Murphy quoque, "It seemed the citadel of eternal slavery."

Cap. 32. *In furore turbatæ.* Præpositio *in* abest à MS. Agr. Mallet Faernus, *in furorem.* Vulgatum ferri potest, si intelligas, *fœminæ, furore actæ, turbatâ mente.*

*In æstuario Tamesæ subversæ coloniæ.* Optimè Pichena è MS. Flor. Corruptè in MSS. Harl. Bodl. Jes. Reg. et editionibus veteribus, *in æstuario notam esse subversæ coloniæ,* vel *in estumootam ese sub ver coloniæ.*

*Jam Oceanum....effigies relictas....trahebant.* Perperam in MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. et editionibus veteribus, *jam Oceanus ....effigies relictæ....trahebantur.*

*Et impedientibus.* In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *inobedientibus.*

*Occultè rebellionis conscii.* MSS. Reg. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *occultæ.* At occulta non erat rebellio: sed *occultè* erant conscii. Unde error est librariorum, aut editorum, qui *occultæ* pro *occultè* posuere. Lipsius jam edidit, *occultè.* In MSS. Flor. Guelf. editione principe et recentioribus, *occulti rebellionis conscii;* quod omnino durum, ac minimè Cornelianum est. Ernestus omitti vellet, *conscii.* Certè eleganter diceretur, *occulti rebellionis.* Verùm nefas omittere *conscii* in tanto librorum consensu. Benè Cl. Gordon, "frustrated in their measures by such as were secret accomplices in the revolt." Murphy quoque, "secret enemies mixed in all their deliberations."

*Vallum præduxerunt.* Editio princeps, *præduxere.* Puteolanus, *produxerunt.*

*Motis senibus.* Vellet Faernus, *amotis:* Heinsius, *submotis* vel *remotis.* At eodem sensu dicitur, *motis.* Sic infra cap. 60. *movetur* pro *amovetur,* ut rectè observat Ernestus.

*Petilio Ceriali.* Malè editio princeps, *Petio.* Puteolanus, *Peto.* Hic est Petilius Cerialis, de quo sæpe infra, maximè in libris Historiarum.

Cap. 33. *Et commeatuum.* Ita MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *commeatu.*

*Præsidiisque militarium.* Corrigebat Muretus, *militum.* Veriùs Pichena, *militaribus,* ut infra cap. 45.

*Uberrimum spolianti.* Optimè Mercerus et recentiores. In MSS. et veteribus editionibus, *spoliant.* Tentabat Gronovius, *spoliatu.*

*Defendentibus intutum.* Benè MSS. Flor. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. et Puteolanus, *deferentes in tutum læti prædas.*

*Aliorum segnes.* Optimè adhuc Mercerus. Frustra Lipsius, *laborum segnes.* Vitiosè in MSS. et editionibus veteribus, *aliorum insignes.* Tacit. infra Annal. XVI. 14. "occasionum non segnis."

*Cecidisse constitit.* Ita MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Corb. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *occidisse.*

*Reddituri supplicium.* Frustra Lipsius, *reddituris.* Heinsius, *redditum.* Eleganter dictum, *reddituri.*

*Prærepta interim ultione.* In MS. Jes. *præceptâ,* ut volebat Heinsius. In MS. Corb. *prætextâ.* In MS. Vatic. 1864. *prætentâ.* Vulgatum loco aptius videtur.

Cap. 34. *Vexillariis vicesimanis.* Perperam in MSS. et veteribus editionibus, *vicesimariis,* aut *vigesimariis. Vicesimanorum* meminit ipse Tacitus infra cap. 37. Meritò ergò Acidalius et recentiores emendavere, *vicesimanis.*

*Levis circùm armatura.* Ita MSS. Flor. Reg. Agr. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *levi.*

Cap. 35. *Testabatur.* Longissimam Dionis orationem hìc exscribam, quòd non à Tacito tantùm, sed et ab aliis Romanæ historiæ scriptoribus nonnulla mutuatus videtur. Græcis tamen abstinebo, ne in immensum crescat hæc nota. Dio, LXII. p. 701 et seq. "Bunduica, torque aureo insignis, induta stolâ, variis coloribus distinctâ, crassâque chlamyde, hastam tenens, ita allocuta est:

## *ORATIO BOUDICEÆ EX DIONE, QUI EAM* BUNDUICAM *APPELLAT.*

"Experientiâ nôstis quantum libertas antecellat servituti. Proinde si quis vestrûm antehàc ignorans, utra melior esset, pellicientibus Romanorum promissis deceptus fuit; nunc quidem certè utramque experti, quàm graviter erratum à vobis sit didicistis, quòd externam dominationem, sponte susceptam, patriæ moribus et institutis anteposuistis. Intellexistis profectò quantum servili opulentiâ præstet libera paupertas. Quid tam turpe, tam miserum, quod, ex quo tempore Britanniam novere, non simus passi? Nonne plurimis maximisque possessionibus penitus privati, de ceteris tributa pendimus? Nonne, præterquàm quòd ipsis pascimus, ipsis aramus, annua adhuc nostrorum corporum tributa præstamus? Quanto melius foret semel in servitutem vendi, quàm inani libertatis nomine quotannis redimi? Quanto optabilius perire magis, quàm tributaria semper circumferre capita? Quin immo! Apud eos ne mori quidem gratis datur. Nôstis quantum pro ipsis mortuis nobis sit solvendum. Apud ceteras gentes servos ipsos mors in libertatem vindicat, solis Romanis mortui, ad lucra superstites, vivunt. Nos, nos ipsi, si quis argentum non habet (quomodò autem et unde haberet) exuimur, spoliamur, ut ii qui trucidantur. Quis in posterum modus, cùm tales jam injuriæ? licèt omnibus sit insitum vel feras, recens captas, blanditiis delinire. At nos malorum nostrorum, (ut verum loquar) auctores fuimus, qui eos in hujus insulæ imperii partem venire sivimus; qui non eos statim, ut Julium illum *Cæsarem*, expulimus; qui non iis, ut Augusto et Caio Caligulæ, navigationem vel tentari periculosum esse ostendimus. Nos igitur tantam insulam, vel potiùs continentem quodammodò circumfluum, velut separatum orbem terrarum habitantes, adeò-

que Oceano à ceteris gentibus disjuncti, ut alias terras, alio sub cœlo incolere videamur, quorum nomen ne sapientissimis quidem eorum antè cognitum satis fuit: nunc contemti conculcatique sumus ab iis hominibus, qui nihil aliud nôrunt, quàm suis inhiare lucris. Quamobrem, ô cives, amici, et propinqui (nam ego nos omnes, cùm eamdem insulam habitemus, et commune nomen habeamus, propinquos puto) nunc certè, dum adhuc libertatis memoria superest, præstemus officium, antè neglectum; ut non solùm libertatis nomen, sed rem quoque, posteris relinquamus. Quod si nos felicitatis, in quâ sumus educati, prorsus obliviscamur, quid posteros, quippe enutritos in servitute, facturos esse speremus?

"Neque verò hæc dico, ut præsentem rerum statum odio habeatis (odistis enim); neque ut ea, quæ nobis eventura sunt, metuatis (jam enim metuitis): sed ut vos laudibus afficiam, quòd per vos ipsi omnia, quæ necessaria esse videntur, facere statuatis: ut gratias agam, quòd mihi atque vobis ipsis promti opem feratis. Nequaquam verò metuendi vobis Romani sunt: quòd neque plures sunt numero, quàm nos, nec fortiores. Argumento est, quòd illi galeis, thoracibus, tibialibus tecti sunt, et præthereà vallis, mœnibus, et fossis muniti, ne quid amplius ex incursu hostili ipsis damni accidat. Malunt enim his ipsis rebus uti præ formidine, quàm expeditè quid, more nostro, in hostem agere. Nimirum ea fortitudinis abundantia in nobis est, ut tentoria nostra muris eorum tutiora, et scuta omni eorum armaturâ potiora putemus. Quâ ex re, si penes nos erit victoria, facilè eos capiemus: sin vi nos propulerint, effugiemus. Quod si statuerimus nos aliquò recipere, in ejusmodi nos paludes abdemus et montes, ut ab iis inveniri aut capi nequeamus. Illi verò gravitate armorum impediti, neque insequi quemquam poterunt, neque se in fugam convertere. Quibus in rebus cùm multò nobis inferiores sint, tum maximè quòd famem, sitim, frigus, calorem perferre nobiscum non possunt: umbrâ, tegumento, frumento subacto, vino, oleo ita indigent, ut si quid eorum deficiat, pereant. Nobis autem quævis herba et radix, cibus est: quilibet succus, oleum: omnis aqua, vinum: omnis arbor,

domus. Præterea, hæc loca nobis quidem sunt familiaria, et quasi socia ad bellum gerendum, illis incognita et inimica: nos fluvios nudi et nantes transimus, illi ne navibus quidem facilè trajiciunt. Itaque, quod felix faustumque sit, contendamus in eos confidenter, ostendamusque, eos, cùm lepores sint atque vulpes, conari canibus et lupis imperare."

Hæc cùm dixisset, leporem è gremio dimisit, ominis capiendi causâ: qui postquàm auspicatò cucurrit, universa multitudo lætantibus animis vociferata est. Tum Bunduica, manu ad cœlum porrectâ, ait:

"Gratias ago tibi, Andraste, teque mulier mulierem invoco, non bajulis Ægyptiis imperans, ut Nitocris; non Assyriis mercatoribus, ut Semiramis; (hæc enim jam à Romanis accepimus;) nec rursum Romanis ipsis, ut paulo antè Messalina, pòst Agrippina, nunc Nero, qui vir nomine, re ipsâ mulier est: id quod ex eo intelligi potest, quòd voce et citharâ canit, quòdque ornatur muliebriter; sed viris Britannis præfecta, qui non agros colere, non opifices esse, sed bella gerere optimè didicerunt: qui cùm cetera omnia, tum liberos et uxores communes esse inter se putant: atque ideo et mulieribus hisce imperans, quæ eamdem cum maribus virtutem exercent. Cùm igitur ego apud ejusmodi viros atque fœminas regnum obtineam, preces has tibi fundo, et peto abs te victoriam, salutem, libertatem, contra viros injurios, improbos, insatiabiles, sceleratos: si viri appellandi sunt homines, qui calidâ lavantur, cibis lautè apparatis vescuntur, merum bibunt, unguentis diffluunt, molliter cubant, cum pueris, atque iis exoletis, coeunt, citharœdo, et quidem malo, serviunt. Non mihi, obsecro, non vobis diutiùs imperet hæc Neronis, hæc Domitia; cantatrix Romanis dominetur: dignus est qui hujusmodi mulieri serviat, cujus tyrannidem tam longo jam temporis spatio sustinet. Tu verò, Domina, nobis semper sola præses duxque esto."

Diò hanc longam orationem ex Boudiceæ oratione Annal. XIV. 35. Britannorum querelis, in Vitâ Agric. XV. egregiâ Galgaci oratione, ibid. XXX. consarcinâsse videtur. Hic tamen fuit exscribenda, ob nonnulla, ut jam dixi, ab aliis Historicis accepta, nec horum

temporum moribus indigna, licèt scriptoris vitio enervis sit et elumba. Quæ verò ait Boudicea de mortuis, qui in Romanorum quæstus evocarentur, intelligo de pecuniâ, quæ pro mortuis in Libitinæ censum solvebatur; fortè etiam de tributis, quæ anno, quo quis erat mortuus, ac fortè etiam, quod inclementius, quæ ad proximum alterum censum procuratorum avaritiâ ac libidine exigebantur. Annua autem corporum tributa sunt census capitis.

Andraste verò, seu Dea Victoria, quam Boudicea invocat, est fortè ipsa Astarte, cujus cultum vel Phœnices, vel ipsæ legiones Romanæ invexerant. De Astartes cultu in Britanniâ vide Cl. Stukeley, *The medallic history of M. Aurel. Valer. Carausius, Emperor in Britain*, Vol. I. p. 248. Egregiam inscriptionem, insigne cultûs monumentum, protulit. Vol. II. p. 160.

*ΑϹΤΑΡΤΗϹ*

*ΒΩΜΟΝΜ.*

*ΕϹΟΡΑϹΤ*

*ΤΟΥΑΧΕΡΜ*

*ΑΝΕΘΗΚΕΝ.*

Id est, *Marcus Esorast, filius Acherm, Astartes aram posuit.*

Domitius Nero, per ironiam, et ob muliebria sua studia à Boudiceâ appellatur *Neronis, Domitia.*

Quæ verò de Nitocri et Semiramide memorantur, ea comprobat Tacitus in Vitâ Agric. XXI. "Principum filios liberalibus artibus erudire, et ingenia Britannorum studiis Gallorum anteferre.... apud imperitos humanitas vocabatur, cùm pars servitutis esset." Anno 1700. in Staffordiæ comitatu, aureus torques repertus, quem Boudiceæ fuisse opinatur Cl. Leigh, *The natural history of Lancashire.* Lib. III. p. 64.

*Consectum verberibus.* Ita MSS. Jes. Corb. et Puteolanus. In MSS. Flor. Reg. Guelf. editione principe et recentioribus, *confectum,* quod haud æquè elegans. Horat. Epod. IV. 11.

"Sectus flagellis hic triumviralibus
Præconis ad fastidium."

Et Petronius in Satyric. *consecuitque genas.*

*Contrectatam.* MS. Corb. *contactam.*

*Tot millium.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. Reg. Guelf. et editionibus veteribus, *militum.* Meliùs recentiores, *millium.*

Cap. 36. *Qui, quamquam.* *Qui* abest à MSS. Reg. Corb. et editione principe.

*Sonores barbarorum.* Ita MSS. Vatic. Flor. Reg. editio princeps et recentiores. Supra Annal. IV. 48. Tacitus dixit, *sonorem alterius prælii;* et Annal. I. 65. *læto cantu, aut truci sonore.* Puteolanus, *sonoras.*

*Plus illic fœminarum.* *Illic* abest à MS. Reg. et editione principe.

*Paucos esse.* *Esse* abest à MSS. Reg. Corb. et editione principe.

*Quòd modica manus.* Ita MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *modicâ manu.*

*Emissis pilis.* Tot nummorum millia, tot anaglypha, tot monumenta legionarios cum suis pilis exhibent, tam brevis, tam dilucida, tam consona militaris disciplinæ legibus et exercitiis hæc pugnandi ratio à Tacito descripta, ut mirer hâc de re difficultatem nuper fuisse motam. At nostra semper cogitamus prælia, quæ igne missilique ferro plerumque eminùs conficiuntur. Reputemus olim pugnas lacertorum et corporum vi cominùs fuisse confectas.

*Certus eventûs.* Displicet, *certus eventûs Suetonius.* Ob εὐφωνίαν mallem, *certus eventu;* sicque MSS. Reg. Agr. Bodl. Corb. et editiones veteres. Rhenanus primus edidit, *eventûs.* Haud tamen insolens ablativus; eo usus est Valerius Flaccus Argonaut. I. 366.

> "Deucalion certus jaculis, et cominùs ense
> Nobilis Amphion."

Cap. 37. *Suggressus hostis certo jactu.* Perperam hæc Pichena ad hostes refert, qui adversùs Romanos tela exhausere: et cùm

pauci ceciderint Romani, *incerto* emendat pro *certo*. Benè Cl. Gordon, "till the enemy had advanced within arrow shot, and exhausted all their darts." Murphy quoque, "The Britons advanced with ferocity, and discharged their darts at random." Mox in MSS. Harl. Jes. *exhauserant* pro *exhauserat*.

*Velut cuneo erupit*. Ita MSS. editiones veteres et recentiores. Malè Rhenanus, *cuneus*.

*Perfringit*. MSS. Reg. Jes. et editio princeps, *perfringunt*.

*Octoginta millia*. Malè MSS. Bodl. Jes. Corb. *octingenta*.

*Pœnius Postumus*. Reinesius mallet, *Hœnius Postumus*, quòd T. Hœnius Severus consul fuit A. U. C. 894. At Pœnius non ignotum nomen. Apud Gruterum, p. 969. n. 5. memorantur PŒNIA RVFA.

Cap. 38. *Octo auxiliarium*. Benè MSS. Flor. Reg. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *auxiliariorum*.

*Ferro vastatur*. Ernestus mallet, *vastatum*.

*Omni ætate ad bellum versâ*. In MS. Reg. et editione principe, *ad bellum versos*. Unde conjiciebat Ernestus, *omni æstate ad bellum versos*. At potior vulgata scriptura. Apud barbaros viri, fœminæ, omnis ætas ad bellum versa.

*In Urbem mandabat*. MS. Jes. et editiones veteres, *in urbe*.

*Nullum prælio finem*. Mallet Lipsius, *bello*, aut *præliorum*.

*Prospera ad fortunam referebat*. MS. Reg. et editio princeps, *fortunæ ipsius*. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Bud. Guelf. *ad fortunam ipsius*. MS. Flor. *fortunam ipsius*. Puteolanus, *ad fortunam reipublicæ*. Conjiciebat Gronovius, *imperii*. Benè in MS. Bodl. obelo notatum, *ipsius*. Redundat enim, repetitum ex superioribus, *pravitati ipsius*. *Pravitati* autem dictum, ut apud Senecam, Phœnissæ, Act. IV. Sc. I. vers. 584.

"Pone vesanos, precor,
Animi tumores, teque pietati refer."

Cap. 39. *Libertorum potentia.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. Bud. Guelf. et editiones veteres, *libertinorum.* Meliùs recentiores, *libertorum.*

*Detentusque rebus.* Totum hunc locum mirum in modum vexant, quòd ita interpungunt, *cuncta tamen ad Imperatorem in melius relata. Detentusque rebus gerundis Suetonius, quòd post paucas naves, &c.* Inde Faernus pro *detentus,* emendabat, *demotus,* quod approbat Cl. Ernestus. Gronovius pro *post* volebat *postquàm.* Fortè ex MSS. et veteribus editionibus meliùs interpungeretur: *cuncta ad Imperatorem in melius relata; detentusque rebus gerundis Suetonius. Quòd post paucas naves,* &c. Frustra Puteolanus addit, *qui quòd. Qui* abest à MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Reg. Guelf. Corb. et editione principe. In MS. Bud., *quòd perpaucas.* In MS. Agr. *pòst quòd. Pòst* hìc positum, ut apud Plautum, Aulular. Act. I. Sc. 4.

"Quandò illæc occasio periit, pòst serò cupit."

Cap. 40. *Alterum Senatoris.* Ita MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. editiones veteres et recentiores. In mediis quibusdam, *senatoriâ.*

*Domitius Balbus.* Omnino diversus à Domitio Tullo, de quo Plinius, VIII. Ep. 18. licèt eumdem esse suspicatus sit eruditus Reinesius.

*Ei propinquus.* Sic MSS. Flor. Guelf. Bud. Agr. Gronovius et recentiores. Vitiosè in MSS. Harl. Bodl. Jes. Corb. et editione principe, *et propinquus.* Puteolanus, *ejus.*

*Vincio Rufino.* Ita MSS. editiones veteres et recentiores. Malè in mediis quibusdam, *Vicio.* Quidam frustra tentant, *Vinicio.*

*Tabulas iis.* Optimè Lipsius, è MS. Vatic. in quo, *tabulasiis,* ut in MS. Flor. restituit, *tabulas iis.* Perperam in aliis MSS. et veteribus editionibus, *tabulariis* vel *tabularius, tabellarius* aut *tabellariis.*

Cap. 41. *Additur senatusconsulto.* MSS. Flor. Reg. Bud. Agr. Corb. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *senatusconsultum.*

*Vendidissetve.* MS. Agr. *venditâsset,* quod edidit Ryckius.

*Perinde pœnâ . . . ac publico.* MSS. Corb. Reg. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *ut perinde . . . ac si.*

Cap. 42. *Sive amore.* Puteolanus, *amori.* In MSS. editione principe ac recentioribus, *amore.*

*Senatuque in ipso.* Benè Lipsius. In MSS. et editionibus veteribus, *senatusque in quo ipse,* vel *ipsa,* vel *ipso.*

*Ex queis.* MSS. Flor. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *quibus.*

Cap. 43. *Nimio amore.* MS. Corb. *uno amore.*

*At quem.* Puteolanus et recentiores. In MS. Guelf. *atque.* In MS. Reg. et editione principe, *ut quem.* In MS. Corb. *et quem.* Mallet Rhenanus, *ecquem.*

*Cùm præfectura Urbis non profuerit.* In MSS. Guelf. Jes. *vel cui præfectura Urbis non profuit.* MS. Reg. et editio princeps, *cui præfectus Urbis non profuit.* Ita et MS. Corb. sed vitiosè in eo *defectus* pro *præfectus.* In MSS. Harl. Bodl. *cui.* In MS. Bodl. *profuit.*

*Pericula nostra avertit.* MS. Reg. editiones veteres et recentiores. In MSS. Harl. Jes. Guelf. Corb. et Lipsius, *advertit.* J. F. Gronovius ex Taciti usu conjiciebat, *quam ne in metu quidem pericula nostra advertunt.*

Cap. 44. *Et si nunc primum.* *Si* abest à MSS. Reg. Jes.

*Animum insumsisse.* Ita libri scripti et editi ante Rhenanum, qui edidit *sumsisse.* Ryckius et recentiores restituere, *insumsisse;* quo verbo sæpe utitur Tacitus.

*Excubias transiret.* In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *transire* .... *recludere* .... *inferre* .... *patrare.*

*Præveniunt. Servi si prodant.* Hæc est veterum omnium librorum interpunctio, recentioribus probata; quam malè mutavit Rhenanus, ut ederet, *præveniunt servi. Si prodant.*

*Nam et ex fuso .... strenui sortiuntur.* Ita MSS. Flor. Reg. Guelf. Corb. Bodl. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *Num et ex fuso exercitu .... etiam strenui non sortiuntur?* At frustra sic emendatum. Benè Tacitus, *At quidam insontes peribunt.* Intellige, *pereant. Nam et ex fuso,* &c. Sic apud Tullium, ut optimè observavit Gronovius, in Verrem, II. 29. *Dic, inquit: illi adesse non possunt. Nam herculè, inquit Q. Minucius, me quoque Petilius, ut sibi in consilio adessem, rogavit.* Ante *nam,* intelligendum, *adesse non possum.*

Cap. 45. *Et saxa ac faces.* MSS. Flor. Guelf. Harl. Bodl. Jes. et editiones veteres ante Rhenanum, qui omisit, *et.* In MS. Reg. *et saxa et faces.* Mox Puteolanus, *minante.* In MSS. *minitante.*

*Cingonius Varro.* In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *Cingoritus Barro,* vel *Varro.*

*Per sævitiam intenderetur.* MSS. Jes. Bodl. et editiones veteres, *incenderetur.* Benè Pichena et recentiores ex conjecturâ Rhenani et Merceri, *intenderetur.*

Cap. 46. *Qui accusatum.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. *quia.*

*Proconsulem ipsius.* MS. Flor. *proconsule.* In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *proconsulem ipsi.*

*Sextio Africano.* Ita MSS. Flor. Reg. Agr. Corb.

Cap. 47. *Eo anno.* MS. Reg. *eodem anno.*

*Addiderat.* Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Reg. Guelf. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *addiderit.*

Cap. 48. *Vulgavitque.* In MS. Reg. et editione principe, *vulgatumque.*

*Credebaturque.* Hic locus in veteribus editionibus omnino corruptus: *Tum primùm revocata ea lex credebatur, quæ haud*

*perinde exitium Antistio, quàm Imperatori gloriam quæsivit, ut condemnatus à senatu, intercessione tribuniciâ morti eximeretur.* Pejus adhuc editio princeps, et MS. Reg. pro *eximeretur* habent *exponeret.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *ne condemnatus* pro *ut condemnatus. Ut* rectè additum margini MS. Harl. Sicque habet MS. Corb. Locum verò integrum restituit Jac. Gronovius: clara aptaque omnia si cum illo distinxeris: *Tum primùm revocata ea lex. Credebaturque haud perinde exitium Antistio, quàm Imperatori gloriam quæri, ut condemnatus, &c.* Haud ita feliciter Mercerus et Muretus, *quâ haud perinde .... quæreret.* Placebat Acidalio, *quæsîsse:* Freinshemio, *gloria quæsita.* Probat Cl. Ernestus, *quæsitam. Quæri* aptiùs videtur.

*Quin in insulâ.* MS. Agr. et Puteolanus, *insulam.* Meliùs MS. Flor. editio princeps et recentiores, *insulâ.*

*Privatim miseriorem.* In scriptis et editis libris, *miserior.* Emendandum, *miseriorem* monuere Muretus ac Lipsius; idque omnino postulat orationis series, constans Taciti usus, et vox *futurum,* quam in *futurus* mutatam frustra vult Faernus. In MS. Corb. *privatus* pro *privatim.*

Cap. 49. *Servitium aliorum.* Ita MSS. editiones veteres et recentiores. Rhenanus, *silentium;* sic quoque in margine MS. Bodl.

*Datam etiam absolvendi licentiam.* MSS. Flor. Reg. Corb. Guelf. editiones veteres et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Rhenanus, *datâ et absolvendi licentiâ. Et* quoque in MSS. Reg. et Guelf. pro *etiam:* quâ in re sæpissimè peccant librarii.

Cap. 50. *Talius Geminus.* In MS. Reg. *Tullius.* Muretus mallet *T. Allius.* Certè in Inscriptionibus veteribus frequens Alliorum nomen; rarum Taliorum aut Talliorum.

Cap. 51. *In se tumescentibus.* Emendabat Muretus, *intumescentibus.* Multo elegantius foret, quàm *in se tumescentibus.* At ita libri omnes.

*Spiritum finiebat.* Ernestus mallet, *impedito meatu spiritûs, finiebat.* Ut supra Annal. VI. 50. *Sic Tiberius finivit.*

*Palatum ejus.* Ita MSS. editiones veteres et recentiores. In mediis omissum, *ejus.* Certè rectè abesset. Displicet enim, *palatum ejus....aspectum ejus....desiderium ejus.*

*Sciscitanti, Hactenus, respondisse.* MSS. Bodl. Jes. et Puteolanus, *sciscitantique.* Copula *que* abest à MSS. Flor. Reg. editione principe et recentioribus. Perperam vulgò hæc juncta, *sciscitantique,* vel *sciscitanti hactenus respondisse, ego me benè habeo.* Distinguendum, *sciscitanti, Hactenus, respondisse, ego me benè habeo,* suadent ipsa narratio Scriptorumque usus. Id jam monuerat Heinsius.

*Flagitia et adulteria.* Ita Puteolanus et ceteri omnes. In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *flagitia ad ultima;* quod non ita spernendum. Nec enim probabile Tacitum scripsisse, *flagitia et adulteria,* cùm in flagitiis adulteria contineantur. At fortè dixit, *ad ultima,* utì supra Annal. XII. 22. *citra ultima.*

*Sophonium Tigellinum.* Probrosi hominis vitam paucis complexus est vetus Scholiastes Juvenalis ad hunc versum Satyr. I. 155.

"Pone Tigellinum, tædâ lucebis in illâ."

*C. Fulcinius,* corrige *Sophonius* ex Tacito et Dione, *Tigellinus, patre Agrigentino, Scylaceum,* nunc *Squillace, in lower Calabria, relegatus, juvenis, egens, verùm admodùm pulcher, in concubinatum à Bincio,* corrige *Vinicio;* vide Stem. Cæs. n. 99. *et Lucio Domitio,* corrige *Cneio Domitio;* vide Stem. Cæs. n. 34. *maritis Agrippinæ et Fulviæ,* corrige *et Juliæ;* vide Stem. Cæs. n. 97. *Sororum Cæsaris,* corrige *C. Cæsaris,* id est, *Caii Cæsaris;* vide Stem. Cæs. n. 86. " atque in utrisque uxoribus suspectus, ob hoc Urbe summotus, piscatoriam machinam exercuit: quoad, acceptâ hereditate, reditum sub conditione impetravit, ut concubitu Claudii abstineret. Quare saltibus in Apuliâ et Calabriâ comparatis, cùm studiosiùs equos quadrigarios aleret, amicitiam Neronis nactus, primus illum ad studium Circensium movit. Mortuo autem Nerone, Galba Imperator, populo Romano deposcente supplicium Haloti et Tigellini, solos ex omnibus Neronis emissariis, vel maleficentissimos, incolumes præstitit: atque insuper

Halotum procuratione amplissimâ ornavit. Pro Tigellino etiam sævitiæ populum edicto increpuit." Suprema et inhonesta Tigellini fata videbimus infra Hist. I. 72.

*Atque illi pro cognitis.* Ita MSS. Farnes. Corb. Mercerus et editiones recentiores. In MSS. Reg. Vatic. et Puteolanus, *Atque illi progenitis.* In MS. Agr. *quæ illi pro cognitis.* In MSS. Flor. Guelf. Harl. Bodl. Jes. *Atque illi pro cognatis.*

*Et intimis libidinibus.* MS. Flor. In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *et in intimis.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *ex intimis.*

Cap. 52. *Privatum supra modum.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus et recentiores. In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *in privatum modum.* In mediis quibusdam editionibus omissa præpositio.

*Supergrederetur.* MSS. Bodl. Guelf. *prægrederetur.* MSS. Harl. Jes. *pergrederetur.* MS. Corb. *congrederetur.*

*Inludere voces.* Lipsius mallet, *vocem.*

Cap. 53. *Abavus tuus Augustus.* Perperam in MSS. et veteribus editionibus, *atavus.* Abavus enim Neronis Augustus, ut patet ex Stem. Cæs. n. 35 et 43. Ipseque Tacitus Annal. XIII. 34. Augustum Neronis abavum appellat.

*Munificentiæ tuæ.* Ita Ernestus è MS. Agr. Sic quoque MSS. Harl. Bodl. Jes. *Tuæ* abest à veteribus editionibus.

*Et quibus.* Benè Gronovius è MS. Flor. In MS. Reg. et editionibus veteribus, *et quibus.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. *à quibus.*

*Pecuniam circumdedisti.* Ita MSS. Flor. Bud. Guelf. Corb. Pichena et recentiores. In MS. Reg. et editionibus veteribus, *dedisti.*

*Intrà me ipse volvam.* Benè MSS. et veteres ac recentiores editiones. In mediis malè emendatum, *ipsum.*

*Et longa decora.* In MS. Corb. *longam curam.* In MSS. Flor. Reg. et editione principe, *longa cura:* unde tentabat Gronovius, *longa jura.*

*Novitas mea enituit.* In MS. Reg. et editione principe, *emicuit.*

*Hortos instruit.* Puteolanus et recentiores. Suffragantur quoque MSS. Harl. Bodl. Jes. In MSS. Flor. Reg. Corb. et editione principe, *extruit.*

Cap. 54. *Invidiam augent.* In MSS. Flor. Reg. Corb. et editione principe, *agent.* Alterâ manu emendatum, *augent.* Contra in MS. Harl. primò scriptum *augent,* deinde *agent.* Volebat Gronovius, *alent.*

*Jacent: sed mihi incumbunt.* Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Reg. Guelf. editiones veteres et recentiores. In MS. Corb. *incumbit,* unde quidam emendârunt, *jacet,* omnia ad invidiam referentes.

*Fulgore perstringor.* Ita libri omnes. Mallet Cannegieterus, *præstringor;* placetque Ernesto, quòd hæc verba in MSS. sæpe confunduntur.

*Nixum fastigii regimen.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. Reg. Agr. et editione principe, *visum fastigii regimen.* Puteolanus emendavit, *nixum.* Vellet Grotius, *enixum fastigio regimen,* id est, *ad fastigium enixum.*

*Quiete respondere.* MS. Guelf. Puteolanus et libri omnes posteà editi. In MSS. Vatic. Reg. Bud. et editione principe, *quietem;* quod frustra defendit Lipsius auctoritate Apuleii in Apolog. p. 535. *Hascine gratias bonus filius matri respondes.* In emendatioribus libris legitur, *rependis.* Meritò suspicatur Ernestus, *respondere,* oriri ex sequenti verbo, *respondit.* Unde tentabat *quietem repetere,* vel *resumere.* At magis mihi placet Petavii emendatio, *respicere.*

*Modica tolerarent.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *tolerârunt.* At in MSS. Harl. Guelf. emendatum alterâ manu, *tolerarent.*

Cap. 55. *Abavus meus Augustus.* Vulgò in scriptis et editis libris, *avus.* In MS. Bodl. *atavus.* Emendandum, *abavus,* ut jam dictum cap. 53.

*Quidquid illud et qualecumque.* *Illud* abest à MS. Reg. et editione principe.

*Attamen neutrum.* MS. Flor. *ac tamen;* sic quoque placebat Mureto.

*Bello et periculis.* Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Corb. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *bellis.* Ante, *bello,* Acidalius vellet, *at;* quòd objectio sit. Omitti potest.

Cap. 56. *Claudio postponis.* Ita MSS. Flor. Reg. Vitiosè in aliis scriptis et editis libris, *præponis,* ut jam pridem monuit Lipsius.

*Sed quantum Volusio.* Omnino emendandum, *vel quantum,* ut dixi supra in notis, aut *et,* utì volebat Acidalius. Repugnat enim, *sed.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. pro *sed quantum* legitur *sed si qua.*

*In te mea liberalitas.* Perperam in MSS. Flor. Reg. et editione principe, *mea libertas.*

*Ornatumque robur.* Ita MSS. Flor. Reg. Agr. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *inornatum.* Hinc divinabat Faernus, *innatum.*

*Infamiam paret.* MSS. Flor. Agr. Ryckius et recentiores. In MS. Reg. et editionibus veteribus, *parit.* In MSS. Bodl. Jes. Guelf. et Rhenanus, *parat.*

*Factus naturâ.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. Reg. et editionibus veteribus, *facetus.*

*Cum dominante.* MSS. Harl. Bodl. Jes. *dominatione.* Mox *sermonum* abest à MS. Reg. et editione principe.

Cap. 57. *Præsentiâ.* Ita Puteolanus. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Flor. Reg. et editione principe, *præsentiora.* In MS. Corb. *præstantiora.* Ryckius è MS. Agr. *præsenti curâ.* Non displicet, *præsentiâ,* ut supra in notis explicavimus.

*Nec minùs suspectos.* Mallet Lipsius, *suspensos.*

*Relatum caput ejus.* MS. Reg. editiones veteres et recentiores. In MS. Flor. *prælatum.* In MS. Agr. *perlatum.*

Cap. 58. *Quia pluribus.* Puteolanus, *quia à pluribus.*

*Ac maris.* Hæc absunt à MS. Guelf.

*Magnis tum.* MSS. Flor. Corb. et editio princeps. MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus, *tum magnis.*

*Si clari atque insontes.* MSS. Flor. Reg. Corb. et editio princeps, *ut clari.* Sic quoque MSS. Bodl. Guelf. At posteà emendatum, *ne.* In MS. Jes. *ne.* In MS. Harl. *nec.* Mallet Ernestus, *et, si clari.* *Et* omitti potest.

*Nequiverint.* MS. Corb. *nequiverunt.*

*Transîsse. Una hæc.* In MS. Reg. et editione principe, *transîssent. Una hæc.* Puteolanus, *transîsse unà. Hæc.* Minimè probabile Tacitum scripsisse, *transîsse unà.* At vel scripserit *unà transîsse;* vel potiùs *transîsse. Vana hæc. Vana* jam olfecerat Boxhornius.

*More famæ.* Ita MSS. Flor. Agr. Corb. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *in ore famæ.*

*Augebantur.* Benè recentiores ex conjecturâ Modii. In MSS. et editionibus veteribus, *agebantur.*

*Otium, suffugium.* Hæc meritò suspecta habebat Lipsius. In MS. Agr. *ocii suffugium.* Emendabat Heinsius, *odii suffugium:* Freinshemius, *otium suffugiis.* Multo meliùs, et, ut opinor, verè eruditus Petavius, *otiosum suffugium.*

*Magni nominis miserationem.* Volebat Freinshemius, *et magni nominis miseratione.*

*Sexaginta milites.* MS. Corb. *quadraginta.*

*Tot enim adveniebant.* MS. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *veniebant.*

*Refertur* .... *permeat.* Vellet Cl. Ernestus, *referretur* .. *permearet.* Historicè tamen dici potest, *refertur, permeat.*

*Quæ ad usque bellum.* Sic MSS. Flor. Harl. Bodl. Agr. Guelf. et libri omnes editi. *Bellum* abest à MS. Jes. Rhenanus conjiciebat, *quoad usque bellum evalesceret.*

Cap. 59. *Opperiendæ mortis.* Heinsius corrigebat, *oppetendæ mortis,* quod Stoicum magis.

*Quin, inquit, Nero.* Rhenanus et recentiores. In MSS. Flor. Harl. Bodl. et editionibus veteribus, *cur.* In MSS. Jes. Guelf.

*quor.* Hinc frustra tentabat Gronovius, *Curre, inquit, Nero .... maturare para.*

*Quamvis modestè agat.* Benè Rhenanus. In MSS. et editionibus veteribus, *ageret.*

*De cæde.* Puteolanus, *de cædibus.*

*Gravioribus tamen.* Freinshemio displicet *tamen:* emendat *jam.*

Cap. 60. *Eucerus.* MS. Harl. *Euceras.* Posteà emendatum, *Eucerus.*

*Natione Alexandrinus.* In MSS. et editionibus veteribus, *Alexandrinâ.*

*Canere tibiis.* MSS. Flor. Corb. *per tibias.* Unde conjiciebat Lipsius, *pares tibias.*

*Et prædia.* *Et* abest à MS. Flor. In editione principe, *prædiaque.*

*His motus Nero.* Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Agr. Mox pro *haud quaquam,* in MS. Agr. *an:* in MSS. Harl. Bodl. Jes. *tanquam:* in margine MS. Bodl. *haud quaquam;* supra *quamquam.* *Quamquam* legitur quoque in MS. Corb. et editione principe. Puteolanus meritò emendavit, *haud quaquam.* Restitui ex MSS. *His motus Nero, haud quaquam.* Anteà in libris editis, *his, haud quaquam Nero pœnitentiâ, &c.* quod mutilum fractumque, nec sine libris restituendum, jam viderat Lipsius. Cf. Rep. of Lett. for Apr. 1734. p. 247.

Cap. 61. *Expetitur venerantibus.* In MSS. Flor. Bud. Corb. et editione principe, *repetitum venerantium.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *repetitum venerantur.* Ryckius è MS. Agr. *expetitur venerantibus.* Grotius emendabat, *repetitur veneratio.* Harlæus, *repetitâ veneratione.* Gronovius, *repetitu venerantium.* Josephus Nerius, quòd Nero Antii sæpe diversaretur, corrigebat, *repetitum venere Antium.* In hâc tantâ errorum et conjectationum caligine Ryckium et codicem Agricolæ sum secutus. Sic Cl. Gordon, "And sought to offer him in person their veneration and vows." Murphy quoque, "They desired him to come forth and receive their congratulations."

*Turbatos disjecere.* Ita Puteolanus et ceteri omnes. In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *turbam disjecere;* quod mihi magis arridet.

*Et Poppææ.* Sic MS. Flor. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus omisere copulam.

*A clientelis.* MSS. Harl. Bodl. et Puteolanus, *clientulis.*

*Ea in pace ausi.* Ita MSS. editiones veteres et recentiores. Mediæ quædam, *ausis.*

*Malle populum Romanum.* In MSS. Jes. Guelf. *mallet populus Romanus.* In MS. Harl. *malle populus Romanus.* Vitiosè in editione principe, *mallet populum Romanum.* Hæc non satis consequentia esse existimat Cl. Ernestus; sicque distinguendum et intelligendum arbitratur; *an, quia veram progeniem pènatibus Cæsarum datura sit?* Immo *malle populum Romanum,* scilicet veram progeniem Cæsarum, *quàm tibicinis Ægyptii subolem imperatorio fastigio induci.* Quod in notis supra explicavi, satis consequens.

*At, si desperent.* Volebat primùm Lipsius, *an si desperent?* Posteà sententiam mutavit.

Cap. 62. *In servo.* Sic editio princeps et recentiores. Puteolanus, *in servitio.*

*Elusa erat.* Benè recentiores ex conjecturâ Lectii. In MSS. et veteribus editionibus, *eluserat.* Sæpe in his peccant librarii.

*Quia malorum facinorum.* Optimè MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *graviorum.* At Tacito et Latinis auribus indignum, *graviore odio: quia graviorum facinorum.* Jam dictum supra Annal. XII. 8. *At Agrippina ne malis tantùm facinoribus notesceret.*

*Secessus amœnos promittit.* *Promittit* deletum vellet Cl. Ernestus. Vix tamen abesse potest.

*Priorum flagitiorum.* Benè Puteolanus. In editione principe, *judiciorum.*

Cap. 63. *In spem sociandæ.* MS. Flor. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *spe.* MSS. Bodl. Jes. *in spe.* MS. Corb. *in specie.*

*Edicto memorat.* Benè Pichena. In MSS. et veteribus editionibus, *dicto.*

*Recordatione allevabant.* Malè Rhenanus, *elevabant :* alii, *levabant.*

Cap. 64. *Ac puella.* Puteolanus, *at;* quod Mureto placebat: placetque, et aptius videtur.

*Vitâ exemtâ.* Ita MSS. Flor. Agr. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *à vitâ.* Frustra Heinsius tentabat, *vitæ exemta.* Verbum illud cum ablativo, omissâ etiam præpositione, sæpe conjungitur.

*Morte acquiescebat.* Heinsius frigidè emendabat, *morti. Morte* dixit ipse Tullius pro Milone, cap. 37. *Ab iis, qui maximè P. Clodii morte acquiêrunt.*

*Communesque Germanicos.* Ita MSS. Flor. Agr. editiones veteres et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Rhenanus, *Communeque Germanici.*

*Restringitur vinculis.* MSS. Harl. Bodl. Jes. *vinclis.*

*Atrocior sævitia.* Gronovius frustra tentat, *atrociùs :* Heinsius, *atroci hoc sævitiæ.*

*Quod ad eum finem memoravimus...habeant.* Benè Puteolanus. Perperam in multis MSS. et editione principe, *quæ... memorabimus...habebant* vel *habebunt.*

Cap. 65. *Creditus est.* MSS. Flor. Reg. Agr. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Jes. et Puteolanus, *creditum est.* In MS. Bodl. *editum est.*

*Pallantem.* De Pallantis sepulcro hæc habet P. Galeotti, *Fr. Ficoronii Gemmæ antiquæ literatæ,* p. 116. quæ ipsius verbis referam. Anno 1720. Clemente XI. Pontifice, in DD. Columnensium Veliternorum prædio ad viam Tiburtinam trans ædem S. Laurentii inventa cella sepulcralis, in eâque vas perelegans ex Porphyrite. Intrà illud ossa humana quædam, unàque anulus

ex auro factus pondo circiter quatuor argenteorum denariorum. Anuli gemma erat Sarda, in quâ Chimeræ effigies incisa. Cellam hanc Pallantis, liberti, qui Claudio Imperatori fuit in primis carus, sepulcrum fuisse Eques Paulus Alexander Maffeius contendit (*Aggiunta alle Gemme dell' Agostini*). Ceterùm vas torno ita excavatum, atque attenuatum est, ut minimi sit ponderis: illudque Em. Alexander Cardinalis Albanus, nunc domi habet.

*Sed improspera.* Benè Puteolanus. In MS. Jes. *et improspera.* Ita quoque emendatum in MS. Bodl. ubi primò scriptum, *sed improspera.* In editione principe, sicuti in MS. Guelf. et quibusdam aliis MSS. secundâ manu, *et improspecta.*

# NOTÆ ET EMENDATIONES

## AD LIBRUM DECIMUM QUINTUM ANNALIUM

# C. CORNELII TACITI.

---

CAP. 1. *Defectione Hyrcanorum.* Malè Rhenanus, *dissensione.*

*Novus insuper.* Vitiosè in editione principe, *novis et insuper.* Inde frustra tentat Cl. Ernestus, *novæ insuper.* In MS. Corb. *novus,* &c.

*Eò contemtionis.* Perperam in MSS. Reg. Jes. et editione principe, *contentionis.*

*Dolorem eorum. Eorum* abesse vellet Cl. Ernestus; aut si retineatur, explicat *earum rerum.* Potiùs intelligendum de Vologese et primoribus gentium, ut dixi in notis.

*Et proxima trahi, nisi defendant.* Benè Acidalius et Ernestus. Corruptè in MSS. et veteribus editionibus, *jam de Armeniâ concessum, proxima trahi: et nisi defendant Parthi, levius servitium, &c.*

*Aut modicè querendo.* Optimè Muretus; jamque sic edidit Beroaldus. In MSS. veteribus ac recentioribus editionibus, *per silentium haud modicè querendo:* quod frustra tuentur Gronovius aliique eum secuti, multiplici eruditione probantes silentium omni voce loquacius esse. Benè quidem. At silentium, vel eloquen-

tissimum, in voces non erumpit. Atqui hìc verba sunt, nec pauca, Tiridatis. Verè Cl. Gordon, licèt paulo longior, "Tiridates too, who was a fugitive from his kingdom, affected Vologeses yet more grievously, whether he beheld the silent distress of his brother, or heard his respectful complainings." Murphy quoque, "Tiridates, by his behaviour, added force to these complaints. Driven from his throne, he appeared with all the silent dignity of distress; or, if he spoke occasionally, his words were few, short, and sententious."

*De alienis.* Emendatum in MS. Harl. *de alieno.*

CAP. 2. *Et certamina.* Benè Rhenanus. In MS. Corb. et editione principe, *certamen in.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. *certamen.*

*Tiridatis evinxit.* MS. Reg. *cinxit.*

*Ex more sectatur.* MSS. Flor. Reg. Corb. et editio princeps. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *sectabatur.*

*Armeniâ exturbari.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus. In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *exturbat:* unde placet Ernesto, *exturbet,* vel *exturbare.*

*Positis adversùs.* Rhenanus, *compositis.*

CAP. 3. *Certis nuntiis.* In MS. Reg. et editione principe, *cunctis.*

*Legiones duas.* Malè MSS. Harl. Bodl. Jes. *suas.*

*Vettio Bolano.* MS. Flor. et veteres inscriptiones apud Gruterum. Perperam in aliis MSS. et veteribus editionibus, *Vetio,* aut *Vectio.*

*Festinantiùs agerent.* Puteolanus, *festinatiùs.*

*Bellum habere.* Ill. Huetius, *bellum trahere,* vel *cavere* emendandum existimabat. *Habere* retineri potest.

*Acriore in discrimine.* MS. Reg. et editio princeps, *acriori.*

*Et quia egena.* Frustra tentat Gronovius, *et quo egena;* quod tamen approbat Cl. Ernestus.

*Abdidit.* Ita MSS. editio princeps et recentiores. Puteolanus, quem secutus est Ryckius, *obdidit,* sicque reperisse se in veteri libro ait Ursinus.

Cap. 4. *Occupaverat Tigranocerta.* MSS. Flor. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *qui occupaverat.* MS. Reg. *Tigranocertam.*

*Cæduntur.* Malè MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *facilè cæduntur.*

Cap. 5. *Circumsideri.* MS. Agr. Ryckius et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et editionibus veteribus, *circumsedere.*

*Omitteret potiùs.* Lipsius mallet, *ociùs:* Boxhornius, *protinus.*

*Adiit regem.* Ernestus ex MS. Guelf. Vulgò in MSS. et veteribus editionibus, *adit.*

*Inopiâ.* Malè MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. *inopiam.*

*Ambederat.* Pichena, Lipsius et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *abederat.* Mendosè in MS. Corb. et editione principe, *aberat.*

*Aut frondosum.* MS. Corb. *floridum.*

*Metu abstruso.* MS. Corb. *obstruso.*

*Omittere Tigranocerta.* MS. Corb. et editio princeps, *amittere,* quod probat Ernestus. In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *Tigranocertam.*

Cap. 6. *Ac magnifica.* Ita MSS Harl. Bodl. Jes. Corb. Guelf. et Rhenanus. In MS. Reg. et editione principe duæ illæ voces desiderantur. Puteolanus, *patrata magnificè extollebant.* Infra cap. 26. *orditurque magnifica.*

Cap. 7. *Legati Vologesis.* MS. Corb. *Vologesi regis.*

*Funisulanus Vettonianus.* MSS. Flor. Reg. Agr. editio princeps, in quâ tamen corruptè *Vetoianus.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. Bud. Guelf. et Puteolanus, *Fimisulanus Vectonianus,* Puteolano, *Vectoniarius.* In MS. Corb. *Fumisulanus Vectomanus.* *Funisulani* nomen apud Tullium ad Atticum, Ep. v. 4. x. 15. memoratur. Ad eum pertinet inscriptio, recens reperta, et ab erudito viro Cl. le Forestier Româ ad me missa, quam referre haud pigebit.

L. FVNISVLANO
L. F. ANI. VETTONIANO
TRIB. MIL. LEG. VI. VICT. QVAE
STORI. PROVINCIAE. SICILIAE
TRIB. PLEB. PRAET. LEG. LEG. IIII
SCYTHIC. PRAEF. AERARI. SATVR
NI. CVRATORI. VIAE. AEMILIAE. COS.
VII. VIR EPVLONVM. LEG. PRO. PR.
PROVINC. DELMATIAE. ITEM PRO
VINC. PANNONIAE. ITEM. MOESIAE.
SVPERIORIS DONATO
BELLO DACICO CORONIS IIII
MVRALI. VALLARI. CLASSICA. AVREA
HASTIS. PVRIS. IIII. VEXILLIS. IIII
PATRONO
D D.

Funisulanus Vettonianus, tribu Aniensi, legatus legionis quartæ Scythicæ, donatus, ut videtur à Domitiano, cujus nomen extritum ob damnatam ejus memoriam, militaribus præmiis. Senex certè fuit, si iis à Trajano donatus est.

*Calavius Sabinus.* In MSS. Reg. Corb. *Calanius.* In MS. Harl. *Calvius.* Freinshemius mallet, *Calvisius;* eumdemque esse putat, de quo dicetur infra Hist. I. 48.

*Ponte transmittebat.* MS. Flor. *tramittebat.* In MSS. Harl. Bodl. et editionibus veteribus, *transmittebant.*

*Hostis missilibus.* MS. Corb. *hostes.* Beroaldus, *hostilis.*

Cap. 8. *Spretis ominibus.* Benè Puteolanus; et ita additum in margine MS. Harl. Vulgò in MSS. et editione principe, *omnibus*

*Verbis magnificis.* Ita editiones veteres et recentiores. In mediis quibusdam, *magnificas.*

Cap. 10. *Famam aucti exercitûs speraverat.* In MSS. Flor. Reg. et editione principe, *fama;* unde corrigebat Gronovius, *fama ....sperata erat,* quod quoque Ernesto placet. At vulgò in MSS. Puteolanus et ceteri omnes, *famam....speraverat.* Rhenanus, *sperat:* sed fortè operarum errore.

*Et tunc relictis hibernis, non fossam.* In MS. Corb. *Et nunc ....nunc neque fossam.*

*Tria militia delecti peditis.* MSS. Flor. Reg. Agr. Corb. et editio princeps, *delecti pedites.* Meritò emendatum, *peditis.* In MSS. Harl. Jes. et Puteolanus, *tria millia delectorum proximo.*

*Quò transitum.* Muretus mallet, *quæ:* Gronovius, *qui,* approbante Ernesto.

*Arsamosata.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *Asamosata;* quod immeritò probat Cl. Ernestus. Veriùs emendandum, *Armosata,* ex Polybii excerptis, p. 26. πόλεως Ἀρμόσατα; et ex nummo M. Aurelii, quem Holstenius vidit in museo Mediceo, *ΑΡΜΟϹΑΤΤΗΝΩΝ.* Sic quoque Harduinus emendavit in Plinio, VI. 9. *Armosata Euphrati proximum.* Anteà in Plinianis libris, *Arsamote.* Ptolemæo tamen inter urbes majoris Armeniæ memoratur Ἀρσαμόσατα.

*Qui in uno.* Ita MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *in unum.*

*Et ægrè compulsum.* Rhenanus copulam omisit, fortè repetitam ex ultimâ syllabâ verbi, *sustentavisset.* Certè omitti potest.

*Ut instantem.* Ernestus è MS. Guelf. in quo *instantem,* frustra conjicit, *necessitatem.*

Cap. 11. *Hinc peditatu.* MS. Bud. *hinc pedite.*

*Sed vi.* *Sed* deletum volebat Faernus.

*Factâque sæpiùs.* Ita MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Corb. editio princeps, aliæque plurimæ. Puteolanus omisit, *que.*

*Suggrediebantur.* MS. Corb. *subgrediebantur.*

*Circumveniretur.* MSS. Harl. Bodl. Jes. *circumvenirentur.*

*Longinqua et avia.* Malè Puteolanus, *per longinqua, &c.*

*Missis iterum.* Perperam in MSS. Harl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *item;* unde tamen Freinshemius conjiciebat, *identidem.*

*Retenturos.* Ita MSS. editio princeps, aliæque plurimæ ac recentiores. Puteolanus, *retenturum.*

Cap. 12. *Sueta bello.* Editio princeps Pichena et recentiores. Puteolanus, *assueta.*

*Onusta frumenti.* Ita MSS. editiones veteres et recentiores. In sextâ Lipsii editione aliisque eam secutis, *frumento.*

*Numerus adipisceretur.* Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Corb. et veteres editiones. Corruptè in MS. Reg. *per eorum numerum adipiscerentur.* In MS. Flor. *apisceretur:* unde frustra Lipsius, Freinshemius aliique tentant, *aspiceretur.* Locum hunc obscuravere magis, quàm illustravere eruditi Ryckius et Ernestus. Ut, quæ jam in notis supra explicavimus, inclarescant, insignem Plinii, XVI. 4. de civicis coronis earumque legibus locum attexere juvat. "Glandiferi maximè generis *robora,* quibus honos apud Romanos perpetuus. Hinc civicæ coronæ, militum virtutis insigne clarissimum.... Cedunt his murales, vallaresque, et aureæ, quanquam pretio antecedentes. Cedunt et rostratæ.... *Corona* Civica iligna primo fuit, posteà magis placuit ex esculo Jovi sacrâ. Variatumque et cum quercu est, ac data ubique, quæ fuerat, custodito tantùm honore glandis. Additæ leges arctæ, et ideo superbæ, quasque conferre libeat cum illâ Græcorum summâ, quæ sub ipso Jove datur, cuique muros patria gaudens rumpit. Civem servare, hostem occidere: utque eum locum, in quo sit actum, hostis obtineat eo die. Ut servatus fateatur: aliàs testes nil prosunt. Ut civis fuerit: Auxilia, quamvis rege servato, decus id non dant. Nec crescit honos idem imperatore conservato; quoniam conditores in quocumque cive summum esse voluere. Acceptâ licet uti perpetuo. Ludos ineunti semper assurgi, etiam ab senatu, in more est. Sedendi jus in proximo senatui. Vacatio munerum omnium ipsi, patrique, et avo paterno. Quatuordecim eas accepit Siccius Dentatus, ut retulimus suo loco: sex Capitolinus. Is quidem et de duce Servilio. Africanus de patre accipere noluit

apud Trebiam. O mores æternos, qui tanta opera honore solo donaverint: et cùm reliquas coronas auro commendarent, salutem civis in pretio esse noluerint: clarè professi, ne servari quidem hominem fas esse lucri causâ!" Rufum Helvium, gregarium militem, civicâ coronâ donatum vidimus supra Annal. III. 21.

*Diu noctuque.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *die.*

Cap. 13. *Adpugnare.* Pichena è MS. Flor. In MSS. Agr. Corb. et editione principe, *ad pugnam.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *oppugnare.*

*Ut Corbulonem opperientes.* Optimè Rhenanus è MS. Bud. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *aut metu Corbulonem.* MSS. Harl. Jes. *Corbulo opperiens.* *Metu* abest à MSS. Flor. Reg. Corb. et editione principe.

*Aut Pœnis.* Freinshemius mallet, *aut Hispanis,* quòd Numantini essent Hispani. Frustra addit Gronovius, *aut Hispanis, quàm Parthis.* Pœni hìc fortè appellati, quòd clarior eorum, quàm Numantinorum gloria. Immo Numantini numquam fuere imperii Romani æmuli.

Cap. 14. *Quo de Armeniâ.* MSS. Harl. Bodl. Reg. Agr. et editio princeps, *quod.* MSS. Jes. Corb. et Puteolanus, *quid.* In MS. Guelf. *qui.* Ursinus è veteri codice laudat, *quo;* ut postulat Latinitas, et meritò recepit Ernestus.

*Missi pòst.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Corb. *posthàc.*

*Qui Vasacen.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Vasatem.*

*Si qua Cæsares.* Optimè divinavit Pichena ex MS. Flor. et editione principe, in quibus, *et si quaces.* MS. Reg. *et sequaces.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *et si qui duces.*

*Largiendive.* Ita MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *donandive.*

Cap. 15. *Flumini Arsaniæ.* Perperam in MSS. Flor. Corb. et editione principe, *Arsanieti:* in MS. Reg. *Arsaneti.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Arsameti.* Verum nomen docuit

Dio, LXII. p. 711. et 'Αρσανίαν appellat; de quo Plinius, v. 24. *Acceptis fluminibus Lyco, Arsaniâ.* Puteolanus, *fluvio.*

*Iter expedientis.* Ita MSS. Harl. Jes. Sicque emendandum jam monuerant summi viri, Muretus, Grotius et Petavius. Malè in MSS. Reg. Corb. et libris editis, *experientis.*

*Namque iis usui.* Frustra tentat Lipsius, *neque iis usui.*

*Namque et munimenta....excederet.* Ita MSS. Flor. Harl. Bodl. Guelf. et editiones veteres ac recentiores. Rhenanus, *nam et....decederet* In MS. Jes. *nam et....excederet,* quod mallem ob superiora, *namque iis usui.* In MS. Corb. *abscederet.*

*Fama moderationis.* Malè in MSS. Reg. Corb. et editione principe, *nam fama.*

*Elephanto insidens.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Guelf. *in elephanto.*

*Proximus quisque regem.* Ita MSS. Flor. Reg. Guelf. Agr. Harl. Bodl. Jes. Corb. et editio princeps. Puteolanus, *et proximus quisque regi.* Malè addidit, *et.* Accusativo autem utuntur optimi scriptores Cæsar, Livius aliique plurimi, ut accipies à J. Frid. Gronovio ad Livium, VIII. 32. à Burmanno ad Quintilianum, VIII. 6. p. 515.

*Fidum intellexere.* MS. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *firmum.*

Cap. 16. *Donec referrentur literæ.* Ita MSS. editiones veteres et recentiores. Rhenanus, *referantur.* In MS. Guelf. et editione principe, librariorum errore, *referentur.*

*Apud ripam.* MS. Corb. *ad ripam.*

*Temperare.* Rhenanus, *temperavere.*

*Usurpata consalutatio.* Benè Beroaldus. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Bud. et editionibus veteribus, *consolatio.*

Cap. 17. *Hoc conquerente.* Perperam in MSS. et veteribus editionibus, *conquerentium.* In MSS. Flor. Guelf. *hoc;* unde rectè emendatum, *conquerente,* ut volebat Faernus. Malè in aliis MSS. *hic* vel *hæc.* Mallet Ernestus, *huic conquerenti.*

*Integra utrique.* MS. Corb. *utrinque.*

*Amnemque, ut olim.* Malè Rhenanus, *ut omnium.*

*Dirutaque, quæ.* Malè MSS. Bodl. Jes. editio princeps, *diruta quæque.*

*Sine arbitro.* Ita MSS. Flor. Agr. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Jes. Reg. Guelf. *sine arbitrio.* MS. Bodl. et Puteolanus, *suo abitrio.*

Cap. 18. *Frumentum plebis.* MS. Jes. *plebi.* Sic quoque fuit olim in MSS. Harl. et Bodl. posteà emendatum, *plebis.* Muretus mallet, *publicum:* nec immeritò. Ita enim vetus Inscriptio apud Gruterum, p. 244. n. 4.

IMP. T. CAESARI

DIVI. F

VESPASIANO. AVG

PLEBS. VRBANA

QVÆ. FRVMENTVM

PVBLICVM. ACCEPIT

ET. TRIBVS.

*Securitatem annonæ sustentaret.* Ita libri scripti et editi. Tantùm Ryckius, quem secutus est Cl. Lallemand, ex MS. Agr. *ostentaret,* ut volebant Faber et Heinsius. Lipsius frustra obtrudit, *sistentaret.*

Cap. 19. *Pravissimus mos.* In MS. Flor. *pravissimos:* posteà eâdem manu emendatum, *pravus mos;* quod placet J. Gronovio.

*Magnâ cum invidiâ.* Ita MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Reg. Guelf. Corb. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *qui magnâ.*

*Adeunt, jus naturæ.* Optimè Rhenanus. In MSS. Flor. Bud. *adeuntibus naturæ.* MS. Corb. *adeuntium.* MSS. Harl. Jes. Guelf. *adeunt ubi.* Puteolanus, *adeunt ibi naturæ munus.* Pro *jus* Ernestus conjiciebat *vim;* cui suffragari potest MS. Corb.

Cap. 20. *Provincialium superbiam.* Benè Pichena ex MS. Flor. Vulgò in MSS. et veteribus editionibus, *provinciarum.*

Cap. 21. *De æstimatione singulorum.* In MSS. utì adsolet, *extimatione,* vel *æstimatione.*

*Decernaturque.* Hæc absunt à MS. Corb. Ni per ironiam hæc dicta caperentur, Lipsius emendabat, *decernatur ne maneat.*

*Ostentandi.* Ut supra cap. 5. *Vologesi vetus et infixum erat arma Romana vitandi.* Ipseque Cicero ad Terentiam, *cùm haberem in animo navigandi.*

*Perinde cohibeantur.* In MS. Guelf. secundâ manu, *cohibeatur,* ut volebat Acidalius. At non peccat, *cohibeantur.*

*Dum offendimus.* Ita editiones vetères et recentiores. In mediis quibusdam, *cùm.*

*Æqualiùs atque constantiùs.* Benè Ernestus ex editione principe. Vitiosè in MS. Reg. *æqualibus.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *æqualiùs.*

*Ambitio cohibetur.* Lipsius mallet, *cohibebitur;* et meritò.

Cap. 22. *Perfici potuit.* D. Heinsius, teste Boxhornio, putavit scribendum, *profici potuit.* Ego, solâ distinctione sensum idoneum hìc posse dari censeo, si legatur isto modo: " Nec tamen senatûs cons. perfici potuit, abnuentibus consulibus. Eâ de re relatum mox auctore principe; sanxere ne quis, &c." Sensus est apertus, rem dilatam ob consulum tergiversationem. Idem tamen paulo pòst denuò propositum, principis voluntate. Misc. Obs. VIII. 292.

*Abnuentibus consulibus.* Malè tentat Heinsius, *nec abnuentibus.*

*Propraætoribus prove consulibus.* Valesius ad Ammianum Marcellinum, XXX. p. 599. emendat, *proque consulibus:* probat Ernestus. Haud tamen displicet, *ve;* ac sæpe in legibus usurpatur.

*Oppidum Pompeii.* Seneca, Natural. quæst. VI. 1. " Pompeiòs, celebrem Campaniæ urbem, in quam ab alterâ parte Surrentinum Sabianumque *(potiùs* Stabianumque) littus, ab alterâ Herculanense conveniunt, mareque ex aperto reductum amœno sinu cingunt, desedisse terræ motu, vexatis quæcumque adjacebant regionibus,

Lucili, virorum optime, audivimus: et quidem diebus hibernis: quos vacare à tali periculo majores nostri solebant promittere. Nonis Februariis fuit motus hic, Regulo et Virginio consulibus, qui Campaniam numquam securam hujus mali, indemnem tamen, et totiens defunctam metu, magnâ strage vastavit. Nam et Herculanensis oppidi pars ruit, dubièque stant etiam quæ relicta sunt." Ex his Senecæ verbis colligit Lipsius Tacitum miserè hìc luxatum esse, cùm Pompeiorum ruina anno sequenti, Regulo et Verginio consulibus, contigerit. Fortè tamen sine ullo librariorum errore utriusque scriptoris narratio stare potest. Videtur enim terræ motus cœpisse exeunte anno 815. Duravit, ineunte anno 816. Tacitus, majora anno sequenti narraturus, Pompeiorum ruinam cum terræ motûs initiis conjunxit. Simili strage plurima Europæ, Asiæ, Africæ, atque Americæ loca vastari multis abhinc annis accipimus. Pro *proruit*, Gronovius mallet, *procidit*. De majore Pompeiorum et Herculanensis oppidi ruinâ dicemus infra, cùm Titi res narrabimus.

Cap. 23. *Antium fuit.* Ita MSS. Flor. Reg. Corb. editiones veteres et recentiores. *Fuit* abest à MSS. Harl. Bodl. Jes. Bud. Guelf. et Rhenani editionibus.

*Actiacæ religionis.* Ita MS. Reg. In editione principe, *Acciacæ.* MS. Vatic. *Accicæque.* MS. Flor. *Actiercæ.* MS. Farnes. *Anciatæ.* MS. Corb. *Antiatæ.* MS. Agr. *Antiacæ.* MS. Guelf. *Atricæ;* secundâ manu *Actiacæ.* Puteolanus et recentiores, *Atticæ;* ut et MSS. Harl. Bodl. Jes. In tantâ varietate edidi, *Actiacæ,* quod probatum magis videbatur. Muretus emendabat *Antianæ:* Grotius, *Antiatis,* Ryckius, *Antiatinæ;* quod quoque probabilissimum; placetque plurimùm, si probent viri eruditi. Sic Cl. Gordon, "a temple was decreed to Fecundity, with Athletic sports in imitation of those which were peculiar to Antium." Murphy quoque, "a temple was voted to the goddess of fecundity; athletic sports were instituted on the model of the religious games practised at Antium."

*Locarentur.* MSS. Flor. Reg. Agr. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *collocarentur.*

Cap. 24. *Inter quæ.* Ita MSS. et editiones veteres ac recentiores. Beroaldus, *interim.*

Cap. 25. *An pax inhonesta.* Optimè emendavit eruditus Victorius. MS. Flor. *pax inhosta.* MSS. Reg. Corb. Guelf. et editio princeps, *in hostes.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *in hoste.*

*Cestio.* MS. Flor. *Cicio.* MS. Reg. *Ticio.* MSS. Corb. Agr. Guelf. editio princeps, *Citio.* MS. Bodl. et Puteolanus, *Cintio.* MSS. Harl. Jes. *Cincio.* Corruptè omnes. Pighius rectè monuit emendandum, *Cestio.*

*Quem populus Romanus.* Ita MSS. Harl. Reg. Guelf. Rhenanus et recentiores. In editionibus veteribus, *quam.* Sic quoque additum in margine MS. Harl. Vulgò diceremus *in eum modum* ....*quem*, vel *in tantum modum*....*quantum.*

Cap. 26. *Auspiciis Imperatoris.* Ita MSS. Jes. Reg. Corb. et editiones veteres. In recentioribus, *Imperatoriis.* A MS. Harl. abest, *Imperatoris.*

*Adversa in inscitiam.* Benè Freinshemius. Malè MSS. et editiones veteres, *adversam inscitiam.*

Cap. 27. *Nec enim.* Ita MSS. Flor. Reg. editio princeps et Gronovius. Sic quoque MS. Bodl. secundâ manu. Primò scriptum, *non;* uti habet Puteolanus.

*Scire quantum.* Frustra tentat Lipsius, *sciret.* Meliùs intelligas, *se.*

*Terrorem adjicere.* Freinshemius mallet, *adjiceret, Megistanas,* &c. Eleganter quidem. At non necessariò, ut patet ex Annal. xii. 51.

*Pellit sedibus.* Perperam MSS. Reg. Corb. et editio princeps, *pepulit.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *pellit à sedibus.*

Cap. 28. *Neque atrox....et quibusdam. Neque....et* jam usurpavit Tacitus supra Annal. ii. 51. *In summam* videbimus infra Hist. ii. 16. Freinshemius frustra emendat, *neque atrox, in summam, aut quibus præfecturis inducias petit.*

*Cùm à barbaris delectus esset.* Benè Puteolanus. Perperam MSS. Reg. Corb. et editio princeps, *cum barbaris delectus est.*

*Infamia Pæti angebatur.* Benè Rhenanus. In MSS. et veteribus editionibus, *augebatur.* Vir eruditus in editione Gryphii, an. 1543. corrigebat, *agebatur.*

*Operire reliquias.* Ita MSS. et veteres editiones. Mendosè in Lipsii editionibus, *opperiri.*

*Minister bello datus.* Hæc omissa in MSS. Harl. Bodl. Jes. Posteà in margine MS. Bodl. addita. Malè tentat Pichena, *minister bello clarus.*

*Vivianus Annius.* Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Reg. et Puteolanus. In MSS. Flor. Corb. et editione principe, *Vinianus.* In MS. Agr. *Vimanus.* Mallet Ryckius, *Vinicianus,* ut sit filius Viniciani, nepos Annii Pollionis, de quo Annal. VI. 9. et in Supplemento Annal. IX. 35.

*Quintæ legioni.* MSS. Harl. Jes. *legionis.*

*Honore ejus.* Lipsius mallet *honori:* Pichena ita edidit. At *honore* adhuc occurrit infra Hist. I. 44.

*Ac ne metueret.* MS. Reg. *an ne metueret.*

CAP. 29. *Multum præfatus.* MSS. Harl. Jes. *multa.*

*Sublatum capite.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et editiones veteres, *capiti.*

CAP. 30. *Structam ante Augurale aram.* Benè Lipsius et recentiores. In MSS. et veteribus editionibus, vel *structam ante Auguralem aram,* vel *structa ante Auguralem aram.*

*In majus attollens.* Ita MSS. editiones veteres et recentiores. In mediis *extollens.*

*Postero die.* MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Bud. Guelf. et Puteolanus, *postremo.*

CAP. 31. *Tantusque ei Romæ.* MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. A MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolano abest, *ei.*

*Non inerat notitia.* MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. editio princeps et recentiores. In MS. Corb. et Puteolanus, *erat.*

*Vis Imperii inerat.* MSS. Flor. Agr. Ryckius et recentiores. Vulgò in MSS. et veteribus editionibus, *jus.* Facili librariorum errore, unus enim ac idem literarum ductus, ut nôrunt harum rerum periti.

Cap. 32. *Sedilibus plebis.* MSS. Harl. Jes. *sedibus.*

*Indiscreti inibant.* MSS. Corb. Guelf. Rhenanus et recentiores. In MS. Reg. et editionibus veteribus, *ibant.*

*Ac priora.* MSS. Harl. Jes. Corb. editio princeps, Rhenanus et recentiores. In MSS. Bodl. Guelf. et Puteolanus, *priori.*

*Fœminarum inlustrium.* Freinshemius malè emendat, *familiarum.*

*Senatorumque.* Ita MSS. Reg. Corb. editiones veteres, Lipsius et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Rhenanus, *senatorumque filiorum.* A MS. Reg. abest, *per arenam.*

Cap. 33. *C. Læcanio.* Vitiosè in scriptis et editis libris, *Lecanio,* vel *Lexanio,* ut constat ex veteribus inscriptionibus. Perperam apud Plinium, XXVI. 1. appellatur *Q. Lecanius Bassus.*

*Incipere ausus.* MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *incipere scenas ausus.*

*Transgressus in Achaiam.* MSS. Corb. Reg. editiones veteres et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. *transgressis scenis in Achaiam.* Id secutus est Rhenanus.

*Fama civerat.* Rhenanus, *acciverat.* Vitiosè in MS. Reg. *evenerat.*

*Quique.* Benè Puteolanus. In editione principe, *quæque.* In MS. Jes. *quisque.*

Cap. 34. *Gladiatorium munus.* MSS. Jes. Bodl. et Puteolanus, *gladiatorum.*

*In contumelias.* Muretus mallet, *inter.* Atque ita habent MS. Corb. et editio princeps. Sed jam dictum supra Annal. XIII. 12. *assumtis in conscientiam.* Prætereà repugnarent, *inter fœdissima ....inter contumelias....inter voluptates.*

*Malos præmineret.* Benè Pichena ex MS. Flor. Perperam in MSS. et veteribus editionibus vel *in aliis,* vel *malis,* vel *aliis præmineret.* Beroaldus, *praemineret.*

Cap. 35. *Divum Augustum abavum ferebat.* Perperam in scriptis et editis libris, si Ryckianas editiones exceperis, *atavum.* Emendandum esse *abavum* jam pridem monuere eruditi viri, Rupertus, Ep. lx. ad Reinesium, p. 546. Valesius ad excerpta Dionis, libr. lxii. p. 714. et Ryckius. Idque patet tum ex Dione, loc. cit. tum ex Tacito Annal. xvi. 8.

*Jussi accusatores.* Ita MSS. Flor. Reg. Agr. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *jussi id accusatores.* *Id* quoque alterâ manu in MS. Bud. additum.

*Quin nec ignobiles habere.* In MSS. Bodl. Jes. Reg. Corb. et editiones veteres, *quin ne ignobiles.* MS. Harl. *quin ignobiles:* alterâ manu additum *ne.* Viri eruditi, ut corruptum locum restituerent, varias iniere vias. Rhenanus emendaverat, *quin eum nobiles habere.* Vox, *nobiles,* Lipsio meritò suspecta, iisque temporibus insolens. Tentavit ergò Lipsius, *quin eum nonnullos habere.* Ryckius, *quin eum homines habere.* J. Gronovius, *quin eum ob id et habere.* Quæ omnes conjectationes à libris plurimùm recedunt, nihilque probabilitatis habent. Ego verò novi à Prisciano, libr. xvi. fol. 88. observari *ne* dictum esse pro *neque.* At obsoletam hanc particulam à Tacito fuisse usurpatam minimè crediderim. Neque olim scriptum opinor, *ne ignobiles quidem.* Itaque edidi, *nec ignobiles,* eodem sensu ; nec à codicum scripturâ, horumque temporum usu aliena emendatio. Tunc enim vel ipsis Principibus liberti tantùm erant ab epistolis, à rationibus, à libellis. Neque id mutatum ante Vitellii tempora, teste Tacito Hist. i. 58. *Vitellius ministeria principatûs, per libertos agi solita, in equites Romanos disponit.* Immo id vix brevi Vitellii imperio valuit: si quidem Spartianus de Hadriano narrat cap. 22. *ab epistolis et à libellis primus* (Hadrianus) *equites Romanos habuit.*

*Appellet.* MSS. Guelf. Jes. et Puteolanus, *appellaret.* In MS. Harl. *appellare.*

Cap. 36. *Secretis imaginationibus.* In MS. Reg. *machinationibus:* at vox obelo notata: eam tamen probabant Ursinus et Muretus. In MS. Jes. *imaginibus.*

*Dehinc edicto. Dehinc* MSS. et veteres editiones. Rhenanus, *dein.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et editionibus veteribus, *dicto.* Rhenanus, *edicto.*

*Perinde immota.* Benè Pichena è MS. Flor. Vulgò in MSS. et Puteolanus, *exinde.*

*Veneratus Deos.* MSS. Flor. Corb. editio princeps et Pichena. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *veneraturus.*

*Templum inîsset.* MS. Reg. *ivisset.*

*Vidisse mœstos.* MS. Reg. *videre.*

*Parendumque.* *Que* abest à MS. Harl. Bodl. Jes.

*Volentia fuere.* Perperam emendârunt, Puteolanus, *valentia.* Rhenanus, *volenti.*

Cap. 37. *Struere.* MS. Jes. *statuere.*

*Quas à Tigellino paratas.* MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. Malè in MSS. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *quasi Tigillino paratæ.* In margine MS. Bodl. emendatum, *quas à Tigillino paratas.*

*Ut exemplum referam.* Benè MS. Flor. In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *ut exempla referam.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *ut exemplum feram.*

*Ratem.* Hujusce ratis fabricam docet Lucanus, iv. 417. Simul hoc Taciti loco explanantur Lucani versus, qui hactenus visi sunt intellectu difficillimi.

"Neque enim de more carinas  
Extendunt, puppesque levant; sed firma gerendis  
Molibus insolito contexunt robora ductu.  
Namque ratem vacuæ sustentant undique cupæ,

Quarum porrectis series constricta catenis,
Ordinibus geminis obliquas excipit alnos.
Nec gerit expositum telis in fronte patenti
Remigium: sed, quod trabibus circumdedit æquor,
Hoc ferit et taciti præbet miracula cursûs,
Quòd nec vela ferat, nec apertas verberet undas."

Hæc ratis, cui superposita erat turris ardua, refluo mari deferebatur. Contra verò, in stagno, cujus fermè immotæ erant aquæ, ratis et superpositum convivium aliarum tractu navium movebantur.

*Aliarum tractu navium.* Benè MSS. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus omisere, *navium,* quod immeritò probat Ernestus, quia, inquit, *potest commodè intelligi* ratum. Non vidit vir eruditus ratem ratibus moveri non posse. Nempe non noverat ratis formam.

*Animalia maris Oceano abusque.* Heinsius mallet, *mari Oceano,* Ernesto suffragante. Nec displicet. Sic Annal. I. 9. *Mari Oceano, aut amnibus longinquis septum imperium.* Hæc autem animalia petiverat, ut stagno innatarent.

*Tenebræ incedebant.* Frustra Rhenanus, *incidebant.* Jam dictum supra Annal. III. 26. *ambitio et vis incedebat.*

*Visi auspices, dos.* Optimè Rhenanus. Aderant enim auspices ut vidimus in nuptiis Messalinæ, Annal. XI. 27. Perperam in MSS. Bodl. Jes. et editionibus veteribus, *misit auspices duos.* De his Neronis fœditatibus Aurel. Victor. in Epitom. "Eò progressus est, ut neque suæ, neque aliorum pudicitiæ parcens, ad extremum amictus nubentium virginum specie, palam convocato senatu, dote dictâ, cunctis festa de more frequentantibus, nuberet." Vide et Sulpitium Severum inter testimonia Veterum laudatum, qui hunc Taciti locum exscripsit. Pro *visi,* aut *missi,* ut olim emendabatur, conjiciebat J. Gronovius, *instita.*

CAP. 38. *Ad hoc lamenta.* MSS. Harl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *hæc*; errore, ut videtur, librariorum, qui ad *lamenta* referebant. In MS. Harl. emendatum, *hoc*.

*Fessa senum.* Ita Ryckius è MS. Agr. Corruptè in MS. Reg. et editione principe, *fessa erant*. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *fessâ ætate*. Ursinus laudat ex veteri codice, *fessâ ætate senes*. Pichena tentabat *fessa annis*: Lipsius, *fessa aut rudis pueritiæ ætas*. Agricolæ codicem sum secutus. Placet quoque conjectura eruditi Musgrave, *fessa senectæ*, quòd hæ voces in MSS. nonnumquam confundantur, ut videbimus infra Hist. III. 65.

*Pars morans.* MS. Flor. *morâ*.

*Etiam* . . . . *reperiebantur.* Ernestus putat vel delendum, *etiam*, vel legendum, *reperiebant*.

*Diurni quoque victûs.* Ita libri scripti et editi. Vitium tamen inesse putat Ernestus: tentat, *diurni inopiâ victûs*. Mallem, *diurno quoque victu*.

*Nequiverant.* MSS. Harl. Jes. *nequierant*. MS. Bodl. *nequirant*.

*Interiere.* MSS. Reg. Corb. Jes. *interire*.

*Vociferabantur.* In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *vociferabant*. In iisdem, *sibi esse*.

*Seu jussu.* In MS. Reg. et editione principe, *jussum*. Illustr. Huetius emendabat, *jussi*; quod certè elegantius.

CAP. 39. *Eo in tempore.* Grotius mallet, *eo enim tempore*: probo quoque plurimùm.

*Pervaserat rumor.* MSS. Harl. Jes. Guelf. *rumore*. Corruptè in editione principe, *persuaserat rumori*.

*Adsimulantem.* MS. Harl. *assimilantem*.

CAP. 40. *Sexto demum die.* Cùm per sex dies septemque noctes ignis sæviisset, teste Suetonio in Ner. XXXVIII. posteà rediit, et per tres dies adhuc grassatus est, ut docet vetus saxum apud Gruterum, p. 61. n. 3.

HAEC. AREA. INTRA. HANC. DEFINITIONEM. CIPPORVM
CLAUSA. VERVBVS. ET. ARA. QVAE. EST. INFERIVS
DEDICATA. EST. EX. VOTO. SVSCEPTO. QVOD. DIV
ERAT. NEGLECTVM. NEC. REDDITVM. INCENDIORVM
ARCENDORVM. CAVSA. QVANDO. VRBS. PER. NOVEM
DIES. ARSIT. NERONIANIS. TEMPORIBVS. ET. HAC.
LEGE. DEDICATA. EST. NE. CVI. LICEAT. INTRA. HOS
TERMINOS. AEDIFICIVM. EXSTRVERE. MANERE
NEGOTIARI. ARBOREM. PONERE. ALIVDVE. QVID
SERERE. ET. VT. PRAETOR. CVI. HAEC. REGIO. SORTI
OBVENERIT. LITATVRVM. SE. SCIAT. ALIVSVE. QVIS
MAGISTRATVS. VOLCANALIBVS. X. KAL. SEPT. OMNIBVS
ANNIS. VITVLO. ROBIO. ET. VERRE

Vitulo Robio, id est, *Vitulo Rufo.* Area autem est sanè illa ipsa, de quâ P. Victor, de Regionibus Urbis, Reg. IV. "Area Volcani cum Volcanali, ubi lotos à Romulo sata, in quâ areâ sanguine per biduum pluit."

*Prorutis.* Benè Ernestus, Groslotium et Gronovium secutus. In MSS. et veteribus editionibus, *proruptis.*

*Nec dum posito metu, redibat.* Ut locum hunc restituerem, secutus sum maximè MS. Corb. et editionem principem, licèt in iis, sicut in omnibus MSS. hæc sint miserè deturpata. MS. Corb. *nec dum post metus haud rediebat levis et rursum grassatus ignis.* Editio princeps, *nec dum metus post: aut redibat levis, et rursum, &c.* Corruptior MS. Flor. *necdum p'metus rediebat libis i sum grassatus ignis.* Hæc cùm non intelligerent librarii, veterem scripturam, adhuc immutatam, et præterea quid ipsi conjicerent, tradidere. Inde in MSS. Harl. Jes. Guelf. *post metus aut reside-*

*bat levis: nec dum posito metu satis credebatur, cùm levis rursum, &c.* MS. Bodl. et Puteolanus, probatâ librariorum conjecturâ, retinuere tantùm, *nec dum* (Puteolanus *nedum*) *posito metu, satis credebatur cùm levis rursum, &c.* MS. Agr. ex conjecturâ eruditi alicujus viri, ut alia multa in hoc codice, *nec dum posito, metus redibat non levis et rursum, &c.* At displicet, *nec dum posito* incendio: tum quoque friget, *et rursum.* Nec placet magis quod recentiores edidere, *nec dum posito metu, redibat levis rursum grassatus ignis.* Id enim nimis recedit à MSS. omissis *haud, et.* Præterea ignis ille *levis* non fuit, qui per patula loca grassaretur, et delubra Deûm, ac porticus amœnitati dicatas latiùs prorueret. Probabiliora melioraque, ut opinor, sum secutus. Si cui tamen, ut plus veteris scripturæ retineret, *post metus* probarentur, haud repugnarem. Placet tamen magis, *posito metu.*

*Tigellini Æmilianis.* Multi eruditi viri emendant, *in Æmilianis,* quòd putarent ea esse Æmiliana extra Urbem. Vide quæ dicta sunt in notis.

CAP. 41. *Meminerant.* In MSS. et veteribus editionibus, *meminerint,* quia hoc verbum ad *quamvis* referebant.

*Quo et Senones.* MS. Corb. *ex quo.* Editio princeps, *è quo.* MSS. Harl. Bodl. Jes. ac Puteolanus, *et quo.*

*Inflammaverant.* MS. Reg. et editio princeps, *inflammaverint.*

*Totidem annos menses diesque inter utraque incendia.* Ita libri omnes scripti et editi, præter unum codicem MS. Agr. in quo *totidem annos menses diesque inter conditam et utraque incendia.* At, ut sæpe jam monui, codex ille non tantùm veterem scripturam, sed eruditi alicujus viri conjectationes continet, quæ neque hìc difficultates, quibus interpretes omnes intricantur, explicent. Josephus Scaliger, *de Emendatione Temporum,* libr. v. p. 472. emendat, *ut tot annos mensesque et dies inter utraque incendia numerarent.* Quasi, inquit, ipsi ita digitis rationem temporum putarent: tot anni, tot menses, tot dies, sunt à captâ Urbe. Inanem esse hanc doctissimi viri emendationem meritò pronuntiat Samuel Petitus, *Observationum,* libr. II. 13. Sed ipse portentosam affert, cùm corrigit: *Alii*

*eò usque curâ progressi sunt, ut Thoth iidem annos mensesque et dies numerarent.* Quod ita exponit: Observat Tacitus nonnullos curiosos adeò fuisse, ut numerarent ipsi quot anni Thoth alicujus, ut putâ Nabonazari (nam longè ante Thoth Philippi Roma à Senonibus incensa fuit) menses item et dies inter utraque incendia, intercessissent. Difficultatem haud minuit, auget potiùs, codex MS. Agr. Nam cùm inter utraque incendia effluxerint anni 453. si hos annos duplicaveris, hic annus ab U. C. 906. erit numerandus, qui tamen, ut certissimis monumentis constat, fuit tantùm annus 817. Itaque cùm opiniosi homines non tam obviam veritatem, quàm abstrusas antiquitates sectentur, arbitror otiosos illos Romanos non à vulgatâ Urbis conditæ ærâ, sed ab aliâ remotiore et abstrusiore, Romanis vulgò incompertâ, computationis suæ primordia repetiisse. Sic Timaris, Siculus, apud Dionysium Halicarnassensem, Romam eodem quo Carthaginem anno, trigesimo nempe octavo ante primam Olympiadem, conditam vult; ac proinde plus quàm sexaginta annis ante vulgarem U. C. æram. Antiquariorum aliæ adhuc potuerunt esse sententiæ. Id enim genus hominum est somniosum.

*Numerent.* Ita libri scripti et editi. Multis placet, *numerarent:* nec nobis displicet. At non peccat, *numerent.*

Cap. 42. *Exstruxitque domum.* Hæc est Neronis domus aurea, quæ inter orbis miracula, an portenta, referri debeat, incertum. Ut pateat immensa Principis luxuria, hujusce domûs locum, amplitudinem, magnificentiam, fortunam, et quæ nunc maneant rudera, paucis expediam.

## *DE NERONIS AUREA DOMO.*

*Nero,* majestatem suam Augusti, Tiberii, Caiique domibus coarctari ratus, fortè etiam Cyrum æmulatus, qui, teste Plinio, XXXIII. 3. *aureas cameras et argenteas trabes, et columnas, atque parastaticas* habuerat, magnificam domum fecit, quam *Tran-*

*sitoriam* appellavit. Eà Urbis incendio absumtâ, patriæ ruinis usus est, ut immenso ambitu, majore sumtu, eruditioreque luxu, novam domum, aut potiùs urbem in ipsâ Urbe, conderet. In hâc domo, quam "Auream *nominavit*, haud perinde gemmæ et aurum miraculo *erant*, solita pridem et luxu vulgata, quàm arva et stagna, et in modum solitudinum hinc sylvæ, inde aperta spatia et prospectus." Tacit. Annal. XV. 42. Nero "ejusmodi domum cùm absolutam dedicaret, hactenus comprobavit, ut se diceret quasi hominem tandem habitare cœpisse." Sueton. in Ner. XXXI. Vix ratus se adhuc quasi Principem habitare.

Domus illa à viâ Sacrâ et *palatio*, seu Augusti domo, *Esquilias usque* protendebatur. Sueton. loc. cit. Nempe spatium ingens locaque illa obtinebat, ubi nunc ecclesiæ sanctæ Franciscæ, sancti Francisci de Paulâ, sancti Petri ad Vincula, Amphitheatrum, nunc *Coliseum*, Thermarum Titi rudera, ecclesia sanctæ Mariæ Majoris, parsque maxima hortorum, qui in Esquilino monte diffunduntur.

In hâc domo, omnia ad magnificentiam composita. In ejus vestibulo stabat æneus *colossus centum viginti pedum*, Neronis *effigie*. Sueton. loc. cit. *Porticus triplices milliarias* habebat. Sueton. ibid. Quod certè magnificentissimum fuit, sive porticus, triplici ordine columnarum suffultæ, mille columnas habuerint, sive mille passus fuerint complexæ.

Aulæ autem, conclavia, cubicula, sellariæ, id est, arcanarum libidinum sedes, *cuncta* denique *auro lita, distincta gemmis unionumque conchis erant*. Sueton. loc. cit. Inter has opes eminebant adhuc *cœnationes laqueatæ tabulis eburneis versatilibus, ut flores; fistulatis, ut unguenta desuper spargerentur*. Illarum autem *cœnationum præcipua* erat *rotunda, quæ perpetuò diebus ac noctibus*, id est, indesinenter, *vice mundi circumageretur*; nobili sanè gratissimoque artificio. *Balineæ marinis et Albulis* fluebant *aquis*. Sueton. ibid. Sic è mari per plus quàm sedecim millia passuum arcessitæ aquæ. Sic ex urbe Tiburtinâ, nunc *Tivoli*, petita est egelida sulphureaque aqua Albula, vulneribus saluberrima. Plin. XXXI. 2.

Quid nunc eloquar tantam auri vim in hâc domo fuisse, ut, cùm Nero Pompeii theatrum operuisset auro, quod Tiridati, Armeniæ regi, ostenderet, ea fuerit, teste Plinio, XXXIII. 3. exigua aureæ domûs pars? Quid dicam *clarissima quæque* artium *monimenta* undequaque terrarum in Urbem convecta, et *in sellariis domûs aureæ disposita?* Plin. XXXIV. 8. Quid referam ex ipsâ Cappadociâ Phengiten lapidem, recens repertum, duritiâ marmoris, candidum ac translucentem fuisse advectum, ut Fortunæ Sejæ ædes ibi exstrueretur! Plin. XXXVI. 22. Quid memorem locupletissimam supellectilem, adeò ut tricliniaria Babylonia quadragies sestertio, *Angl. 33,333l.* Neroni steterint: Plin. VIII. 48. atque sua inter pocula *capidem unam* murrhinam habuerit, quam *trecentis talentis, Angl. 67,500l.* paraverat? Plin. XXXVII. 2. At de his, ut et de colosso, commodiùs dicetur infra inter *Anecdota de Nerone.* Haud tamen siluerim *sceptra, et personas histrionum, et cubilia amatoria* fuisse *unionibus* constructa. Plin. ibid.

Verùm, hæc quanta quanta sint, admirationem adhuc in eâ domo Aureâ vincebant arva, stagna, ceteraque luxûs ornamenta simul et oblectamenta. *Stagnum* unum memorat Suetonius, loc. cit. *maris instar, circumseptum ædificiis ad urbium speciem.* Adde rura, vineta, pascua, sylvas, *variâ cum multitudine omnis generis pecudum ac ferarum.* Sueton. ibid. Sic una domus totam ferè naturam præcipuaque artium miracula complectebatur.

Id quidem mirabatur otiosum vulgus. At fuere, qui domûs amplitudine Romanos ab Urbe ejici quererentur. Hinc famosi versus, quos retulit Suetonius in Ner. XXXIX.

> "Roma domus fiet: Veios migrate, Quirites,
> Si non et Veios occupat ista domus."

Qui altiora cogitabant, indignabantur modestiam Romanam, terrarum orbis victricem, ignavi Principis luxu ita dehonestari. "Bis vidimus urbem totam cingi domibus Principum Caii et Neronis, et hujus quidem, ne quid deesset, aureâ. Nimirum sic habitârunt

illi, qui hoc imperium fecere, tantas ad vincendas gentes, triumphosque referendos ab aratro, aut foco, exeuntes, quorum agri quoque minorem modum obtinuere, quàm sellariæ istorum." Plin. XXXVI. 15.

Floruit domus Aurea, stante Nerone. Eo extincto viguit adhuc, vigentibus libidinibus. Otho, earum æmulus, ut imperium adeptus est, quasi Neroniano luxui aliquid deesset, nihil *quidquam prius pro potestate subscripsit, quàm quingenties sestertiûm, Angl.* 416,666*l. ad peragendam Auream domum.* Sueton. in Othon. VII.

At tandem suâ magis, quàm alienâ, vi profligatis his imperii pestibus, sub felicibus Vespasiani Titique auspiciis Roma acquievit. Tum immensa unius Principis luxuria in publicos usus versa. Colossus *dicatus Solis venerationi est, damnatis sceleribus* Neronis. Plin. XXXIV. 7. *Clarissima* artium *monimenta in templo Pacis aliisque* Vespasiani *operibus* dicata. Plin. XXXIV. 8. n. 24. In stagnorum loco assurrexit stupenda magis Amphitheatri moles. Thermæ Titi superbum agrum occupavere. Roma demum Romanis reddita est, ut egregiè dicit Martialis, libr. Spectacul. Epigram. 2.

"Hìc, ubi sidereus propiùs videt astra colossus,
Et crescunt mediâ pegmata celsa viâ:
Invidiosa feri radiabant atria regis,
Unaque jam totâ stabat in urbe domus.
Hìc, ubi conspicui venerabilis Amphitheatri
Erigitur moles, stagna Neronis erant.
Hìc ubi miramur velocia munera Thermas
Abstulerat miseris tecta superbus ager.
Claudia diffusas ubi porticus explicat umbras,
Ultima pars aulæ deficientis erat.
Reddita Roma sibi est, et sunt, te præside, Cæsar,
Deliciæ populi, quæ fuerant domini."

Aureæ domûs ichnographiam, ad veterum scriptorum fidem, ac maximè ad hoc Martialis epigramma exactam, delineavit Cl. Piranesi, *Antichità Romane*, Vol. I. Tabul. XLIII. Extant adhuc quædam ejus rudera, quæ vide apud eumdem Piranesi, loc. cit. et p. 34. ac Tabul. XXXIII.

Quantum autem impensarum in hâc domo exstruendâ factum fuerit, satis declarat Suetonius, loc. cit. cùm ait Neronem *non in aliâ re* damnosiorem fuisse, *quàm in ædificando.* Apertiùs adhuc expressiùsque Tacitus Annal. XV. 45. "Conferendis pecuniis pervastata Italia, provinciæ eversæ, sociique populi, et quæ civitatum liberæ vocantur. Inque eam prædam etiam Dii cessere, spoliatis in Urbe templis, egestoque auro, quod triumphis, quod votis, omnis populi Romani ætas prosperè aut in metu sacraverat .... Per Asiam *etiam* atque Achaiam non dona tantùm sed simulacra numinum *abrepta. Adde maxima impensarum instrumenta, operis nempe magistros et machinatores fuisse Severum et Celerem,* quibus ingenium et audacia erat, etiam quæ natura denegavisset, per artem tentare, et viribus Principis inludere." Tacit. Annal. XV. 42.

Automata hâc ætate fuisse celebratissima docet tum cœnatio illa rotunda, quæ perpetuo motu, mundi vice, circumagebatur, tum Triton ille argenteus, qui Claudio Principe, è medio lacu Fucino per machinam emersit, et, exciente buccinâ, navalis prælii signum dedit; ut vidimus supra in notis et emendationibus ad Annal. XII. 56.

*Squalenti littore.* Malè MS. Agr. et editio princeps, *sequenti littore.* Hìc enim squalidum aridumque littus, non verò sequax, memoratur.

*Connixus est.* MSS. Harl. Bodl. Jes. *connissus.* In MSS. Harl. emendatum, *connisus.*

CAP. 43. *Quæ domui.* MS. Flor. Ryckius et recentiores. Absurdè in veteribus editionibus, *quæ domus.* Haud enim erectæ domus, quæ supererant. MSS. Bodl. Harl. Jes. Guelf. *quæ domuum.* In margine MS. Harl. *domus.*

*Passim erecta.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *erectæ.*

*Cohibitâque.* MSS. Flor. Agr. editio princeps et recentiores. *Que* abest à MSS. Harl. Bodl. Jes.

*Additisque.* Mallem *quoque.* Jam enim dictum, *et, ac, que.*

*Eas porticus.* Ita MSS. editiones veteres et recentiores. In mediis, *easque.*

*Utique naves.* Ita MSS. Flor. Guelf. Bodl. editiones veteres et recentiores. Rhenanus, *utque.* Sic quoque emendatum in MS. Bodl.

*Subvectâssent.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Corb. Rhenanus et recentiores. Vitiosè in MS. Flor. et editione principe, *subvecta essent.* Puteolanus, *subvectæ essent.*

*Albanove.* Malè Rhenanus, *Albanoque.*

*Ignibus impervius est.* MSS. Flor. Reg. Guelf. Bodl. Jes. editiones veteres et recentiores. Rhenanus, *igni.*

Cap. 44. *Petita Diis piacula.* Benè J. F. Gronovius et recentiores. Nondum facta Deûm placamenta, sed quæsita quæ iis fierent piacula, aditique Sibyllæ libri.

*Prospersum est.* Emendatum in MS. Harl. *perspersum est.*

*Et sellisternia.* Ita MSS. Flor. Bud. Guelf. Ryckius et recentiores. In MS. Bodl. *selisternia.* MS. Reg. et editiones veteres, *lectisternia.* Sic quoque alterâ manu emendatum in MS. Guelf.

*Abolendo rumori.* MS. Reg. *vero rumori. Vero* additamentum est librarii alicujus Christiani.

*Tiberio imperitante.* MS. Corb. editio princeps et recentiores. Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *qui Tiberio.*

*Exitiabilis superstitio.* MSS. Vatic. Corb. *exitialis.* Mox in MS. Corb. *rursum.*

*Deinde indicio.* MS. Corb. *dein.*

*In crimine. In* abest à MS. Corb.

*Odio humani generis convicti sunt.* Adnotatum in margine MS. Vatic. 1958. *Eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum:* in hujus loci explicationem tractis Christi verbis, Matth. x. 22. In MS. Flor. pro *convicti* legitur *conjuncti.* Id probat Pichena; et ingentem illam Christianorum multitudinem, non convictam, sed cum aliis confessis conjunctam, et quasi cumulo additam fuisse

scribit: quod Jac. Gronovius, nimio suo MS. Florentini studio abreptus, edidit, licèt repugnent ceteri omnes libri scripti et editi, idque à Taciti narratione et mente omnino sit alienum. Acidalius emendat *odio Romani generis*, quasi Christiani Romanos oderint, quod falsum et ineptum est, atque ab usu Latinæ linguæ abhorrens, cùm numquam *Romanum genus*, passim *humanum genus* dixerint scriptores Romani. Muretus et Faernus delent *humani*, ut maneat tantùm *odio generis convicti sunt*. Hæc emendatio, solito Mureti acumine prorsus vacua, refutatione haud indiget. Verùm cùm non levis momenti sit insignem hunc Taciti locum illustrare, ceteraque, quæ ad eam de Christianis quæstionem spectant, diligentiùs inquirere, operæ pretium duxi de Christianorum crimine, supplicio, suppliciique tempore disserere.

## *DE CHRISTIANIS HAUD PERINDE IN CRIMINE INCENDII, QUAM ODIO HUMANI GENERIS CONVICTIS.*

*Nero*, ut aboleret rumorem se esse incendiarium, reos subdidit Christianos. Judices, Principis infamiæ non ignari, sed adversùs eam invalidi, Christianos corripuere: at cùm scirent eos criminis, cujus postulabantur, reos non esse, haud perinde in crimine incendii, quàm odio generis humani convicti sunt. Quodnam verò illud odium, in quo convicti sunt? Alii volunt Christianis datum esse crimini, quòd genus humanum oderint. Qui ita sentiunt, haud animadvertêre apud Romanos nullam fuisse, nec umquam esse potuisse actionem de odio, cùm facta, non sensus hominum judicent puniantque leges Romanæ. Alii contendunt damnatos fuisse Christianos, quòd eos odisset humanum genus. Quâ quidem sententiâ nihil improbabilius. Nam si apud Romanos nulla fuit actio

de odio, quo quis aliquem prosequeretur, multo minùs animadversum in eos, qui odio essent. Præthereà secum pugnaret Tacitus. Christianos enim ab incendii crimine absolvit: istud autem odium, etiamsi extaret, sontes eos non argueret. Quomodò ergò illos *per flagitia invisos, sontes et novissima meritos* contendit? In duabus illis sententiis multa adhuc peccant Latinitatis ratione et narrationis historicæ naturâ. Verùm his non immoror. Utriusque sententiæ falsitatem multiplici eruditione satis superque demonstravit Cl. Christianus Andreas Teuberus, *Exercitatio Historico-Critica de Martyribus Christianis odio humani generis convictis*, edita *Brunsvigæ* anno 1734.

Stat verò inconcussum ex Taciti narratione Christianos juxta leges, quæ tum vigebant, à judicibus fuisse criminis convictos, ideoque pœnis affectos. Crimen illud fuit Christiana religio, legibus Romanis vetita. "Qui novas, et usu vel ratione incognitas religiones inducunt, ex quibus animi hominum moveantur, honestiores deportantur, humiliores capite puniuntur." Jul. Paulus, sentent. Recept. Lib. v. Tit. 21. de Vaticinatoribus et Mathematicis, leg. 2.

Scilicet cùm Christiani à Principe subditi fuissent rei, nec in crimine incendii possent convinci, judices eos Christianæ superstitionis (sic enim tum nominabatur religio, Act. Apostol. xxv. 19.) arguerunt. Christiani illam ultro *fatebantur*: itaque correpti; nec, de sectæ suæ sociis interrogati, reticuere. Tum *indicio eorum* accusata correptaque *multitudo ingens;* et de eorum superstitione actio instituta. Crimini datum, quòd seditiosi, jamque repressi, rursus *erumperent*, eâ superstitione imbuti, quæ Deos, terrarum dominos, imperii secundarumque rerum auctores, non modò non veneraretur, sed impiis etiam dicteriis lacesseret; quæ Deorum cultores, morte dignos, æternisque ignibus devovendos, furioso *generis humani odio* pronuntiaret; dum ipsi *per flagitia invisi,* publicos optimosque mores aversati, soli mortalium, nec templa, nec aras, nec sacrificia haberent; secretos tantùm, et legibus prohibitos, conventus nocturnos frequentarent, in quibus fœdarentur horrendis impudicitiarum spurcitiis, Thyestæisque pascerentur dapibus. Ea enim persuasio, ob antiquos Baptismi ritus et Eucharisticam cœnam, apud Roma-

nos invaluerat, ut testantur Arnobius, Lactantius, Minucius Felix, Tertullianus, aliique; atque viguit, donec Christiana religio, à Constantino probata publicataque, se injuriarum et atrocitatum absolvit, manifestâ doctrinæ sacrorumque suorum integritate ac sanctitate. Fortè etiam percrebuerat (tunc enim D. Lucæ Evangelium et D. Pauli Epistola ad Romanos, quinque circiter abhinc annis scripta, Christianorum Romanorum manibus terebantur) percelebre Christi effatum: *Εἴ τις ἔρχεται πρός με, καὶ οὐ μισεῖ τὸν πατέρα ἑαυτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ τὴν γυναῖκα, καὶ τὰ τέκνα, καὶ τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ τὰς ἀδελφὰς, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, οὐ δύναταί μου μαθητὴς εἶναι.* "Si quis veniat ad me, et non odit patrem suum, et matrem, et uxorem et filios, et fratres, adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus." Luc. XIV. 26.

Christiani aut nullos, aut causam non obtenturos, patronos habuere. Igitur damnati sunt; non in crimine incendii, sed Christianæ religionis, cui, ob sanctam austeramque ipsius placitorum naturam, exitiabile generis humani odium objiciebatur, convicti. Tacitus, pro suâ sinceritate, ab incendii crimine absolvit Christianos; pro præjudicatis autem opinionibus, et rumoribus, qui de Christianorum sceleribus percrebuerant, eos *per flagitia invisos, sontes et novissima meritos* scripsit.

Judices verò, cùm de Christianorum crimine statuerent, ita Principi gratificati sunt, sibique consuluere, ut Christianos damnando, ambiguam, quantùm possent, incendium inter et superstitionem sententiam relinquerent. Pœnas quoque adeò adtemperavere, ut cum incendiariis et exitiabilis superstitionis fautoribus essent communes. Incendiarii ex legibus *summo supplicio* erant adficiendi. Summo quoque supplicio plectuntur Christiani, seditiosæ et maleficæ superstitionis rei: juxta leges *in crucem tolluntur, aut bestiis objiciuntur, aut igni cremantur,* tanto intemperantiùs, quanto humiliores. Romanos Christianos cum doctoribus suis Judæis, gente invisâ, humilis tunc fuisse conditionis patet tum ex D. Pauli epistolâ ad Romanos, cap. XVI. tum ex pœnarum naturâ, quibus viri illustres non fuissent obnoxii. Suppliciis autem addita sunt ludibria judicum adulatione, an Principis ingenio incertum. Certè *hortos suos ei spectaculo Nero obtulerat.*

Quomodò autem cremati fuerint Christiani docet vetus Scholiastes Juvenalis, Satyr. I. 155.

> "Pone Tigellinum, tedâ lucebis in illâ,
> Quâ stantes ardent, qui fixo gutture fumant,
> Et latum mediâ sulcum deducit arenâ."

Scholiastes. "Pone, hoc est in satyrâ ponere, vituperare Tigellinum, quem si læseris, vivus ardebis, quemadmodùm in munere Neronis vivi arserunt, de quibus ille jusserat cereos fieri ut lucerent spectatoribus, cùm fixa essent illis guttura ne se curvarent. Nero maleficos homines tedâ et papyro et cerâ supervestiebat, et sic ad ignem admoveri jubebat ut arderent." Pœnam hanc dixit Juvenalis Satyr. VIII. 235.

> "Tunicâ perire molestâ."

Explicat autem vetus Scholiastes: "Tunica," id est, "vestis ex chartâ facta, pice inlita, in quâ ignibus addicti ardere solent.

Fortè quoque ad Christianorum supplicium respexit, si nondum atrocitate temporum à scribendo deterritus, Seneca, Ep. XIV. "Ingens alterius mali pompa est; ferrum circa se et ignes habet, et catenas, et turbam ferarum, quam in viscera immittat humana. Cogita hoc loco carcerem, et cruces et eculeos, et uncum; et adactum, per medium hominem, qui per os emergat, stipitem; et distracta in diversum actis cruribus membra; illam tunicam, alimentis ignium et illitam et intextam, quidquid aliud, præter hæc, commenta sævitia est."

Quo autem tempore hæc passi sint Christiani, explorandum superest. Ecclesia quidem Romana in suo Martyrologio eorum memoriam recolit die vigesimâ quartâ Junii, quæ dies emortualis esse non potest. Sed eorum memoria præmissa est diei festo DD. Petri et Pauli, qui ineunte quarto pòst anno pro eâdem religione fortiter occubuere. Eruditus Jos. Scaliger, *de Emend. Temp.* lib. v. p. 472. existimat *hanc persecutionem cœpisse circiter extre-*

*mum Julii, aut initium Augusti.* Quod minimè probabile crediderim. Urbis incendio finis factus die 27. Julii. Tunc, teste Tacito, provisa populo exturbato et profugo solatia: cautum ut Urbs nova conderetur: præcipua Principis cura in domo suâ aureâ exstruendâ: mox petita Diis piacula: supplicatum Vulcano, Cereri, Proserpinæ, Junoni; quæ omnia intrà extremum Julii aut initium Augusti fieri non potuere.

Cl. des Vignoles, *Histoire Critique de la Rép. des Lettres,* Vol. VIII. p. 74 et seq. singula explicaturus, à Calendariis et veteribus scriptoribus petiit dies sacros Vulcano, Cereri, Proserpinæ, Junoni, quos cùm reperisset aut commentus esset, iis affixit *Deûm placamenta:* dein cùm in ludicro Circensi Nero, *aurigæ habitu permixtus plebi* memoraretur, quæsiit in Calendario ludos plebeios; die 15. Novembris notatos vidit: inde persecutionis initium adseruit; speciosiore curâ, quàm utiliore. Nam Diis supplicatum extra ordinem, pro temporis necessitate, senatûs Principisque decreto, ut in iis rerum circumstantiis semper factitatum. Nec *ludicrum* illud *Circense* idem est ac ludi plebeii. Hi enim ab ædilibus curulibus edebantur: illud, teste Tacito, à Principe editum, et à Juvenalis Scholiaste *munus Neronis* dicitur.

Itaque Tacitum, vetera monumenta, mores legesque Romanas expendenti mihi videtur finem Julii initiumque Augusti consternationi et solatiis petendis accipiendisque datum: per reliquum Augusti Septembremque mensem de Urbe restaurandâ exstruendâque domo aureâ esse consultum: inter licentiam vindemialium feriarum, quæ, ut diximus Annal. XI. 31. *à decimo Calendarum Septembris usque in Idus Octobris* concedebantur, percrebuisse rumorem incendiarium esse Neronem: post ferias Christianos à Nerone reos subditos: à judicibus correptos damnatosque, et pœnis affectos, non uno eodemque die, sed diversis diebus, reliquo Octobri et Novembri mensibus: in tres veluti classes divisos fuisse Christianos; alios crucibus affixos; alios ferarum tergis contectos, laniatibus canum (cruentos inter ludos, ut opinor) discerptos; duces ac doctores domesticarum ecclesiarum reservatos, in Circensi ludicro, seu munere Neronis, ignibus, tedarum instar, cremandos. Sic fermè Diocletianus *auctores ac principes* maleficorum et Mani-

chæorum jussit *flammeis ignibus* exuri, Cod. Gregorian. lib. XIX. Tit. 4. de Maleficis.

Haud tamen inficias ierim supplicationes Vulcano habitas mihi videri die 23. Augusti, quo Vulcanalia, præcipuum hujus mensis sacrum, agebantur. In Calendario Capranico, X. VOLCAN. NP. VOLCANO. IN. CIRCO. FLAMINIO, id est, *decimo* Calendas Septembris *Vulcanalia, dies nefastus primò, Vulcano in Circo Flaminio.* Congruit enim tempus, suadetque votum susceptum, de quo dictum supra in not. et emend. ad Annal. XIV. 40.

Nero autem munus suum edere potuit Novembri mense post ludos plebeios, qui tunc non die 15. sed die 4. Novembris agebantur, ut videtur ex marmoreâ tabulâ Antiatinâ, Claudii tempore, paulo ante Neronis principatum scriptâ, in quâ Novembri mense, PR. NON. C. LVD. PLEB. COM. HS. DC. id est, *pridie Nonas,* seu die 4. Novembris, *dies comitialis, ludi plebeii commissi,* aut *committendi,* non *sestertiûm sexcenties, Angl.* 500,000*l.* ut explicat eruditus Vulpius, *Tabula Antiatina illustrata,* p. 36. sed *sestertia sexcenta, Angl.* 5,000*l.* intellige. Deinde in eâdem tabulâ per octo dies continuos LVDI, quibus editum fuerit Circense ludicrum, crematique Christiani.

Denique utrùm persecutio provincias pervagata sit, haud ita pronuntiaverim. Id quidem asserit Orosius, VII. 7. Nero "primus Romæ Christianos suppliciis et mortibus affecit, ac per omnes provincias pari persecutione excruciari imperavit: ipsumque nomen extirpare conatus, beatissimos Christi Apostolos, Petrum cruce, Paulum gladio occidit." Idem probatum eunt veteri inscriptione ex ruinis pagi Marquesiæ, in Lusitaniâ, erutâ, quam affert Gruterus, p. 238. n. 9.

NERONI. CL. CAIS  
AVG. PONT. MAX  
OB PROVINC. LATRONIB  
ET. HIS. QVI. NOVAM  
GENERI. HVM. SVPER  
STITION. INCVLCAB  
PVRGATAM

At inscriptio est suspectæ omnino fidei, ut Scaligero aliisque viris eruditis rectè observatum: nec Orosius hujus est antiquitatis atque auctoritatis, cui statim credendum. Certissimum autem est in hâc primâ persecutione occubuisse ingentem Christianorum multitudinem, ut fatetur ipse eruditus Dodwellus, *Dissertation. Cyprianic.* Dissert. II. sect. 13. Gloriaturque Christiana religio, quòd et atroci calumniâ sit primùm petita, et à Nerone primùm lacessita, quem ipsi Romani *pestem generis humani* appellavere.

*Et pereuntibus.* MSS. Harl. Bodl. Jes. *ea pereuntibus.*

*Aut flammandi.* MS. Agr. *flammati.* Malè emendat Meursius, *aut flammâ usti, utque ubi, &c.* Sulpitium Severum secutus, qui Tacitum hìc exscripsit. "Novæ mortes excogitatæ, ut ferarum tergis contecti, laniatu canum interirent. Multi crucibus affixi, aut flammâ usti. Plerique in id reservati, ut cùm defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur." Vide Testimonia Veterum. Vol. v.

*Atque ubi.* Delendum *atque* non immeritò monet Ernestus; ni intelligas, *atque ut, ubi defecisset, &c.*

*In usum.* Puteolanus, ac deinde ceteri omnes. MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Reg. Corb. Guelf. editio princeps, *in usu.*

*Curriculo insistens.* MS. Agr. Ryckius et recentiores. In aliis MSS. et veteribus editionibus, *circulo.*

Cap. 45. *Secundo Carinate.* Malè MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. *Caprinate.* MS. Corb. *Crapinate.*

*Ore tenus exercitus.* Benè et eleganter. Hæc tamen, quòd in MS. Bud. omissa, deleta volebat Rhenanus.

*Persimplici victu.* MS. Flor. Pichena et recentiores. Vulgò in MSS. et veteribus editionibus, *pro simplici.*

*Tolerat.* MS. Bud. *tolerabat:* unde conjicit Ernestus, *toleraret.*

Cap. 46. *Qui custos adesset.* MS. Corb. *aderat.*

Cap. 47. *Secutaque.* *Que* abest à MS. Harl.

*Non in utero repressum.* Perperam in scriptis et editis libris, *quia in utero repressum, aut iter juxta editum sit.* Ego ultro sum

secutus Mureti emendationem, quam reperi in Beroaldino Taciti exemplari, quod extat Romæ in Bibliothecâ Collegii Romani Societatis Jesu, manu Mureti emendatum. Tam certa mihi videtur hæc emendatio, ut de eâ nulla oriri possit dubitatio. Illustr. Huetius, qui eam non noverat, corrigebat *et iter* pro *aut iter*.

CAP. 48. *Silius Nerva*. Hic consul appellandus est A. Licinius Nerva Silianus, ut videtur ex veteri lapide, Phlegonte, et epistolâ consulari Em. Noris, *Opera*, Vol. II. col. 893 et seq. Laudatur tamen à Cl. Muratori, *Thesaur. Inscript.* Vol. I. p. 305. vasculum inscriptum :

ASSIS SILANO ET

ATTICO COS

Ob eam diversitatem et consensum scriptorum et editorum Taciti librorum nihil mutavi. Silium Nervam, fortè ejus patrem, consulem vidimus supra Annal. IV. 68.

*Virtutibus similes*. MS. Corb. *virtutis*.

*Largitionem*. MS. Reg. *largitiones*.

*Comi sermone*. Ita libri omnes. Lipsius mallet *comis:* nec ineleganter; haud tamen necessariò.

CAP. 49. *Initium conjurationis*. Ita MSS. Flor. Reg. Agr. Corb. et editio princeps. Sic quoque MS. Jes. primâ manu. Alterâ manu sic etiam emendatum in MS. Harl. Puteolanus, *conjurationi*. Mox Puteolanus, *cupiditate*. MSS. editio princeps et recentiores, *cupidine*.

*Vanus adsimulatione*. MS. Reg. *vanus à simulatione*. MS. Agr. *vanitatis insimulatione*. MS. Farnes. *vanâ assimulatione*. Lipsius mallet *vanus æmulatione:* Heinsius, *vanâ æmulatione*. Circumfertur inscriptio, sed suspecta, apud Gruterum, p. 354. n. 2.

M. ANNAEO

LVCANO

CORDVBENSI

POETAE

BENEFICIO

NERONIS

FAMA

SERVATA

Quasi Nero, post Lucani fata minimè invidus, ejus famam servâsset, operaque lectitari permisisset.

*Quintianus.* Ita vulgò MSS. et editiones veteres. In MS. Guelf. *Quintilianus.*

*Mollitiâ corporis.* Sic MS. Flor. et editiones recentiores. In MSS. Farnes. Corb. Reg. et editione principe, *mollitie.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *molli corpore.*

Cap. 50. *Finem adesse imperii.* MSS. Reg. Corb. et editio princeps, *imperio.*

*Eò pluribus.* Puteolanus, *eò propriis.*

*Maximus Scaurus.* Eruditus Spanheimius, *de Præstantiâ et Usu Numismat.* Vol. II. p. 37. emendat *Mamercus Scaurus,* quòd nuspiam Scauri cognominentur *Maximi.* At in tantâ scriptorum et editorum librorum consensione nihil mutaverim. Tunc enim valdè diversa à priscis temporibus nominum ratio, ut observat eruditus Sirmondus in præfatione notarum ad libros Sidonii Apollinaris.

*Ardente domo.* Frustra tentat Muretus, *aureâ è domo.* Heinsius, *marcente domo.* Gronovius, *cùm madens vino per noctem, &c.* Id de incensâ domo intelligendum optimè vidit Illustr. Huetius.

Cap. 51. *Spem ac metum.* Placet quoque Lipsio, *spe ac metu:* Acidalio, *spem inter ac metum.*

*Conscientiâ inligare.* MS. Corb. *alligare.*

*Erat Chiliarchus.* Ita MSS. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *navarchus:* quod quidem nomen frequens est in scriptoribus et monumentis Romanis. Rarissimè verò memorantur Chiliarchi; nec scio utrùm ulla de iis extet inscriptio.

*Facultas oriretur.* MSS. Harl. Bodl. Jes. *oreretur.* Sic quoque in MS. Guelf. primâ manu.

*Neque senatui quid manere.* Ita MSS. Vatic. Flor. Reg. Agr. editio princeps et recentiores. MSS. Farnes. et Corb. *quod manere.* MS. Bodl. et Puteolanus, *quòd inane esset.* Emendabat Grotius, *neque senatui fidem manere:* Illustr. Huetius, *neque senatum quidem manere,* id est, ut ipse explicat, ne senatum quidem expertem conjurationis manere: Agricola, *neque se novum quid monere:* Ernestus, *neque salvi quid manere:* omnium infelicissimè Lipsius, *neque se nautam quidem manere.* Si quid foret mutandum, sola placeret Grotii emendatio. At non ita displicent vulgata.

*Eversæ reipublicæ.* Rhenanus, *versæ.*

*Navare operam....ducere in partes.* Ita MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Ryckius et recentiores. In MSS. Reg. Corb. et editionibus veteribus, *navaret....duceret.*

*Militum acerrimos.* MS. Corb. *multos acerrimos.* MSS. Harl. Bodl. Jes. vulgari in MSS. errore, *multum.*

*Probabantur.* Ita libri omnes editi. In MSS. Reg. Jes. Guelf. *probantur.* Sic quoque in MS. Harl. sed alterâ manu emendatum, *probabantur.*

Cap. 52. *Metu proditionis permotis.* Ita MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et editiones veteres ac recentiores. In MS. Corb. et Lipsianis quibusdam editionibus omissum, *permotis.*

*Crebrò ventitabat.* Heinsius emendabat, *creber eò ventitabat.* Pichena, *quò ejus amœnitate captus crebrò ventitabat.* Ferri potest vulgata lectio. Mox pro *balneas,* in MSS. Jes. Corb. *balnea.*

*Fortunæ suæ mole.* Ernestus frustra addi vellet, *fretus.*

*Hæc in commune.* MSS. Harl. Jes. *hoc.* MS. Corb. *in communi.*

*Qui à conjuratione integri.* Ab editione principe abest præpositio. In MS. Bud. *conjurationem.* Unde Rhenanus tentabat *conjuratione*, vel *conjurationis.*

*Ne ad libertatem moveretur.* Benè Muretus. In MSS. Vatic. Reg. Agr. et editione principe, *ne ad libertatem moraretur.* In MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus ceterique omnes, *à libertate moraretur.* In illis adulteratum, *moraretur;* in his, *à libertate.*

Cap. 53. *Circensium ludorum die.* Pars magna Aprilis mensis Cereri sacra: per multos dies ludi edebantur. Tot inter, diem XIII. Calendas Maii, seu 19. Aprilis, à conjuratis statutum existimo. Pridie quidem Idus, seu 12. Aprilis, erant LVDI CEREALICI, ut jam diximus in notis ex vetere Calendario Hervartiano; sic quoque vetustius Calendarium Mapheianum, PRID. EID. LUDI CERERI. Unde istum diem à conjuratis statutum credidit Lipsius: quod minimè probabile. Nam nec notantur Circenses, nec ita solemnis hic dies. Contra verò die XIII. Calendas, seu 19. Aprilis, ut supra in notis observavimus ex Calendario Hervartiano et Laterculo Polemæi Silvii, erant *Cerealici, Circenses, consulis tertiæ mappæ.* Quod adhuc magis manifestum, hoc ipso die 19. Aprilis Calendarium Mapheianum habet, CER. N. LUDI. IN. CIR. En *Cereri* dies sacer et *nefastus, ludi in Circo. Nefastus* autem erat hic dies per quem silebant leges, seu tria verba *Do, Dico, Addico,* per quæ prætores sententiam ferre soliti. Inde Ovidius Fast. I. 47.

> " Ille nefastus erit, per quem tria verba silentur:
> Fastus erit, per quem lege licebit agi."

*Domoque.* MS. Flor. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *domo;* omissâ copulâ.

*Genibus Principis accidens.* Benè Rhenanus. In MSS. et veteribus editionibus, *accedens.*

*Corpore ingens.* Non ita benè MSS. Harl. Bodl. et Puteolanus, *vigens.*

*Audentiæ habuisset.* Lipsius è MS. Vatic. sic et editio princeps ac recentiores. MSS. Farnes. et Corb. *audaciæ habuisset.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *audaciæ plus habuisset.*

*Ferentino in oppido.* In editione principe, *Frentano.* Puteolanus, *Ferentano.* At *Ferentanum,* et *Frentanum,* veteribus scriptoribus omninoig nota. Itaque emendandum, *Ferentino,* ut observat Cluverius, *Italia Antiq.* Vol. I. p. 563. Sic olim apud Strabonem, v. p. 226. legebatur Φερεντανὸν, ubi nunc Φερεντινόν. Egregiam hospitalitatis tesseram à Ferentinis datam exhibet eruditus Gori, *Inscript. Antiq.* Vol. I. p. 65. Et in MSS. Sirmondi schedis extat vetus Inscriptio Ferentini reperta.

FORTVNAE

SACRVM

VOTO

SVSCEPTO

C. CALINIVS

SECVRVS

*Gestabatque.* Frustra divinat Lipsius, *tentabatque* vel *jactabatque.*

*Magno operi sacrum.* Benè Pichena. In MSS. Flor. et Reg. *magno operis.* MS. Agr. et editio princeps, *magnoperis.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *magni operis.* Malè Lipsius, *magnis operis.*

*Aut inanem ad spem.* Ita Pichena è MS. Flor. in quo *aut inane aut spem.* Sic quoque MSS. Reg. Corb. et editio princeps.

MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *inane, aut ipsi Antoniam.* MS. Agr. è conjecturâ eruditi viri, ut videtur, *aut inani spei.*

*Nisi si.* *Si* abest à MS. Reg.

Cap. 54. *In mucronem ardescere.* Ita MSS. Flor. Reg. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus omisere præpositionem.

*Lætitiam.* MS. Reg. *licentiam.*

*Parare....monet.* Optimè Puteolanus. Mendosè in MSS. et editione principe, pro *parare, partiebatur,* vel *partiebatque,* vel *sartiebat.* Inde in MS. Harl. pro *monet,* alterâ manu emendatum, *movere.*

*Et illuc usque.* Ita MSS. editiones veteres et recentiores. Rhenanus, *et huc usque.*

*De consequentibus.* Frustra tentat Grotius, *de conscientibus.*

*Etenim uxoris.* Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus. In MS. Reg. et editione principe, *ut enim.* MS. Corb. *tunc eum.*

Cap. 55. *Graves conjurationes.* MS. Bodl. *gravesque.* MS. Flor. *conjuratos.*

*Liberales semper.* Fortè excidit, *se*; et scriptum olim, *liberales se semper epulas struxisse; vitam amœnam, et duris judicibus parùm probatam.* Nam in MS. Corb. et editione principe, prò *et vitam* legitur, *diffideret enim vitam,* repetitis è lineâ superiore, *diffideret enim.*

*Cujus se pariter indicem et testem faceret.* Benè Acidalius et Lipsius. In MSS. Reg. Corb. *jussisse pariter....faceret.* Pro *jussisse* in MS. Flor. *l; sisse.* MS. Bud. *vixisse.* Editio princeps, *dixisse.* In MSS. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *adjungere crimen visum: se pariter....facere.* Sic quoque MS. Harl. primâ manu: alterâ emendatum, *si se pariter....faceret.*

*Incusat.* MS. Corb. *accusat.*

*Ac secreta.* Ita MSS. Flor. Bodl. Jes. Guelf. et editio princeps. In MS. Harl. *et secreta.* Puteolanus, *ac secretò.*

Cap. 56. *Accitur natalis.* Ita MSS. editiones veteres et recentiores. Rhenanus, *accitus.*

*Interrogantur.* MS. Corb. *interrogabantur.*

*Sive internuntius.* MS. Corb. *sive quia internuntius....fuerit.*

*An cuncta jam.* Lipsius et recentiores. In MS. Corb. *an cuncta quoque jam.* In MS. Reg. atque editione principe, *et cuncta jam.* MSS. Harl. Jes. et Puteolanus, *ante cuncta.*

*Aciliam matrem.* Benè Puteolanus. In MS. Reg. *Acciliam.* MSS. Bodl. Jes. *Atiliam.* Mendosè editio princeps, *Atillam.*

Cap. 57. *Intacti tormentis.* Optimè MSS. Farnes. et Corb. In MSS. Vatic. Flor. et editione principe, *intactis.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *in tantis.* Additum in margine MS. Harl. *intacti.*

*Carissima suorum.* Malè Rhenanus, *carissima quoque suorum pignorum.*

*Magis magisque.* In MS. Corb. tantùm, *magisque.*

Cap. 58. *Lætatum.* MS. Guelf. et editio princeps. Mendosè in MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *latatum.*

*Sed fortuitus sermo.* Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Reg. Guelf. editiones veteres et Ernestus. Beroaldus emendavit, *si fortuitus:* quod minimè necessarium. Plus varietatis et elegantiæ, si *sed* retinueris.

*Innuentique.* Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Agr. et Ryckius. In editionibus veteribus, *annuentique.*

*Renuit.* Benè MS. Flor. et editio princeps. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *retinuit.* In margine MS. Bodl. *reniduit.*

Cap. 59. *Rostra escendere.* Ita Lipsius è MSS. In aliis MSS. et editionibus veteribus, *conscendere.*

*Adversùm hoc.* MS. Corb. *hæc.*

*Comitante.* MS. Corb. *minitante.*

*Experiendo confieri.* Benè Pichena è MS. Flor. Vulgò in MSS. *fieri.* In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *experientiâ fieri.*

*Consciorum.* MS. Guelf. *consociorum.*

*Cruciatu aut premio.* Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus. In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *cruciatui.* Sed Scriptores Latini æquè dixere, *luxu* vel *luxui, cruciatu* vel *cruciatui.*

*Miles potiùs.* Ita MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Ernestus et recentiores. Sic quoque MS. Guelf. Alterâ tantùm manu emendatum, *dum miles potiùs;* quod legitur in MS. Reg. et editione principe. In MSS. Harl. Corb. *plebs* pro *plebes.*

*Immotus his.* Ita MSS. Harl. Jes. Corb. editio princeps, et recentiores. MS. Bodl. et Puteolanus, *iis.*

*Firmabat.* Malè MS. Guelf. et Rhenanus, *firmat.*

*Tamquam favore.* Benè Rhenanus. In MSS. et veteribus editionibus, *quamquam.* In MS. Corb. *pavore,* posteà emendatum, *favore.* Contra MS. Harl. *favore,* in margine *pavore.*

*Corporis formâ.* MS. Corb. *famâ.*

*Arria Galla.* Ita Beroaldus et recentiores. In MSS. et veteribus editionibus, *Atria Galla. Atrii* quidem memorantur in antiquis Inscriptionibus. At ob claritatem nominis et Pisonis nobilitatem certa videtur Beroaldina emendatio.

*Domitius Silius.* Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Mendosè MS. Flor. *Silus;* editio princeps, *Sillus;* Puteolanus, *filius.*

Cap. 60. *Conjurationis manifestum. Manifestum* abest à MSS. Flor. et Jes. Immeritò Gronovius omissum vellet, refragantibus ceteris libris scriptis et editis.

*Uti viseret.* Ita MSS. Flor. Bodl. Jes. Guelf. Editiones veteres et recentiores. Beroaldus, *ut.*

*Granius Silvanus.* MSS. Harl. Bodl. Jes. *Gravius.* MS. Corb. *Sillanus.* Idem MS. Corb. cap. 71. *Gaius Silanus.*

*Suburbano rure.* Nomentano, ut dixi in notis, et ut testatur auctor qui vitam Senecæ scripsit. Aliud fuit Nomentanum decimo ab Urbis lapide, ubi percelebres Senecæ vites, de quibus Plinius, xiv. 4. Locum hunc, licèt paulo longior sit, quòd in eo multa sint librariorum ipsiusque Harduini errata, referam: errores emendaturus, simul usus moresque horum temporum ac res Senecæ

illustraturus. "In nostrâ ætate pauca exempla consummatæ hujus artis *colendarum vitium* fuere: verùm eò minùs omittenda, ut noscantur præmia, quæ in omni re maximè spectantur. Summam ergò adeptus est gloriam Acilius Sthenelus, è plebe libertinâ, LX. jugerum non ampliùs vineis excultis in Nomentano agro, atque $\overline{\text{CCCC}}$ nummûm venumdatis." Error certè est in $\overline{\text{CCCC}}$ nummûm, seu quadringenties centenis millibus nummûm, qui efficerent *Angl.* 333,333*l.* Olim fuerit scriptum CCCC $\overline{\text{HS}}$, id est, quadringenta millia nummûm, *Angl.* 3,333*l.* "Magna fama et Vetuleno Ægialo perinde libertino fuit, in Campaniæ rure Liternino, majorque etiam favore hominum, quoniam ipsum Africani colebat exilium. Sed maxima, ejusdem Stheneli operâ, Rhemmio Palæmoni, aliàs Grammaticâ arte celebri, in hisce XX. annis mercato rus $\overline{\text{DC}}$ nummûm in eodem Nomentano decimi lapidis ab Urbe diverticulo." Novus error $\overline{\text{DC}}$ nummûm, seu sexcenties centena millia nummûm, qui efficerent *Angl.* 500,000*l.* Corrigendum DC $\overline{\text{HS}}$, id est, sexcenta millia nummûm, *Angl.* 5,000*l.* Id patet ex re ipsâ, et vilitate mercis, de quâ mox Plinius. "Est autem usquequaque nota vilitas mercis per omnia suburbana, ubi tamen maxima, quoniam et neglecta per indiligentiam prædia paraverat, ac ne in pessimis quidem elegantioris soli. Hæc aggressus excolere, non virtute animi, sed vanitate primò, quæ nota mirè in illo fuit, pastinatis de integro vineis curâ Stheneli, dum agricolam imitatur, ad vix credibile miraculum perduxit, intrà octavum annum $\overline{\text{CCCC}}$ nummûm emtori addictâ pendente vindemiâ." Error adhuc idem, de quo supra dixi. Nec $\overline{\text{CCCC}}$ nummûm, seu quadringenties centena millia nummûm, sed CCCC $\overline{\text{HS}}$, id est, quadringenta millia nummûm, scribendum, ne miraculum fiat monstrum. Monstrum enim foret in agro Nomentano unius vineæ non fundum, sed fructum unius anni, pendente adhuc vindemiâ, emtum esse $\overline{\text{CCCC}}$ nummûm, id est, *Angl.* 333,333*l.* "Cucurritque nemo non ad spectandas uvarum in iis vineis strues, literis ejus altioribus contra id pigrâ vicinitate sibi patrocinante: novissimè Annæo Senecâ, principe tum eruditionis, ac potentiæ, quæ postremò nimia fuit super ipsum, minimè utique miratore inanium, tanto prædii ejus amore capto, ut non puderet inviso aliàs et ostentaturo

tradere palmam eam, emtis quadruplicato vineis illis intrà decimum ferè curæ annum." Eruditus Harduinus, suo in errore constans, adnotat Palæmonem sexcenties sestertiûm emisse vineas, Senecam quadruplicatâ summâ, id est, bis millies quadringenties centena millia sestertiûm, qui efficiunt *Angl.* 2,000,000*l.* Quod quàm sit à veritate alienum, quàm supra ipsam Senecæ fortunam, nemo non videt. Contra verò Palæmon, ut diximus, vineas emerat DC $\overline{\text{HS}}$, id est, sexcentis millibus nummûm, *Angl.* 5,000*l.* quadruplicatâ igitur summâ eas emit Seneca, vicies quadringentis millibus nummûm, *Angl.* 20,000*l.*

*Globis militum.* Ita MSS. Flor. Reg. Harl. Jes. Guelf. Corb. editio princeps et recentiores. In MS. Corb. et Puteolanus, *globus.*

Cap. 61. *A visendo eo.* Ita MSS. Flor. Reg. editiones veteres et recentiores. Præpositio abest à MSS. Harl. Bodl. Jes. Rhenanus eam quoque omisit.

*Seque rationem valetudinis et amorem.* Ita MSS. Flor. Corb. editio princeps, Pichena et recentiores. Puteolanus, *se ratione valitudinis et amore.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. *seque ratione .... amore.*

*Itinere reditum.* Sic alterâ manu emendatum in MS. Harl. Priùs fuerat scriptum, *redditum;* ut et in MS. Guelf. Mendosè in MS. Reg. et editione principe, *redditurum.*

Cap. 62. *Referre gratiam prohibetur.* Ita MS. Reg. Vulgò in MSS. et libris editis, *prohiberetur.*

*Et tamen pulcherrimum.* Ita MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. editiones veteres et recentiores. Rhenanus, *tamen et.* Pichena, falsò laudatâ, teste J. Gronovio, MS. Flor. auctoritate, *jam attamen.*

*Habeat.* Ryckius et J. Gronovius è MS. Flor. Vulgò in MSS. et veteribus editionibus, *habebat.*

*Tam constantis amicitiæ.* In veteribus editionibus, *cujus si memores essent: bonarum artium famam tam constantis amicitiæ laturos.* Faernus omitti volebat, *bonarum artium:* Muretus et

Acidalius pro *tam* emendabant *tum,* ut sensus sit, *cujus si memores essent, bonarum artium famam, tum constantis amicitiæ laturos.* Vulgata scriptura videtur anteponenda.

Cap. 63. *Atque talia in commune.* Ita MS. Reg. In libris editis, *talia velut in commune. Velut* frigere rectè observat Ernestus. MSS. Harl. Guelf. *ultrò in commune.* MS. Jes. *ultra.*

*Adversùs præsentem formidinem molitus.* Ita MSS. Harl. Jes. Guelf. editio princeps et recentiores. Sic quoque emendatum in MS. Reg. in quo antè scriptum, *mollitus,* ut habet MS. Bodl. et Puteolanus. In MS. Flor. *fortitudinem* pro *formidinem.* Ryckius emendavit, *adversùs præsentem formidine mollitus.*

*Temperaret dolorem, ne æternum susciperet.* MS. Agr. et libri editi, *temperaret dolori.* MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. *dolorem.* Gronovius emendabat, *temperare dolorem æternum suscipere.* Nulla necessitas mutandi, *ne æternum susciperet.* In MS. Jes. *temperet.*

*In contemplatione.* MS. Bodl. *contemplationem.*

*Parco victu.* Ita MS. Flor. primâ manu, Ryckius et Gronovius; sicque legendum Heinsio jam suboluerat. Posteà emendatum in MS. Flor. *parvo ictu,* quod quoque legitur in MSS. Reg. Agr. Jes. Editio princeps, *cum parvo ictu.* Puteolanus, *parvo victu;* probatque Ernestus.

*Abscedere.* Ita MSS. Reg. Guelf. editiones veteres et recentiores. Rhenanus è MS. Bud. *abscederet.*

*Invertere.* Malè MS. Reg. *evertere.* Rhenanus frustra tentat, *innectere.*

Cap. 64. *Inhiberi mortem imperat.* Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus ac Ryckius. *Inhiberi mortem* habent quoque MSS. Flor. Reg. Bud. Agr. Corb. et editio princeps; verùm ab iis abest, *imperat:* unde Berneggerus emendavit, *inhibere.*

*Qui crederent.* MS. Reg. *crediderint.*

*Mitiore spe.* MS. Corb. *meliori spe.*

*Posteà annos.* MS. Reg. *post.*

*Lentitudine mortis.* Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus et recentiores. Sic enim legebat vetus Scholiastes Juvenalis laudatus inter Testimonia Veterum. In MS. Reg. editione principe aliisque nonnullis, *lenitudine.*

*Statium Annæum.* MS. Jes. *Annium.*

*Frigidus jam artus.* Ita MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Bud. Guelf. editiones veteres et recentiores. In MS. Corb. et Beroaldus, *frigidis jam artubus.*

*Cluso corpore.* Benè MSS. Flor. et Bud. Id enim antiquum et ex usu hujus temporis, ut patet ex Neronis nummis, IANVM CLVSIT. In libris editis, *clauso.*

*Præscripserat.* Ita MS. Reg. editio princeps, Lipsius et recentiores. Puteolanus, *perscripserat.* In MS. Harl. *scripserat.*

*Etiam tum.* Ryckius edidit, *etiam num.* Sic quoque emendabat Heinsius. Minimè tamen repugnat, *etiam tum,* nempe jam prædives et præpotens, cùm aliquot antè annis codicillos scriberet.

Cap. 65. *Operâ Pisonis.* Ita MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *ope:* sic quoque in margine MS. Bodl.

*Quasi, insonti.* Puteolanus, ut et plerique MSS. *insonti.* In MSS. Flor. Reg. et editione principe, *insontibus.* Veteres editiones ita distinguunt, *quasi insonti: claritudine virtutum ad summum fastigium delecto.* Frustra tentant Acidalius et Pichena, *insonti et claritudine.*

*Non referre.* MS. Corb. *deferre.* Fortè pro *differre,* ut habet MS. Agr.

*Demoveretur.* Ita MSS. Flor. Reg. Guelf. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *dimoveretur.* Sic et MS. Bodl. primâ manu: alterâ emendatum, *demoveretur.*

Cap. 66. *Accensis judicibus.* MSS. editiones veteres et recentiores, *accensis quoque indicibus.* Lipsius meritò omisit, *quoque,* errore librariorum repetitum è superioribus, *militaris quoque conspiratio.*

*Ad prodendum.* MS. Corb. *perdendum.*

*Renidens Scevinus.* MSS. editiones veteres et recentiores. Malè Alciatus, *renitens.*

*Cervario Proculo.* Perperam MSS. Reg. Guelf. *cum vario Proculo.*

Cap. 67. *Eorumdem indicio.* Ita MSS. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *eorum.*

*Pervertitur.* Malè MS. Reg. et editio princeps, *prævertitur.*

*Inermibus et effœminatis.* MS. Jes. *inermis.* Copula *et* abest à multis MSS.

*Ad oblivionem sacramenti.* Quodnam milites Cæsari, quod homines Deo sacramentum præstare debeant, egregiè docet Epictetus apud Arrianum, I. 14. *Ὥσθ' ὅταν κλείσητε τὰς θύρας, καὶ σκότος ἔνδον ποιήσητε, μέμνησθε μηδέποτε λέγειν ὅτι μόνοι ἐστέ. Οὐ δὲ ἐστέ· ἀλλ' ὁ θεὸς ἔνδον ἐστί····τούτῳ τῷ θεῷ ἔδει καὶ ὑμᾶς ὀμνύειν ὅρκον, οἷον οἱ στρατιῶται τῷ Καίσαρι· ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν τὴν μισθοφορίαν λαμβάνοντες, ὀμνύουσι πάντων προτιμήσειν τὴν τοῦ Καίσαρος σωτηρίαν. Ὑμεῖς δὲ δέον τοσούτων καὶ τηλικούτων ἠξιωμένοι οὐκ ὀμόσετε; ἢ ὀμόσαντες οὐκ ἐμμενεῖτε; καὶ τί ὀμόσετε; Μὴ ἀπειθήσειν μηδέποτε, μηδ' ἐγκαλέσειν, μηδὲ μέμψασθαί τι τῶν ὑπ' ἐκείνου δεδομένων· μηδ' ἄκοντας ποιήσειν τι, ἢ πείσεσθαι τῶν ἀναγκαίων. Ὅμοιός γε ὅρκος οὗτος ἐκείνῳ· ἐκεῖ μὲν ὀμνύουσιν αὐτῷ μὴ προτιμήσειν ἕτερον, ἐνταῦθα δὲ αὐτοὺς,* mallem *αὐτὸν, ἁπάντων.* "Cùm igitur fores clauseritis, et conclave tenebrosum effeceritis, cavete ne umquam dicatis vos esse solos. Sed Deus intus est····Huic Deo et vos tale dare jusjurandum oportebat quale milites Cæsari. Verùm illi quidem conducti stipendiis jurant salutem Cæsaris sibi rebus omnibus fore antiquiorem. Vos autem tot et tantis affecti à Deo beneficiis, non jurabitis? aut cùm juraveritis, fidem non servabitis? Et quid jurabitis? Vos numquam non ei obtemperaturos: numquam eum incusaturos: numquam reprehensuros quidquam ab illo datum: numquam invitos quidquam vel facturos, vel toleraturos, quod sit necesse. Jusjurandum hoc illi est simile. Nam illi quidem jurant se neminem Cæsare; hi, se neminem Deo antiquiorem habituros."

*Oderam te.* Ita libri omnes scripti et editi. Adnotabat tamen Illustrissimus Huetius: *omnino sensus postulat, ut negativa particula præfigatur* non oderam te, *vel ut sic legatur,* non amabam te. Huetiana emendatio primùm mihi arriserat. Posteà nihil mutandum existimavi propter consensum librorum et militaris viri incomtos et validos sensus. Dignumque Flavio responsum, si sic legas: *Oderam te....Nec quisquam tibi fidelior militum fuit, dum amari meruisti....Odisse cœpi, postquàm parricida, &c.*

*Et auriga.* MS. Corb. Copula abest à MSS. Harl. Bodl. Jes. et libris editis.

*Incomtos et validos.* Ita MS. Corb. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *et incomtos.* Rhenanus, *et validos.*

*Vejano.* Puteolanus, *Veianio.* MS. Jes. *Veglano.* MS. Corb. *Veranio.*

*Quam Flavius.* Malè in MSS. et veteribus editionibus, *quamvis:* unde Freinshemius tentabat, *quâ visâ.*

*Ne hoc.* Ita MSS. Puteolanus, *hæc.*

*Duobus ictibus caput amputavisset.* Vigente republicâ, securi in reos animadversum; sub principibus, gladio: artisque fuit rotato ense caput amputare. Inde Lucanus, VIII. 673.

"Nondum artis erat caput ense rotare."

Caio Caligulæ, hactenùs inauditæ crudelitatis Principi, aderat *miles decollandi artifex,* Sueton. in Caio, XXXII.

*Admonitusque.* Ita MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus omisere copulam.

Cap. 68. *Subveniri potuisse.* Malè tentat Faber, *obveniri.* In MS. Jes. *subvenire.* *Potuisse,* habent MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. editiones veteres et recentiores. Rhenanus è MS. Bud. *posse.*

*Degeneravere.* Ita MSS. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *denegavere.*

*Sed ex conjuratis.* Ita MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Ernestus et recentiores. In MS. Reg. et Puteolanus, *sed conjurati.* In MS. Corb. et editione principe, *sed et conjurati.*

*Ex intimâ.* MSS. Corb. Reg. et editio princeps, *ex nimiâ.*

*Ferociam amici.* Mallet Lipsius, *animi.* At *amici* optimè convenit.

*Repens causa.* Ita MSS. veteres et recentiores editiones. Lipsius, *recens.* *Repens* pro *recens* sæpissimè dixit Tacitus.

*Et Cæsarem.* Malè Beroaldus, *ad Cæsarem.*

Cap. 69. *Speciem judicis.* Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus. In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *judiciis.* Rhenanus, *judicii.*

*Gerelanum.* MS. Reg. *Gerellanum.* Frustra conjicit Reinesius, *Ceretanum.*

*Occupare....opprimere.* MS. Corb. *occuparet....opprimeret.* MSS. Harl. Jes. habent quoque, *occuparet.*

*Munia consulis.* MS. Corb. *consul.* Alternis diebus hæc munia implebant consules.

*Conviviumque celebrabat.* *Conviviumque* MSS. editio princeps et recentiores. Puteolanus omisit copulam. MS. Bodl. et Puteolanus, *celebrârat.* MSS. Flor. Guelf. editio princeps et recentiores, *celebrabat.*

*An dissimulando.* MS. Bodl. et Puteolanus, *aut.* MS. Jes. *ut.*

*Omissi sunt.* Ita MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus et recentiores. In MS. Reg. et editione principe, *emissi sunt.* Non ineleganter quidem. Sed elegantiùs *omissi sunt:* tunc enim recessit custodia.

*Ex mensâ exitium.* Sic emendandum feliciter conjecit Franciscus Medicis. Freinshemius et recentiores omnes probavere. In MSS. et editionibus veteribus, *et mensæ.* MS. Corb. *exitum.* Rhenanus, *imminens exitium.*

Cap. 70. *M. Annæi Lucani.* Corruptè MSS. et veteres editiones, *Manenio et Lucani.* *Manie,* vel *Mame et Lucani.*

*Vulneratum militem.* Probabile est militem illum fuisse Lycidam, de quo dictum est in notis. Alii tamen volunt esse Tullum, de quo idem Lucanus, IX. 805.

> " Sed majora parant Lybicæ spectacula pestes.
> Impressit dentes Hæmorrhois aspera Tullo
> Magnanimo juveni, miratorique Catonis.
> Utque solet pariter totis se effundere signis
> Corycii pressura croci: sic omnia membra
> Emisere simul rutilum pro sanguine virus.
> Sanguis erant lacrymæ: quæcumque foramina novit
> Humor, ab his largus manat cruor: ora redundant,
> Et patulæ nares: sudor rubet: omnia plenis
> Membra fluunt venis: totum est pro vulnere corpus."

*Ejusmodi mortis.* MS. Corb. *ejusdem.* Pòst *obisse.*

CAP. 71. *Gaudium id. Id* abest à MS. Agr.

*Remuneratur.* MSS. Corb. et Jes. *remunerantur.* Sic quoque MS. Harl. primâ manu: alterâ, *remuneratur.*

*Vanitate exitûs.* Ita libri omnes. Faernus tentabat, *velocitate.*

*Existimarentur.* Ita MSS. vel *extimarentur,* quod idem est, ut nôrunt, qui MSS. codices terere sunt soliti. Frustra Pichena, *extimerentur,* quòd verbo *extimescere* nonnumquam utitur Tacitus.

*Novio Prisco.* In MS. Guelf. *Nævio.* Ceteri MSS. et veteres editiones, *Novio.* Malè Ryckius et alii, *Nonio.* In veteri lapide apud Gruterum, p. 104. n. 6.

D. NOVIVS. PRISCVS

*Antonia Flaccilla.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Antonia.* MS. Bodl. *Flaccilla,* ut volebat Ill. Huetius. Puteo-

lanus, *Flacilla.* MS. Reg. *Artoria Flacilla.* Editio princeps, *Arcoria.* MS. Corb. *Artonia Facilla.*

*Gloriam ejus.* Ita MSS. et editiones omnes veteres. Recentiores, *eis.*

*Rufius Crispinus.* Benè MS. Jes. In MSS. Harl. Bodl. et editionibus veteribus, *Rufrius.*

*Verginium et Rufum.* In MSS. et veteribus editionibus, *Verginium* vel *Virginium Rufum.* Benè Lipsius, *Verginium et Rufum.* Fortè etiam scriptum olim *et Rufum Musonium.* Verginius fuit Persii præceptor, ut auctor est qui vitam ejus scripsit. *Inde Romæ apud Grammaticum Rhemmium Polemonem et apud Rhetorem Verginium Flaccum.* Pro *Flaccum* in MS. Vulcanii, *Flavum;* in MS. Vatic. 1518. quem vidi in Bibliothecâ Vaticanâ, *Flavium.*

*Blitio Catulino.* MS. Harl. et Puteolanus, *Catullino.*

*Cæsonius Maximus.* Perperam in multis MSS. *Cæsenius.*

*Sine supplicio.* In MS. Flor. *sin supplicio.* Malè in ceteris MSS. et veteribus editionibus, *in supplicio.*

Cap. 72. *Concione militum.* *Militum* abest à MS. Corb.

*Quoque effigies eorum sisteret.* Ita MSS. et veteres ac recentiores editiones. Rhenanus, *eorum quoque.* In MS. Corb. pro *sisteret, statuit;* scriptum fortè pro *statuerit.*

*Consularia insignia.* Ita MSS. et veteres editiones ac recentiores. Beroaldus addidit, *dedit etiam consularia insignia.*

*Etiam matri.* *Etiam* abest à MS. Corb.

Cap. 73. *Vocato senatu.* Verba Ernesto suspecta. Additum saltem vellet, *iterum vocato.* Supra enim, *vocat senatum.* Sed haud ita diligens verborum indagator Tacitus. Hinc *vocat senatum....vocato senatu....concione habitâ....oratione habitâ.*

*Viros insontes.* Benè MS. Corb. et editiones recentiores. Vulgo in MSS. et editionibus veteribus, *viros et insontes:* unde Freinshemius tentabat, *claros et insontes.*

*Aut metum.* MS. Corb. *metumque.*

*Et fatentur.* Ernestus mallet, *fatebantur,* ni vixerint, cùm hæc scriberet Tacitus. Certè vivere potuerunt.

*Neu composita.* Benè Lipsius. In MSS. et veteribus editionibus, *Neu compositam et obliteratam mansuetudinem Principis:* quod absurdum. Tentabat quoque Ernestus, *neu compositâ re et obliteratâ, mansuetudinem Principis.* At probabilior Lipsii emendatio. Alii quoque emendant, *neu composita, aut obliterata:* eodem sensu.

Cap. 74. *Et grates Deis.* Scripti et editi libri addunt, *decernuntur.* Sed vox redundat, ut rectè monuit Lipsius; et omnino delenda.

*Qui occulta.* Certè, cùm hæc relego, *honos Soli, cui est vetus ædes....in quo facinus....qui occulta,* si librarii nihil peccârunt, accusanda Taciti indiligentia. Ignoscendum tamen, *Quandòque bonus dormitat Homerus.*

*Mensis quoque Aprilis.* Ita MSS. Reg. Corb. et editio princeps. Puteolanus, *mensisque.*

*Ipse eum.* MS. Reg. *ipse enim.*

*Ut templum.* *Ut* abest à MSS. Harl. Jes.

*Venerationem Deûm.* MS. Reg. *venerationem ad Deûm item hominum merito.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et veteres editiones, *venerationem item hominum merito.* In recentioribus editionibus omissum, *item.* Muretus, Ursinus, Schurzfleischius pro *hominum* emendabant *numinum.* Jac. Gronovius, *cœlitum.* Ex MS. Reg. et ipso sensu emendavi, *Deûm.* Glossema est, *item hominum.*

*Ad omina solùm sui exitûs.* Benè MS. Corb. alterâ manu. Nam primâ erat, ut in editione principe, *ad omnia solum. Omina* habet quoque MS. Bodl. sed mendosè, ut multi MSS. *dolo sui exitûs.* MS. Flor. *dolum.* Inde Puteolanus, *ad omina olim sui exitûs.* MS. Agr. *quod ad omen futurum sui exitûs vertebatur.* At mera est librarii conjectura, quam ne Ryckius quidem probavit. Veriùs et ex MSS. emendavi, *ad omina solùm.*

# NOTÆ ET EMENDATIONES

## AD LIBRUM DECIMUM SEXTUM ANNALIUM

# C. CORNELII TACITI.

Cap. 1. *Et promissa.* Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. Sic quoque Pichena è MS. Flor. Ait tamen Gronovius in MS. Flor. scriptum, *et promisso.* In MS. Reg. et editione principe, *ex promisso.*

*Haud dubiam.* MSS. Bodl. Jes. Corb. *dubiè.* Mox in MS. Corb. *detraxit.*

*Præsentibus bonis.* Addunt MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *latuerint;* quod rectè omissum in MSS. Flor. Reg. Bud. Corb. editione principe et recentioribus. Priùs enim dictum, *occulta.*

*Ut conjectura demonstraret.* In MSS. Harl Bodl. Jes. Reg. Corb. et editionibus veteribus, *demonstrat.* Freinshemius emendavit, *demonstret.* Ernestus ex erasâ MS. Guelf. syllabâ conjecit, *demonstraret.* Quod verius et aptius.

*Et aliàs infensi. Et aliàs* absunt à MS. Reg. et editione principe.

Cap. 2. *Nec missis.* In scriptis et editis libris, *nec missis visoribus, per quos nosceret.* At *visoribus* vox insolens, nec umquam

scriptoribus Latinis audita; indigna etiam brevitate Cornelianâ. Librarii, quorum ætate vigere potuit, eam ad libri oram adscripsisse videntur; inde ipsum in librum irrepserit. Eadem est quoque Cl. Ernesti sententia.

*Vera adferrentur.* Benè MSS. Reg. Corb. Puteolanus, *adferrentur.* Perperam in MSS. Harl. Jes. et editione principe, *assererentur.* Malè quoque MS. Flor. *adserrerentur.* Fortè tamen hic error innuit emendandum, *adseverarentur.* Sæpe enim in hoc verbo errant librarii. Vide jam dicta in notis et emendationibus ad Annal. II. 83.

*Partam prædam.* Ita libri scripti et editi. Acidalius frustra tentat, *paratam.*

*Aveherent.* Benè Ernestus. Verbum enim illud exquisitius est, quàm *adveherent,* ut est in MSS. et veteribus editionibus, solito librariorum errore.

*Delectum navigium.* Boxhornius incassum emendat, *remigium.*

*Populus credulitate.* Malè Puteolanus, *populus plus.* Natus error, quòd in quibusdam MSS. ut in MS. Bodl. sit scriptum per literarum compendia *plus,* et in margine *populus.*

*Prudentes····tulere.* Benè MSS. Flor. Corb. Reg. *tulere.* At corruptè in iis, ut in ceteris MSS. *prodentis* pro *prudentes,* quòd forsan erat antiquè scriptum *prudentis,* vel *prudenteis.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. *tulerat* pro *tulere. Ac,* &c.

*A vatibus oratoribusque.* In MS. Flor. *auaratoribus oratoribusque.* MSS. Vatic. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Corb. *ab aratoribus oratoribusque.* MS. Agr. *ab auctoribus oratoribusque:* sed, ut sæpe monuimus, non ex veteribus libris, sed ex viri eruditi conjecturâ. Inde Gronovius emendabat *ab actoribus.* Meliùs veriùsque Lipsius, *à vatibus.* Vates enim et oratores in hoc ludicro certabant. Suetonius in Ner. XII. *orationis carminisque Latini coronam* memorat. Benè itaque Cl. Gordon, *The Poets and Orators, in their panegyrics upon the Prince, borrowed from thence their chief themes.*

*Provenire terram.* Ita MSS. Flor. Reg. Harl. Bodl. Corb. Guelf. editio princeps et recentiores. Puteolanus emendavit, *terræ;* Rhenanus, *terra;* Lipsius, *terras.*

*Servilia fingebant.* Ernestus veretur, ne *ingenia* exciderit.

CAP. 3. *Multos per annos.* MS. Corb. *per multos.*

*Promissi specus.* Hæc absunt à MSS. Reg. Agr. et editione principe. MS. Flor. et Puteolanus, *promi specus.* In MSS. Bodl. Guelf. *dum hoc vel illo loco promi specus.* MSS. Harl. Jes. *dum hæc vel illo loco promi specus.* In MS. Harl. alterâ manu emendatum, *hoc.* Beroaldus emendavit, *promissi specûs;* quæ fortè redundant. Specus enim erat in agro Cesellii Bassi jam effosso, et latis circùm arvis.

*Non falsa antè.* Malè MS. Harl. *falsò.* MS. Flor. *anteà.*

*Primùm elusum.* Ita plerique MSS. et Puteolanus. In MS. Reg. et editione principe, *primò;* quod auribus foret gratius.

CAP. 4. *Propinquo jam lustrali.* Ita libri scripti et editi, ante Cl. Ernestum, qui omisit, *jam.* Eum secutus est Cl. Lallemand.

*Adjicitque facundiæ.* Ita MSS. Flor. Guelf. Corb. editio princeps et recentiores. Puteolanus omisit, *que.*

*Adversùs æmulos.* MS. Reg. *adversùm æquos æmulos.* MSS. Harl. Bodl. Corb. et editio princeps, *adversùm æmulos.* Lipsius mallet, *seque unum adversùs æmulos.*

*Viserentur.* MSS. et editio princeps, *viserent.* Puteolanus aliique, *viserentur.* Sic quoque in MS. Jes. alterâ manu.

*Et cœtum illum. Et* omisit Pichena, errore fortè operarum. Nam extat in MS. Flor. aliisque libris scriptis et antè editis.

*Plebs quidem Urbis.* Benè MSS. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *verbis* pro *Urbis.*

CAP. 5. *Severamque adhuc....retinentes Italiam.* Ita MSS. et veteres editiones. In uno MS. Agr. *severâque et adhuc antiqui moris retinente Italiâ,* quod Freinshemius, deinde ceteri, edidere. Nihil ego mutaverim in tanto librorum consensu. Immo MS. Agr. à Taciti sensu alienus mihi videtur. Omnis enim Italia tunc non erat severa et antiqui moris retinens, sed remota tantùm ab Urbe municipia: Urbis proxima, ejus lasciviæ contactu erant

fœdata. *Italiam* autem hìc usurpat Tacitus, ut Ferentini usurpavere in egregiâ hospitalitatis tesserâ, quâ municipium suum in Pomponii Bassi clientelam recipi rogant, gratulanturque Trajano, qui AETERNITATI. ITALIAE. SVAE. PROSPEXIT. Tesseram integram vide apud Cl. Gori, *Inscript. Antiq.* Vol. I. p. 65. Ferentini, nunc *Frenti,* oppidum Etruriæ.

*Per longas provincias.* Ita MSS. veteres editiones et recentiores. Pichena ex ancipiti scripturâ MS. Flor. in quo *longuas,* edidit *longinquas.* At *longas* pro *longinquas* usurpari patet ex Silio Italico, VI. 628.

" Et remeans longis olim Tirynthius oris."

*Turbarent gnaros.* MS. Agr. *turbarentque.*

*Plerosque equitum.* In MS. Reg. et editione principe, *plerosque militum.*

*Redditum odium.* Groslotius mallet, *editum odium.*

CAP. 6. *Ut Romanus mos.* MS. Agr. *Romanis.*

CAP. 7. *Recordantibus lætam.* Muretus emendabat, *recondentibus,* quòd *palam* opponatur: Ernestus *lætam, recordantibus impudicitiam, &c.*

*Dilatum est.* Acidalius tentabat, *dilatus est.* Nec malè, *dilatum.*

*Objectavitque.* MS. Corb. *objectatumque.*

*Duci partium.* MSS. Bud. et Corb. *dux partium.*

*Ita inscriptam.* *Ita* immeritò suspectum Ernesto. Sic enim certum fuisse inscriptam, *duci partium.* Aliàs ambiguum foret: inscribi enim potuisset, *dux partium;* in quâ inscriptione fuisset minùs criminis.

*Ac ne memoria.* Benè Lipsius. In MSS. Harl. Bodl. Jes. ac Puteolanus, *ac ut.* *Ut* abest à MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. et editione principe.

*Animo præruptum.* Ita MSS. Vatic. Flor. Harl. Bodl. Jes. Corb. Lipsius et recentiores. In MS. Reg. et editionibus veteribus, *promtum;* quod quoque additum margini MS. Harl. At *præruptum* dicitur, ut supra Annal. III. 5. *prærupta dominatio,* id est, audax et effrænis. Ad vocem *præruptum* in suo exemplari adnotaverat Corbinelli. Nos dicimus, *rotto, rovinoso.*

Cap. 8. *Ipsum dehinc Silanum.* Lipsius opinatur eumdem esse Silanum, de quo Scholiastes Juvenalis Satyr. I. 33.

" Magni delator amici."

Scholiastes: " Heliodorum dicit Stoicum philosophum, qui Licinium (*emendat Lipsius* L. Junium) Silanum, discipulum suum, cùm argueretur conjurationis, inficiantem, præter domesticam delationem, etiam testimonio oppressit." Objecta Silano alia crimina: videtur ergò diversus.

*Inania simul.* Malè in aliquot Lipsii editionibus, *et inania.*

*Exterritus erat. Erat* abest à MS. Reg. Ursinus delebat, *exterritus.* Gruterus hæc tantùm retinet, *nam Silanus intentior metu exitio patrui.* Servanda omnia. Verbum *exterritus* usurpavit Tacitus Annal. II. 55. et alibi passim.

*Calpurnius Fabatus.* Prosocer Plinii, cujus extant tres epistolæ ad Fabatum, Plin. Ep. IV. 1. V. 12. VIII. 10. In veteri inscriptione apud Gruterum, p. 382. n. 6.

C. CALPURNIUS. L. F. OVF

FABATVS

VI. VIR. IIII. VIR. I. D. PR. M

PRAEF. PRAET. TRIB. MIL. LEG. XXI. RAPAC

PRAEF. COH. VII. LVSITAN. ET

NATION. GETVLIC. ARSEN

QUAE. SUNT. IN. NVMIDIA

FLAM. DIVI. AVG

EX. PATRIMONIO. T. F. I.

*C. Calpurnius Fabatus, Lucii filius,* erat è tribu *Oufentinâ.* Mortuus est, imperante Trajano, ut patet ex epistolâ Plinii, x. 121.

Cap. 9. *Consulto senatûs.* Ita MSS. editiones veteres et recentiores. In mediis, *senatusconsulto.*

*Senectus ejus expectabatur.* Egregiè, utì solebat, Franciscus Medicis. Perperam in MSS. et editione principe, *senatus ejus expectabatur.* MS. Agr. *penates ejus.* Emendaverat Puteolanus, *senatûs jus:* Palmerius, *senatûs jussus.* Davanzati, *exitus ejus:* et in interpretatione, *s'aspettava il suo fine.* Jam supra dixit Tacitus Annal. xiii. 33. "P. Celerem, accusante Asiâ, quia absolvere nequibat Cæsar, traxit senectâ donec diem obiret." Benè quidem, sed non Italicâ Davanzati brevitate, Cl. Gordon, "Cassius was transported into Sardinia, and, in regard of his great age, the short remains of his life were spared." Frustra Heinsius pro *expectabatur* tentat *respectabatur.*

Cap. 10. *Interfectum esse.* Ernestus existimat olim fuisse scriptum, *interfectum à se.*

*Ad accusandum.* Ita MSS. et editiones veteres ac recentiores. In Mediis quibusdam, *ad accusationem.*

*Sanguinem et vestes respersas.* MS. Agr. *sanguine vestes respersas.* Quod primùm arridet. Posteà displicet ille verborum ordo, qui non est antiquus.

*Implexa luctu. Implexa* deletum vellet Acidalius, repetitum ex superiore verbo *amplexa* ratus. Eruditus Petavius emendabat, *impexa.* Eleganter quidem. At rectè quoque dictum, *implexa;* et cum Pollutiæ luctu optimè convenit.

*Nec ullis alimentis.* *Usu* addit MS. Agr. ediditque Ryckius. Non ea est hujus codicis auctoritas, ut, ceteris libris refragantibus, quidquam mutetur.

*Egressus obsidens.* Malè MSS. Reg. Corb. et editio princeps, *ne egressus.*

*Audiret insontem.* Malè MS. Agr. *ne occideret insontem.*

*Et invidiæ.* J. F. Gronovius et Ryckius mallent, *invidiâ.*

Cap. 11. *Sibi quemque.* MS. Reg. et editio princeps, *quæque.*

*Ut relinquerent.* MSS. Flor. Corb. *relinqueret;* quod edidit Gronovius, et ad labentem animam retulit.

*Senior.* Acidalius et Illustr. Huetius mallent, *seniores.* Favet MS. Flor. in quo, *seniore.*

*Prima ætas.* Acidalius mallet, *proxima :* nec displicet Ernesto, quia præcessit, *prius.*

*Extinguuntur.* Ita MSS. Harl. Bodl. Corb. et Puteolanus. In MSS. Bud. Guelf. Agr. Jes. et editione principe, *extinguitur.*

*Sine arbitro.* Ita MSS. Bodl. Jes. sic quoque Pichena è MS. Flor. Ryckius è MS. Agr. In aliis MSS. et editionibus veteribus, *sine arbitrio.* Unde Torrentius emendabat, *suo arbitrio.* Faber, *ejus arbitrio,* vel *libero arbitrio.* J. F. Gronovius, *sine arbitrio remittens.* *Sine arbitro* jam dixit Tacitus Annal. I. 26. *An præmia sub dominis, pœnas sine arbitro esse.*

Cap. 12. *Junium mensem transmissum.* Ut jam dixi in notis, opinor *mensem* redundare. Frustra quidam tentant, *transnominatum.* Tacitus non ait transmissum, seu omissum, fuisse mensem Junium; sed omissum Junium, ob infaustum Juniorum nomen.

*Junium fecissent.* Benè Lipsius: nam mendosè MSS. Flor. Reg. *Junctum fecissent.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Junii tum fecissent.*

Cap. 13. *Ad vicina Urbi.* Ita MSS. Reg. Agr. editio princeps et recentiores. In MS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteola-

nus, *ad mœnia Urbis.* In MS. Bud. mendosè, *ad mœnia vicium Urbi,* pro *vicina.*

*Vis pestilentiæ.* In pestilentiis ac pestibus maximum est momentum, ut populorum urbiumque amplitudo ac frequentia cognoscatur. Nec istud argumentum ab historiæ Romanæ enarratoribus hactenus fuit pertractatum. In eo igitur evolvendo tanto libentiùs immorabor.

## DE PESTILENTIA, QUÆ ROMÆ GRASSATA EST ANNO U. C. 818. J. C. 65. ET DE PESTE, QUÆ IBIDEM, TITO PRINCIPE, SÆVIIT.

A. U. C. 818. tempestatibus et morbis fuit insignis. Tanta fuit in Urbe vis pestilentiæ, ut in uno autumno triginta hominum millia perierint. Teste enim Suetonio in Ner. XXXIX. *Accesserunt tantis ex Principe* Nerone *malis, probrisque, quædam et fortuita: pestilentia unius autumni, quâ triginta funerum millia in rationem Libitinæ venerunt.* Eadem exscripsit Orosius, VII. 7.

Lipsius tamen, Urbis magnificentiâ motus, Suetonium ejusve librarios hìc errâsse contendit, et emendat, *trecenta funerum millia:* eumdem posteà numerum Cl. Chevreau, multique rerum Romanarum scriptores posteà prodidere; nullâ omnino necessitate, immo historiæ damno. Abundè enim Libitinæ satisfactum, si pestilentiâ triginta hominum millia uno autumno occumbant. Pestilentiam quoque illam Tacitus inter morbos, non inter pestes, recenset.

Ex numero autem Romæ incolarum, quem exhibui supra in notis et emendationibus ad Annal. XII. 23. emortualis numerus fuit Romæ singulis annis hominum circiter 36,900. Hoc anno, quo sæviit pestilentia ad minimum fuit hominum 57,700. Illum ergò annum morbis fuisse insignitum meritò scripsit Tacitus.

Alia omnino ratio, cùm urbs, qualis erat Roma, peste vastaretur. Hanc luctuosam calamitatem, quantaque aliàs non fuerat, Romæ contigisse, Tito Principe, novimus ex Suetonio in Tit. VIII. et ex Victore in Epitom. Illam Eusebius in Chronic. perperam ad Vespasiani Principatum retraxit. Quam verò stragem ediderit, his verbis docet: *Lues ingens Romæ facta, ut per multos dies in ephemeridem decem millia fermè mortuorum hominum referrentur.* Quæ cùm multi legunt, vel quanta fuerit hæc lues non attendunt, vel, si attenderint, non satis percipiunt, grandioresque esse numeros exclamant.

Quibus ut fiat satis, observandum est plurimis tristissimisque urbis Londini experimentis compertum esse, auctore Cl. Petty, *Several Essays in political Arithmetic*, p. 31. peste absumi quintam ejus incolarum partem, $\frac{1}{5}$. Sic anno 1665. quo teterrima pestis Londini sæviit, periere homines 97,000. quæ tunc erat hujus urbis pars quinta. Verùm ut notat idem Cl. Petty, ibid. p. 61. si pestis in calidioribus Orientis, Hispaniæ, Italiæ, Ægypti, urbibus sævierit, duplum perit, $\frac{2}{5}$. aut etiam aliquanto plus. In hâc ergò peste, quæ, optimo Principe Tito, deflagravit, si periisset tantùm quinta incolarum Urbis pars, $\frac{1}{5}$. occubuissent homines circiter 236,000. si perierit, utì contingere solitum est, altera pars quinta, $\frac{2}{5}$. occubuere homines 472,000. In tantâ strage non mirum si *per multos* dies, teste Eusebio, *in ephemeridem decem millia fermè mortuorum hominum* relata sint.

De peste, quæ, Tito Principe, sæviit, hìc disserui, tum quòd non ita commodum fuisset id fusè persequi infra in Appendice Chronologicâ, tum quòd clariùs patesceret, quo sensu accipienda pestilentia, quæ, Nerone Principe, contigit.

*Depopulabatur.* Malè MSS. Bodl. Jes. *populabantur.*

*Perinde et ingenua.* Ita MSS. Reg. Corb. Harl. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *perinde ac.* Tacitus infra Hist. IV. 43. *Perinde dives et eloquentiâ clarus.*

*Obtulerant.* MS. Corb. *contulerant.* Mox pro *casibus* malè MSS. Harl. Jes. *classibus.*

Cap. 14. *Inquies animo.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *inquietus.* In margine MS. Bodl. additum, *inquies;* ut habent libri optimi.

*Pammenem.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Parmenen.* In MS. Corb. *Pammanem.*

*Amicitiis innexum.* Benè Lipsius et recentiores. Vulgò in MSS. et veteribus editionibus, *innixum.* In MS. Jes. *inmixtum.*

*Et consultationes.* Ita MSS. Flor. Corb. Pichena et recentiores. In MS. Agr. *consultatores.* Ceteri MSS. et veteres editiones, *consolationes.* In margine tamen MS. Harl. additum, *consultationes.*

*Simul annuam.* Ita MSS. Flor. Corb. Guelf. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *simulque.*

*Nemo obsignaret.* Digest. libr. XXXVII. Tit. de bonorum possessione. leg. 7. ex Juliano. "Cùm tabulæ testamenti plurium signis signatæ essent, et quædam ex his non parent, septem tantùm signa maneant: sufficit ad bonorum possessionem dandam, septem testium signa comparere: licèt non omnium, qui signaverint, maneant signa."

*Monitus priùs Anteius.* MS. Flor. *Anteio.* Acidalio quoque et Freinshemio placebat, *extitisset, monito priùs Anteio.*

Cap. 15. *Apud finem Ligurum.* Malè tentat Lipsius, ex corrupto Taciti loco in Vit. Agricol. VII. *apud fanum Ligurum.* Ut ipse fatetur, *finem Ligurum* memorat Livius, XXXIII. 37. *Redeuntes inde Ligurum extremo fine.* Distinctè Plinius, III. 5. *Flumen Macra Liguriæ finis.* et Vibius Sequester, p. 354. *Macra Liguriæ fluvius secundùm Lunam urbem.* Periit quidem *primum Etruriæ* oppidum *Luna portu nobile,* Plin. III. 5. Sed manent

rudera in agro vocitato *il Lunegiano.* Portus verò, seu veriùs sinus, ut observat Harduinus, nunc appellatur *Golfo della Spezzia.* Hâc in viciniâ id temporis erat Ostorius.

*Causa festinandi.* MS. Corb. *maturandi.* Quæ sequuntur, *ex eo oriebatur,* Grutero suspecta; à librariis addita opinatur. In MS. Agr. et editione principe, *exoriebatur,* quod Grutero quoque placebat.

*Ingenti corporis robore et armorum scientiâ.* In MSS. Harl. Bodl. Jes. *ingenti corpore armorumque scientiâ.* In MS. Bodl. alterâ manu emendatum, *corporis.*

*Jussa Imperatoris.* Benè Beroaldus. Suffragari videtur MS. Corb. nihil enim adnotavit Corbinelli. In MSS. Reg. Flor. et editione principe *jussa in p,* scriptum sanè pro *imp.* vel *imperatoris.* MSS. Harl. Jes. *jussa inde post.* MS. Bodl. ut et Puteolanus, *jussa inde Ostorio.* In margine MS. Bodl. additum, *post.* MS. Bud. *jussa impost.* MS. Agr. *jussa P. Ostorio.*

Cap. 16. *Satietas cepisset.* Ita MSS. et editiones omnes veteres. Nescio unde in recentioribus irrepserit, *satias;* quod quidem Latinum est: sed, refragantibus libris, non obtrudendum.

*Ne oderim.* Rhenanus, Muretus, Lipsius, Grotius, emendant, *ne oderint.* Sic quoque habet MS. Corb. et id legentium animo statim occurrit. Verùm si quis attenderit tunc nullam fore Taciti defensionem, nihil certè mutabit, maximè in tanto librorum consensu.

*Semel editam.* MS. Corb. et editio princeps, *semel edito.*

*Detur hoc.* MS. Reg. *dentur hæc.*

*A promiscuâ.* Benè Rhenanus. In veteribus editionibus, *ac.* MSS. *à promiscuâ.* *Sepulturâ* abest à MSS. Harl. Bodl. Jes. Additum tamen in margine MS. Bodl.

Cap. 17. *Annæus Mela.* Puteolanus, *Mella.*

*Ac Petronius.* Ita MSS. et veteres ac recentiores editiones. Rhenanus, *ac C. Petronius.*

*Querens ita scripsisset.* Ita MSS. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus,

*scripsisse.* Alterâ manu in MS. Harl. emendatum, *scripsisset.* Gronovius mallet, *querentem scripsisse.* Gruterus, *addit codicillis, tamquam de iniquitate exitii querens, se quidem &c.* MS. Agr. habet quoque, *addit codicillis.*

Cap. 18. *De C. Petronio.* Hunc Petronium omnino diversum esse à Petronio Prisco, quem in insulas Ægæi maris pulsum vidimus supra Annal. xiv. 29. existimo. Nec idem est, ac C. Petronius Turpilianus, qui consulatum gessit A. U. C. 814. ut dictum est Annal. xiv. 27. Turpilianus enim à Galbâ occisus est, ut dicetur infra Hist. i. 6. Idem verò haberi debet, ac T. Petronius, de quo Plinius, xxxvii. 7. "T. Petronius consularis moriturus, invidiâ Neronis Principis, ut mensam ejus exheredaret, trullam murrhinam trecentis talentis, *Angl.* 67,500*l.* emtam fregit." Idem quoque, quem memorat Plutarchus, *de adulatoris et amici discr.* Vol. ii. p. 60. τοὺς ἀσώτους αὖ πάλιν καὶ πολυτελεῖς εἰς μικρολογίαν καὶ ῥυπαρίαν ὀνειδίζωσιν ὥσπερ Νέρωνα Τῖτος Πετρώνιος. "Sumtuosis ac prodigis sordes objiciunt nimiamque parsimoniam, ut Neroni fecit Titus Petronius." Petronio filia fuit pessima, nomine Pontia, scelerum Medææ æmula, de quâ Scholiastes Juvenalis Satyr. vi. 637.

"Nos utinam vani; sed clamat Pontia, Feci,
Confiteor, puerisque meis aconita paravi,
Quæ deprensa patent; facinus tamen ipsa peregi."

Scholiastes: "Utinam nos hoc mentiremur, et non rea facti confiteretur. Pontia Publii *(corrige* Titi) Petronii filia, quam Nero convictam *(corrige* quem Nero convictum, *ut rectè vidit Lipsius)* in crimine conjurationis, damnavit, defuncto marito filios suos veneno necâsse convicta, cùm largis se epulis onerâsset, et veneno, venis incisis saltans, quo maximè studio oblectabatur, extincta est." Denique quin ille ipse sit T. Petronius Arbiter, qui Saty-

ricon, fœdissimæ ac salacissimæ impuritatis opus, scripsit, nullus dubito.

*Pauca supra. Supra* abest à MS. Corb. In MSS. Harl. Bodl. *pauca super.*

*Vigentem se.* Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Corb. Guelf. Rhenanus et recentiores. In MS. Reg. et editionibus veteribus, *ingentem se.*

*Dein revolutus.* MS. Corb. *deinde.*

*Vitiorum imitationem.* Ita vulgò MSS. et libri editi. In MS. Flor. et Rhenanus, *imitatione.*

Cap. 19. *Cumas usque.* Illustr. Huetius emendabat, *Fortè illis diebus Campaniam petiverat Cæsar, Cumas usque progressus. Petronius illic attinebatur.* Ingeniosissimè quidem. Nihil tamen mutaverim, nullo adstipulante vetere libro. Davanzati solitâ suâ brevitate vertit: "Cesare per sorte era venuto in Terra di Lavoro, e Petronio giunto a Cuma vi fu ritenuto."

*Ut libitum obligatas.* In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *ad libitum.*

*Constantiæ gloriam.* Perperam in veteribus editionibus, *constantiam gloriæ.* Benè emendatum in MS. Harl. *constantiæ gloriam.* Sic supra Annal. xv. 67. "confessionis gloriam amplexus."

*Servorum alios.* MS. Corb. *servos alios.*

*Iniit et vias.* Fortè, *iniit epulas,* ut Cl. Menage ingeniosè conjiciebat.

*Ut, quamquam coacta mors.* Ita MS. Reg. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *ut, quasi coacta.* MSS. Harl. Bodl. Jes. Corb. *ut quam coacta.* MS. Guelf. *utque.*

Cap. 20. *Numicium Thermum.* Ita MS. Bodl. et Puteolanus. Ita quoque MSS. Harl. Jes. sed mendosè habent, *Terinum.* MS. Flor. *Municium Thermum.* MS. Corb. *Munitium Thermium.* MS. Agr. et editio princeps, *Minucium Therinum.* Ryckius existimat emendandum, *Minucium Thermum,* ut sit è posteris Q. Minucii Thermi, sub quo, in Asiâ prætore, Cæsar prima stipendia fecerit.

*Dedidit.* Benè MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus. In MSS. Flor. Reg. Bud. Agr. Corb. et editione principe, *deditum.*

*Patronus ejus.* MSS. Harl. Bodl. Jes. *Patronus atrociùs ejus;* fortè pro, *ejus atrociùs. Atrociùs* redundat.

Cap. 21. *Parùm expectabilem.* Ita MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus et recentiores. In MSS. Flor. et Corb. *parùm et expectabilem.* Editio princeps, *parùm inexpectabilem.* MS. Agr. *parùm spectabilem.* Rhenanus emendavit, *parùm expetibilem.*

*Ludis cæsticis.* In MSS. Vatic. Flor. Reg. Corb. et editione principe, *ludis cetastis.* Repetitum in margine MS. Corb. *ludi cetasti à Trojano Antenore instituti.* MSS. Bodl. Guelf. Harl. *cestatis.* In MS. Jes. *Testatis.* MS. Agr. *cerastis.* Pignorius emendabat, *iselasticis,* de quibus Plinius, x. Ep. 119 et 120. Grotius, *Xysticis.* Probabilior Puteolani emendatio, *cæsticis.* Trojanus Antenor athletarum certamina instituerat, quibus musica deinde addita.

*Deûm honores.* Ita MS. Bud. Rhenanus et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *divini honores.* MSS. Reg. Corb. Agr. et editio princeps, *cùm deinde honores.*

*Decernerentur.* Benè MSS. Agr. et Guelf. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et editionibus veteribus, *decernuntur.*

*Interfuit.* Ita MSS. Reg. Corb. et libri omnes editi. In MSS. Flor. Harl. Bodl. Guelf. *interfuerit.* In MS. Jes. *interfuerat.*

*Ad flagitia.* MS. Corb. *ad flagitium.*

*Inimicus Thraseæ.* In MSS. Flor. Reg. Corb. et editione principe, *iniquus.*

Cap. 22. *Ostenderet.* MS. Reg. *ostentaret.*

*Si idem multi.* Ita MSS. et veteres ac recentiores editiones. Rhenanus, *si multi idem.*

*Quò tibi.* Benè Pichena. In MSS. Flor. Reg. Guelf. et editione principe, *quod ibi.* MS. Harl. et Puteolanus, *qui tibi.* Emendabat Faernus, *quasi tibi.*

*Sine arte.* Ita MSS. et libri editi. In uno MS. Flor. *artes*; quod tuetur conjecturam Lipsii, qui emendabat, *incolumitas tua sine curâ, artes sine honore.* Haud ita probabiliter Gronovius, *incolumitas tua, tuæ artes sine honore.*

*Etiamne.* In MS. Agr. *etiamnum*, sine interrogatione; quod probat Ryckius.

*Spernit religiones.* Perperam in MSS. Flor. Reg. Agr. Corb. et editione principe, *legiones.*

*Curatiùs leguntur.* Benè Lipsius. Mendosè in MS. Reg. et editione principe, *curatium.* In MS. Corb. *curantium.* Rectè quidem, sed non ita antiquè, MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *accuratiùs.*

*Ad illa instituta.* MS. Agr. *in illa.*

*Libertatem ipsam aggredientur.* Benè Pichena è MS. Flor. Sic quoque MS. Corb. In MS. Reg. et editione principe omissa sunt, *præferunt si perverterint.* *Libertatem* tantùm omisere MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus.

*Nihil ipse.* *Ipse* abest à MS. Corb. et editione principe.

*Disceptatorem.* MS. Reg. *decertatorem.*

Cap. 23. *Ostorius Sabinus.* Benè Lipsius. Mendosè in MSS. et veteribus editionibus, *Subitorius*, vel *Torrius*, vel *Ostrius.*

*Inultam omiserat.* Rectè MSS. Vatic. Harl. Bodl. Jes. Guelf. editio princeps et recentiores. Perperam Puteolanus, *multam.* Alii, *invitam.* MS. Corb. *in ultimâ.*

*Ad externa rumoribus.* Frustra tentat Acidalius *versis ad externa*; Gruterus, *ad externa rumorum.*

Cap. 24. *Spe, exterritum.* Optimè Rhenanus. In MSS. et veteribus editionibus, *sæpe* pro *spe.*

*Thraseam scripsisse.* Ita MSS. Flor. Reg. Agr. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *sensisse*; quod immeritò defendit J. F. Gronovius.

*Claritudinem.* MS. Corb. *claritatem*; ut et editio princeps.

*Et spiritus.* *Et* omisit MS. Jes. In MSS. Reg. Corb. et editione principe, *spiritum.*

*Patres jubet.* Ita MSS. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *jussit.*

CAP. 25. *Secretum circumdare.* Benè MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Jes. Bodl. et Puteolanus, *secretum otium dare.* In margine MS. Bodl. additum, *secretum circumdare.*

*Ex aliquo numine.* Sic editio princeps et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *ex quodam numine.* In MS. Corb. *ex aliquo numinum.*

*Supra humanas.* Ita Puteolanus et recentiores. In MSS. Flor. Reg. Corb. et editione principe, *supra humanos;* id est, *supra homines.* Sic enim Tullius, XIII. ad Attic. Ep. 2. "Possum falli, ut humanus."

*Sin crudelitati insisteret.* Sic MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus. In MSS. Flor. Reg. et editione principe, *si incredulitati.* MS. Corb. *si in incredulitate.* Perperam Rhenanus, *sin crudelitas persisteret.*

CAP. 26. *Per immanitatem Augusti.* Vulgò in MSS. et veteribus editionibus, *per immanitatem Augusti etiam bonos metu sequi.* In libris recens editis, *per immanitatem Augusti: etiam bonos sequi.* MS. Agr. aut potiùs vir eruditus, qui in hoc codice conjecturas suas publicavit, *per immanitatem Augusti intentarent:* alterâ manu, *per immanitatem ingererent.* Boxhornius ait in codice suo scriptum, *per immanitatem ausuri.* Lipsius conjiciebat, *manus ictusque parent. Immanitatem Augusti etiam bonos metu sequi.* Salinerius et Ryckius, ut in hoc Virgilii versu,

"Quos ego; sed motos præstat componere fluctus."

ἀποσιώπησιν absonam confingunt. Probabiliùs emendat Grotius, *per immanitatem auderent. Manus* tamen *et ictus audere* haud ita usitatum. Mihi ad Taciti stilum propiùs accedere videtur, *manus ictusque intentarent.* Sic supra Annal. III. 36. "Cùm manus intentarent:" infra Hist. I. 69. "tela ac manus in ora legatorum

intentant:" et Hist. III. 31. "ingerebant probra, intentabant ictus." Cùm, *intentarent*, nescio quo casu, excidisset, irrepsit *Augusti*; quæ vox nec loco, nec Taciti stilo convenit.

*Infamiam tanti flagitii.* Benè MSS. Harl. et Puteolanus. Mendosè MSS. Flor. Corb. et editio princeps, *infamia*; ut alterâ manu emendatum in MS. Harl.

*Plebis tribunus.* In MSS. Flor. Reg. Corb. *plebi*; quod edidit Gronovius. Ceteri omnes libri editi et multi MSS. *plebis.*

*Tali in tempore.* Ita MSS. Flor. Reg. Corb. editio princeps, Pichena et recentiores. MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus omisere præpositionem.

Cap. 27. *Genetricis Veneris.* Benè MS. Flor. Sic enim passim in nummis VENERI GENETRICI. VENUS GENETRIX. In vulgatis libris, *genitricis.*

*Ad segnitiam.* MS. Corb. *segnitiem.*

*Haud veniri.* MS. Reg. et editio princeps, *longinquis provinciis adveniri.* MS. Corb. et Puteolanus, *è longinquis provinciis adveniri.* MSS. Harl. Jes. *mirum est longinquis, &c.* MS. Flor. *è longinquis provinciis hadveniri*; unde Pichena et recentiores edidere, *haud veniri*: ut olim divinaverat Lipsius. Qui quidem, hâc emendatione nondum plenè consultum sententiæ ratus, tentabat, *quid mirum nec longinquis provinciis subveniri*, vel *provinciis adverti.* Heinsius verò emendabat, *è longinquis provinciis adsciri*: Grotius, *non adveniri.* Sanè cum codicum scripturâ convenit, *haud veniri*: neque sensus est omnino absurdus, si, ut in notis explicatum est, interpreteris.

*Velut telum.* MS. Corb. *sicut.*

Cap. 28. *Summam rempublicam.* Benè MSS. Flor. Corb. et editiones recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et editionibus veteribus, *summam reipublicæ*; quod nec antiquum, neque ex Romano usu, ut viris eruditis, ac maximè Brissonio, De Formulis, p. 185 et 856. jam pridem observatum.

*Et Principis.* Frustra tentat Gronovius, *ut Principis obtrectatores protegeret.*

*Publicis mæstum.* MS. Corb. *infestum.*

Cap. 29. *Ut erat torvus.* Optimè Pichena, ex MS. Flor. in quo mendosè, *ut eret.* In MSS. Reg. Corb. Agr. Guelf. et editione principe, *vinceret.* MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *inveheretur.*

*Celebritate periculorum.* Ita MSS. et editiones veteres ac recentiores. Frustra emendavit Freinshemius, *crebritate.* Mox *jam* abest à MS. Corb.

*Et altior pavor.* Malè in MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. *ulterior* pro *et altior.*

*Probæ juventæ.* Ita vulgò MSS. editio princeps et recentiores. In MS. Corb. *probè vivente.* Unde Puteolanus, *probè viventem.*

*Neque famosi.* MS. Corb. *non.*

Cap. 30. *Proconsulatum Asiæ.* Benè Pichena ex multis MSS. in quibus *procos.* Malè suppletum in aliis MSS. ut in veteribus editionibus, *proconsul.*

*Sed recens, discrimini.* Sic vulgò MSS. et libri omnes editi; ac rectè. In MS. Flor. *sed recens et quot discrimini:* unde frustra tentat Pichena, *et quod;* Freinshemius, *id quod.* Jac. Gronovius, *et quo.* J. F. Gronovius, *sed recens, et discrimini.*

*Vicesimum.* MS. Corb. *vigesimum.*

Cap. 31. *Vos, patres.* Benè MSS. Flor. Reg. Agr. Corb. editio princeps, et Ryckius. Puteolanus copulam addidit, *et vos, patres.*

*Antehàc mihi ignoti.* *Mihi* abest à MS. Reg. et abesse potest. Hos enim præsentes, testesque, aut reos, monstrabat.

Cap. 32. *Separarent; atque ipse quamcumque.* Optimè MSS. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps, Ryckius et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. Guelf. *atque quamcumque.* Alterâ manu in MS. Harl. additum, *ipse.* Perperam Puteolanus, *separarent à se quamcumque.*

*Quantum misericordiæ sævitia.* Optimè adhuc MSS. Corb. Reg. editio princeps et recentiores. In MSS. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *quantum nunc sævitia.*

*Tantum iræ.* MS. Agr. *invidiæ.*

*Imaginem honesti exercitûs.* Benè Lipsius. In MSS. et editionibus veteribus, *honesti et exerciti.*

*Subdolus.* Rectè MSS. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Ernestus. In aliis MSS. et editionibus veteribus, *et subdolus.* Puteolanus omisit, *subdolus.*

*Et libidinem.* Sic MS. Corb. et editio princeps. Puteolanus, *ac.*

Cap. 33. *Labantem non deseruit.* Ita MSS. Reg. Agr. Corb. et Ryckius. Mendosè in editione principe, *labeantem:* unde Puteolanus emendavit, *labentem.* Supra Annal. xiv. 12. "labante jam Agrippinâ."

*Æquitate Deûm.* Sunt, qui velint aut locum hunc corruptum esse, aut Tacitum hìc Ἐπικουρίζειν; et dicere: Deos hæc iisdem oculis adspexisse, æquos bonis malisque exemplis, et sine curâ nostri. Nulla corruptela, fortè etiam nulla impietas, cùm probabilissima sit Petavii explicatio, quam inter notas edidi.

Cap. 34. *Inlustrium virorum.* MS. Agr. *quem illustrium virorum fœminarumque cœtu frequentem egerat.*

*Et auditu.* MSS. Flor. Agr. Bodl. Corb. et editio princeps, *auditis.* MSS. Harl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *auditus.* MS. Reg. *audita.*

*Flentes queritantesque.* Ita MS. Flor. et fermè omnes MSS. ac Puteolanus. In MSS. Reg. Agr. et editione principe, *querentesque.* Rhenanus, *quiritantesque.*

Cap. 35. *Porrectisque.* Copulam omisit Puteolanus. In MS. Reg. et editione principe, *productisque.* Frustra tentat Freinshemius, *prosectis:* Ernestus *perruptis.*

*Cruorem effudit.* Ita vulgò MSS. et Puteolanus. In MS. Agr. et editione principe, *fudit.* MS. Guelf. *effundit.*

*Super spargens.* Sic fermè omnes MSS. et libri omnes editi. In MSS. Guelf. et Agr. *super aspergens.*

*Libemus.* MS. Corb. *libamus.* Sic quoque emendatum in MS. Bodl.

*Omen quidem Dii prohibeant.* Ita editio princeps. MS. Corb. *omen Di prohibeant.* MS. Jes. et Puteolanus, *omen quod Dii prohibeant.*

*Obversis in Demetrium.* Sic vulgò MSS. et Puteolanus. In MS. Reg. et editione principe, *conversis.*

FINIS SECUNDI VOLUMINIS.